The GREAT BETRAYAL

THE STRUGGLE FOR FREEDOM AND DEMOCRACY IN THE MIDDLE EAST

FAWAZ A. GERGES

BÜYÜK İHANET

Büyük İhanet:

Orta Doğu'da Özgürlük ve Demokrasi Mücadelesi

FAWAZ A. GERGES

PRINCETON ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
PRINCETON & OXFORD

Telif Hakkı © 2025, Fawaz A. Gerges'e aittir.

Princeton Üniversitesi Yayınevi, telif haklarının ve yazarlarımızın bize emanet ettiği fikri mülkiyetin korunmasına kendini adamıştır. Telif hakkı, insanlar tarafından yaratılan bilginin ilerlemesini ve bütünlüğünü destekler. Bu kitabın yetkili bir baskısını satın alarak ifade özgürlüğünü ve küresel fikir alışverişini desteklediğiniz için teşekkür ederiz. Kitabın herhangi bir bölümünü herhangi bir biçimde çoğaltmak veya dağıtmak isterseniz, lütfen izin alın.

Bu çalışmadan materyal çoğaltma izni talepleri permissions@press.princeton.edu adresine gönderilmelidir.

Princeton Üniversitesi Yayınları tarafından yayımlandı.
41 William Caddesi, Princeton, New Jersey 08540
99 Banbury Road, Oxford OX2 6JX

basın.princeton.edu

Her hakkı saklıdır

Kongre Kütüphanesi Yayın Kataloğu Verileri

İsimler: Gerges, Fawaz A., 1958– yazar.
Başlık: Büyük ihanet: Orta Doğu'da özgürlük ve demokrasi mücadelesi / Fawaz A. Gerges.
Açıklama: Princeton : Princeton University Press, [2025] | Bibliyografik referanslar ve dizin içerir.
Tanımlayıcılar: LCCN 2024040978 (basılı) | LCCN 2024040979 (e-kitap) | ISBN 9780691176635 | ISBN 9780691189598 (e-kitap)
Konular: LCSH: Orta Doğu—Siyaset ve hükümet—20. yüzyıl | Orta Doğu—Siyaset ve hükümet—21. yüzyıl | Orta Doğu—Tarih—20. yüzyıl | Orta Doğu—Tarih—21. yüzyıl | Orta Doğu—Sosyal koşullar—20. yüzyıl | Orta Doğu—Sosyal koşullar—21. yüzyıl | BISAC: SİYASET BİLİMİ / Dünya / Orta Doğu | TARİH / Orta Doğu / Genel
Sınıflandırma: LCC DS62.8 .G457 2025 (basılı) | LCC DS62.8 (e-kitap) | DDC 956.04—dc23/eng/20241211
LC kaydı şu adreste mevcuttur: https://lccn.loc.gov/2024040978
LC e-kitap kaydına https://lccn.loc.gov/2024040979 adresinden ulaşılabilir.

Sürüm 1.0

Britanya Kütüphanesi Yayın Kataloğu Verileri mevcuttur.

Editörler: Eric Crahan, Rebecca Brennan, Rebecca Binnie
Yapım Editörü: Elizabeth Byrd
Ceket: Karl Spurzem
Yapım: Danielle Amatucci
Tanıtım: James Schneider (ABD), Kate Farquhar-Thomson (Birleşik Krallık)
Metin düzeltmeni: Shazia Amin

Kapak Resmi Görseli: ASSOCIATED PRESS

Bassam'a, Annie-Marie'ye, Hannah'ya ve Laith'e

İÇİNDEKİLER

Önsöz ix
Teşekkürler xiii

Giriş: Siyasi Değişim ve Sosyal İlerleme Mücadelesi 1

1 Asıl Günah: Arap Devlet Sisteminin Oluşumu 21

2 Büyük İhanet: Vaat Edilenler ve Gerçekleşenler 35

3 Söylem ve Gerçeklik: Sömürge Devletinin Çelişkileri 50

4 Bağımsızlık Sonrası Yaşam: Temel Bir Efsanenin Arayışı 68

5 Temel Efsanenin Çöküşü: Her Şeyin Yanlış Gittiği Yer 89

6 Sömürgecilikten Soğuk Savaşa: Sömürge Sonrası Devletin Dışarıdan Yıkılması 114

7 Huzursuzluk Kışı: Arap Halkının Yoksullaşması 141

8 Orta Doğu Potansiyeline Ulaşamamanın Sebepleri ve Yolları Nelerdir? 162

9 Millet *Ümmete Karşı* 190

10 Ulusun İçeriden ve Dışarıdan Yıkılması 220

11 Arap Baharı 244'ü ezdi

12 İmparatorluğun Sonu mu, Yoksa Tarih Tekrar mı Edecek? Vekalet Yoluyla Kurulan Bir İmparatorluk 261

Sonuç: Orta Doğu'yu Yeniden Düşünmek 292

Notlar 307
Dizin 353

ÖNSÖZ

2010 yılından beri aralıklı olarak bu kitap üzerinde çalışıyorum ve öğrencilerimin sürekli sorduğu bir soruyu yanıtlamaya çalışıyorum: Ortadoğu, bir asırlık devlet ve ulus inşasından sonra neden bu kadar düşük bir noktaya ulaştı? Öğrencilerim, Ortadoğu halkının sistematik olarak kendi kaderini tayin hakkından, iktidar koridorlarında seslerinin temsilinden ve adil ve etkili bir yönetimden mahrum bırakılmasının nedenlerine dair bir açıklama bekliyorlardı. Ortadoğu'daki kronik istikrarsızlığı ne açıklıyor? Bu bölgede neden bu kadar çok kargaşa, istikrarsızlık ve öfke var? Bölgenin iç işlerine sık sık yapılan yabancı müdahaleleri, yoğunlaşan jeostratejik rekabetleri ve yaygın militarizmi, yayılan siyasi otoriterliği ve yükselen aşırıcılığı nasıl açıklayabiliriz?

Ortadoğu'ya yönelik birçok çağdaş yaklaşımın kusurlarından biri, dikkatlerinin neredeyse tamamını yöneticilere ve elitlere odaklamalarıdır. Ancak 1979 İran Devrimi, 2010-2012 Arap Baharı ayaklanmaları ve Aralık 2024'te Suriye'de Esad rejiminin devrilmesi bize şunu öğretmiş olmalı ki, elit siyasetine odaklanmak, toplumsal akımlara ilişkin çarpık bir bakış açısı sunarak, Ortadoğu siyasetinin günlük işleyişinde neler olup bittiğini görmemizi engeller.

Bu kitap siyasi elitleri ve liderleri ele alsa da, sömürge döneminin ilk yıllarından günümüze kadar Ortadoğu tarihinin kilit olaylarına ve dönüm noktalarına ilişkin tabandan bir bakış açısı sunarak daha da ileri gidiyor. Kitap bunu, bölgeyle ilgili çağdaş tarihsel araştırmaların çoğunda ihmal edilen sıradan insanların, elit olmayanların deneyimlerini, arzularını ve eylemlerini ön plana çıkararak yapıyor. Ortadoğu halklarının kendilerini ve çevrelerindeki dünyayı nasıl gördüklerine dair daha kapsamlı bir tablo sunmaya çalışıyorum. Ortadoğu meseleleri üzerine otuz yılı aşkın bir süredir ders verdikten ve yazdıktan sonra, bu meselelerin tarihsel olarak eleştirel anlatımlarına duyulan büyük bir özlem ve acil bir ihtiyaç olduğunu

biliyorum; bu anlatımlar bölgenin tekdüze bir yapı olduğunu öne sürmemeli, aksine nüanslarını sistematik ve kapsamlı bir şekilde incelemelidir.

Bir asırlık tarihi gözden geçirmek kolay bir iş değildi ve eskimiş klişeleri tekrarlamak veya belirli çatışmaların neden meydana geldiğine veya diktatörlüklerin neden ortaya çıktığına dair Avrupamerkezci ve bazen İslamofobik açıklamaları tekrarlamak istemedim. Bunun yerine, amacım bölge halkının kapsayıcı, açık, özgür ve barışçıl bir toplum hayallerini daha derinlemesine anlamaktı. Başka bir deyişle, hayallerinin neden defalarca engellendiğini araştırmak ve anlamlandırmak istedim.

Ortadoğu ve Kuzey Afrika'nın öyküsünü uzman olmayanlar için anlaşılır kılmak amacıyla, analitik çerçevem uzun süreli çatışma bağlamında üç temel gücün etkileşimi üzerine kurulmuştur. Birinci güç, yabancı güçlerin bölgenin iç işlerine sürekli ve yoğun müdahalesidir. İkincisi, yerel otoriterliktir. Üçüncüsü ise bölgedeki sıradan insanların eylemliliğidir. Dış müdahale ve otoriter yönetim programlarının birbirini güçlendirmesi, Ortadoğu halkının temsili hükümet geliştirme ve temel insan ve medeni haklarının korunmasından neden dışlandığını açıklamaya yardımcı olur.

Ömür boyu süren çalışmalarım sonucunda vardığım en önemli sonuç, Orta Doğu'nun geleceğinin nihayetinde onları yöneten diktatörler tarafından değil, büyük ve giderek büyüyen Arap ve Müslüman genç nüfusu tarafından belirleneceğidir. Suriye'deki elli dört yıllık diktatörlük dönemi Esad hanedanı (baba ve oğul) bunun en iyi örneğidir. Büyük zorluklara rağmen ve yüz binlerce insanın hayatına mal olan ve ülkeyi neredeyse yok eden on üç yıllık yıkıcı bir savaşın ardından, Batı'da ve bölgede birçok kişi Suriye devrimini gözden çıkarmış ve Esad'ı kazanan ilan etmişti. Ancak 2024'te Suriye halkının ülkelerini Esad'dan geri alması ve özgürlüklerini ve onurlarını geri kazanması sadece iki hafta sürdü. Esad'ın hızlı düşüşü dünyayı şaşırttı ve Arap halkının azmini gösterdi. Yöneticiler orantısız miktarda ilgi ve medya kapsamı alabilir, ancak bu aşırı odaklanma yalnızca gerçeği çarpıtır ve bölgeyi ve halklarını rahatsız eden birçok sorunun hem nedenlerini hem de çözümlerini gizler.

Bu önsözü yazarken, 7 Ekim 2023'teki Hamas saldırısının ardından İsrail'in Gazze'deki savaşı, siyasi statükoyu sarsan ve daha geniş bir bölgesel çatışmayı tetikleme tehdidi oluşturan büyük bir küresel kriz olarak ortaya çıkmıştır. Batılı güçlerin yanı sıra İsrail ve Arap otokratlarının,

Filistin meselesini görmezden gelmeyi esas alan İbrahim Anlaşmaları'nın genişletilmesini kutlamaya hazırlandığı tam bir anda, bu konu bölgesel ve küresel politikanın merkezine yerleşmiştir. Filistinlilerin ve bölgedeki diğer birçok halkın uzun süredir devam eden onur, saygı ve kendi kaderini tayin etme arayışı, bir kez daha bölgesel politikanın merkezinde yer alarak, geçmişten gelen çözülmemiş soruların çağdaş Orta Doğu politikasını hâlâ canlandırdığını ve etkilediğini hatırlatmaktadır.

İlerleyen sayfalarda, okuyucularımın geçmişin siyasetinin, özellikle de ilerlemeyi yukarıdan aşağıya dayatmak yerine aşağıdan yukarıya doğru güçlendirmeye yönelik bir taahhüt varsa, geleceğin siyasetine nasıl yerini bırakabileceğini keşfedeceklerini umuyorum.

TEŞEKKÜRLER

Öncelikle, hem eski hem de mevcut Londra Ekonomi Okulu öğrencilerime teşekkür etmek istiyorum. Onların sorgulayıcı soruları, Orta Doğu ve halklarına duydukları gerçek ilgi ve dünyanın daha iyi hale getirilebileceğine olan inançları, geçmişin hatalarından ders çıkarırsak bu hataları tekrarlamak zorunda kalmayacağımız konusunda bana umut verdi. Bu kitapta, Orta Doğu'nun son yüzyılını eleştirel bir şekilde inceleyerek, halklarının kapsayıcı, açık, özgür ve barışçıl bir toplum hayallerinin neden bu kadar ulaşılmaz olduğunu anlamaya çalıştım ve umarım bir gün bu hayaller gerçeğe dönüşür.

Londra Ekonomi Okulu'ndaki doktora öğrencilerime, Ortadoğu hakkındaki bazı görüşlerimi yeniden düşünmemi sağladıkları için büyük bir entelektüel borçluyum. Hepsine teşekkür etmek için yeterli alan yok. Bununla birlikte, araştırmamda bana yardımcı olan Dr. Anissa Haddadi ve Bayan Noor al-Bazzaz'ı ve ayrıca el yazmasını ve dipnotları inceleyen Bayan Nour Eid'i özellikle belirtmek isterim.

Ayrıca, 9. bölümü inceleyen Dr. Oussama Kanaan'a ve 1. ve 2. bölümleri inceleyen Dr. Mustafa Menshawy'ye teşekkürlerimi sunarım. Hamburg Üniversitesi'nden Dr. Jan Wilkens giriş bölümüyle ilgili yorumlarda bulundu ve Bayan Jessica Jiji ek önemli düzenlemeler önerdi. Eski doktora öğrencim ve şu anda Roma Amerikan Üniversitesi'nde yardımcı doçent olan Dr. Andrea Dessi, el yazmasını okudu ve değerli geri bildirimler verdi. Padua Üniversitesi'nden Dr. Nicola Degli Esposti, anlatımın akışını ve tutarlılığını iyileştirmeye yardımcı oldu. Ortadoğu alanında yükselen bir akademisyen olarak Nicola, argümanları güçlendiren önemli içgörüler sağladı.

Her zaman olduğu gibi, Georgetown Üniversitesi'nden Profesör Nader Hashemi'nin entelektüel cömertliğine minnettarım. Nader, fikirlerimi defalarca eleştirerek beni daha çok düşünmeye ve kendi argümanlarımı

sorgulamaya teşvik etti. Oxford Üniversitesi'nden Emekli Profesör Avi Shlaim ise ilk üç bölümü yakından ve eleştirel bir şekilde inceledi.

Kitabı okuyan birçok meslektaşım arasında tarihçi ME McMillan'ın yardımı özellikle dikkat çekiyor. Margaret, görevini fazlasıyla yerine getirerek bölümlerin çoğunu sentezleyip düzenledi, anlatıyı büyük ölçüde zenginleştirdi ve argümanları güçlendirdi. İslam ve dünya tarihi konusundaki engin bilgisi, analizimi daha da keskinleştirmeme yardımcı oldu.

Kitap temsilcim ve sevgili dostum Jennifer Lyons'a minnettarım. Princeton University Press'teki editörlerim Rebecca Brennan ve Eric Crahan, el yazmasını daha da geliştirmem için önerilerde bulundular ve bunun için onlara teşekkür ediyorum.

Bu kitabı çocuklarım Bassam, Annie-Marie, Hannah ve Laith'e ithaf ediyorum. Onların adalete olan bağlılıkları bana her gün ilham veriyor.

Yale Hukuk Fakültesi'nden mezun olduktan sonra, Bassam son beş yılını düşük gelirli Amerikalıların konut hakları için mücadele ederek geçirdi ve Amerika Birleşik Devletleri'nde hem eyalet hem de federal yargı organlarında staj yaptı. Londra'daki Doğu ve Afrika Çalışmaları Okulu'ndan yüksek lisans derecesini aldıktan sonra, Annie-Marie küresel eğitimi geliştirmek için çabalıyor. Florida, Miami-Dade'de Teach for America üyesi olarak başladı ve şimdi Amerika Birleşik Devletleri'nde Teach for Lebanon'ın genel müdürü olarak çalışarak Lübnanlı okul çocuklarının yetenekli eğitimcilere erişimini sağlamaya yardımcı oluyor.

Hannah, Londra Üniversitesi'nden sosyoloji, kriminoloji ve sosyal hizmet alanlarında lisans ve yüksek lisans derecelerini aldıktan sonra, en zor koşullardaki insanlara destek olmak üzere sosyal hizmet alanında kariyerine devam etti. Laith ise University College London'da biyoloji alanında yüksek lisansını sınıf birincisi olarak tamamladı ve tıp kariyerine başladı.

Son olarak, eşim Nora, en sert eleştirmenim olmasının yanı sıra, sarsılmaz ve sevgi dolu yol arkadaşım oldu. Onsuz çok az şey yapabilirdim.

Giriş:

SİYASİ DEĞİŞİM VE SOSYAL İLERLEME MÜCADELESİ

Leo Tolstoy'un ünlü sözüyle , "Krallar tarihin köleleridir." Tarihin büyük kahramanları, yönlendiricileri, çoğu zaman göz ardı edilen sıradan insanlardır. Bu durum, günümüzde Orta Doğu'da her zamankinden daha belirgindir. Onların olaylar üzerindeki etkilerini anlamak, bölgede ve ötesinde daha büyük bir kavrayışa, olumlu katılıma, istikrara ve refaha kapı açacaktır.

Tolstoy'un Napolyon Savaşları sırasında Rus yaşamının ustaca bir kroniği olan *Savaş ve Barış* , olayları şekillendiren sayısız neden ve aktörü göz ardı eden düzgün açıklamalarla gerçeği çarpıtmaya karşı bir uyarı niteliğindedir. Tolstoy, "Tarihin yasalarını incelemek için," diye savunuyor, "gözlem nesnesini tamamen değiştirmeli, kralları, bakanları ve generalleri bir kenara bırakmalı ve kitleleri yöneten tekdüze, sonsuz küçük unsurları incelemeliyiz." [1] Modern tarihin, Tolstoy'a göre halkın çalışmaları ve eylemlerinden ve evrensel çabalarından kaynaklanan siyasi gücü üreten nedenlere odaklanması gerektiğine inanıyorum. [2]

Savaş ve Barış'a bağlam sağlayan Napolyon Savaşları'nın fay hatları ve çatışmaları, bugün Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da hüküm sürenlerden çok daha az karmaşık ve kapsamlıdır . Tolstoy'un altın kuralının uygulanması, bölgedeki gelişmelerin karmaşıklığını ve hatta kaosunu kabul etme ihtiyacının altını çizmekte ve insanlığı ve insanların mücadelelerini eski nefretler, İslam'ın demokrasiyle bağdaşmaması, kabilecilik veya mezhepçilik ya da kralların, emirlerin ve güçlü adamların eylemleri gibi kolay ama yanlış kavramlara indirgeyen açıklamalardan kaçınmanın bir hatırlatıcısı olarak durmaktadır.

Batı'da Ortadoğu'ya dair ana akım tartışmalar, çoğunlukla yöneticilere ve elit siyasetine odaklanmış, alt tabakadaki toplumu dışlamıştır. Ancak 1979 İran Devrimi, 2010-2012 Arap Baharı ayaklanmaları ve Hamas'ın 7 Ekim 2023'te İsrail'e saldırısı bize gösterdiği gibi, elit siyasetine odaklanmak, toplumsal akımlara dair çarpık bir bakış açısı sunar ve Ortadoğu siyasetinin gerçek dünyasında olup bitenleri görmemizi engeller. Bu kitap, tarihsel sosyolojiyi metodolojik ve kavramsal bir çerçeve olarak kullanarak, son yüz yıldaki önemli olaylar ve dönüm noktaları hakkında teorik nitelikte genel ifadeler ve argümanlar ortaya koymak için tarihsel kaynaklardan yararlanmaktadır. Hem aşağıdan yukarıya hem de yukarıdan aşağıya bir yaklaşımla tarihsel geleneğe uygun olarak yazılmış olup, sıradan insanların kendi kaderlerini tayin etme ve adalet için yerel ve dış aktörlere karşı mücadelesini göstermeyi amaçlamaktadır. Amacım, Ortadoğu halklarının kendilerini ve dünyayı nasıl gördüklerine dair içeriden dışarıya bir hikaye sunmaktır. Bu kitap, uzman olmayanlar tarafından da okunabilecek ve Ortadoğu'nun modern tarihini ve bu bölgedeki istikrarsızlığın kökenlerini anlamak için ders kitabı olarak kullanılabilecek bir yorumlama kitabıdır. Siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler teorilerinin çoğu günümüz olaylarını soyut genellemelerle analiz ederken, tarihsel sosyoloji yerel bağlama odaklanır ve tarihçilerin çalışmalarını, içinde yaşadığımız dünyayla ilgili soruları yanıtlamak için kullanır. Genel olarak, sosyal bilimsel teoriler Ortadoğu'da "neyin yanlış olduğunu" açıklamakta şimdiye kadar başarısız olduysa, "neyin yanlış gittiğini" kendimize sormamız şarttır.

Aşırı basitleştirmeler cazip gelse de, Orta Doğu'daki mevcut kargaşayı ve kolektif eylem ile siyasi değişim olasılığını açıklayacak "tek bir neden" yoktur. Bölgede bugün güç ve avantaj için mücadele eden çok sayıda güç ve grup varken, tek bir neden aramak keyfi ve basitleştirici olurdu. Örneğin, aşırı yoksulluk ve gençler arasında yüksek işsizlik gibi ekonomik kırılganlıklar bölgedeki istikrarsızlığı açıklıyor mu? Otokratların ve baskının aşırıcılığı ve terörizmi körüklemedeki rolü ne olacak? Ya da Orta Doğu'daki "petrol laneti" ve kara altın, bölgeyi Büyük Güçlerin yoğun ve tekrarlanan müdahalesine açık hale mi getiriyor? Jeostratejik rekabetler ve uzun süren Arap-İsrail çatışması gibi yapısal kırılganlıklar ne olacak? Suç Avrupa emperyalizminin, küresel Soğuk Savaş'ın veya Amerika'nın bölgede imparatorluğu yeniden canlandırma girişiminin mi? Washington merkezli Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası gibi kurumların teşvik

ettiği neoliberal reformlar nedeniyle Arap ülkelerinin yaşadığı büyük sosyal bozulmalar ne olacak peki? Tüm bu nedenler veya bunların birleşimi, Orta Doğu'daki sosyoekonomik geri kalmışlığı ve derinleşen siyasi otoriterliği açıklamaya yardımcı olabilir mi?

Bu sorular kolay ve doğrudan cevaplara uygun değildir. Orta Doğu, sömürgecilik mirasının kalıcı etkisini ve Küresel Güney'in diğer bölgelerinde görülen kanlı ulus inşası yolunu yansıtan bir geçiş dönemindedir. Bölge aynı zamanda toplumsal normların yeniden tanımlanmasına ve birlikte yaşama yerine alan, kaynak ve hayatta kalma için yoğunlaşan rekabetin bir sonucu olarak bir kargaşaya tanık olmaktadır. Zaman ve mekânda donmuş olmaktan çok uzak olan Orta Doğu, sürekli değişimi ve ani kaymalarıyla bizi şaşırtmaktadır. Bölgenin akışkanlığı, değişkenliği ve oynaklığı ölçülmesi veya sınıflandırılması zordur. Bu kitapta "Arap dünyası" ve "Orta Doğu" terimleri birbirinin yerine kullanılmaktadır. Bu kitapta benimsenen geniş genelci ton, bölgenin tek tip olduğunu öne sürmek değil, Orta Doğu'nun sorunlarının sistemik bir şekilde ele alınması gereken bir bölge olduğunu göstermektir. Sonraki bölümlerde, bölgesel devletlerin farklılıklarını ve özel durumlarını belirteceğim ve bu giriş bölümünde bahsedilen bazı terimleri açıklayacağım.

Bölgede ne kadar çok zaman geçirirsem, bölgenin kronik istikrarsızlığına düzenli cevaplar sunanlara karşı o kadar şüpheci oluyorum. Basit çözümlerin işe yaramazlığından şüphe duyan herkes, Ortadoğu'ya uygulandığında sonu gelen, çürütülmüş siyaset bilimi teorilerinin bulunduğu geniş mezarlığa bir göz atmalıdır; modernleşme gibi bu soyut büyük teoriler, bölgesel bağlamın karmaşıklığını ve tarihsel-sosyolojik özgünlüğünü göz ardı etmiştir. Bu nedenle öğrencilerimi, karmaşıklıkla başa çıkmak için gerekli olan daha karmaşık ve kavramsal olarak esnek yaklaşımlar yerine, düzenli ve katı argümanlar uygulama cazibesine kapılmamaları konusunda uyarıyorum.

Ortadoğu'daki devletlerin ve sınırların sömürgeci kökenlerine rağmen, yüz yıl sonra haritadaki bu çizgiler geniş bir kamuoyu desteğine sahip. Birçok Arap nesli Iraklı, Ürdünlü, Lübnanlı, Filistinli, Suriyeli ve Yemenli olarak yetiştirildi ve bu sömürge sonrası devletlerde eğitim gördü. Bu yeni ulusal kimliklerin derin kökleri var. Irak, Libya, Suriye, Yemen ve diğerlerinin çökmüş devletlerinde bile, sınırların yeniden çizilmesine yönelik kamuoyu desteği azdır. Kürtlerin durumu, Ortadoğu devlet

sisteminin, sınırlar da dahil olmak üzere, yeniden şekillendirilmesini öngören El-Kaide ve İslam Devleti gibi, bu çerçevenin dışında kalmaktadır. Kısacası, bölgedeki çoğu insan mevcut ulus devlet çerçevesini kabul ediyor. Onların istediği şey daha etkili ve hesap verebilir bir yönetimdir. Arap Baharı ayaklanmalarının iki dalgası (2010-2012 ve 2018-2019) sırasında milyonlarca protestocunun sloganları, mezhepçilik, kabilecilik veya ayrılıkçılık değil, vatandaşlık ve devleti ömür boyu iktidarda kalan diktatörlerden geri alma etrafında dönüyordu.

Ortadoğu hakkında çok şey yazıldı, ancak tarih sadece geçmiş olayları incelemekten ibaret değildir; tarihi olayların bugün hala nasıl mevcut ve alakalı olduğunu ve kimleri etkilediğini sormayı gerektirir. Ünlü Alman filozof Georg Hegel bir zamanlar yerinde bir şekilde şunu belirtmişti: “Dilimizde *Tarih* terimi nesnel ve öznel yönleri birleştirir… olan *bitenlerden* ziyade olan bitenlerin *anlatımını* da kapsar.” [5] Ortadoğu'daki sıradan insanların, onların umutlarının, korkularının ve özlemlerinin yanı sıra adalet, özgürlük ve onurlu bir yaşam için verdikleri mücadelenin yerini hiçbir şey tutamaz. Tolstoy'un bize hatırlattığı gibi, biz tarihçiler, çalışmamızın konusunu, yani halkın kolektif iradesini ve eylemini ve siyasi gücün tezahürlerinin ardındaki nedenleri unuttuk.

Ortadoğu'nun tarihsel seyrinin karmaşıklığı ve özgünlüğü üzerinde ısrar etmek, birbiriyle ilişkili sorunların baskın "ipliklerinin" varlığını ihmal etmek anlamına gelmez. Bu "iplikler", bölge hakkındaki bilgimizi organize etmemize, sentezlememize ve anlamlandırmamıza yardımcı olur. Bu kitabın analitik çerçevesi, uzun süreli çatışma bağlamında üç temel gücün etkileşimi etrafında inşa edilmiştir. Birinci güç, başlangıçta resmi imparatorluklar ve daha sonra gayri resmi imparatorluklar tarafından bölgenin iç işlerine yabancı güçlerin sürekli ve yoğun müdahalesidir. İkinci güç, geleneksel ve modern otoriterliğin farklı biçimlerinde geliştirilen yerel yönetim yörüngeleridir. Üçüncüsü ise Ortadoğu'daki sıradan insanların eylemliliğidir. Bu güçlerin etkileşimlerini anlamlandırmak, yabancı müdahale ve yerel otoriterliğin ilk iki gücünün, uzun süreli, şiddetli çatışmadan nasıl yararlandığını ve bunu aktif olarak nasıl yaydığını sürekli olarak aklımızda tutmamızı gerektirir. Uzun süreli çatışmanın bu tarihsel katmanı, kitap boyunca devam eder ve üç temel gücün de işlediği zemini oluşturur.

Bu kitabın özünde bir bilmece yatıyor: Çağdaş Orta Doğu'da kolektif eylem ve siyasi değişim nasıl ve hangi koşullar altında gerçekleşebilir? Ve bu bölgede neden bu kadar çok kargaşa, istikrarsızlık ve öfke var? Bu araştırma, bu kitapta öne çıkarılan üç temel gücü – yabancı müdahale, siyasi otoriterlik ve halkın eylemliliği – ve her bir gücü ve etkileşimlerini şekillendiren uzun süreli çatışma ortamını dikkate alarak yapılandırılacaktır.

Yabancı Müdahale ve Bağımlılık

19. yüzyılın başlarından beri Batılı güçler Ortadoğu'ya defalarca müdahale etti. Emperyal emeller ve askeri ve ekonomik genişleme arzusuyla hareket eden bu güçler, Arap-İslam dünyasını egzotik, irrasyonel ve aşağı bir kültürel öteki olarak sunarak, "uygarlaştırma misyonuna" ihtiyaç duyan bir ülke olarak gösterdiler. Müdahalenin bahanesi genellikle ulusal güvenliktir ve bu da daha karmaşık nedenleri örtbas etmek için öne sürülür. Bunlar, zamana bağlı olarak, bölgenin stratejik konumunun, doğal kaynaklarının, pazarlarına erişimin kontrolü, İsrail ve Körfez ülkeleri gibi müttefiklerin desteklenmesi, Amerika'nın 2003'te Irak'ı işgali gibi sosyal mühendislik deneyleri ve rakip küresel güçlerin bölgede yer edinmesini engellemeyi içerir.

Bölgenin iç işlerine yönelik tekrarlanan ve yoğun yabancı müdahale modeli bugün de devam etmektedir. Emperyal siyasetin sonu birçok kez öngörülmüştür, ancak son yüzyılda bölgeyi sarsan çalkantılı olaylara rağmen henüz gerçekleşmemiştir. Bir dizi uygulama ve ideoloji olarak emperyal egemenlik ve kontrol, son derece dayanıklı, çevik ve dinamik olduğunu kanıtlamıştır. Sömürgecilik deneyimi, bir ülkenin normal sosyal, ekonomik ve siyasi gelişimini rayından çıkarır ve bozar, derin ve kalıcı izler bırakır. Orta Doğu, Avrupa emperyalizminin neden olduğu sosyal, ekonomik ve siyasi yıkımdan henüz kurtulamamıştır.

Bu zehirli mirasın yanı sıra, sömürgecilik II. Dünya Savaşı'ndan sonra Orta Doğu ülkelerinin resmen bağımsızlığını kazanmasıyla gerçekten sona ermedi. Batı müdahalesi, farklı isimler ve kılık değiştirmeler altında sömürgeciliği uzatarak devam etti. 1950'lerden 1980'lerin sonlarına kadar, Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği, Orta Doğu da dahil olmak üzere yeni bağımsızlığını kazanan Küresel Güney'de vekalet savaşları yürüttü. Amerikan ve Sovyet vatandaşları arasındaki kayıplar nispeten

düşüktü, ancak vekalet savaşlarının yapıldığı toplumlarda bu kayıplar çok büyüktü.

Son kitabım *"Gerçekte Ne Yanlış Gitti"* de, küresel Soğuk Savaş'ın yeni bağımsız Orta Doğu devletleri ve toplumları üzerindeki etkisinin ve sonuçlarının dönüştürücü olduğunu savunuyorum. Bölge, zayıf siyasi kurumlar, kırılgan egemenlik, dengesiz ekonomik büyüme ve otoriterliğe eğilimli siyasi sistemlerle damgalanmış bir miras bırakan bir Soğuk Savaş satranç tahtası olarak yeniden tasavvur edildi. Washington'ın Sovyet komünizmini geri püskürtme kararı ve yeni bir gayri resmi imparatorluk kurma arzusu, yeni bağımsız uluslardaki ilk nesil sömürge sonrası liderlerin erken dönemdeki çabalarını engelledi. Soğuk Savaş ayrıca Orta Doğu'yu iki rakip kampa -Batı yanlısı ve bağlantısız- ayırdı ve sömürgecilikten kurtulmuş liderlerin odaklarını ve önceliklerini kalkınma ve kurum inşasından jeostratejik rekabete ve çekişmeye kaydırmalarına neden oldu.

Soğuk Savaş'ın en kötü mirası, Orta Doğu halklarını kendi kaderlerini tayin etme haklarından mahrum bırakmak oldu. Sömürge döneminden günümüze kadar, Batı'nın (ve Rusya'nın) gizli ve açık askeri müdahaleleri, ilerici yönetim biçimleri oluşturmayı amaçlayan iç toplumsal güçleri defalarca baltaladı, ancak itaatkâr diktatörleri güçlendirdi. Sömürgeci ve yeni sömürgeci süreçlerin kalıcı etkisi ve sonuçları, yalnızca Orta Doğu'daki aktörlerin geçmişleri hakkında düşünme biçimlerinde değil, aynı zamanda sömürgeci anlatıların sürekliliğinde ve bölgeye yönelik eski Avrupa (ve daha sonra Amerikan) tutumlarında da görülebilir. Sömürgecilik sadece gün batımına çekilmedi. Dolaylı kontrol yollarıyla kendini yeniden üretti ve özellikle petrol, askeri üsler ve silah anlaşmaları gibi emperyal güçlerin hayati ekonomik ve jeopolitik çıkarlarını korumayı sağladı.

Amerika Birleşik Devletleri artık Ortadoğu'da tek taraflı olarak iradesini dayatıp egemenlik kuramasa da, bölgedeki göreceli gerilemesini ve geri çekilmesini, vekalet yoluyla bir imparatorluk kurarak telafi etmeye çalışıyor. ABD karar vericileri, varoluş nedeni İran'ı çevrelemek ve nihayetinde Tahran'da rejim değişikliği olan, İsrail ve Batı yanlısı Arap devletlerini de içerecek yeni bir bölgesel grup oluşturmayı hedefliyor. Amerika'nın vekalet yoluyla kurduğu imparatorluk, yerel ortaklarına silah, istihbarat, liderlik ve lojistik kaynaklar sağlayarak, onların kendilerini savunmalarını ve ağır işleri üstlenmelerini amaçlıyor.

Bölgenin sahip olduğu sayısız zenginlik ve stratejik varlık, tam da bu nedenle istenmeyen müdahaleleri kendine çekiyor. Son 100 yılda trilyonlarca petrol doları Batı'ya aktarılarak yatırıma dönüştürüldü ve bu da bölgeyi küresel sermaye ve finans piyasalarına bağlayan maddi bağları - daha doğrusu bağımlılıkları- derinleştirdi.

İşte bu yüzden Büyük Güçlerin rolü, Ortadoğu'da bu organik kriz noktasına nasıl ulaştığımızı anlamada çok önemlidir. Tüm açıklamalar arasında, uluslararası düzeydeki analiz, bölgenin neden bağımlılık, siyasi otoriterlik, zayıf demokratik güçler, jeostratejik rekabetler ve yaygın militarizm ve aşırıcılıkla karakterize edildiğini anlamamıza yardımcı olur. Son 100 yıldaki Ortadoğu öyküsü, yerel otokratlar ve güçlü adamlarla anlaşmalar yapan dış aktörlerin (ister sömürgeci Avrupa güçleri isterse yeni sömürgeci Amerika olsun) baskın rolünü hesaba katmadan tam olarak anlatılamaz. Bazı Ortadoğu devletlerinin sınırları ve kurumları, Batı başkentlerindeki duman dolu çay odalarında beyaz adamlar tarafından kuruldu; tıpkı Arap dünyasının kalbinde İsrail'in kurulması gibi. Bu dış güçler, bölgedeki sıradan insanların çıkarlarını ve özlemlerini hiçe sayarak, kontrolü sürdürme amacıyla kurdukları şey üzerindeki baskılarını asla gevşetmediler.

Avrupa sömürgeciliği doğrudan toprak kontrolü uygularken, II. Dünya Savaşı'ndan sonra kendi kaderini tayin etme ve egemenlik hakkı bu kadar açıkça ihlal edilemezdi. Bununla birlikte, Amerika Birleşik Devletleri, İran Başbakanı Muhammed Mossadegh ve Mısır Cumhurbaşkanı Cemal Abdül Nasır gibi iddialı Orta Doğu liderlerini dizginlemek ve İran Şahı Muhammed Rıza Pehlevi ve Suudi kraliyet ailesi gibi yerel işbirlikçileri ve dostlarını mali olarak ödüllendirmek için gayri resmi yollar kullandı. Yöntemler farklıydı, ancak sonuçlar aynıydı. Bunun sonucunda, istikrar adına otoriter güçlü adamları destekleme politikası ortaya çıktı ve bu, Batı hükümetlerinin bugün Orta Doğu ile nasıl başa çıktığının temel bir kuralı haline geldi.

Diğer bölgelerin aksine, Orta Doğu devletleri ve halkları, birkaç istisna dışında, kendi işlerini belirleme konusunda yalnız bırakılmamıştır. Batılı güçlerin aralıksız müdahalesi, bölgenin sorunlarını daha da kötüleştirmiş ve toprak egemenliğini ve bağımsızlığını zayıflatmıştır. Batı hegemonyasına direnen yerel liderler bunu kendi tehlikeleriyle yaparlar. Mossadegh, petrolü millileştirdikten ve ülkeyi modernleştirmek için doğal kaynakları

kullanmaya çalıştıktan sonra Ağustos 1953'te iktidarını ve özgürlüğünü kaybetti. 1950'lerin ikinci yarısında Nasır, tarafsız bir dış politika izlediği ve milyonlarca Mısırlıyı aşırı yoksulluktan kurtarmak için ekonomik kaynakları seferber ettiği için Mossadegh'inkine benzer bir kaderden kıl payı kurtuldu. Yarım yüzyıl sonra, Irak Cumhurbaşkanı Saddam Hüseyin, Körfez'de Amerika'nın hegemonyasına meydan okumaya cesaret ettikten sonra ölümcül bir sonla karşılaştı.

Aralarındaki büyük farklılıklara rağmen, Mossadegh ve Hussein'in ortak noktası, Batı (Amerikan) emperyalist emellerine karşı çıkmaları ve bağımsız hareket etme arzularıydı. Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ile birlikte, Sovyet komünizmiyle (daha sonra İslamcı aşırıcılıkla değiştirildi) mücadele ve istikrarı savunma bahanesiyle hem demokrat Mossadegh'i hem de otokrat Saddam Hussein'i devirdi. Sonuç olarak, İran ve Irak'ın siyasi ve kalkınma gidişatı değişti ve Şii ve Sünni püriten İslamcılık gibi radikal ve devrimci ideolojiler güçlendi.

Avrupa emperyalizminin sona ermesinden yüz yıl sonra, Arap devletleri her zamanki gibi yabancı hamilerine bağımlı ve boyun eğmiş durumda. Halklarının ve uluslarının onurunu savunan Musaddık, Nasır ve Suudi kralı Faysal gibi bağımsızlık sonrası ilk kuşak Orta Doğu liderlerinin aksine, günümüz Arap yöneticileri halklarından korkuyor ve siyasi hayatta kalmak için dış desteğe bağımlılar. Çoğu halktan meşruiyet ve otorite yoksunu olup, bunun yerine himaye, kayırmacılık ve zorlamaya güveniyorlar. Oluşumundan yüz yıldan fazla bir süre sonra, modern Orta Doğu hala dünyanın en çok nüfuz edilmiş bölgesidir.

Türkiye ve İran hariç, Orta Doğu'daki Arap devletleri ne ekonomik egemenliğe ne de temel gıda güvenliğine ulaşabildiler. 1980'lerin ortalarında ve 1990'larda IMF ve Dünya Bankası tarafından birçok Orta Doğu ülkesine dayatılan ve Washington konsensüsü olarak bilinen neoliberal ekonomik reformlar, büyük eşitsizliklere ve farklılıklara yol açtı. [10] Bu politikalar Küresel Güney genelinde uygulanırken, Orta Doğu'da orta sınıf ve yoksullar üzerinde özellikle ağır bir etki yarattı. Yönetici elit, hem özel hem de kamu sektörlerini yağmalayarak, uluslararası finans kuruluşlarının dayattığı reformların yanlış yönlendirilmiş niyetlerini bile boşa çıkardı ve zaten büyük olan servet uçurumunu daha da derinleştirdi. Birleşmiş Milletler, Arap bölgesinin en zengin otuz bir milyarderinin (hepsi erkek) neredeyse yetişkin nüfusun alt yarısının sahip olduğu kadar servete

sahip olduğunu tahmin ediyor. [11] Bu tür büyük eşitsizlik, 2020'deki COVID-19 pandemisi, Şubat 2022'de Rusya'nın Ukrayna'yı işgalinin yol açtığı gıda krizi ve bugüne kadar 150.000'den fazla Filistinlinin ve binlerce Lübnanlının ölümüne ve yaralanmasına neden olan İsrail'in 2023-2024 yıllarında Gazze ve Lübnan'da yürüttüğü savaşla daha da kötüleşti.

Orta Doğu'nun en büyük trajedilerinden biri, neredeyse tamamen başkalarına bağımlı olması ile kendi içsel zenginlikleri arasındaki zıtlıktır; burada sadece petrol, tarım ürünleri veya diğer emtiaları değil, aynı zamanda halklarının zekâsını ve yaratıcılığını da kastediyorum. Bölge eskiden gıda ihraç ederdi, ancak artık halkını besleyemiyor ve ekmek ihtiyacını Ukrayna, Rusya, Amerika Birleşik Devletleri ve ötesinden gelen buğdaya bağlıyor. Aslında, zengin, verimli toprakları, su yolları ve binlerce yıllık tarım ve sulama geleneğine rağmen, Orta Doğu şu anda dünyanın en gıda güvensizliği yaşayan bölgelerinden biridir. Bu durum, tarım sektörünün resmi olarak ihmal edilmesi ve kötü yönetilmesinin yanı sıra su kıtlığıyla da açıklanabilir.

Ancak yabancı müdahale ve sömürgecilik, Orta Doğu'daki insanların günlük yaşamını etkileyen dinamiklerin tamamını anlatmıyor.

Yönetişim ve Küresel Bağlam

Son 100 yıldır Orta Doğu'nun öyküsü, sinsice ilerleyen ve derinleşen siyasi otoriterliğin ve vahim ekonomik yönetim hatalarının öyküsüdür. Büyük Güçler bölgenin iç işlerine sürekli olarak doğrudan veya dolaylı olarak müdahale ederken, hayatta kalmak için dış hamilere bağımlı otokratik liderler de buna karşılık "yabancı müdahale" hayaletini milliyetçi duyguları körüklemek ve güvenlik endişelerini artırmak için kullanmaktadır. Sykes-Picot Anlaşması gibi yabancı müdahale tarihlerini sadece tarihi bir anlaşma değil, söylemsel bir işaretleyici haline getiren bölgesel güçlü adamlar, muhaliflere ve ilerici kesimlere karşı baskıyı "yabancı ajan" olarak etiketleyerek haklı çıkarmışlardır. Gerçek yabancı ajanların kim olduğu düşünüldüğünde bu ironik bir durumdur.

For example, the shah of Iran, who was installed in power by the United States, clamped down against Marxists and leftists, accusing them of being agents for the Soviet Union. Using similar tactics, the clerics in Tehran, the shah's successors, repress human rights activists and progressive critics

under the pretext of foiling Western plots against the Islamic Republic. Saddam Hussein in Iraq and the Assad clan in Syria (father and son) demonized and terrorized dissidents as traitors to the homeland. Even President Recep Tayyip Erdo ğ an of Turkey has reverted to this scapegoating tactic to silence opposition at home and drum up religious and ultranationalist sentiment.

Irak, İsrail-Filistin, Lübnan, Libya, Suriye ve Yemen gibi “sıcak çatışmalar” ve iç karışıklıkların yaşandığı ülkelerde, yerel elitler iç rakipleri karşısında stratejik avantaj elde etmek için dış müdahale arayışındadır. Bölgenin iç işlerine dış müdahale, otoriter yönetimlerini pekiştirmeyi amaçlayan bencil yöneticiler tarafından sürdürülmektedir.

1954'ten beri Lübnan'ın mezhepçi egemen elitleri, Amerika Birleşik Devletleri, Sovyetler Birliği, İran, İsrail, Suriye ve diğer dış aktörleri kendi taraflarına çekmek için birbirleriyle çekişti. Saddam Hüseyin sonrası dönemde Irak'taki politikacılar, ABD birliklerinin omuzlarında iktidara yükseldiler. 2011'de Arap Baharı ayaklanması Suriye'ye ulaştığında, Devlet Başkanı Beşar Esad, İran ve Rusya'dan kendisine yardım etmelerini ve acımasız yönetimine karşı halk ayaklanmasını bastırmalarını istedi. 8 Aralık 2024'te, Rusya ve İran'ın onu desteklemeye devam etme yetersizliği veya isteksizliği nedeniyle acımasız rejimi olgunlaşmış bir meyve gibi çöktü. Esad'ın hızlı düşüşü, dış müdahalenin yerel otoriterleri desteklediğini ve iktidarlarını uzattığını açıkça göstermektedir.

Bu nokta ne kadar vurgulansa azdır. Yöneticiler himaye statülerinden faydalanırken, vatandaşlar bundan rahatsızlık duyuyor. Yurtiçindeki kamu güveninin çözülmesinin bir göstergesi olarak, bu vatandaşlar çaresizlik içinde kurtuluş için yurt dışına yöneliyorlar. Sıradan insanların baskıcı işkencecilerinden kurtulmak için dış güçlere başvurması gerçekten acı bir ironi. Sürekli olarak emperyalizm karşıtı duygular ve Arap yanlısı gururla büyütülen bu insanlar, adaletsizlikten, baskıdan ve yoksulluktan kaçmak için umutsuzca bir çaba içinde, değer verdikleri her şeyden dikkat çekici bir şekilde uzaklaşıyorlar; bu durum, iktidarda olanların lehine ve iktidarda olmayanların aleyhine işliyor.

2011 yılında birçok Libyalı, NATO'nun Libya lideri Muammer Kaddafi'ye karşı askeri müdahalesini ve ardından gelen rejim değişikliğini memnuniyetle karşıladı. Benzer şekilde, Suriye muhalefeti de safça Batı hükümetlerinin Esad'ı iktidardan uzaklaştırabileceğini umarak, ABD ve

Avrupa'yı bunu yapmaya defalarca çağırdı. Irak, Suriye ve Türkiye Kürtleri, Bağdat, Şam ve Ankara'daki merkezi otoriteye karşı yabancı güçlerle işbirliği yapıyor ve bu işbirliğinin yol açtığı risk ve fedakarlıklar için karşılıklı bir değerlendirme yapmıyorlar. Ağustos 2020'de Beyrut limanında meydana gelen ve ülkenin başkentinin büyük bir bölümünü yerle bir eden patlamanın ardından, 50.000'den fazla Lübnanlı, ülkeyi önümüzdeki on yıl boyunca eski sömürgeci efendileri Fransa'nın kontrolüne bırakmak için bir dilekçe imzaladı. Arap kardeşleri ve dünya tarafından terk edilen Filistinliler, İsrail sömürge yönetimine direnmek için İran'a ve yerel vekillerine silah ve finansman için yöneldiler.

Kamuoyunun büyük bir kesiminin eski sömürgeci güçlerin Ortadoğu'ya kurtarıcı olarak dönmelerini onaylayabileceğini ve hatta bunun için lobi yapabileceğini hiç hayal etmemiştim. Batılı güçlerin Ortadoğu'ya yaptığı tüm haksızlıklara rağmen bunu yapmaları, Arap yöneticilerin sıradan insanlara ne kadar kötü davrandığının, vatandaşların onurunu cezasız bir şekilde ihlal ettiğinin ve toplumu bir bütün olarak yoksullaştırdığının en güçlü kanıtıdır.

Süper güçlerin desteğini alan yerel elitlerin yaptığı seçimleri ve eylemleri yeniden gözden geçirmek, Ortadoğu'nun siyasi olarak çökmekte olan ekonomik bir çorak arazi olmasının nedeninin genetik, Arap istisnai durumu veya kültürel bir kusur değil, bu seçimler olduğunu açıkça göstermektedir. Bölgenin içler acı durumundan yerel elitlerin de payını kabul etmenin zamanı gelmiştir.

Bağımsızlık sonrası ilk nesil liderler ekonomik ve siyasi egemenliğe ulaşmak için aktif rol oynarken, onların halefleri siyasi hayatta kalmayı önceliklendirmiş ve ülkelerinin yabancı güçlere bağımlılığını derinleştirmiştir. İran bunun en belirgin örneğidir. Mossadegh 1951'de İran petrolünü millileştirmiş ve bu kaynakları ülkeyi modernleştirmek için kullanmayı umarken, 1953'te Amerikalılar tarafından iktidara getirilen halefi Şah, petrolü millileştirmemiş ve Batılı şirketlerin petrol endüstrisini kontrol etmesine izin vermiştir. Şah ayrıca askeri ve kalkınma yardımı karşılığında siyasi kaderini Amerika Birleşik Devletleri'ne bağlamıştır. Batı desteği ve petrol gelirleri İran'a bir miktar para getirse de, Şah döneminde ülke gerçek anlamda üretken sektörlerden yoksun, emtia bağımlı bir ekonomi olarak kalmıştır. Siyasi meşruiyeti olumsuz etkilenmiş ve bu durum 1979 İran Devrimi'ne zemin hazırlamıştır.

Benzer şekilde, bağımsızlık sonrası Arap liderlerinin ilk kuşağı şimdi mezarlarında ters dönüyor olmalı. Kitlelerden yükselip cumhuriyet başkanı olan ilk Mısır lideri olarak Nasır, Mossadegh gibi, iktidarı boyunca ülkesini emperyal kontrolün mirasından kurtarmayı ve tam ulusal egemenlik kazanmayı hedefledi. Bunu yaparken Nasır, İngiltere, Fransa, Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği de dahil olmak üzere Büyük Güçlerle sürekli mücadele etti. Aralık 1964'te Nasır, Amerikan eleştirilerine ve Mısır'a ekonomik yardımın gecikmesine sert tepki gösterdi ve ABD büyükelçisi Lucius D. Battle'ı alenen azarladı. Ona "denizden iç" dedi. [13] "Ve eğer Akdeniz yeterince büyük değilse," diye devam etti Nasır, "ona Kızıldeniz'i de içireceğiz." Nasır'ın bu azarlaması, büyükelçiye "göle atla" demekle eşdeğerdi. [14] Başkan Lyndon B. Johnson'ın Amerika Birleşik Devletleri'nin devasa ekonomik yardım programına şartlar koymaya çalıştığını ima eden Nasır, Mısırlıların onurlarını ve bağımsızlıklarını korumak için kemerlerini sıkmaya hazır olduklarını söyledi. “Amerikalılar bize yardım etmek ve politikamıza hükmetmek istiyorlar. Özür dileriz diyorum. Bağımsızlığımızı korumak için tayınlarımızı kısmaya ve günlük tüketimi en aza indirmeye hazırız,” dedi Nasır. [15]

Suudi Arabistan Kralı Faysal, geçmişi ve dünya görüşü bakımından Nasır'dan çok farklı bir adamdı, ancak güçlü ve bağımsız bir ülke kurma konusunda aynı derecede kararlıydı. 1973'te Suudi Arabistan petrol ambargosunu kaldırmazsa Suudi petrol sahalarını işgal etmekle dolaylı olarak tehdit eden ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissinger'a sert bir şekilde karşılık verdiği bildiriliyor. Kral Faysal, ABD'li müttefikine, "Petrolsüz yaşayamayan sizsiniz. Biliyorsunuz, biz çölden geliyoruz ve atalarımız hurma ve sütle yaşıyordu, kolayca geri dönüp tekrar öyle yaşayabiliriz" demişti.

Mossadegh, Nasser ve Faysal'ın birçok kusuruna rağmen, gururlu ve meydan okuyan liderlerdi. Halkları için bağımsızlık ve onur kazanmanın önemini asla gözden kaçırmadılar. Bağımsızlık sonrası ilk nesil liderler, gerçek bağımsızlık kazanmak ile bağımlılığın ve ekonomik geri kalmışlığın üstesinden gelmek arasındaki organik bağlantıları anlamışlardı. Bunu yapmaya çalışırken, Mossadegh 1953'te CIA tarafından düzenlenen bir darbede hayatını kaybetti. Benzer şekilde, Nasser, Haziran 1967'deki İsrail savaşında binlerce küçük darbeyle siyasi ölümle karşı karşıya kaldı ve Faysal 1975'te bir suikastçının kurşunlarına kurban gitti.

Yıllar içinde, hurma ve sütle beslenen atalarımızın yerini, temel gıda maddelerini ithal etmek zorunda kalan ve iktidarda kalabilmek için ABD'nin desteği karşılığında ülkelerinin bağımsızlığını ipotek eden yeni bir lider nesli aldı. Mısır ve Suudi Arabistan bunun örnekleridir. Cumhurbaşkanı Enver Sadat ve özellikle halefi Hüsnü Mübarek, Mısır'ı askeri yardım ve rejimlerine siyasi destek karşılığında ABD'nin uydu devleti haline getirdi. Halefi General Abdülfetah Sisi de daha iyi bir performans sergileyemedi. Eski ABD Başkanı Donald Trump, Sisi'yi şaka yollu "en sevdiğim diktatör" olarak nitelendirdi.

Benzer şekilde, Suudi Arabistan şu anda dünyanın en zengin devletlerinden biri olmasına rağmen, yabancı tehditlere karşı korunma konusunda giderek daha fazla ABD'ye bağımlı hale geliyor. Suudi Arabistan'ın süper güç hamisine olan bağımlılığı, ABD liderleri tarafından küçümseme ve sömürüye yol açıyor. Başkan Barack Obama, Suudileri "bedavacılar" olarak nitelendirdi. Obama, Suudilerin silah, lüks eşya ve hazine bonoları satın alarak ABD hazinesine yüz milyarlarca dolar pompaladığını unuttu. Trump, selefinden daha da ileri giderek sadık Suudi müttefikini alenen küçük düşürdü. Destekçilerine, Suudi Arabistan ve kralının Amerikan askeri koruması olmadan iktidarda "iki hafta" bile dayanamayacağını övünerek anlattı. [18] 2019'daki başkanlık kampanyası sırasında, Trump'ın halefi Joe Biden, Suudi Arabistan'ı "oldukları gibi dışlanmış bir ülke" olarak muamele edeceği konusunda uyardı. [19]

ABD-Suudi Arabistan ilişkilerindeki mevcut gerilimlerin bir kısmı, 2015'ten beri ülkeyi fiilen yöneten yeni Suudi lider Veliaht Prens Muhammed bin Salman'ın (MBS olarak bilinir) iddialı tavrından kaynaklanmaktadır. MBS, ülkesindeki popülaritesini artırmak ve Suudi tahtına sorunsuz geçişinin zeminini hazırlamak amacıyla kendisini güçlü ve bağımsız bir lider olarak göstermiştir. Suudi Arabistan'ın ekonomik gücünü küresel petrol fiyatlarını düzenlemek için kullanması Biden yönetimini kızdırmıştır. 2023 baharında MBS, Çin'in arabuluculuğuyla İran ile diplomatik bir anlaşma yaparak ilişkileri normalleştirmeyi kabul ederek ABD yetkililerini daha da kızdırmıştır. Ancak MBS'nin eylemleri Suudi Arabistan için gerçek bir bağımsızlık yolu oluşturmayı amaçlamamaktadır. Bunun yerine, ABD yetkililerine göre MBS, Suudi Arabistan'ı askeri güç ve gelişmiş silahlarla savunma konusunda resmi bir Amerikan taahhüdünü güvence altına alan yeni bir savunma anlaşması talep etmektedir. Başka bir

deyişle, MBS ve diğer Arap yöneticilerinin iddialı tavrı, Suudi ve Arap ülkelerinin korunma ve siyasi hayatta kalma için ABD'ye olan bağımlılığının temelini sorgulamamaktadır. Yerel liderler, onların otokratik yönetimleri ve yabancı hamileri arasındaki bu karşılıklı bağımlılık ilişkisi, Orta Doğu'da siyasi otoriterliğin sürdürülmesinde kilit bir faktördür.

Kötü yönetim ve kusurlu liderlik, yapısal faktörlerle birleşerek Orta Doğu toplumlarının sefil sosyal ve siyasi koşullarını açıklamaya yardımcı olur. Bağımsızlık sonrası ilk nesil liderlerin yerini alan yönetici elitler, refah, adalet ve özgürlük vaatlerini yerine getirmediler ve en önemlisi, sıradan insanların onuruna saygı göstermeyi başaramadılar. Ulusal egemenliği korumak yerine, siyasi hayatta kalmayı sağlamak için büyük ölçüde dış paydaşlara güvendiler. Ulusal çıkarları savunmak pahasına rejim güvenliğine öncelik verdiler. Şeffaflığı, hesap verebilirliği, sosyal hareketliliği ve entegrasyonu teşvik etmek yerine, Orta Doğu yöneticileri tek parti yönetimi kurdular ve tüm örgütlü muhalefeti ortadan kaldırdılar. Siyaseti kurumsallıktan arındırdılar ve mezhepçi bir hale getirdiler. Vatandaşları birbirine ve ulus devlete bağlayan kurumsal bağları güçlendirmek yerine, bu otokratlar yönetimlerini pekiştirmek için geniş güvenlik aygıtları kurdular.

Birçok zengin Arap olmasına rağmen, Arap halkı toplu olarak yoksullaşmıştır. Yoksulluk, işsizlik, gelir eşitsizliği, gıda güvensizliği, yolsuzluk ve sistemdeki durgunlukla ilgili istatistikler, bu ülkelerin çoğunun sahip olduğu doğal zenginlikle karşılaştırıldığında şok edicidir. Örneğin, Arap bölgesi, son on yılda gelir yoksulluğunun arttığı dünyadaki tek gelişmekte olan bölgedir: 2020'de nüfusun yaklaşık üçte biri, yani 115 milyon kişi yoksul olarak tahmin ediliyordu; bu rakam 2010'da 66 milyondu. Ayrıca, Birleşmiş Milletler Batı Asya Ekonomik ve Sosyal Komisyonu'nun (ESCWA) yakın tarihli bir araştırmasına göre, Arap yetişkinlerinin en zengin %10'unun toplam bölgesel servetin %75'inden fazlasına sahip olmasıyla, yaygın eşitsizlikten de muzdariptir. İranlılar da Arap muadillerinden daha iyi durumda değiller. Bölgesel ekonomi çökmüş durumda.

Kayırmacılık, devlet onaylı adaletsizliğe, şiddete ve dışlanmaya yol açarak, nüfusu etkileyen bir yabancılaşma modeli yaratmıştır. [21] Arap dünyasında devletler kimliği onaylar. Siyasi partiler genellikle kimlik çizgileri üzerine kurulur ve temsil kotaları sisteme dahil edilir. Ancak bu,

nihayetinde istikrarsızlaştırıcıdır, çünkü devlet tarafından çizilen kimlik çizgileri büyük ölçüde yapaydır ve devlet gücünün aslında dayandığı doğal toplumu yansıtmaz. Bağımsızlık sonrası güçlü liderler tarafından başlangıçta kurulan tek parti yönetimi bile bir kişilik kültüne dönüşmüştür. Devlet, istikrarlı bir şekilde tek liderin ve küçük, yozlaşmış ve dalkavuk bir iç çevrenin tercihleriyle eş anlamlı hale gelmiştir.

Sıradan İnsanların Ajansı

Tarihsel olarak, aydınlar değişimin öncüsü ve halkın duygularının ifadesi olarak konumlanmışlardır, ancak bu rolü uzun zamandır kaybetmişlerdir. 1960'ların sonlarından itibaren, Arap ruhunda karamsarlık ve kadercilik hakim olmuştur. Kamu entelektüellerinin ruh hali, geleceğe olan güvenlerini kaybettikçe giderek daha da karamsar hale gelmiştir. Arap aydınları arasında hakim olan anlatı, kendini baltalayan ve umutsuzluğa düşüren, değişim aracı olma rolünden vazgeçen bir anlatıdır. Bu tür yolsuzluk ve güçsüzleşme karşısında, birçok önde gelen aydın, geçmişteki eylemlerini haklı olarak kınadıkları sömürgeci ülkelere yerleşmeyi seçmiş veya buna zorlanmıştır.

Arap entelektüellerinin karamsarlığa kapılmış olması nedeniyle, Arap Baharı ayaklanmalarının iki dalgasında da belirgin bir rol oynamamaları ve bu ayaklanmaların liderliksiz olması şaşırtıcı değil. [22] Aksine, sıradan insanlar ayağa kalktı ve entelektüellerin geri çekilmesinin bıraktığı boşluğu doldurdu. Bölgedeki sıradan insanların mücadelelerinden çıkarmamız gereken bir ders varsa, o da diktatörlüğü, kayırmacılığı ve yolsuzluğu kaçınılmaz olarak kabul etmeyi reddetmeleridir. [23] Orta Doğu tarihi, otoriterlik, devlet şiddeti ve dışlama kadar, tiranlığa karşı halk ayaklanmasıyla da damgalanmıştır; bu ders Batılı yorumcular tarafından sıklıkla gözden kaçırılmaktadır.

Sadece despot elitlere hizmet eden bir kaderciliğin ötesine geçmenin ilk adımı, bölgedeki insanları Shakespeare trajedisinde kurban ve pasif seyirciler olarak görme eğiliminden vazgeçmektir. 2010'dan beri milyonlarca cesur vatandaş bölgedeki otokratları devirmek için sokaklara dökülmüş olsa bile, Batı medyasının Ortadoğu hakkındaki yorum ve haberlerinde sıradan insanlar hala ciddiye alınmıyor.

2010'da patlak veren ve 2012'ye kadar süren Arap Baharı ayaklanmaları sırasında hem yazarların hem de politika yapıcıların hazırlıksız yakalanması şaşırtıcı değil. Medya ve Batılı analistler, sonuçta bir Arap kamuoyu olduğunu ve siyasi otoriterliğin o kadar da kalıcı olmadığını geç de olsa keşfettiler. Arap devlet sistemi zaman ve mekânda donmuş değildi ve tiranlık kader değildi. Mısır, Libya, Suriye, Tunus, Yemen ve diğer yerlerdeki özgürlük meydanlarını dolduran milyonlarca insan, barışçıl ve kapsayıcı bir şekilde özgürlük, adalet ve onur çağrısında bulunarak dünyanın saygısını kazandı. Arap Baharı ayaklanmaları bize gerçek zamanlı olarak, sıradan insanların vatandaşlık, siyasi katılım ve güçlenme özlemi duyduğunu ve otokratlara, sahte peygamberlere ve aşırı ideolojilere karşı çıktığını gösterdi.

Arap Baharı'nın ilk dalgası, Ortadoğu'yu kendi yaşam biçimlerini tehdit eden teröristlerin yuvası olarak gören birçok Batılı için sert bir uyanış oldu. Ancak sokaklardaki insanlar ne El-Kaide'nin kara bayraklarını taşıyor ne de ABD veya İsrail bayraklarını yakıyordu. Milyonlarca barışçıl protestocunun, genç yaşlı, erkek kadın, fakir zengin herkesin yüreklendirici hikayeleri, insanlığın daha iyi bir yaşam için evrensel mücadelesini hatırlattı. Mezheplere göre bölünmüş değillerdi, amaç birliği içinde birleşmişlerdi. Artık "Arap" karikatürleri olmayan bu insanlar, herkesin ortak noktası olan demokrasi, adalet ve barış özlemini ortaya koydular.

Bu durum Batı'daki bazı bireyleri etkilemiş olabilir, ancak hükümetleri tepkisiz kaldı. Esad ve Bahreyn'deki Halife Hanedanı gibi kanlı diktatörler, bölgesel ve küresel güçlerle işbirliği yaparak ve jeostratejik rekabetlerden faydalanarak milyonlarca sıradan insanın onurlu bir yaşam hayalini paramparça ettiler. Arap karşı devrimci güçleri ve yabancı destekçileri tarafından Arap Baharı ayaklanmalarının ilk dalgasının ezilmesi, Libya, Yemen ve ötesinde hâlâ devam eden iç karışıklıklara ve savaşlara yol açtı ve İslam Devleti gibi mezhepçi grupların ve milislerin yeniden ortaya çıkmasına neden oldu. Bu, Arap despotlarının statükoyu korumak ve gerçek bir değişimi engellemek için yabancı güçlerle işbirliği yapmasının bir başka örneğidir.

Sıradan insanların sesleri bir süreliğine susturuldu ve Batı'da Arap Baharı'nı kutlayanlar hızla onun sonunu ilan ettiler. İnsanların iradesini göz ardı etmek ve Orta Doğu'yu sürekli bir Doğu despotizmi döngüsüne

mahkum etmek yanlıştı. On yıllarca dünya manşetlerine hakim olmuş bir bölge için bile, bugünkü Orta Doğu sürprizleriyle dikkat çekiyor.

Ölümlerinin duyurulmasının erken olduğunu kanıtlamak için, Arap ayaklanmaları 2018-2019'da ikinci bir dalga halinde yeniden canlandı. Geniş yankı uyandıran bu ayaklanmalar Cezayir, Irak, Lübnan ve Sudan'da Arap sokaklarında yaşandı ve yerel eylemin canlı olduğunu ve temsil mücadelesinin devam ettiğini gösterdi. Bugün milyonlarca kadın, genç ve erkek statükoya güçlü bir şekilde meydan okuyarak, geniş halk kitleleri arasında bilinci yeniden uyandırıyor.

Yeni protestocular, sıfırdan başlamak yerine, özellikle yetkililer taleplerine cevap verene kadar sokaklarda kalma ve şiddete başvurmadan baskı ve hatta ölümle yüzleşme gerekliliği gibi 2010-2012 yıllarındaki öncüllerinden değerli dersler çıkardılar. İlk dalgadan altı yıl sonra gelen ikinci dalga, sosyal adalet, siyasi temsil ve iş imkanları etrafında dönen özlemleri olan yeni bir özgürlük savaşçıları neslinin ortaya çıkışına dair bir bakış açısı sundu. Özellikle Irak ve Lübnan'da, milyonlarca protestocu, hesap verebilirlik, vatandaşlık ve iktidardaki elitin sistemik yolsuzluğuna son verilmesi talebiyle, mezhep ve siyasi yelpazenin her kesiminden bir araya geldi.

Protestocuların özlemleri ezilmiş olsa da, aktivistler ve sivil toplum grupları, toplumlarını dönüştürme mücadelesinin uzun ve aksiliklerle dolu olacağını kabul ediyorlar. Bu özgürlük savaşçıları, mücadelenin devam edeceğinde ısrar ediyorlar. Gerçekten de, insanların umutlarını ve korkularını dinlemeli ve mücadelelerinden ders çıkarmalıyız. Aşağıdaki sayfaların göstereceği gibi, özgürlük, onur ve egemenlik mücadelesi 2010'daki Arap Baharı ile başlamadı; on dokuzuncu yüzyılda Avrupa emperyalizminin başlangıcından beri sürdürülüyor. Örneğin, Hamas'ın 2023'te İsrail'e yaptığı sürpriz saldırı, bölgesel statükoyu sarstı ve dünyaya Filistinlilerin son 100 yıldır kendi kaderini tayin etme ve özgürlük arayışının nasıl sonuçsuz kaldığını hatırlattı. Bu aynı zamanda geçmişten gelen çözülmemiş soruların hala savaşları tetiklediğini ve insani bir felakete yol açtığını da hatırlattı.

Zenginler hariç, nüfusun çoğunluğunu temsil eden toplumun tüm kesimleri, son yirmi yılda bölgeyi kasıp kavuran kargaşa ve çatışmalar nedeniyle yaşam koşullarının daha da kötüleştiğini görerek ağır şekilde zarar gördü. Bir zamanlar saygın, rahat yaşayan ve topluma katkıda bulunan

Suriyeli bir doktor, şimdi yoksulluk, hastalık ve hatta nefret suçlarıyla tehdit edilen belirsiz ve muhtemelen savunmasız bir geleceğe doğru tehlikeli bir göç yolculuğunda mücadele ediyor. Milyonlarca insan işini ve kıt geçim gelirini kaybetti. Yükselen enflasyon ve yerel para biriminin değerindeki keskin düşüş, milyonlarca insanı trajik seçimlere zorladı: yiyecek mi, ilaç mı? Kalıp savaşa ve çöken ekonomiye katlanmak mı, yoksa vatanlarını terk edip ayrımcılığa ve yerinden edilmeye katlanmak mı? Kaybolan geçmişe umutla tutunmak mı, yoksa son derece tehlikeli bir geleceğe doğru yola çıkmak mı?

Bütün bunlar, Mısır, Ürdün, Lübnan, Suriye ve Tunus dahil olmak üzere birçok Orta Doğu ülkesinde ekonomik çöküşü daha da kötüleştiren COVID-19 pandemisinin ortaya çıkmasından önceydi. [27] Bölgeden Avrupa'ya akın eden mültecilerin göçüyle ilgili tüm yabancı düşmanlığına rağmen, büyük çoğunluğu orada kalıyor ve Ürdün, Lübnan ve Türkiye'deki komşu ülkeler ve halklar tarafından ağırlanıyor. Bu ülkeler ve halklar, sessizce ama kesinlikle hayat kurtaran Arap-İslam cömertliği ruhunu sergiliyor. Bir pandemi her yerde ölümcüldür; su ve sabunun kıt olduğu yoğun kalabalık bir mülteci kampındaki bir pandemi, savunmasız insanlar için toplu bir ölüm cezası anlamına gelir.

Yoksullaşmış ve otokratlar ile aşırılıkçılar arasında sıkışmış sıradan insanlar, şimdilik hayatta kalma mücadelesiyle meşguller. Ancak son çığlıklarını henüz duymadık. Tarih, bir muhalefet hareketini etkisiz hale getirmenin en iyi yolunun güç kullanmak değil, meşru taleplerini karşılamak olduğunu göstermiştir. Adaletsizlik uzun vadede sürdürülemez çünkü insan ruhu –Arap dünyasında olduğu gibi her yerde– onu sona erdirmek için nihayetinde güvenliğini riske atacaktır.

Bölgenin yöneticileri zorlu bir seçimle karşı karşıya. Baskın yönetim, böl ve yönet taktikleri ve yabancı efendilerine bağımlılıkla mı devam edecekler, yoksa halklarının meşru şikayetlerini ve adalet, haysiyet ve özgürlük çağrılarını mı dikkate alacaklar?

Düşünmesi bile korkutucu olan ilk seçenek, aynı başarısız politikaların, başarısız kalkınmanın ve hatta başarısız devletlerin devamı anlamına gelir; etkilenen nüfusun anlamsız can kayıplarından ve potansiyel kaybından bahsetmiyorum bile. Bu, uzun süreli siyasi istikrarsızlık, kötüleşen terörizm, uzayan iç savaşlar, mülteci dalgaları ve ölçülemez insan acıları anlamına gelir. Bu kıyamet senaryosu sadece Orta Doğu'yu değil, küresel

köyde kendilerini izole edemeyen Batı ve Asya devletlerini de etkileyecektir.

İkinci seçenek, ekonomik ve kültürel gerilemeyi durdurmayı ve bölgeyi kasıp kavuran siyasi şiddeti ve iç savaşları sona erdirmeyi vaat ediyor. Hükümetler ve halklar arasında güven inşa etmek, hem devletin hem de toplumun direncini güçlendirecek, onları dış aktörlere daha az bağımlı ve yabancı müdahale ve aşırıcılığa daha az maruz kalacak hale getirecektir. Bu, Ortadoğu'nun kontrolü için yüz yıldır süren savaşın sonunun başlangıcını işaret edebilir.

Ortadoğu yöneticileri, Beşar Esad'ın geç de olsa keşfettiği gibi, değişime direnmekle kendi zararlarına hareket ediyorlar. Mesele protestocuların hedeflerine ulaşıp ulaşamayacakları değil, ne zaman ulaşacaklarıdır. Evet, siyasi değişim süreci çetrefilli ve zorlu olacak, ancak bundan kaçınmak can kayıpları, geçim kaynakları ve istikrar açısından astronomik bir bedel gerektirecektir.

Bu çabada, bölge halklarının gurur verici mücadelelerini ve bugüne kadar elde ettikleri değişimleri hatırlamak faydalı olacaktır. Uzmanları ve yorumcuları tamamen şaşırtan ilk Arap Baharı ne kadar dikkat çekici olsa da, ikinci dalga, dünyanın geri kalanının bölge halklarının kapasitesinden umudunu kestiği bir dönemde gelmesiyle daha da dikkat çekiciydi.

Ortadoğu için despot yöneticilerden, yerleşimci sömürgeciliğinden, dış müdahaleden ve baskıcı yönetimden arınmış yeni bir gelecek tasavvur etmek, statükonun paradigmasına olan hayal gücünden yoksun ve sınırlı bağlılıktan kopmayı gerektirir. COVID-19 pandemisinin dayattığı karantina, kangrenleşmiş iç karışıklıklar ve savaşlarla birlikte, adalet çığlıklarını bastırmış olabilir, ancak hiçbir şey onları susturamaz.

Ortadoğu'da Temsili Hükümet Mücadelesi

Ortadoğu'da bir asırlık tarihi gözden geçirmek, sadece geçmiş yüz yıla bakmak değil; bölgenin kapsayıcı, açık, özgür ve barışçıl bir toplum hayalini daha derinlemesine anlamaya yönelik bir yolculuktur. Ve bu hayalin nasıl ve neden engellendiğini ve bölgenin maddi, siyasi ve manevi sermayesinin nasıl israf edildiğini anlamaktır. Ortadoğu'ya içeriden dışarıya doğru bir tarihsel bakış açısı, oradaki güncel durumu anlamamıza yardımcı olur. Özellikle, kendi kaderini tayin etme özlemi nüfusun büyük çoğunluğu

için hala ulaşılamaz durumdadır ve Batılı liderlerin kalkınma ve demokrasiyi destekleme vaatleri birçok Ortadoğulunun kulağına boş gelmektedir.

Mevcut antidemokratik iklimin oluşmasında iç, bölgesel ve küresel aktörlerin rollerini birbirinden ayırmak, bugünkü durumu açıklamanın ve yeni bir geleceği planlamanın yolunu açacaktır. Orta Doğu'nun geleceği nihayetinde, onları yöneten diktatörler tarafından değil, büyük ve giderek büyüyen Arap/Müslüman genç nüfusu tarafından belirlenecektir. Bu ikinci grup orantısız miktarda medya ilgisi görüyor ve bu da bölgenin gerçekliğini ve onu saran birçok sorunu çarpıtıyor.

İlerleyen sayfalarda okuyucular, geçmişin siyasetinin, özellikle de aşağıdan yukarıya doğru güçlendirici bir değişim yoluyla, geleceğin siyasetine nasıl yol açabileceğini keşfedecekler. Bu kitap, Ortadoğu'nun modern tarihini yabancı müdahale, siyasi otoriterlik ve sıradan insanların eylemlilikleri merceğinden inceliyor. İlk iki güç birbirini besleyerek, sosyal ilerleme ve değişimin önündeki en büyük engeller olan ve insanların kendi kaderlerini tayin etmelerini sistematik olarak engelleyen uzun süreli çatışmaları tetikliyor. İnsanların tarihi yönlendirdiğini ve geleceği şekillendirdiğini anladığımızda, petrol dolarlarına, nüfuza veya silah pazarlarına duyulan susuzluktan değil, Ortadoğu halkının onuruna ve eylemliliğine saygı duymanın tüm dünyaya fayda sağlayacağı bilincinden hareket eden dış güçlerin bu süreci desteklemesi için yer vardır.

1.

Asıl Günah:

Arap Devlet Sisteminin Oluşumu

2010-2012 yıllarındaki Arap Baharı ayaklanmalarının ilk dalgasından on yıldan fazla bir süre sonra, Orta Doğu tam bir karmaşa içinde. Libya'dan Yemen'e, Suriye-Irak'tan İsrail-Filistin'e kadar Orta Doğu'nun hiçbir bölgesi, bölgeyi kasıp kavuran değişimlerden muaf değil. Gözlerimizin önünde, devlet sisteminin dokusu paramparça oluyor. Bu kargaşanın insani bedeli felaket boyutunda.

Bu kadar çok değişimin ardından, bölgedeki mevcut krizi açıklayan çok çeşitli görüşlere rastlamak şaşırtıcı değil. Ortadoğu söz konusu olduğunda, tarihçiler krizin sorumluluğunu belirlerken iç veya dış faktörlere ağırlık verip vermediklerine göre iki düşünce okulundan birine ayrılırlar.

İçselci okul, Osmanlıların yenilgisinden sonra yaşanan aksaklıklardan Arapları sorumlu tutar. Bu görüşe göre, Araplar önce manda sistemi altında, daha sonra da bağımsızlıklarını kazandıktan sonra liberal bir siyasi düzen kurma fırsatını kaçırdılar. Bu okul içinde, Arapların gerçek demokrasiye doğru ilerleyememesinin nedenlerini açıklamaya çalışan çeşitli görüşler bulunmaktadır. Batı'daki muhafazakâr sesler, Orta Doğu'nun istisnai karakterini vurgulayarak, bölgedeki despotizme doğru bir eğilim olduğunu öne sürerler. Daha da kötüsü, Arap dünyasının yapısal olarak işleyebilir bir devlet sistemi kurma ve sürdürme yeteneğinden yoksun olduğunu iddia ederler. Bu okulun en belirgin örneği, İslam'ın demokrasiyle bağdaşmadığını ve bu nedenle Müslüman toplumda demokrasiye ulaşma girişiminin başarısızlığa mahkum olduğunu savunan merhum tarihçi

Bernard Lewis'tir. Merhum siyaset bilimci Fouad Ajami gibi diğerleri ise, Arap siyasi kültürünün doğası gereği otoriter olduğunu, Arapların Doğu despotizmine bağımlı olduğunu ve bunun Arap düşüncesinde liberal bir çağ yaşanmış olsa bile Arap siyasetinde hiçbir zaman liberal bir çağ yaşanmamasının nedenini açıkladığını savunmaktadır. Bir başka bakış açısına göre ise Arap milliyetçiliği, Arap başarısızlıklarının temel nedenidir ve bu durum Haziran 1967'de İsrail karşısında alınan yenilgiyle doruğa ulaşmıştır. Hepsi de modern Arap tarihinin seyrinin büyük ölçüde dış güçlerden ziyade yerel aktörler tarafından şekillendirildiği konusunda hemfikirdir.

Dışsalcı okul, mevcut istikrarsızlığın kökenini İngiliz ve Fransızlara yükleyerek, I. Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun yenilgisinin ardından galiplerin bölgeye dayattığı "asıl günah"a dayandırır. Bu okul, galiplerin savaş sonrası toprak düzenlemesini, yerli Arap nüfusunun hak ve özlemleri pahasına kendi çıkarlarına hizmet edecek şekilde tasarladığını savunur. Dışarıdan dayatıldığı için bu düzenleme meşruiyetten yoksundu. Dışarıdan dayatılan sınırlar meşruiyetten yoksundu, demokratik olmayan siyasi sistemler meşruiyetten yoksundu ve sömürgeci kukla yöneticiler meşruiyetten yoksundu. "Osmanlı sonrası sendromu" olarak adlandırılabilecek bu yabancı yapımı, işlevsiz sistem, Arapların kalkınma, demokrasi ve barışa ulaşmasını engeller. Bu analiz, bir Arap atasözünü örneklemektedir: Eğri başlayan şey eğri kalır.

Bu düşünce ekollerinin her ikisi de sınırlıdır. Arapların veya Müslümanların demokrasiye incapable olduğunu öne sürmek veya Arap halklarının da insanlığın geri kalanı gibi bir ses ve oy özlemi duyduğunu inkar etmek absürt olsa da, bölgenin tüm sorunlarından sömürgeci güçleri sorumlu tutmak da dar görüşlülüktür; çünkü bu da bölge halklarını kendi kaderlerini şekillendirmedeki rollerinden mahrum bırakır. Gerçek şu ki, karmaşık bir dizi faktör bir araya gelerek mükemmel bir fırtına yaratmıştır. Bölgedeki hesap vermeyen elitlerin elinde bulunan güç tekeli ve bununla birlikte gelen ayrıcalıklar, devlet ile toplum, güç ile halk arasında uçurum benzeri bir kopukluğa yol açmıştır. Ve bu elitlerin halklarının gerçek şikayetlerini ele almamaları, büyük ekonomik kötü yönetimle birlikte, bazı kesimlerde aşırıcılığı körüklemiştir. Daha da kötüsü, Batılı güçlerin tekrarlanan müdahaleleri, alternatif yönetim biçimleri oluşturmaya çalışan yerel grupları baltalayarak durumu daha da kötüleştirmiştir. Bölgedeki

istikrarsızlıktan kendi emellerini ilerletmek için yararlanan bu dış güçler, zaten kötü olan durumu daha da kötüleştirdiler.

Benim bakış açım, yukarıda kısaca özetlediğim iki anlatıdan farklıdır. Modern Orta Doğu'yu anlamanın merkezinde yabancı müdahale ve dış kontrolün tehlikeye attığı bağımlılığın yer aldığını düşünüyorum. Osmanlı İmparatorluğu'nun sonundan günümüze kadar olan dönem, Batı güçlerinin müdahaleleriyle doludur. Orta Doğu'da sömürge yönetiminin başlangıcı, işgalci bir ordunun bir ülkeyi fethettiği izole bir olay olarak değil, sömürgeci ve sömürgeleştirilen aktörler arasında bir *dizi* asimetrik karşılaşma olarak en iyi şekilde anlaşılmalıdır. Ancak bu bakış açısı, yalnızca sömürgeci güçlere ve Büyük Güçlerin gündemlerini bölge genelinde karşı koyulmadan uygulayabildikleri varsayımına odaklanan anlatılardan farklıdır. Bölgedeki yabancı müdahale, otoriter politikanın kurulması ve yayılmasıyla diyalektik ve sürekli bir etkileşim içinde anlaşılmalıdır. Bu iki güç, yerel kurumsal gelişmeyi baltalayarak ve bölgeyi harap eden devam eden şiddetli çatışmaları daha da artırarak aktif olarak meşruiyet ve kontrol kazandı. Orta Doğu'yu karmaşıklığıyla anlamak için, iç politika ve askeri çatışmaların arka planında uluslararası politikanın "katmanına" bakmalıyız.

Halkın iradesi, sömürgeci güç ve onun yerel destekçileriyle yaşanan asimetrik karşılaşmaların üstesinden gelemedi.

Ortadoğu'ya vardıklarında, sömürgeci güçler popülist protestolar ve çeşitli çekişmeli siyasi biçimlerden dirençle karşılaştılar. Ancak karşılaşmanın asimetrik karakteri, sonucun hiçbir zaman şüphe götürmediği anlamına geliyordu. Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü, İngiltere ve Fransa'nın Ortadoğu'da tamamen yeni bir yönetim sistemi için planlar geliştirmesine olanak sağladı.

Bunu başarmak için, İngiltere ve Fransa'ya ilk başta bölgenin yeni elitleri yardımcı oldu. O zamanlar, Batı güçleri bugünkü kadar olumsuz görülmüyordu. Birçok insan, sözlerinin senet olmadığına inanmak için bir neden görmüyordu. Osmanlı İmparatorluğu'nun sona ermesinden sonra ortaya çıkan bölgenin yeni elitleri, Fransız ve İngiliz müdahalesini, daha sonra önemli bir rol oynayacakları yeni siyasi yapıları inşa etmeye yardımcı olmak için gerekli gördüler. İngiltere ve Fransa'ya karşı örgütlü direniş, sömürge yönetiminin sonuçları görünür hale gelene ve Büyük Güçlerin bir şey vaat edip başka bir şey yaptığı açıkça ortaya çıkana kadar bir araya

gelmedi. Bunun nasıl olduğunu anlamak için, Büyük Güçlerin ilk olarak ne vaat ettiğine bakmamız gerekiyor.

Sahte Vaatler: McMahon-Husayn Yazışmaları

Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcında Britanya, Osmanlı İmparatorluğu'nun ve aynı zamanda Osmanlı sultanı ve İslam halifesi olan hükümdarının uzun süredir devam eden meşruiyetine meydan okuyabilecek, Orta Doğu'da güvenilir bir müttefik arıyordu. Gerekçe basitti: İstanbul'da Alman etkisi artarken, "bağımsız veya Britanya etki alanında olması gereken bir Müslüman çekim merkezinin olması arzu edilirdi."

Bu düşünce, Osmanlı İmparatorluğu'nda Arap subaylarından oluşan geniş bir gizli topluluğun isyan hazırlığı içinde olduğu ve Arabistan, Suriye ve Irak'ta bir Arap halifeliği kurmayı planladığı yönündeki hikayelerle birlikte, Britanya'nın dikkatini Arabistan'a ve özellikle Mekke Emiri Şerif Hüseyin İbn Ali'ye çekti. İslam'ın en kutsal iki yeri olan Mekke ve Medine'nin koruyucusu ve bizzat Hz. Muhammed'in soyundan gelen birinden daha iyi bir rakip Osmanlı sultan-halifesi olamazdı. Hüseyin, ne Osmanlılarla ne de yeni destekçileri olan İngilizlerle taraf tutmakta acele etmeyen "hırslı bir hanedan üyesi"ydi. Bunun yerine, her iki taraf da onun bağlılığını kazanmak için yarışırken zamanını bekledi.

Savaşın patlak vermesi ona eşsiz bir fırsat sundu. İngilizlerle çalışmaya karşı değildi. Aslında bunu yıllardır düşünüyordu. [4] Osmanlı İmparatorluğu'nun "Türkleştirme" politikasının zirveye ulaştığı 1912'den beri, İngiliz askeri desteğiyle egemen bir Arap imparatorluğu kurma fikrini aklından geçirmişti. [5] Osmanlı İmparatorluğu'nun Almanya ile ittifak kurmasının ardından, İngilizler bu emellerden yararlandı ve gayri resmi olarak da olsa onları teşvik etti. Temmuz 1915'te Hüseyin, Mısır'daki İngiliz yüksek komiseri Sir Henry McMahon ile yazışmaya başladı ve bu yazışmada onu İngiltere ile ittifak kurmaya ve kendi Osmanlı hükümetine karşı bir isyan başlatmaya ikna edebilecek koşulları ortaya koydu.

Hüseyin ile McMahon arasındaki ilk yazışmada Hüseyin, Arap halkının siyasi bağımsızlıklarını elde etme kararlılığını vurgulamış ve “Araplar, diğer tüm amaçların dışında, kararlı ve meşru amaçlarının yerine getirilmesinde Büyük Britanya'nın kendilerine yardım ve destek sağlamasının kendi çıkarlarına olduğuna inanmaktadırlar.” demiştir.

Hüseyin için bağımsızlık, belirsiz bir amaçtan çok daha fazlasıydı. Desteğinin mutlak bir koşuluydu. İlk mektubunda, Arap ülkelerinin bağımsızlığının İngilizler tarafından tanınmasını [7] ve İslam için bir Arap halifeliğinin ilanına İngiliz desteğini istediğini açıkça belirtti. Mektubunda ayrıca, gelecekteki "Şerifî Arap Hükümeti"nin "Arap ülkelerindeki ekonomik girişimlerde Büyük Britanya'ya öncelik tanıyacağını" da İngiltere'ye garanti etti. [8] Son olarak, Hüseyin'in mektubu, teklifinin otuz gün boyunca açık kalacağını ve bu süre zarfında McMahon tarafından İngiltere adına açık bir ret veya kabulün geri gönderilmesi gerektiğini vurguladı. [9]

McMahon'ın ilk tepkisi belirsizdi. Hüseyin'in ortaya koyduğu koşulları ne kabul etti ne de reddetti ve sadece daha önce Savaş Bakanı Lord Kitchener tarafından Hüseyin'e verilen, Britanya'nın Arap halkının bağımsızlığını destekleyeceği güvencesini yineledi. Ancak McMahon, bu bağımsızlığın bölgesel sınırlarına girmedi. Bu tür tartışmaların, "savaş devam ederken ve Türkler bu bölgelerin büyük bir kısmını fiilen işgal ederken, bu aşamada ayrıntılar üzerinde zaman kaybı ve erken olduğunu" söyledi.

Hüseyin aldanmadı. McMahon'ın ilk mektubundaki belirsiz formalitelerin ötesini gördü ve sınır meselesinin temel bir mesele olarak ele alınması gerektiği konusunda kararlı bir açıklamayla yanıt verdi. Araplar için, "bu sınırlar, uğruna çabaladıkları yeni düzenin kurulması için gerekli olan asgari şartları oluşturmaktadır." Hüseyin mektubunda, bireysel olarak kendi adına değil, Arap halkının temsilcisi olarak konuştuğunu defalarca vurguladı.

McMahon'ın Şerif Hüseyin'e yazdığı bir sonraki mektup, tarihi bir öneme sahip olacaktı. Mektup, Hüseyin'in McMahon'ın sınır görüşmelerini erteleme isteğini yanlış anlamasından duyduğu üzüntüyü ifade ederek başlıyor ve "son notunuzdan bu konuyu önemli, hayati ve acil olarak değerlendirdiğinizi anladığım için, notunuzun içeriğini Büyük Britanya Hükümeti'ne iletmek için acele ettim." [12]

24 Ekim 1915'te gönderilen McMahon'ın cevabı, Hüseyin'e, İngiltere'nin, Hüseyin'in kendisinin talep ettiği sınırlar dahilinde Arapların bağımsızlığını tanımaya ve desteklemeye hazır olduğunu, ancak üç önemli çekinceyle birlikte güvence verdi: Birincisi, McMahon'ın "tamamen Arap olmayan" diye vurguladığı "Şam, Homs, Hama ve Halep bölgelerinin

batısında kalan" kıyı bölgeleri; ikincisi, "Arap şefleriyle mevcut anlaşmalarımızdan" etkilenen bölgeler, yani Arabistan'ın Basra Körfezi bölgeleri; ve son olarak, "müttefikimiz Fransa'nın çıkarlarının" İngiltere'nin tek başına hareket etme özgürlüğünü sınırladığı bölgeler, yani Suriye.

Sonunda Hüseyin, Suriye meselesinin savaş sonrasına ertelenmesi konusunda yazılı olarak anlaşmaktan başka seçeneği olmadığını hissetti. “Büyük Britanya ve Fransa arasındaki ittifakı ve mevcut savaşın felaketleri sırasında aralarındaki uyumu” tehlikeye atmak istemiyordu. Ancak Hüseyin burada durmadı. “Öte yandan –ve bunu Sayın Ekselansları açıkça anlamalıdır– savaşın sona ermesinden sonra en kısa sürede sizden Beyrut ve kıyı bölgelerini talep etmeyi görevimiz olarak göreceğiz; bu bölgeleri şimdilik Fransa nedeniyle göz ardı edeceğiz” diye belirtti.

McMahon'ın Hüseyin'in Suriye ile ilgili talebinden kaçınabilmesi ve bunu son derece belirsiz bir şekilde yapabilmesi, iki dünya savaşı arasındaki dönemde büyük tartışmalara ve polemiklere yol açacaktı.

Sykes-Picot Anlaşması: "Sömürge Hırsızlarının Anlaşması"

Osmanlı İmparatorluğu'nun Almanya ile ittifak kurma kararı, sömürgeci Britanya'nın Orta Doğu'daki ruh hali üzerinde geniş kapsamlı etkileri olacak tarihi bir an oldu. Türkiye'nin potansiyel bir müttefik olarak kaybedilmesi ve Mart 1915'teki Çanakkale Seferi'nin başarısızlığı, Britanya hükümetini Britanya'nın Asya Türkiye'sindeki Arzuları Komitesi'ni kurmaya sevk etti.

Mark Sykes üyeler arasındaydı. 1915'te Sir Mark otuz altı yaşındaydı. Muhafazakar Parti milletvekili olan Sykes, Asya Türkiye'sinde seyahat etmiş ve yolculuğunun anılarını yayınlamış zengin bir Roma Katoliğiydi. Karikatürist ve pandomimci olan Sykes, aynı ölçüde çekici ve huzursuzdu. Doğu'ya olan hayranlığı, babasının onu Orta Doğu'ya bir geziye götürdüğü yedi yaşında başladı ve bu tutkusu yetişkinliğine kadar devam etti. Lisans öğrencisiyken, Cambridge Üniversitesi'ndeki eğitimini tamamlamak yerine Orta Doğu'ya seyahat etmeyi seçti.

Seyahatleri onu Osmanlı meseleleri konusunda bir nevi Muhafazakar Parti uzmanı yapmıştı, ancak "Osmanlı meseleleri 1911 ile 1914 yılları arasında İngiliz siyasetinde önemli bir rol oynamadığı ve partisi iktidarda olmadığı için Sykes ne halk tarafından ne de meslektaşları tarafından tanınmıyordu."

Lord Kitchener, Sykes'ı komiteye kişisel temsilcisi olarak atadı. [18] Kitchener, Orta Doğu'yu bilen genç bir politikacı arıyordu ve Sykes, bu tür bir bilgiye sahip olduğunu iddia eden az sayıdaki Parlamento üyesinden biriydi. [19] Bu durum, ona komitede bir milletvekili olarak deneyiminin ötesinde bir otorite kazandırdı ve onu "açık sözlü ve fikir sahibi" yaptı.

Irak'ı İngiliz emellerinin merkezi olarak belirleyen Sykes'tı; onu Yakın Doğu'daki İngiliz Hindistan nüfuz alanının önemli bir uzantısı olarak görüyordu. Ayrıca Irak ve İngiliz Hindistan'ındaki İngiliz konumunun Akdeniz'deki bir limana doğrudan bir iletişim hattı gerektirdiğine inanıyordu. Ona göre, hamisi Lord Kitchener Mısır İskenderiyesi'ni tercih etse de, doğu Akdeniz'in daha kuzeyindeki Hayfa-Akre (o zamanlar tarihi Filistin'in bir parçasıydı ve şimdi günümüz İsrail'inde) açık bir tercihti ve şehrin İngiliz kontrolüne geçmesi Fransa'nın Suriye'nin tamamı üzerindeki iddiasına meydan okuyacaktı. [21]

Ancak bu noktada ne Britanya ne de Fransa Osmanlı İmparatorluğu'nun bölünmesini istemiyordu. Orta Doğu'nun geleceği hakkındaki tartışmalar, güneyde Britanya, kuzeyde Rusya ve merkezde Fransa'nın etki alanları etrafında dönüyordu. [22] Bu hedefleri güvence altına almak için müzakereler, Fransız temsilcisi François Georges-Picot'un Fransa için en iyi anlaşmayı sağlamak amacıyla Londra'ya geldiği 23 Kasım 1915'te başladı. [23]

Fransız Afrika Komitesi'nin kurucularından birinin oğlu olan Picot, Fransız Sömürge Partisi'nin savunucusu ve Fransız Suriyesi'ne ateşli bir şekilde inanan biriydi. [24] O yılın başlarında Picot, İngiltere'ye Orta Doğu'da serbest el vermeye hazır bakanlara karşı Paris'te bir parlamento kampanyası başlatmıştı. Parlamentonun, Musul'un Suriye'ye eklenmesini öngören Osmanlı İmparatorluğu'nun bölünmesine ilişkin bir raporu kabul etmesini sağlamayı başardı. [25] Sykes gibi Picot da Orta Doğu'da çalışmıştı. Savaşın başlamasından hemen önce kısa bir süre Beyrut'ta konsolos-general olarak görev yapmıştı. Bu süre zarfında Picot, Fransa'nın koruma sözü vereceği bir topluluk olan Maronit Hristiyan liderleriyle güçlü ilişkiler kurmuştu. Bu, Avrupa güçlerinin Orta Doğu'daki dini ve etnik azınlıkların elitlerinin desteğine güvendiği için siyasi açıdan önemli bir ilişkiydi. Onları sadık ve bağımlı seçmenler olarak görüyorlardı. [27]

Bu strateji, yalnızca çeşitli etnik ve dini toplulukların bulunduğu kozmopolit Beyrut'ta değil, daha geniş bölgede de uygulandı. Ve bu stratejinin çok geniş kapsamlı sonuçları oldu. Şu anda kriz içinde olan

ülkelerden ikisi olan Suriye ve Irak, bu stratejiden başından beri zarar gördü. Sömürgeci Britanya ve Fransa, her iki ülkede de azınlıkları kasıtlı olarak "böl ve yönet" taktiğiyle kullanarak kendi emperyal etkilerini sürdürdüler. [28] Bu süreçte, toplumsal gerilimleri devlet yapısına yerleştirdiler ve ister kazaen ister kasıtlı olarak, toplulukları birbirine karşı kışkırttılar. Örneğin Suriye'de, Fransızlar azınlık Alevi topluluğunu (şimdi Beşar Esad'ın en sadık destekçileri arasında) ordunun başına getirdiler ve bu ordu, çoğunluğu Sünni olan bir toplumu yönetti. [29]

Fransızlar, böl ve yönet girişimlerinde daha da ileri giderek, kıyıdaki Latakia'da ve Alevi yaylalarında, ileri gelenlerin Fransız yönetimiyle işbirliği içinde yöneteceği bir mini devlet kurarak toplumu kendi saflarına çekmeye çalıştılar. İngilizler de farklı değildi. Irak'ta, ülkenin çoğunluğunu oluşturan Şiiler üzerinde Sünni bir monarşiyi desteklediler. Büyük Güçler ile Hristiyan Kıptiler ve Dürziler de dahil olmak üzere azınlıklar arasındaki ilişki, topluluklar arasında gerilim yarattı ve çoğunlukta azınlığın Avrupa sömürgeci güçleriyle anavatan aleyhine işbirliği yaptığı duygusunu besledi. Bu koşullar altında, sömürgecilerin umduğu gibi, toplumsal bütünleşmeyi sağlamak zorlaştı. Zayıf, içten bölünmüş bir devlet, İngiltere veya Fransa'nın gücüne meydan okuyacak durumda olmazdı. Bununla birlikte, Osmanlı sonrası Orta Doğu'da İngilizler ve Fransızlar, yalnızca dini ve etnik azınlıklara değil, aynı zamanda önde gelen ekonomik sınıfların -tüccarlar ve toprak sahipleri- desteğine de güvendiler ve bu da toplumsal çatışmaları daha da kötüleştirdi. [31]

Sömürgeci İngiltere ve Fransa'nın kullandığı ve Ortadoğu'daki otoriter iktidarın temel taşlarından biri haline gelen böl ve yönet mantığı, aslında halkın eylem gücünün potansiyelini kabul etmenin bir yoludur. Eğer onların gücünden korkulacak bir şey olmasaydı, onları bu kadar titizlikle bölmeye ve birbirlerine karşı kışkırtmaya gerek kalmazdı.

Picot Kasım 1915'te Londra'ya vardığında, Dışişleri Bakanlığı'nda daimi müsteşar olan Sir Arthur Nicolson, İngiliz müzakere ekibinin başındaydı. Görüşmelerin çıkmaza girmesinin ardından Aralık ayında yerine Sir Mark Sykes getirildi. [32] Yabancı bir hükümetle müzakere konusunda deneyimsizliğine rağmen, Sykes'ın Ortadoğu'daki seyahatleri nedeniyle bu iş için ideal olduğu düşünülüyordu ve "Fransız yanlısı" olduğu ve Fransızca konuştuğu biliniyordu. Ayrıca "kendisi de bir Roma Katoliği olarak,

Fransa'nın Lübnan'daki Katolik çıkarlarını destekleme hedefine karşı önyargılı değildi." [33]

Britanya için, Filistin'in Fransız etkisi altına girmesine izin verme fikri, çeşitli nedenlerden dolayı düşünülemezdi. Sykes'ın De Bunsen Komitesi'nde de belirttiği gibi, Britanya, Irak üzerinden Akdeniz kıyılarına uzanan bir çıkış noktası olarak hizmet edecek olan Hayfa-Akre Körfezi'nin kontrolünü istiyordu. Ayrıca Britanya, Fransa'nın veya herhangi bir başka gücün Süveyş Kanalı'na yakın bir yerde yerleşmesini istemiyordu.

Britanya'nın Filistin'deki emellerinin önündeki tek engel Fransa değildi. Ortodoks Rus İmparatorluğu da Kutsal Topraklar üzerinde hak iddia ediyordu. Rusya'nın Filistin'de himayesi altında birçok Hristiyan dini mekanı vardı ve bu nedenle başlangıçta Kutsal Topraklar üzerinde hak iddia etmeye çalışmıştı. [35] Bu talep, İngiliz ve Fransız muhalefetini tetikledi, ancak bir uzlaşmaya varmak için Londra ve Paris sonunda Filistin'in uluslararası yönetimine razı oldular. Uzlaşmalarının karşılığı olarak Fransızlar, Suriye kıyıları boyunca güney Lübnan'dan Anadolu'ya uzanan geniş bir "doğrudan kontrol" bölgesi aldılar. İngiliz yetkililer ise bu durumdan kolayca memnun olmadılar.

İngiliz diplomatlar, Sykes'ın Hayfa ve Akka'yı kontrol etme hedefini güvence altına almayı başarsalar da, Orta Doğu'da "İngiliz kontrolündeki bir ülke kuşağı" kurarak Hindistan'daki emperyal çıkarlarını koruma hırslarını gerçekleştiremediler: Hindistan'dan Irak üzerinden Filistin'e uzanan doğrudan bir doğu-batı kara yolu. [37] Sykes'ın bir diğer başarısızlığı ise Musul'u Picot'a bırakmasıydı. Bu, birçok İngiliz politikacı ve diplomatın gözünde çok önemli bir hataydı çünkü Irak'ın kuzeyindeki geniş petrol yataklarından vazgeçmek anlamına geliyordu. Sykes'ın hem Musul hem de Filistin'deki tavizleri daha sonra tüm Sykes-Picot Anlaşması'nın bozulmasına katkıda bulunacaktı. Sykes'ın planları ayrıca keyfi olarak da eleştirildi; bu durum, 1915'te Başbakan HH Asquith'e yaptığı bir sunumda, "Akka'daki 'E' harfinden Kerkük'teki son 'K' harfine bir çizgi çekmek istiyorum" şeklindeki ünlü açıklamasıyla sembolize ediliyor. [38]

Tarihçi David Fromkin, Sykes'ın tam olarak neyin peşinde olduğuna dair alternatif bir görüş ortaya koyuyor. Çok satan kitabı *"Barışın Sonu* "nda Fromkin, Sykes'ın göründüğünden çok daha kurnaz olduğunu öne sürüyor: "Picot, Musul'u gizlice ele geçirmeyi planlarken, Kitchener ve Sykes'ın da gizlice Musul'u ona vermeyi planladığının farkında değildi. Fransız nüfuz

alanının batıda Akdeniz kıyısından doğuya kadar uzanmasını ve Rus kontrolündeki bölgelerle paralel ve bitişik olmasını istiyorlardı." Başka bir deyişle, Ruslar daha güneyde sıcak su limanına erişim aramaya karar verirlerse, Fransızlar Britanya'nın ilk savunma hattı olarak hareket edecekti. Sykes'ın Musul'u vermesinin nedenleri ne olursa olsun, bu, Britanya'nın daha sonra tersine çevirmek için çabalayacağı bir karar olacaktı.

McMahon-Husayn yazışmaları ve Sykes-Picot Anlaşması birbirinden bağımsız olarak oluşturulmuş olsa da, Sykes'ın Fransız mevkidaşıyla görüşmeden önce McMahon-Husayn yazışmalarından haberdar olduğuna dair kanıtlar mevcuttur. [40] Sykes-Picot Anlaşması ile McMahon-Husayn yazışmaları arasındaki tutarsızlıklar, daha sonra özellikle Filistin meselesi konusunda Araplar ve İngiltere arasında öfke ve karşılıklı suçlamalara yol açacaktı. [41]

Hüseyin ve Araplar, kendilerine bir dizi taahhütte bulunan, Fransızlara tamamen farklı, Yahudilere ise (göreceğimiz gibi) başka bir dizi taahhütte bulunan İngiliz yetkililer tarafından aldatılmış hissettiler. Araplar bugüne kadar ne McMahon-Hüseyin yazışmalarını unuttular ne de ihanet olarak gördükleri şey için İngiltere'yi affettiler. McMahon mektupları Filistin'in geleceğine doğrudan değinmiyordu. Bunun yerine, o kadar belirsiz bırakılmıştı ki hiç bahsedilmiyordu. Ancak Hüseyin ve Araplar için Filistin, "Şam, Homs, Hama ve Halep bölgelerinin batısında kalan" bölgelerde yer almıyordu ve asla da yer alamazdı. Onlar için, McMahon'ın vaat ettiği bağımsız Arap bölgesinin içinde yer aldığı konusunda hiçbir şüphe yoktu. McMahon'ın kasıtlı belirsizliği, Filistin'in Araplara vaat edilen bağımsız Arap bölgesine dahil edildiğinin kanıtlanamayacağı anlamına gelirken, birçok yorumcu o zamandan beri coğrafi olarak açık olanı belirtmiştir: Filistin, Şam'ın *güneyindedir* . [43]

Dahası, İngilizler Hüseyin'i kendi taraflarında tutmak için Fransızlara açıkça yalan söylemeye hazırdı. İngiltere'nin çelişkili vaatlerinin bazıları gerçekçi olmasa ve Fransız yetkililerini kızdırmış olsa da, İngilizler bunun Hüseyin'in desteği ve Osmanlı İmparatorluğu'na karşı Arap isyanının devamı için ödenmeye değer bir bedel olduğunu düşünüyordu. 1917'nin başlarında McMahon'un yerine Mısır'da yüksek komiser olarak atanan önde gelen İngiliz generali Sir Reginald Wingate'in dediği gibi: "Sonuçta, onun (Hüseyin'in) tekliflerini kabul etmemizin ne zararı olabilir ki? Eğer embriyonik Arap devleti hiçbir şeye *dönüşmezse* , tüm vaatlerimiz ortadan

kalkar ve onlardan kurtulmuş oluruz; eğer Arap devleti gerçek olursa, onu kontrol etmek için yeterli güvencelerimiz var."

İngiliz ve Fransız diplomatik kurnazlığının hiçbir miktarı, Araplara karşı kurgulanan aldatmacayı gizleyemedi. Ne yazık ki, Arap dünyası halkı için bu son değildi. Daha fazla sahte vaat gelecekti. Bu gizlilik, Ortadoğu'da, özellikle Filistinliler arasında, İngiltere ve Fransa'ya karşı duyulan ihanet ve güvensizlik duygusuna büyük ölçüde katkıda bulundu.

En Derin Yara: Balfour Deklarasyonu

En derin darbe, Orta Doğu'da ve ötesinde tarihin seyrini değiştiren kısa bir belge şeklinde geldi. Hiçbir sömürge anlaşması, I. Dünya Savaşı sonrası dönemde Arapların hissettiği ihaneti, 2 Kasım 1917'de imzalanan Balfour Deklarasyonu kadar iyi özetleyemez. İngiliz Dışişleri Bakanı Arthur Balfour, belgeyi İngiliz Siyonist lider Lord Walter Rothschild'e bir mektup olarak gönderdi. Ancak bu hareketin gerçek itici gücü Balfour değil, Deklarasyonun imzalandığı sırada başbakan olan eski Maliye Bakanı David Lloyd George'du.

Mektup kısaydı ve ifadeleri oldukça belirsizdi. Yahudi bir "devletten" bahsetmiyor veya bunu savunmuyordu, ancak Filistin'de "Yahudi halkı için ulusal bir yurt" kurulmasına destek veriyordu. [46] Ülkenin geri kalan sakinlerine yapılan tek atıf dolaylıydı. Mektup, İngiliz desteğinin, "Filistin'deki mevcut Yahudi olmayan toplulukların sivil ve dini haklarına zarar verecek hiçbir şey yapılmaması" şartına bağlı olduğunu belirtiyordu.

Bu haliyle belge, savaş sırasında bir müttefike verilen bir sözden başka bir şey olmazdı, ancak Britanya bildirinin şartlarını Milletler Cemiyeti'nin Filistin mandasına dahil etti. Böylece, emperyal güç bir mektubu yasal olarak bağlayıcı bir uluslararası anlaşmaya dönüştürdü.

Bildirinin yapıldığı sırada Filistin'deki Yahudi nüfusu çok azdı ve toplam nüfusun yalnızca yaklaşık yüzde 10'unu oluşturuyordu. Bir azınlık topluluğunun haklarını korumak ve yasalaştırmak için Britanya, fiilen Filistin'de yaşayan insanların yüzde 90'ını haklarından mahrum bırakmıştı. Bu durum, onların ulusal kendi kaderini tayin etme yollarını ciddi şekilde baltalamıştı.

Britanya'nın kararının ardındaki nedenler hakkında çok şey yazılmıştır ve burada tarihi kayıtları tekrar ele almaya gerek yoktur (Balfour hakkında

daha fazla bilgi için 2. bölüme bakınız). Balfour'un Filistin ulusal özlemlerine yönelik açıkça gösterdiği kayıtsızlık, deklarasyondan iki yıl sonra yazdığı bir muhtırada alaycı bir şekilde ortaya konmuştur: “Çünkü Filistin'de, ülkenin mevcut sakinlerinin isteklerine danışma biçiminden bile geçmeyi düşünmüyoruz… Dört büyük güç Siyonizme bağlıdır ve Siyonizm, doğru veya yanlış, iyi veya kötü olsun, asırlık bir geleneğe, mevcut ihtiyaçlara, geleceğe dair umutlara dayanmaktadır ve bu, o kadim topraklarda yaşayan 700.000 Arap'ın istek ve önyargılarından çok daha derin bir öneme sahiptir. Bence bu doğrudur.” [48]

Balfour, 700.000 Filistinli Arap'ın iradesini, Büyük Güçlerin çıkarlarıyla kıyaslandığında önemsiz olarak nitelendirdi. O zaman da şimdi de, bölgedeki halkın iradesi, yerel otokratların ve onların süper güç hamilerinin kararlarında neredeyse hiç dikkate alınmıyor.

İmparatorluk hesaplamaları, rekabet ve kişisel çıkarlar, Britanya'nın bu deklarasyonunun ardındaki temel etkenlerdi. Britanya, uluslararası alanda Siyonist davayı destekleyerek, hem yurt içinde hem de yurt dışında önemli bir stratejik müttefik olarak gördüğü ülkenin sadakatini sağlamayı amaçlıyordu. Balfour Deklarasyonu ayrıca Britanya'ya, ana emperyal rakibi Fransa'ya karşı stratejik bir avantaj elde etme fırsatı da sağladı. Fransızlar, büyük bir güç rakibinin entrikalarına kızmış olabilirlerdi, ancak Araplar Britanya'nın ikiyüzlülüğü ve alaycılığı karşısında şok olmuşlardı.

Bugüne kadar Filistinliler, Filistin'de bir Yahudi vatanı kurulması için İngiliz desteğini ortaya koyan Balfour Deklarasyonu'nun yıldönümünde hâlâ protestolar düzenliyorlar. Filistinliler için Balfour, bir asırlık ihaneti, kaybı, yerleşimci sömürgeciliğini ve direnişi somutlaştıran tarihi bir an. Onlar için bu ihanet ve acı, deklarasyonun ardından gelen on yıllarda tekrar tekrar yaşanacaktı. Columbia Üniversitesi'nde tanınmış bir Filistinli-Amerikalı tarihçi olan Raşid Halidi, yeni kitabında, "Filistin'e karşı savaş 100. yılını aşarken, Filistinliler belki de 1917'den bu yana hiç olmadığı kadar zorlu koşullarla karşı karşıya kaldılar" diye belirtiyor.

Geçmiş ve Bugün: Tüm Bunların Anlamı

İngiltere ve Fransa'nın Orta Doğu'daki bu ilk emperyalist müdahaleleri o dönemde çok önemli bir rol oynadı ve bugün de oynamaya devam ediyor. Arap dünyasının popüler hayal gücünde, sömürgeci İngiltere ve Fransa (Sir

Mark Sykes ve François Georges-Picot), bölgenin güçsüzlüğünü ve yabancı güçlere boyun eğmesini sağlamak için bölgeyi hadım etti. İnsanlar arasında, sınıf, mezhep veya sosyal geçmişlerine bakılmaksızın, Orta Doğu'nun savaş sonrası sınırlarının yeni kurulan küçük ülkelerin ekonomik kalkınmasına engel olduğu ve onları hayatta kalmak için yabancı yardıma ve vesayete bağımlı hale getirdiği konusunda bir fikir birliği vardır. Sonuç olarak, Sykes-Picot'tan en doğrudan etkilenen milyonlarca insan için, sömürge döneminden mevcut krize doğrudan bir bağlantı vardır. Bu insanlar için, İngiliz ve Fransız vaatleri ihanetten başka bir şey ifade etmiyor.

Bu sömürgeci süreçlerin etkisi uzun süre devam etmiş ve yalnızca bölgedeki aktörlerin geçmişleri hakkında düşünme biçimlerinde değil, aynı zamanda sömürgeci anlatıların sürekliliğinde de fark edilebilir hale gelmiştir. Bütün bunlar, resmi bölgesel sömürgecilikten kurtulmanın ardından bile bu bakış açılarının sömürgecilikten arınmadığını göstermektedir. Çeşitli sömürge projeleri (Sykes-Picot'tan Balfour'a kadar) ve sömürge sonrası sınırlar, sıradan insanı veya isteklerini dikkate almadan, yukarıdan hükümler verme emsalini oluşturmuştur.

Bu nedenle, yirmi birinci yüzyıl Orta Doğu'sunu ve karşı karşıya kaldığı krizleri anlamak istiyorsak, öncelikle bu dünyanın nasıl yaratıldığını anlamalıyız. Orta Doğu tarihinin bu önemli anını yeniden ele almanın amacı, İngiltere ve Fransa tarafından çizilen sınırları suçlamak veya eski rejimlerin ya da sömürge devletinin performansını yargılamak değildir. Aksine, amaç, sömürge döneminin hem Orta Doğu devlet sisteminin sınırlarında hem de kurumlarında, ayrıca sakinlerinin hayal gücünde ve psikolojisinde bıraktığı kalıcı mirası göstermektir. Bu farkındalıkla donanmış olarak, sömürgeci güçlerin Orta Doğu devlet sisteminin inşasındaki önemini ve bunun halkın yaşamı ve bölgesel çatışmalar üzerindeki etkisini daha iyi anlayabiliriz.

2

Büyük İhanet

: Vaat Edilenler ve Gerçekleşenler

Modern Orta Doğu'nun oluşumunun ardında acımasız bir ironi vardır . İngiltere ve Fransa'nın bir tür "Arap devleti" ve "Yahudi halkı için ulusal bir yurt" kurmayı hedeflediklerine dair iddialarına rağmen, 1916'daki müzakereleri sırasında *her iki* ülke de bağımsız ulus devletler sistemini öngörmemiştir. Bağımsız ulus devletler kurmak yerine, bölgenin emperyal kontrolünü pekiştirmek için "Manda Sistemi"ni kullanmışlardır.

Bu sistem, ABD Başkanı Woodrow Wilson'ın ulusal kendi kaderini tayin hakkına verdiği destek ve Avrupa güçlerinin toprak ilhakını reddetmesi sayesinde ortaya çıktı. Milletler Cemiyeti bu politikayı benimsediğinde, yabancı yönetim altında yaşayan insanlar bunu coşkuyla karşıladı. Bu coşku, Avrupa güçlerinin işine geldi çünkü Londra ve Paris, "yerli yönetim"de bir avantaj gördüler. Savaştan sonra, ne İngiltere ne de Fransa yeni sömürge topraklarını kendi orduları ve bürokrasileri aracılığıyla yönetemez hale geldi. Kaynaklardan yoksundular. Bunun yerine, Avrupa güçleri, Mandat topraklarının *iç* işlerini yürütmek için yerel elitlere güvenirken, dış işleri doğrudan kontrol ettiler ancak yeni elitlerle kurdukları yakın ilişkiler aracılığıyla karar alma üzerinde derin bir etki uyguladılar. McMahon-Husayn yazışmaları bunun bir örneğidir. 1916 tarihli Sykes-Picot Anlaşması, İngiltere ve Fransa'nın yeni topraklara ve kaynaklara erişmesini sağlarken, bunların kontrolünün maddi ve askeri maliyetlerini en aza indiren bu sömürgeci yaklaşımın bir başka parçasıdır.

Sömürgeci Britanya ve Fransa'nın bu yıllarda kurduğu ilişkiler ve emsaller, yabancı müdahale ve yerel otoriterliğin günümüze kadar süregelen etkileşim biçimlerine benzeyen bir model oluşturmuştur. Okuyucuya, kitabın analitik çerçevesinin, günümüzdeki güçlü liderlerin yerini aldığı ve kontrollerini güçlendirmek için yabancı güçlere bağımlı olan sömürgeci yerel elitlerin yerini aldığı, yabancı müdahale ve yerel otoriterliğin karşılıklı bağımlılığına odaklandığını hatırlatmak önemlidir.

Sykes-Picot Anlaşması ve I. Dünya Savaşı sonrası barış anlaşmaları, Avrupa sömürgeci güçlerinin Orta Doğu'yu bölme girişimlerinin ilki değildi. Aksine, Sykes-Picot Anlaşması ve savaştan sonra yapılan San Remo Konferansı, ikili bir amacın doruk noktasıydı. Birincisi, kaynak ve zenginlik biriktirmeye yönelik maddi-siyasi bir amaçtı. Bu, Avrupa'nın Büyük Güçleri arasında Osmanlı İmparatorluğu'nda egemen bir konum kurmak ve bu etkiyi birbirlerine karşı kullanmak için uzun bir mücadeleye yol açtı. On dokuzuncu yüzyıldan itibaren Osmanlı İmparatorluğu ve daha geniş Orta Doğu, rakip Avrupa güçlerinin üstünlük için birbirleriyle savaştığı bir sahne haline geldi.

İkinci amaç misyonerlikti: Avrupalı güçler, “barbar” Doğu'yu medenileştirmenin görevleri olduğuna inanıyorlardı. [2] Bu inanç, Avrupalı olmayanları entelektüel ve ahlaki olarak aşağılık “öteki” insanlar olarak gören sömürgeci bir zihniyete dayanıyordu. Sömürgeciliği hem gerekli hem de kaçınılmaz olarak haklı çıkarmaya hizmet etti ve sömürgelerden elde edilen ganimetler üzerindeki Büyük Güç rekabetini körüklemeye yardımcı oldu. Sömürgeci uygulamaları haklı çıkarmak için artan küresel baskı nedeniyle, “aşağılık öteki” imajını korumak son derece önemliydi, çünkü bu, sömürgeci güçlerin sömürgelerini istisna olarak görmelerini ve sonuç olarak Milletler Cemiyeti'nin yasal yapılarına tabi olmamalarını sağladı. Halkın iradesini kabul etmek yerine, İngiliz ve Fransız yetkililer, isyanları ve tartışmalı siyaseti, yerel toplumların hukukun üstünlüğüne saygı duyma ve düzeni sağlama yetersizliğinin kanıtı olarak gösterdiler. Londra ve Paris'e göre, bu toplumlar bu nedenle kontrol edilmeliydi.

Bu bölüm, Orta Doğu'daki sömürge devlet sisteminin ortaya çıkışını açıklarken, giriş bölümünde ortaya konan üç analitik ilke veya yaklaşım üzerinden önemli tarihi olayları analiz edecektir. Bu bağlamda, İngiliz ve Fransız sömürgeciliği, Orta Doğu siyasetini anlamamıza yardımcı olan ilk bakış açısı olan yabancı müdahalenin en uç noktasını temsil etmektedir.

Sömürgecilik, izole edilmiş, tek taraflı bir olgu olarak değil, yerel aktörlerle sürekli bir etkileşim süreci olarak ele alınacaktır. Yerel yöneticiler ve dış hamileri arasındaki bu diyalektik ilişki, siyasi kurumların şekillenmesinde ve bölgeyi etkilemeye devam eden bitmek bilmeyen çatışmaların ortaya çıkmasında kritik bir rol oynamaktadır.

Britanya ve Fransa Arasındaki İmparatorluk Gerilimleri

Fransa ve Britanya birlik olmaktan çok uzaktı. Britanya'nın Fransa ile olan dostluk anlaşması, yalnızca 19. yüzyılın sonlarında Avrupa güçleri arasında gelişen yeni ittifakların bir sonucuydu. Britanya, mümkün olduğunca uzun süre yalnız kalmayı, izolasyonist bir pozisyonu korumayı tercih etti. Ancak, Almanya ile sanayi ve denizcilik rekabeti arttığında Britanya'nın tutumu değişmeye başladı. Londra'nın Almanya'yı Britanya çıkarları için bir tehdit olarak görmesi, sonunda Britanya'yı Fransa ile müzakereye yönlendirdi. Bu müzakereler sırasında, iki ülke o zamana kadar onları yirmi yıldan fazla bir süredir gergin bir ilişki içinde tutan anlaşmazlıkları çözmeye çalıştı. [3] Yeni ilişkilerinin bir parçası olarak, Britanya ve Fransa Orta Doğu'yu yeniden şekillendirmeye başladı. [4]

İtilaf anlaşması uyarınca, Britanya, Fransa'nın Mısır'da Britanya'ya serbest hareket alanı tanıması şartıyla, Fransa'ya Fas'ta serbest hareket alanı tanımayı kabul etti. Ortadoğu'da sürekli olarak "dost bir prens" arayışında olan Britanya, Mısır'ı kontrol altına almanın Süveyş Kanalı üzerindeki gücü güvence altına almak ve Hindistan'a giden deniz yolunu korumak için hayati önem taşıdığının farkındaydı. Fransa için ise Fas, Afrika'nın daha güneyindeki Fransız imparatorluk topraklarına açılan kapıydı. Londra ve Paris'teki güç simsarları, İtilaf'ı kazan-kazan bir strateji olarak gördüler: Her iki ülkenin de çıkar alanlarını askeri bir bedel ödemeden güvence altına alıyordu.

Daha sonra 1907'de Ortadoğu'daki ikinci bölünme aşaması olarak adlandırılabilecek süreçte, dostluk antlaşması Rusya'yı da kapsayacak şekilde genişletildi. [6] Ve yine, motivasyon benzerdi: askeri bir bedel ödemeden bir çıkar alanı güvence altına almak. Yeni antlaşma kapsamında, İngiltere ve Rusya, karşılıklı çıkar alanlarını tanıyarak İran'daki nüfuz rekabetlerini azaltmayı kabul ettiler. Rusya ülkenin kuzeyinde, İngiltere ise güneyinde güç sahibi olacak ve böylece Hindistan'dan Akdeniz'e kara yolu

güvence altına alınacaktı. [7] Bu yeni anlaşma, "Büyük Güçlerin imparatorluğu parçalama konusunda işbirliği yapma ihtimalini" gündeme getirdi ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Almanya ile ekonomik, askeri ve diplomatik bağlarını güçlendirmesine yol açtı. [8]

Bir bakıma, Osmanlı liderleri Avrupa güçlerinin oluşturduğu tehdit konusunda haklıydılar çünkü savaşın başlaması Ortadoğu'nun bölünmesinin üçüncü aşamasını başlattı: bu süreç 1920'de San Remo Konferansı'nda son bulacaktı. Savaşın sonuna doğru, Britanya, savaşın sonundan ve ardından gelecek herhangi bir barış anlaşmasından önce konumunu en üst düzeye çıkarmak amacıyla Ortadoğu'daki vaatlerini artırdı. Aralık 1917'de, İngilizlerin Kudüs'ü ele geçirmesinin ardından General Edmund Allenby, Britanya'nın "Türkler tarafından daha önce ezilen tüm halkların tam ve nihai kurtuluşunu ve bu ülkelerde, bu halkların kendi inisiyatiflerinden ve özgür iradelerinden yetki alan ulusal hükümetlerin ve idarelerin kurulmasını" istediğini açıkladı.

Bu tür vaatler, özellikle Fransa'nın Suriye üzerindeki iddiasını baltalıyor gibi göründüğü için İngiltere ve Fransa arasındaki gerilimleri daha da artırdı. Kudüs'ün fatihi General Allenby açısından Sykes-Picot Anlaşması, Fransa'nın yalnızca Şam, Homs, Hama ve Halep bölgelerinin batısında kalan Lübnan topraklarına hak sahibi olduğunu öngörüyordu; bu yorum Fransa tarafından şiddetle reddedildi.

Ekim 1918'de, Müttefik birliklerinin Şam'daki Türk direnişini yok etmesiyle iki sömürgeci güç arasındaki gerilim doruk noktasına ulaştı. İngilizler, Hüseyin'in oğlu Emir Faysal'ın, Lord Kitchener'ın ve Arap güçlerinin şehre giren ilk birlik olmasına izin vererek Şam'ı "Araplar tarafından özgürleştirilmiş" ve bağımsız ilan ettiler. Ardından Allenby, Faysal'ın Şam'da yerleşmesine ve Arap bir idari sistem ve hükümet kurmasına izin verdi. Bu durum, Sykes-Picot Anlaşması sayesinde Suriye'nin iç kesimlerini kontrol etmeyi bekleyen Fransızları derinden hayal kırıklığına uğrattı.

Fransızlar için daha büyük bir hayal kırıklığı, İngiliz Başbakanı David Lloyd George'un Suriye'de İngiliz himayesi altında bağımsız bir Arap devletinin kurulmasına onay vermesiyle yaşandı. Bu tür bir devlet, Fransızların bölgeyi işgal etmesini engelledi ve İngilizleri Arap milliyetçi özlemleriyle aynı hizaya getirdi. Lloyd George'un kararı, Orta Doğu'daki yeni gerçeklerden kaynaklanıyordu. Lloyd George'a göre, Irak savaşını

kazanan İngiltere'ydi ve bu nedenle Irak'ı kontrol etme hakkı daha fazlaydı. Bu görüş, Fransa'yı Suriye'de askeri bir darbe girişiminin Araplarla sorunlara yol açacağı konusunda uyaran Allenby tarafından da desteklendi. Hatta Fransızların Suriye'de hoş görülmeyeceğini bile ima etti.

Savaşın sonundan San Remo Konferansı'na kadar, Britanya ve Fransa Suriye konusundaki anlaşmazlıklarını çözmek için defalarca girişimde bulundular. Aralık 1918'de Lloyd George ve Fransız başbakanı Georges Clemenceau, 1919'daki Paris Barış Konferansı öncesinde anlaşmazlık alanlarını çözmek için Londra'da gizlice görüştüler. Bu toplantıda, Sykes'ın Musul ve Filistin konusunda yaptığı tavizler Suriye pahasına düzeltilecekti.

Clemenceau, anlaşmanın geri kalanının da yerine getirilmesi ve daha da önemlisi, Halep ve Şam'ın Lübnan ile birlikte doğrudan Fransız kontrolü altındaki bölgeye dahil edilmesi şartıyla kabul etti. Ayrıca Clemenceau ve Lloyd George, Musul'da petrol üretimi başladığında Fransa'nın yaklaşık yüzde 20'lik bir pay alacağı konusunda anlaştılar.

Lloyd George ile Georges Clemenceau arasındaki görüşme, sömürgeci zihniyeti ve yerel halkın çıkarlarını açıkça hiçe saymasını ortaya koyması açısından oldukça çarpıcıdır. İngiliz ve Fransız başbakanları, şehirleri ve ülkeleri adeta koyun ticareti yapar gibi alıp sattılar. İngiltere ve Fransa'nın Emir Faysal ile olan ilişkisi bunun en belirgin örneklerinden biridir.

Arapların İhaneti

Başlıca Hüseyin'in oğlu Emir Faysal tarafından temsil edilen Araplar, İngiltere'nin McMahon-Hüseyin mektuplarında belirtilen şartları yerine getirmesini sağlamak için yorulmadan çalıştılar. Emir Faysal, 1916-1918 Arap İsyanı'nın komutanıydı ve savaşın sonuna kadar kendisini İngiltere ve Fransa'nın müttefiki olarak görüyordu. Faysal çocukluğunun büyük bir bölümünü İstanbul'da geçirmiş ve 1913'te Cidde'yi temsil etmek üzere Osmanlı Parlamentosu'na seçilmişti. 1916'da Şam'ı ziyaret ettiğinde, Cemel Paşa'nın Arap milliyetçilerine karşı baskıcı önlemlerinden dehşete düşmüştü. Bu durum Faysal'ı Şam'daki gizli Arap milliyetçi örgütlerinin üyeleriyle iletişim kurmaya ve Arap İsyanı'nda önder bir rol üstlenmeye teşvik etti.

Paris Barış Konferansı'nda Faysal, Arap halkının özlemlerini ve birleşik bir Arap ulusunun imajını ortaya koyduğu bir muhtıra sundu:

“Bağımsızlığımız kabul edilirse ve yerel yetkinliğimiz kurulursa, ırk, dil ve çıkarların doğal etkileri bizi kısa sürede tek bir halk haline getirecektir.” [14] Bu tür açıklamalar İngiltere ve Fransa için sakıncalıydı. Sömürgeci güçler, özellikle de böyle bir özerklik birleşik bir Arap ulusunun kurulmasına yol açacaksa, Araplara sınırsız özerklik tanımaktan ziyade Osmanlı İmparatorluğu'nun ganimetlerini kendi aralarında bölüşmekle daha çok ilgileniyorlardı.

İngilizler ve Fransızlar barış konferansında Faysal'ı kenara itebilselerdi de Amerikalıları görmezden gelemezlerdi. ABD Başkanı Woodrow Wilson'ın On Dört Maddesi, Orta Doğu'daki insanlara kendi kaderlerini tayin etme ve bağımsızlık hayali kurma konusunda ilham verdi. On ikinci madde özellikle Arap özlemlerine değiniyor ve "Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk bölümünün güvenli bir egemenliğe sahip olması, ancak şu anda Türk egemenliği altında olan diğer milletlerin de şüphesiz bir yaşam güvenliğine ve kesinlikle engellenmemiş özerk gelişim fırsatına sahip olmaları" gerektiğini belirtiyordu. Bu madde, Wilson'ın ulusal kendi kaderini tayin etme vurgusuyla birlikte Araplara büyük umut verdi. Wilson ayrıca Suriye'ye gidip oradaki Arap halkının isteklerini belirlemek üzere çok uluslu bir soruşturma komisyonu kurulmasını önerdi. Fransa ve İngiltere, planı engellemek için güçlerini birleştirdi. Komisyona katılacak yetkilileri aday göstermeyi reddettiler ve böylece King-Crane Komisyonu olarak bilinen şeyin geçerliliğini fiilen baltaladılar.

Komisyon, Haziran 1919'da Lübnan, Filistin, Suriye ve Ürdün'deki köyleri gezdi. Araplar bunu, özlemlerinin bir kabulü olarak gördüler ve delegelerini büyük bir coşku ve umutla karşıladılar. Temmuz 1919'da Suriye Kongresi, hem Sykes-Picot Anlaşması'nı hem de Balfour Deklarasyonu'nu reddetmelerini açıklamak için komisyona yazdı. Kongre, "Başkan Wilson'ın gizli anlaşmaları kınayarak ortaya koyduğu temel ilkeler, Suriye ülkemizin bölünmesini öngören herhangi bir anlaşmaya ve Suriye'nin güney kesiminde Siyonizmin kurulmasını amaçlayan herhangi bir özel girişime karşı en güçlü şekilde protesto etmemizi gerektiriyor; bu nedenle bu sözleşmelerin tamamen iptal edilmesini talep ediyoruz." şeklinde ifade etti.

King-Crane Komisyonu bulgularında büyük ölçüde yerel halkın özlemlerini yansıtmıştır. Komisyon, Faysal'ın kral olduğu tek bir birleşik Suriye devleti çağrısında bulunmuştur. Ayrıca Suriye'nin geçici bir manda

yönetimi altına alınmasını, ancak bunun yalnızca sınırlı bir süre ve sadece destek sağlamak amacıyla olmasını önermiştir. Ve manda yönetiminin ABD tarafından yürütülmesi gerektiğini belirtmiştir. İngiltere ikinci seçenek olmuştur. Son olarak, komisyon, Balfour Deklarasyonu'nun Filistin'de bir Yahudi ulusal yurdu kurma ve "Filistin'deki mevcut Yahudi olmayanların sivil ve dini haklarına saygı gösterme" vaatlerinin uzlaştırılamayacağını belirtmiştir.

Ancak bu öneriler hiçbir zaman uygulanmadı. Rapor, Ağustos 1919'da barış konferansı sekreterliğine sunulduktan sonra, daha fazla istişare yapılmadan rafa kaldırıldı. Sadece üç yıl sonra kamuoyuna açıklandı. O zamana kadar Fransa ve İngiltere, Osmanlı İmparatorluğu'nun kalıntılarını bölmüş ve sahada yeni fiili durumlar yaratmıştı. Kendi kaderlerini tayin etme hakkından mahrum bırakılan Araplar, Avrupa sömürgeciliğinin tüm gücüyle tek başlarına karşı karşıya kaldılar. Sömürgeci İngiltere ve Fransa, Arap halkının iradesini ve özgürlük ve kendi kaderlerini tayin etme özlemlerini sistematik olarak görmezden geldi.

İngiltere ve Fransa, karşılıklı çıkarlar nedeniyle de olsa, birbirlerine daha da yakınlaştılar. 1 Kasım 1919'da İngiltere, Suriye ve Lübnan'dan çekilme ve iktidarı Fransa'ya devretme niyetini açıkladı. Bu, Suriye halkı için bir şok oldu. Bağımsızlık umutları King-Crane Komisyonu sırasında yükselen Suriye Genel Kongresi, meseleyi kendi ellerine aldı ve bağımsızlık ilan etmeye hazırlandı. Bağımsızlık Bildirgesi, komisyonun bulgularına dayanıyordu ve Faysal'ı Lübnan, Filistin ve Suriye kralı ilan etti.

Şaşırtıcı olmayan bir şekilde, İngilizler ve Fransızlar her iki bildiriyi de kabul etmeyi reddetti. Fransa, Suriye'yi işgal etmeye hazırlandı. Suriye için mücadele, 24 Temmuz 1920'de Maysalun Muharebesi'nde doruk noktasına ulaştı. Muharebe, Şam'ın yaklaşık 50 kilometre batısındaki Han Maysalun'da gerçekleşti ve Faysal'ın savaş bakanı Yusuf el-Azme tarafından yönetildi. Yaklaşık 2000 Arap gönüllüden oluşan bir grup savaşa katıldı, ancak sömürgeci güç tarafından hızla ve acımasızca yenilgiye uğratıldı.

Tarihçi Elizabeth Thompson, önemli kitabında sömürgeci Fransa'nın Suriye'deki eylemlerini Batı'nın Arap demokrasisini "çalması" olarak nitelendiriyor. Fransa ve İngiltere, Emir Faysal önderliğindeki, Müslüman ve gayrimüslim tüm insanların haklarını güvence altına alan liberal bir anayasayı içeren yeni gelişmekte olan demokratik deneyi ezdi.

Suriye'deki bu savaşın sembolik değeri küçümsenemez. Arapların dramatik yenilgisine rağmen, Maysalun Savaşı Suriye'de ve daha geniş Ortadoğu'da güçlü bir emperyalist güce karşı cesur bir isyanın simgesi olarak kutlanmaktadır. Bu savaş, Arap halkının sömürgeci kontrol ve egemenliğe karşı aktif direnişini açıkça göstermektedir.

Yeni Bir Kılık Altında Sömürgecilik: Mandat Sistemi

Nisan 1920'de toplanan San Remo Konferansı, sonunda eski Osmanlı İmparatorluğu'nun Arap toprakları üzerinde doğrudan yönetim kurmayı amaçlayan gizli Fransız-İngiliz planının birçok unsurunu geçersiz kılacak ve değiştirecekti. Sykes-Picot Anlaşması'ndan geriye *kalanlar* ise Fransa ve Büyük Britanya arasında Ortadoğu'nun kalbindeki çıkarları ve etki alanlarıyla ilgili mutabakatlardı. Bu mutabakatlar San Remo Konferansı'nın temelini oluşturdu ve daha sonra Milletler Cemiyeti tarafından tanındı.

Aceleyle düzenlenen San Remo Konferansı, sömürge yönetiminin çelişkili hedefleri ile Müttefiklerin, Başkan Wilson'ın bu toprakların doğrudan ilhakını önleyen On Dört Maddesini tanıyan ateşkes öncesi bildirileri arasında bir denge kurmayı amaçlıyordu. [20] Sonuç, Mandat Sistemi'nin doğuşu oldu. Bu sistem, Müttefik galiplere, bu ülkelerin "kendi başlarına ayakta durabilecekleri" düşünülene kadar eski Osmanlı İmparatorluğu'nun Arap toprakları üzerinde idari haklar tanıdı. Bu karar, klasik sömürgeci ideolojiydi: Arapların aşağılık olduğu ve bu nedenle aynı seviyeye ilerleyebilmek için gelişmiş Avrupalılardan "vesayet" almaları gerektiği düşüncesi. Bu, Arap halkının istek ve özlemlerine aykırıydı.

Manda Sisteminin kurulması aynı zamanda “Avrupa'nın fikir değiştirmesini” de temsil ediyordu: “Avrupa'nın artık vicdanen koşulsuz emperyalist olmadığını” gösteren yeni bir emperyalizm yaklaşımı. [21] Britanya ve Fransa, kendi kaderini tayin ilkesine sözde bağlılık gösterirken stratejik çıkarlarını karşılama ve güvence altına alma konusunda benzersiz bir konumdaydı. Bu “diplomatik ikiyüzlülük” biçimi günümüze kadar devam etmekte ve Arapların Batı'ya olan güvensizliğinin başlıca nedenlerinden biridir. Önümüzdeki birkaç yıl içinde Milletler Cemiyeti üç mandayı tanıyacaktı: Filistin için Britanya Mandası; günümüz Lübnan'ını da içeren Suriye için Fransız Mandası; ve Mezopotamya veya Irak için Britanya Mandası.

Ancak bu yetkilerin fiili uygulanması hiç de sorunsuz olmadı. Kısa süre sonra Suriye ve Irak'ta isyanlar patlak verdi. Fransa ve İngiltere arasındaki emperyal rekabet de karışıklığa katkıda bulundu. Fransa ve İngiltere'nin yeni toprak kazanımlarını yatıştırması üç yıldan fazla sürdü ve ancak bu uzun müzakerelerin ardından Arap Levant'ın modern sınırları yavaş yavaş ortaya çıkmaya başladı.

Söz konusu Arap kamuoyunun İngiliz-Fransız niyetlerine güvensiz olduğu aşikardı. Manda dönemi, "gizli diplomasiye ilişkin karşılıklı suçlamalarla ve Faysal'ın Suriye krallığının hayatta kalmasına izin verilmiş olsaydı neler olabileceğine dair süregelen hayallerle" damgalanmıştı. [23] Araplar için Britanya, Fransızlarla olan emperyal anlaşmalarının sunağında Faysal'ı kurban etmişti. Britanya'nın savaş yıllarında Araplara verdiği vaatler açıkça inandırıcı değildi ve onları Osmanlı İmparatorluğu'na karşı isyana ikna etmek için tasarlanmıştı. Zaman geçtikçe, Araplar isyan sırasında piyon rolünün acı verici bir şekilde farkına vardılar. Osmanlı İmparatorluğu'na olan bağlılıklarını Batı için feda eden Araplar, ardından gelen ihaneti beklemiyorlardı ve anlayamıyorlardı.

Orta Doğu'daki İngiliz politikasının çelişkili ve alaycı doğası, Filistin'de olduğu kadar hiçbir yerde bu kadar belirgin olmamıştı. 1919'da Britanya, ABD Başkanı Woodrow Wilson tarafından ortaya konan kendi kaderini tayin etme fikrini resmen kabul etti. Bu amaçla, Londra'nın Paris ile daha önce yaptığı anlaşmalara rağmen, Britanya, Faysal'ın Şam'da bir Arap devleti kurulması çağrısını destekledi. Ancak aynı zamanda, Britanya, Filistin'deki kendi kaderini tayin etme taleplerini Yahudilerin talepleri lehine açıkça reddetti. Balfour'un kendisinin de açıkladığı gibi: "Filistin'i kesinlikle istisnai olarak görüyoruz… ve Yahudilerin kadim topraklarında bir yurt edinme konusunda tarihi bir hakka sahip olduklarını düşünüyoruz; ancak bu yurt, mevcut sakinleri mülksüzleştirmeden veya ezmeden verilebilirse."

Balfour'un argümanının çok açık bir mesajı vardı: 700.000 yerli Filistinli Arap'ın özlemleri ve görüşlerinin hiçbir önemi veya değeri yoktu.

Siyonist hareketin kurucu babaları da Filistinlilerin kitlesel Yahudi göçüne vereceği gelecekteki tepkiye neredeyse hiç dikkat etmediler. Hatta "topraksız bir halk için halksız bir toprak" efsanesini bile uydurdular. Theodor Herzl ve İngiliz-Yahudi diplomat Chaim Weizmann (kökeni Rus) yazışmalarında ve açıklamalarında Filistinlilerden neredeyse hiç

bahsetmediler çünkü Filistinlilerin “geri kalmış” vatanlarını geliştirmek için gelişmiş bir Avrupa topluluğunun gelişini memnuniyetle karşılayacaklarını varsaydılar. [26] Bu nedenle Araplar ve destekçileri İsrail'i Batı sömürge projesinin bir uzantısı olarak görüyorlar. Ancak İsrailliler ve destekçileri, İsrail devletinin kurulmasını bir eve dönüş olarak görüyorlar. Bu bakış açısı farklılığı, durumun çözülmesinin bu kadar zor olmasının (birçok) nedenlerinden biridir, ancak sıklıkla göz ardı edilir. [27]

Filistin için İngiliz Mandası, Milletler Cemiyeti Konseyi tarafından 24 Temmuz 1922'de tanındı ve daha sonra aynı yılın Eylül ayında Ürdün Nehri'nin doğusundaki topraklarda Trans Ürdün'ün kurulmasını hesaba katmak için değiştirildi. Filistin için İngiliz Mandası, ulusal hakları yalnızca o zamanlar nüfusun çok küçük bir azınlığını oluşturan Yahudilere atfetti. "Arap" veya "Filistinli" kelimesi ne Mandada ne de Balfour Deklarasyonu'nda geçmemektedir. Bunun yerine, Arap Filistinliler olumsuzlama yoluyla, kim *olmadıklarıyla* tanımlanırlar: o zamanlar nüfusun %94'ünü oluşturmalarına rağmen, "Filistin'deki mevcut Yahudi olmayan topluluklar" olarak anılırlar.

1920 ile 1923 yılları arasında Fransa ve İngiltere, kendi Manda bölgeleri arasındaki sınırları belirleyen bir dizi anlaşma müzakere etti. Paulet-Newcombe Anlaşması veya Fransız-İngiliz Sınır Anlaşmaları olarak bilinen bu anlaşmalar, Mart 1923'te Fransa ve İngiltere tarafından onaylandı. Anlaşma, Suriye ve Lübnan, Filistin ve Mezopotamya Mandaları arasındaki sınırları belirledi. Ancak bu anlaşma bile nihai değildi. "Büyük" Lübnan'ın sınırları ancak 1924'te belirlendi. Aynı dönemde Suriye ve Irak'ın sınırlarında da önemli değişiklikler oldu. Aynı durum Ürdün (eski adıyla Trans Ürdün) için de geçerliydi; krallığın doğu sınırları 1923'ten sonra belirlendi.

Irak'ta, İngiliz Mandası Sistemi, Ekim 1922'de Anglo-Irak Antlaşması ile tanındı. Antlaşma, Irak ve Suriye'de Manda güçlerine karşı çatışmaların başlamasının ardından 1921'de toplanan Kahire Konferansı'nın ardından gerçekleşti. İngilizlere karşı Irak isyanı, Mayıs 1920'de barışçıl bir hareket olarak başladı ve Irak toplumunun geniş bir kesimini kapsıyordu. Ancak Ayetullah Muhammed Takî el-Hairi el-Şirazi'nin "Iraklıların haklarını talep etmeleri görevleridir" [31] fetvasını yayınlamasının ardından bir ay içinde silahlı bir isyana dönüştü.

Araplar başından beri Fransız ve İngiliz emperyalizmine ve Siyonistlerin yerleşimci sömürgeciliğine direndiler. Arap hareketi, pasif kalmak bir yana,

hem sömürgeciliğe hem de iç otoriterliğe karşı aktif bir şekilde mücadele etti.

Başlangıçta kabileler başarı elde etti, ancak uzun vadede Irak silahları İngiliz İmparatorluğu'nun askeri gücüne karşı koyamadı. İngilizler, isyancılara karşı savaş uçaklarını kullanmaya başladıktan sonra, Ekim 1920'de isyan bastırıldı; bu, halı bombardımanının erken bir örneğiydi. Zaferlerine ulaşmak için İngilizler, bir dizi kabilenin ve ayrıca geleceklerini en iyi şekilde İngiliz mandasıyla güvence altına alan eski Osmanlı subaylarının desteğinden yararlanmıştı. Anglo-Irak Antlaşması, Irak'a daha büyük, ancak nominal bir bağımsızlık kazandırdı ve Ağustos 1921'de İngiltere'nin eski müttefiki Faysal'ı kral olarak tanıdı. Bu, Fransız sömürge yetkilileri tarafından askeri olarak yenilgiye uğratılıp görevden alınmadan önce iki ay boyunca Suriye'yi yönetmiş olan aynı Faysal'dı.

Kahire Konferansı, Faysal'ın ailesinden bir başka üyenin daha tahta çıkmasına tanık oldu: İngilizler, Faysal'ın kardeşi Abdullah ibn Hüseyin'i, Filistin'deki İngiliz Mandası'ndan ayrılarak yeni kurulan bir varlık olan Ürdün'ün naibi olarak atadı. Winston Churchill anılarında, Ürdün emirliğini tek bir kalem darbesiyle kurduğunu ve bunun "gayri resmi imparatorluk" örneği olduğunu övünerek belirtmiştir.

1922 tarihli İngiliz-Irak Antlaşması, 1930 yılında İngiltere'ye ülkede daha büyük ekonomik haklar tanıyan ve Irak'ın Ekim 1932'de elde ettiği resmi bağımsızlığın yolunu açan başka bir antlaşmayla geçersiz kılındı. İran, Filistin ve Ürdün için İngiliz Mandası ile Suriye ve Lübnan için Fransız Mandası, Temmuz 1923'te Lozan Antlaşması'nın onaylanmasının ardından yasal olarak yürürlüğe girdi.

Kuralın İstisnaları: Türkiye ve İran

Levant'taki Arap komşularının aksine, Türkiye ve İran sömürgeci yapılanmaya ve bölünmeye başarıyla direndi. Türk savaş kahramanı ve Gelibolu Savaşı gazisi Mustafa Kemal önderliğinde Türkiye, 1920 Sevr Antlaşması'nda belirtilen topraklarını bölme planlarını altüst etti. Benzer şekilde, İran da sömürgeci bölünmeden kurtuldu, ancak İngiltere ve Rusya bu petrol zengini ülkedeki emellerinden hiçbir zaman tamamen vazgeçmedi ve II. Dünya Savaşı sırasında Müttefik petrol kaynaklarını korumak için kısa bir süre için yeniden işgal etti.

Ancak Türk ve İran'ın sömürgeci güçlere karşı kazandığı zaferler zorlu mücadelelerle elde edildi. Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Müttefikler hiçbir şeyden vazgeçmeye niyetli değildi. Türkler bağımsızlıkları için savaş meydanında mücadele etmek zorundaydı. Askeri uzmanlığıyla Mustafa Kemal, o anın adamı olduğunu kanıtladı. O zamandan itibaren, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu babası olarak oynadığı rolün tanınmasıyla, kısaca Atatürk , yani "Türklerin Babası" olarak anıldı. Modern Türkiye'nin ortaya çıkışı, 1923 yılında Müttefik güçler tarafından resmen tanındı.

İşlevsiz ve parçalanmış Arap devletleri, sömürgeci güçlerin elinden zaferi koparan ve bu nedenle savaştan sonra doğrudan sömürge yönetimine maruz kalmayan Türkiye ve İran'la çok keskin bir tezat oluşturuyordu. Türkiye ve İran'da yaşananlar ile Arap topraklarında yaşananlar arasındaki bu tezat dikkatlerden kaçmadı. Arap akademisyenler, politikacılar ve yazarlar, Arap Orta Doğu'sunun parçalanmışlığını ve kurumsal kırılganlığını, toprak bütünlükleri için savaşan ve bunu koruyan iki bölgesel güç olan Türkiye ve İran'ın anayasal bütünlüğü ve kurumsal sağlamlığıyla sık sık karşılaştırırlar.

This is not, of course, to say that everything has been plain sailing in either Turkey or Iran. The military has long played a disproportionate role in Turkish public life, and it repeatedly stepped into the political arena to oust popular and unpliant politicians in 1960, 1971, 1980, and 1997. The most recent military coup attempt was in July 2016, when officers achieved the opposite of what they intended and ended up strengthening the power of President Recep Tayyip Erdo ğ an. Iran, first under the shahs then under the clerics, has not developed into a free and open society. Both countries face significant other problems, not least of which is the predicament facing their large Kurdish minorities, who feel like second-class citizens excluded from the mainstream.

Ayrıca, Türkiye ve İran, bölgedeki sömürgecilik girişiminden ve devlet kurma çabalarından etkilenmiştir. Doğrudan Avrupa egemenliğinin olmamasına rağmen, Türkiye ve İran, bölgedeki Avrupa sosyal mühendisliğinin sonuçlarıyla başa çıkmak zorunda kalmıştır. 1950'lerin başlarında petrolü millileştirmeyi ve kaynakları ülkeyi modernize etmek ve halkını yoksulluktan kurtarmak için kullanmayı amaçlayan İran, Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere'nin gizli askeri müdahalesini tetiklemiştir. Her iki Batı gücü de Ağustos 1953'te meşru olarak seçilmiş başbakan

Muhammed Mossadegh'i deviren ve İran Şahı'nı mutlak hükümdar olarak tahta geçiren bir darbe düzenlemiştir.

Ancak, bir yandan Türkiye ve İran ile diğer yandan sömürgecilikle kurulan Arap devletleri arasındaki en büyük fark, haritada sınırlar çizildikten *sonra* toplumun nasıl şekillendiğidir. Dış müdahaleden uzak olan Türkiye ve İran liderleri en azından kendi geleceklerini haritalandırma şansına sahipti. Yapılan hatalar tamamen kendilerine aitti.

Sömürgeciliğin Kalıcı Mirası

İngiliz ve Fransızların Arap dünyasına yönelik uzun müdahaleleri, bugün bildiğimiz "Ortadoğu"nun Ortadoğu'da değil, Avrupa'da çeşitli müzakereler, anlaşmalar ve siyasi süreçler yoluyla tasarlandığı ve inşa edildiği, bu süreçlerde *bölgeden* aktörlerin büyük ölçüde dışlandığı gerçeğinin tarihsel ironisini daha da artırıyor.

Bölgedeki tüm halkların gözünde, süregelen iç siyasi karışıklığın ve bölgesel istikrarsızlığın kökenleri, savaş sonrası barış anlaşmalarına ve iki dünya savaşı arasındaki yıllardaki sömürge yönetimine dayanmaktadır. Arap Orta Doğu'sundaki devlet sistemi, başlangıcından itibaren meşruiyetten yoksundu. Sömürgeciliğin bir ürünü olarak görülüyordu. Bu yaygın halk algısı devam etmekte ve bölgedeki önde gelen toplumsal hareketlerin hayal gücünü şekillendirmeye devam etmektedir.

Ancak, Avrupa güçlerinin sömürgeciliğinin gerekçesinin, Orta Doğu'daki halkın hayal gücünde nasıl temsil edildiğinden ve yeniden üretildiğinden zaman zaman farklılık gösterdiğini belirtmek önemlidir. Milletler Cemiyeti çatısı altında ve ABD Başkanı Woodrow Wilson'ın ruhuyla kurulan sözde Mandat Sistemi, İngiliz ve Fransızların Orta Doğu üzerindeki kontrolünü mümkün kıldı ve pekiştirdi; "Mandat", sömürgeci uygulamaları daha iyi niyetli terimlerle akladı. Mandat Sistemi ayrıca, özellikle Orta Doğu halkı egemenlikten kurtulmak için protestolar ve silahlı isyanlar düzenledikçe, İngiltere ve Fransa'yı sömürge projelerini haklı çıkarmaya giderek daha fazla zorladı. Arap halkının iradesi, sömürgeci güçleri projelerini yeniden markalaştırmaya ve halka hitap etmeye zorladı.

Batılı yorumcular ve akademisyenler tarafından yakın zamanda yazılan birkaç makale, Sykes-Picot Anlaşması'nın ve genel olarak sömürgeciliğin etkisinin "mitini çürütmeyi" amaçlamıştır. Bu Batılı yorumcular, Orta

Doğu'da yaşanan şiddetli fırtınayı anlamlandırmaya çalışırken sömürgecilikten bahsetmekten "yorgun" olduklarını iddia ediyor ve sınırların sömürgeci kökenlerinin etkisini abartılmış bir "mit" olarak reddediyorlar. Bu revizyonist açıklamalar, sömürgeci yönetimlerin Orta Doğu halkı üzerindeki yaygın psikolojik sonuçlarını hafife almaktadır. Tarihsel gerçekler önemlidir, ancak tarihin algılanışı ve kurgulanması da aynı derecede önemlidir.

Sömürgecilik, Arapların dış dünyayı nasıl gördükleri ve onunla olan ilişkilerini nasıl tanımladıkları konusunda derin psikolojik yaralar bıraktı. Arapların sömürgeci Avrupa güçleriyle erken karşılaşmaları kader belirleyici oldu. Sadece Avrupa'ya değil, temsili demokrasi fikrine de olan inançlarını kaybettiler. Avrupa'nın Araplara ihaneti, birçok kişiyi, geleceklerini şekillendiren ve üzerinde çok az kontrol sahibi oldukları uluslararası politikanın sürekli bir özelliği olarak sinsi komploların olduğuna ikna etti. Araplar, bölgedeki son 100 yıllık Batı müdahalesini, Sykes-Picot Anlaşması; ABD Başkanı Donald Trump'ın İsrail ile Arap devletleri arasındaki ilişkilerin normalleştirilmesi için yaptığı "Yüzyılın Anlaşması"; veya halefi Joe Biden'ın 2023-2024'te İsrail'in Gazze'deki savaşına verdiği koşulsuz destek gibi olayları büyük ölçüde "komplo" merceğinden görüyorlar.

Bölgedeki her görüşten insan, devlet sisteminin sömürgeci yapılanmasına ve mirasına büyük önem veriyor. Yıllar içinde gazeteciler, kamu entelektüelleri, öğrenciler, küçük işletme sahipleri, mavi yakalı işçiler, çiftçiler, meyve ve sebze satıcıları gibi çok çeşitli insanlarla tanıştım ve bu kişiler devlet sisteminin Avrupalı sömürgeci güçler tarafından kendi çıkarları için kurgulandığını söylüyorlar. Orta Doğu'daki birçok devletin mevcut başarısızlığının tohumlarının, özellikle I. Dünya Savaşı sırasında ve savaş sonrası barış anlaşmalarında emperyalist güçlerin yaptığı gizli anlaşmalarda, özellikle Sykes-Picot Anlaşması'nda ekildiğinde ısrar ediyorlar. Araplar, sömürgeci İngiltere ve Fransa'nın, bölge ve kaynakları üzerindeki kontrollerini kolaylaştırmak için topraklarını bilinçli olarak küçük, işlevsiz devletlere böldüğüne inanıyorlar. "Arap ulusunun" organik birliği, Avrupa emperyalizminin sunağında kurban edildi; bu iddia milyonlarca insan tarafından bir inanç maddesi olarak kabul ediliyor.

Ortadoğu kendi isteklerine göre bölüşüldükten sonra, İngiltere ve Fransa'nın yapması gereken tek şey, kontrollerini sürdürebilecekleri

yönetim biçimlerini ve kurumlarını bulmaktı. Bunu yaparken, defalarca aynı engelle karşılaşacaklardı: yönetilenlerin rızasını alamamışlardı. Kutsal Kudüs şehrinden kozmopolit Beyrut merkezine, *Bin Bir Gece* Masalları'nın geçtiği Bağdat şehrine kadar, bölgenin dört bir yanındaki insanlar, yeni Ortadoğu'nun gizlice, kapalı kapılar ardında, başka bir kıtadaki konferanslarda, kendi masraflarıyla ve çıkarlarına aykırı olarak şekillendirildiğini unutamazlardı ve unutmayacaklardı. Ve sömürgeci İngiltere ve Fransa, kendi isteklerini yerine getirmek üzere yeni devletlerin başına sadık müşterilerini yerleştirmişti. Sömürgeci güçlerin yüce söylemleri ile yönetim biçimlerinin kasvetli gerçekliği arasındaki uçurum, bu sömürgeci güçlerin kurmaya çalıştığı devlet yapısının tam ortasında bir fay hattı oluşturacaktı.

3

Söylem ve Gerçeklik:

Sömürge Devletinin Çelişkileri

Sömürge destekli devlet sisteminin karşı karşıya kaldığı temel zorluk, birbirinden çok farklı ancak birbiriyle ilişkili üç şekilde ortaya çıktı. Birincisi, sosyal eşitsizlik pahasına küresel kapitalizmi benimseyen elitler yarattı. İkincisi, Osmanlı döneminde farklı sosyal örgütlenme biçimleri altında yaşamış olan insanların sadakatini talep ederek, Batı modellerine uygun olarak merkezileşmeyi ve yukarıdan aşağıya otoriteyi vurguladı. Üçüncüsü ise, Orta Doğuluların daha geniş dünyadaki yeri hakkında büyük endişeler ve sorunlar ortaya çıkardı; bu sorun bugün bile yankı bulmaktadır. Bu sorun katmanlarından herhangi biri tek başına var olsaydı tatmin edici bir şekilde yönetilebilirdi. Ancak diğer ikisinin paralel varlığı, sosyal dinamiklerde ciddi çelişkilere yol açtı: hem devlet inşasını hem de ulus inşasını baltalayan karmaşıklıklar.

Bütün bu nedenlerden dolayı, Arap Orta Doğu'daki devlet sistemi en başından beri meşruiyet ve özgünlükten yoksundu. Britanya ve Fransa sadece haritada sınırları çizmekle kalmadı, her şeyin kurallarını da koydu. Bu yeni devletlerdeki kamusal yaşamın hiçbir yönünü dokunmadan bırakmadılar. Devletlerin yapısından dinin siyasetteki rolüne, ordunun ve ekonominin örgütlenmesine, elitlerin özlemlerine kadar her şey Londra ve Paris tarafından şekillendirildi. [2] Bunu yaparak Britanya ve Fransa, II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra sömürge devletini miras alan bağımsızlık sonrası devletin davranışlarını etkilemeye devam edeceklerinden emin oldular. [3]

Ancak, bu karmaşıklıklara rağmen, birçok yorumcu sömürgeciliğin etkisini, bölgedeki yeni çizilen sınırlara indirgiyor ve sanki tüm sorunların nedeni sadece bu devlet sınırlarıymış gibi davranıyor. Birçok açıdan, Arap halkını en çok öfkelendiren şey, otoriter sömürge yönetiminin aldatmacası, ihaneti ve kibriydi. Muhafazakar analistler meseleyi sadece sınırlara indirgediklerinde, Arap halkını değişime ayak uyduramayan veya daha da kötüsü, kendilerini yönetmeye hazır olmayan kişiler olarak gösteriyorlar. Bu durum hiçbir zaman böyle olmadı ve olmayacak da. Gerçek şu ki, Arap halkı her zaman yabancı egemenliği ve yerleşimci sömürgeciliğini kabul etmeye istekli değildi ve değildir. Örneğin, 1920'lerden günümüze kadar Filistinliler, İsrail'in topraklarını askeri işgaline direndiler.

Ancak Araplar sömürgeciliğe karşı çıkarken ezici zorluklarla karşı karşıya kaldılar. Karşılarında, savaş sonrası yeni dünya düzeni vardı. Milletler Cemiyeti Sözleşmesi'nin 22. maddesi, Orta Doğu ve Afrika'daki toprakların "modern dünyanın zorlu koşulları altında henüz kendi başlarına ayakta duramayan halklar tarafından iskan edildiğini" belirtmektedir. [4] Bu iddia, Orta Doğu'daki İngiliz ve Fransız sömürgeciliğini meşrulaştırmak ve aynı zamanda Batı üstünlüğü iddiasını desteklemek için kullanıldı.

Bu durum, belki de Mısır'da en belirgin şekilde ortaya çıktı. 1883'ten 1907'ye kadar, İngiliz Başkonsolosu Evelyn Baring, Lord Cromer, firavunlar ülkesini tek başına yönetti. Emir verici tavrı nedeniyle çalışanları tarafından "Aşırı Baring" lakabıyla anılan Cromer, bir keresinde meşhur bir şekilde "Mısırlıların, Avrupalıların nasıl yönetilmeleri gerektiğini düşündükleri şekilde kendilerini yönetmelerine izin verilmelidir" demişti. Bu, İngiltere'nin Mısır'ın geleceğinin Mısır halkı tarafından belirlenmesine izin verme niyetinde olmadığını dolaylı yoldan ifade etmenin bir yoluydu. Ancak Mandat Sistemi'ne yazılan esneklik sayesinde, sömürgeci güçler artık böyle bir olasılıktan endişe etmek zorunda kalmadılar. Sistemi kendi lehlerine o kadar ağır bir şekilde düzenlediler ki, böyle bir şeyin olma ihtimalini ortadan kaldırdılar. Ve Cromer'ın eski görev yeri olan Mısır'daki İngiliz yetkililer, bunun nasıl yapıldığını gösterdiler.

Sömürgeciliğin çok yönlü doğasını ve yerel siyaset ve toplumlar üzerindeki sonuçlarını ortaya koymak için, bu bölüm, muhtemelen sömürgeleştirilen ilk büyük Orta Doğu ülkesi olan Mısır örneğini inceleyecektir. Daha sonra, sömürgeci Britanya'nın bu uygulamalarının 1920'lerde Levant'ın yeni Manda devletlerine nasıl ihraç edildiğini ve uzun

vadeli etkilerini de göstereceğim. Girişte vurgulandığı gibi, sömürgeci hamiler ve yerel yöneticiler arasındaki karşılıklı yarar sağlayan ilişki, bu dönemde karşılıklı olarak güçlendirici bir yabancı etki ve siyasi otoriterlik sürecine dönüştü.

Sömürgecilik Üzerine Bir Vaka İncelemesi: Mısır

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, İngiliz sömürge yetkilileri ile Mısır yönetici ailesi arasında kutsal olmayan bir ittifak gelişti. [5] Kral ve sömürgeci arasındaki bu kutsal olmayan ittifak, halkın iradesini çiğnedi. Ve tıpkı Cromer'in amaçladığı gibi, sıradan Mısırlılar, ülkelerinin geleceğine karar verme hakkından sistematik olarak mahrum bırakıldı. Bunun yerine, otoritesi halktan değil, sömürgeci efendilerinden gelen monarşik bir elit kesime katlanmak zorunda kaldılar.

Mısır kralları kendilerini kukla olarak görmekten çok uzak, yeni statükoyu kendi konumlarını sağlamlaştırmak için kullandılar. Hem kendileri hem de İngilizler için bu kazan-kazan bir durumdu: İngilizler, kraliyet otokrasisini kurmak ve anayasal otoriteyi atlatmak için Saray ile işbirliği yaptı; Saray ise anayasal siyasetin başarısızlığını sağlamak ve muhalefeti ortadan kaldırmak için İngilizlerle işbirliği yaptı.

Ülkenin iç işlerine sık sık müdahale ederek ve protestoculara karşı tekrarlanan şiddet olaylarına göz yumarak, İngilizler ve Saray arasındaki ittifak, Mısır'ın her kesiminden insana, ülkelerinin kaderini kontrol edemediklerini sürekli olarak hatırlattı. Güç istismarı ve Mısır'ın geleceği için kapsayıcı bir vizyonun yokluğundan kaynaklanan şikayetlerle birleşen halk, Mısır'ın ulusal çıkarlarını savunmada veya bağımsızlık ve ulusal gururu yeniden tesis etme vaatlerini yerine getirmede başarısız olan yozlaşmış siyasi sınıfı değiştirme ihtiyacı konusunda bir fikir birliğine vardı.

Arap dünyasında kötüleşen yaşam standartları, bu siyasi başarısızlıkları daha da ağırlaştırdı. Sosyoekonomik göstergeler geriledi. Artan yaşam maliyeti, kızgınlığı, öfkeyi ve nihayetinde yeraltı silahlı muhalefetini körükledi. Burada da Mısır, tüm bölge için öğretici bir örnek teşkil ediyor. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra hüküm süren iç karartıcı sosyal koşullar, sömürgeci destekli yönetici elitin kalan tüm güvenilirliğini aşındırdı. Yabancı şirketler yabancı uyruklu kişileri istihdam etme eğilimindeydi ve

bu da Mısırlılara "işletmelerde iş bulma şansı" bırakmıyordu. [7] Nüfus arasındaki yüksek işsizlik, iç karışıklığı ve statükoya karşı halkın şikayetlerini körükledi. [8]

Bu gergin ortamda, devlet ortaokullarındaki öğrenci sayısının üç katına çıkarılması ve Mısır Üniversitesi'ndeki öğrenci sayısının iki katına çıkarılması gibi başarılı hükümet politikaları bile hükümete kamuoyu desteği sağlayamadı. Eğitim arttıkça beklentiler de artar. Ancak hükümet bu beklentileri karşılayamadı. Ayrıca, verimsiz devlet hizmetleri sıradan Mısırlıların yerleşik siyasi ifade ve reform yollarına olan inancını kaybetmesine yol açtığı için, liberal-milliyetçi iktidar partisi Vafd'a karşı da hoşnutsuzluk yayıldı.

Bu dinamikler, 1920'lerin başlarında pamuk fiyatlarındaki çöküşle daha da kötüleşti; fiyatlar 1920 sonundaki 200 endeks değerinden Mart 1921'de sadece 20'ye düşerek on kat azaldı ve bu da kişi başına düşen gelirde %10'luk dramatik bir düşüşe yol açtı. Bu düşüş en çok Mısır köylüleri *olan fellahlar* arasında hissedildi. [9] Büyük Buhran sırasında işçilerin koşulları daha da kötüleştikçe, Mısır "şiddetli ekonomik daralmaya" yol açan bir sosyal krizle karşı karşıya kaldı. [10] Ülkenin ihracatı, kısmen küresel pamuk fiyatının kantar başına 26 ABD dolarından 10 ABD dolarına düşmesi nedeniyle, 1928 ile 1933 yılları arasında değerinin üçte birinden fazlasını kaybetti. [11]

O dönemdeki siyasi muhalefetin çoğuna göre, bu ciddi ekonomik kriz, toprak reformlarına ve yerel üretimin genişletilmesine dayalı kapsamlı bir ulusal kalkınma programıyla aşılabilirdi. Ancak, yabancı çıkarlar *hem* ekonomik hem de siyasi alanlarda egemenliğini sürdürdü. Daha da kötüsü, azalan sosyoekonomik durumu ele almak ve kent yoksullarının ve tarım işçilerinin çektiği acıları hafifletmek için yasa çıkarmak yerine, iktidardaki siyasi elit, uzun zamandır Mısır siyasi aktivizminin beşiği olan işçi hareketini zayıflatmak amacıyla yeni ortaya çıkan sendikaları sıkıştırdı.

İkinci Dünya Savaşı'nın yol açtığı enflasyonist zorluklar, bu sorunları daha da şiddetlendirdi ve kamuoyunu öyle bir ölçüde radikalleştirdi ki, daha yıkıcı ve devrimci bir tona sahip yeni gruplar ortaya çıktı. İslamcı bir örgüt olan İhvan (Müslüman Kardeşler); Avrupa faşizmine sempati duyan bir fraksiyon olan Misr el-Fatat (Genç Mısır); ve giderek artan sayıdaki Mısırlı komünistler, savaşlar arası dönemden beri aktif olan ancak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra güçleri önemli ölçüde artan radikal alternatif siyasetin üç

örneğiydi. Bu hareketler, siyasi amaçlar için şiddet kullanmaya istekliydi ve giderek daha fazla hoşnutsuz ve haklarından mahrum bırakılmış bir nüfustan önemli destek aldı.

Bu zorlukların ortasında, Vafd yolunu kaybetti. Kendi destek tabanından kopan Vafd, kral gibi, İngilizlere daha bağımlı hale geldi. Saflarında birçok yozlaşmış ve vicdansız şahsiyet barındıran Vafd, siyasi sermayesini israf etti. Ancak hasar partinin kendisinin ötesine yayıldı. Vafd sadece iktidar partisi değil, Mısır'da liberal anayasacılığın koruyucusuydu. Bu nedenle, şansının azalmasıyla birlikte, sömürgecilikten liberal ve anayasal bir devlete doğru kademeli bir geçişe olan destek ve umut da azaldı.

Teoride, Mısır'ın anayasaya dayalı monarşisi, yönetici bir siyasi topluluğun oluşmasına olanak tanıyordu; ancak pratikte, sömürgecilik döneminde sıklıkla olduğu gibi, durum çok farklıydı. İngilizler ve Saray kontrolü ele geçirdi ve sıklıkla anayasanın ruhuna ve lafzına aykırı davrandı. Giderek derinleşen siyasi bölünmenin, daha da kötüleşen sosyoekonomik koşullarla birleşmesi, ciddi bir otorite krizine yol açtı ve başlangıçta yabancı girişim ve sermayeye meydan okumayı amaçlayan Mısırlı kapitalistler de dahil olmak üzere, yönetici elitleri tamamen itibarsızlaştırdı.

Mısır'daki en güçlü iki siyasi güç olan İngilizler ve kral, bu başarısızlıkta temel bir rol oynadı. [13] Her ikisi de en başından beri anayasacılığı kendi emellerine bir tehdit olarak gördüler ve toplumda ilerlemesini engellemek için her türlü çabayı gösterdiler. Bu süreçte, halk tarafından seçilen siyasi temsilcileri, örneğin Vafd Partisi'ni, başarılı bir şekilde kendi saflarına çektiler veya baskı altına aldılar. Bunu yaparak, halk arasında liberalizm ve anayasacılığa karşı derin bir hayal kırıklığı yarattılar; bu nokta, Mısır ve Arap dünyasında demokrasinin yokluğunun tarihsel nedenlerini değerlendirirken hatırlanmaya değer bir husustur.

Bu içsel çelişki—modern bir devletin cephesi ile sömürgeci bir devletin altyapısı —sadece Mısır'la sınırlı değildi. Arap dünyasının genelinde yaşandı. Dolayısıyla, Kahire'de İngilizler döneminde yaşananlar, Bağdat'ta İngilizler döneminde ve Suriye'de Fransızlar döneminde de yaşandı. Ancak Mısır ile diğer Arap ülkeleri arasındaki temel fark, Mısır'ın sınırlarının ve kimliğinin, ülkenin 19. yüzyılın sonlarında İngiliz işgalinden çok önce belirlenmiş olması ve coğrafyasına işlenmiş olmasıdır. Ancak bu durum Levant Arap ülkeleri için geçerli değildi.

Aynı Şeylerin Tekrarı: Irak ve Suriye

Mısır'da olduğu gibi, İngiltere ve Fransa da Irak ve Suriye'deki yeni başlayan anayasal süreci, yerel milliyetçi duyguları hiçe sayarak baltaladı. Yeni kurulan anayasal monarşiler ve yeni yönetici elitler, Mandater güçlerin aşırı baskısı olmadan özgürce yönetemediler. Sömürge yetkilileri, kontrollerini tehdit edebilecek anlamlı herhangi bir değişikliği önlemek için sık sık müdahale ettiler. Bu politika birçok açıdan ters tepti. İngiltere ve Fransa, yerel müttefiklerini gayrimeşru hale getirdiler ve kendilerinin kurduğu kurumları baltaladılar.

Irak başlangıçta İngiliz Mandaları arasında en başarılısı olarak kabul ediliyordu. [14] 1920'de İngilizlere karşı kan ve maddi kayıplara yol açan halk ayaklanmasına rağmen, Kral Faysal 1921'de atandı ve 1924'te Kurucu Meclis seçildi. 1932'de İngiltere ve Irak arasında, sonunda ülkenin (resmi) bağımsızlığına ve Milletler Cemiyeti'ne kabulüne yol açacak yeni bir antlaşma müzakere edildi. [15] Ancak bu görünürdeki başarıya rağmen, İngiliz Mandası altındaki Irak'taki iç durum gerginliklerle doluydu ve ülkeyi önümüzdeki on yıllar boyunca rahatsız edecek gerilimler birikiyordu.

Irak devletinin karşılaştığı başlıca sorunlardan biri, yeni bir ulusal ordu kurmanın zorluğuydu. Irak toplumunun farklı kesimlerinden insanları ulusal orduya katmaya çalışırken, Kral Faysal, "herhangi bir hükümet girişimine karşı oldukları için" askere almayı "azınlık Sünni Arap topluluğuna orantısız güç verdiğine" inanan Şii ve Kürt topluluklarının muhalefetiyle karşılaştı. Bu muhalefet, Faysal'ın Arap İsyanı'nda yanında görev yapmış birçok eski Osmanlı subayı ve askerini de kapsıyordu. [16] Bu birlik eksikliği, Faysal için büyük bir hayal kırıklığı kaynağı oldu ve meşhur bir şekilde şöyle dedi: "Hâlâ -ve bunu yürekten üzüntüyle gördüm- Irak halkı yok, sadece hayal edilemez insan kitleleri var; vatanseverlik fikrinden yoksun, dini gelenekler ve saçmalıklarla dolu, ortak bir bağla birbirine bağlı olmayan, kötülüğe kulak veren, anarşiye meyilli ve her an her türlü hükümete karşı ayaklanmaya hazır." [17] Faysal'ın görüşüne göre ordu, "ulus oluşturmanın omurgasıydı", [18] ve Şiileri yeni Irak devletiyle ilişkilendirmek için çaba gösterdi; genç Şii erkeklere hızlandırılmış bir eğitim programı ve sorumluluk pozisyonlarına hızlı terfi şansı vaat etti. Benzer şekilde, Kürtlerin kamu görevlerinde uygun bir pay almasını sağladı. [19]

Ancak, Faysal'ın kapsayıcı devlet kurumları oluşturma çabalarına rağmen, Osmanlı sonrası İngiliz destekli Irak devleti, nihayetinde 1980'ler, 1990'lar ve sonrasındaki mezhepçi politikaları besleyecek bir dizi olayı başlattı. 1921 tarihli ilk Irak anayasası ve 1922 tarihli Kurucu Meclis Seçimi Kanunu, "asıl" ve "asıl olmayan" Iraklılar arasında tehlikeli bir ayrım yaptı. Iraklılar, "şu anda Irak'ta ikamet eden ve yabancı vatandaşlık iddiasında bulunmayan her Osmanlı tebaası" olarak tanımlandı. [20] Bu durum, coğrafi konumları nedeniyle Irak devletinin kurulmasından önce "İran tebaası" olarak kayıtlı olabilecek birçok Şii'yi zor durumda bıraktı. Irak ulus kimliğini "Osmanlı tebaası" olarak tanımlamak o dönemde tartışmasız olabilirdi çünkü Irak'ın yeni siyasi elitinin çoğu eski Osmanlı subayları ve memurlarıydı. Ancak bu tanım, Şii nüfusu kendi ülkelerinde ikinci sınıf vatandaş olarak konumlandırdı ve Baas hükümetinin *taba'iyah Iraniyya* (İranlı takipçiler) olmakla suçladığı Şii Iraklıların gelecekteki kitlesel sınır dışı edilmelerinin zeminini hazırladı. [21]

Irak toplumsal dokusunun daha da parçalanması İngilizlerin eliyle gerçekleşti. Irak'taki azınlıklar İngiliz Mandası altında destek ve koruma buldu. Ancak bu, daha geniş Müslüman topluluğu içinde gerilim yarattı. Örneğin, İngiliz ordusunda görev yapmış olan Asuriler, Irak'ın nominal bağımsızlığından sonra yıkıcı bir tepkiyle karşılaştılar. İngilizlerin kayırmacılığı, bir yandan Hristiyan Asuriler ile diğer yandan Müslüman Araplar ve Kürtler arasında kötü ilişkilere yol açmıştı ve İngilizler ayrıldığında gerilimler önce bir Asuri isyanına, kısa süre sonra da 1933'te Simele kasabası çevresindeki katliama dönüştü. Dahası, İngiliz hükümeti Irak Yahudilerini "herhangi bir yerel tiranlığa karşı" korumak için önlemler aldı. Bu önlemler, özellikle Iraklı milliyetçiler arasında, Irak Yahudilerinin İngilizlerle işbirliği yaptığı için tüm topluluğun "yabancı" olduğu yönündeki azınlık karşıtı algıyı güçlendirdi. Sömürgeci Britanya ve Fransa, Arap toplumları üzerindeki kontrollerini pekiştirmek ve birleşik bir Arap gücünün ortaya çıkmasını engellemek için bu böl ve yönet mantığını kullandılar.

Sömürge gücü yeni Irak'a o kadar derinden işlemişti ki, ülkenin bağımsızlığı ve 1932'de Milletler Cemiyeti'ne kabulü bile sömürge yönetiminin tamamen sona ermesi anlamına gelmiyordu. İngiliz sivil ve askeri yetkilileri ve özel şirketler, Haşimi monarşisinin meşruiyetini baltalamaya devam ederek, 1958'deki nihai çöküşüne katkıda bulundular.

1940'ta, bir darbeyle Alman yanlısı Raşid Ali başbakan olarak atandığında, İngilizler petrol sahalarına yönelik potansiyel bir Alman tehdidinden endişe duymaya başladılar. Londra vakit kaybetmedi ve 1941'de İngiltere ülkenin tam askeri kontrolünü yeniden ele geçirdi. Sokaklardaki tepki şiddetli ve dizginsizdi. Yahudi topluluğuna karşı yapılan intikam saldırıları, Farhud pogromu olarak bilinen bu protestoların kanlı doruk noktasıydı. Sonunda, İngilizler kontrolü ele geçirdi (Birçok Iraklı, Yahudilere karşı yapılan intikam saldırılarının, İngilizlerin ülkeyi yeniden işgal etmelerinden dikkati dağıtmak için kasıtlı olarak sahnelendiğine inanmaktadır). Her halükarda, İngilizler Raşid Ali'yi görevden aldı ve yerine deneyimli Nuri el-Said'i getirdi (bu onun bu görevdeki üçüncü deneyimiydi).

Ancak Iraklılar için zarar verilmişti. Ve Britanya'nın Irak'taki ikinci dönemi, 1920'deki ilk manda döneminden bile daha büyük bir zarara yol açtı. Daha sonra kahraman olarak görülen Raşid Ali'nin görevden alınması, Britanya'nın siyasi elit üzerindeki belirleyici etkisi ve Londra'nın daha sonra İsrail'e verdiği destek, Britanya'nın müttefik olarak reddedilmesine ve nihayetinde 1958'de Britanya yanlısı monarşinin devrilmesine katkıda bulundu.

Fransızlar da Suriye'de daha iyi bir sonuç elde edemediler. Suriye'deki Fransız mandası, Irak'taki İngiliz deneyiminden daha çalkantılıydı. Başlangıçtan itibaren Fransa, şehirlerde ve kırsal kesimde milliyetçi muhalefetle karşılaştı. Mısır ve Irak'taki İngilizlerin aksine, Fransız mandası herhangi bir anlaşmaya değil, askeri güce dayanıyordu ve bu nedenle çoğu Suriyeli için bir işgal olarak görülüyordu. Fransızlar kendi davranışlarıyla bu izlenimi pekiştirdiler: Suriye'deki yönetimlerinde hiç de incelikli davranmadılar.

Fransızlara karşı milliyetçi isyanlardan birine İbrahim Hanunu önderlik etti. Bir toprak sahibi ve eski Osmanlı yetkilisi olan Hanunu, Arap İsyanı'nda savaşmış ve 1919 Suriye Genel Kongresi'ne katılmıştı. Fransız işgalinden hayal kırıklığına uğrayan Hanunu, 1920'de Halep'in Fransız işgalinin ardından yaklaşık 5.000 kişilik bir isyan başlattı. [25] İsyan, Anadolu kıyı bölgesi için Fransa'ya karşı kendi mücadelelerini veren Türkler tarafından desteklendi ve finanse edildi. [26]

Fransızlar isyanı bastırmak için birlikler konuşlandırdı ve 1921'de Hanunu Ürdün'e kaçtı. Bu, milliyetçilerin emellerinin başarısızlığını işaret ediyordu. Sömürgeci Fransa için, birleşik bir milliyetçi hareketin tehdidine

karşı koyma ihtiyacı artık en önemli öncelik haline geldi. Bunu yapmak için, Suriye'yi dört mini devlete bölme stratejisi geliştirdiler. Bu dört devlet, Alevi Devleti, Cebel Dürzi Devleti, Halep Devleti ve Şam Devleti oldu. Bu bölünme stratejisi, Şam ve Halep'teki kentli milliyetçilerin sömürgeci Fransa'ya karşı birleşmesini engelledi. Ayrıca, Alevi ve Dürzi topluluklarının milliyetçi fikirlerden uzak kalmasını ve çıkarlarını Fransız Mandası'nda görmelerini sağladı.

Dört ayrı devletin, dört özdeş kurum setiyle oluşturulması, sürdürülmesi çok pahalı olduğu için başarısızlığa mahkumdu. 1922'den itibaren Fransızlar maliyetleri düşürmeye başladılar. İlk olarak, bireysel devlet bütçelerini küçülttüler ve Fransız danışmanların sayısını ve her devlet yönetiminin büyüklüğünü azalttılar. Bu kesintiler başlangıçta işsiz kalan orta düzey bürokratları yabancılaştırdı ve bunların çoğu daha sonra Fransız karşıtı muhalefetin saflarına katıldı. Daha fazla vergi artışı, daha fazla sayıda sıradan Suriyeliyi yabancılaştırdı.

Ve tüm bu süre boyunca, Fransızlar “uygarlaştırma misyonlarına” odaklanmaya devam ettiler ve Fransız yetkililer, çoğunlukla Arap olan nüfusa Fransız kültürünü empoze etmeye çalıştılar. Okul çocuklarına “Marsilya Marşı” öğretildi ve okul kitapları, bölgenin tarihine ilişkin Fransız bakış açısını yansıtacak şekilde yeniden yazıldı. [28] Suriye'deki Fransız yönetimi belki de en iyi şekilde, “Fransızların Suriye'de kurduklarına manda demek gülünç, çünkü bence ülkede bu insanların kendilerini yönetmelerini isteyen tek bir Fransız bile yok” diyen kaşif Freya Stark tarafından tanımlanmıştır. [29] Gerçekten de, Fransızlar, 1943'te yoğun İngiliz baskısı altında yapılan ve bağımsızlık lehine güçlü bir oyla sonuçlanan seçimlere kadar Suriye'nin bağımsızlığa doğru ilerlemesi yönündeki girişimleri defalarca engellediler. [30] Ancak o zaman bile, Fransızlar yönetimlerine karşı muhalefetin gücünü kabul etmekte isteksizdiler. Tüm bu uygulamalar, Fransızların bastırması iki yıl süren 1925'teki büyük Suriye İsyanı'na yol açtı.

İngilizlerin Mısır ve Irak'taki, Fransızların ise Suriye'deki deneyimleri, yönetenler ve yönetilenler arasında derin bir güvensizliğin ortaya çıktığını göstermektedir. İngilizler ve Fransızlar insanları aksine ikna etmek için ne söyleseler de, yerel halk Mandaları oldukları gibi tanıdı: başka bir isimle anılan sömürgecilikten başka bir şey değildi.

Mısır, Suriye ve Irak, insanların devlet kurma ve "modern bir ulus devlet" oluşturma mücadelesini örneklerken, bölgeden iki önemli örnek sömürgeciliğin başka bir seyrini gösteriyor: Kürtlerin ve Filistinlilerin kendi devletlerine sahip olmalarının engellenmesi. Bu engelleme, kalıcı jeostratejik sorunlara yol açmış ve kimlik ve aidiyet krizini derinleştirmiştir. Ulus devletlerin çağdaş siyasetin temel örgütlenme yapısını oluşturduğu bir dünyada, bu engelleme her iki halkı da belirsizlik içinde ve başkalarının çıkarlarının insafına bırakmıştır.

Kürt Sorunu

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Kürtlere Müttefikler tarafından kendi devletleri sözü verilmişti ve Filistinliler gibi onlar da hayal kırıklığına uğratılmışlardı. Sömürgeci güçlerin Kürtlere ihtiyacı yoktu ve Kürtler de dayatılan bir çözüme direnmek için gerekli araçlara sahip değillerdi. Araplar kangrenleşmiş yaralarını sarmaya çalışırken, en az 25 milyon Kürt unutuldu, vatan özlemleri ezildi.

Kürtler, savaş sonrası barış anlaşmalarının en büyük kaybedenleriydi. Büyük ölçüde dört ayrı devlete bölündüler: İran, Irak, Suriye ve Türkiye. Yalnız ve izole bir şekilde, rakip ulusal kimliklerin mayın tarlalarında yol alarak ve sömürgecilik sonrası, bağımsızlık sonrası devletin, tüm toplulukların kanun önünde eşit vatandaş olarak muamele göreceği kapsayıcı bir yönetim sözleşmesi kurmasını umarak zamanlarını beklediler.

Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından Irak, İran, Suriye ve Türkiye'nin bağımsız devletlere dönüşmesiyle Kürt sorunu da çeşitlenmeye başladı. Bu ülkelerin hepsinde zorluklar yaratan Kürt durumu, her bir ülkenin siyasi ve sosyal deneyimine bağlı olarak farklılık gösterdi.

Örneğin Irak'ta Kürt toplumu, Kerkük şehrinin Kral Faysal'a bağlılık yemini etmeyi reddettiği 1921 yılı gibi erken bir tarihte bağımsızlık belirtileri göstermeye başladı. Özellikle 1940'lar ve 1950'lerde, ülkenin büyük şehirlerinde Komünist Parti'nin göreceli başarısının insanları ve siyaseti etkilediği dönemlerde, Kürt sorunu Irak siyasetinde geri plana atıldı. Komünizmin fikirleri ve uluslararasıcılık idealleri, birçok Kürt için yerel etnik farklılıkları aşmanın bir yolu olarak cazip geldi. Ancak, Arap milliyetçiliğinin yükselişi ve 1960'ların sonlarına doğru Baas Partisi ve Saddam Hüseyin'in başarısı, Kürt kimliğinin yeniden tanımlanmasında

önemli bir rol oynadı. Saddam'ın aşırı Irak milliyetçiliği, Kürtleri ülkenin birliğine bir tehdit olarak görmeye başladı ve Kürt toplumunu sık sık ayrılıkçı emeller beslemekle suçladı. Irak'taki Kürtlere yönelik baskı, 1988'de *Enfal* harekatı ve Halabja'ya yapılan kimyasal silah saldırısıyla doruğa ulaştı; bu saldırıda yaklaşık 15.000 Kürt öldü ve yaralandı.

Suriye'de durum biraz daha iyiydi, ancak bu uzun sürmedi. Suriye Kürtleri ülke nüfusunun yaklaşık yüzde 10'unu oluşturuyor ve başlangıçta Fransız Mandası altında önemli haklara sahiptiler; çünkü Fransa "böl ve yönet" politikası izleyerek Kürtler de dahil olmak üzere Suriye'deki azınlıklarla ittifak kurmuştu. Nitekim, 1930'larda yeni Suriye anayasası altında yapılan ilk seçimlerde, Suriye Kürt milliyetçi partisinden birçok önde gelen siyasetçi seçilmişti.

Bağımsızlığın ardından ve 1960'larda Baas Partisi'nin yükselişiyle birlikte, Suriye'deki Kürtlerin konumu büyük ölçüde değişti. 1962'de yaklaşık 120.000 Kürt, Suriye vatandaşlığından çıkarıldı. Birçoğu artık "yabancı" olarak sınıflandırılıyordu. [33] Kürt dili okullarda yasaklandı ve Kürt kültürünün tüm biçimleri engellendi. Kürtler, ayrılıkçı emelleri Suriye ulusuna ve Arap milliyetçiliğine tehdit olarak vurgulanarak "tehditkar" olarak nitelendirildi. Devletsiz Kürtlere, Başkan Beşar Esad'ın kendisine karşı gelişen halk ayaklanmasına karşı Kürt işbirliği için bir uzlaşma olarak gördüğü Nisan 2011'e kadar Suriye vatandaşlığı verilmedi. [34] Herhangi bir siyasi meşruiyetin yokluğunda, Esad, kendisinden önceki Fransızlar gibi, böl ve yönet taktiklerine başvurdu.

Ne yazık ki, İran, Irak, Suriye ve Türkiye Kürtleri hiçbir zaman tam olarak siyasi yapıya entegre edemedi ve onları ayrılıkçı emeller beslemekle suçlamaktan asla vazgeçmedi. İkinci sınıf vatandaş muamelesi gören ve zaman zaman zulüm gören Kürt topluluklarının bazı kesimlerinde devrimci bir milliyetçi akım gelişti ve bu akım sonunda şiddete dönüştü. Genel olarak, bu otoriter devletler içindeki Kürt deneyimi, marjinalleştirilmek ve dışlanmak yerine kendi iç işlerini yönetebilecekleri bir özerklik (hatta kendi devletlerini kurma) konusunda güçlü bir kararlılığa katkıda bulundu. Bu olmadan, Orta Doğu orada yaşayan milyonlarca insanın özlemlerini yansıtmayacaktır.

Liberal Anayasal Sürecin Başarısızlığı

Ortadoğu'nun sınırlarının çizilmesi, yirminci yüzyılın başlarında bölgede olup bitenlerin sadece yarısını anlatıyor. Diğer yarısı ise sömürge devletinin ikiyüzlülüğü ve etkisiz yönetimidir. Bölge halkının gözünde, sömürge destekli devletin açık toplum, liberal anayasacılık ve katılımcı hükümet hakkında sık sık yaptığı yüksek perdeden açıklamalar ile günlük hükümet deneyimini karakterize eden yukarıdan aşağıya elitizm ve dışlama arasında büyük bir kopukluk vardı.

Yeni Manda devletlerinde siyasi olarak öne çıkan kişiler, çoğunlukla Osmanlı sistemi içinde etkili pozisyonlarda bulunmuş kişilerdi: yerel ileri gelenler, eski Osmanlı memurları, bürokratlar ve eski Osmanlı askeri subayları. Ve bunu sömürgeci güçlerin tam desteği ve himayesiyle yaptılar. Düzeni korumak, güvenliği ve istikrarı sağlamak için sömürgeci İngiltere ve Fransa, radikal değişime karşı çıkan muhafazakar mizaçlı geleneksel yetkililere güvendiler. Bu yetkililerin ne vizyonu, ne iradesi ne de yeteneği vardı; ulus kurucu olma veya sömürgeciliğin pençelerinden kurtulma yetenekleri yoktu. Örneğin Irak'ta, eski Osmanlı ordusu subayı Nuri el-Said, 1930'da ilk kez başbakan oldu. Bundan sonra tam *on üç* kez bu görevi üstlendi. Bu görevi ikinci evi olarak gören tek kişi o değildi. Bir başka eski Osmanlı subayı Abdül Muhsin el-Sa'dun da dört kez ülkenin başbakanı olarak görev yaptı.

Suriye'de de üst düzey siyasi makamlarda sürekli bir değişim yaşanıyordu. Burada da başlıca oyuncular eski Osmanlı devlet memurları ve yerel ileri gelenlerdi: Muhammed Ali Bey el-Abed (1922'de maliye bakanı; 1932-1936 yılları arasında cumhurbaşkanı) ve Şükri el-Kuvli (1943'te bağımsızlık sonrası Suriye'nin ilk cumhurbaşkanı) gibi isimler.

Şaşırtıcı olmayan bir şekilde, bu “yeni-eski” elit kesim değişimden ziyade sürekliliği tercih etti. Bütün bunlar, Osmanlı tarzı siyasi davranış ve sosyal tutumların belirli kalıplarının savaş sonrası döneme de taşınmasını sağladı.

Ancak yeni düzene girmenin başka bir yolu daha vardı: ordu. Sömürgeci güçler, Arap Orta Doğu'sunun inşasında, temsili kurumlar, canlı bir sivil toplum ve siyasi ekonomi pahasına güvenlik ve kontrolü (ordu ve polis) vurguladılar. Aslında, sömürge harcamalarının üçte ikisi güvenlik önlemleriyle ilgiliydi; Fransa ve İngiltere polis güçlerinin kurulmasına ve eğitimine öncelik verirken, Suriye ve Irak'taki silahlı kuvvetler ikinci sırada yer alıyordu.

Örneğin, 1920'de Fransız Mandası Suriye'de bir askeri akademi kurdu; burada çoğunlukla Suriye'nin Alevi topluluğundan yerel subaylar Fransızlar tarafından eğitildi ve Suriye Lejyonu'na atandı. [37] Suriye Lejyonu ve üyeleri, Suriye siyasetinde ve sonunda 1970'te Hafız Esad rejiminin yükselişine yol açacak askeri darbelerde çok önemli bir rol oynayacaktı. Güvenliğe verilen bu önem, merkezi otoriteyi sadık ve itaatkâr yönetici elitlerin elinde pekiştirme, sömürgeci güçlere bağımlılıklarını sağlama ve Avrupa ulus inşası deneyimini tekrarlama gibi ikili bir amaca hizmet ediyordu.

Ancak sömürgeci güçler, yerel müttefikleri için her zaman en güvenilir müttefikler değildi. Yükselen milliyetçi özlemlere ve yaygın halk hayal kırıklığına aldırmayan İngiltere ve Fransa, sert taktikler ve yanlış politikalarla geleneksel müttefiklerinin meşruiyetini tehlikeli bir şekilde baltaladı. Örneğin, Şubat 1942'de İngilizler, Mısır Kralı Faruk'u sarayını tanklarla kuşatarak ve onu Vafd Partisi'nden Nahhas'ı başbakan olarak atamaya zorlayarak kamuoyu önünde küçük düşürdüler; bu karar kralı zayıflattı ve halkı yabancılaştırdı.

Nüfusun büyük çoğunluğu sistemde söz sahibi değildi ve demokratik ritüellere katılmıyordu. Bu nedenle, halk liberal anayasacılıkla ilişkilendirilen yurttaşlık derslerini öğrenemedi. Bunun uzun vadeli sonuçları oldu: liberal anayasal siyasi model bölgedeki birçok insan için yabancı kalmakla kalmadı, aynı zamanda sömürgeleştirme ve Batılılaşma ile eş anlamlı hale geldi. Büyük Güçler tarafından desteklenen küçük ve ayrıcalıklı bir elit için özel bir kulüp olarak görülen liberal anayasal deneyin ömrü kısa oldu.

Ortadoğu'daki savaş sonrası devlet yapısı, tartışmasız bir şekilde baştan beri başarısızlığa mahkumdu. Bağımsız olmayan bağımsızlığın doğasında var olan çelişkinin yanı sıra, tüm yapı kusurluydu. Sömürgeci İngiltere ve Fransa, model olarak Vestfalya toprak egemenliği kavramlarını kullandı. Bu, güç kullanımında tekel ve modernleşme teorisine dayalı merkezi devlet öncülüğünde kalkınmayı içeriyordu; gayri resmi yerel ağları ve uygulamaları ortadan kaldırıyor ve kırsal alanlar pahasına kentsel merkezleri ayrıcalıklı kılıyordu. Bununla birlikte, Vestfalya modelinin Ortadoğu'ya uygulanması hayaliydi, çünkü ülkeler gerçekten bağımsız değildi ve devlet ile halkı arasında aracı hizmetler sunma kapasitesine sahip değildi. Bu kurumsal kapasite eksikliği, güvenlik kurumlarını

güçlendirmeye verilen önemle birlikte, sömürgeci güçlerin Ortadoğu siyasetinde askeri yönetici veya popülist güçlü adamın ortaya çıkmasına istemeden zemin hazırlamasına olanak sağladı.

Sömürge Devletinin Mirası

Mısır, Irak ve Suriye'deki anayasal temelli monarşilerin ve hükümetlerin başarısızlığı, yöneticiler ve vatandaşlar arasındaki uçurumu derinleştirdi. Araplar, anayasal sürecin kalbindeki liberal ruha olan inançlarını kaybettiler. Bunun yerine, giderek *asala* veya özgünlük, toplulukçuluk ve otoriterlik sloganlarına yöneldiler. Hatta bazıları, 1930'lar ve 1940'larda ivme kazanan faşizme veya gerçek bir değişim sağlamak için daha uygulanabilir bir alternatif olarak devrimci eyleme yöneldiler.

Ancak Arap siyasetine hakim olacak iki radikal güç milliyetçilik ve İslamcılıktı. Sömürgecilik karşıtı mücadele bu hegemonya karşıtı ideolojileri besledi ve sonuç olarak 1930'lar ve 1940'larda daha fazla taraftar kazandılar. Yeni radikal dini ve milliyetçi hareketlere, 1928'de Müslüman Kardeşler'i kuran ilkokul öğretmeni Hasan el-Benna ve 1930'larda Genç Mısır'ı kuran avukat Ahmed Hüseyin gibi isimler önderlik etti. Ayrıca, bu dönemde Mısır'da Aziz el-Masri ve Cemal Abdül Nasır gibi ordu subayları ve Suriye'de Arap Baas Partisi'nin mimarları Selahaddin Bitar ve Michel Aflak gibi isimler de siyasi olarak aktifti. Bu liderler ve gruplar, anayasacılığın krallar, İngilizler, Fransızlar ve egemen yerel siyasi partiler tarafından sürekli olarak kötüye kullanıldığı ve baltalandığı bir dönemin ürünleriydi.

Bu değişim, özel alanın siyasallaşmasına da katkıda bulundu; bu değişim, Müslüman Kardeşler'in El-Nizam el-Hass (Gizli Aygıt); Genç Mısır'ın El-Kumsan el-Khadra' (Yeşil Gömlekliler); ve daha sonra 1979 ile 1982 yılları arasında silahlı bir ayaklanma başlatan Suriye Müslüman Kardeşler gibi yeraltı paramiliter örgütlerinin ortaya çıkmasıyla örneklendirilebilir. Irak'ta ise hem siyasi hem de paramiliter bir cephesi olan Şii Davet Partisi ve Kürdistan Demokrat Partisi de bu olgunun örnekleridir.

Bu yeni radikalizm, başarısız anayasacılığın yarattığı boşluğu doldurdu ve sömürge döneminde inşa edilen liberal eğilimli düzende ekonomik ve siyasi bir çıkarı olmayan kitleler arasında karşılık buldu. [39] Dahası, siyasi kurumun Filistin'deki durumla doğrudan ilgilenmemesi, Arap ülkelerindeki

yeni, radikal siyasi aktörler için fırsatlar yarattı. 1948'deki Arap yenilgisi, orduların zayıflığını ve etkili askeri kurumlar kurma konusundaki kararlılık eksikliğini vahim bir şekilde ortaya koyduğu için, iktidardaki kurumlara karşı öfke ve hayal kırıklığını körükledi. Birçok genç subay, yeni doğan İsrail devletinin elinde yaşadıkları aşağılanmadan sömürge sonrası rejimleri sorumlu tuttu. Nasır, otobiyografisinde "vatanı kurtların elinden kurtarmak"ın kişisel bir görev ve stratejik bir öncelik haline geldiğini açıkça belirttiğinde, Mısır, Irak, Suriye ve diğer yerlerdeki birçok genç subay adına konuştu. [40] Aşırı sağdan aşırı sola kadar muhalif güçler, eski rejimleri devirmek için yıkıcı ve devrimci yöntemlere yöneldi.

İçeriden kaynaklanan ordu subaylarının isyanları, İngiliz ve Fransız yanlısı monarşilerin ve muhafazakâr yöneticilerin kaderini belirledi. Ve bunu geniş halk desteğiyle yaptılar. Mevcut durumdan duyulan artan halk umutsuzluğu, bu silahlı komploların tam teşekküllü devrimlere dönüşmesine yardımcı oldu.

İmparatorluk yapısının merkezindeki otoriterlik, bağımsızlık sonrası devletin siyasi otoriterliğine zemin hazırlamıştı.

Bu Neden Hala Önemli?

Bu bölümün gösterdiği gibi, manda yönetimleri kurulduktan çok sonra bile sömürgeciliğin etkisi devam etti. Orta Doğu devlet sisteminin tarihsel oluşumu, bağımsızlık sonrası devletin kamuoyu algısını ve popüler ve kurumsal hayal gücünü etkilemeye devam etti. Savaş sonrası barış anlaşmalarına yönelik düşmanca kamuoyu algısı, 1930'lar ve 1940'lardaki İngiliz ve Fransız yanlısı monarşilerin ve muhafazakâr elitin başarısız politikalarıyla birleşince, liberal anayasacılığın geleceğini tehlikeye attı. Ayrıca, kimlik politikalarına ve sömürgecilik karşıtlığına dayanan alternatif radikalizm biçimlerini besledi ve güçlendirdi.

1930'lardan beri, laik eğilimli Arap milliyetçileri ve dindar milliyetçilerin en önemli sloganlarından biri, devlet sistemini daha yaşayabilir ve özgün temeller üzerine yeniden inşa etme ihtiyacı olmuştur. Bu siyasi rakipleri birleştiren şey, onların görüşüne göre kültürel birliğe karşılık gelen, köklü bir toprak birliği özlemiydi. Bu birlik çağrısı, pan-Arap milliyetçiliği ve pan-İslamcılık gibi ideolojik olarak birbirinden farklı

hareketleri yönlendirdi ve Arap-İslam dünyasının yapay ve yönetilemez birimlere bölünmesine bir tepki niteliğindedir.

Arap ulus devletleri, toplumun büyük kesimlerinin istihdam, refah ve güvenlik açısından devlete bağımlı olduğu derin kökler salmış olsa da, bu devletlerin nasıl kurulduğunun mirası -asıl günah- tüm sistemi hâlâ rahatsız etmeye devam ediyor. Genel olarak, çoğu insan yeni toprak haritasıyla isteksizce de olsa uzlaştı. Ancak önemli bir koşulla: yöneticileri kamu mallarını sunma ve vatanı koruma konusunda örtük bir toplumsal sözleşmeye saygı duydukları sürece. [42] Bu ışıkta, Arap devlet yapısının şu anda karşı karşıya olduğu varoluşsal kriz, sınırlar ve hudutlardan ziyade başarısız yönetim ve kaybedilen meşruiyetle daha çok ilgilidir. Devlet sistemi paramparça olmuş durumda çünkü sömürge sonrası, bağımsızlık sonrası Arap devleti resmi, şeffaf ve işleyen kurumlar *geliştiremedi* . Ayrıca toplumsal kamu mallarını sunmakta da başarısız oldu. Sonuç olarak, yavaş yavaş ve sistematik olarak sadece kitlelerin desteğini değil, varoluş nedenini de kaybetti. Başka hiçbir şey kalmayınca, o zamandan beri kayırmacılığa, zorlamaya ve tahakküme başvurdu.

Arap devlet sisteminin yıpranan meşruiyeti ve hegemonyası, kuruluşundan beri onu rahatsız eden bir kimlik kriziyle de açıklanabilir. Başından beri *el-vataniyya* (bölgesel veya yerel milliyetçilik) ve *el-kevmiyya* (pan- veya uluslarüstücülük) arasındaki çelişkili baskılar arasında sıkışıp kalan devlet sistemi, iki rakip ideoloji arasında bir sarkaç gibi gidip gelmiştir. Bu iki ideoloji veya akademisyenlerin “raison de la nation” (Arabizm veya pan-milliyetçilik) ve “raison d'etat” (ayrı devlet çıkarları) olarak adlandırdığı şey arasındaki çatışma, devletler içinde ve arasında acı ve maliyetli rekabetlere dönüşen şiddetli bir soğuk savaşa yol açmıştır.

Sömürgeci güçlerin bugün bildiğimiz Orta Doğu'yu yaratmadaki rolü -gözlerimizin önünde böylesine büyük insan kayıplarıyla çökmekte olan bu ülke- hâlâ önemlidir, çünkü İngiltere ve Fransa sisteme başlangıçta o kadar çok kusur yerleştirdiler ki, düzgün çalışması asla mümkün değildi. Sınırları yanlış yerlere çizdiler. Kürtleri ve Filistinlileri evsiz bıraktılar. Yeni bir çağdan bahsettiler ama eski muhafızları iktidarda tuttular. Demokrasi ve açık yönetimden bahsettiler ama her fırsatta bunların uygulanmasını engellediler.

Eski düzeni devirmek, sömürge devletini yıkmak ve yeni bir sistem kurmak, Mısır'dan Nasır gibi genç radikallerden oluşan yeni bir elitin görevi

olacaktı. Sömürgeci güçlerin kurduğu tek kurum ordu olduğu için, bu gençlerin çoğu ordudan geliyordu. Ellerinde baskı araçlarıyla iktidara geldiler: Devrimin coşkusu içinde büyük ölçüde göz ardı edilen uğursuz bir durum.

Ortadoğu'nun bağımsızlık sonrası, sömürgecilik sonrası bu yeni liderleri, sömürgeciliğin esaretinden kurtuluş sözü verdiler. Ulusal birlik ve Arap kardeşliği sözü verdiler. Onur ve kalkınma sözü verdiler. Arap hükümetleri ve halk arasında yeni bir bağ sözü verdiler.

Bu oldukça zorlu bir görevdi. Görülecek olan, bu bağın halkın iradesine saygı duyarak onları hükümetteki güç paylaşımına dahil edip etmeyeceği veya yeni rejimin sömürgeci modeldeki gibi tamamen elitlerin egemenliğini sürdürüp sürdürmeyeceğiydi.

4.

Bağımsızlık Sonrası Yaşam

: TEMEL BİR MİTİN ARAYIŞI

Sömürgecilik döneminin sonu, Orta Doğu'da büyük bir umut anıydı.

Bölge genelinde insanlar emperyalizmin zincirlerinden kurtulmaya, geçmişi silmeye ve kendi kurallarını koymaya can atıyorlardı. Bu, insanların kaderlerinin kontrolünü ele alabilecekleri, özlemlerini yansıtan devlet kurumları kurabilecekleri ve eski yabancı efendilerine olan bağımlılıklarından kurtulabilecekleri, uzun zamandır hayalini kurdukları bir andı. Yeni liderleri, daha adil bir toplum yaratmak, gerçek ve dönüştürücü siyasi değişim sağlamak ve otoriter yönetimin zulmüne bir kez ve sonsuza dek son vermek için hayatlarında bir kez karşılarına çıkacak bir fırsata sahiptiler.

O anın iyimserliği sağlam temellere dayanıyordu. Arap dünyası, kullanılmamış vaatler ve potansiyellerle dolup taşıyordu. Doğal kaynaklar bakımından zengin olan bölge, kelimenin tam anlamıyla bir petrol ve gaz gölünün üzerinde oturuyordu. Arap Körfezi'nin petrol zenginliği zaten efsaneleşme yolundaydı, ancak Arap dünyasının bu kadar şanslı olan tek kısmı değildi. Irak'ın petrol gelirleri ve zenginliği 1950 ile 1956 yılları arasında %50 oranında büyük bir artış gösterdi ve sonraki otuz yıl boyunca yükselmeye devam etti. [1] 1978'de Irak, Portekiz veya Malezya'dan daha zengindi. [2] Suriye de benzer şekilde zengindi. Ülke, Doğu Akdeniz'deki en büyük kanıtlanmış ham petrol rezervlerine ve 50 milyar tona kadar petrol şist kaynağına sahipti. [3]

Kuzey Afrika'da da durum aynıydı. Libya, kıtanın en yüksek petrol rezervlerine ve dünyanın dokuzuncu en yüksek rezervine sahipti. [4] Sadece 1,4 milyonluk nüfusuyla, Orta Doğu'nun Norveç'i olabilirdi. Yakındaki Cezayir, 160 trilyon fit küp kanıtlanmış doğal gaz rezerviyle (dünyanın en yüksek on rezervinden biri) bölgesel bir ekonomik süper güç olma fırsatına sahipti. [5] Daha güneyde, Sudan, Mavi Nil üzerindeki Roseires yakınlarındaki Ingessana Tepeleri'nde yılda 50.000 ton krom üretme kapasitesine sahipti. Ülke, doğal gaz, bakır rezervleri ve demir gibi diğer kaynaklar açısından da zengindi. [6] Ayrıca Sudan, bölgenin tahıl ambarı olmak ve endüstriyel ölçekte bir tarım sektörünün yarattığı zenginlikten yararlanmak için iklim ve coğrafyaya sahipti.

Doğal kaynaklar açısından o kadar şanslı olmayan ülkeler için başka fırsatlar da vardı. Lübnan'ı Orta Doğu'nun İsviçresi (veya Paris'i) olarak adlandırmak klişe olabilir, ancak klişelerin bazen bir gerçeklik payı ve dinamizm içerdiği de bir gerçektir. Lübnanlılar, ellerindeki imkanlardan en iyi şekilde nasıl yararlanacaklarını biliyorlardı. Doğu ve Batı arasında bir köprü görevi görme konumlarını refahı teşvik etmek ve hoşgörülerini ve kültürel çeşitliliklerini sergilemek için kullandılar. Beyrut'un hizmet sektörü gelişti ve kıyıdaki kozmopolit şehir, yayıncılık ve bankacılık alanında bölgesel bir merkez ve uluslararası sosyetenin buluşma noktası haline geldi.

Yeni çağı başarılı kılmak için Orta Doğu ve Kuzey Afrika halklarının sahip oldukları tüm kaynaklara ve becerikliliğe ihtiyaçları vardı. Karşılaştıkları zorluklar çok büyüktü. İmparatorluk güçleri gitmiş olabilirlerdi ama etkileri devam ediyordu. İngiltere ve Fransa, on yıllarca süren egemenlikleri boyunca, kontrolleri altındaki ülkeleri kendileri için faydalı, ancak yerel halk için hiç de faydalı olmayan şartlarla küresel ekonomiye entegre etmişlerdi. Bu yapısal dengesizliğin zincirleme etkileri derin ve uzun süreliydi. Sonuç olarak, yeni bağımsız Orta Doğu devletleri birçok cephede kırılgan durumdaydı: siyasi, ekonomik, sosyal ve kurumsal olarak.

Bu konuda benzersiz değillerdi. Dünyanın dört bir yanında, diğer bölgeler de aynı derecede, hatta daha da dezavantajlıydı. Asya'dan Afrika'ya, Latin Amerika'ya kadar, yeni bağımsız ülkeler, eski yöneticilerinin geride bıraktığı büyük yapısal eksikliklerle boğuşarak sömürgecilik sonrası döneme girdiler. Önceki bölümler sömürgeciliğin ve yabancı müdahalenin dinamiklerini ayrıntılı olarak açıklarken, bu bölüm

yeni bağımsız Orta Doğu devletlerinin iç gelişmelerine odaklanacaktır. Girişte belirtildiği gibi, yabancı güçlerin rolü, Orta Doğu tarihini ve politikasını anlamanın tek yolu olamaz. Her ülkenin içindeki siyasi, kurumsal ve ideolojik gelişmelerle birlikte incelenmelidir.

Ortadoğu'da, Arap dünyasının en kalabalık ülkesi olan Mısır, halk ile hükümet arasında yeni bir toplumsal sözleşme vaadinin nasıl nihayetinde başarısızlığa uğradığını göstermektedir. Arap milliyetçiliği ideolojisi, başlangıçta sömürgecilikten kaçmak isteyenler için güçlü bir toplanma çağrısı olmuş ve diğer Ortadoğu devletlerinde benzer askeri darbelere ilham vermiştir. Ancak bağımsızlığın ardından gelen çalkantılı dönemde, Nasır'ın ordusu, diğer devletlerdeki ordular gibi, Arap birliği ve refahının geniş ve kapsayıcı bir vizyonu yerine kendi çıkarlarını güvence altına almayı tercih etmiştir.

Sömürgeciliğin Mirası: Özgürlük Açığı ve Liberal Politikanın Başarısızlığı

Sömürgeciliğin çelişkilerinden biri de, görünüşte Mısır'ın siyasi kültürünün İngiliz yönetimi altında iyi durumda olmasıydı. 1920'lerden 1950'lerin başlarına kadar Mısır, rekabetçi partilerle aktif bir siyasi sahneye; seçilmiş bir parlamento da dahil olmak üzere bir dizi resmi kuruma; işleyen bir yargı sistemine ve gelişen bir basına sahipti. Ancak liberalizm ve parlamenter siyasetin ardında , İngilizler Mısır'ın ekonomik ve siyasi işlerinin kontrolünü sıkı bir şekilde ellerinde tutmaya devam ettiler. 1907'de Lord Cromer'in yerine başkonsolos olarak atanan Sir John Eldon Gorst, milliyetçileri bastırmak için İstisnai Yasaları ve diğer cezai tedbirleri kullanmaktan çekinmedi. Açık basının gelişmesini engelleyen yasal kısıtlamalar, İngiliz yönetimi boyunca yürürlükte kaldı.

Mısır'da liberal bir siyasi sistemin yüzeysel gelişimi belki de en iyi şekilde, ülkeye 28 Şubat 1922'de sınırlı bağımsızlık verildiğinde yürürlüğe giren anayasa ile gösterilebilir. Bir yandan anayasa, inanç, din ve konuşma özgürlüğü gibi liberal değerleri içeriyordu. [9] Ancak diğer yandan, parlamentonun aleyhine kralın gücünü genişletti. [10] İngilizlerin ve Saray'ın perde arkasındaki sürekli müdahalesi, Mısır'da liberal siyasetin gelişimini büyük ölçüde engelledi. Milliyetçi Vafd Partisi'nin pragmatik tutumu ve Saray ile İngilizlerin egemenliğine meydan okuma isteksizliği, birçok

Mısırlının yarı liberal düzene karşı duyduğu hayal kırıklığının artmasında büyük rol oynadı.

1950'ye gelindiğinde, Mısırlılar değişime hazırdı. İngiltere'den tam bağımsızlık, anayasal hükümet, sivil hakların korunması ve Sudan ile Süveyş Kanalı üzerinde Mısır egemenliğini savunan Wafd Partisi'ne oy verdiler. [11] Ancak İngilizlerle yapılan on dokuz aylık görüşmeler sonuçsuz kaldı ve Mısırlılar ilerleme kaydedilememesinden giderek daha fazla hayal kırıklığına uğradılar.

Ocak 1952'deki Kara Cumartesi olayları ile doruğa ulaşan şiddet ve istikrarsızlık dönemi yaşandı; Kahire sokaklarındaki öfkeli gösteriler şiddetli ayaklanmalara dönüştü. Bedelini Vafd ödedi. Kral Faruk, Vafdist başbakanı hızla görevden aldı. Ancak eylemleri, siyasi elitlere olan kamu güvenini yeniden sağlamak için pek bir şey yapmadı. Aksine, sevilmeyen kral durumu daha da kötüleştirdi. Kara Cumartesi ve sonrasında yaşananlar, Nasır'ın Özgür Subaylar Hareketi'nin askeri darbesine zemin hazırladı.

Temmuz 1952'deki darbenin arifesinde, halk arasında parlamenter siyasetin bir aldatmaca, zenginlerin daha da zenginleşmesi ve İngilizlerin statükoyu koruması için bir kılıf olduğu yönünde genel bir kanaat vardı. Bütün bunlar, yeni dönem nihayet başladığında, Mısır'ın yeni liderlerinin geçmişin parlamenter siyasetine bakmayacakları anlamına geliyordu. Cevapları kendilerinde, kendi kültürlerinde ve kendi tarihlerinde arayacaklardı. Aradıklarını Arap milliyetçiliğinde buldular.

Yeni Bir Gelecek İçin Yeni Bir Politika: Arap Milliyetçiliği

Arap milliyetçiliği, “Arapların dil ve tarih gibi özel bağlarla birbirine bağlı bir halk olduğu ve siyasi örgütlenmelerinin bir şekilde bu gerçeği yansıtması gerektiği fikri” olarak özetlenebilir. [13] Arap dili bu kavramın merkezindedir. Arap milliyetçi düşünür ve teorisyen Sati' el-Hüsri'nin belirttiği gibi, “Tek bir dil konuşan insanların tek bir başı ve ortak bir ruhu vardır. Bu nedenle tek bir millet oluştururlar ve dolayısıyla birleşik bir devlete sahiptirler.” [14]

Arap milliyetçiliğinin kesin tarihsel kökenleri daha az net olup, konu tartışmalara yol açmaya devam etmektedir. Örneğin, Arap milliyetçiliğinin ancak I. Dünya Savaşı'nın sonunda kök saldığı ve Nasır döneminde 1950'ler ve 1960'larda zirveye ulaşarak yavaş yavaş geliştiği ileri sürülmektedir. [15]

Diğerleri ise daha önce başladığını ve 1909 yılını dönüm noktası olarak gösterdiğini savunmaktadır. Bundan önce, Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Araplar bir "Arap" kimliğine sahipti ve sultana karşı şikayetleri olsa da, ayrılık düşüncelerini benimsemediler. Bunun yerine, reform çağrısında bulundular ve "Sultanlığı şiddetle eleştirdikleri zaman bile, Halifeliğe sadık kaldılar." [16]

Bu tutum, 1909'da Genç Türklerin iktidara gelmesi ve imparatorluğun Türkleştirilmesi sürecini başlatmasıyla büyük ölçüde değişti. Ancak bu süreç, ırk, dil veya millet meselelerinden daha incelikliydi. Türkleştirme, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin hükümetin günlük işleyişi üzerindeki hakimiyetini sağlamlaştırmasıyla gerçekleşen birkaç idari değişiklik dalgasının ilkiydi. Değişiklikler altında kaybeden Arap ileri gelenlerinin çoğu, nesiller boyu iktidarda bulunmuş ve kontrolleri altındaki toprakları kişisel tımarhaneler olarak görmüşlerdi. Şaşırtıcı olmayan bir şekilde, ani güç ve statü kaybını hoş karşılamadılar ve sonuç olarak acil siyasi reform çağrısında bulundular. Merkeziyetçilikten uzaklaşma ve reform talepleri, "Türkleştirme"ye değil, eski muhafızları dışarıda bırakan yeni tip merkezi hükümete bir yanıt niteliğindeydi.

Dahası, imparatorluğun sınırlarında yaşayan önemli sayıda Arap için Türkleştirme ne bir tehdit ne de ayrılık için bir motivasyondu. Avrupa'nın emellerine karşı savunmasız bölgelerdeki Arap nüfus, imparatorluk yönetimindeki Türklerin sayısının artmasından ziyade bu dış tehditten daha çok endişe duyuyordu. Bu sınır illerindeki insanlar için, “Osmanlı İmparatorluğu dış güçlere karşı hayati bir kalkan olarak görülüyordu ve bu nedenle 1914'ten önce Araplaştırmada çok az bir artış oldu.” [18]

İmparatorluk var olduğu sürece, Arapçılık tam anlamıyla bir milliyetçiliğe dönüşmedi. Destekçileri Arap bağımsızlığından ziyade idari ademi merkeziyetçiliği savundular. Osmanlı sonrası bir düzen vizyonu geliştirmediler.

Birinci Dünya Savaşı arifesinde, Arapçılık esas olarak Suriye ve Irak, Ürdün, Lübnan ve Filistin'de entelektüel çevrelerde ve dergilerde dile getiriliyordu. [19] Savaş sırasında siyasi ivme kazanmasına rağmen, Arapçılık veya Arap milliyetçiliği, yukarıdan aşağıya, elit tabanlı bir entelektüel fikirden halk desteği gören bir kitle hareketine henüz dönüşmemişti. [20]

Arap milliyetçiliğinin halk düzeyinde ivme kazanması ancak 1920'lerin sonları ve 1930'larda gerçekleşti. Özellikle, Birinci Dünya Savaşı'nın sona

ermesinden sonra bölgeyi kendi aralarında bölüştüren sömürgeci güçlere karşı bir direniş aracı olarak gelişti. [21] Ulusal kimliklerin inşası ülkeden ülkeye farklılık gösterdi çünkü sömürge deneyimi her durumda farklıydı. Her sömürgeci müdahale belirli bir tepki doğurdu. Bazı durumlarda tepkiler bir şekilde milliyetçiydi; diğerlerinde ise dini veya seküler bir biçim aldı veya her ikisinin birleşimi oldu. [22]

1940'larda, "sömürge yönetiminden kurtuluş, tüm Arap halklarının ortak arzusuydu… Arapları bölmek için emperyal güçler tarafından çizilen sınırları ortadan kaldırmak ve Arapları birbirine bağlayan derin tarihi ve kültürel bağlara dayalı yeni bir ortak devlet kurmak istiyorlardı." [23] Ancak tüm popülaritesine rağmen, bu ideoloji eleştirilerden de muaf değildi. Kuzey Afrika ülkelerinde ve Irak ile Suriye'de, Kürtler ve Berberiler gibi önemli etnik azınlıkların ideolojiyi kendi kültürel mirasları için bir tehlike olarak görmesi nedeniyle sorunlu olduğu kanıtlandı. Dahası, bölge genelinde Arap milliyetçiliği, iki popüler alternatif kolektif kimlik biçimiyle karşı karşıya kaldı: dini milliyetçilik ve bölgesel milliyetçilik. [24] Bölgesel milliyetçilik, bir liderin özellikle kendi ulusunu, ortak Arap kimliğine sahip tek bir devlet olarak görmeye çağırmasını ifade ederken, dini milliyetçilik, bir ulus devletin kimliğinde dini ve milliyetçi duyguları birleştirmeyi ifade eder. Bu milliyetçilik kategorileri birbirini dışlamaz ve sıklıkla örtüşür.

Örneğin Mısır'da, Arap milliyetçiliği hükümetler tarafından bölgesel ve dış politika aracı olarak kullanılırken, "Mısır'daki ayrı tarihsel gelişim ve Nil vadisinde gelişen kendine özgü kültür, onu [Arap] komşularından bir nebze uzak tutmuştur." [25] Mısır, dünyanın en eski ulus devletlerinden biri olarak uzun zamandır istikrarlı ve iyi tanımlanmış bir kimliğe sahipti. Bu nedenle, Mısırlılar yeni bir öz tanımlama veya komşu varlıklarla birleşme ihtiyacı hissetmemişlerdi. Din için de durum aynıydı: 1928'de Müslüman Kardeşler'in kurulmasından sonra Mısır'da pan-İslamcılık fikri yaygınlaşsa da, bölgesel milliyetçilik çok güçlü bir güçtü. Yine de, bu zorluklara rağmen, Arapçılığın duygusal çekiciliği güçlüydü ve Arap milliyetçiliği, özellikle Avrupa ihanetinin yakın bir hatırasına sahip yeni bağımsız devletlerde kök saldı. Bölgesel milliyetçiliğin aksine, Arap milliyetçiliği, ortak Arap kimliğini savunan birleştirici bir slogan ve koalisyon kurma söylemiydi. Mısır'da Arap milliyetçiliği, tek bir pan-Arap devletinin kurulması anlamına gelmiyordu; safların dayanışması ve Arap ülkeleri arası koordinasyon anlamına geliyordu.

Arap milliyetçiliğinin vaatleri oldukça iddialıydı. Çekiciliği, sömürge yönetiminden yeni kurtulmuş insanlar için yankı uyandıran daha iddialı bir Arap birliği ilkesini veya birleşik bir pan-Arap devletini (Arap dünyasının Birleşik Devletleri) içeriyordu. Bu anlamda, Arap milliyetçiliği başlangıçta halka bağımsızlık, anti-emperyalizm ve güçlendirme anlatısıyla sunuldu. Kısa süre sonra, Arap dünyasını "geri kalmışlık", mezhepçilik ve kabilecilikten kurtarmayı amaçlayan modernist sesler için bir slogan haline geldi. İlerleme, kültürel yenilenme ve kalkınma dili kamuoyu tartışmasına hakim oldu. Tarihin doğru tarafında olduklarını savunan Arap milliyetçileri, rakiplerini "gerici" ve halkın özlemlerinden uzak olarak nitelendirdiler.

Bağımsızlığın ardından, halkın psikolojisi ve ruh hali dramatik bir dönüşüm geçirdi. Pan-Arap bir cephenin, hatta belki de tek bir pan-Arap hükümetinin kurulması konusunda beklentiler yüksekti: ortak kamu yararına hizmet edecek gerçekten bağımsız bir devlet.

Son otuz yıldır, Arap kamu entelektüelleri, aktivistleri ve vatandaşları bana Ortadoğu'nun modern tarihindeki o eşsiz anın önemini defalarca vurguladılar. Bölgenin devasa bir dönüşümün eşiğinde olduğunu ve dönüştürücü bir değişime tanık olduklarını hissettiler: “Biz Araplar, genç bağımsız devletlerimizle maddi olarak fakir olabilirdik; ancak özlemlerimiz ve hedeflerimiz büyük ve güçlüydü,” diye itiraf etti seçkin yaşlı Mısırlı kamu entelektüeli Seyyed Yassin, Kahire'deki kitaplarla dolu çalışma odasının sakinliğinde bana. “İlk kez kaderimizin kontrolünün bizde olduğunu ve dünya tarihinde kendi bölümümüzü yazacağımızı hissettik.”

Umutlar bu kadar yüksek ve özgüven bu kadar güçlüyken, yeni bağımsız Mısır'ın yeni lideri Albay Cemal Abdül Nasser'in halkına Arap milliyetçi söylemiyle hitap etmeyi seçmesi hiç de şaşırtıcı değil.

Milliyetçilikten Nasırcılığa: Adam ve Misyonu

Nasır, 1950'lerin ortalarında liderliğinin temel ilkesi olarak, koalisyon kurma ve Arap ülkeleri arası koordinasyonun aracı olan Arap milliyetçiliğini benimsedi. Son derece karizmatik olan Nasır, Arap milliyetçiliğinin ideolojik lideri ve savunucusu olarak ortaya çıktı ve "Arap devletlerini ekonomik, askeri ve kültürel alanlarda ve dış politika alanında işbirliği yoluyla daha güçlü hale getirecek" bir pan-Arap vizyonunu

destekledi. [26] Nasır'ın pan-Arap dünya görüşü, Arap dünyasının tek bir devleti öngörmüyordu.

Otobiyografisi *Falsafat al-Thawra'da* (Devrimin Felsefesi) Nasır bu inancını etkileyici bir şekilde özetliyor. 1948'de Filistin'deki savaşın patlak vermesinin arifesini ve sonrasını anımsarken şöyle yazıyor: “Filistin krizi ufukta belirdiğinde, oradaki savaşın yabancı bir topraktaki savaş olmadığına kesin olarak inanmıştım. Ne de duygusallıktan kaynaklanıyordu. Bu, öz savunmanın getirdiği bir görevdi. Filistin'deki kuşatma ve savaşlardan sonra, tüm bölgeyi aklımda tek bir bütün olarak eve getirdim. Ardından gelen olaylar bu inancımı doğruladı… Bugün Kahire'de bir olay yaşanabilir; yarın Şam'da, Beyrut'ta, Amman'da veya başka herhangi bir yerde tekrarlanabilir.” [27] Nasır, dini ritüeller ve kimlik biçimlerinden ziyade, dil ve aidiyetin Arap milliyetçi sembolleriyle giderek daha fazla özdeşleşmeye başladı. Daha sonra anılarında da vurguladığı gibi, İslam topluluğu (*ümmet*) değil, Arap milleti “bizim için en önemli ve en yakın olanıdır.” [28]

Ancak mesele bundan daha fazlasıydı. Nasır Arapçılığın güçlü duygusal çekimini hissetmiş olsa da, aynı zamanda kurnaz bir siyasi oyuncuydu. Nasır'ın vizyonu idealist bir siyasi proje değil, 1940'ların sonları ve 1950'lerin başlarında içinde bulunduğu özel koşullar altında yaptığı bir dizi gerçekçi hesaplamaydı.

"Arap Dünyasını Oluşturmak" adlı kitabımda Nasır'ın pan-Arap milliyetçi ideolojisini kullanmasına daha yakından baktığımda, milliyetçiliğe yönelmesinde üç krizin önemli rol oynadığını görüyorum: 1948 Filistin savaşı ve Arap ordularının ezici yenilgisi, Arap-İsrail çatışması ve 1956'daki Süveyş Kanalı krizi.

Mısır'da ve komşu Arap devletlerinde Nasır'ın kuşağı, büyüdükleri yozlaşmış ve korkak siyasi düzenin, kendi dar çıkarları uğruna ulusal güvenlikten Siyonizme karşı mücadeleye kadar her şeyi feda ettiğine inanıyordu. Nasır gibi gururlu, vatansever ordu subayları, 1948'de Filistin'deki savaştan döndüklerinde değişmiş insanlardı. Onların gözünde, İngilizleri ve Fransızları Arap topraklarından kovmak ve bağımsızlık ilan etmek artık yeterli değildi. Yabancı yönetime boyun eğmiş ve bundan kâr sağlamış olan tüm yarı liberal siyasi düzeni devirmeleri gerekiyordu. Nasır ve yoldaşları için, "vatanı" "kurtların" pençesinden "kurtarmak" artık kişisel bir görev ve stratejik bir öncelikti. Devrimden başka bir şey istemiyorlardı.

Devrimci değişime doğru bu yönelimde, Filistin yenilgisinin Özgür Subaylar Hareketi üzerindeki etkisi abartılamaz. Savaş, onu "yakın düşman"ın (kral ve İngiliz işgalci) "uzak düşman"dan (İsrail) öncelikli olması gerektiğine ikna etti; çünkü birincisine karşı üstünlük sağlamak, nihayetinde ikincisine karşı da zafer kazanmaya yol açabilirdi.

Filistin savaşı, Mısırlı subaylara ve diğer Arap ülkelerinden subaylara, Arap ülkelerini stratejik ve kültürel olarak birbirine bağlayan bağları hatırlattı. Özgür Subaylar, Filistin'in işgalini, Arap uluslarının geri kalanını etkileyen felaketin bir yansıması olarak gördüler. [31] Böylece, Filistin, bağımsızlık sonrası liderlerin, nerede hüküm sürerlerse sürsünler, hayal gücünde ve söylemlerinde önemli bir yer tuttu. Mısır'da Nasır'dan Irak'ta Saddam Hüseyin'e ve İran İslam Cumhuriyeti'nde Ayetullah Humeyni'ye kadar hepsi Filistin'e saygılarını sundular ve kurtuluş ve özgürlük vaat ettiler. [32]

1952'deki darbeden hemen sonra Nasır, Mısır'daki ciddi sosyoekonomik krizi ele almak için girişimlerde bulundu. Sağlık hizmetleri, eğitim ve istihdam öncelikli konular arasındaydı. İlerici ve radikal sosyal gündemi, eski rejimin liberal ekonomisine göre "ekmek ve tereyağına öncelik veriyordu". Nasır'ın politikaları ilk tanıtıldığında radikal ve canlandırıcıydı ve kitleler arasında geniş destek gördü.

Nasır, toplumu yeniden yapılandırarak Özgür Subaylar rejimine bağlılık duyan bir seçmen kitlesi ve teknokratik bir elit yaratmak için onların endişelerinden ve özlemlerinden yararlandı. Sosyal adalete, eğitim sisteminin genişletilmesine, toprak reformlarına, özel sektörün millileştirilmesine ve eski kentli ve kırsal elitin mirasından mahrum bırakılmasına dayalı bir program sundu.

Nasır'ın ve komşu ülkelerdeki Arap milliyetçilerinin sosyal gündemi, özellikle eski rejim tarafından göz ardı edilen yoksullar, işçi ve orta sınıflar başta olmak üzere nüfusun büyük çoğunluğunda yankı buldu. 1956 Mısır Anayasası'nda, rejimin hedeflerini ve devrimci sosyal gündemini tanımlayan altı ilke listelenmiştir: “Emperyalizmin tüm yönlerinin ortadan kaldırılması; feodalizmin yok edilmesi; tekellerin ortadan kaldırılması ve kapitalist etkinin hükümet sistemi üzerindeki kontrolünün sağlanması; güçlü bir ulusal ordunun kurulması; sosyal adaletin sağlanması; ve sağlam bir demokratik toplumun kurulması.”

Ve hiçbiri, belki de Nasır'ın sosyal gündeminin *en* önemli ayağı olan toprak reformundan daha popüler veya daha radikal değildi. 1952 devriminden önce, Mısır'daki toprak sahiplerinin çoğunluğu Mısırlı değildi. [37] Bunlar, yüzyıllarca Mısır'ı yönetmiş olan Memlükler gibi büyük ölçüde Türk-Çerkes kökenliydi. Mısır topraklarının Mısırlıların elinde olmadığı duygusu, Nasır'ın toprak sahibi elitleri izole etmesine, onları gizli sömürgeciler olarak etiketlemesine ve topraklarının kamulaştırılması için halk desteği toplamasına yardımcı oldu. Köylülerin durumu o kadar vahimdi ki, Mısırlı bir sosyal eleştirmen olan Anouar Abdel Malek onları "açlık, hastalık ve ölümle çevrili sömürülen bir kitle" olarak tanımladı. [38]

Özgür Subayların ilk girişimlerinden biri, 11 Eylül 1952'de 178 sayılı Yasayı çıkarmak oldu. Bu yasaya göre, toprak sahiplerinin 200 feddandan fazla toprağa sahip olmaları yasaklandı. Eski toprak sahibi sınıfı neredeyse bir gecede yok edildi. [39] Beş feddandan az toprağa sahip köylüler için hükümet, gübre, böcek ilacı, tohum temin etmelerine ve ürünlerini pazara taşımalarına yardımcı olmak için kooperatifler kurdu. Tarım işçileri için asgari ücret de belirlendi. Bir yazarın belirttiği gibi, “Nasır'ın kasvetli cübbeler içindeki yoksul köylülere toprak mülkiyeti tapularını dağıttığı görüntüler, yoksul sınıfların yükselişinin [*al-Tabaqat al-Faqeera*] güçlü ve dokunaklı bir sembolü olmaya devam ediyor.” [40] Reform daha sonra 1958'de ve tekrar 1961 ve 1969'da revize edildi. 1969'da azami toprak sahipliği 50 feddan olarak belirlendi. [41] Ya da en azından öyle olması gerekiyordu. Hem rejimin hem de halkın toprak reformuna yönelik büyük coşkusuna rağmen, sonuçlar karışık oldu. Toprakların sadece bir kısmı yeniden dağıtıldı ve bazı büyük toprak sahipleri, resmi olarak izin verilenlerden daha büyük toprak mülklerini ellerinde tuttular. [42]

Ancak Nasır için toprak reform programı büyük bir başarıydı. Zengin toprak sahibi sınıfının önde gelen isimlerini topraklarından mahrum ederek, ekonomik ve siyasi güçlerini bir anda yok etti. Ve el konulan toprakları küçük köylülere ve -daha az ölçüde de olsa- kırsal yoksullara yeniden dağıtarak, kalıcı bir sadakat sağladı.

Nasır, kent yoksullarının ve zor durumdaki orta sınıfların da desteğini kazanmayı hedefledi. Bunu başarmak için sanayileri millileştirdi ve çalışma koşullarını iyileştirmeye girişti. Millileştirme programı, nakliye şirketleri, pamuk işleme fabrikaları, pamuk ihracat şirketleri, ilaç üreticileri, cam

fabrikaları, ülkenin en büyük kitap yayıncılık şirketi ve film endüstrisi gibi çok çeşitli sektörleri kapsıyordu.

Öte yandan, Nasır'ın sosyal vizyonu kitlesel eğitimin geliştirilmesine odaklanmıştı. 1960'larda Nasır'ın dünya görüşündeki sosyalist dönüşün ardından, tüm Mısırlılara evrensel ve ücretsiz kamu eğitimi sağlayan bir kararname imzaladı. Okullara daha fazla kayıt yapılmasını desteklemek için Nasır, orta ve yükseköğretim kurumlarından mezun olan herkese iş garantisi de verdi.

Nasır'ın sosyoekonomik politikalarının etkisi bölgedeki diğer ülkelere hızla yayıldı ve Suriye, Irak ve diğer yerlerdeki halk arasında popülerlik kazandı. Nasır'ın 1950'lerde kadınların eğitimini ve okuryazarlığını ilerletmesi, Irak, Tunus ve ötesindeki yerlerde kadınların eğitiminin ilerlemesini etkilemiş olabilir.

Nasır'ın iktidarı boyunca reformları, sıradan Mısırlıların durumunu iyileştirme ve sömürgeciliğin mirasını ortadan kaldırma arzusundan kaynaklanıyordu. Ve ülke içindeki ilerici gündemi, milyonlarca Mısırlının kalbini ve zihnini kazandı. Ancak bu yeni toplumun bir bedeli vardı. Sıkı bir sömürge karşıtı olan Nasır, sömürgeci-kapitalist çerçeveyi yıkmayı, Mısır'ın yoksul kitlelerinin sosyoekonomik koşullarının iyileştirilmesiyle doğrudan ilişkilendirdi. Orta yol yoktu. Sosyal vizyonu, büyük işletmelerin millileştirilmesini, toprak reformlarını ve tekellerin ortadan kaldırılmasını içeriyordu. [45] Nasır'ın yakın çevresinden bir üye olan Muhammed Fayek'in dediği gibi: “Nasır'ın öncelikleri, ona büyük bir halk desteği kazandıran ve onu bir kahramana dönüştüren Mısır [ve Arap] milliyetçi hareketinin öncelikleriydi. Ancak yönetim tarzı otoriterdi, [o] bir güçlü adamdı.” [46] Ya da bir tarihçinin dediği gibi: “Özgür Subaylar sayesinde Mısır bağımsızdı. Ama özgür değildi.” [47]

Otoriterliğe doğru yaşanan bu değişim, Ortadoğu'nun bağımsızlık sonrası siyaseti hakkında bize ne anlatıyor? Nasır, eski rejim döneminde yaşananlar nedeniyle iktidarı giderek daha fazla kişiselleştirebiliyordu. 1952'deki darbe zamanına gelindiğinde, Mısır halkı Batı'nın parlamenter demokrasi sistemine olan güvenini kaybetmişti. Kendi çıkarları doğrultusunda yöneten yozlaşmış bir elit kesimden hayal kırıklığına uğrayan Mısırlılar, liberal kapitalizmin kendilerine sunabileceği hiçbir şey olmadığını düşünüyorlardı. Nasır bunu fark etti, ancak daha kapsayıcı ve açık bir sistem için halk desteği oluşturmaya çalışmak yerine, Mısır

halkının kızgınlığını kendi lehine kullandı. Parlamenter bir sistemin yönetme yeteneğini sınırlayacağını çok iyi biliyordu. Bu nedenle, başından beri demokrasinin güçlü bir karşıtıydı ve liberal demokrasinin yurttaşlarının karşılayamayacağı bir lüks olduğunu defalarca dile getirdi. Devrim öncesi Mısır'da siyasi partilerin yolsuzluğun aracı olduğunu iddia etti ve derhal hepsini feshetmeye başladı. [49] Kararını, partilerin muhalefet yarattığını, yabancı hükümetlerle işbirliği yaptığını ve kaos ve partizan siyaseti körükleyerek özgürlüğü kötüye kullandığını iddia ederek gerekçelendirdi. [50]

Temmuz 1952'deki darbeden sonra Nasır, meşhur antidemokratik sözleri sarf etti: "Mısır'ın ileriye gitmesi için bir düğmeye, geriye gitmesi için de başka bir düğmeye basmak istiyorum." Halk demokrasisine dair yorumu belki de basit bir ilkeye indirgenebilir: O, halkın sesidir. Ve halkın ne istediğini bildiği için, yalnızca o onların isteklerini yerine getirebilir.

İngilizlerin devrilmesi onun iktidara gelmesine yardımcı oldu, ancak Arap dünyasındaki konumunu sağlamlaştıran ve onu uluslararası sahnede anti-emperyalizmin simgesi haline getiren şey, eski sömürgeci güçle yaşanan bir başka çatışma olacaktı. 1956'da Süveyş Kanalı'nın millileştirilmesi, Nasır'ın kariyerindeki en önemli olaylardan biri ve Arap milliyetçiliğine yönelmesinde en güçlü etkenlerden biriydi.

Yeni sömürgesizleşmiş bir devletin eski sömürgeci güçlere karşı bir meydan okuma eylemi olan Nasır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirmesi, savaş sonrası uluslararası düzeni ve bu düzende İngiltere ve Fransa'nın rolünü sorguladı. 24 Ekim 1956'da Fransa, İngiltere ve İsrail arasında varılan gizli bir anlaşma, İsrail'in Mısır'ı işgal edeceğini; İngiltere ve Fransa'nın düşmanlıkların sona erdirilmesi konusunda ısrar edeceğini (ki bu görmezden gelinecekti); ardından bir İngiliz-Fransız gücünün müdahale edip Süveyş Kanalı'nı işgal edeceğini öngörüyordu.

Genç ve yeni bağımsız bir devlet olan Mısır, büyük ölçekli bir savaşa ne donanımlı ne de hazırlıklıydı. Süveyş işgali, ABD'nin büyük baskısı altında 7 Kasım 1956'da bir ateşkes anlaşmasına varılana kadar sona ermedi; bu anlaşma, Aralık 1956'da Fransız ve İngiliz birliklerinin, Mart 1957'de ise İsrail birliklerinin çekilmesine yol açtı.

Süveyş Krizi, Cemal Abdül Nasır'ı Arap dünyasında kahraman yaptı ve Mısır'ın Arap uluslarının lideri rolünü pekiştirdi. Bu, "askeri bir yenilginin siyasi bir zafere dönüşmesinin klasik bir örneğiydi" [52] ; üç güçlü orduya, ikisi Avrupa sömürge güçlerine ait olan ordulara karşı gösterilen direniş ve

hayatta kalma eylemi, büyük bir siyasi zafer olarak görüldü. O dönemde radyonun artan popülaritesinin de yardımıyla, Nasır'ın Sawt al-Arab (Arapların Sesi) radyo istasyonu aracılığıyla verdiği mesajlar ve güçlü retorik, Arap dünyasında büyük bir ilgi ve destek gördü. Suriye'de milliyetçiler, Nasır'a ve Arap birliğinin potansiyeline dikkat etmeye başladılar. [53] Ancak Suriyeli milliyetçiler, tüm Arap halkını kapsayan birleşik bir Arap devletinin kurulmasını savundular.

Süveyş Krizi'nden sonra Nasır, bir başkandan çok daha fazlası oldu. O anın adamıydı. Bölgedeki insanlar sorunlarına çözüm bulması, daha adil bir toplum inşa etmesi ve yaşamlarını iyileştirmesi için ona bakıyordu.

Ancak Arap dünyasında, en popüler hale geliyor olsa bile, Arap birliğine dair tek görüş bu değildi. Kahire gibi, Bağdat ve Şam şehirleri de bir zamanlar Arap dünyasına hükmetmişti. Ve yirminci yüzyılda, yükselen Arap ulusunun geleceği hakkındaki fikirlerin beşiğiydiler. Suriye, Arap milliyetçiliğinin yayılmasının başlıca araçlarından biri olan Baas Partisi'ni kuranların eviydi. Bu nedenle, Irak ve Suriye'deki bağımsızlık sonrası rejimlerin, Arap ulusunu nereye götürecekleri konusunda kendi görüşleri vardı.

Kahire'den Şam'a ve Bağdat'a: Arap Milliyetçiliğine Dair Rekabet Eden Görüşler

Baas Partisi, Michel Aflaq ve Salah al-Din al-Bitar tarafından 1940'ların başlarında kuruldu. Parti, "Ebedi bir misyonu olan tek bir Arap ulusu" sloganıyla laik Arap milliyetçiliğinin ilkelerini benimsedi. [54] Nasır'ın devletçi ve faydacı Arap milliyetçiliği vizyonunun aksine, Suriyeli ve Iraklı Baasçılar fiziksel sınırları ortadan kaldırmayı ve birleşik bir Arap ulusu yaratmayı hedeflediler. Başlangıçta, Suriye'deki Baas Partisi, sömürge sonrası devlet döneminde Suriyelilerin ulusal kimliği ve diğer Arapça konuşan topluluklarla ilişkileri hakkındaki entelektüel bir tartışmaya dayanıyordu. [55] Bu tartışma, diğer Arap devletlerine göre Suriye'de daha acil bir öneme sahipti çünkü "İngiltere ve Fransa'nın kendi çıkarları doğrultusunda çizdiği [Suriye] sınırları, çoğu Orta Doğu ülkesindekinden daha az doğal ve tarihsel bölünmelere karşılık geliyordu." [56]

“Suriye ulusal kimliği nedir?” sorusunun cevabı giderek Suriye'nin Arap kimliğine odaklanan milliyetçi terimlerle tanımlanmaya başlandı. Michel

Aflaq, Baas hareketinin üç amacını vurguladı: Arap birliği, özgürlük ve sosyalizm. Birliğin, Arap devletleri arasındaki siyasi veya fiziksel sınırların ortadan kaldırılması ve aynı zamanda Arap karakterinin ve toplumunun reformuna yol açacak bir yeniden doğuş süreci anlamına geldiğini teorize etti.

Baas doktrinini anlamak, Nasır'ın söyleminin Suriye'deki ve ötesindeki Baasçılar ve milliyetçiler üzerindeki çekiciliğini ve manyetik etkisini açıklamaya yardımcı olur. Ve Nasır'ın yıldızı yükseldikçe, birilerinin bir yerlerde Arap birliği fikrinin siyasi bir gerçeklik haline gelmesi çağrısında bulunması sadece zaman meselesiydi.

Başlangıçta, Suriye ve Mısır'ı birleştirme teklifleriyle Nasır'a yaklaşanlar Baas Partisi ve Suriye Komünist Partisiydi. İki parti bu potansiyel birleşmeyi farklı yorumladı. Baasçılar için teklif sadece federal bir birlik iken, Komünistler iki ülkeyi tek bir yeni devlette birleştirmeyi önerdi. Her iki parti de esasen Nasır'ın Arap arenasındaki yükselen yıldızlığından yararlanarak kendi ülkelerindeki popülaritelerini artırmakla ilgileniyordu. Örneğin, Baasçılar, 1955'teki seçim başarılarının zirvesinde 142 parlamento sandalyesinden sadece 15'ini kazandıkları için, kendi başlarına seçimlerde iktidara gelemezlerdi.

Başlangıçta, birleşme önerileri ne Suriye'de ne de Mısır'da ciddiye alınmadı. Ancak Ocak 1958'de Suriye ordusu devreye girdi ve tarihin seyri değişti. Çoğunluğu Baasçı olan ordu subayları, Nasır'ın askeri liderliğindeki hükümete ilgi duyuyorlardı ve Mısır ile birleşmenin ordunun Suriye siyasetinde baskın güç haline gelmesine yol açacağına inanıyorlardı.

Nasır'ın kendisi ne Suriye ile ne de başka bir Arap devletiyle birleşme veya birleşmeyle ilgilenmemişti. Ona göre Arap birliği, "her şeyden önce... *Arap mücadelesinin birleşmesi* anlamına geliyordu... Suriye ile birleşmeden önce Arap birliğini savunduğunda, Mısır'ın yönlendirmesi altında dış politika konularında Arap dayanışmasını kastediyordu, toprak veya anayasal anlamda bir birliği değil." [60]

Nasır, Baasçıların ve Suriye'nin yönetici elitinin ortaya koyduğu tekliflerden yine de etkilenmişti; bunun en önemli nedenlerinden biri de, bu tekliflerin ona Arap dünyasının tartışmasız lideri olarak konumunu güçlendirme fırsatı sunmasıydı. Nasır ayrıca Suriye ile olası bir birliği, süper güçlerle pazarlık kozu olarak görüyordu; zira böyle bir birlik, Mısır'ın Orta Doğu'daki yeni siyasi düzeni şekillendirdiğini kanıtlayacaktı. Nasır'ın

yakın bir arkadaşı bana bir keresinde şöyle demişti: "Nasır bir Mısırlı vatansever ve milliyetçiydi, ancak aynı zamanda Arap dünyasında Batı hegemonyacı emellerine karşı koymak için stratejik bir seçim olarak Arap milliyetçiliğini benimsedi ve kendisini ve ulusunu bunu takip etmeye adadı."

Başından beri Mısır-Suriye birleşmesinin gerçekleşme olasılığı düşüktü. Nasır için birliğin şartları açıktı: Mısır, Suriye üzerindeki kontrolünü genişletecek ve yeni vilayetin başına Mısırlı subaylar getirilecekti. Suriye ordusu Mısır'ın merkezi komutası altına girecek ve tüm siyasi partiler dağıtılarak yerlerine tek bir devlet partisi, Ulusal Birlik Partisi kurulacaktı. Başka bir deyişle, Nasır bu birliği eşitler arasında bir birleşme olarak değil, bir ele geçirme olarak görüyordu.

Suriye'deki Baasçılar başlangıçta Mısır'ın bu kadar büyük bir hakimiyet kurmasından şok olmuş ve kendi partilerinin dağıtılması fikrinden rahatsız olmuşlardı. Ancak Suriye ordusu Nasır'ın yanında yer alınca ve ordunun genelkurmay başkanı tereddüt eden Suriyeli politikacıları şu sözlerle uyarınca, birleşme tartışması hızla susturuldu: "Önünüzde iki yol var... biri Mezze'ye [Şam dışındaki kötü şöhretli siyasi hapishane], diğeri Kahire'ye." [62] Bu seçenekle karşı karşıya kalan politikacılar razı oldular. Yeni devlete Birleşik Arap Cumhuriyeti adı verildi ve 1 Şubat 1958'de ilan edildi.

Suriye ordusu için bu birlik bir Truva atıydı. Birçok Suriyeli subay, Mısır ile birleşmenin kendilerini sivil politikacılara karşı güçlendireceğine inanıyordu. Ancak birliğin birçok çelişkisinden biri de, Suriye ordusunun birliği dayatma biçiminin nihayetinde çöküşüne yol açmasıdır.

Siyaset ve doğaçlama, kısa sürede iyi yönetim, planlama ve kurumsallaşmanın önüne geçti. Baas Partisi'nin kurucusu Michel Aflaq, daha sonra birleşik projenin ardındaki çelişkili Mısır ve Suriye hedeflerini kabul etti: “Çelişkili gibi görünen iki şey istedik. Bir yandan, hem yurt içindeki muhaliflerin hem de yurt dışındaki yabancı hükümetlerin manevralarına karşı dimdik duracak kadar güçlü ve merkezi bir federal devlet istedik… Ancak güçlü bir merkezi hükümet isteğimiz ikinci bir hususla dengelendi. İki ülkenin farklı siyasi tarihlerini dikkate alacak bir federasyon istedik… Ancak olaylar projemizi ciddi olarak değerlendirmeye yetmeyecek kadar hızlı gelişti.” [64] Bu farklılıkların çözülememesi, iki ülkenin yönetici elitleri arasında şüphe ve rekabet tohumlarını ekti ve

sonunda Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin dağılmasına ve birleşik pan-Arap milliyetçiliğinin “mitinin” yıkılmasına neden oldu.

Ancak Nasır için, birleşmenin tamamlandığı 1958 yılı, dünya görüşünde ve davranışlarında bir dönüm noktası oldu. Bu yıl, ona akıl almaz bir şeyi düşündürdü: Pan-Arap birleşik bir ulus artık bir hayal değil, bir gerçeklikti. Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonraki ilk Suriye ziyaretinde Suriye halkı tarafından taçlandırılması ilham vericiydi ve Nasır'ın yakın yardımcılarına göre, karakteri üzerinde muazzam bir psikolojik etki yarattı.

Nasır'ın Şam'a yaptığı ilk ziyarette halkın gösterdiği kitlesel destek, bölgedeki diğer Arap liderlerinin tüylerini ürpertti. Bu ziyaret, Nasır'ın Arap birliği vizyonunun Arap dünyasında destek toplama ve bölgenin muhafazakâr düzenini tehdit etme potansiyeline sahip olduğunu onlara açıkça gösterdi. Nasır, 27 Şubat 1958'de Şam'da yaptığı konuşmada, toplanan kitleleri "emperyalizmin ajanları"ndan bahsederken izlemeleri konusunda uyararak, bölgedeki bazı muhafazakâr hükümetlere ve monarşilere doğrudan saldırdı.

Bu, gelecekte olacakların şekliydi. 1958'den 1961'e kadar Nasır, pan-Arap birliğini siyasi söyleminin önemli bir hedefi olarak belirledi ve diğer Arap liderlerine Birleşik Arap Cumhuriyeti'ne katılmaları için baskı yaptı. Bu döneme tekrar bakıldığında, Nasır önderliğindeki pan-Arap milliyetçiliğinin durdurulamaz ve kırılgan eski rejimlerin üzerinde galip gelmeye mahkum olduğu izlenimi sıklıkla oluşuyor. Nasırizm, tüm bölgenin temellerini sarsmıştı.

1958 Irak Devrimi

Irak Haşimi monarşisi fırtınaya dayanacak donanıma sahip değildi. 14 Temmuz 1958 sabahı saat 8 civarında Bağdat'ta bir darbe girişimi gerçekleşti. Çok sıcak bir gündü. Ancak kavurucu sıcaklık, darbecileri caydırmadı. Altı yıl önce Mısır'daki darbe gibi, Bağdat darbesi de gizli bir grup askeri subayın fikriydi. Tuğgeneral Abdül Kerim Kasım ve yardımcısı Albay Abdül Selama Arif liderliğindeki bu adamlar, Mısır'daki meslektaşlarını örnek alarak kendilerine Özgür Subaylar adını verdiler. Ve Mısır'daki darbe gibi, bu subaylar da devrim istiyorlardı. Başbakan Nuri el-Said'den bıkmışlardı. Yaygın yolsuzluğu, Batı'ya sorgusuz sualsiz boyun eğmesi, Irak halkını dinlemeyi defalarca reddetmesi: Başbakan ve hizmet

ettiği rejim, Irak toplumuyla çelişiyordu. Özgür Subaylar, Kral Faysal I'in 1921'de İngiliz himayesinde kurduğu Haşimi monarşisinin devrilmesinden başka bir şey hedeflemiyorlardı.

Hedeflerine ulaşmak için son derece acımasız davrandılar. Irak kraliyet ailesinin tamamını saray avlusunda soğukkanlılıkla idam ettiler. Hiç kimse kurtulamadı. Genç Kral II. Faysal'dan amcası Veliaht Prens Abdül-İlah'a kadar, hanedanı ileriye taşıyabilecek kimse kalmadı. [66] Nuri el-Said ertesi sabah yakalandı ve öldürüldü. [67]

Irak cunta yönetimi, Mısır'daki muadillerinin aksine, ülkeyi birleştirmeyi veya hem devleti hem de toplumu yaralayan kan dökülmesini durdurmayı başaramadı. Irak Özgür Subayları ideolojik olarak radikal, komünist ve milliyetçi çizgiler boyunca bölünmüştü ve çok geçmeden birbirlerine karşı döndüler. 1960'lar boyunca Irak, Arap milliyetçilerinin ve Baasçıların farklı fraksiyonları tarafından gerçekleştirilen ardı ardına ve kanlı darbelerle harap oldu.

Irak'ın kanlı tarihinin kaynakları çeşitli ve karmaşıktır, ancak esas olarak sömürge mirasına dayanmaktadır. Irak, İngiliz çıkarlarına hizmet etmek için İngilizler tarafından kurulmuş bir devletti. Irak halkı, başından beri karar alma sürecinin dışında bırakıldı. Onların kızgınlığı ve yabancılaşma duygusu çok yoğundu. Ancak 1958 devriminin kanlı olayları ve ardından gelen sarsıntılar, Irak'taki siyasi şiddetin alevlerini körükledi ve siyasi değişimi sağlamanın bir aracı olarak kurumsallaştırdı. Bir bakıma, Başkan Saddam Hüseyin ve İslam Devleti lideri Ebu Bekir el-Bağdadi'nin vahşeti, ülkenin tarihindeki bu biçimlendirici aşamaya kadar izlenebilir.

Irak'ta yaşananlar bölgede şok dalgaları yarattı ve yeni devrimci rejimin ilk icraatları kesin niyet beyanları oldu: ABD destekli Bağdat Paktı'ndan çekildiler ve yabancı şirketlerle yapılan petrol imtiyazlarında değişiklikler talep ettiler. Washington, şaşırtıcı olmayan bir şekilde, yeni rejimi Amerikan çıkarları için bir tehdit olarak gördü. Çok geçmeden, Ürdün ve Lübnan gibi kırılgan Batı yanlısı devletleri de içine çekebilecek tam anlamıyla bir jeostratejik kriz başladı. Ürdün Kralı Hüseyin ve Lübnan Cumhurbaşkanı Camille Chamoun, Irak ateşinin yakında kendilerini de tüketeceğinden korktular. Soğuk Savaş kartını oynayarak, komünist ve radikal pan-Arap milliyetçilerinin rejimlerini devirmesini önlemek için acil Batı askeri müdahalesi çağrısında bulundular. Zaten küresel Soğuk Savaş'a karışmış olan Arap ülkeleri arasındaki rekabet daha da kızıştı.

Irak devrimi Nasırcı devrimden ilham almış olsa da, Nuri el-Said'in Batı gündemine boyun eğmesine karşı muhalefetten kaynaklanan iç bir meseleydi. Nasır'ın Irak Özgür Subaylarına herhangi bir maddi destek sağladığına dair hiçbir kanıt yok. Aksine, Nasır da Bağdat'taki olayların gidişatına Amerikalılar ve İngilizler kadar şaşırmıştı. O dönemde dünyanın dikkati başka yerlerdeydi: Ürdün ve Lübnan'da. Buna rağmen, Washington'daki Soğuk Savaşçılar, özellikle CIA direktörü Allen Dulles, görmek istediklerini gördüler ve gördüklerini stratejik ve ekonomik çıkarlarının prizmasından süzdüler. Nasır'ın kışkırtıcı olduğuna inanıyorlardı. 1955'ten beri Soğuk Savaşçılar Nasır'ın kanatlarını kesmeye ve rejimini zayıflatmaya çalıştılar.

Nasır, Irak devriminin pan-Arap milliyetçiliği vizyonunu güçlendireceğini ummuş olabilir. Ayrıca Irak'ın Birleşik Arap Cumhuriyeti'ne katılacağını da ummuş olabilir. Ancak bunun yerine, Irak Özgür Subayları birbirleriyle acımasızca savaştılar ve Nasır'ın Arap dünyasındaki liderliğine direndiler.

Zamanla, Nasır'ın ideolojik yandaşları nihayetinde onun Arap milliyetçiliği projesine karşı çıkacak ve kendi mezhepçi vizyonlarını sunacaklardı. Böylece Nasır'ın vizyonu, bir yanda milliyetçiler, diğer yanda muhafazakarlar olmak üzere iki yönlü bir meydan okumayla karşı karşıya kaldı. Suudiler, Ürdünlüler ve Amerikalılar gibi Nasır'ın bölgesel ve uluslararası düşmanları tek başlarına onun rüzgarını kesemezlerdi. ABD politikası, Mısır'ın emperyalist emellerinin Washington'ın muhafazakar müttefiklerine ve daha geniş Ortadoğu'daki hayati ulusal çıkarlarına zarar vereceğinden korkarak, Nasır'ın Arap milliyetçiliğine derinden karşıydı. Amerikan muhalefeti yerel direnişle birleşti ve Nasır'ın Arap ülkeleri arası siyasi özlemlerini engelledi.

Benzer görüşteki milliyetçilerin Nasır'a karşı direnişi, özellikle savunmasını zayıflatarak onu "gerici" kamp için kolay bir hedef haline getirdi. Bu iç meydan okuma, Nasır'ın Arap dünyasındaki liderliğini zayıflatmakla kalmadı, aynı zamanda milliyetçi kampın parçalanmışlığını da ortaya çıkardı. Birleşik bir vizyon ve tek tip bir eylem planından yoksun olan Arap milliyetçileri birbirleriyle çekiştiler ve sürekli olarak birbirlerini alt etmeye çalıştılar.

Güç ve kişisel çıkarlar, pan-Arap idealinin önüne geçti. Devrimci Irak bunun mükemmel bir örneğiydi. Nasır'ı övüp hareketini örnek almalarına

rağmen, Irak Özgür Subayları Birleşik Arap Cumhuriyeti'ne katılmayı reddettiler; bu, saygı duyduklarını iddia ettikleri Mısır liderine yönelik sert bir eleştiri olarak görülebilirdi. Darbenin güçlü adamı Tuğgeneral Kasım, Nasır'ın otoritesini kıskanıyordu ve ona hiçbir saygı göstermeyi reddetti. İki milliyetçi, Nasır ve Kasım arasındaki rekabet, eski rejimin Nuri el-Said'i ile Nasır arasındaki rekabet kadar, hatta daha da acımasızdı.

Birlik içindeki durum da artık birleşik değildi. Suriyeli Baasçılar, iktidar hırsları gerçekleşmeyince Nasır'a karşı çıktılar. Baasçıların pan-Arabist vizyonu, Nasır'ınkinden daha geniş, iddialı ve acildi; Atlantik Okyanusu'ndan Körfez'e kadar tek bir birleşik Arap devletini kapsıyordu. Baasçılar, Arap Dünyası Birleşik Devletleri'ni hayal ediyorlardı ve bunu hemen istiyorlardı; Nasır ise, Arap devletlerinin birleşmeyi düşünmeden önce sosyal gelişmede ileri bir aşamaya ulaşması gerektiğine inanan bir kademeciydi. Tutarlı ve birleşik olmaktan çok uzak olan Arap milliyetçi kampı, böylece kişilik ve ideolojik çizgiler boyunca derinden bölünmüştü. Nasır ve milliyetçi arkadaşları pan-Arap idealine inandıklarını söyleseler de, bunu siyasi bir gerçekliğe dönüştürme ve kurumsallaştırma konusunda temelden farklı görüşlere sahiptiler. Nasırcılar, Baasçılar ve diğer pan-Arabistler, pan-Arap idealinin tasarımı ve karakteri ile projeyi yürütecek baş mimar konusunda farklı görüşlere sahiptiler.

Daha da kötüsü, Arap milliyetçiliğini kurumsallaştırmak ve devletler arası sosyal ağlar kurmak için ciddi bir girişimde bulunulmadı. [71] Bu sosyal ağlar, Arap elitleri arasındaki bağları derinleştirecek ve Arap milliyetçiliği ideolojisine kurumsal içerik ve maddi dayanıklılık kazandıracaktı. Bunun yerine, pan-Arap ideali, otoriter liderlerin siyasi hayatta kalma ve egemenlik mücadelesinde birbirlerine karşı kullandıkları retorik bir araç haline geldi.

Tüm bu farklılıkların derin sonuçları oldu. Bölgedeki mevcut krizin kökeni, Nasır devletinin ve Nasır düzeninin başarısızlığına dayanmaktadır. Arap milliyetçiliği tartışmasında sıklıkla gözden kaçırılan şey, Arap milliyetçilerinin çekişmeli ve tartışmalı vizyonlarının, devlet sisteminin kalbindeki temel miti (Arap halkının hayali bir topluluk olduğu ve fiziksel bir devlete sahip olma hakkına sahip olduğu) ne ölçüde temelden baltaladığıdır. Temel mitin amacı, bağımsızlık sonrası devletlere, orijinal sömürgeci amaçlarının yerini alacak yeni bir temel mantık ve seferberlik çağrısı sağlamaktı. Pan-Arap vizyonu içeriden baltalandı, ayrı devlet

milliyetçiliklerinin sunağında kurban edildi ve askeri güçlü adamların kaprislerine ve eğilimlerine tabi kılındı. Birleşik Arap Cumhuriyeti bunun bir örneğidir.

Önceki sayfalarda da gösterildiği gibi, sömürgecilik Orta Doğu devletlerinin gidişatında silinmez izler bıraktı. Ancak bölgenin siyasi otoriterliğe doğru gidişi sadece kötü niyetli yabancı müdahalenin bir sonucu değildi. Orta Doğu liderlerinin, iyi niyetli ve devrimci liderler de dahil olmak üzere, kör siyasi hırsları, açgözlülükleri ve küçük jeopolitik rekabetleri, bölgenin mevcut çıkmazını kısmen açıklamaya yardımcı olmaktadır.

5

Temel Efsanenin Çöküşü:

HER ŞEYİN YANLIŞ GİTTİĞİ YER

Mısır'ın Suriye ile siyasi birliği riskli bir kumardı. Suriye işleri konusunda otorite olan Patrick Seale, bunu "karanlığa atılan bir adım" olarak nitelendirdi ve "Nasır, Mısır'ı hiç görmediği bir ülkeye bağlamayı kabul etti" diye belirtti. [1] Seale, Nasır'ın bu önemli kararını aşırı hırsına bağladı ve Mısır liderinin projenin "cesareti ve büyüklüğüne kapıldığını" ve "Arap haklarının savunucusu ve kaderinin hakimi rolüyle tuzağa düştüğünü" öne sürdü. [2]

Nasır'ın yakın arkadaşı ve sırdaşı Muhammed Heikal da dahil olmak üzere diğerleri farklı bir görüşe sahipti. Heikal, Nasır'ın birleşmeye verdiği onayın kişiselden ziyade stratejik olduğuna inanıyordu. Birleşme, Suriye'yi ve Arap dünyasının geri kalanını komünizm ve ABD müdahalesi gibi dış tehditlerden koruyacaktı. [3] Arap dünyasında, dış müdahaleye karşı dayanışma ihtiyacı, Washington'ın 1958'de Eisenhower Doktrini'ni ilan etmesinden sonra özellikle acil hale geldi. Bu doktrin, "uluslararası komünizm" tarafından tehdit edilen herhangi bir ülkeye ABD askeri yardımı sözü veriyordu. [4] Birçok Arap milliyetçisi için Eisenhower Doktrini, "Suriye'deki ilerici milliyetçi yönetimi devirmek ve Mısır'ın Arap milliyetçi rolünü sınırlamak ve geri püskürtmek" için örtülü bir tehditti. [5]

1950'lerin sonları, Orta Doğu'da büyük umutların ve daha büyük belirsizliklerin yaşandığı bir dönemdi. Bu yıllar, sömürgeciliğin kalıplarının ve suiistimallerinin aşılıp aşılamayacağını veya yeni bir biçimde yeniden canlandırılıp canlandırılmayacağını kanıtlayacaktı. Bu bölüm, yeni, devrimci sömürge sonrası hükümetlerin nasıl daha da otoriterliğe kaydığını

ve günümüze kadar devam eden yerel güçlü adamlar ile yabancı müdahale arasındaki karşılıklı bağımlılığı nasıl mümkün kıldığını ayrıntılı olarak ele alacaktır. Kritik olarak, devrimci hükümetler en başından itibaren halkın iradesine saygı göstermeyi başaramamış, askeri diktatörlükle yönetmiş ve güç paylaşımına yer bırakmamıştır.

Nasır'ın Mısır'ı, Arap milliyetçiliğine dayalı bir hükümet vaat etmişti; bu vaat, Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin (BÖC) kaderiyle bağlantılı hale gelecekti. Ancak BÖC ve Arap milliyetçiliği, Suriye durumuna dair belirgin bir farkındalık eksikliği ve halkının özel deneyim ve mizacına yönelik kayıtsızlıkla damgalanan başarısız bir birleşmenin ardından ayakta kalamadı. BÖC'ün dağılmasının ardından, hiçbir ideoloji, Orta Doğu devletlerini birbirinden uzaklaştıran ve uzun süreli şiddetli çatışma mirasını sürdüren merkezcil güçleri tersine çeviremedi; bunların hepsi yabancı güçlere ve yerel otoriterlere fayda sağladı.

UAR'ın Çöküşünün Sosyoekonomik Nedenleri

Mısır ve Suriye'nin birleşmesi baştan beri başarısızlığa mı mahkumdu? Birleşmeden önce iki ülkenin izlediği farklı ekonomik yörüngelere bakmak, işlerin neden bu kadar çabuk ters gittiğini açıklamaya yardımcı oluyor.

İstatistikler, en başından beri bunun iki çok eşitsiz ekonomik ortağın siyasi bir evliliği olduğunu gösteriyor. 1958'den önce Suriye'de ekili arazinin yarısı büyük toprak sahiplerinin elindeyken, kırsal nüfusun yaklaşık %70 ila %80'i topraksızdı. Nasır Mısır'da ünlü toprak reformlarını gerçekleştirmeden önce, kırsal nüfusun durumu benzerdi, ancak Suriye'de toprak sahiplerinin çoğunluğu Suriyeli iken, Mısır'da toprak sahiplerinin çoğunluğu Mısırlı değildi. Bunlar, yüzyıllarca Mısır'ı yönetmiş olan Memlükler gibi büyük ölçüde Türk-Çerkes kökenliydi. Mısır topraklarının Mısırlıların elinde olmadığı hissi, Nasır'ın toprak sahibi elitleri izole etmesine, onları gizli sömürgeciler olarak etiketlemesine ve topraklarının kamulaştırılması için halk desteği toplamasına yardımcı oldu. Öte yandan, Suriyeli toprak sahibi elitleri, Suriye siyasi ve ekonomik yaşamının dokusuna yerleşmişti. Onlara karşı bir hamle yapmak çok daha zor olurdu. Mısır'ın Suriye'de bunu denemesi, hükümetin halkı sürece dahil etme konusundaki başarısızlığını ve yukarıdan aşağıya, bilgisizce hazırlanmış yasaları geçirmesini açıkça ortaya koymaktadır.

İki ekonominin keskin bir şekilde ayrıştığı alan sadece tarım değildi. Birleşmeden önce Suriye, özel teşebbüsün egemenliğindeydi. Devletin sanayi sektöründeki rolü çok sınırlıydı. Suriye, ticarileşmeyi hedefleyen bir sanayi üretim stratejisini başlatmak için devleti kullanmamıştı. Bunun yerine, güçlü bir kentli tüccar sınıfı gelişmişti. [7] Birleşme, bu tür farklılıkları gidermeyi amaçlıyordu. Ancak ipleri kimin elinde tuttuğu kısa sürede anlaşıldı. [8] 1958'de, Nasır'ın Mısır'da gerçekleştirdiği gibi toprak reformları kabul edildiğinde, Suriye ekonomisi Mısır'ın imajına göre değişmeye başladı. [9] Çok geçmeden bir sorun ortaya çıktı. Suriye'deki reform programı, tarım arazilerinin değerindeki farklılıkları dikkate almamıştı: Suriye kırsalının büyük bölümleri kurakken, diğerleri verimli ve karlıydı. [10]

Bu ihmal, yeniden dağıtım programından yararlanması gereken köylüler arasında büyük bir eşitsizliğe yol açtı. Daha da kötüsü, onlara dayatılan geri ödeme sistemi durumu daha da karmaşık hale getirdi. Yeni toprakları karşılığında çiftçilerden kırk yıllık ödeme yapmaları isteniyordu. Ancak birçoğu bunu yapamadı çünkü zaten tüm kaynaklarını toprağı işlemek için harcamışlardı. Sonuç olarak, birçok çiftçi arazilerini eski toprak sahiplerine sattı ve onlar da arazileri onlara geri kiraladı. [11] Suriye'deki reformlar, topraksız köylüler sorununu çözmedi ve birçoğu ortakçı olarak çalışmaya başladı. [12]

Mısır'ın imajına uygun olarak Suriye ekonomisinin diğer sektörleri de değişmeye başladı; Nasır'ın birleşmeden sonra çıkardığı daha fazla kararname Suriye'nin sanayi sektörünü ve kent ticaret ekonomisini etkiledi. Bankalar, sigorta şirketleri ve üç sanayi firması tamamen millileştirildi ve yirmi dört sanayi şirketi kısmen millileştirildi; devlet hisselerin en az yüzde 50'sini elinde tuttu. [13] Tüm şirketlerin yönetim kurullarındaki kişi sayısı yedi ile sınırlandırıldı ve sadece bir işçi temsilcisi ve bir personel temsilcisi yer aldı. [14] Devlet ayrıca yöneticilerin maaş ve ödeneklerini sabitledi ve 100.000 Mısır poundunun üzerindeki gelirlere yüzde 90'a varan vergi uyguladı. [15] Bu arada, işçilere ve personele tüm şirketlerin yıllık kârının yüzde 25'i verildi: yüzde 10'u nakit, yüzde 15'i konut ve diğer yardımlar şeklinde. 1961'de serbest döviz piyasası kaldırıldı ve bunun sonucunda tüm ithalatlar lisans ve döviz bulunabilirliğine bağlı hale geldi. [16]

Tüm bu önlemler, sanayi sektörünün devlet tarafından kontrol edilmesini sağladı. Bunu yaparken, Mısır'daki muadillerine göre daha bütünleşik bir

grup olan Suriye'nin iş ve tüccar sınıfı arasında büyük bir hoşnutsuzluk ve muhalefet yarattılar. Yeni millileştirilen firmaların çoğu yabancılara değil, ülkelerinde olup bitenlerden hoşlanmayan yerli Suriyelilere aitti. Dahası, millileştirme politikaları, sanayi ve ticari yönetim konusunda çok az veya hiç bilgisi olmayan askeri subayların şirketlerin yönetim kurullarında üst düzey pozisyonlara getirilmesi anlamına geliyordu. Ekonomik kötü yönetim ve yolsuzluk yaygınlaştı.

Suriye, Mısır gibi, uzun ve gururlu bir tarihe sahip bir kavşak medeniyetiydi. Şam bir zamanlar Arap dünyasına hükmetmişti: Yedinci ve sekizinci yüzyıllarda Arap Müslüman orduları, bilinen dünyanın büyük bir bölümünü fethetmek için Suriye'den yola çıkmıştı. Suriyeliler geçmişlerinin büyüklüğünün farkındaydılar. Kimliklerini kaybetmek ve her fırsatta Nasır'a yol vermek için Mısır'la birliğe katılmamışlardı. Zenginliğe ve statüye sahip yerel elit için kaybedilecek bir şey olan Suriye ekonomik haritasının tamamen yeniden çizilmesi bardağı taşıran son damla oldu.

Mısır ve Suriye'nin millileştirme politikaları arasındaki bu tutarsızlık, Birleşik Arap Cumhuriyeti projesinin başarısızlığının temelinde yatmaktadır. Her iki taraf da Arap milliyetçiliğine coşkuyla katılmış olsa da, bu coşku tek başına birliğin hayalini gerçeğe dönüştürmeye yetmedi. Bu nedenle Mısır ve Suriye rejimleri arasındaki balayı kısa sürdü. Nasır ve Suriye liderleri, ideolojik farklılıklardan yönetim sorunlarına ve birliğin yapısına kadar her konuda kısa sürede çatışmaya girdiler. Suriyeliler, Nasır'ı İsrail'in ülkelerine yönelik provokasyonlarına yanıt vermemekle ve ülkeyi "Mısırlaştırmaya" çalışmakla eleştirdiler. Nasır ise Baasçıların birliği sabote etmeye ve iktidarı ele geçirmeye çalıştığından şüpheleniyordu.

İç gerilimlerle parçalanan Birleşik Arap Cumhuriyeti projesi felaketle sonuçlandı ve 1961'de dağılmadan önce sadece üç çalkantılı yıl sürdü. Arap milliyetçiliği birliğin çöküşünden asla kurtulamadı ve yerini alacak başka bir birleştirici ideoloji ortaya çıkmadı. 1958'de Mısır ve Suriye arasındaki birlik, Arap kitleleri tarafından yeni bir şafak olarak geniş çapta kutlanmıştı. 1961'de Arap milliyetçileri, bu birliğin sona ermesini felaketten başka bir şey olarak görmediler. İnsanlar, iktidardaki elitlerin çıkarlarının o kadar derinden kök salmış olduğunu ve herhangi bir ulusüstü vizyonun önüne geçeceğini gerçeğiyle yüzleştiler. Sonraki yıllarda, bölge bölünme ve çatışmanın sömürgeci mirasını bir kenara bırakmayı başaramadı. Hayal ölmüştü.

Bir Hayalin Ölümü: Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin Çöküşünün Sonuçları

1961'de Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin çöküşünün sonuçları çok derindi. Sonraki on yıl boyunca, bu etkiler Arap dünyasına yayıldı ve kamusal yaşamın hiçbir alanını etkilemeden bırakmadı. Birleştirici bir ideoloji olarak Arap milliyetçiliği başarısız oldu ve bu başarısızlık, takipçileri arasında kalıcı bir bölünmeye yol açtı. Bu bölünme, savaş ve barış politikalarını ciddi şekilde etkileyecek ve Arap ordularının iki çok farklı cephede, iki çok farklı rakibe karşı savaşmasıyla daha da büyük bir hayal kırıklığı ve umutsuzluğa yol açacaktı: Yemen'de Suudi destekli kraliyetçilere karşı Mısır ordusu ve Birleşik Arap Cumhuriyeti topraklarını İsrail devletine karşı savunan Mısır-Ürdün-Suriye orduları. Bu savaşların sonucu siyasi manzarayı yeniden şekillendirdi, Arap dünyasındaki kırılmaları derinleştirdi ve günümüze kadar süren Arap soğuk savaşını yoğunlaştırdı. Her iki çatışmanın da nihai galipleri, zayıf ve bölünmüş bir Orta Doğu'dan faydalanan yabancı güçler ve devam eden çatışmaları ve mezhepçiliği kendi yönetimlerini haklı çıkarmak ve pekiştirmek için kullanan yerel otoriterler olacaktı. Bu süreci ve sonuçlarını anlamak için, UAR'ın dağılmasının yol açtığı sonuçlara bakmamız gerekiyor.

Bölünme ve Hayal Kırıklığı: Arap Milliyetçi Kampı İçindeki Ayrılık

Mısır'ın Suriye ile kısa süren birliğinin iki önemli sonucu oldu. Birincisi, projenin başarısızlığı, Nasır'ın Mısır ile diğer Arap ülkeleri arasında herhangi bir birliğe yönelik ilk isteksizliğini pekiştirdi. Bu isteksizlik, onu Meşrek'teki veya Arap doğusundaki, özellikle Irak ve Suriye'deki pan-Arap milliyetçileriyle karşı karşıya getirdi; bu milliyetçiler hâlâ tek bir birleşik pan-Arap devleti kurmayı hedefliyorlardı ve daha önce Nasır'ı bu konuda öncüleri olarak görmüşlerdi. İkincisi, Nasır'ın konumunu zayıflattı çünkü pan-Arap milliyetçiliğinin çeşitli kolları artık doğrudan onun vizyonuna meydan okuyordu. Birlik ideolojisi olan şey, artık bir başka anlaşmazlık alanı haline geldi.

Nasır'ın pan-Arap birliği fikrinden Arap dayanışması ve işbirliği politikasına açıkça geçmesinin ardından, Suriye, Irak, Lübnan, Filistin ve

ötesindeki pan-Arap milliyetçileri, onun devrimci kimliğini sorguladılar ve Filistin'i özgürleştirme mücadelesinden vazgeçmekle suçladılar. İddialarına göre, Nasır, Arap ulusunun çıkarlarından çok Mısır'ın çıkarlarını önceliklendirmekle ilgileniyordu. O andan itibaren, Arap milliyetçileri arasındaki mücadele, milliyetçiler ve muhafazakâr rakipleri arasındaki çatışma kadar acımasız hale geldi. Milliyetçi kamp içindeki büyüyen ayrılık, işbirliği ve kalkınmadan jeostratejik rekabete odaklanarak tüm devlet sistemini istikrarsızlaştırdı ve Nasır'ı felaketle sonuçlanan riskli kararlar almaya itti.

Bu arada, Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin dağılmasının ardından Suriye'de Nasır ile Baas Partisi arasındaki kamuoyu önündeki çekişmeler ve rekabet kızıştı. İki taraf, Arap milliyetçiliğinin geleceği konusunda tatsız bir kamuoyu savaşına girişti; bu savaşta her iki taraf da diğerinin güvenilirliğini defalarca sorguladı ve diğerinin Arap milliyetçiliği ve birliğine dair yorumunu küçümsedi. İki rejim arasındaki gerilim, Mısır, Irak ve Suriye arasında düzenlenen Kahire Birlik Görüşmelerinin başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından 1963'te eşi görülmemiş boyutlara ulaştı.

Birlik Görüşmeleri Mart ve Haziran 1963 arasında gerçekleşti ve Nasır ile Baas Partisi arasında gelişen güvensizlik nedeniyle çöktü. Ancak Nasır'ın bu sürece ne kadar ciddi bir şekilde bağlı olduğu hâlâ tartışmalı bir konudur. Kanıtların ağırlığı, görüşmeleri Baasçıları itibarsızlaştırmak için kullandığını göstermektedir.

Suriyeliler, Nasır'ın saldırılarına, onun olaylar hakkındaki anlatımına meydan okuyarak ve kendi anlatımlarını sunarak karşılık verdiler. [18]

1963 Kahire Birlik Görüşmelerinin başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından Nasır, o zamana kadar anlaşıldığı şekliyle Arap birliği kavramını sorgulamaya başladı. Ona göre:

> Doğal ve meşru bir birlik güvence altına alınmış ve kaçınılmazdır, ancak bu aynı zamanda gerekçesini analiz etmemizi de gerektirir… Geçmişte tüm milliyetçi gruplar ve örgütlerle işbirliği yapacağımızı belirtmiştik. Ancak şimdi yanıldığımız ortaya çıktı. Bu tür milliyetçi faaliyetlerin çokluğu bizi çatışmalara sürüklüyor gibi görünüyor… Bu nedenle geleceğe bakmaya ve bu olaylardan doğru dersi çıkarmaya başlamalıyız… Her Arap ülkesinin bir partisi varken, birlik tamamen imkansız görünüyor. Gerçek siyasi muhalefet, Suriye'nin Mısır'la, Irak'ın

> Suriye'yle vb. çatışmasıyla bölgeselciliğe dönüşecektir. Birliğin ortaya çıkması ve tüm ahlaksız oportünist engellerin aşılması için, Arap dünyasının tüm milliyetçi hareketlerini kapsayacak birleşik bir Arap Milliyetçi hareketi başlatmalıyız.

Baasçılar daha sonra Nasır'ı en çok acıtan noktadan vurdular. Partinin ideolojisi, birleşik bir pan-Arap devletinin kurulmasına odaklanmıştı. *Tüm* Araplara olan bağlılıklarını vurgulayarak, Baasçılar Nasır'ın devrimci kimliğini ve özellikle Filistin olmak üzere pan-Arap davalarına olan gerçek bağlılığını sorguladılar. Hiçbir Arap lideri bu konuyu görmezden gelemezdi.

Bu, o dönemde milliyetçi kampta yaşanan şiddetli iç çekişmelerin sadece bir örneğiydi. İronik bir şekilde, iç milliyetçi anlaşmazlık, Nasır'ın bölgesel emellerini baltalamada, sözde gerici monarşilerle olan rekabetten daha büyük bir rol oynadı. Kendini Arap devrimcisi olarak tanımlayan Nasır, hegemonyasına ve "Arap davası"nın liderliğine dair iddialarına böyle bir darbeyi kaldıramazdı. [20] Bu, Yemen'deki felaket savaşına dahil olmasının nedenlerinden biriydi. Arap milliyetçileri arasındaki iç çekişme, sahada şiddeti körükleyerek, Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin çöküşünden beri giderek büyüyen bölünmeleri daha da derinleştirdi.

Askeri Bir Yanlış Hesaplama: Yemen Savaşı

Mısır'ın 1960'ların başlarında Yemen'e yaptığı maliyetli askeri müdahale, doğrudan Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin dağılması ve Nasır'ın artan güvensizlik duygusuyla ilgiliydi. Kendini giderek daha sık kuşatma altında hissediyordu. 1961'den 1970'te kalp krizi sonucu ölümüne kadar Nasır, Arap mevkidaşlarının ortaya koyduğu iddialı pan-Arap birliği önerilerini artık dikkate almadı. Bunun yerine, koordinasyon ve işbirliği ya da kendi deyimiyle "Arap dayanışması" konusunda ısrar etti.

Ancak iktidar koridorlarında herhangi bir dayanışma belirtisi yoktu. Tam tersine: Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin dağılmasının ardından Arap ülkeleri arasındaki rekabet yoğunlaştı ve birliğin başarısızlığından hala rahatsız olan Nasır, Suudi Arabistan Krallığı gibi "gerici" Arap rejimlerine karşı sert tepki gösterdi. İki rakip kamp arasında sıkışıp kalma hissi, Nasır'ı Mısır birliklerini Suudi Arabistan ile uzun bir sınırı paylaşan Yemen'e, Mısır'ın 1952'deki Özgür Subaylar darbesini örnek alan bir askeri darbeyi desteklemek için göndermeye yöneltti.

Konuşlandırma bir felaketti. Mısır birlikleri, Arap iç savaşına dönüşen, Arapların Arapları öldürdüğü bir kan banyosuna dönüşen aşiret ve ideolojik bir çatışmaya saplanıp kaldı. Bu, şu anda bölgede şiddetle devam eden savaşların bir öncüsü ve sömürge yönetimini mümkün kılan mezhep şiddetinin bir yankısıydı. Ancak sömürgeci güçlerin aksine, genç bağımsız ulus, böyle bir taahhüdü yönetmek için gerekli kaynaklara ve kurumsal güce sahip değildi. Yemen fiyaskosu Mısır devletine ağır bir bedel ödetti, ordusunu aşırı zorladı ve Nasır'ın bölgedeki güvenilirliğini zedeledi. Sıklıkla "Nasır'ın Vietnam'ı" olarak anılan bu çatışma, Mısır'ın ciddi bir prestij kaybı yaşamadan terk edemeyeceği bir bataklığa dönüştü.

Ancak Nasır'ın Yemen'de endişelenmesi gereken tek şey prestij kaybı değildi. Ülkeye müdahalesi, Mısır'ın seçkin birliklerinin yeni savaş alanından yüzlerce kilometre uzakta konuşlandırılması nedeniyle, ordusunun Haziran 1967'deki İsrail'e karşı Altı Gün Savaşı'ndaki yenilgisinde önemli bir faktör oldu. Mısır'ın Yemen'deki savaşı böylece Mısır gücünün sınırlarını gösterdi ve bunu yaparken Mısır devletini ve onu yöneten adamı zayıflattı. Araplar acımasızca birbirleriyle savaşırken, savaş aynı zamanda pan-Arap milliyetçiliğinin fikirden gerçeğe geçişte hayatta kalamadığının acı gerçeğini de ortaya koydu. Sömürge bölünmesinin mirası, en azından Nasır ve müttefikleri tarafından formüle edildiği ve uygulandığı şekliyle, kolektif bir siyasi kimlik geliştirme projesinden daha kalıcı olduğunu kanıtladı.

Arap iç işlerine yabancı müdahale de bu mücadelede rol oynayacaktı. Mısır'ın Yemen'deki müdahalesi, özellikle Aden Koruma Bölgesi'ni hâlâ yöneten İngiltere olmak üzere, Nasır ile Batılı güçler arasındaki gerilimi daha da artırdı. [22] Yemen, İngiltere'ye on yıl önce Süveyş krizi sırasında yaşadığı aşağılanmanın ardından Nasır'dan intikam alma fırsatı sundu. İngiltere, Yemen kraliyetçilerine gizli askeri destek sağladı ve belki de daha önemlisi, İsrail'in savaşın harap ettiği ülkede gizlice faaliyet göstermesine izin verdi. İsrail, bu erişimi kullanarak, 1967 çatışmasına kadar geçen yıllarda Mısır silahlı kuvvetleri ve Yemen'deki savunmasız konumu hakkında değerli istihbarat elde etti. [23]

İsrail'in Tuzağına Düşmek: Altı Günlük Felaket

Ne yazık ki Nasır için Yemen, yaptığı tek askeri yanlış hesaplama değildi. En kötüsü de değildi. Suriyeli ve Iraklı Baasçılar ve diğer milliyetçilerle olan rekabeti Yemen'de aşırıya kaçmasına neden olduğu gibi, çok daha kararlı ve tehlikeli bir düşmanla da aynı hatayı tekrarladı: İsrail.

Mayıs 1967'de, Suriye ve Irak'taki militan Baasçıları geride bırakmak ve İsrail'e karşı korkaklık suçlamalarına karşı koymak amacıyla Nasır, Tel Aviv ile çıtayı yükselterek korkunç bir yanlış hesap yaptı. Bunu yaparak, İsrail liderlerinin Mısır ordusunu önceden engellemesi ve 5 Haziran 1967'de yenmesi için gerekçe sağladı. Bu kriz nihayetinde Nasır'ın ordusuna, tüm siyasi projesine ve kendisine şahsen yıkım getirdi.

Arap dünyası ile İsrail arasındaki gerilim, 1967 baharında İsrail hava kuvvetlerinin, Suriye'nin Filistinli savaşçıların İsrail'e geçmesine izin vermesine misilleme olarak altı Suriye MiG savaş uçağını düşürmesiyle doruk noktasına ulaştı. Bu sırada, Mısır'ın müttefiki olan Sovyetler Birliği, Nasır'a İsrail'in Suriye sınırında asker konuşlandırdığı iddiasını içeren sahte bir istihbarat raporu sızdırdı. İsrail'in Suriye'yi işgali yakın görünüyordu. Rusların Nasır'ı kasten yanıltıp yanıltmadığı veya Nasır'ın bu olayı Arap arenasındaki liderliğini yeniden tesis etmek için askeri gücünü sergilemek amacıyla kullanıp kullanmadığı kesin olarak bilinmiyor. Buradaki amaç, Nasır'ın belirsiz karar alma süreçlerini yeniden yapılandırmak değil, ulusal iç çekişmelerin bölgesel siyaseti nasıl belirleyici şekillerde etkilediğini göstermektir.

22 Mayıs'ta Nasır, Tiran Boğazı'nı İsrail'e giden tüm gemilere kapatarak İsrail'e Haziran 1967'de Mısır'a saldırmak için yasal gerekçe sağladı. [25] Nasır'ın Tiran Boğazı'nı kapatma kararı, yalnızca İsrail'e değil, aynı zamanda Arap eleştirmenlerine karşı da siyasi bir meydan okuma eylemiydi. İsrail gemilerinin Kızıldeniz'deki Akabe limanından geçişi, Suudi Arabistan ve Ürdün gibi muhafazakar Arap devletleri tarafından uzun zamandır Nasır'a karşı siyasi bir silah olarak kullanılıyordu. Geçmişte İsrail gemilerine abluka uygulamamaları nedeniyle Suudiler ve Ürdünlüler, Nasır'ı İsrail'e karşı korkaklıkla suçlamışlardı. Nasır, Mayıs 1967'de eleştirmenlerinin yanıldığını kanıtlamak için bu fırsatı değerlendirdi, ancak İsrail ile savaş istemiyordu. Ayrıca, böyle bir olasılığa hazırlanmak için ordusunu etkili bir şekilde seferber etmemiş veya organize etmemişti. [26]

Sıklıkla, Arapları birleştiren tek şeyin İsrail'e karşıtlık olduğu ve Siyonist düşman olmasaydı, birleşmek için onu uydurmak zorunda kalacakları öne

sürülür. Ancak bu doğru değildir. İsrail, Arap siyasetinde bölücü bir meseleydi ve olmaya devam ediyor. Nasır ve diğer Arap milliyetçileri, Yahudi devletiyle nasıl başa çıkılacağı konusunda temelden farklı görüşlere sahipti. Nasır itidali ve sakinliği savunurken, Baasçılar çatışmayı kışkırtıyordu. Bu Arap bölünmüşlüğü ve Araplar arası koordinasyon eksikliği, Haziran 1967'de İsrail'e karşı yapılan girişimlerde zararlı sonuçlar doğuracaktı.

Nasır'ın 1967'deki savaş yaklaşımı, İsrail ile daha önce izlediği yoldan tamamen farklıydı. 1948'deki Arap yenilgisi onu derinden etkilemişti, ancak bu travma onu içe kapanmaya ve İsrail'e doğrudan meydan okumamaya yöneltmişti. Yönetiminin başından itibaren stratejik öncelikleri, İsrail-Filistin sorunundan ziyade, gerçek bağımsızlığın yanı sıra ülke içindeki sosyal ve ekonomik kalkınmaya odaklanmıştı. Bu nedenle İsrail ile askeri çatışmadan kaçınmaya çalışmış ve hatta siyasi bir çözümden yana olduğunu belirtmişti. Bu yaklaşım, İsrail'e karşı düşmanlığı nedeniyle düşmanla doğrudan çatışmaya giren 1960'lardaki Suriye rejiminin yaklaşımından belirgin şekilde farklıdır.

Ancak Mayıs 1967'de, Arap dünyasındaki liderliği sorgulanırken ve Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin başarısızlığı ile Yemen'deki felaket zihnini meşgul ederken, Nasır daha önceki ihtiyatlılığını bir kenara bıraktı. Mayıs 1967'de İsrail ile Suriye arasında olası bir askeri çatışmayla karşı karşıya kalan Nasır, harekete geçme ihtiyacı hissetti. Yardımcıları, eylemlerinin savunma amaçlı olduğunu ve saldırıya geçme niyeti veya acil planı olmadığını ısrarla belirtiyorlar. Ancak en kötü senaryo gerçekleşir ve İsrail *saldırırsa* , Nasır güçlerinin mevzilerini koruyabileceğine inanıyordu. Genelkurmay başkanı Abdül Hakim Amer de ona bunu garanti etmişti.

Bu ölümcül bir hataydı. Ne Nasır ne de Amer, Mısır ordusundaki düzensizliği, liderlik eksikliğini, zayıf örgütlenmeyi ve son derece etkisiz komuta ve kontrol zincirini fark etmedi. Amer, orduyu kendi kişisel mülküymüş gibi yönetmişti. Kendisine sadık adamları kilit görevlere getirmiş ve bu önemli kurum üzerindeki hakimiyetini güçlendirmişti. Ve bunun da haklı bir sebebi vardı: Askeri bir devlette, silahlı kuvvetlerin kontrolü, hırsı olan herkes için geniş bir fırsat yelpazesi açıyordu.

Başkomutan olarak Nasır, Amer'in felaket niteliğindeki hatalarından nihayetinde sorumluydu. Yine de onu görevden almaktan kaçındı çünkü ikisi yakın arkadaştı ve Amer'in ordu üzerindeki kontrolünden endişe

duyuyordu. Nasır'ın onu ordunun başında tutma yönündeki kader belirleyici kararı, adam kayırmacılığın ve kamuoyuna hesap verme eksikliğinin otoriter devletlerin karar alma süreçlerini nasıl baltaladığını göstermektedir.

Bunu İsrail ile karşılaştırın. Zorunlu askerlik sistemine dayalı bir ordu olan İsrail ordusunun liderleri, Mısır ordusunun hiçbir zaman olmadığı şekilde, kamuoyuna karşı hesap verebilir durumdaydı ve hâlâ da öyledir. Her iki ordunun farklı yapısı, komuta zincirini kökten değiştirdiği için savaşın sonucunu da kökten değiştirir. Örneğin, Altı Gün Savaşı öncesinde İsrail Genelkurmay Başkanı (ve gelecekteki başbakan) Yitzhak Rabin'in başına gelenleri ele alalım. Rabin, kendini aşırı yorgunluğa sürüklemiş, savaş arifesinde o kadar gerginleşmişti ki sinir krizi geçirmeye yaklaşmıştı. Görevine dönebilmesi için sakinleştirici verilmesi ve dinlenmesi emredilmişti. Benzer koşullar altında, Nasır'ın Genelkurmay Başkanı Amer'e, etrafı seçilmiş sadık adamlarla çevrili olduğu için, böyle bir emrin verilmesi pek olası değildir.

Mısır ordusunun en üst kademelerindeki bu hesap verebilirlik eksikliği, Nasır'ın Mayıs 1967 krizini yanlış yönetmesinde kritik bir faktördü. Askeri deneyimi göz önüne alındığında belki de şaşırtıcı bir şekilde, Nasır, Mısır ordusunun o dönemde Yemen'de ne kadar aşırı yayılmış olduğunu tehlikeli bir şekilde hafife aldı. Son derece saygın bir komutan olan Mareşal Muhammed Abdül Gani el-Gamasy, Yemen savaşının Mısır'ın 1967 yenilgisinde büyük rol oynadığını savunuyor: “Kara kuvvetlerimizin neredeyse üçte biri, hava kuvvetlerimiz ve deniz kuvvetlerimiz tarafından desteklenerek, Mısır'dan yaklaşık iki bin kilometre uzakta, siyasi veya askeri bir çözüm olasılığı olmayan bir operasyona katıldı… İnsan gücünde ağır kayıplar verdik, askeri bütçemiz tükendi, disiplin ve eğitim zarar gördü, silah ve teçhizat bozuldu ve savaş kabiliyeti ciddi şekilde etkilendi… Sonuç olarak eğitim seviyeleri düştü. Hava kuvvetlerine ait uçaklar ve teknik teçhizat ağır yıpranmaya maruz kaldı.”

Arap devletleri arasındaki stratejik koordinasyon eksikliği ve Mısır'ın askeri konumunun tehlikeye girdiğine dair bilgisizlik de 1967'deki Arap yenilgisine katkıda bulundu. 1966'da Sovyet himayesinde karşılıklı savunma anlaşması imzalamış olsalar da, [31] Mayıs-Haziran 1967 krizi öncesinde ve sırasında Kahire ve Şam arasında şaşırtıcı derecede az istişare yapıldı. [32] Örneğin, Mısır propagandası Suriyeli liderlerin "Arap tarafı kazandığı için savaşa katılmaları gerektiğine" inanmalarına yol açtı. [33] Bunu

duyan o zamanki hava kuvvetleri komutanı Hafız Esad, küçük savaş uçağı birliğini havaya gönderdi. İsrailliler onları 5 Haziran'da düşürdü. [34]

Üstelik Nasır, ülke içinde ciddi ekonomik zorluklarla karşı karşıyaydı. O dönemdeki CIA rakamlarına göre, Mısır'ın iç borcu 1,5 milyar doları aşarken, dış borcunun da muhtemelen 2,5 milyar doları geçtiği tahmin ediliyordu. [35] Mısır'ın yurtdışındaki maliyetli taahhütleri ekonomik durumunu daha da kötüleştirdi. Yemen'deki savaşın yıllık maliyeti 60 milyon dolardı. [36] Nasır savunma pozisyonundaydı. Geri dönüş yapmayı ve Arap milliyetçiliği anlayışını ve itibarını yeniden canlandırmayı çok istiyordu.

Nasır, ateşli konuşmalarında, özellikle Mısır ordusunun İsrail ile savaşa son derece hazırlıksız olduğu bir dönemde, söylemlerinin sonuçlarından tamamen habersiz görünüyordu. Bir başka sorun daha vardı: Gerçekten ne demek istediğini söylemiyordu. Tüm kışkırtıcı söylemlerine rağmen, Nasır savaş istemiyordu. Geçmişte olduğu gibi, süper güçlerin müdahalesinin savaşın çıkmasını önleyeceğine inanıyordu. Elbette, umulan yabancı müdahale bölgede barış ve birliği ilerletebilecekken, kimse yardıma koşmadı. Nasır'ın takdir edemediği şey, 1967'de Amerika Birleşik Devletleri'nin Vietnam'la meşgul olması ve Sovyetler Birliği'nin yerel aktörleri etkileme gücünün büyük bir kısmını kaybetmiş olmasıydı. [37] Daha da kötüsü, Nasır, 1967 çatışmasının ardından sağlamlaşacak ve Amerika Birleşik Devletleri'nin bölgedeki başka hiçbir ülkeyle sahip olmadığı türden özel bir stratejik ilişkiye dönüşecek olan Amerika Birleşik Devletleri ve İsrail arasındaki potansiyel ittifakı öngöremedi. [38]

Nasır'ın sözleri ve eylemleri, hem kendi ülkesinde hem de Arap komşularında kamuoyunu etkilemek için tasarlanmıştı. Ancak bu, devasa bir yanlış hesaplamaydı. Sahip olmadığı bir gücü sergiledi ve bu süreçte halkın beklentilerini tehlikeli bir şekilde yükseltti. Buna ek olarak, İsrail silahlı kuvvetlerinin gücünü ve daha da önemlisi, İsrail'in gücünü gösterme ve Arap dünyasının en popüler liderini aşağılama isteğini hafife aldı.

İsrail, 5 Haziran'da çok yönlü bir saldırı başlattı ve bir haftadan kısa bir sürede Mısır, Suriye ve Ürdün ordularına ağır bir darbe indirdi. Mısır hava kuvvetlerini yok etti ve Sina Yarımadası'nı "Süveyş Kanalı'na, Kudüs'e ve Ürdün'ün Filistin kısmına ve güney Ürdün'ün [ve Suriye'nin] bir kısmına (Cevlan veya 'Golan Tepeleri') kadar" işgal etti. [39] Birleşmiş Milletler

devreye girip 10 Haziran 1967'de ateşkesi sağlayana kadar çatışmalar durmadı.

Bu yenilgi, Arap hayal gücünde derin izler bıraktı. On yıldan fazla bir süre boyunca, özellikle Mısırlılara ve genel olarak Araplara, Mısır'ın Orta Doğu'nun en güçlü ordusuna sahip olduğu ve İsrail'in saldırmaya cüret etmesi halinde tamamen yok edileceği defalarca söylendi. Nasır, Arapları adeta hipnotize etmişti: Aslanları kükrediği sürece, Arap toprakları güvenli ve emniyetteydi. Haziran 1967'de tüm bunların boş laf olduğu ortaya çıktı. 10 Haziran 1967'de Sina, Golan Tepeleri ve Kudüs'teki savaş alanlarında tozlar yatıştığında, Araplar kayıp ve aşağılanmanın acı gerçekliğiyle yüzleşti. Orta Doğu'nun önde gelen tarihçisi Albert Hourani, klasik eseri *Arap Halklarının Tarihi'nde* şöyle yazmıştı: "Yenilgi, insan ruhuna zaferden daha derinden işler: Başkasının gücünde olmak, evrenin düzeni hakkında şüpheler uyandıran bilinçli bir deneyimdir." [40] İsrail'in 1967'de Araplar karşısında kazandığı ezici zafer, yaygın olarak bir tür "ahlaki yargı" olarak kabul edildi. [41]

1948'deki Filistin Savaşı'ndaki yenilgiden daha da önemlisi, Haziran 1967'deki Arap yenilgisi, Mısır önderliğindeki Arap bloğuna yıkıcı bir darbe vurdu. Arap düzeninin merkezi olan Nasır'ın Mısır'ı, kalan azıcık bölgesel birliğin kalbindeki temel miti artık destekleyemez hale gelmişti. Nasır'ı tanıyan insanlar bana defalarca onun mirasının, Haziran 1967'de Sina'daki ordusunun enkazının altında gömüldüğünü söylediler.

Ancak Nasır'ın yenilgisi ne kadar acı verse de, Filistinlileri daha çok üzmüştü. Neredeyse yirmi yıldır, durumlarının geçici olduğuna dair umutlarını koruyarak sürgünün acısına katlanmışlardı. Bir gün, çok yakında, evlerine döneceklerdi. Ama Arap dünyasının en güçlü adamı bile onların dönüş hayalini gerçekleştiremiyorsa, şimdi onlara kim yardım edebilirdi? Ve şimdi yeni bir sorunla karşı karşıyaydılar: İsrail yalnız savaşmıyordu. İsrail'in omuz omuza yanında dünyanın en büyük süper gücü vardı: Amerika Birleşik Devletleri.

Nasır'ın 1967'deki yanlış hesaplamasının ve ardından İsrail'in bölgesel bir güç olarak yükselişinin en kalıcı miraslarından biri, Amerika'nın Orta Doğu'daki rolünün yeniden canlanması olmuştur. Sonunda, Washington'daki soğuk savaşçılar Nasır'ın kanatlarını kesmeyi başardılar. Amerika Birleşik Devletleri, İsrail'in zaferini "Nasır'ı yok etmek veya ciddi şekilde zayıflatmak, muhafazakar devletleri güçlendirmek, Arapların İsrail'i

kabul etmesini sağlamak ve bölgedeki ABD etkisini yeniden canlandırmak" için olağanüstü bir fırsat olarak gördü. [42] Tarihin bu dönüm noktasında, Amerika'nın Orta Doğu stratejisi önümüzdeki yarım yüzyıl boyunca tanımlanacaktı. Bölgeye yönelik yeni Amerikan yaklaşımı, Başkan Lyndon B. Johnson'ın yardımcısı Walt Rostow tarafından 8 Haziran 1967'de, kesin bir Arap-İsrail çözümü içermediği sürece İsrail'in savaş kazanımlarından vazgeçmesini gerektiren herhangi bir Birleşmiş Milletler kararına karşı çıkmak olarak özetlendi. [43] Amerika Birleşik Devletleri artık İsrail'e, askeri üstünlüğünü korumasını ve işgal altındaki Arap topraklarının kontrolünü elinde tutmasını sağlayacak gelişmiş saldırı silahları tedarik etmeye başladı. [44]

İsrail, Amerikan yardımının en büyük alıcısı olmasına rağmen, Amerika Birleşik Devletleri Ortadoğu'daki desteğini yalnızca İsrail ile sınırlamadı. Washington'ın bölgedeki stratejisinin kilit noktası, Nasır'ın eski düşmanlarıydı: Yemen'deki vekalet savaşında karşı karşıya geldiği muhafazakâr krallar. Arap dünyasının iki kampa –bir yanda muhafazakâr krallar, diğer yanda radikal başkanlar– önceden var olan bu bölünmesi, Amerika Birleşik Devletleri'nin zaten istismar ettiği bir durumdu ve laik Arap milliyetçiliği ve birliği fikrini baltalıyordu. ABD'nin desteğiyle Suudi Arabistan, Nasır'ın pan-Arap milliyetçiliğine karşı bir denge unsuru olarak pan-İslamcılığı teşvik etti. Her iki kamp da jeostratejik avantaj elde etmek için rakip ideolojileri kullandı. Bu, eski sömürgeci böl ve yönet stratejisinin en yeni aşamasıydı. Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve Fransa'nın on yıllar önce oynadığı rolleri etkili bir şekilde yeniden canlandırarak, bölgeyi yabancı müdahaleye karşı daha savunmasız hale getirecek bir istikrarsızlık sağladı. Başkanlar ve krallar arasındaki bu son derece bölücü Arap fay hattı, günümüze kadar devam etmektedir.

Arap'a karşı Arap: Arap Soğuk Savaşı

Bağımsızlığın ardından Arap dünyası, yeni bağımsız devletlerdeki askeri yönetimli rejimler ile on yıllarca, hatta bazen yüzyıllarca iktidarda kalmış yönetici aileler arasında ideolojik olarak bölünmüştü. Arap milliyetçiliğinin kimliği böylece monarşilerin benimsediği daha geleneksel Arap yönetim biçimlerine karşıt olarak inşa edildi. 1958'den sonra Mısır, Suriye ve Irak'taki cumhuriyetçi rejimler, bölgedeki yönetici ailelerle olan bu

rekabette Arap milliyetçiliğini ve pan-Arabizmi silah olarak kullandılar. Monarşiler de Arap birliğinin cazibesine karşı bağışık değildi; Filistin'in ayrılmaz bir parçası olduğu bir Arap imajı yansıtmak istiyorlardı, ancak Arapçılık vizyonları cumhuriyetçi muadillerine göre daha sınırlıydı. Arap Birliği'nin yetkisi doğrultusunda egemen Arap devletleri arasında işbirliği ve dayanışmaya odaklanmayı tercih ettiler.

"Arap Soğuk Savaşı" terimi, merhum Amerikalı tarihçi Malcolm H. Kerr tarafından ortaya atılmış ve 1950'ler ve 1960'larda gelişen Arap ülkeleri arasındaki rekabeti sembolize etmiştir. Bir tarafta Nasır önderliğindeki radikal Arap milliyetçileri ve pan-Arabistler ile Arap cumhuriyetleri yer alıyordu. Karşı tarafta ise, önce 1958'e kadar Irak, daha sonra da pan-İslamcılığı pan-Arap milliyetçiliğine karşı bir denge unsuru olarak kullanan Suudi Arabistan önderliğindeki Körfez Arap monarşilerinin dini muhafazakarlık güçleri vardı.

Monarşiler için siyasi Arapçılık her şeyden önce devletin egemenliğini savunuyordu. Ancak Mısır, Suriye ve Irak'taki radikal rejimler için vizyon çok daha genişti. Onların gözünde, ortak Arap ulusunun (veya uluslarüstücülüğün) çıkarları, bireysel devletlerin (veya bölgesel milliyetçiliğin) çıkarlarından daha öncelikliydi. [47] İktidarı ele geçirdiklerinde, Mısır, Irak ve Suriye'deki radikal cumhuriyetçi askeri rejimler, meşruiyetlerini güçlendirmek ve kendilerini geleceğe açılan kapı olarak sunmak için hızla harekete geçtiler. Bunu, "geri kalmış" ve "gerici" olarak nitelendirdikleri muhafazakar monarşilere karşı çıkarak yaptılar. Bunun aksine, kendilerini tarihin doğru tarafında ve cumhuriyetçi modeli daha uygulanabilir, ilerici ve geleceğe dönük olarak gösterdiler. Radikal söylemlerine rağmen, başkanlar yine de krallar ve emirlerle ortak bir zemine sahipti: radikal rejimler güçlü bir sosyal gündem geliştirdiler, ancak halkla daha dengeli, kapsayıcı bir sözleşme kurmadılar. Bu güç paylaşımı eksikliği, zamanla herhangi bir kalıtsal hükümdarınkine rakip olacak bir otoriterliğe dönüşecektir.

Süregelen Arap Soğuk Savaşı, iç ve bölgesel gündemler arasında karmaşık bir etkileşimle karakterize edildi ve her biri diğerini etkiledi. Siyasetin Arapçılık etrafında şekillenmesi bu karşılıklı bağlantıya katkıda bulundu. Dahası, bölge genelindeki uzun, geçirgen sınırların geçirgenliği, Arap devletlerinin birbirlerinin iç ve dış politikalarına daha fazla müdahale etmesine olanak sağladı. Çok geçmeden, bu müdahale Ortadoğu'da veya

sömürgecilik sonrası dünyanın diğer bölgelerinde hiç görülmemiş bir seviyeye ulaştı. Arap yöneticiler sürekli olarak birbirlerinin iç işlerine müdahale ettiler ve egemenliğe çok az veya hiç dikkat etmediler.

Nasır'ın Sawt al-Arab (Arapların Sesi) radyo istasyonunda yaptığı tekrarlayan konuşmaları, bölgedeki "egemenliğin düşük önemini" gösteriyordu. Nasır, mezhepsel çekişmeleri aşan bir Arap kimliğinin parlak olasılığını simgeliyordu. Radyo yayınları büyük bir heyecanla bekleniyordu. Cezayir'den Suriye'ye kadar kafelerde ve oturma odalarında, her kesimden insan, yaptıkları işi bırakıp radyonun etrafına toplanıp dinliyordu. Bu konuşmalarda Nasır, bölgedeki gelişmeler hakkındaki görüşlerini dile getiriyor, yerel liderlerin sözünü kesiyor ve hatta zaman zaman onların davranışlarını şiddetle eleştiriyordu.

Cezayir bağımsızlığına ve Afrika kurtuluş hareketlerine koşulsuz desteği, güç tabanını Mısır ve Arap doğusunun çok ötesine genişletmesine yardımcı oldu. Ancak diğer Arap hükümdarları, Nasır'ın askeri gücünden çok popülaritesinden ve nüfuzunun genişliğinden korkuyorlardı. Örneğin, Haziran 1967'de Ürdün Kralı Hüseyin, İsrail'e karşı savaşta Mısır'ın yanında yer almaktan başka seçeneği olmadığını hissetti. Kral, bunu yapmamanın ülke içinde halk ayaklanmasına yol açacağından korkuyordu.

Mısır'ın Altı Gün Savaşı'ndaki yenilgisi, Nasır'ın Mısır'ın askeri gücünün ideolojik erişimiyle eşleşebileceğini düşünerek stratejik olarak yanlış hesap yaptığını gösterdi. İsrail'e karşı durma kararı, Mısır, Irak ve Suriye'nin tüm Arapların gerçek savunucusu olarak birbirleriyle rekabet etmeye çalıştığı Filistin davası üzerindeki Arap ülkeleri arası rekabetten kaynaklanıyordu. Benzer şekilde, Mısır'ın Yemen'deki felaketle sonuçlanan askeri harekatı, bölgesel nüfuz ve hegemonya konusunda başka bir Arap devleti olan Suudi Arabistan ile olan rekabetin doğrudan bir sonucuydu. Konumlandırma ve söylem, Arap liderlerini iç çekişmelerin aşağı doğru bir sarmalına hapsetti. İronik bir şekilde, Arap kardeşliğine olan ısrarları, her rejim görünüşte eşitler arasında birinci olmak için mücadele ederken bir çatışma kaynağı haline geldi. Bu bağlamda, Arap soğuk savaşı 1950'ler ve 1960'lar boyunca bölgesel siyaseti lekelediği için, pan-Arap milliyetçiliğinin kurumsallaşmasının hiçbir şansı yoktu. Ve bu ideolojinin başarısızlığı, onu savunanların da düşüşü anlamına geliyordu.

Nasır'ın Ölümü ve Arap Milliyetçiliğinin Zayıflaması

Arap milliyetçiliğinin temel bir mit olarak başarısızlığı ve koruyucusu Nasır'ın aşağılanması, Arap devlet sistemini temelden sarsmış ve meşruiyet açığını derinleştirmiştir. 1950'lerin sonlarındaki parlak vaatler onarılamaz bir şekilde paramparça olmuştur. Yıllarca insanlara kültürel zafer, güçlenme ve birlik vaat edilmişti. Araplar, uzun süren siyasi uykularından nihayet uyanarak, dikkate alınması gereken bir güç haline gelmişlerdi – en azından Nasır ve diğer milliyetçi liderler halklarına böyle anlatmışlardı. Ancak bunun sadece bir temenni olduğu ortaya çıktığında, Arapların henüz üstesinden gelemediği bir özgüven krizi yaşanmıştır.

Bölünme ve şiddetli anlaşmazlıklar devletleri daha da birbirinden uzaklaştırdı, yöneticilerini izole etti ve bu durum onların dikkatlerini otoriter kontrolü pekiştirmeye yöneltmesine yol açtı. Arap yöneticiler nüfuz ve kişisel beylikler için çekişirken, bağımsızlık sonrası Arap devletleri yavaş yavaş çeşitli baskıcı, tiran polis devletlerine dönüştü. Arap milliyetçiliği ve pan-Arap meseleleri özlerinden arındırıldı ve yönetici elitin eylemlerini haklı çıkarmak ve rasyonelleştirmekten başka bir şey haline gelmedi.

Sonuç olarak, bağımsızlık sonrası radikal elitlerin büyük anlatısı ciddi bir darbe aldı. Refah ve halkın iradesini tanıyan bir toplumsal sözleşme uzak bir hayal olarak kaldı. Yeni düzen, eskisinden daha adil ve daha az sosyal hiyerarşikti; zenginler ve yoksullar arasındaki uçurum azaldı, ancak sosyal adalet bu genç ulusların azalan zenginliği pahasına geldi. Kamu harcamaları devlet kaynaklarını çok aşınca bütçe açıkları arttı. Devlet kontrolü, daha fazla devlet kontrolünü haklı çıkaran başarısızlıklara yol açtı.

Mısır'da Nasır, aşırı yoksulluk, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişim gibi acil sosyal sorunlarla mücadele etti, ancak sağlam ekonomik planlama ve yönetimi popülizm ve kayırmacılığa kurban etti. En güvendiği yardımcılarından oluşan küçük bir iç çevre, kapalı kapılar ardında iç ve dış politikaları şekillendirdi; bunların hepsi, şeffaflığı, kapsayıcı kalkınmayı, verimliliği ve büyümeyi sağlamak için sağlam denge ve denetim mekanizmaları olmadan liberal kapitalizmin yerini devlet kapitalizminin almasıyla birlikte yaygın verimsizliğe, kötü yönetime ve yolsuzluğa yol açtı.

Özellikle özel varlıkların kamu sektörüne entegrasyonu sorunlu çıktı. Amaç, gücü küçük kapitalist sınıftan halka devretmekse, plan işe yaramadı. En büyük faydalanıcı ordu oldu. Nasır devleti, tüm kilit kurumlarda sıkı bir

kontrol sağlamayı amaçladığı için, çoğu şirket yönetim kuruluna askeri subaylar getirildi. Bunun ekonomi üzerindeki sonuçları felaket oldu. [52] 1960 ile 1965 yılları arasında hükümetin ekonomik politikaları ekonominin büyümesiyle işe yarar gibi görünse de, 1965'ten sonra eğilim tersine döndü ve getiriler düşmeye başladı. [53] Bu, hükümetin dış borçlanmayı daha da genişleterek çözmeye çalıştığı ciddi bir ekonomik krizin başlangıcıydı. [54]

Bu yukarıdan aşağıya otoriter yönetim sistemi, büyük ekonomik yanlış yönetime ve hatalı karar alma süreçlerine yol açtı. Devlete ve topluma ağır bir bedel ödetmiş, sömürge döneminin en kötü yönlerini yeniden üretmiş ve zayıf kurumsal mirasını ortadan kaldırmıştır. Nasır, bölgedeki en kalabalık devletin en popüler lideri olduğu için, yukarıdan aşağıya otoriterliği çağdaşlarının davranışlarını etkilemiştir. Ortadoğu'nun dört bir yanında, tıpkı onun gibi ordudan gelen ve tıpkı onun gibi darbelerle iktidarı ele geçiren Nasır kuşağından genç radikaller, onun izinden gitmiştir.

Rekabetçi bir özel sektörün geliştirilmesi yoluyla gerçek bir sanayi devriminin yaratılamaması uzun süreli sonuçlar doğurdu ve ekonomide “devletin abartılı bir rolü” olan korporatist bir devlet sisteminin kurulmasına yol açtı. [55] Korporatizm, sınıf yapısının zayıf olduğu ülkelerde ortaya çıkar. Devletin, devletin kontrolü dışında hegemonik bir sınıfın ortaya çıkmasını önlemek için nüfusun farklı kesimlerini birbirine karşı kışkırtmasına olanak tanır. [56] Bu hegemonik boşluğu doldurmak için devlet, sosyal gruplarla kapsama ve dışlama stratejileri geliştirir. [57] Dahil edilenlere, rejime uyum konusunda “örtülü bir siyasi anlaşma” karşılığında kamu malları sağlanır. [58] Devletin bu doğrultuda gelişmesi, devlet kurumlarında gayri resmi himaye ağlarının ortaya çıkmasına ve belirli sosyal grupların devlete bağımlılığına yol açtı. [59] Nasırcı devlet yapısının korporatist çizgiler doğrultusunda gelişmesi oldukça kalıcı oldu ve sonraki on yılların temelini oluşturdu. Nasır'ın halefleri Enver Sadat, Hüsnü Mübarek ve Abdülfettah Sisi, onun ekonomik politikalarından ayrıldılar ancak devleti korporatist çizgilerde geliştirmeye devam ettiler.

Ancak, tıpkı ondan önceki sömürge sistemi gibi, kurumsal sistem de yalnızca en tepedekiler için işe yarıyor. Diğer herkes için siyasi, ekonomik ve sosyal açıdan felaket niteliğinde. 1960'ların sonuna doğru, Araplar arasında uluslarının ve liderlerinin ahlaki ikiyüzlülük, kendini beğenmişlik ve kibirle dolu olduğu düşüncesi yayıldı. Mısır ve Suudi Arabistan arasındaki Yemen'deki acımasız vekalet savaşı, Arap birliğinden çok

ayrışmanın gerçek olduğunu kanıtladı. Daha da kötüsü, Arap ülkeleri arasındaki rekabet, Arap sokaklarında suikastlara ve kan dökülmesine dönüşüyordu. Arap işbirliği ve birliğinin geleceğine dair umut ve iyimserliğin yerini sinsice bir karamsarlık ve hayal kırıklığı aldı.

Bu kasvetli yeni gerçeklik, Arap yenilgisinden sadece birkaç hafta sonra, 29 Ağustos 1967'de Sudan'ın Hartum kentinde düzenlenen Arap Zirvesi'nde açıkça ortaya çıktı. Hartum'daki bu Arap devlet başkanları zirvesi, Nasır'ın Arap arenasındaki liderlikten çekilmesini resmileştirdi ve bölgesel milliyetçiliğin pan-Arabizm üzerindeki üstünlüğünü işaret etti. Bölgesel milliyetçilik, yöneticiler ve vatandaşlar arasında yeni bir toplumsal sözleşme ve hukukun üstünlüğüyle yönetilen açık bir toplum izlemiş olsaydı, kendi temel mitini geliştirebilirdi. Ancak böyle bir girişimde bulunulmadı. Aslında, 1967 sonrası dönem, çoğu Arap yöneticisinde polis devletinin derinleşmesine ve pekişmesine tanık oldu. Hartum'da, Mısır'ın ordusunu yeniden inşa etmeye ve kendi iç işlerini düzene koymaya odaklanmasını öngören bir anlaşmaya varıldı. İronik bir şekilde, ülkenin mali kurtarıcısı Nasır'ın eski düşmanı Suudi Arabistan oldu. Kral Faysal ile görüşmesinin ardından Nasır, Mısır birliklerini Yemen'den çekmeyi kabul etti; Faysal ise kraliyet yanlılarına askeri yardımı kesme sözü verdi. [60] Bu, Nasır için bir başka aşağılayıcı yenilgiydi.

Filistin Kurtuluş Örgütü'nün (PLO) ilk lideri Ahmed el-Şukari'nin belirttiği gibi: "Arapların petrolü Arapları yendi." Başka bir deyişle, Yemen savaşının sonucu, Orta Doğu'daki gücün ideolojiye değil, paraya ve dini sermayeye dayandığını kanıtladı. Nasır'ın Mısır ve Suudi Arabistan arasındaki rekabette teslim olması ve Suudi Arabistan'a mali bağımlılığı kabul etmesi sayılara dayanıyordu: Suudiler, petrol sayesinde Mısır'ın sahip olmadığı kaynaklara sahipti. Hartum zirvesi, Nasır'ın öncülük ettiği Arap milliyetçiliğinin gerilemesinin ve Suudi Arabistan'ın, petrol doları politikasının ve pan-İslamcı ideolojinin yükselişinin açık bir kabulüydü.

Mısır'ın egemen olduğu kutuptan Suudi Arabistan'ın egemen olduğu kutba doğru yaşanan bu güç kayması, Nasır'ın uyguladığı laik eğilimli Arap milliyetçiliğini ve Arap sosyalizmini itibarsızlaştırmaya yönelik sistematik bir kampanyayla eş zamanlı olarak gerçekleşti. Halefi Enver Sadat, 1970'te Nasır'ın ölümünden sonra iktidardaki hakimiyetini pekiştirdiğinde, Körfez ülkeleriyle güçlerini birleştirdi ve selefinin ideolojik mirasına karşı çok yönlü bir saldırı başlattı. Kendi mirasını inşa etmeyi amaçlayan Sadat,

Nasır'ın laik eğilimli Arap milliyetçiliğine alternatif olarak dindarlığı ve İslami referansları kullandı. Sadat ile petrol doları ve pan-İslamcılık arasındaki kutsal ittifak, Altı Gün Savaşı'ndan sonra zirveye ulaşan Arap milliyetçiliğini itibarsızlaştırma projesini sürdürdü.

Nasır'ın gidişiyle Arap milliyetçileri kendilerini yetim ve petrol doları odaklı Körfez liderleri ve Sadat gibi müttefikleri tarafından kuşatılmış hissettiler. Bu yeni liderler kendi miraslarını inşa etmeyi ve Arap milliyetçiliğini bir kez ve tamamen ortadan kaldırmayı hedeflediler. Ancak yeni elit, alternatif bir temel mit veya yeni bir ideoloji sunmakta başarısız oldu. Bölgedeki demokratik ve kalkınma eksikliklerini gidermekten çok uzak olan Sadat, Beşar Esad, Hafız Esad, Saddam Hüseyin ve Hüsnü Mübarek gibi bağımsızlık sonrası ikinci ve üçüncü kuşak yönetici elitler, derin devleti pekiştirdiler ve Arap halkının yoksullaşmasına yol açan neoliberal ekonomik politikalar izlediler. Bu süreçte, tüm devlet sistemi dengesini kaybetti ve otoriterlerin şiddet ve güvensizlikten faydalanmasını kolaylaştırdı.

Suriyeli şair Nizar Kabbani, Arapların bu kayıp ve yas duygusunu özetlemiştir. Kabbani'nin güçlü ve geniş kitleler tarafından okunan şiiri "Arapların Ölümünü Ne Zaman İlan Edecekler?" Arap liderlerine duyduğu hayal kırıklığını yansıtmaktadır. Burada, son derece popüler şair, Arapların trajik durumunu şöyle dile getiriyor:

Elli yıldır,
Arapların durumunu izledim,
Gök gürlerken, yağmur yağmaz,
Savaşlara girip bir daha asla geri dönmedikleri için,
Söylemin derisini çiğnerken,
Ama sakın onu sindirmeyin…

…Elli yıl sonra
Gördüklerimi kaydetmeye çalışmaktan,
Şunu söyleyebilirim ki, erkeklerin şuradan geldiğine inanan milletler gördüm:
güvenlik hizmetleri
Bunlar da tıpkı baş ağrısı veya grip gibi Tanrı tarafından takdir edilmiştir.
Ya da cüzzam, ya da uyuz;

> Antika dükkanlarında Arap kültürüne ait eserlerin sergilendiğini gördüm.
> Ama Arapları görmedim! [63]

Arap milliyetçiliği bir türlü toparlanamadı. O zamandan beri, pan-İslamcılık ve Selefi-cihadizm de dahil olmak üzere, siyasi İslam'ın birçok farklı biçimi veya tezahürü tarafından yerini aldı. Ancak siyasi İslam'ın yoğunluğuna ve popülaritesine rağmen, İslamcılar hiçbir zaman siyasi bir vizyon veya yönetim için bir plan sunmadılar.

İronik bir şekilde, Arapçılığın başarısızlığının ardından, Suudi Arabistan önderliğindeki Arap monarşileri ideolojik boşluğu pan-İslamcılıkla doldurmaya çalıştı. Yoksul Arap kitleleri arasında fikirsel bir güç olarak ulemanın yükselişi bunun bir örneğidir. Dahası, Nasır'ın 1967'deki aşağılayıcı yenilgisi, İslam çevrelerinde daha modern ve "Batılılaşmış" bir İslam'a yönelmesinin ilahi bir cezası olarak gösterildi. Buna karşılık, petrol doları monarşilerinin destekçileri, 1967'den sonra bu monarşilerin artan etkisini, İslam'ın gerçek gücünden asla uzaklaşmayanlar için ilahi bir ödül olarak tasvir ettiler.

Bir ideoloji olarak Arap milliyetçiliği, Arap dayanışmasına duyulan özlem ve Batı egemenliğine ve sömürgeciliğine karşıtlığa dayalı ortak bir kimliğin ifade edilmesiyle renklendirilmiş, geçmiş Arap uygarlığının ihtişamını vurguluyordu. [64] Geçmişin yolsuzluğuna ve bölünmüşlüğüne son vereceğini vaat ediyordu. Arap milliyetçiliği, Ortadoğu'da daha iyi yönetişim için (halk ile hükümetleri arasındaki sözleşmenin ahlaki omurgası olarak) siyasi mantığı ve devlet sınırları ötesinde Arap işbirliğinin temelini sağlayabilirdi. Ancak küresel Soğuk Savaş, dış tehditler, siyasi otoriterlik, Arap içi rekabetler ve iç toplumsal sözleşmenin yıpranmasının birleşik baskıları altında, kaçınmaya çalıştığı yolsuzluğa ve bölünmüşlüğe kurban gitti. Onun yerine, siyasi İslam ve pan-İslamcılık gibi muhafazakar hareketler, mevcut devletlerin başaramadığı yerde refah sağlamayı vaat ederek boşluğu doldurmaya başladı, ancak gerçeklik farklı çıktı. Milliyetçiliğin başarısızlığı ve pan-İslamcılığın benzer geniş kitlelere hitap eden bir alternatif sunamamasıyla, mezhepsel şiddete karşı bir teselli olarak Arap işbirliği davasını kurarak bölgenin potansiyelini ortaya çıkarabilecek uygulanabilir bir ideoloji görünmüyor. Orta Doğu devlet sistemi on yıllardır (ideal olarak) boş bir şekilde işliyor.

Şu Anki Durumumuza Giden Yol

Devlet tarafından terk edilen ve dini unsurlarla beslenen devlet dışı aktörlerin ilgisine kapılan Orta Doğu halkı, geçim ve güvenlik için yavaş yavaş yerel, etnik, toplumsal ve aşiret bağlarına geri çekildi. Bunun sonucu olarak Orta Doğu'daki kurumsal siyaset çöktü ve bölgesel düzen parçalandı. 1975'ten 1990'a kadar süren Lübnan iç savaşı bunun acımasız bir örneğiydi.

Çeşitli ve açık bir toplum olan Lübnan, Beyrut'u mezhep çatışmalarının küresel sembolü haline getiren iç savaşa sürüklenerek neredeyse çöktü. On beş yıl boyunca Lübnan, bölgesel ve küresel vekalet savaşlarının savaş alanı oldu.

Lübnan gibi, Irak ve İran arasındaki sekiz yıllık çatışma (1980-1988) da kan ve maddi kayıplara yol açtı ve bu çatışma da daha geniş bölgeden aktörleri içine çekti. [66] Ayrıca, zamanın Arap ülkeleri arasındaki rekabeti azaltmadığını da gösterdi. Suriye'nin Irak ile uzun süredir devam eden rekabeti nedeniyle, Suriye İran ile ittifak kurmayı seçti. Diğer Arap devletlerinin çoğu, farklı derecelerde de olsa, Irak'ı destekledi. [67] Irak-İran savaş alanlarındaki tozlar henüz yatışmadan Saddam Hüseyin komşu Kuveyt'i işgal etti ve Arap milliyetçiliğinin ve Arap Birliği gibi Arap ülkeleri arası kurumların tabutuna son çiviyi çaktı. Mısır da dahil olmak üzere birçok Arap devleti, Irak birliklerini Kuveyt'ten çıkarmak için eski düşmanları olan Amerika Birleşik Devletleri ile güçlerini birleştirdi.

Arap milliyetçiliğinin çöküşüne katkıda bulunan şey tam olarak bu rekabet ve özünde gerçekçi siyasetin benimsenmesidir. Bu eğilim, Arap milliyetçiliğinin önde gelen teorisyeni Sati' el-Hüsri tarafından 1947-1948 Filistin Savaşı'ndan sonra, Arapların yedi devlete karşı tek bir devlet oldukları halde savaşı nasıl kaybettiklerini tekrar tekrar sorguladığında öngörülmüştü. Cevabı şuydu: "Araplar savaşı *tam olarak yedi devlet oldukları için* kaybettiler." [68] Hüsri'ye göre, yedi devlet arasındaki bölünmelerin çözümü açıktı: "gelecekteki savaşları kaybetmemek için Arapların tek bir Arap devleti altında birleşmesi gerekiyordu." [69] Bunu yaparak, Ortadoğu haritasını, mevcut devlet sistemini yaratan sömürgeci güçlerin değil, *kendi* özlemlerine uygun şekilde yeniden çizebilirlerdi.

1950'lerden itibaren, Arap devletleri sistemini parçalayabilecek potansiyele sahip birçok ayrışma mevcuttu. Milliyetçi veya muhafazakâr olsun, Arap yöneticiler, hayali bir Arap idealini savunmaktan veya yabancı

düşmanlara karşı gerçek bir savunma paktı oluşturmaktan ziyade, birbirlerine karşı siyasi puan kazanmakla daha çok ilgileniyorlardı. Altı Gün Savaşı, Arap yöneticilerinin yıllar boyunca defalarca kullandığı ve kötüye kullandığı Arap birliği ve ortak kader söylemini sona erdirdi. 5 Haziran 1967'de Mısır, Suriye ve Ürdün İsrail saldırısının en ağır darbesini alırken, diğer Arap yöneticiler ellerini kollarını bağlayıp hiçbir şey yapmadılar; bu eylemsizlik, söylemlerinin yüceliğiyle tam bir tezat oluşturuyordu. Bu aynı zamanda, Filistinlilere müdahale edip yardım etmektense, Arap rakiplerinin düşüşünü görmekten daha mutlu olduklarının da bir göstergesiydi.

Verilen sözlerin tutulmaması, Filistinlilerin sıkıntılarını hafifletme konusunda Arap yöneticilerinin zayıflığını defalarca ortaya koydu. Aslında, İsrail, Arap devlet sistemiyle bireysel ve toplu olarak girdiği her askeri çatışmayı kazandı. Sadece Hizbullah (ve daha az ölçüde Hamas), devlet dışı bir aktör olarak, 2006'da Lübnan'da İsrail'in savaş çabalarını engelledi. Dahası, Soğuk Savaş sırasında Arap-İsrail çatışmasının uluslararasılaşması, Orta Doğu'yu ABD-Sovyet vekalet savaşının tehlikeli bir sahnesine dönüştürerek bölgesel politikayı militarize etti ve güvenlik temelli devleti pekiştirdi. Bu anlamda, Altı Gün Savaşı, devlet sisteminin temel efsanesini baltaladı ve iktidardaki elitin otoritesine ve meşruiyetine ölümcül bir darbe indirdi. İnsanlar kaybın ağırlığını kavradıkça, kendilerine zafer ve onur vaat eden ancak yenilgi ve aşağılanma getiren güçlü adamlardan dolayı kırgın ve aldatılmış hissettiler. Halk ile yöneticiler arasında bir kopuş yaşandı ve bu durum yöneticilerin daha da büyük bir hızla baskı uygulamasına yol açtı.

Yönetici elitler hayatta kalma ve dış rakiplerle ve iç muhaliflerle mücadeleyle giderek daha fazla meşgul oldukça, devlet-toplum ilişkileri daha da bozuldu. Kurumlar sürekli olarak zayıflatıldı ve yerlerine devasa bir güvenlik aygıtı ve bürokrasi kuruldu. Hukukun üstünlüğünü koruyabilecek ve toplumdaki çatışmalara arabuluculuk edebilecek bağımsız bir yargı sistemi sistematik olarak ortadan kaldırıldı. Birçok Arap ülkesinde devletin güvenlikleştirilmesinin artması, yönetici elitlerin artan güvensizlik duygusuyla doğru orantılıydı. Halkla başa çıkma konusunda giderek daha fazla endişe duyan Orta Doğu'daki güçlü liderler, sağlam ekonomik politikalar ve vatandaşlara siyasi süreçte söz hakkı verme yerine siyasi hayatta kalmayı önceliklendirdiler. Yönetici elitlerin azalan meşruiyeti, bölgedeki ve ötesindeki diğer devletlerden kaynaklanan artan güvenlik

korkularıyla birleşti. Bu, yönetici elitlerin hem iç hem de dış politikayı sıfır toplamlı bir oyun olarak çerçevelediği ve böylece devletler içinde ve arasında daha kapsayıcı ve işbirlikçi ilişkilerin ortaya çıkmasını engellediği bir kısır döngü yarattı.

Dahası, bölgesel politika ve dış ilişkilere verilen önem, otoriter rejimler tarafından on yıllardır biriken acil iç sorunlardan dikkati dağıtmak için kullanılmıştır. Arap milliyetçiliğinin zayıflamasından elli yıl sonra bile, Arap yöneticiler kendi beceriksizlikleri ve kötü yönetimleri için suçu başka yöne çekmek amacıyla hâlâ anti-emperyalist, anti-Batı ve anti-Siyonist söylemler kullanmaktadır. Saddam Hüseyin ve Muammer Kaddafi'den Beşar Esad ve Hüsnü Mübarek'e kadar otokratik yöneticiler ve savunucuları, yabancı güçleri Arap vatanına karşı komplo kurmakla suçlamaktadır. Başlarını kuma gömerek, kendi kendilerinin en büyük düşmanlarıdırlar.

Bölgedeki uzun süreli çatışmaların kümülatif etkisinin, bu çatışmalar devam ettikçe daha da arttığını unutmamak çok önemlidir. Büyük veya küçük savaşlar, ne kadar uzun sürerse halk üzerinde o kadar büyük kayıplara yol açar ve Ortadoğu'da son yüzyıl, neredeyse sürekli olarak yıkıcı ve şiddetli çatışmaların yaşandığı bir dönem olmuştur. Bu çatışmalar, bölgedeki devlet, toplum ve ekonomi üzerinde yıkıcı bir etkiye sahip olmuştur. Arap dünyasının tarihi, bu faktörlerin nasıl organik olarak birbirine bağlı olduğunu ve etkileşim içinde olduğunu bir kez daha göstermektedir. Arap-İsrail savaşları, milliyetçi ve muhafazakâr rejimler arasındaki ve milliyetçilerin kendi aralarındaki şiddetli rekabetler ve diğer çatışmalar, Arap kurumlarının gelişiminde silinmez bir iz bırakmıştır. Bu uzun süreli çatışmalar, siyasi otoriterliği beslemiş ve iktidardaki elit ile halk arasında büyük bir uçurum yaratmıştır. 2010-2012 yıllarında patlak veren Arap Baharı ayaklanmaları, on yıllarca süren ekonomik kötü yönetim ve derinleşen siyasi otoriterliğin körüklediği öfke ve hayal kırıklığının bir patlamasından daha fazlası olarak görülmelidir. Arap ayaklanmalarının ilk dalgası ve ardından 2018-2019'daki ikinci dalga, Arap halkının liderlerine, sömürgecilik sonrası devlette sömürgeci uygulamaların devam etmesinden dolayı kendilerinden başka herkesi suçlamayı bırakmaları gerektiğini söyleyen bir mesajdır.

6

Sömürgecilikten Soğuk Savaşa:

Dışarıdan Sömürge Sonrası Devletin Yıkılması

Azerbaycan Cumhuriyeti Orta Doğu'da değil. Ancak 1946 baharında orada yaşananlar, Orta Doğu için derin sonuçlar doğuracak ve kaderini gelecek on yıllar boyunca şekillendirecekti. Birçok tarihçi, Soğuk Savaş'ın Azerbaycan'da başladığına inanıyor.

Azerbaycan, Hazar Denizi'nin batı kıyılarında yer almaktadır. Kuzeyde Rusya, güneyde İran, batıda Ermenistan ve kuzeybatıda Gürcistan (Joseph Stalin'in doğum yeri) arasında kalan ülkenin stratejik konumu, uzun süre imparatorlukların dikkatini çekmiştir. Yüzyıllar boyunca Azerbaycan'ın kaderi, imparatorluk çıkarlarına ve toprak hırslarına uygun olarak ülkeyi bölüştüren bir dizi çar ve şah tarafından belirlenmiştir. Rusya kuzeyi, İran ise güneyi sahiplenmiştir.

1917'deki Rus Devrimi'nde Çarlık iktidarının çöküşü bu dinamiği değiştirdi ve Azerbaycan bu fırsatı değerlendirdi. 27 Mayıs 1918'de, kendisini bağımsız bir demokrasi ilan eden dünyadaki ilk Müslüman ülke oldu. Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti doğdu. Ancak bu uzun sürmedi. Çarlar gitmiş olabilir, ama Rusya'nın yakıt ihtiyacı bitmemişti. Vladimir Lenin, Azerbaycan'ın geniş petrol rezervlerine bir baktı ve yeni kurulan Sovyetler Birliği'nin bunlara Azerbaycan'ın bağımsızlığından veya demokrasisinden daha çok ihtiyacı olduğunu hesapladı. Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti, 28 Nisan 1920'de Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti oldu.

Başladığı gibi devam etti. Petrolün rolü kritik olmaya devam etti. Azerbaycan'ın rezervleri Sovyet sistemi için o kadar hayati önem taşıyordu ki, II. Dünya Savaşı'nda (veya Rusların dediği gibi Büyük Vatanseverlik Savaşı'nda) bölge, Doğu Cephesi'ndeki Kızıl Ordu'nun ihtiyaç duyduğu petrolün dörtte üçünden fazlasını sağladı. Bölgenin ve petrolünün stratejik önemi Alman işgalcilerin gözünden kaçmadı. Azerbaycan üzerindeki savaş o kadar şiddetliydi ki, Stalin kazanmak için hiçbir şeyden çekinmedi. Savaşı yürüten generallerin aileleri, cephedeki komutanlara, savaşın Moskova'nın istediği gibi gitmemesi durumunda kişisel olarak nelerin tehlikede olduğunu hatırlatmak için sık sık Moskova'da rehin tutuluyordu.

Savaşın sonu pek bir değişiklik getirmedi. Azerbaycan geçmişte çarlar ve şahlar, Sovyet sosyalistleri ve Alman Nazileri arasında çekişme konusu olmuştu ve şimdi yeni bir güç mücadelesi başladı. Seçkin bilim insanı Fred Halliday'in açıkladığı gibi, "Mart 1946'da Sovyetlerin Azerbaycan'daki İran topraklarından güçlerini çekmeyi reddetmesi krizi, İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra Sovyet-Amerikan ittifakının ilk büyük kriziydi." [1] Bu olay, Moskova ve Washington DC arasındaki savaş zamanı çıkar evliliğindeki çatlakları ortaya çıkardı ve birçok kişi tarafından küresel Soğuk Savaş'ı ateşleyen kıvılcım olarak görülüyor.

Bunu bir yıl sonra, sömürgecilik sonrası dünyanın büyük bir bölümünü Amerikan savunma şemsiyesi altına ve gerçekte "gayriresmî imparatorluğuna" katmayı amaçlayan birçok ABD güvenlik doktrininden ilki olan Truman Doktrini izledi. [2] Amerika Birleşik Devletleri'nin Soğuk Savaş sırasında kurduğu yeni gayriresmî imparatorluk, isim olarak farklıydı ancak özünde eski Avrupa sömürge imparatorluklarından yalnızca kısmen farklıydı. Yıldız ve Şerit bayrağını dikmek ve dünyanın her yerine toprak fethetmek yerine, bu yeni emperyalizm biçimi, askeri ağlar, silah satışları, ekonomik yaptırımlar ve ödüller ve istihbarat operasyonları gibi daha incelikli zorlama biçimlerine dayanıyordu. Çoğu zaman, Amerika'nın kontrolü ve hegemonyası, yerel elitin rızasına, neoemperyal güç ile dünyanın çevrelerindeki iktidardaki oligarşiler arasında karşılıklı olarak uygun bir ortaklığa bağlıydı. [3]

Savaş sonrası dünya bölünmesi artık başlamıştı. İster istemez, dünyanın dört bir yanındaki uluslar ve halklar taraf tutmak zorundaydı. Sonraki yarım yüzyıl boyunca, Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği sırasıyla liberal kapitalizm ve komünizm modellerini ihraç etmeye çalışırken, dünya

iki savaşan bloğa bölünecekti. İkinci Dünya Savaşı'nın dehşeti, uluslararası politikada yeni ortaya çıkan süper güçlerin doldurmaya kararlı olduğu bir meşruiyet boşluğu yaratmıştı. Her biri Avrupa'nın aydınlanma projesinin evrenselliğine dair iddiasını benimsedi, ancak Avrupa'nın sömürgeci yaklaşımını reddetti. Bunun yerine, değerlerinin yayılmasının, *herkesin* özgür ve bağımsız olabileceği bir modernliğin kurulmasını sağlayacağını ileri sürdüler.

Gerçeklik çok farklı çıktı. 1946 baharında Azerbaycan'da yaşananlar, Orta Doğu'da yaşanacakların habercisiydi. Azerbaycan gibi, Arap dünyası ülkeleri de stratejik açıdan önemli noktalardır. Doğu ve batı, kuzey ve güney arasında geçiş noktaları olan bu ülkelerin birçoğu, küresel ticaret için hayati önem taşıyan ve donanma filolarının geçişi için gerekli olan nakliye yolları üzerinde egemenliğe sahiptir. Ve Azerbaycan gibi, birçoğu kaynak bakımından zengindir: Toprakları, süper güçlerin ordularının ve küresel ekonominin işleyişi için olmazsa olmaz olan petrolle doludur.

Ortadoğu için, küresel politikadaki bu yeni hizalanmanın zamanlaması daha kötü olamazdı. İngiltere ve Fransa'nın eski resmi imparatorlukları gerilerken ve kolonileri bağımsızlık hayalleri kurmaya cesaret ederken, aynı koloniler Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği arasında şiddetli bir küresel güç mücadelesine derinden karışmak üzereydi. Azerbaycan çatışması, Mısır'ın İngiltere'den bağımsızlığını kazanmasından altı yıl önce ve Cezayir'in Fransa'dan bağımsızlığını kazanmasından on altı yıl önce gerçekleşti. İran da, müzakereci bir parlamento ve muhalefet kurarak temsili demokrasiye doğru yavaş yavaş ilerliyordu. Bu ülkeler henüz özerk varlıklar olarak işlev görmeye bile başlamamışlardı ve altlarındaki zemin çoktan değişmişti.

Küresel güç dengelerinin kuralları değişirken, Ortadoğu'nun yeni yöneticilerinin çok azının, hatta hiçbirinin tahmin edemediği yeni bir Büyük Oyun başladı. Uluslararası sistem iki kutuplu çizgilerde gelişip Ortadoğu'yu vekalet savaşları ve süper güç rekabetinin sahnesine dönüştürürken, biçimsel bağımsızlığın pek bir değeri kalmamıştı. Sömürgecilikten kurtulma, yabancı müdahaleden özgürlük getirmedi. Aksine, durum daha da kötüleşti. Artık teknik olarak sömürge altında olmasalar da, yabancı etki dolaylı olduğu için daha az sinsi değildi. Uzun zamandır hayal edilen Arap ve İran bağımsızlığı, sadece isim olarak kalma riski taşıyordu. Ortadoğu'nun yeni bağımsız devletlerinin liderlerinin karşı karşıya kaldığı en acil

zorluklardan biri, ülkelerinin bu yeni dünya düzenindeki yerini nasıl belirleyecekleriydi. Seçtikleri taraf, kurdukları ittifaklar ve izledikleri politikaların kalıcı sonuçları olacaktı. Sadece milyonlarca insanın günlük yaşamını etkilemekle kalmayacak, aynı zamanda sömürgecilik sonrası devletin varlığını da belirleyecekti. Ne yazık ki, yeni yöneticilerin çoğu, seleflerine benzer bir yol izleyerek, yerel elitlerin halkın pahasına yabancı güçlerin çıkarlarına hizmet ettiği sömürge döneminin düzenlemelerini tekrarladı.

Son kitabımda da belirttiğim gibi, Soğuk Savaş'ın on yılları, çağdaş Orta Doğu'nun siyasi ve ekonomik gidişatını değiştirmede önemli sonuçlar doğurdu. [5] Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği arasındaki küresel çatışma, Tahran'dan Kahire'ye kadar Orta Doğu sokaklarında yaşandı. Sovyetlerin bölgedeki maceraları kısa süreli olsa da, Soğuk Savaş, Amerika Birleşik Devletleri'nin eski Avrupa sömürgeci güçlerinin yerini almasına ve Orta Doğu'yu yeni oluşan "gayri resmi imparatorluğuna" eklemesine olanak sağladı.

Biz mi, Onlar mı: İki Kutupluluğun Sorunları ve Soğuk Savaşın Bölgeyi Nasıl Etkilediği

Ortadoğu'nun genç ve kırılgan devletleri, sömürgeciliğin zincirlerinden henüz kurtulmuşken, sert bir seçimle karşı karşıya kaldılar: İyi ve kötü arasında tarafsızlığın mümkün olamayacağı söylenen, yeni bağımsızlığını kazanmış Mısır, İran (resmi olarak sömürgeleştirilmemişti), Irak, Suriye, Ürdün, Lübnan ve diğerleri, iki kutuplu Soğuk Savaş'ın ağına yakalandılar. Ya bir taraf seçmek ya da tek başlarına hareket etmenin sonuçlarına katlanmak zorundaydılar.

İki seçenek de risksiz değildi. Bir taraf seçmek bağımsızlık ve egemenliğin kaybı anlamına geliyordu. Ancak bir taraf seçmemek, son derece ihtiyaç duyulan yardımın kaybı ve ABD'nin öfkesini çekmek anlamına geliyordu. Amerika Birleşik Devletleri, Rusya'yı kuşatmak ve Moskova'nın bölgedeki ve ötesindeki etkisini sınırlamak için tasarlanmış savunma anlaşmalarına katılmaları için yerel aktörler üzerinde özellikle ağır baskı uyguladı. Sovyetler Birliği'ne karşı taraf tutmayı reddeden Orta Doğu yöneticileri dışlandı, cezalandırıldı, mali yardımdan mahrum bırakıldı ve hatta iktidardan uzaklaştırıldı. Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere,

Ağustos 1953'te İran'ın demokratik olarak seçilmiş başbakanı Muhammed Mossadegh'i iktidardan uzaklaştıran bir darbe düzenleyerek örnek gösterdi. Mısır Cumhurbaşkanı Cemal Abdül Nasır, 1956'daki Süveyş krizi sırasında Mossadegh'e benzer bir kaderi neredeyse yaşadı. Soğuk Savaş, en başından itibaren yeni bağımsız devletler üzerinde ağır bir yük oluşturdu ve kurumsal ve toplumsal gelişimlerini engelledi. Bağımsızlık hızla kaybedilmiş bir fırsata dönüştü.

Bağımsızlık sonrası yaşam, Orta Doğu'nun uluslararası ilişkilerinde dramatik bir değişim anlamına gelmedi. Yeni yönetici elitin bağımsız hareket etme yeteneği son derece sınırlıydı. Bağımsızlık sonrası liderler, Doğu-Batı rekabetinin mayın tarlasında yol almak ve tuzaklardan kaçınmak zorundaydı. Bu kolay bir iş değildi. Birçok Orta Doğu liderinin yeni dünya düzeninin iki kutupluluğuna ilk tepkisi, kötü bir durumdan en iyi şekilde yararlanmaya çalışmak oldu. Taraf seçmek zorundaysanız, neden her iki tarafı da birbirine karşı kullanıp avantaj elde etmeyesiniz? Soğuk Savaş dönemi boyunca, yabancı güçler ve yerel elitler arasındaki ilişkilerde, sömürgecilik döneminde gördüğümüz benzer dinamikleri gözlemliyoruz. Bağımsızlık sonrası Orta Doğu ülkeleri, seleflerinin sömürgeci efendilerine olan bağımlılığına benzer şekilde, gayri resmi olarak da olsa, süper güç hamilerine bağımlıydılar.

1950'lerin ortalarından Soğuk Savaş'ın sona erdiği 1989 yılına kadar, Mısır, İran ve Suriye gibi ülkeler Washington ve Moskova'dan milyarlarca dolar askeri ve teknik yardım almayı başardılar. 1954 ile 1970 yılları arasında Nasır, yaklaşık 2 milyar dolar yardım aldı: 1 milyar doları Amerika Birleşik Devletleri'nden, 1 milyar doları da Sovyetler Birliği'nden. İsrail de Soğuk Savaş'tan faydalanma sanatında ustalaşarak Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa'dan on milyarlarca dolar elde etti. Örneğin, İsrail'in 1947-1948 Filistin Savaşı'ndaki zaferi, kısmen 1948'de Sovyet Çekoslovakya'dan aldığı ilk büyük silah anlaşmasına bağlıydı.

Ancak bunun da bir dezavantajı vardı. Bölge liderleri bu Soğuk Savaş pazarında yer almanın bedelini ağır ödediler. Yeni bağımsızlığını kazanan Orta Doğu devletleri, askeri ve mali yardım için süper güç hamilerine çok çabuk bağımlı hale geldiler. Kendi evlerini düzene sokmak ve Doğu-Batı bataklığına karışmaktan kaçınmak yerine, yerel aktörler balıklama daldılar. Hazır para ve görünüşte zahmetsiz güç cazibesine kapılan yeni yöneticiler, önceki isteksizliklerini bir kenara bırakarak, yabancı kredilerin yüksek faiz

oranlarıyla ve askeri yardımın teknik eğitim ve yedek parça için cezalandırıcı sözleşmelerle geldiğini umursamadan, pervasızca süper güç oyununu oynadılar. Soğuk Savaş'ın doruk noktasında, oyun o kadar yoğundu ki, kimin kimi cezbetmeye çalıştığını ayırt etmek çoğu zaman zordu: süper güçler mi, yerel aktörler mi, yoksa tam tersi mi?

Bu asimetrik ilişkide, ikinciler en başından beri dezavantajlı konumdaydı. Manevra alanları sınırlıydı ve seçebilecekleri seçenekler azdı. Bu da ölümcül yanlış hesaplamalara yol açtı. Bazen, 1960'ların sonlarında Nasır ve 1970'lerin sonlarında İran Şahı gibi kilit bölgesel oyuncular bile Amerika veya Rusya'nın kendilerine ne ölçüde yardım edeceğini yanlış değerlendirdiler. Ne Nasır ne de Şah, kendilerinin feda edilebilir olduklarını ve süper güç hamilerinin onları kendi ulusal çıkarları uğruna feda etmekten çekinmeyeceklerini fark etmediler.

Küresel Doğu-Batı rekabeti, sömürgecilikten kurtulmuş devletlerin iç politikalarını ve ekonomilerini çarpıttı ve değerli kaynakları yönetim kurumları inşa etmekten uzaklaştırdı. Maddi cazibeler, yeni elit için karşı konulmaz derecede çekiciydi. Ancak, süper güçlerden birinden veya diğerinden gelen dış yardım mevcut olsa da, bu yardımın da şartları vardı. Bu, Arap ve Orta Doğu elitlerini, kolayca kaçamayacakları iki kutuplu Soğuk Savaş ittifaklarına daha da derinden çekmek için (eski sömürge borç finansmanı gibi) kasıtlı olarak tasarlanmış bir senaryoydu. Bu bağımlılık, iç meşruiyetlerini zayıflattı. Bağımsızlık iddialarını alaya aldı. Bu da, kapsayıcı yönetişim talep eden insanlara karşı artan otoriterliğe ve şiddetli baskıya yol açtı. Kalkınmaya yardımcı olmak, bağımsızlığı güvence altına almak ve yerel halkın yaşamlarını iyileştirmek yerine, yabancı fonlar otoriter yönetimi pekiştirmek için bir araç haline geldi. Kaderin acımasız bir cilvesi olarak, yeni sömürge sonrası gerçeklik, Orta Doğu'nun yeni yöneticilerinin inanmak istedikleri kadar sömürge döneminden farklı değildi.

Bu paradoks daha derin bir soruna yol açtı. Bağımsızlık sonrası Orta Doğu devleti, devlet-toplum ilişkilerinin giderek kötüleşmesiyle karakterize edildi. Sömürge döneminde başlayan toplumsal mücadelelerin çoğu henüz çözüme kavuşmamıştı. Aynı zamanda, milliyetçi liderlerin kahramanlık anlatılarındaki çatlaklar genişlemişti çünkü verdikleri sözleri tutmadıkları açıktı. Ancak muhalif aktivistler iktidardakilerin zayıflıklarını ve başarısızlıklarını ne kadar sık ortaya koyarsa, otoriter liderler de statükoyu

korumak ve iktidardaki konumlarını sağlamlaştırmak için o kadar sık şiddete başvurdular. Bu şiddete başvurma, devlet kurumlarının kamuoyu nezdindeki kabulünü zayıflattı ve toplumlar içinde kutuplaşma eğilimlerini körükledi; bölge bu durumdan hala kurtulamadı.

İki kutupluluğun ikinci ve aynı derecede acil bir sorunu da bölgedeki çatışmalar üzerindeki etkisiydi: Soğuk Savaş, yerel ve bölgesel çatışmaları uluslararasılaştırdı. Arap-İsrail çatışmasından Arap ülkeleri arasındaki rekabete, İran-Irak savaşına ve Lübnan İç Savaşı'na kadar her şey, küresel Soğuk Savaş'ın dinamiklerine karıştı; bu da gerilimleri artırdı ve çözümlerini daha da zorlaştırdı. Özellikle Arap-İsrail çatışmasının uluslararasılaşması, Ortadoğu ile Amerika Birleşik Devletleri arasındaki tutumları derinden değiştirdi ve ilişkileri etkiledi.

Diğer tüm konulardan daha çok, Washington'ın İsrail'e koşulsuz desteği Arap ve Müslüman kamuoyunu yabancılaştırdı. Yirminci yüzyılın başlarında, Arapların Amerika Birleşik Devletleri'nden yüksek beklentileri vardı. Ülke daha önce Arap ve Müslüman topraklarını yönetmemişti ve İngiltere veya Fransa'nın aksine, dürüst bir arabulucu olarak görülüyordu. Ancak Orta Doğu'nun gözünde, Amerika'nın yeni sömürgeciliği, İngiliz-Fransız sömürgeciliği kadar sinsi hale geldi ve emperyalizmi, gayri resmi olsa bile, çok gerçek bir hal aldı.

Yabancı mali yardımda olduğu gibi, bölgesel çatışmaların uluslararasılaşması da yerel aktörlerin başlangıçta isteyerek benimsediği bir senaryoydu. Stratejik avantaj elde etmek için hem Araplar hem de İsrailliler sırasıyla Sovyetler Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri'nin desteğini kazanmaya çalıştılar ve müdahalelerini memnuniyetle karşıladılar. Sonuç olarak, 1956'dan itibaren, temelde yerel bir sorun olan Arap-İsrail fay hattı, süper güçler arasında bir vekalet savaşına dönüştü ve birden fazla kez Rusya ile Amerika Birleşik Devletleri arasında doğrudan nükleer bir çatışma riskini beraberinde getirdi. Aslında, "ABD güçlerinin nükleer alarma geçirildiği yirmi vakadan ve Sovyet güçlerinin geçirildiği bilinen bir vakadan" yedisi doğrudan Orta Doğu'daki olayların sonucuydu.

Bölgedeki süper güç rekabetinin yoğunluğu göz önüne alındığında, Orta Doğu'da hiçbir nükleer çatışmanın yaşanmamış olması mucizevi bir durumdur. Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği büyük bir itidal göstererek rekabetlerinin kontrolden çıkmasına izin vermediler. Nükleer güçler olarak, hem bölgede hem de dünya genelinde doğrudan bir

çatışmadan kaçınmak konusunda örtük bir anlayışa sahiplerdi. 1956, 1967, 1973 ve 1982 yıllarındaki son derece gergin Arap-İsrail savaşları sırasında, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi aracılığıyla çatışmanın kapsamını sınırlamak ve daha fazla tırmanmasını önlemek için çalıştılar.

Bağımsızlık sonrası Ortadoğu devletlerinin liderleri, modernleşme ve rejimlerini sağlamlaştırma arayışlarında iki kalkınma modeliyle karşı karşıya kaldılar. Kapitalist ve komünist sistemler, öncelikle ekonomik, sosyal ve siyasi alanlarda yukarıdan aşağıya reformlar uygulayabilecek güçlü bir merkezi otoriteye duyulan ihtiyaçla ilgili bazı ortak özelliklere sahipti, ancak uluslararası ilişkiler konusundaki bakış açıları son derece farklıydı. Sovyet ve sosyalist ideallerle kısa bir flört döneminden sonra, bölge için en büyük sonuçları doğuran Batı, ABD liderliğindeki model oldu. Bu modelde, bir devleti modernliğe taşımak için gereken devlet merkezli reform aşamalarını belirlemesi beklenen bir dizi yaklaşım (genellikle modernleşme teorisi olarak özetlenir) yer alıyordu. Ancak bu reçeteler, devlet öncülüğünde kalkınmanın Batı deneyimine dayanıyordu. Bu açıdan, modernleşme yol haritası "Batılılaşma" reçetesine çok daha yakındı.

Dahası, Washington'ın Ortadoğu'da, özellikle sanayileşme, mekanizasyon ve silahlı kuvvetlerin modernizasyonu alanlarında modernleşme teorisini kullanması, yerel üretim biçimleri üzerinde yıkıcı etkiler yarattı. Sosyoekonomik şikayetleri artırdı ve böylece bağımsızlık sonrası iktidar elitlerinin meşruiyetini önemli ölçüde zayıflattı. Dolayısıyla, iki süper güç, özellikle Amerika Birleşik Devletleri, eski sömürgeci işleyiş ve kontrol biçimlerini terk ederken, bunların yerine daha incelikli ve dolaylı bir neoemperyalizm getirdiler; bu da aynı özelliklerin çoğunu korudu ve bunları benimseyen yerel elitler için aynı siyasi sonuçları doğurdu. Yerel otoriterler, halkın çıkarlarından ziyade kendi çıkarlarını önceliklendirdiler ve yerel ekonomik üretimi ve bununla birlikte gelen kurumları inşa etme fırsatını feda ettiler.

Eski sömürgelerde ekonomi en önemli önceliklerden biriydi. Milliyetçi elitler, siyasi ve ekonomik egemenliğin yanı sıra bağımsızlığı da pekiştirmek zorundaydı. Bunu başarmak için, sınırlarının ötesindeki finans kuruluşlarından yardıma ihtiyaç duyuyorlardı. Ancak savaş sonrası dönemde kurulan ve yönetilen IMF ve Dünya Bankası gibi finans kuruluşlarını, eski sömürgeci efendilerinin bu kuruluşların kurulmasında ve

yönetilmesinde oynadığı rol nedeniyle yeni sömürgecilik biçimleri olarak gördüler. Washington merkezli bu kuruluşlar, makroekonomik politikaları denetlemek ve serbest piyasa reformlarını uygulamaya koyan üçüncü ülkelere kredi de dahil olmak üzere teknik yardım sağlamakla görevlendirilmişti. IMF ve Dünya Bankası'nın Orta Doğu ve Kuzey Afrika'daki rolü, özellikle 1980'lerin ortalarından beri, oldukça tartışmalı hale geldi. Bu kuruluşlar, yabancı güçlere olan bağımlılığı derinleştirdi ve Batı çıkarlarına fayda sağlamak amacıyla yerel ekonomileri ve üretim kapasitesini zayıflatan ekonomik reformlar çağrısında bulundu.

İki kutuplulukla ilişkili sorunlar nedeniyle, gelişmekte olan dünyadaki muadilleriyle birlikte bir dizi bölgesel aktör, baskıya karşı koymak ve sömürgecilik sonrası dünyanın liderleri olarak statülerini meşrulaştırmak için bir "üçüncü yol" kurmaya çalıştı. Milliyetçi elitler, uluslararası ilişkilerde bağımsız bir ses sahibi olmalarını sağlayan bir örgüt olan Bağlantısızlar Hareketi'ni kurdu. Bağlantısızlar Hareketi genellikle "üçüncü blok" olarak tanımlansa da, kurucuları blok kavramına karşıydılar ve iki süper güç arasında taraf tutmaktan kaçınmaya çalıştılar. Nisan 1955'te düzenlenen Bandung Konferansı, Bağlantısızlar Hareketi'nin ilkelerini ortaya koydu. Bunlar arasında birbirlerinin toprak bütünlüğüne ve egemenliğine karşılıklı saygı, saldırgan olmama, birbirlerinin iç işlerine karışmama, eşitlik ve karşılıklı fayda ve barış içinde bir arada yaşama yer alıyordu.

Bandung Konferansı'nın ana sonucu, üyeler arasında ekonomi, eğitim, bilim, teknik eğitim alanlarında daha fazla işbirliği yapılması ve çok taraflı ticaret ve finans düzenlemelerinin kurulması çağrısıydı. [11] Konferans ayrıca ulusal ve bölgesel bankaların ve sigorta şirketlerinin kurulmasını da istedi. [12] Ancak Bandung'daki katılımcıların hiçbir zaman fikir birliğine varamadığı ilkelerden biri, süper güçlerin desteklediği askeri ittifaklara katılım oldu. Bunu başaramadılar çünkü bazı üyeler zaten bu ittifaklara katılmıştı.

Bağlantısızlar Hareketi, Mısır'dan Nasır, Hindistan'dan Cevaharlal Nehru, Gana'dan Kwame Nkrumah, Endonezya'dan Sukarno ve Yugoslavya'dan Josip Tito gibi önde gelen isimler tarafından yönetildi. Süper güçlerin aksine, odak noktası ekonomik ve askeri güç değildi. Bunun yerine, yeni bağımsız devletlerin dünya siyasetindeki kimliği ve yeri hakkındaki sömürgecilik sonrası tartışmaları şekillendirmeyi amaçlıyordu.

Bu güçlendirici anlatının yanı sıra, milliyetçi liderlerin kendi ülkelerinde ve bölgelerinde meşruiyetlerini artırmaya da yardımcı oldu. Bu nedenle, Nasır 1967'de İsrail tarafından aşağılayıcı bir yenilgiye uğradığında ve üç yıl sonra vefat ettiğinde, etkileri memleketi Mısır'ın çok ötesine yayıldı. Arap dünyası gibi, Bağlantısızlar Hareketi de onu kendi çıkarlarının savunucusu olarak benimsemişti.

Soğuk Savaş siyasetinin iki kutupluluğu içinde bir “üçüncü yol” bulma girişimi, özellikle Washington'dan sürekli baskı gördü. Süper güçlerin her birinin Ortadoğu'nun geleceği hakkında kendi görüşleri vardı ve bu görüşleri dayatmaya çalışmak için hem araçlara hem de motivasyona sahiplerdi. Süper güçlerin bölgede neyi başarmayı umduklarını anlamak için, Washington ve Moskova'nın bakış açısına daha yakından bakmamız gerekiyor.

Washington'dan Bakış: Amerika'nın Soğuk Savaş Sendromu

Nasır, Amerikan kültürüne hayrandı. Darbeden sonraki ilk yılda, kendisi ve diğer üst düzey subaylar sık sık ABD büyükelçiliğinde sosyalleşiyor ve bağlantılar kuruyorlardı. Bunlar sadece sosyal etkinlikler değildi. Amerikalılar ve Mısırlılar, sağlam bir çalışma ilişkisi kurmak için geçerli nedenlere sahipti. Washington, Kahire'nin bölgedeki stratejik ve giderek artan önemini fark etmişti. Mısır, 1950'lerde Arap uluslararası ilişkilerinin odak noktasıydı: Kahire, devrimci Arap bloğunun başkentiydi ve Nasır, statükoyu devirmeye ve Arap dünyasını sömürgeciliğin gölgesinden çıkarmaya kararlı, yıkıcı bir başkandı. 1950'lerin başlarında ABD diplomatları, Mısır'ı "Orta Doğu Savunma Örgütü'nün kurulmasının ve Batı ile Arap devletleri arasında yeni bir ilişkinin anahtarı" olarak görüyorlardı.

Kahire ise Washington'ın dünyadaki stratejik ve giderek artan etkisini kabul etti. Nasır ve Özgür Subaylar başlangıçta Amerika'yı doğal bir müttefik ve sömürgeci Britanya'ya karşı bir kale olarak gördüler. Mısır'ın yeni yöneticileri, yükselen Batı süper gücüyle köprüler kurmak için ellerinden gelenin en iyisini yaptılar. Tüm dış güçler arasında, Nasır ve yoldaşları, 1952 yazında darbe girişimlerinin önceden haberini yalnızca Kahire'deki ABD büyükelçiliğine verdiler; Amerikalıların Britanya'nın monarşiyi desteklemek için müdahalesini durduracağını umuyorlardı. Darbeden sonraki ilk günlerde, Özgür Subaylar ile Amerika Birleşik

Devletleri arasındaki ilişki, iki ülke arasında yeni bir stratejik ittifaka dönüşecek gibi görünüyordu.

Ancak balayı kısa sürdü. Washington'daki politika yapıcılar ile Kahire'deki ABD diplomatları arasında kısa sürede ideolojik bir uçurum açıldı. Dışişleri Bakanı John Foster Dulles (1953-1959) ve kardeşi, Merkezi İstihbarat Teşkilatı (CIA) Direktörü Allen (1953-1961) gibi Soğuk Savaşçılar, Sovyet komünizmi ve Batı'ya ucuz Orta Doğu petrolünün serbest akışına takıntılıydılar. Küresel Soğuk Savaş ve küresel finans, dünyayı gördükleri merceklerdi. Dış politikanın her yönü, ne kadar büyük veya küçük olursa olsun, bu iki mercekten süzülmek zorundaydı. Bölgesel gelişmeler yerel bağlamlarında değil, Amerikan Soğuk Savaş perspektifine nasıl uydukları açısından değerlendiriliyordu.

Sonuç olarak, Dulles kardeşler gibi Soğuk Savaş şahinleri, Kahire'deki ABD diplomatlarının Özgür Subaylar'a sempati duyan ve üstlerine Mısır'ın genç subaylarını yardım sağlayarak kendi saflarına çekmelerini tavsiye eden raporlarını dikkate almadılar. Sahadaki bu diplomatlar, yurt içindeki üstlerinden daha çok yerel koşullara aşinaydılar ve sahadaki gerçekleri daha iyi kavrıyorlardı. Ancak çağrıları Washington'da karşılık bulmadı. Mesele kısa süre sonra silah ve yardım konusunda felaket bir noktaya ulaşacak ve Washington Kahire'yi müttefik olarak kaybedecekti.

Washington'ın her ne pahasına olursa olsun gayri resmi bir imparatorluk kurma kararlılığı, ABD'li politika yapıcıların vizyonunu çarpıttı ve onları yerel politikanın karmaşık gerçeklerine karşı kör etti. Bu ideolojik olarak yüklü ve kültürel olarak duyarsız yaklaşım, II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar Amerika Birleşik Devletleri'ne olumlu bakan bölge halkını yabancılaştırdı. Arap ve Müslümanların Amerika hakkındaki algıları artık değişmeye başladı. Artık ülkeyi Woodrow Wilson'ın müdahaleci olmayan, sömürgecilik karşıtı güç kalıbında görmüyorlardı. Şimdi onu, Ortadoğu'yu kendi çıkarlarına hizmet edecek şekilde yeniden şekillendirmeye niyetli, saldırgan, müdahaleci bir neo-sömürgeci süper güç olarak görüyorlardı. Ancak Washington'daki kilit oyuncular için önemli olan tek şey Sovyetler Birliği'ni kontrol altında tutmak ve petrol çıkarmaktı ve Moskova'nın Ortadoğu'da bir dayanak noktası edinmesini engellemek için hiçbir çaba esirgenmeyecekti.

Amerika'nın emperyalist konumu, özellikle eski sömürgeci güçler olan İngiltere ve Fransa olmak üzere Avrupa'daki müttefikleri tarafından

desteklendi. Soğuk Savaş, bu Batılı güçlere sömürgeciliğin sona ermesinin ardından bölgedeki çıkarlarını korumak için mükemmel bir kılıf sağladı. Bunu istemeleri, Orta Doğu'daki hayati Batı çıkarlarının olağanüstü yoğunlaşması göz önüne alındığında hiç de şaşırtıcı değil: ucuz petrol ve doğalgaza erişim, transit yolları ve su yolları, Sovyetler Birliği'nin Avrupa ile olan sınırları kadar iyi savunulmayan alt bölgelerine yakın askeri üsler ve İsrail devletine destek. Sonuç olarak, petrol, İsrail'e destek ve Sovyet komünizmini kontrol altına alma ihtiyacı gibi bu Batı çıkarları "yakından bağlantılıydı: Sovyetlerin Batı Avrupa'yı boğabilecekleri Orta Doğu petrolünün kontrolünün engellenmesi gerekiyordu, ancak Batı'nın İsrail'e desteği bölgedeki Sovyet yanlısı duyguları alevlendirdi ve petrole yönelik tehdidi artırdı." [16] Sonuç olarak, bölgedeki Batı etkisinin hegemonik varlığı, hem Amerika hem de Avrupa'daki politika yapıcılar için bir öncelik haline geldi.

Harry S. Truman ve Dwight D. Eisenhower'dan John F. Kennedy, Lyndon B. Johnson, Richard Nixon, Jimmy Carter ve Ronald Reagan'a kadar Amerika Birleşik Devletleri, Üçüncü Dünya'daki rolünü ve iradesini dayatma kararlılığını bu güvenlik doktrinleri aracılığıyla haklı çıkardı. [17] Eisenhower yönetimi, vatandaşlarının durumunu iyileştirmek için bağlantısız bir dış politika izlemeye ve petrolü millileştirmeye cesaret eden iddialı milliyetçi liderlere karşı Soğuk Savaşı bir silah olarak kullandı. Dulles kardeşler, İran'ın Mossadegh'ine 1953'te petrolü millileştirmesi ve ülkenin sosyalist ve komünistlerine gösterdiği hoşgörü nedeniyle ölümcül bir darbe indirdi. [18]

ABD liderliğindeki bir savunma paktına katılmak ve ekonomiyi küresel finansmana açmak, Washington'a bağlılığı göstermenin yolu haline geldi. Arap dünyasına liderlik etme hırsı olan en kalabalık Arap devleti olarak, bu tür bir pakta katılmak için Amerikan baskısının en büyük yükünü Nasır'ın Mısır'ı çekti. Ancak Nasır, bunu aşırı sert ve Arapları Sovyet karşıtı bir bloğa zorlama girişimi olarak gördüğü için itiraz etti. Özellikle ABD'nin, eski rakipleri İngiltere ile birlikte Irak, İran ve Türkiye'yi bir pakta sıralayarak ve ardından bunu kendisine oldubitti olarak sunarak kendisini hiçe saymasından çok öfkelendi. Ancak ABD savunma planlarına katılmayı reddetmesi son derece pahalıya mal oldu. Nasır'a aşağılayıcı bir tokat olarak, John Foster Dulles, Kahire'deki diplomatlarının tavsiyelerini görmezden geldi ve Özgür Subaylar için önemli bir kalkınma projesi olan

Aswan Barajı'nın finansmanına yardım teklifini kamuoyu önünde geri çekti. Amerika Birleşik Devletleri de Kahire'deki yeni rejime silah satmayı reddetti; bu rejim, özellikle İsrail ile olan sınırlarında artan askeri çatışmalar ışığında, ordusunun hazırlık durumu konusunda endişeliydi.

Nasır, iki kutuplu siyaset oyununu kendi lehine çevirmeye çalışarak karşılık verdi. Silah ve mali ve teknik yardım için Rus liderliğindeki kampa yöneldi ve böylece Özgür Subaylar ile Amerika arasındaki kısa balayı döneminin sonunu işaret etti. Amerika Birleşik Devletleri, tek bir hamlede Mısır'ı potansiyel bir dosttan isteksiz bir düşmana dönüştürdü ve Sovyetler Birliği'nin Orta Doğu'da bir dayanak noktası oluşturması için bir fırsat penceresi açtı. Sonuç olarak, 1950'ler ve 1960'larda küresel Soğuk Savaş, "Arap Soğuk Savaşı" olarak adlandırılan şeye yol açtı.

Esasen yerel ve bölgesel anlaşmazlıklardan kaynaklanan Arap devletleri arasındaki derinleşen rekabet, yabancı güçler ve İsrail tarafından bölgedeki etkilerini daha da pekiştirmek için kullanıldı. Bu süreçte, Soğuk Savaş dinamikleri, daha geniş Orta Doğu'daki bölgesel gerçeklere bir karmaşıklık katmanı daha ekledi.

Batılı güçler, Nasır ile ilişkilerinde yerel koşulların karmaşıklığını ne kadar yanlış anladıklarını gösterdiler. Amerika'nın Komünist Rusya ve askeri ağları ve ittifaklarına olan takıntısı, Orta Doğu'daki milliyetçi ve sömürge karşıtı akımların sıklıkla komünist eğilimler olarak yanlış yorumlanmasına yol açtı. [20] Soğuk Savaşçılar, tüm bu ideolojileri ABD ulusal çıkarlarına yönelik bir tehdit olarak gruplandırdılar. Orta Doğu'daki Soğuk Savaş'a ilişkin bu dar odaklı bakış açısı özellikle tehlikeliydi çünkü yerel halkın meşru şikayetlerinin duyulmadığını ve değerlerinin göz ardı edildiğini hissetmelerine yol açtı. [21] Bununla birlikte, John Foster Dulles ve İngiltere Başbakanı Anthony Eden gibi Batılı politika yapıcılar, görmek istediklerini görmeye devam ettiler ve Nasır'ı Arap dünyasının en etkili lideri olarak takıntılı bir şekilde hedeflediler.

Sonuç olarak, milliyetçilik, bağlantısızlık ve bağımsızlık gibi o dönemde bölgede önemli olan önemli eğilimleri göz ardı ettiler. Sovyetler Birliği'ne ve ucuz petrole erişime odaklanan Amerika Birleşik Devletleri ve Birleşik Krallık, sahadaki gerçekleri yanlış yorumladılar ve Nasır'ın Arap siyasetindeki popülaritesinin ve etkisinin tam olarak "daha yüksek" normatif değerlere hitap etmesinden kaynaklandığını anlayamadılar. Popülizm, Arap milliyetçiliği, siyasi bağımsızlık, toprak egemenliği,

Üçüncü Dünya dayanışması, bağlantısızlık ve sosyalizm fikirlerinde özetlenen bu normlar, sömürgeci Batı'ya karşı bir isyanı sembolize ettikleri için birçok Arap'ta yankı buldu. [22] Nasır, İngiltere, Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı durarak ve bölgedeki hegemonyalarına meydan okuyarak Arap dünyasının tartışmasız lideri statüsünü kazandı. [23] Kimlik siyasetine ve sömürgecilik karşıtı mücadeleye dokunarak, Nasır bölgedeki ve Küresel Güney'deki milyonların sesi oldu.

Nasır'ın popülaritesini ve Arap milliyetçiliğinin cazibesini etkisiz hale getirmek için Amerikalılar, karşıt bir ideolojik koalisyon kurmaya karar verdiler. Dinî egemenliğin hüküm sürdüğü bir bölgede, cevabı İslam'da buldular. Başkan Dwight Eisenhower, İslam'ın radikal Arap milliyetçiliğine, sosyalizme ve komünizme karşı bir denge unsuru olduğuna inanıyordu. [24] Nasır'ı veya herhangi bir başka Arap milliyetçisini kendi saflarına çekme çabalarının tamamı sona erdi ve Amerika Birleşik Devletleri, karşı ağırlık olarak muhafazakâr, dini temelli Arap monarşilerini (ve İsrail'i) desteklemeye başladı. Bunu yaparak, Amerikan silah endüstrisinin gelişmesine ve zenginleşmesine önemli ölçüde katkıda bulundular. Amerika'nın muhafazakâr müttefiklerinin krallıklarını savunmak için silahlara ihtiyacı vardı ve petrol, özellikle 1973 petrol krizi fiyatları tavan yaptırdıktan sonra, onlara bunları satın alma imkanı sağladı: "OPEC'in gelirlerindeki patlayıcı büyüme, kartel üyelerini silahlanma için ideal müşteriler haline getirdi ve 1974'te, ABD'nin Vietnam'dan çekilmesinden sonra, Orta Doğu dünyanın en büyük silah ithalatçısı oldu." [25]

Siyasi iktisatçıların da belirttiği gibi, Orta Doğu toplumları açısından bakıldığında, büyük ölçekli silah ithalatı ve bunların bedelini ödeyecek kaynakların mevcudiyeti, bölgedeki siyasi otoriterliği önemli ölçüde şekillendirmiş ve günümüzde de şekillendirmeye devam etmektedir.

1958 yılı, ABD dış politikası ile Ortadoğu'daki İslam temelli devletler ve gruplar, özellikle de petrol akışının bağlı olduğu muhafazakâr Suudi Arabistan arasında kutsal bir ittifakın başlangıcını işaret etti. Bu ittifak istikrarı hedefliyordu ancak aynı zamanda ABD'nin Arap Yarımadası'ndaki aşırı muhafazakâr Selefiliğe olan işbirliğini artırdı ve Nasır'ın Amerikan niyetlerine olan güvensizliğini derinleştirerek onu Ruslara daha da yaklaştırdı. Ayrıca, özellikle Yemen'de olmak üzere, Arap Soğuk Savaşı ile bağlantılı bölgesel rekabetleri yoğunlaştırdı ve bölgedeki istikrarsızlığı pekiştirdi. Amerika'nın Arap ilişkilerine müdahalesi, Arap milliyetçiliğinin

koalisyon kurma gücünü parçalayarak halkın birliğini ve iradesini aktif olarak baltalamayı amaçlıyordu. Halkın desteğine sahip bir Arap hükümeti, tam olarak yabancı müdahaleye direnebilecek bir hükümettir ve bu, Washington'daki Soğuk Savaş şahinleri için kabul edilemezdi.

ABD-İslamcı ilişkisi kısa sürede Arap toplumlarında "tanrısız komünizmin" yayılmasına karşı koymanın bir aracı haline geldi. 1970'ler ve 1980'lerde bu ilişki güçlendi ve savunmacı bir duruştan daha proaktif ve saldırgan bir duruşa geçti. Dönüm noktası, ABD'nin bölgedeki stratejik duruşunun bir dizi çarpıcı darbe aldığı kader yılı olan 1979 oldu: İran Şahı'nın kaybı; Sovyetlerin Afganistan'ı işgali; ve Başkan Carter'ın ulusal güvenlik danışmanı Zbigniew Brzezinski'nin ünlü bir şekilde "kriz kuşağı" olarak adlandırdığı, özellikle Güneybatı Asya'da olmak üzere gelişmekte olan dünyanın birçok bölgesinde komünist bağlantılı hareketlerin yayılması. ABD'nin Afganistan'da Sovyetlerle savaşmak için seyahat eden radikal cihatçı savaşçılara verdiği desteğin sonuçları açık olmalıydı, ancak bir kez daha Amerika'nın Sovyet komünizmini geri püskürtme stratejisi, politika yapıcıları gözlerinin önünde olup bitenlerin uzun vadeli sonuçlarını görmezden gelmeye yönlendirdi.

1979 yılı sona ermeden önce, bölgedeki ABD müttefikleri daha fazla karışıklıkla karşılaştı. Kasım ayında, Hac sona ererken ve yeni bir Müslüman yüzyılının başlamasına az kala, bir grup radikal Suudi Arabistan'daki Mekke Camii'ne baskın düzenledi, kutsal mekanı işgal etti ve monarşinin devrilmesini istedi. Suudiler bu ciddi tehditle başa çıkmak için dışarıdan yardım istemek zorunda kaldılar. Fransızların yardımıyla, günler süren yoğun çatışmaların ardından ayaklanma şiddetle bastırıldı. Bu olay, bu tür radikal dini ideolojileri teşvik etmenin ve finanse etmenin tehlikeleri konusunda bir uyarı niteliğinde olmalıydı. Ancak bu uyarı işaretleri gözden kaçırıldı ve Amerika Birleşik Devletleri'nin bu tür gruplara verdiği kısa görüşlü destek politikası 1980'ler boyunca devam etti. El-Kaide'nin kendisi de bu süreçlerin bir sonucu olarak ortaya çıktı ve 1958 ile Arap-İslam dünyasında pan-İslamcılığın yavaş ama istikrarlı yükselişi arasındaki önemli bağlantıyı göstermektedir.

Moskova'dan Bakış: Rusya'nın "Mısır Sendromu"

Washington'ın İsrail'e olan tam desteği ve Soğuk Savaş'ın iki kutuplu çerçevesinin ötesine bakma isteksizliği, bölgedeki potansiyel destekçilerle sadece bir yabancılaşmaya yol açmakla kalmadı. Nihayetinde, ABD'nin yükselen Arap milliyetçiliği dalgasını kendi safına çekme ve Nasır'ı Batı'nın yörüngesine çekme yönündeki ilk girişimlerini baltaladı. Bu durum, Moskova'nın bölgede bir dayanak noktası kazanmasına ve 1950'lerin ortalarında Sovyetlerin Orta Doğu işlerine müdahalesinin artmasına olanak sağladı. ABD-SSCB Orta Doğu rekabetinin asimetrik olduğunu vurgulamak gerekir. ABD, ekonomisi ve toplumu II. Dünya Savaşı'nda Almanya'nın Adolf Hitler'i tarafından yerle bir edilen Sovyetler Birliği'nden ekonomik ve teknolojik olarak orantısız bir şekilde çok daha güçlüydü. Dahası, Sovyetler Orta Doğu'da sıfırdan başlarken, Amerikalılar yavaş yavaş İngiltere ve Fransa'nın yerel Orta Doğu oligarşileri, monarşileri ve devlet kurumlarıyla kurduğu sömürge ağlarını, ilişkilerini ve çıkarlarını devralmıştı.

Ancak bu, hiç de kolay bir süreç değildi. Başlangıçtan itibaren Rusya'nın Orta Doğu'daki konumu sağlam temellere dayanmıyordu. Sovyet liderleri, yardımlarının ve askeri-diplomatik desteklerinin Amerikalılarınkine kıyasla ne kadar etkili olduğunu göstermekte zorlandılar. Sovyet kalkınma ve modernleşme modeli, Küresel Güney'deki birçok kişi için bir dereceye kadar çekici olsa da -ve bu açıdan Amerika Birleşik Devletleri'nin benimsediği serbest piyasa kapitalizmine karşı bir model temsil etse de- Müslüman dünyasında Komünist ideallerin genel çekiciliğini sınırlayan bir dizi önemli faktör vardı.

Öncelikle, Sovyet Komünizmi Tanrı inancına meydan okudu ve dini kamusal hayattan uzaklaştırdı. Hiçbir gücün kolektif güce rakip olmasına izin verilmedi. Ancak Tanrı'nın kelimenin tam anlamıyla her şeyden daha büyük olduğu Orta Doğu'da, Sovyet ateist modeli pek rağbet görmedi. Buna ek olarak, Amerikan yumuşak gücünün daha genel çekiciliği, Sovyetler Birliği'nin Orta Doğu'daki konumunu sınırlamaya yardımcı oldu.

Ortadoğu ile Sovyetler Birliği arasında ideolojik ve kültürel farklılıklar olmasına rağmen, 1950'lerin ortalarından itibaren Rusya, Arap milliyetçileri arasında güçlü bir destek kazanmaya başladı. Bu grupların siyasete laik bir yaklaşım sergilemesi, Sovyet Rusya ile gelişen ittifakı kolaylaştırdı. Bu, yirmi yıl boyunca Ortadoğu'daki etkisinin ana ekseni olacaktı. 1956'daki Süveyş kriziyle desteklenen Rusya, daha sonra Suriye, Irak, Cezayir, Sudan, Kuzey Yemen ve daha sonra Güney Yemen ve Libya ile yakın ilişkiler

kurdu. Buna karşılık, Amerika Birleşik Devletleri İsrail, İran, Türkiye, Suudi Arabistan ve Ürdün ile stratejik ilişkiler geliştirdi.

1950'lerin sonlarında ve 1960'larda Rus-Mısır ilişkileri derinleşmiş olsa da, bu bir aşk evliliğinden ziyade bir çıkar evliliğiydi. Her şeyden önce, Nasır kesinlikle bir komünist sempatizanı değildi. Aksine, Rus yetkililerinin bu eylemlerinden haberdar olduğunu çok iyi bilmesine rağmen, ülkesinde Marksistleri ve sosyalistleri acımasızca bastırdı ve toplu olarak hapse attı.

Nasır'ın Sovyetler Birliği ile daha yakın ilişkiler kurmasının asıl nedenleri de vardı: Amerika'nın ona silah ve kredi sağlamayı reddetmesi. Dolayısıyla Mısır-Rusya ilişkisi, ortak ideoloji ve değerlerden ziyade gerçekçi politikaya ve geçici çıkar örtüşmesine dayalı, faydacı ve ticari bir ilişkiydi. Başından beri Moskova'nın Nasır'ın ikinci tercihi olduğu açıktı.

Kahire ve Moskova arasındaki ilişki de kolay değildi. Soğuk Savaş sırasında Nasır, Sovyetler Birliği ile olan ittifakını hiçe sayarak Mısır'ın ulusal çıkarlarını gözettiği birçok gergin an yaşandı. Örneğin, Irak Başbakanı Abdülkerim Kasım Moskova ile yakın bir ilişki geliştirmeye başlayınca, Nasır Rusların Arap bir rakibine kendisiyle eşit muamele etmesinden rahatsız oldu ve onları Arap etki alanına emperyalist müdahalede bulunmakla suçladı. Moskova ile olan ittifakı dengelemek amacıyla Nasır, Amerika'nın bölgedeki Sovyet emellerini engelleme isteğinden yararlanmaya çalıştı. Washington ona silah ve yardım vermeyi reddetmiş olsa da, Nasır Mısır'ın hızla büyüyen nüfusunu beslemek için hayati önem taşıyan ABD gıda yardımını almayı başardı.

Mısır, süper güçler aracılığıyla bağımsız bir dış politika izlemeye çalışan tek Orta Doğu devleti değildi. 1954'ten itibaren Rusya ve Suriye arasındaki ilişki kaya gibi sağlam görünüyordu. Patrick Seale'nin de belirttiği gibi, "İlişkileri o kadar yakın görünüyordu ki, dışarıdan bakanlar Şam'ı genellikle Moskova'nın başlıca Arap müttefiki, hatta bölgedeki başlıca Soğuk Savaş ortağı, Mısır'dan daha istikrarlı, Libya'dan daha az kararsız, Cezayir'den daha az marjinal, Güney Yemen'den daha tahmin edilebilir olarak tasvir ediyorlardı." [28] Ancak Mısır'ın Sovyetler Birliği ile ilişkisi gibi, gerçeklik daha karmaşıktı ve Moskova ile Şam arasındaki ilişki "yanlış beklentiler, çelişkili hırslar, karşılıklı şüphe ve düpedüz karmaşa" ile lekelenmişti. [29]

Suriye'nin Sovyetler Birliği ile erken dönemdeki bağları güvenlik kaygılarına dayanıyordu: potansiyel olarak düşman komşulardan, eski sömürgecilerden ve İsrail'den korunma. Yeni bağımsız bir devlet olarak,

Avrupa sömürgeciliğinin anıları Suriye'nin zihninde hala tazeydi. İşgalci Fransız birlikleri ülkeyi ancak 1946'da terk etmişti. Bu nedenle, Suriyelilerin Batı'nın müdahalesini sınırlamasına yardımcı olan herhangi bir dış güç büyük bir memnuniyetle karşılandı. Rusların ise Suriye'de kendi gündemleri vardı. Moskova'nın öncelikli amacı Akdeniz'de bir deniz üssü kurmak ve Karadeniz limanlarını Amerikan gücünün bölgesel yükselişinden korumaktı.

Soğuk Savaş boyunca Rusya'nın bölgeye yaptığı önemli yatırımlara rağmen, bu yatırımı kültürel sermayeye dönüştüremedi. Sovyetler Birliği, Batı'nın yumuşak gücü ve cazip materyalizmiyle rekabet edemedi. Araplar Komünist Rusya'dan silah ve eğitim ararken, Batı'nın lüks mal ve hizmetlerine, eğitim ve tıp da dahil olmak üzere finans kurumlarına değer verdiler. Yeni Arap elitleri Batı dış politikalarını şiddetle eleştirebilirlerdi, ancak bu, çocuklarını Amerika, İngiltere, Fransa ve diğer yerlerde okumaya göndermelerini engellemedi. Beyrut Amerikan Üniversitesi (AUB) ve Kahire Amerikan Üniversitesi (AUC), Amerikan yumuşak gücünün yerel düzeydeki çekiciliğini pekiştirmek için çok şey yaptı. Bölgede benzer Rus üniversiteleri örnekleri yok. Ve Rus ve diğer Komünist Doğu Avrupa üniversitelerinin mezunları, Suriye, Irak ve Filistin'den birçok kişi Sovyetler Birliği'nde eğitim görmüş olmasına rağmen, Batı kurumlarının mezunlarıyla olumsuz bir şekilde karşılaştırıldı.

Komünizm, Orta Doğu halkının büyük çoğunluğunda duygusal düzeyde yankı uyandırmadı. Sosyalizm ve komünizm Afganistan, Mısır, İran, Irak, Lübnan, Filistin, Güney Yemen ve Suriye'de büyük bir takipçi kitlesi kazanmış olsa da, komünist liderliğindeki partiler bölgede elit bir olgu olarak kaldı. [31] Rusya'ya yakınlığına rağmen, Orta Doğu, Küresel Güney'in diğer bölgelerine göre komünizmden daha az etkilendi. [32] İslam dünyasında sadece bir ülkede, 1978'de Afganistan'da komünist bir parti iktidara geldi. Ancak bu hükümeti iktidarda tutmak için Sovyet işgali gerekti ve bu hükümet bile 1989'da Sovyet birliklerinin çekilmesinden sonra çöktü. [33]

Şunu belirtmekte fayda var ki, Amerika Birleşik Devletleri, Ortadoğu da dahil olmak üzere dünya çapında “tanrısız” sosyalizm ve komünizmi itibarsızlaştırmak için sistematik bir kampanya başlattı. ABD yetkilileri, Sovyet etkisine karşı koymak için Suudi Arabistan ve Pakistan gibi muhafazakar İslam devletleri ve Müslüman Kardeşler gibi İslamcı gruplarla işbirliği yaptı. Ortadoğu'daki sosyalistler ve komünistler büyük zorluklarla

karşılaştılar ve her yönden şeytanlaştırıldılar. Önde gelen sosyal ve siyasi güçler—radikal Arap milliyetçileri, İslamcılar ve ABD yanlısı müttefik devletler—hepsi onları hedef aldı. Sosyalistler ve komünistler ayrıca, dine değer veren bir bölgede yükselen aşırı muhafazakar kültürel ve pan-İslamcı akıma karşı da mücadele ediyorlardı.

Rus yetkililer, Mısır ve daha geniş bölgedeki etkilerinin sınırlarını fark ederek ihtiyatlı davrandılar ve daha derin bir karışıklıktan kaçındılar. Bu Sovyet ihtiyatı birçok şekilde kendini gösterdi. Örneğin, Sovyet liderleri bölgedeki Marksist yoldaşları için seslerini yükseltmediler. Belki de güvenliklerini garanti edemedikleri için, Sovyetler Mısır, Irak, Suriye ve ötesindeki Marksistlerin acımasızca bastırılmasına göz yumdular. Bunu yaparak Moskova, bu yoldaşlarını devletlerarası çıkarların sunağında kurban etmeyi seçti; bu karar zorunluluktan ve seçenek eksikliğinden doğmuştu, ancak Sovyetler Birliği'nin sadakate öncelik vermediğini ve ihtiyaç anında dostlarının yanında durmadığını çok açık bir şekilde gösterdi.

Bu ihtiyatlılığın bir başka kanıtı da 1967'de Sovyetlerin ABD'ye kıyasla askeri açıdan daha az saldırgan olduklarını göstermeleriyle ortaya çıktı. Haziran ayındaki Altı Gün Savaşı sırasında Rusya, Arap müttefikleri adına aktif askeri müdahaleden kaçındı; bu da birçok Arap ve Müslümanın, komünist süper gücün İsrail'in savunmasına ABD kadar bağlı olmadığı sonucuna varmasına yol açtı. ABD, İsrail'i tamamen destekleyip zaferi sağlamak için en modern saldırı silahlarını sağlarken, Sovyetler Birliği Mısır ve Suriye'ye sadece savunma silahları sağladı ve onlara itidal ve uzlaşmanın gerekliliğini vurguladı.

Altı Gün Savaşı ve sonrasında yaşananlar, Arapları Moskova ile ilişkilerinin gerçekliğiyle yüzleştirdi: Sovyetler Birliği, Amerika Birleşik Devletleri ile doğrudan bir çatışmaya girme riskini göze almayacaktı. Savaş, Sovyet desteğinin kapsamı hakkındaki iyimser düşünceleri nedeniyle kısmen yanlış hesap yapmış olan Nasır ve diğer Arap radikal milliyetçi liderler için sert bir uyanış çağrısı oldu.

1950'lerde ve 1960'ların başlarında Sovyet modelinin Orta Doğu'nun bazı bölgelerinde kabul görmüş bir kitle bulduğu görülüyordu. Ancak 1970'lerin başlarında cazibesini yitirmişti. "Küçük burjuva rejimlerinin krizi", bazı sol analizlerin umduğu gibi daha radikalleşmiş ve ilerici bir Orta Doğu'ya yol açmadı; bunun yerine Mısır'da Cumhurbaşkanı Enver Sadat yönetimindeki sağcı gelişmenin ve Körfez'de petrol doları ve pan-

İslamcılığın yükselişine yol açtı. [35] Nasır döneminde bile Sovyet modelinin kopyalanması sınırlı kalmıştı: "Devrimci subaylar, geniş toprak parçalarının daha küçük parsellere bölünerek kiracı çiftçilere ve topraksız köylülere verildiği tarım reformu yasasını hemen yürürlüğe koyarken, aynı zamanda iş ve sanayi için liberal teşvikler sunan, yabancı sermayeyi teşvik eden, yatırım için vergi muafiyetleri sağlayan, ithalat üzerindeki gümrük vergilerini düşüren vb. yasalar çıkaran, sosyalist olmaktan çok uzak bir politika izlediler." [36]

Mısır-Rusya ilişkilerinin yüzeyselliği, 1972'de Sadat'ın Moskova'nın Mısır'a daha gelişmiş silahlar sağlamayı reddetmesinin ardından 20.000 Rus savunma danışmanını sınır dışı etmesiyle ortaya çıktı. Moskova, Ortadoğu'nun kalbindeki devasa stratejik yatırımının neredeyse bir gecede yok olduğunu gördü. Bu, ağır bir darbe ve kalıcı bir dersti. Keskin bir gözlemcinin belirttiği gibi, "Amerikalılar 'Vietnam Sendromu'ndan muzdaripken, Ruslar 'Mısır Sendromu'ndan etkilenmişti; bu sendrom, SSCB'ye çok kolay sırt çevirebilecek militan milliyetçi rejimlere güvenmek ve onları finanse etmek konusunda isteksizlikti." Sadat'ın kararı, Ortadoğu'daki Soğuk Savaş rekabetinde güç dengesini Amerika'nın lehine çevirdi.

Mısır-Rusya ilişkilerinin çöküşü, Washington'ın bölgedeki stratejik ortaklıklarının ticari doğasını Sovyetler Birliği'nden çok daha iyi anladığını da gösterdi. Moskova, kontrol edemeyeceği çatışmalara sürüklenmekten korkarak temkinli davranırken, Washington tereddüt etmedi. Washington'ın müttefiklerinden biri, ABD'nin kazanmasını istediği bir savaşta savaşmak için silahlara ihtiyaç duyduğunda, Washington bunu sağladı.

Sovyetler Birliği'nin Orta Doğu'dan çekilmesi, bölgede yalnızca bir süper gücün kalmasına ve iki kutupluluğun yerel yöneticilere verdiği azıcık pazarlık gücünü aşındırmasına yol açtı. Ayrıca, kamuoyu nezdinde Amerika Birleşik Devletleri ile bölgesel otokratlar arasındaki bağımlı ilişkiyi ortaya koyarak, bölge genelinde daha fazla radikalizm ve Amerikan karşıtı duyguların tohumlarını ekti. 1990'larda daha çok dini bir nitelik kazanan ve pan-İslamcılık olarak bilinen bu radikalizm, daha önceki destekçisi olan Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı büyük bir öfkeyle dönecekti.

Yeni bağımsızlığını kazanmış Orta Doğu'da Amerika Birleşik Devletleri ile Sovyetler Birliği arasındaki rekabet parantez içinde kalmış bir olay olarak ortaya çıktı; Soğuk Savaş'ın en kalıcı tarihsel süreci, Anglo-Fransız

sömürgeciliğinden bölge üzerindeki gayri resmi Amerikan emperyalizmine veya Pan Amerikancılığa geçiş oldu.

Savaşı Kazanmak Ama Barışı Kaybetmek: Soğuk Savaşın Orta Doğu ve Ötesindeki Mirası

Soğuk Savaş'ın 1989'da resmen sona ermesinden çok önce, ABD yetkilileri Orta Doğu'da zafer ilan etmişlerdi. Ancak bu, pirus zaferiydi. Amerikalılar Sovyetlere karşı savaşı kazandılar ama barışı kaybettiler. ABD'li politika yapıcılar, bölgedeki sert eylemleri ve saldırgan politikalarıyla kendilerini haklı gördüler ve radikal Arap milliyetçiliği, sosyalizm ve komünizm gibi yıkıcı ideolojileri alt ettikleri için övgü aldılar. Ancak Washington'da, bu süreçte Orta Doğu devletlerine ve toplumlarına verilen dolaylı zararlar veya ABD politikalarına karşı halkın duyduğu derin kızgınlık hakkında neredeyse hiç düşünülmedi.

Washington'ın Soğuk Savaşçıları, radikal milliyetçilere karşı yakıp yıkma kampanyası yürüterek, bölge genelinde pan-İslamcı grupları ve gerici muhafazakarları güçlendirdi. Daha derin bir düzeyde, Soğuk Savaş, Amerika Birleşik Devletleri'nin Özgür Dünyanın lideri olarak savunduğunu iddia ettiği ilerici, liberal seslerin daha da zayıflamasına yol açarak bölgenin gidişatını değiştirdi. Amerikan değerlerinin tartışılmaz çekiciliği, Amerikan yaşam tarzının kalbindeki özgürlük ve seçim, birçok Amerikalı için inanç ve ailenin önemi: tüm bu faktörler, Amerika Birleşik Devletleri'nin Orta Doğu halkları arasında bol miktarda doğal müttefik bulması gerektiği anlamına gelir.

Ancak sömürgecilik sonrası dünyanın genelinde olduğu gibi, Amerikan sisteminin doğal müttefikleri *olan* birçok insan, bu sistemi iş başında gördüklerinde şok ve kafa karışıklığı yaşıyor. Sahada gördükleri gerçeklik, sistem hakkında doğru olduğunu düşündükleriyle o kadar çelişiyor ki, bunun temelinde bir çifte standart olduğu sonucuna varıyorlar. Amerikan değerleri evrensel olarak uygulanmıyor. Amerika, kendi kaderini tayin etme ve özgürlüğü savunurken, gayri resmi bir imparatorluk gibi davranıyor. Soğuk Savaş'ın başından sonuna kadar, Amerika Birleşik Devletleri, İran Başbakanı Mossadegh ve Nasır gibi iddialı milliyetçi liderleri dizginlemeye çalıştı.

Bu durum, bir şey söyleyip başka bir şey yaparak kendi argümanlarını sık sık baltalayan ABD'li politika yapıcıların eylemleriyle daha da kötüleşiyor. İsrailliler ve Filistinliler arasında barış istediklerini ve bu hedef doğrultusunda dürüst bir arabulucu olduklarını iddia ediyorlar, ancak İsrail'i kınayan her türlü girişimi engellemek için BM Güvenlik Konseyi'nde veto haklarını defalarca kullanıyorlar. Amerika'nın İsrail'e olan körü körüne desteği, Filistinlilerle uzlaşma ihtiyacı hissetmeyen politikacılarını cesaretlendiriyor. Bu anlamda, Amerika Birleşik Devletleri sadece İsrail-Filistin çatışmasında dürüst olmayan bir arabulucu değil, aynı zamanda yaşayabilir ve bağımsız bir Filistin devletinin kurulmasının önündeki en önemli engeldir. [39] ABD liderleri demokrasiyi desteklediklerini iddia ediyorlar, ancak diktatörlerin ve otokratların gücünü pekiştiriyorlar. Gerilimleri azaltmak istediklerini iddia ediyorlar, ancak bölgeyi devasa bir silah pazarına dönüştürdüler. [40]

Irak, bu çelişkilerin, yalanların ve sonuçlarının mükemmel bir örneğidir. 1980'de İran-Irak savaşının patlak vermesiyle birlikte, Reagan yönetimi, düşmanca devrimci İslam Cumhuriyeti'ne karşı iki kötülükten daha az kötü olanı olarak Saddam Hüseyin'i desteklemeyi seçti. İran-Irak katliamı sekiz kanlı yıl boyunca sürerken, Amerika Birleşik Devletleri doğrudan ve dolaylı olarak her iki tarafa da gizli silahlar sağladı ve böylece zaten alev alev yanan bir ateşe benzin döktü. İran-Irak savaşındaki ABD politikası, o dönemde Reagan Beyaz Sarayı'na gayri resmi danışmanlık yapan Henry Kissinger tarafından, "Sadece bir kaybedenin olması utanç verici" diyerek en iyi şekilde özetlenmiştir.

İran-Irak katliamı bir milyondan fazla insanın hayatına ve yüz milyarlarca dolarlık zarara mal oldu. [41] İran ve Irak'ı kan kaybına uğrattı ve kalkınmalarını yıllarca geriye götürdü. Reagan yönetimi, İran mollalarının galip gelmemesini sağlamakta o kadar kararlıydı ki, Saddam Hüseyin'in İran'a ve kendi halkına karşı kimyasal silahları tekrar tekrar kullanmasına göz yumdu. [42] Ayrıca, Avrupa müttefiklerinin konuyu Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne havale etme çağrılarına karşı da onu inatla korudular. Amerika'nın bu savaştaki aşırı gerçekçiliği, ABD'nin Orta Doğu'daki dış politikasını daha sonra rahatsız edecekti. Saddam Hüseyin'in İran'a karşı kimyasal silah kullanması, uluslararası toplumun da suçluluğuyla birlikte, Tahran'daki din adamlarını kendi başlarına hareket etmeye ve nükleer bir program geliştirmeye ikna etti. Saddam'ın Mart 1988'de Irak'ın Kürt

bölgesindeki Halabja köyüne düzenlediği zehirli gaz saldırısı ve ardından gelen *Anfal* veya "Yağma" olarak bilinen ve yaklaşık 80.000 Kürt sivilin evlerinden sürüldüğü karşı isyan harekatı, Kürtlerin kendi uluslarını kurma arayışını körükledi. Aynı derecede önemli olarak, ABD'nin savaş sırasında Irak'a verdiği destek, Saddam Hüseyin'in 1990'da Kuveyt'i işgaline ve 1990-1991 Körfez Savaşı'na doğrudan katkıda bulundu.

Irak sadece bir örnek. Ortadoğu genelinde, uzun süreli çatışmalardan ve dış müdahalelerden orantısız bir şekilde etkilenen bir bölgede, herkesin anlatacak bir hikayesi var. Ancak bu hikayeler genellikle tek kutuplu siyasi önceliklerin süzgecinden geçemiyor. Zafer sarhoşluğuna kapılan ABD dış politika kurumu, Soğuk Savaş'ın bölgeye verdiği zararı ne takdir etti ne de durumu düzeltmekle ilgilendi.

Oxford Üniversitesi'nde yüksek lisans öğrencisiyken, 1990 yılında Teksas, Austin'de düzenlenen Amerika Birleşik Devletleri ve Orta Doğu konulu bir konferansa katıldığımı çok net hatırlıyorum. Önde gelen ABD'li akademisyen-diplomat William Quandt, yaptığı konuşmada, Amerika Birleşik Devletleri'nin Orta Doğu'da Soğuk Savaşı büyük kan ve maddi kayıplar vermeden kazandığını hatırlattı. Bu iyi niyetli akademisyen ve diplomatın iddiasına göre, kırk yıl süren Doğu-Batı mücadelesinde sadece birkaç yüz Amerikalı hayatını kaybetmişti. Bölgeyi yurt edinen insanların yaşadığı kayıplardan veya Orta Doğu'daki devlet ve toplumun diğer maliyetlerinden hiç bahsedilmedi.

Soğuk Savaş'tan sonra, ABD'li politika yapıcılar ufukta acil bir zorluk veya tehdit görmediler ve Ortadoğu'ya yönelik alaycı yaklaşımlarını ve emperyalist emellerini yeniden gözden geçirme ihtiyacı hissetmediler. Amerika'nın temel amacı, özellikle sadık müttefiklerinin korunması, petrol kaynaklarına erişimi ve İsrail'in tüm komşularına karşı askeri-teknolojik üstünlüğünün sürdürülmesi olmak üzere, statükoyu her ne pahasına olursa olsun korumaktı. İnsan hakları ve reformlar, Soğuk Savaş sırasında veya hemen sonrasında Ortadoğu'daki ABD gündeminde önemli bir yer tutmamıştı. Şimdi de tutmayacaktı. Amerikan tutumu en iyi şekilde "her zamanki gibi işlere devam etmek" olarak tanımlanabilir.

Sovyetler Birliği'nin ortadan kalkmasıyla, Amerika Birleşik Devletleri dünyanın rakipsiz süper gücü olarak ortaya çıktı. Soğuk Savaş'ın iki kutuplu sistemi, tek kutuplu bir sistemle yer değiştirdi. Baskın hegemon olarak Amerika Birleşik Devletleri, Soğuk Savaş boyunca çok başarılı bir şekilde

işbirliği yaptığı dini temelli güçlerin öfkesiyle karşı karşıya kaldı. Komünist kampın çöküşünden on yıldan kısa bir süre sonra, Soğuk Savaş'ın acı mirası Amerikan politika yapıcılarını rahatsız etmeye başladı. 11 Eylül 2001'de Amerika Birleşik Devletleri büyük ölçekli bir saldırıya hedef oldu. Ülkenin finans merkezi New York ve siyasi merkezi Washington, El-Kaide gibi devlet dışı aktörlerin küresel güçlerle mücadele biçiminde önemli bir değişime işaret eden bir dizi saldırıya maruz kaldı. Yaklaşık 3.000 sivil öldürüldü, sayısız kişi yaralandı ve daha da fazlası travma geçirdi.

Şokun ardından, Amerikalılar saldırıların arkasındaki adamın, El-Kaide emiri Usame bin Ladin'in, Amerika Birleşik Devletleri'nin eski bir dostu olduğuna inanmakta zorlandılar. Soğuk Savaş'ın bir ürünü olan bin Ladin, Aralık 1979'da Sovyetlerin Afganistan'ı işgaline ve ardından gelen Sovyet işgaline karşı Amerikan önderliğindeki mücadelede önemli bir rol oynamıştı. Afganistan'ı Rusya'nın Vietnam'ına dönüştürme çabalarında, Carter ve Reagan yönetimleri, Pakistan istihbarat servisleri aracılığıyla savaşın harap ettiği ülkeye para ve silah aktarmıştı. 50.000'den fazla radikal İslamcı, "kötü imparatorluğa" karşı cihat yapmak için dünyanın dört bir yanından Afganistan'a gelmişti. Reagan'ın adamları bu cihat göçüne ya göz yummuş ya da Mısır, Pakistan ve Suudi hükümetleriyle işbirliği yaparak bunu aktif olarak kolaylaştırmıştı; bu hükümetler de kendi içlerindeki cihat sorununu Afganistan'a ihraç etmekten memnuniyet duyuyorlardı. Afganistan'daki ABD-Sovyet vekalet savaşı, El-Kaide'nin doğmasına ve Selefi cihatçılığın ve küresel cihatçılığın ideolojisinin beslenmesine yol açtı. [43]

11 Eylül 2001'deki geri tepme, Soğuk Savaş'ın Amerika Birleşik Devletleri ile İslam dünyası arasındaki ilişkiler üzerindeki kalıcı etkisinin kanıtıydı. Süper güçler arasındaki rekabetin, sıklıkla hafife alınan daha büyük bir sonucu ise Arap ve Müslüman siyasetinde olup bitenlerdir. 11 Eylül'de Usame bin Ladin Amerika Birleşik Devletleri'ne saldırmış olsa da, asıl hedefi kendi ülkesi Suudi Arabistan'dı. Devlet dışı bir aktör olarak El-Kaide'nin ulusötesi yapısı, çok yerel bir kaygıyı gizliyor: Cezayir, Mısır, Irak, Pakistan, Suudi Arabistan, Suriye ve ötesindeki Batı yanlısı Arap-Müslüman rejimleri devirmek. 11 Eylül'de Amerikalıları cezalandırarak, bin Ladin ve yardımcısı Ayman el-Zawahiri, Amerika Birleşik Devletleri'ni Orta Doğu'dan çekilmeye zorlamayı ve böylece cihatçıların Müslüman yöneticilere karşı mücadelesinde eşit şartlar sağlamayı amaçladılar. Bin

Ladin ve Zavahiri'ye göre, Suudi ve Mısır rejimleri Amerika Birleşik Devletleri ile işbirliği yaparak İslami kimliklerini ve hatta egemenliklerini kaybetmişlerdi. Bu anlamda, 11 Eylül'de Amerika Birleşik Devletleri ikincil hedef konumundaydı.

Şunu vurgulamak gerekir ki, 1990-1991 yıllarındaki ABD'nin Körfez'e askeri müdahalesinden önce, Bin Ladin "kötü imparatorluk"la mücadele eden ABD'nin yanındaydı. Bu Suudi milyoner, "tanrısız" komünizm ve sosyalizm takıntısı içindeydi ve Müslüman topraklarından ateizmi kovmak için bir haçlı seferi yürütüyordu. Ancak iki gelişme bunu değiştirdi ve Bin Ladin'in eski Suudi ve ABD'li hamilerine karşı tutumunu bozdu: Amerika'nın Birinci Körfez Savaşı'na askeri müdahalesi ve ardından İslam'ın ve Peygamber Muhammed'in doğum yeri olan memleketine kalıcı olarak asker yerleştirme kararı. Saddam Hüseyin 1990'da Kuveyt'i işgal edip ele geçirdikten sonra, Bin Ladin Suudi kraliyet ailesine ABD'den müdahale etmesini ve Irak ordusunu kovmasını istemekten kaçınmaları için yalvardı. Iraklıları çıkarmak ve Suudi krallığını ve kutsal topraklarını korumak için bir mücahit öncü birliği kurmayı teklif etti. Bin Ladin'in yalvarışları sadece kulak ardı edilmekle kalmadı, Suudi monarşisi Kuveyt'in kurtarılmasının ardından Amerikalıları krallıkta askeri üsler kurmaya davet ederek yaraya tuz bastı. Bu, hırslı ve karizmatik Bin Ladin için bir dönüm noktası oldu; o, Suudi yönetici ailesini ve Amerikalıları İslam'ın en kutsal topraklarını kirletmekle suçladı.

1991 yılı, Bin Ladin'in hem memleketi Suudi Arabistan'a hem de bölgedeki ABD varlığına karşı isyan ettiği yıl oldu. Devlet dışı bir aktör olarak El-Kaide, kendisini *ümmeti* (küresel Müslüman topluluğu) Batı emperyalizminden ve yerel yöneticilerin boyun eğmesinden ve işbirliğinden korumak için meşru otorite ilan etti. Bu iki hedef, Soğuk Savaş'ın sona ermesinden bu yana Ortadoğu'da El-Kaide ve İslam Devleti de dahil olmak üzere devlet dışı aktörlerin çoğalmasını açıklamaya yardımcı olmaktadır.

Daha derin bir düzeyde, ulusal altı kimliklerin yeniden canlanması ve devlet dışı aktörlerin ortaya çıkışı, Soğuk Savaş döneminde genişleyen bölgedeki fikirsel ve kurumsal bir boşluğu yansıtmaktadır. Yüzeysel olarak istikrarlı olsa da, Arap devlet sistemi, gücünü, meşruiyetini ve toplumsal kamu mallarını sunma kapasitesini zayıflatan organik bir krizden muzdariptir. Büyük Güçlere olan bağımlılığı, meşruiyet ve hegemonya krizini daha da kötüleştirmektedir.

Bu anlamda Soğuk Savaş, Orta Doğu'daki sosyal güç dengesini otokratlar ve aşırı muhafazakâr dini ve pan-İslamcı güçler lehine değiştirmeye yardımcı olan önemli bir faktördü. Bölgenin petrolüne erişimi kontrol etme ve Sovyet komünizmini geri püskürtme girişiminde, Amerika Birleşik Devletleri, egemenliği ve devlet tarafından yönetilen kalkınmayı önceliklendiren bağımsız, ilerici milliyetçi liderleri hedef aldı. Ekonomilerini küresel sermayeye açan ve ABD liderliğindeki anti-komünist cepheye katılan gerici yöneticileri destekledi. Soğuk Savaş, otoriter yöneticilerin iki rakip süper güçten kaynakları sömürerek ve toplum üzerindeki kontrollerini sıkılaştırarak güçlerini pekiştirmelerine olanak sağladı. Bağımsızlık sonrası Orta Doğu devletleri, bölgedeki uzun süredir yerleşik Batı siyasi, ekonomik ve güvenlik hegemonyasına meydan okumayı ummuş ve planlamıştı. Bu neredeyse imkansız bir görevdi. Bu devletler, neo-sömürgeciliğin veya gayri resmi emperyalizmin pençelerinden asla tam olarak kurtulamadılar. Doğu-Batı rekabeti, Orta Doğu devlet sistemine ve dış güçlere, özellikle de Amerika Birleşik Devletleri'ne, büyük kısıtlamalar getirmiş ve kendi kurallarına uymayan ve çıkarlarına hizmet etmeyen popüler, meşru liderleri ve kurumları defalarca baltalamıştır.

Doğu-Batı çatışmasının Orta Doğu siyaseti üzerindeki etkilerini küçümseyen gözlemciler, önemli bir gerçeği gözden kaçırıyorlar: sömürge dönemi ile Soğuk Savaş dönemi arasındaki kesintisiz süreklilik. Bu durum, yabancı güçler ile yerel otoriter rejimler arasındaki karşılıklı bağımlılığın yeniden canlanmasına yol açarken, halkın iradesini aktif olarak göz ardı etti. Sömürgecilik sonrası dünyanın üç kıtasında da insanlar, bağımsızlığın egemenliğe dönüşmediğini keşfettiler. Yeni bir sömürgecilik biçimi onları eski efendilerine bağladı. Eski Avrupalı sömürgeciler yeterince güçlü olmadığında, Amerika devreye girdi.

7.

Huzursuzluk Kışı

: Arap Halkının Yoksullaşması

Tunus'un Sidi Bou Zid şehrinde , 17 Aralık 2010 Cuma günü, diğer kış günleri gibi başladı. Ancak sadece birkaç saat sonra, şehirde siyasi bir deprem meydana geldi ve bir devrim başladı. Haftalar içinde Sidi Bou Zid, Arap Baharı'nın doğduğu yer olarak dünya çapında üne kavuşacaktı.

O kader dolu Cuma günü, Muhammed Bouazizi adında genç bir adam her gün olduğu gibi işe gitti. Muhammed yirmi altı yaşındaydı. Bir arabası vardı ve meyve sebze satan bir sokak satıcısı olarak çalışıyordu. Bu, hayatıyla yapmayı planladığı şey değildi. Genç bir delikanlıyken Sidi Bou Zid'in teknik enstitüsünde okumuştu, ancak on altı yaşında zor bir seçimle karşı karşıya kaldı: kendi geleceği mi yoksa ailesinin geleceği mi? Kız kardeşinin üniversiteye gitme şansı vardı, ancak aile ikisinin de eğitimini karşılayacak maddi güce sahip değildi.

İyi bir evlat ve kardeş olarak Muhammed, ailesini her şeyin önüne koydu, okulu bıraktı ve çalışmaya başladı. Ailesinin çıkarlarını kendi çıkarlarının önüne koyma kararı, hayatı boyunca yaptığı bir şeydi. Babası Muhammed henüz üç yaşındayken ölmüştü ve annesi yeniden evlenmiş olsa da, ailenin geçimini sağlamak sürekli bir mücadeleydi. Sonuç olarak, Muhammed on yaşından beri ailesini geçindirmeye yardımcı olmak için çalışıyordu. 17 Aralık 2010 Cuma günü işe gittiğinde, tüm ailesinin ona bağlı olduğunu biliyordu.

Zor zamanlardı. Tunus mali olarak sıkıntı çekiyordu. Yıllar içinde ülke, özellikle Avrupalıların güneş için daha güneye gitmek zorunda kaldığı kış

aylarında popüler bir turizm merkezi olarak ün kazanmıştı. Ancak Tunus'ta güneş, kum ve denizden çok daha fazlası var. Roma kalıntıları ve cami başyapıtlarıyla Tunus, Doğu'nun Batı ile buluştuğu, yabancı ve tanıdık olanın bir araya geldiği ve görünüşte oldukça rahat bir şekilde bir arada bulunduğu bir medeniyet kavşağıdır. Bu laik eğilimli ülkede, turistlerin Arap-İslam dünyasının daha muhafazakar bölgelerinde yaşadığı kültür şoku yaşanmaz. Tunus, Avrupa'ya olan kültürel ve coğrafi yakınlığından yararlanarak turizmi ekonominin hayati bir bileşeni haline getirdi. Sektör, geniş bir yelpazede istihdam olanağı sağladı ve ülkenin hazinesine çok ihtiyaç duyulan döviz girdisi sağladı. Ancak 2008'deki küresel mali krizden sonra Avrupalılar kemerlerini sıktılar. Birçoğu için yurt dışı tatilleri artık karşılayamayacakları bir lüks haline geldi. Komşu Cezayir ve Libya'nın sahip olduğu petrol veya doğalgaz kaynaklarından yoksun olan Tunus'un, darbeyi hafifletecek hiçbir şeyi yoktu.

Tunusluların karşılaştığı tek mali sorun bu değildi. 2008'den sonra, dünyanın finans merkezlerindeki yatırım bankacıları artık konut kredilerinin fiyatı üzerine spekülasyon yapmaya o kadar hevesli değillerdi. Dikkatlerini, diğer şeylerin yanı sıra, emtialara çevirdiler. Gıda ve petrol fiyatları tavan yaptı. Özellikle yoksullar üzerindeki etkisi anında ve yıkıcı oldu. Aralık 2010'a gelindiğinde, gıda fiyatları son yirmi yılın en yüksek seviyesindeydi. Bir varil petrolün fiyatı sadece beş ayda yüzde 40'tan fazla artmıştı. İnsanlar daha az kaynakla daha çok iş yapmak zorunda kaldılar.

İnsanlar, açığı kapatmak ve pazarları ucuz, yerli ürünlerle doldurmak için yerel kırsal ekonomiye yönelebilecek durumda değildi. Orta Doğu ve Kuzey Afrika genelinde, yıllarca (hatta on yıllarca) süren siyasi beceriksizlik, yolsuzluk ve kötü yönetim nedeniyle kırsal ekonomi perişan haldeydi. Aşırı yoksulluk norm haline gelmişti. Çiftçiler geçimlerini sağlamakta zorlanıyor ve kırsal kesimin büyük bir bölümü çok kötü koşullarda yaşıyordu. İstatistikler kendi kendine konuşuyor ve rahatsız edici bir gerçeği ortaya koyuyor: Arap dünyası kendi kendini besleyemiyor. Bir zamanlar gıda üretiminde kendi kendine yeterli olan Mısır, artık kendi halkını besleyemiyor ve dünyanın en büyük tahıl ithalatçısı konumunda. Mısır'ın kırsal nüfusunun yaklaşık yüzde 50'si aşırı yoksulluk içinde yaşıyor. Bir zamanlar dünyanın vazgeçilmez içeceği olan kahvenin dağıtımındaki rolüyle ünlü Yemen, buğdayının neredeyse yüzde 90'ını ithal ediyor ve su kaynakları hızla tükeniyor. Ve portakalın ilk olarak Kuzey

Avrupa'ya girdiği Suriye, artık eskisi kadar verimli değil. Ülkenin kırsal nüfusunun yüzde 60'ından fazlası yoksulluk sınırının çok altında yaşıyor.

Muhammed Bouazizi için, ailesinin geçimini sağlayan kişi olmanın ve artan gıda fiyatlarının getirdiği baskılara ek olarak, bir de Tunus'ta iş yapmanın maliyeti vardı. Avrupa'dan gelen turistler için Tunus, ikinci bir ev gibi görünmüş olabilir, ancak bu büyüleyici yüzeyin altında, yolsuzluğun yaygın olduğu ve sıradan insanların devlet görevlilerine karşı gelmelerinin tehlikeli olduğu bir polis devleti yatıyordu. 1956'da Fransa'dan bağımsızlığını kazandığından beri Tunus'un sadece iki cumhurbaşkanı olmuştu: Bağımsızlık mücadelesinin kahramanı Habib Bourguiba ve selefini 1987'de doktorların Bourguiba'yı bunak ilan etmesiyle tıbbi bir darbeyle deviren eski polis generali Zine El Abidine Ben Ali. İki adamın da demokratik bir yetkisi yoktu. İki adam da muhalefete iyi gözle bakmıyordu. Ve bu tutum aşağıya doğru yayıldı. Devlet, halkının çıkarları doğrultusunda çalışmıyordu. Sıradan insanların devlet görevlileriyle karşılaşmaktan kaçınmasının tek yolu genellikle para ödemekti.

Muhammed Bouazizi kendini düzenli olarak bu durumda buluyordu. Kayıt dışı sokak satıcısı olarak çalışan herkes gibi, o da izin almak için para ödeyemiyordu. Bu durum onu, izinsiz ticarete göz yummak karşılığında rüşvet isteyen yerel yetkililere karşı savunmasız bırakıyordu. Muhammed gibi satıcılar ödeme yapmazlarsa, bu yerel yetkililer mallarını alıyordu. 17 Aralık Cuma günü, tam olarak bu oldu. Daha da kötüsü, yetkililer Muhammed'in mallarını aldıktan sonra, sattığı meyve ve sebzeleri tartmak için kullandığı teraziyi de alacaklarını söylediler. Terazi ona ait değildi ve onu kaybetme ihtimali Muhammed'in üzerindeki baskıyı daha da artırdı. [6] Daha da kötüsü, Fayda Hamdi adlı bir kadın polis memurunun ona tokat attığı ve arabasını devirdiği iddia edildi. Bir kadının bir erkeğe tokat atmasının yasak olduğu ataerkil bir toplumda, Hamdi'nin bu hareketi genç bir Arap erkeği için en büyük kamuoyu önünde aşağılanmaydı. Zaten borç içinde olan, ailesini geçindirme baskısı altında bulunan ve yıllarca polisin kötü muamelesine maruz kalan Muhammed'in arkadaşları ve ailesi, onun nihai umutsuzluğa sürüklendiğini söylüyor. [7]

Eşyalarının iadesini istemek için önce polis karakoluna, sonra da valiliğe gitti. Her iki yerde de sonuç alamadı. Çaresizlik içinde Muhammed, valiliğin önündeki sokakta durdu, başına ve vücuduna benzin döktü ve kendini ateşe verdi. Kendini yakması ne bir kaza ne de bir yardım

çığlığıydı. Bu, milyonlarca Tunuslunun her gün katlandığı sessiz baskıya karşı meydan okuyan son bir direnişti; herkes yarının ne getireceğinden emin olmadan, geçim sıkıntısı içinde yaşarken, en tepedekilerin çıkarına çalışan bozuk bir sistemde hayatta kalmaya çalışıyorlardı.

Muhammed hastaneye kaldırıldıktan sonra, arkadaşları o akşam valilik binasının önünde toplandılar ve artık sessiz kalmayı reddederek arkadaşlarının adını tekrar tekrar haykırdılar. Ertesi gün sendikalar harekete geçti. Birkaç gün içinde rejime karşı protestolar ülke geneline yayıldı.

28 Aralık'a gelindiğinde, iktidardaki elitin karşı karşıya kaldığı kriz o kadar şiddetlenmişti ki, genellikle halkından uzak duran Cumhurbaşkanı Ben Ali, Muhammed'in yoğun bakımda tedavi gördüğü Ben Arous Hastanesi'ni ziyaret etme gibi radikal bir adım attı. Ben Ali, genç adamın ailesine destek verdi ve Sidi Bou Zid valisini ve emniyet müdürünü görevden aldı. [9] Bu jestleri çok geç kalmıştı. Kriz kritik noktayı aşmıştı. İnsanları uzun süre sessiz tutan korku ortadan kalkmıştı. Ülke genelinde insanlar açıkça cumhurbaşkanının ve tüm rejiminin gitmesini istiyordu.

Muhammed Bouazizi 4 Ocak 2011'de aldığı yaralar nedeniyle hayatını kaybettiğinde, artık geri dönüş yoktu. Cumhurbaşkanının oynayabileceği tek koz, orduyu kendi halkının üzerine salmaktı - Beşar Esad'ın daha sonra Suriye'de çok vahim sonuçlarla kullanacağı alaycı bir taktik - ancak Tunus ordusunun genelkurmay başkanı General Raşid Ammar, ülkesini cumhurbaşkanının önüne koydu ve emre karşı geldi.

Ben Ali için artık tek bir seçenek kalmıştı: sürgün. 14 Ocak 2011'de, Muhammed Bouazizi'nin diz çökerek yaşamaktansa ayakta ölmeyi tercih etmesinden tam dört hafta sonra, Ben Ali, karısı ve maiyeti özel bir jetle Suudi Arabistan Krallığı'na sürgüne gitti. Dedikodu kazanı kaynamaya başladı. Tunus halkı tarafından evrensel olarak nefret edilen Ben Ali'nin karısının, ayrılma telaşıyla iç çamaşırına altın külçeleri sakladığı iddia edildi. Daha ciddi bir iddia olarak, Tunuslu yetkililer daha sonra Ben Ali'nin 11 milyar dolardan fazla devlet fonunu bulamadıkları yabancı banka hesaplarında sakladığını söyledi. Bu para Tunus halkına asla iade edilmedi.

Çaresizlik

Tunus'ta, elli dört yıldır iktidarda olan tek partili sistemi devirmek yirmi sekiz gün sürdü. Ve protestocular bunu tek bir kurşun bile sıkmadan

başardılar. Sadece kalabalıklarının büyüklüğü ve sloganlarının sesiyle bir diktatörü devirmeyi başardılar. Başarılarının nedenlerinden biri de, birçoğunun Muhammed Bouazizi'ye bakıp kendilerini görmesiydi. Tunus'un nüfusu 11 milyona yakın ve bunun yarısından fazlası yirmi beş yaşın altında. Bu genç nüfus artışı Arap dünyasında yaygın. Bu gençlerin geleceklerini güvence altına alma çabalarında karşılaştıkları zorluklar da aynı şekilde yaygın. Genç işsizliği rekor seviyelerde: şaşırtıcı bir şekilde ortalama yüzde 40.

Son yirmi yıldır Orta Doğu'daki gençlerle kapsamlı saha araştırmaları yürüttüm ve defalarca her kesimden genç erkek ve kadın bana fırsat eksikliğinden bahsetti ve gelecek beklentilerinin kasvetli olmasından duydukları hayal kırıklığını dile getirdi. "İş bulmak zor" sıkça tekrarlanan bir ifade. Genç bir üniversite mezunu veya okuldan yeni ayrılan biri iş bulacak kadar şanslı olsa bile, maaşlar çok düşük ve gençlerin evlenip kendi ailelerini kurmak için gerekli olan mali bağımsızlığı elde etmelerine olanak tanımıyor. Zaten bir aileyi geçindiren orta yaşlılar için de durum aynı: üzerlerindeki mali baskı aralıksız devam ediyor. Şaşırtıcı olmayan bir şekilde, özel çıkarların ve yandaş kapitalistlerin devleti ele geçirmesi nedeniyle sistemin onlara karşı hileli olduğuna dair yaygın bir inanç var.

Korkularını ve hayal kırıklıklarını benimle paylaşan gençler, devletin onlara karşı nasıl çalıştığına dair analizlerinde haksız değiller. Muhammed Bouazizi'nin umutsuzca kendini yakma eylemi, Arap toplumlarındaki ciddi bir sosyal krize tanıklık ediyor. Bu krizin bir başka kanıtı da benzer eylemlerin dalgasında ortaya çıktı. Muhammed'in ölümünden üç hafta sonra, bir başka Tunuslu olan Hüsnü Kalaya da polisle yaşadığı bir anlaşmazlığın ardından kendini ateşe verdi. Muhammed Bouazizi'nin aksine Kalaya hayatta kaldı. 18 Ocak 2011'de, komşu Mısır'da Abdou Abdel-Monaam Hamadah, üzerine benzin döküp ateşe verdi. Ağır mali baskı altında ve kırılma noktasına gelen 48 yaşındaki Hamadah, kendini ateşe verirken güvenlik güçlerine protesto bağırışları duyuldu. Bu olayı bir başkası izledi: Bu kez Moritanya'da, 42 yaşındaki Yavoub Ould Dahoud, ülkenin başkenti Nouakchott'taki Senato önünde kendini ateşe verdi.

Arap Baharı'nın 2011'de başlamadığı Cezayir'de bile, Muhammed Bouazizi'nin ölümünden hemen sonra bir dizi kendini yakma eylemi yaşandı ve ardından 2019'da başlayan ve halen devam eden güçlü bir protesto dalgası görüldü. Cezayir'e ek olarak, bu ikinci büyük ölçekli

toplumsal protesto dalgası 2019'da Sudan, Irak ve Lübnan'ı da etkisi altına aldı ve halkın hoşnutsuzluğunun derinliğini ve eylem gücünün direncini açıkça gösterdi.

Bütün bunlar, sömürge sonrası devletin ekonomiyi büyük ölçüde kötü yönetmesi ve bu süreçte nüfusun büyük kesimlerinin, özellikle de gençlerin yoksullaşmasına neden olması yüzünden oldu. Bölge genelinde çok sayıda insan günde 1 veya 2 ABD dolarından daha az bir gelirle yaşıyor. Birçok ülkenin ekonomik yönetimindeki kötülüğün boyutu, 1980'lerde petrol fiyatlarının düşmesi ve havalelerin yavaşlamasıyla ve birçok devletin ekonomik çöküş olasılığıyla karşı karşıya kalmasıyla ortaya çıktı. 1990'larda Dünya Bankası ve IMF'nin ekonomilerini yapısal olarak düzenlemeleri yönündeki baskısına yanıt olarak, iktidardaki elitler devlet kurumlarını ve sosyal hizmetleri özelleştirerek yandaş işletmelere dönüştürdüler.

Bu işletmeler daha sonra sadık dostlara ve aile üyelerine devredildi; iktidardaki seçkinleri veya statükoyu asla sorgulamayacak kişilere. İktidardaki seçkinler ile iş dünyası seçkinleri arasındaki bu şeytani anlaşma, servetlerini ve statülerini doğrudan devlete ve liderine borçlu olan yeni bir iş adamı sınıfının ortaya çıkmasına katkıda bulundu. Bu yandaş kapitalizmi daha sonra giderek büyüyen ve köklü yapısal yoksulluğa, gençler arasında yüksek işsizliğe, şehirlere göç dalgalarına ve nüfus artışında bir sıçramaya yol açtı. Ayrıca rejim ve destekçileri ile diğer herkes arasındaki uçurumu da genişletti.

Bu ekonomik politikaların kümülatif etkisi felaketin ötesinde olmuştur. Andre Gunder Frank, son derece doğru ama iç karartıcı bir ifade olan “az gelişmişliğin gelişmesi”ni ortaya atmıştır. [14] Bu ifade, Orta Doğu ve Kuzey Afrika için de geçerlidir. Son otuz yılda Orta Doğu az gelişmişlik yaşamıştır.

Şaşırtıcı olmayan bir şekilde, umutsuzluk yaygın. Arap Baharı ayaklanmalarından önce birçok genç Arap'ın varoluşsal bir krizle karşı karşıya olduğunu söylemek abartı olmaz. Kendilerine yer açmayan ve seçeneklerini kötü bir seçenek ile daha da kötü bir seçenek arasında Hobsonvari bir tercihe indirgeyen bir ekonomik sistemle karşı karşıya kalan milyonlarca genç Arap, daha iyi bir yarın umuduyla yaşamaktan başka çare bulamadı.

Muhammed Bouazizi, kız kardeşinin üniversiteye gitmesine yardım etmek için kendi hayatını askıya aldığında, neslinin normu haline gelen şeyi yapıyordu: bugünü bir kenara bırakıp daha iyi bir yarına bahse giriyordu. Ancak zaman geçtikçe ve o daha iyi yarın asla gelmediğinde, psikolojik sonuçlar çok büyük oluyor. Olasılığın bu kadar sürekli olarak reddedilmesi, ruhu eziyor. Arap dünyasında bu durum, erkeklik krizine yol açtı. Açıkça sık sık konuşulmasa da, son yıllarda bölgenin bazı kısımlarında cinsel iktidarsızlık bir olgu haline geldi.

Anne babalarına ve küçük kardeşlerine bakmak, evlenip kendi ailelerini kurmak için çaresizce çabalayan genç erkekler, kendilerine hiçbir şey sunmayan bir sistem tarafından tamamen tuzağa düşürülmüş hissediyorlar. Saygıya büyük önem veren bir kültürde, birçok genç erkek kendilerini güçsüz ve değersiz hissediyor. Açık bir siyasi sistemde, sistem tarafından geride bırakıldığını hisseden insanlar için sayısız seçenek vardır. Blog yazabilirler, protesto edebilirler veya bir siyasi partiye katılabilirler. Askeri bir devlette yaşayan hiç kimse için bu tür seçenekler mevcut değildir. Bu nedenle, Muhammed Bouazizi kendini ateşe verdiğinde, tıpkı onun gibi yeterince sabrı kalmamış ve onurlarını geri isteyen bir neslin sesi oldu. Bunun için ölmek zorunda kalsalar bile.

Ben Ali'nin Tunus'tan kaçmasından günler sonra, Mısır halkı oradaki rejimin devrilmesi çağrısında bulunmak için sokaklara döküldü. Nüfus bakımından Arap dünyasının en büyük ülkesi ve bölgenin siyasi mihenk taşı olan Mısır, sömürge sonrası devletin kendi halkını nasıl yoksullaştırdığını gösteren ideal bir örnektir. Tüm Arap arenası için tarihi bir örnek teşkil eden Mısır, bölge genelinde var olan benzer siyasi ve sosyal dinamiklere daha fazla ışık tutmaktadır. Bir vaka çalışması olarak Mısır, yerel otoriterler ile dış güçler arasında var olan ortaklığı anlamamıza yardımcı olan Arap durumunun bir mikrokozmosudur. 1970'te Nasır'ın ölümüne yas tutan Mısırlıları geride bırakmıştık, şimdi ise halefi Enver Sadat'ın ülkenin siyasetini, ekonomisini ve toplumunu bugün hala tanınabilir şekillerde şekillendiren politikalarına bakıyoruz.

Mısır'ın Örnek Olay İncelemesi

Sadat Dönemi: Güç, Barış ve Dindarlık, 1970–1981

Nasır 1970'te öldüğünde sadece elli iki yaşındaydı. Altı Gün Savaşı onu yıpratmış ve ülkeyi felakete sürüklemişti. Buna rağmen, çok sayıda Mısırlı ona sadık kaldı. Devrimdeki rolü, toprak reformları ve unutulmuş erkek ve kadınların durumunu iyileştirme çabaları nedeniyle ondan vazgeçmeyi reddettiler. Ancak Nasır'ı ne yaparsa yapsın öven coşkulu kalabalıkların altında daha karanlık bir gerçek vardı. Nasır, her türlü muhalefetin hoş görülmediği derin bir otoriter devlet kurmuştu. Onunla aynı fikirde olmayanlar, en ünlüsü Müslüman Kardeşler ve solcular, koşulların insanlık dışı sınırına varan aşırı hapishane kamplarına götürülüyordu. Siyasi, mali ve sosyal gerilimler artarken, yıllardır Mısır'da yüzeyin altında kaynayan ancak Nasır'ın iktidar üzerindeki sıkı hakimiyeti ve kamuoyundaki daha da sıkı etkisi sayesinde kontrol altında tutulan gerilimleri çözmek, bir başka Özgür Subay olan Enver Sadat'a düşecekti.

Yeni başkanın geçmişi, Özgür Subaylar'ın tipik bir örneğiydi. Çocukluğunda yoksullukla büyümüştü. 1918'de Nil Deltası'ndaki Monufia vilayetinde, yoksul bir köyde yoksul bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Sadat, zengin kent elitinin dünyasından çok farklı bir dünyada büyüdü. Nasır gibi, o da hayatını iyileştirmenin bir yolu olarak orduya katıldı. Ve Nasır gibi, albay rütbesine yükseldi. İkisi, Nasır'ın ilk askeri görevinde tanıştılar ve Sadat, Nasır'ın yakın çevresinin bir parçası oldu ve Nasır öldüğünde başkan yardımcısı olarak görev yapıyordu.

Ancak Sadat, cumhurbaşkanı olduktan sonra, Nasır'a on beş yıl hizmet ettiği süre boyunca "evetçi" unvanını kazanmış olsa da, kendi yolunu çizmeye karar verdi. Artık Nasır'ın siyasi, ekonomik ve dış politikalarının başarısız olduğuna inanıyordu ve selefinin savaş ekonomisi ve Arap sosyalizmi stratejisinden uzaklaşarak ekonomik liberalleşme ve tüketimciliğe yönelmeye karar verdi. Ayrıca Mısır'ın dış politikasını da radikal bir şekilde yeniden düzenleyerek Sovyet etki alanından Batı'nın etki alanına taşıdı. Sadat, "onurlu, dingin, huzurlu ve müreffeh bir toplum" kurmak istediğini söylese de, gerçek amacı kendi mirasını yaratmak ve Nasır'ın gölgesinden kurtulmaktı. Sadat, Nasırcı projeyi yıkıp yerine kendi projesini koymak için acele eden bir yıkıcıydı.

Nasır'ın hayatının son yıllarında toplumsal gerilimler artıyordu. 1967 savaşındaki acı verici yenilgi ve artan ekonomik sorunlar, Mısır toplumunun çeşitli kesimlerinde hoşnutsuzluğu körüklemişti. Öğrenciler kitlesel protestolar düzenledi ve işçiler grevlere başladı; bunların hepsi

profesyoneller ve aydınlar tarafından desteklendi. Mezhepsel şiddet çirkin yüzünü gösterdi. Ancak Sadat'ın iktidara gelmesi bu durumu sakinleştirmek yerine daha da kötüleştirdi. 1970 yılına gelindiğinde, ücretlerin genel payı düşmeye başlamış, 1970-1971'de %50'den 1973'te %49,6'ya gerilemişti. 1975'te ise %45,6'ya düşmüştü. [18] İstihdam oranları da düşüyordu. [19] 1970-1974 yılları arasında gayri safi yurtiçi hasıla (GSYİH) büyümesi sadece %4,2 idi. Sadat'ın savunduğunun aksine, ekonominin üretken sektöründe çok az ilerleme kaydedildiği için toparlanma dengesizdi. Büyüme çoğunlukla kamu harcamalarının yönetim ve savunmaya yönelik artmasından ve hizmet sektörünün sağlıklı bir şekilde %8'e yükselmesinden kaynaklandı. Bu bürokrasinin ve yeni, asalak bir özel sektörün yükselişi, eşitsizlikte ciddi bir krize yol açtı: Mısırlıların en zengin %4,7'si ulusal gelirin %22'sini elde etti. Bu durum popülist öfkeyi körükledi ve yeni bir siyasi ve ekonomik yönelim ihtiyacını daha da acil hale getirdi.

Temmuz 1972'de Sadat, Rusya'nın Mısır'a silah tedarik etmemesi nedeniyle Moskova ile yaşadığı anlaşmazlığın ardından ülkedeki tüm Sovyet askeri danışmanlarını sınır dışı ederek Mısır içindeki birçok kişiyi (ve dışındaki çok daha fazlasını) şok etti. Bu hamle, Mısır'ın dış politikasında dramatik bir değişime işaret etti ve Sadat Batı'ya daha da yaklaşmaya başladı. Silahlara ihtiyacı vardı çünkü 1967'deki kayıpları telafi etmek ve İsrail'i müzakere masasına oturmaya zorlamak için İsrail'e karşı bir savaş planlıyordu.

Bu savaş, ertesi yıl, 6 Ekim 1973'te Mısır kuvvetlerinin İsraillileri gafil avlayarak Süveyş Kanalı'nı geçmesi ve Bar Lev Hattı'nı aşmasıyla başladı. İsrailliler hızla toparlansalar da, İsrail'e sürpriz bir saldırı düzenleyebilme yeteneği Mısır için psikolojik bir zaferdi ve Sadat'a "geçiş kahramanı" unvanını kazandırdı. [21] Ardından gelen Camp David Anlaşmaları ve İsrail ile yapılan barış anlaşması onu Nobel Barış Ödülü'nü alan ilk Müslüman yaptı. Anlaşma ayrıca Mısır'ı Orta Doğu'da ABD'den en çok yardım alan ikinci ülke haline getirdi ve ülke bu konumunu hala koruyor.

Çoğu Mısırlı için İsrail ile yapılan barış "soğuk" bir barıştı, ancak bu konuda ne düşündüklerine bakılmaksızın Sadat, geçmişten kopmaya ve ülkeyi Batı kampına taşımaya kararlıydı. Bunu yaparak Mısır'ı Arap dünyasının geri kalanıyla karşı karşıya getirdi ve iyileşmesi yıllar süren bir çatlak açtı. Ancak Sadat için barış, her iki taraf için de kazançlı bir sonuçtu. Her yıl Mısır'a milyarlarca ABD doları kazandırdı ve bu para akışının

gelecek yıllar boyunca devam etmesini garanti altına aldı. Daha da önemlisi, İsrail ile savaş tehdidini ortadan kaldırdı ve savunma harcamaları için ayrılan parayı bütçenin diğer bölümlerine aktardı.

Kahire'nin Batı'ya yönelişi başka yerlerde de belirgindi. [22] Tüketimcilik sosyalizmin yerini aldı. Devlet kapitalizmi yeni normal haline geldi. [23] 1973 Arap-İsrail Savaşı'ndan sonra Sadat, ekonomiyi liberalleştirmeyi amaçlayan bir reform paketi uygulamaya koydu. [24] Bu reformlar topluca "İnfitah" veya Açık Kapı Politikası olarak bilindi ve Mısır ekonomisini Amerika Birleşik Devletleri, Körfez ülkeleri ve yeni aktörlerden gelen yatırımlara açtı. Birdenbire, mağazalar daha önce ulaşılamayan tüketim mallarıyla doldu. BMW'ler Kahire sokaklarında yaygın bir görüntü haline geldi. "Açılma" sürecinin ilerlemesine yardımcı olmak için Sadat, vergi sistemini değiştirdi ve özel sektör için muafiyetler getirdi. İnfitah dönemi boyunca, Nasır döneminin devlet öncülüğünde, içe dönük ekonomik stratejisi, özel sektörün devlet tarafından aktif olarak desteklendiği ve dış ticaret ve yabancı doğrudan yatırım (FDI) üzerindeki kısıtlamaların azaltıldığı bir stratejiye dönüştü. Turizm ve tekstil endüstrisi gelişti. Mısır ekonomisi yükselişe geçti. 1974 ile 1977 yılları arasında ortalama büyüme yüzde 8'e ulaştı ve sanayi üretimi önemli ölçüde arttı.

Ancak net getiriler kısa ömürlü oldu. İnfitah'ın başlangıcından 1979'un sonuna kadar söylemler gerçeklikle örtüşmedi. Eleştirmenler, politikanın üretim odaklı olmaktan ziyade tüketici odaklı olması nedeniyle eleştirdi. [25] Örneğin, yatırım yetkilileri yaklaşık 2.277 milyon Mısır poundu yatırım yaparak 766 projeyi onayladı, ancak bu projelerin sadece üçte biri üretime başladı. [26] Bu projelerde yaklaşık 20.000 işçi çalıştı ve bunların neredeyse tamamı Mısırlıydı. Bu projelere en büyük finansal katkıyı Mısır firmaları sağladı, ardından Arap ülkeleri (%16), Amerika Birleşik Devletleri (%7) ve diğer devletler (%12) geldi, ancak bunlar uzun vadeli bir gelecek kalkınmasına veya üretken ekonomiye sürdürülebilir bir katkıya yol açmadı. [27] Batı sermaye yatırımı, büyük şirketler ve petrol dolarlarının bir tsunamisi beklentileri gerçekleşmedi. [28]

Daha da tehlikelisi, İnfitah, kazananın her şeyi aldığı bir ekonomiyi kurumsallaştırdı ve sömürge döneminden kalma derin eşitsizliği pekiştirdi. Artık kolayca ulaşılabilen tüketim malları, insanların büyük çoğunluğunun erişemeyeceği düzeydeydi. Ancak nereye baksalar, artık satın alamayacakları şeyleri görebiliyorlardı. Bu durum, sosyal uyum için

uğursuz sonuçlar doğurdu. Siyasi ekonomi için de sonuçları oldu. İnfitah'ın bir parçası olarak Sadat rejimi, hükümet yetkililerinin lisans ve diğer ayrıcalıkların dağıtımından doğrudan faydalandığı bir himaye sistemi kurdu . Yolsuzluk yaygınlaştı. Büyük skandallar ortaya çıktı. Ünlü Piramitler Platosu Projesi bunlardan sadece biriydi.

Bu kadar yaygın yolsuzluk ve kayırmacılık, yeni zengin bir elitin yükselişi için mükemmel bir ortam yarattı: derin siyasi bağlantıları ve ekonomi üzerinde etkisi olan yeni bir iş sınıfı. Savundukları devlet destekli kapitalizm "kayırmacılık kapitalizmi" olarak, başlıca yararlanıcıları ise "zenginler" olarak bilindi. Cumhurbaşkanı Sadat'ın üvey kardeşi İsmail el-Sadat, bu olgunun kötü şöhretli bir örneğiydi. Kardeşi iktidara gelmeden önce İsmail, aylık 60 dolarlık bir maaşla otobüs şoförlüğü yapıyordu. [30] Kardeşinin başkanlığının son yılı olan 1981'de İsmail, bir kamyon filosuna, Kahire'nin güney banliyösünde 100 telefon ve teleks hattına sahip elli dört odalı bir malikaneye sahipti. [31] Mısır yetkililerine göre, varlıklarının değeri yaklaşık 150 milyon dolardı. [32] İsmail, Sadat dönemindeki Mısır'da yanlış olan her şeyin somut örneğiydi. 1983 yılında kendisi ve üç oğlu, toplumun çıkarlarına zarar veren eylemlerde bulunmaktan mahkum edildi. Arazi edinimi, nüfuz ticareti, haraç toplama ve kusurlu ve çürük gıda ithalatı ve satışı da dahil olmak üzere yirmi dört yolsuzluk suçlamasıyla karşı karşıya kaldı. [33]

Parazitvari yolsuzluk yeni boyutlara ulaşırken, sosyal gerilimler arttı ve çatışmalar yoğunlaştı. Zenginler daha da zenginleşirken, servet alt kesimlere yayılmadı. Bu dönemde özel sektör büyüse de, büyüme dengesizdi ve reel anlamda ücretler düştü. Giderek daha fazla insan Mısır dışında çözüm aramaya başladı. Körfez ülkelerine çalışmak için göç, Mısır yaşamının bir özelliği haline geldiği dönem buydu. Geride kalanlar için, devlet kaynakları sosyal güvenlik ağı oluşturmak ve kamu sektöründeki işsizliği azaltmak için kullanılmak zorunda kaldı. Ancak bunun da olumsuz sonuçları oldu: sunulan hizmetlerin standardına çok az önem verildi. Sonuç olarak, kalite zarar gördü ve en önemli iki devlet hizmeti olan eğitim ve sağlık hizmetleri bundan etkilendi.

1977'deki ekmek isyanları, yeni zenginler ile kentli proletarya arasındaki derinleşen bölünmenin doğrudan bir sonucuydu. Bu isyanlar, IMF'nin Arap ülkelerinden ekmek de dahil olmak üzere bir dizi temel mal üzerindeki sübvansiyonları sona erdirmelerini istemesinin ardından gerçekleşti. [34]

Sonuç olarak, pirinç fiyatı yüzde 16, yemeklik gaz fiyatı ise yüzde 46 gibi devasa bir oranda arttı. [35] Sakinliği sağlamak için ordu görevlendirilmek zorunda kaldı. İsyan edenlerin "Geçiş kahramanı, kahvaltımız nerede?" diye bağırdıkları duyuldu. Diğerleri ise sadece "Nasır!" diye haykırıyordu. [36] Bu, Sadat'ın başkanlığında önemli bir dönüm noktasıydı. Popülaritesizliği artık herkesin görebileceği şekilde apaçık ortadaydı.

Sadat, suçu Sola yükledi. Mısır'ın siyasi sorunlarından onları sorumlu tutmak, onun varsayılan tutumu haline geldi. Nasır'ın sosyalist ve solcu mirasını dengelemek için Sadat, Solu siyasi tartışmadan tamamen dışlamak istedi. Bunu yapmanın en iyi yolunun alternatif bir muhalefeti kendi safına çekmek olduğuna karar verdi. Dinî kimliğin temel noktası olarak kaldığı bir kültürde, İslami norm ve değerleri seçti ve İslamcı grupları destekledi. Bu stratejinin bir parçası olarak Sadat, kendisi de kişisel dindarlık imajı geliştirdi. "Mümin Başkan" olarak bilinen Sadat, bu dindarlığın bir işareti olarak alnında namaz işareti bile taşıyordu. Siyasi olarak amacı, İslamcıların faaliyet gösterebileceği kamusal alanda küçük ama sıkı bir şekilde kontrol edilen bir alan açmaktı. Nasır döneminde yaşadıkları vahşetten sonra Sadat, Müslüman Kardeşler ve diğer İslamcı grupların baskı ve zulümle karşılaşmaktansa sistemle çalışmayı tercih edeceklerini hesapladı. Bu da, onları kontrol etmesini kolaylaştıracaktı. Ayrıca, Sola karşı güçlü bir denge unsuru olarak işlev görecek olmaları da ek bir avantajdı.

Sadat için sorun, İslamcıların onun planını hemen anlamalarıydı. Planın ne olduğunu biliyorlardı: tamamen gölge ve özden yoksun. Sadat'ın tüm muhalif hareketleri dengesiz tutmak için onları kullandığını biliyorlardı. Ancak Müslüman Kardeşler gibi siyasi İslamcılar pragmatik, gerçekçi bir yaklaşım benimsedi: sunulan avantajlardan -özellikle de açıkça faaliyet gösterebilme yeteneğinden- yararlandılar ve devlete paralel çalışan etkileyici bir sosyal yardım sistemi kurdular. Bu, özellikle devletin yetersiz kaldığı ve insanların Kardeşlerin sağladığı hizmetlere bağımlı olduğu yoksul bölgelerde, toplumda derin kökler salmalarını sağladı. Bu faaliyetleri finanse etmek için sadece hayır işlerine güvenmediler, uzun vadeli gelir sağlamak için işletmeler kurdular. Bu şekilde Sadat, istemeden özel sektörde bir İslamcı burjuvazi yarattı ve devlet içinde devletin gelişmesine yardımcı oldu.

Sadat'ın asıl amacı işbirliği yapmak değil, böl ve yönet taktiğini uygulamaktı ve bu nedenle politika, siyasi koşullara bağlı olarak bir anda değişebiliyordu. Dahası, bu politika her zaman tüm İslamcı grupları kapsamadığı için "daha radikal" İslamcıların tutuklanması rutin hale geldi. Şiddete başvurup başvurmadıklarına bakılmaksızın, bu erkek ve kadınlar terörist olarak kabul edildi, olağanüstü hal yasaları kapsamında tutuklandı ve daha sonra süresiz gözaltı için sisteme "kayboldular". Bu, ılımlıları radikalleştiren ve radikallerin şiddet eylemleri gerçekleştirme konusunda kendilerini haklı hissetmelerini sağlayan bir politikaydı.

6 Ekim 1981'de Sadat, ülkenin ileri gelenleri ve seçkinleriyle birlikte bir geçit törenini denetledi. Yabancı devlet adamları da törene katılmıştı. Aniden zırhlı bir araç tören platformunun önünde durdu ve el bombası ve otomatik silahlarla donanmış dört adam araçtan atladı.

Ortalık karıştı. Sadat'ın korumaları kaçtı. Sadat öldürüldü ve yedi kişi daha hayatını kaybetti. El bombaları hedeflerine isabet etseydi, katliam daha da büyük olurdu. Başkan Yardımcısı Hüsnü Mübarek de dahil olmak üzere Mısır'ın siyasi ve askeri liderliğinin neredeyse tamamı direnişteydi.

Sadat'ın ölümüne verilen tepki çok şey ortaya koydu. Mısır'da kitlesel bir yas gösterisi olmadı. Nasır'ın ölümünde gösterilen duyguya benzer bir duygu yoktu. Halkına İsrail ile soğuk bir barış getiren sevilmeyen cumhurbaşkanı, ölümünden sonra halkından soğuk bir karşılama gördü. Öte yandan Halid el-İslambuli, bir gecede kült statüsüne ulaştı. "Firavunu öldürdüm" sözleri hızla halk efsanelerinin bir parçası oldu.

Batı'daki iktidar koridorlarında ise durum farklıydı. Sadat, barış adamı olarak kutlandı ve ölümü yasla karşılandı. Otoriterliği, popüler olmaması ve yolsuzluğu görmezden gelindi. ABD'nin en az üç başkanı cenazesine katıldı; bu, ABD siyasi kurumunun yabancı bir devlet başkanına bahşettiği nadir bir onurdu. Sadat'ın barış ortağı, İsrail Başbakanı Menachem Begin de cenazeye katıldı.

Ancak Batı'daki bu olumlu basın, Sadat yönetimindeki Mısır'daki gerçekliği gizleyemedi: Bu ülke, halkının istekleriyle ciddi anlamda çelişen bir yolda ilerliyordu. Sadat, sömürgeci güçlerin kullandığı taktiklerin çoğunu benimsedi; ekonomik fırsatları ve refahı seçkin bir kastta (kayırmacılık ve yolsuzluk yoluyla) yoğunlaştırdı, baskıcı ve acımasız bir polis devletini güçlendirdi ve rejimini devirecek birleşik bir muhalefeti engellemek için mezhepsel bölünmeyi körükledi.

Başkan Yardımcısı Hüsnü Mübarek, Enver Sadat suikasta uğradığında onun yanında oturuyordu ve canını zor kurtardı. Sadat'ın ölümünden sonra cumhurbaşkanı oldu. 1928'de doğan Mübarek, Sadat ile aynı Kahire'nin kuzeyindeki Monufia vilayetinden geliyordu. Kendisinden on yıl daha büyük olan cumhurbaşkanı seleflerinin aksine, Mübarek Özgür Subaylar'dan değildi. Ancak güçlü bir askeri geçmişe sahipti. Kendisinden önce gelen Nasır ve Sadat gibi, Mübarek de Kraliyet Askeri Akademisi mezunuydu. Oradan hava kuvvetlerine katıldı ve pilot oldu. Devrimden otuz yıl sonra, Mısır'daki siyasetle ilgili çok açık bir şey vardı: Cumhurbaşkanlığı orduya aitti.

Ekonomide de bir süreklilik vardı. 1981 ile 2000 yılları arasında Mübarek'in ekonomi stratejisi, selefinin stratejisinin birebir kopyasıydı. Sadat gibi Mübarek de, yurt dışında çalışan Mısırlılardan elde edilen "rant"a aşırı derecede bağımlı bir ekonomi politikası izledi. Sonuç olarak, yurt içinde yatırım yetersizliği ve düşük verimlilik ortaya çıktı. Kağıt üzerinde, Mübarek'in stratejisi, doğrudan yabancı yatırımlar ve ticaretin artmasıyla pozitif büyüme yaratmış gibi görünüyordu. Ancak, muazzam miktarda bürokratik engeller ve yüksek yolsuzluk oranları, özel sektördeki eşitsiz rekabet ortamından bahsetmeye gerek bile yok, genel ekonomik verimliliği olumsuz etkiledi. Eğitim standartlarındaki düşüş ve mesleki eğitimin yetersizliği verimliliği daha da engelledi.

1980'ler, dünya genelinde piyasa ekonomisine doğru bir kaymaya tanık oldu ve Mısır da istisna değildi. Ancak Arap petrol üreten devletler, Mısır gibi rant peşinde koşan devletlerle birlikte, kalkınma ve verimlilik açısından geride kaldılar. Sonuç olarak, petrole aşırı bağımlı kaldılar. Bu nedenle, 1980'lerde petrol fiyatlarındaki keskin düşüş bölgeyi ciddi şekilde etkiledi. Mısır ekonomisi büyümeye devam etmeyi başarsa da, bu büyüme son derece dengesizdi. Gelir dağılımındaki büyük uçurum ve yatırımların kalitesizliği ve çeşitliliğinin yetersizliği nedeniyle ekonomik kalkınmayı desteklemedi.

Mübarek'in ilk yıllarında verimlilik düşmeye devam etti ve daha az iş yaratıldı. Ancak siyasi bağlantıları olan firmalar gelişti. Özel sektörü istila ederek, ekonominin kontrolünü rejim yanlısı yeni bir iş elitine bıraktılar ve Sadat döneminde başlayan eğilimi pekiştirdiler.

Zengin ve nüfuzlu kesim ile yoksul ve mülksüz kesim arasındaki bu giderek genişleyen uçurum, toplumsal gerilimleri artırdı ve zaten parçalanmakta olan bir topluma daha fazla baskı uyguladı. 1980'lerin ortalarında hükümetin kamu harcamalarında yaptığı kesintilerin ardından toplumsal huzursuzluk arttı. 1984'ten 1990'a kadar ülke 100'den fazla grev, yirmiyi aşkın ciddi ayaklanma ve yaklaşık 200 gösteriyle sarsıldı. Siyasi suikastlar daha sık yaşanmaya başladı. 12 Ekim 1990'da, Meclis Başkanı Rifaat el-Mahgoub, Nil kıyısındaki lüks bir otelden ayrılırken silahla vurularak öldürüldü. Üç eski bakana yönelik suikast girişimi başarısız oldu.

Siyasi düzene karşı öfke, muhalefet ve şiddet artmaya devam ederken, hükümetin baskısı da arttı. Nisan 1989'da İçişleri Bakanı Zaki Badr (''Demir Yumruk'' olarak biliniyordu) muhalefetin bin destekçisini hapse attı. Ancak protestolara rağmen hiçbir şey değişmedi. Yukarıdan yönlendirilen ekonomik eşitsizlik devam etti. Çoğu insan karlı özel sektör yerine verimsiz kamu sektöründe çalışmaya devam etti. Eğitim sektörü gerilemeye devam etti ve diğer gelişmekte olan piyasa ekonomileriyle kalite farkı giderek açıldı.

1980'ler ve 1990'larda Mübarek'in neoliberal ekonomi politikaları devletin ekonomideki rolünü küçülttü, ancak Nasır'ı dehşete düşürecek bir hamleyle Mübarek yoksulları korumak için hiçbir sosyal güvenlik ağı kurmadı. Bunun yerine, Batı düzeyinde gelişmişliğe sahip olmayan bir ülke için Batı ekonomik kalkınma modelini benimsedi. Gerçekte ise durum tam tersiydi: Mısır, sömürgecilikten miras kalan yapısal dengesizlikler nedeniyle ciddi bir kalkınma açığına sahipti. Ve kronik olarak su kıtlığı çeken bir ülkede, Dünya Bankası ve IMF gibi kurumlar tarafından hoş karşılanmayan gıda yardımları sadece çok gerekli olmakla kalmıyor, aynı zamanda insanların hayatta kalması için de hayati önem taşıyordu.

Mübarek, özgür olmayan bir ülkede serbest piyasa ekonomisi yaratıyordu. Yeni politikaları özel sektördeki yandaşlarına fayda sağlarken, daha sert rekabetin yanı sıra Mısır'ın karmaşık bürokrasisiyle de boğuşan küçük işletmelere ve girişimlere zarar verdi. Mübarek ayrıca lisans verme konusunda yolsuz bir sistem kurdu. Neoliberalizmi ve devlet onaylı yolsuzluğu, daha büyük yoksulluğa ve kayıt dışı ekonominin yükselişine yol açtı. Artık sadece siyasi bir devlet değil, ekonomik bir devlet de vardı.

Mübarek'in yeni politikalarından beklenti, daha büyük bir özel sektörün işsizliği azaltacağı yönündeydi. Ancak bu gerçekleşmedi. Sorun,

1990'lardan beri verimliliğin önemli ölçüde yavaşlamış olmasıydı. Buna karşılık, yabancı kredilere bağımlılık, mali yönetimdeki hatalar ve verimsiz sübvansiyonlara yapılan israf ve aşırı personel istihdamı nedeniyle kamu borcu hızla arttı. Sanayisizleşme nedeniyle verimlilik de düştü. Sanayi sektörünün GSYİH'deki payı %21'den %15'e düştü. 1993 ile 1998 yılları arasında, erken emeklilik paketleri nedeniyle 50.000 ila 100.000 işçi işgücü piyasasından ayrılmak zorunda kaldı.

1990'lar boyunca bir dizi hükümet-iş dünyası konseyi kuruldu, ancak bunlar yeni elit ile yoksullar arasındaki giderek büyüyen uçurumu azaltmada başarısız oldu. Bu konseyler, Mübarek rejiminin kronik ve sistematik kayırmacılığının bir başka örneğiydi. Örneğin, Mısır-Amerikan İş Adamları Konseyi'nin sözcüsü, cumhurbaşkanının oğlu Cemal Mübarek'ten başkası değildi. Cemal'in yükselen profili, babasının devrimci protokolü bozup cumhurbaşkanlığını oğluna devretmeyi planladığı, sanki Mısır'ın yönetimi bir aile şirketiymiş gibi davrandığı yönünde spekülasyonlara yol açtı. [41] Ya da, çok satan Mısırlı yazar Alaa el-Aswany'nin dediği gibi, ülke "özel bir mülk veya bir kümes hayvanı çiftliğinden" başka bir şey değildi. [42]

“İşleri aile içinde tutma” kararlılığı, Mübarek'in Mısır'ındaki yeni elit için norm haline geliyordu. Sadat döneminde yükselen devlet burjuvazisi, Mübarek döneminde güç tabanını sağlamlaştırdı ve genişletti. Sadat ve Mübarek'in yandaş kapitalizmi, idealize edilmiş kurucu babalara sahip iş hanedanlarını destekledi. Bu adamlar daha sonra işletmelerini oğullarına devrettiler ve oğullar da güçlülerle olan bağlantılarını sürdürerek aile imparatorluğunu genişletmeye devam ettiler.

Sadat ve Mübarek dönemlerinde, iktidardaki elitle kurulan güçlü bağlar, son derece karlı devlet şirketlerinin doğrudan ele geçirilmesini sağlayabiliyordu. [44] Sermayeye erişim bu sistemi güçlendirdi ve dışarıdan gelenlerin erişimini engelledi. Bu ayrıcalıklı şirketler, devlet bankaları tarafından verilen düşük faizli krediler sayesinde muazzam miktarda servet biriktirebildiler ve bu nedenle ekonominin daha da büyük bir bölümünü ele geçirdiler. [45] Ortak girişim bankalarındaki devlet hisselerinin elden çıkarılması, kredi yoğunlaşması sorunuyla doğrudan bağlantılıdır. [46]

İstatistikler her şeyi açıklıyor. Dünya Bankası'na göre, 2006 yılında özel sektöre verilen kredinin %51'i, sektörün müşterilerinin inanılmaz derecede küçük bir %0,2'sine gitti. [47] Toplam kredi arzının %40'ını sadece otuz şirket

oluşturuyordu. [48] Mübarek döneminde, büyük sermayeye sahip sadece iki girişimci grubu faaliyet gösterebiliyordu: İnfitah burjuvazisi ve cumhurbaşkanının oğlu Cemal Mübarek'e bağlı yeni iş dünyası. [49] Mısır işlerinin keskin bir gözlemcisinin belirttiği gibi: "Mısır'daki siyasi pozisyonların dağılımı, rejimdeki çeşitli grupların göreceli ağırlığını yansıtan kesin bir denkleme uymaktadır." [50] Başka bir deyişle, rejimin etrafındaki küçük bir iç çevre grubu ekonomik ve siyasi gücü elinde tutuyordu.

Sadat döneminin İnfitah burjuvazisi ile Mübarek döneminin yeni iş dünyası sınıfı arasındaki fark, birincisinin siyasetten uzak durması, ikincisinin ise siyaseti giderek daha fazla benimsemesiydi. [51] Kurumsal olarak, bu değişim iki mekanizma ile mümkün oldu. Birincisi, devletin merkezileşme aşamasında kilit bir kurum olan Planlama Bakanlığı, daha dışa dönük ve bu nedenle nüfuz ticareti için daha açık olan Ticaret ve Sanayi Bakanlığı ile değiştirildi. [52] Örneğin, Nazi kabinesi döneminde, önemli ekonomik kararlar kabinenin kolektif olarak hareket etmesiyle alınmıyordu. Bunun yerine, ekonomik karar alma gücü, sırasıyla Maliye, Yatırım ve Ticaret ve Sanayi bakanlarından oluşan sözde troikanın elinde yoğunlaşmıştı: Yusuf Boutros Ghali, Mahmud Mohieddin ve Raşid Muhammed Raşid.

İkinci olarak, iş adamları 1990'larda doğrudan siyasete dahil oldular. Bu, yüksek açık ve düşük büyüme ile karakterize edilen bir on yıldı ve iktidardaki parti, özel sektörde başarılı olmuş yeni nesil girişimcileri çekerek üyeliğini genişletmeye karar verdi. [53] Yine, 30'lu ve 40'lı yaşlarındaki genç iş adamlarını iktidardaki partiye katmak için kilit rol cumhurbaşkanının oğlu Cemal Mübarek'e verildi ve bu süreç 2000'lerden itibaren hızlandı. [54] Parlamentodaki iş adamı sayısı 1995'te 37'den 2000'de 77'ye, 2005'te ise 100'e yükseldi. [55] Başbakan Ahmed Nazif, hükümetine altı iş adamı atayacak kadar ileri gitti. [56]

Mübarek'in Mısır'ında, sabit döviz kuru nedeniyle zenginler yoksullardan daha fazla sübvansiyon alıyordu. Devlet onaylı yolsuzluk sorunu daha da kötüleştirdi. Sonuç olarak, sorun Mübarek rejiminin "kalkınma işini özel sektöre bırakması" değildi. Prensip olarak, özel sektör yüksek büyüme sağlayabilir ve gelir eşitsizliğini azaltabilirdi. Aksine, sorun rejimin temel amacının kendi varlığını korumak ve zenginleşmek olmasıydı. Bu öncelikler küçük işletmelerin gelişimini kısıtladı. Hiç

kimsenin elitlerin ticari çıkarlarına meydan okuyan bir şey geliştirmesine veya üretmesine izin verilmedi. 2011'de Mübarek'in iktidarının sonuna gelindiğinde, kamu ve özel sektör arasındaki sınırlar o kadar bulanıklaşmıştı ki, onları birbirinden ayırmak neredeyse imkansızdı.

Özgür Subaylar devrimi, kurucu babalarının günlerinden çok uzaklara gelmişti. Nasır döneminde ordu siyaseti kontrol altına almıştı. Mübarek döneminde ise iş adamları kontrolü ele geçirmişti. Devlet varlıkları onların yağmalayabileceği şeyler olarak görülüyordu. Ordu hâlâ güç denkleminde önemli bir rol oynuyordu, ancak artık tek başına değildi. Ekonomide de kendi payı vardı: Nasır döneminden beri, ekonominin bazı bölümleri orduya neredeyse tekelci işletmeler olarak işletilmek üzere devredilmişti. Bu durum devam etti ve ordunun statükoyu korumakta çıkar sahibi olmasının nedenlerinden biri de buydu.

Ve Mübarek'in bu desteğe ihtiyacı vardı. Güçlü bir güvenlik aygıtı olmadan yönetemezdi. Zenginler ve sıradan insanlar arasındaki uçurum büyüdükçe, zenginler giderek daha da akıl almaz düzeyde servet biriktirirken yoksulların geliri günde bir dolardan azına düştükçe, cumhurbaşkanının popülaritesi rekor düşük seviyelere indi. Mübarek artık iktidar ile halk arasındaki uçurumu doldurmanın tek yolunun onu susturmak olduğunu gördü. En acımasız ve insanlık dışı işkence rutin hale geldi.

Selefi Sadat'tan daha fazla olarak, Mübarek Mısır'ın Amerika Birleşik Devletleri'ne olan bağımlılığını artırdı. İktidarda kaldığı süre uzadıkça Mısırlılar için durum daha da kötüleşti. İsrail ile yapılan barış anlaşması ve ABD liderliğindeki Küresel Terörle Savaş'a katılma kararı sayesinde Batı tarafından korunan Mübarek, dışarıdan hiçbir eleştiriyle karşılaşmadı. Sonuç olarak, kendi halkına karşı güç kullanma yeteneğinde hiçbir kısıtlama yoktu. Bu tutum, sahadaki güvenlik güçlerine de yansıdı. İnsanları ortadan kaybetme gücüne sahiplerdi ve bunu kullanmaktan çekinmediler. Artık baskıcı devletin tek hedefi siyasi rakipler değildi, herkes hedef alınıyordu. İnsanlar tutuklanabiliyor ve nedenini bile bilmiyorlardı. Devletin cevap verme zorunluluğu yoktu.

Bu Nasıl Oldu?

Sömürgecilik karşıtı ve bağımsızlık döneminin vaatleri ve iyimserliği nasıl bu kadar altüst oldu? Orta Doğu, sömürgeciliğin yükünü taşıyan tek bölge

değildi. Otoriterliğe boyun eğen tek bölge de değildi. Yeni süper gücün dikkatini çeken tek bölge de değildi. Afrika, Asya ve Güney Amerika'daki birçok ülke benzer bir kaderi paylaştı ve devlet ve toplumda benzer yapısal dengesizlikleri miras aldı.

Teoride, siyasi otoriterlik otomatik olarak ekonomik başarısızlığa yol açmaz. Dört Asya Kaplanı (Hong Kong, Singapur, Güney Kore ve Tayvan) bunun en iyi örneğidir. [58] Orta Doğu devletlerinin aksine, benzeri görülmemiş bir ekonomik ilerleme kaydettiler ve zengin yüksek teknoloji sanayileşmiş kulübün bir parçası oldular. [59]

1950'lerin başında Mısır, Irak, Lübnan ve Orta Doğu'daki diğer ülkelerin ortalama gelirleri, Dört Asya Kaplanı'nınkine benzerdi. Ancak Arap ülkelerinin ekonomileri durgunlaşıp sonra gerilerken, Hong Kong (Çin), Singapur, Güney Kore ve Tayvan hızlı bir sanayileşme ve teknolojik yenilik yaşadı ve 1950'lerin ortaları ile 1990'ların başları arasında %8'in üzerinde büyüme oranlarına ulaştı. [60] Bu zenginliği, mükemmel eğitim merkezleri, dünya standartlarında üniversiteler ve son teknoloji altyapı oluşturmak için kullandılar. Genç Araplar, onları başarısız kılan bir sistem tarafından giderek daha da geride bırakılırken, Kaplan ekonomilerindeki gençler ilerlemeye devam ediyor. Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı (PISA) gibi matematik ve fen bilimleri sınavlarındaki sonuçları dünyanın geri kalanından sürekli olarak daha yüksek olan bu genç Asyalı öğrenciler, bilimsel başarıyla eş anlamlı hale geldi. [61]

Buna karşılık, Arap liseleri yarı okuryazar öğrenciler yetiştirirken, Arap üniversiteleri aşırı kalabalık, yetersiz fonlanmış ve personel sıkıntısı çekmektedir. Çok az Arap üniversitesi sıralama listelerine girebilmekte, oysa Kahire Üniversitesi bir zamanlar mükemmeliyet merkeziydi.

Ortadoğu için yirminci yüzyıl ve yirmi birinci yüzyılın başları, devasa başarısızlıklar ve acı trajedilerle damgasını vurdu. Bölgenin siyasi ekonomisinin nasıl yanlış gittiğini ve sömürgecilik sonrası elitlerin, Ortadoğu devletlerinin çoğunun geniş doğal kaynaklara ve etkileyici insan sermayesine sahip olmasına rağmen, Doğu Asya'daki muadilleri gibi çeşitli, rekabetçi ve üretken ekonomiler kuramamalarının nedenini anlamamız kritik önem taşıyor. Halkın sömürgecilikten kurtulmak için mücadele etme kararlılığına rağmen, siyasi gelişme de ekonomik gelişmeden daha az iç karartıcı olmamıştır.

Arap toplumlarının sefil sosyal koşullarından kötü yönetim mi sorumlu? Yoksa yapısal güçler—yabancı müdahale, kronik çatışma, tek bir gelir kaynağına aşırı bağımlılık, doğrudan yabancı yatırımların düşük önemi—eşit derecede mi sorumlu? [63]

Arap devletlerinin bu kadar geride kalmasının sebebi ne? Ortadoğu'nun, genç vatandaşlarının çoğunun evde bu şekilde yaşamaya devam etmektense ölmeyi veya göç etmeyi daha iyi bir seçenek olarak gördüğü bir yer haline gelmesinin sebebini açıklayacak başka bir neden var mı?

8.

Orta Doğu Potansiyeline Ulaşamamanın Nedenleri ve Nasıl Oldu?

CEVAP ARAYIŞI en tepeden başlamalıdır. Sömürgecileri kovan ve halklarına yeni bir şafak vaat eden ilk nesil liderler olan sömürge sonrası elitler, yüce vaatlerini yerine getirmekte başarısız oldular. Bunun yerine, korku cumhuriyetleri kurdular ve iktidarlarını pekiştirmek için sömürgeci böl ve yönet taktiklerini taklit ettiler. Derin devlet kurumları, 1940'ların sonlarında ve 1950'lerin başlarında sömürge döneminin sona ermesinin hemen ardından kuruldu ve genişlemeye hiç durmadı. Mısır Cumhurbaşkanı Cemal Abdül Nasır gibi karizmatik liderler, 1950'ler ve 1960'larda Orta Doğu'yu kasıp kavuran yeni bir popülizmin zeminini hazırladılar. Tek lider, kitlelerin sesi oldu. Vatandaşların bağımsız insan eylemliliğini ellerinden aldı ve onların temsilcisi ve koruyucusu olarak hareket etti, hatta kendisini bir vekil baba figürü olarak konumlandırdı. Arap ülkelerinde hem zenginler hem de fakirler arasında örtük bir toplumsal anlaşma yaygınlaştı; buna göre devlet, halkın siyasi rızası karşılığında iş ve ekmek sağlayacaktı. Bu “Arap toplumsal sözleşmesi”, bağımsızlık sonrası elitlerin siyasi alana katılımı sınırlamasına olanak sağladı. [2]

Ulusal birliği savunarak ve halkı kendisine güvenmeye çağırarak, lider-baba figürü iktidarı tekeline aldı ve örgütlü muhalefeti bastırdı. 1950'lerin sonuna gelindiğinde, yeni bağımsızlığını kazanan Arap cumhuriyetlerindeki elitler, I. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan kırılgan çok partili sistemi

ortadan kaldırmayı ve yerine tek partili yönetimi getirmeyi başarmıştı. Daha da vahimi, bu tek partili yönetim, güçlü bir adamın etrafını emirlerini yerine getiren küçük bir yandaş çevresiyle çevrelediği bir kişilik kültü için bir kılıf haline geldi. Böylece Arap Orta Doğu'sunda ve İran'da da yukarıdan aşağıya otoriter bir sistem yerleşti: askeri-güvenlik aygıtı (genellikle *Dawlat al-Mukhabarat* , istihbarat ağırlıklı devlet olarak bilinir) tarafından kontrol edilen bir siyasi sistem. Baskı ve vahşetinin yanı sıra, bu siyasi sistem içe kapalıydı. Şeffaflıktan, hesap verebilirlikten ve rasyonellikten yoksundu. Ve felaketle sonuçlandı.

Kapalı ve izole bir zihniyet, İsrail'e Haziran 1967'deki Altı Gün Savaşı'nda Arap ordularını kana bulama gerekçesi sağlayan Mayıs krizi ve Saddam Hüseyin'in 1980'deki İran ve 1990'daki Kuveyt'e yönelik felaket niteliğindeki işgalleri de dahil olmak üzere felaket sonuçlar doğurdu. Kapalı, yukarıdan aşağıya doğru bir karar alma süreci, devlet başkanının görüşlerine karşı çıkma korkusuyla ne açık tartışmaya ne de sivil toplumdan gelen katkıya izin vermedi. Sessizlikte güvenlik vardı. Hiçbir ast, Suriye'de Hafız Esad'ın veya Irak'ta Saddam Hüseyin'in bakış açısına meydan okumaya ve farklı bir anlatı sunmaya cesaret edemezdi. Lider, evetçilerle çevriliydi.

İç tartışmalardan uzak durarak ve tek lidere mutlak saygı göstererek, otoriter siyasi sistem doğası gereği hataya yatkın ve etkisizdi. Arap dünyasında siyasi otoriterliğin kalıcılığı, verdiği sözleri yerine getirmedeki muazzam başarısızlığını veya yanlış hesaplama eğilimini gizlememelidir. Sömürge sonrası elitin aldığı sistemik faktörlere ve ekonomik kararlara genel bir bakış, Arap cumhuriyetlerinin ekonomiyi nasıl kötü yönettiğini ve kalkınma başarısızlığına nasıl yol açtığını gösteren bir bilanço sunmaktadır. Sonuç olarak, kötü yönetim yapısal nedenlerle birleştiğinde nüfusun büyük kesimlerinin yoksullaşmasına yol açmıştır. İnsan eyleminin, yapısal değişkenler kadar, hatta daha da önemli olduğuna inanıyorum. Liderlik, Arap Orta Doğu'sunda ne yazık ki çok az bulunan değerli bir kaynaktır. Hafız Esad ve oğlu Beşar, Zine el-Abidin Ben Ali, Muammer Kaddafi, Saddam Hüseyin, Hüsnü Mübarek, Enver el-Sadat, Ali Abdullah Salih ve diğerleri gibi liderler, bilinçli olarak felaketle sonuçlanan ekonomik tercihler yaparak halklarını hayal kırıklığına uğrattılar. Stratejik hatalarından yalnızca sistemik ve araya giren değişkenleri sorumlu tutmak yanıltıcı ve samimiyetsizdir.

Ancak, beceriksiz liderliğe sorumluluk yüklemek, bölge ile dünya ekonomisi arasındaki üç yüzyıldan fazla süredir devam eden bağları ne ortadan kaldırır ne de küçümser. Bu bağlardan kaynaklanan olumsuz yapısal dengesizlikleri ve bunların Arap ve Orta Doğu ekonomileri üzerindeki etkilerini de göz ardı etmez. Avrupa hükümetleri I. Dünya Savaşı'ndan sonra bölgeyi sömürgeleştirmeden çok önce, Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Cezayir, Mısır ve İran gibi yarı bağımsız devletlerin ekonomilerine hükmetmeyi hedeflemişlerdi. On sekizinci yüzyıldan itibaren, Avrupa'nın Büyük Güçleri Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da stratejik avantaj için mücadele etti. Bölge, ucuz hammaddeler, pazarlar, su yolları ve Avrupa'nın Hindistan ve Uzak Doğu'daki emperyal topraklarına stratejik bir geçit olması açısından son derece önemli bir alandı.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra resmi sömürgeciliğin sona ermesi, Büyük Güçlerin Orta Doğu'ya müdahalesinin sonu anlamına gelmedi. Bölgeden gelen ucuz petrol akışı, özellikle petrol ve doğalgaza bağımlı hale gelen Batı güçlerinin ekonomileri olmak üzere, savaş sonrası küresel ekonominin toparlanması için hayati önem taşıyordu. Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği arasındaki Orta Doğu'daki Soğuk Savaş rekabeti yüzeysel olarak güç politikasıyla ilgili olsa da, bölgenin devasa petrol rezervleri gerçek itici güçtü. Savaş sonrası uluslararası düzenin koruyucusu olarak Amerikalı politika yapıcılar, Orta Doğu petrolünün Batı ekonomisine akışını ne pahasına olursa olsun korumaya kararlıydılar.

Küresel ekonomi, Körfez'den gelen ucuz petrol ve doğalgazla çalışıyor. Dünyanın diğer bölgelerine kıyasla, Orta Doğu'nun değerli ham kaynakları ve Doğu-Batı ticaret yollarındaki kilit konumu, onu yerleşik süper güçler ve potansiyel gelecekteki rakipler için vazgeçilmez kılıyor. Böylece Orta Doğu, uluslararası sisteme bir göbek bağıyla bağlanıyor. Kara altın ve milyarlarca ABD doları tutarındaki Arap yatırımları ile doymak bilmeyen bir silah pazarı: Bunlar, ABD'yi (ve daha az ölçüde Avrupa güçlerini) Orta Doğu'daki otoriter yöneticilere bağlayan bağlardır; demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğünün teşvik edilmesi değil. Bölgesel aktörler görevlerini yerine getirdikleri sürece, kendi ülkelerinde nasıl davrandıklarına bakılmaksızın ABD'nin himayesi ve korumasından emin olurlar.

Bu uyumlu uluslararası ortam, bölgedeki iktidar elitlerine içerideki muhalefeti bastırmak ve çoğunluğun pahasına azınlığın çıkarlarına hizmet

eden politikalar izlemek için serbest bir el verdi. Arap ve Orta Doğu rejimleri kararlarından sorumlu tutulmadığı sürece, beceriksiz liderlikleri devam edecek ve sonuçları hayatın her alanına sızmaya devam edecektir.

Bu bağlamda, otoriter siyasi sistemin kalıcılığı ve bunun sonucunda ortaya çıkan kötü karar alma süreçleri, bölgedeki kalkınma başarısızlığına neden olan yapısal nedenleri ele almakta yetersiz kalmıştır. Aksine, durumu daha da kötüleştirmiştir. Önceki bölümler, Ortadoğu'daki yabancı müdahalenin rolüne odaklanarak, sömürge dönemiyle olan süreklilikleri sıklıkla vurgulamıştır; bu, dışarıdan içeriye bir yaklaşımdır. Bu bölüm, Ortadoğu'nun içinden başlayarak, bölgenin yapısal yönlerini ve bunların iç yönetime etkisini ele alarak, özellikle otoriterliğin bu bağlamda nasıl kendini sürdürdüğüne ve insanların kolektif eylemliliklerini kullanmalarını nasıl zorlaştırdığına dikkat ederek, bu araştırmaları tamamlayacaktır.

İçten Çöküş: Kalkınma Başarısızlığının Yapısal Nedenleri

Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da kalkınmanın başarısızlığının birçok yapısal nedeni vardır. Aşağıda, bunlardan en önemlilerinden dördünü daha yakından inceleyeceğiz: silahlı çatışmaların yaygınlığı, petrol piyasasının istikrarsızlığı, yabancı doğrudan yatırımın (FDI) düşük önemi ve su güvenliği.

Silahlı Çatışmaların Yaygınlığı

Analistlerin de belirttiği gibi, siyasi ve askeri çatışmalar kalkınma başarısızlığının önemli bir nedenini oluşturmaktadır. Savaşın maliyeti devlet, toplum ve ekonomi üzerinde ağır bir bedel ödetmektedir. Orta Doğu ve Kuzey Afrika, sömürgecilikten kurtulma döneminden bu yana devletlerarası çatışmalar, iç savaşlar ve terörizm dalgalarına tanık olmuştur. Örneğin Cezayir'de, yaklaşık bir milyon insanın ölümüne yol açan uzun bağımsızlık savaşı (1954-1962) sonrasında siyasi şiddet durmamıştır. 1960'larda bağımsızlığın üzerinden otuz yıl geçtikten sonra, Cezayir, en az 200.000 Cezayirlinin daha hayatını kaybettiği "kara on yıl" olarak bilinen on bir yıllık bir iç savaşla parçalanmıştır.

Cezayir yalnız değildi. Bölge genelinde savaş yaygındı. 1962'den 1968'e kadar, en yoksul Arap devleti Yemen, iki önemli bölgesel aktör olan Mısır ve Suudi Arabistan'ın vekalet savaşı yürüttüğü kanlı bir iç çatışmanın

sahnesiydi. 1975'te Lübnan'da on beş yıl süren uzun bir iç savaş başladı. 150.000 ila 200.000 kişi öldü ve 1,25 milyon kişi yerinden edildi. Lübnan çöküşün eşiğine geldi. 1980'de başlayan ve 1988'de sona eren İran-Irak savaşı, yaklaşık bir milyon İranlı ve Iraklının ölümüne, yüz milyarlarca ABD dolarına mal oldu ve her iki ülkenin ekonomisini neredeyse mahvetti. Bu yıkıcı çatışmalar, Orta Doğu yöneticilerine başarısız politikalarını yeniden gözden geçirme fırsatı sunabilirdi, ancak liderler bunun yerine statükoyu korumanın bir yolu olarak ulusal güvenliği kullanmayı tercih ettiler. Saddam Hüseyin ve diğer bölgesel güçlü liderler, güvenliği insan güvenliği ve siyasi kalkınmadan ziyade rejimin hayatta kalması açısından değerlendirdiler. İsrail-Filistin çatışması bunun en belirgin örneğidir. Arap yöneticiler defalarca İsrail'i, devasa bir güvenlik aygıtı kurmak zorunda kalmalarının nedeni olarak gösterdiler ve bu aygıtın maliyetini, kalkınma için mevcut kaynakların yetersizliğini açıklamak için bir bahane olarak kullandılar.

Bu devletlerarası çatışmalar ve iç savaşlar Orta Doğu toplumlarını kurutmuş olsa da, otoriter rejimler süper güç hamilerinden mali yardım almayı başardılar. Soğuk Savaş sırasında, bölgesel aktörler, ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki küresel rekabeti dış yardım ve silah elde etmek için manipüle ettiler. Bazıları Amerika'nın yanında yer alırken, diğerleri Rusya'nın yanında yer aldı ve üçüncü bir grup Bağlantısızlar Hareketi'ne katıldı. Örneğin, Enver Sadat 1978'de İsrail ile barış yaptıktan sonra, Amerika Birleşik Devletleri Mısır'a yıllık 2 milyar dolar ekonomik ve askeri yardım sağladı. "Barış temettüsü" olarak bilinen ABD yardım paketi, Mısır ekonomisini canlandırmayı amaçlıyordu, ancak akademisyenler ve ekonomistler, en iyi ihtimalle karışık veya hatta yetersiz sonuçlar verdiğini savunuyorlar. Mısır'ın 1990-1991'de ABD liderliğindeki Körfez Savaşı'na katılımından sonra, Başkan George HW Bush, ülkeye hem Amerika Birleşik Devletleri hem de Paris Kulübü alacaklılarına olan dış borcunun kısmi olarak hafifletilmesini sağladı. [6] Nasır'ın aksine Enver Sadat ve Hüsnü Mübarek, "rant" veya mali yardım ve silah karşılığında Mısır'ı Amerika Birleşik Devletleri ile yakından ilişkilendirdiler. Ne yazık ki, Sadat ve Mübarek bu rantı ekonomiyi geliştirmek veya yoksulluğu hafifletmek için yatırım yapmadılar.

Irak'ın 1990'da Kuveyt'i işgali ve ardından gelen ABD müdahalesi de gösterdiği gibi, Soğuk Savaş'ın sona ermesi Orta Doğu'daki şiddetin

azalmasına yol açmadı. Tam tersi doğrudur. Devletlerarası ve iç çatışmalar bölgeyi parçalamaya devam ediyor. İstatistikler şok edici. 2000-2003 ve 2010-2015 yılları arasında Arap dünyasındaki silahlı çatışmalar dörtten on bire yükseldi. [7] Arap Baharı ayaklanmalarının başlangıcından bu yana Irak, Libya, Suriye ve Yemen sosyal ve siyasi çalkantı ve kargaşaya tanık oldu; bu ülkelerin bazılarında uzun süren iç savaşlar yaşandı ve bu savaşlar bazı devlet kurumlarını yok etti ve on milyonlarca mülteci yarattı. 2023 baharında Sudan, bölgedeki aktif iç çatışmaların (ordunun bir fraksiyonu diğerine karşı karşıya getiren) korkunç listesine eklendi. [8]

Siyasi güdümlü şiddet de artış gösteriyor. [9] ABD'nin 2001'deki Afganistan ve 2003'teki Irak işgallerinden bu yana, terör saldırıları İslam dünyasında, özellikle Afganistan, Irak, Libya, Pakistan, Suriye ve Yemen'de hızla arttı. 2000 ile 2014 yılları arasında çeşitli Arap ülkelerinde 26.000'den fazla terör saldırısı gerçekleşti. Bu saldırılarda 74.000'den fazla kişi öldü ve 127.000'den fazla kişi yaralandı. [10] Bu siyasi güdümlü şiddet [11] , turizm sektörü ve yabancı yatırımlar da dahil olmak üzere bu devletlerin ekonomileri ve finansal istikrarları üzerinde de doğrudan bir etkiye sahip oldu. Örneğin, Mısır ekonomisi 2011'deki ayaklanma ve 2013'teki darbeden bu yana sürekli bir düşüş yaşadı. Birleşmiş Milletler Batı Asya Ekonomik ve Sosyal Komisyonu'nun (ESCWA) tahminlerine göre, 2011 ile 2015 yılları arasında bölgedeki çatışma ve karışıklık, Orta Doğu ve Kuzey Afrika (MENA) ülkeleri için 613,8 milyar dolarlık net ekonomik faaliyet kaybına ve 243,1 milyar dolarlık toplam mali açığa yol açtı. 2014'ten 2019'a kadar IŞİD'in yükselişinden bu yana, yeni bir terör saldırısı dalgası bölgeyi sarstı ve turizm sektörünün canlanmasını baltaladı. 2020'deki COVID-19 pandemisi ve Şubat 2022'de Rusya'nın Ukrayna'yı işgali, Orta Doğu ekonomileri üzerinde yıkıcı etkiler yaratarak yoksulluğu, gıda güvensizliğini, genç işsizliğini ve borçluluğu daha da kötüleştirdi. [12] 2023-2024 yıllarında Gazze'de devam eden İsrail savaşı, Filistin ekonomisini mahvetti ve Gazze Şeridi'nin büyük bölümlerini yaşanmaz hale getirdi; ayrıca İsrail ekonomisine ve toplumuna da ağır bir bedel ödetmiştir.

Kişi başına düşen harcama açısından, Orta Doğu hükümetleri savunmaya dünyanın geri kalanından daha fazla harcama yapıyor; Suudi Arabistan ise 2022'de sekizinci, 2023'te ise beşinci sırada yer alarak dünyanın en büyük harcama yapan ülkelerinden biri oldu. Bölgedeki savunma bütçeleri ortalama olarak GSYİH'nin %5'inden fazlasına denk geliyor.

Bağımsızlık sonrası dönemden bu yana, Arap dünyasındaki sömürgecilik sonrası devlet, anlamlı insan gelişiminin önüne geçen bölgeler arası rekabetler ve silahlı çatışmalarla boğuşmaktadır. Toplum üzerindeki etkisi muazzam olmuştur. Bölgenin militarizasyonu, milyarlarca ABD dolarının güvenlik ve savunma harcamalarına yönlendirilmesiyle, nüfusun ekonomik refahı ve iyiliği üzerinde gözle görülür ve doğrudan bir etkiye sahip olmuştur. Bu açık, petrol gelirlerinden elde edilecek yatırımlarla kapatılabilirdi, ancak liderlerin öncelikleri başka yerlerde olduğu için bu gerçekleşmemiştir.

Petrol, Büyüme ve Volatilite

Bir nimet olması gereken petrol, artık bölgedeki kalkınmayı büyüleyen, tek bir kaynağa bağımlılık yaratan ve iktidardaki elitlerin statükoyu korumasına olanak sağlayan bir lanet olarak görülüyor. Petrolün sistem dönüşümünden ziyade sistemin sürdürülmesi için bir mekanizma olarak hizmet ettiği sıklıkla savunulmaktadır. Bu nedenle petrol, olumsuz bir üne kavuşmuş ve kalkınma literatüründe "kaynak laneti" olarak bilinmeye başlamıştır. Orta Doğu rejimleri, petrol satışından elde edilen devasa nakit akışını çeşitlendirilmiş bir ekonomi yaratmak için kullanmak yerine, birkaç istisna dışında, petrolün sonsuza dek süreceği ve fiyatının asla düşmeyeceği varsayımıyla hareket etmeyi tercih etmişlerdir.

Dahası, petrol gelirleri, cumhuriyetçi güçlü adamlar ve krallara halklarını kontrol altında tutmak için kaynak sağlayarak siyasi otoriterliği destekledi. Petrol gelirleri ayrıca onları vergi toplama ihtiyacından da kurtardı. Bu da onları vatandaşlarıyla siyasi anlaşmalar yapma yükümlülüğünden kurtardı. Bunu yapmak, onları hesap verebilir ve şeffaf olmaya ve daha da önemlisi, anayasal denge ve denetim mekanizmalarını kabul etmeye zorlayacaktı. Bu şekilde, petrol ve doğalgazdan elde edilen gelirler, siyasi liberalleşmeye karşı güçlü bir caydırıcı unsur olarak işlev gördü ve otoriterliği derinleştirdi.

1970'lerden 1980'lerin başlarına kadar petrol fiyatlarındaki muazzam artış, petrol üreticilerine ve ihracatçılarına büyük fayda sağladı. 1970'lerin sonlarında Suudi Arabistan Krallığı, gezegendeki en zengin ülkelerden biriydi. Ve petrol üreticileri bu iyi şansın süresiz olarak devam edeceğine inanıyorlardı. Petrolün, önümüzdeki on yıllar boyunca güvenebilecekleri rahat bir "rant" sağlayacağını hesapladılar. [14] Bu rahat bağımlılık, Arap ve

İslam dünyasının geri kalanını da içine çekti. Sürekli işgücüne ihtiyaç duyan Körfez monarşileri, dünyanın bu bölgelerinden gelen göçmenleri memnuniyetle karşıladı. İşçiler ülkelerine havale göndererek kendi ülkelerinin ekonomisinin gelişmesine yardımcı oldular. Ancak bu gelişme, yabancı ranta bağımlılığın kurulması pahasına gerçekleşti. [15]

Orta Doğu devletlerinin çoğu "rantçı" devletler olduğundan, bir süreliğine şişkin bürokrasileri destekleyebildiler ve karmaşık bir rüşvet sistemi sunabildiler. Bu takaslar rejimleri kısa vadede ayakta tuttu, ancak artan verimsizlik ve büyük yolsuzluk pahasına gerçekleşti. Mısır, Ürdün ve Suriye gibi bu tür kaynaklardan yoksun ülkeler ise bunun yerine iki karşıt süper güçten birinden gelen dış yardıma güvenmek zorunda kaldılar; bu da onları Soğuk Savaş rekabetlerine sürükledi ve halklarının gözünde meşruiyetlerini daha da kaybetmelerine yol açtı.

1970'lerdeki petrol patlaması, yükselen enerji maliyetleri petrol üreticilerinin devlet kasalarının dolu olmasını ve yurtdışından kolayca kredi bulunmasını sağladığı için bu durumu sürdürdü. Ancak yüksek petrol fiyatları bile, bölge genelinde yaygın hale gelen büyük yönetimsel hataları, otoriterliği ve yolsuzluğu gizleyemedi. 1979'da İran Şahı'nı deviren halk devrimi, 1980'lerin başlarında Hafız Esad'ın Suriye rejimine karşı iç ayaklanmalar ve Mısır'daki tekrarlanan ekmek protestoları, artan hoşnutsuzluğun kanıtıydı.

Ancak 1980'lerde, petrol üreticilerini ve ekonomileri Körfez'den gelen havalelere bağımlı olan komşu ülkeleri güçlü bir şekilde etkileyen gelirde keskin bir düşüş yaşandı. Örneğin, Suudi Arabistan'ın GSYİH'si 1981 ile 1987 yılları arasında yarıya indi. [16] 1990'larda petrol fiyatları durgunlaştı, ancak 2000'lerde yeni bir yükseliş ve ardından bir düşüş daha yaşandı. 1970'lerden bu yana petrol fiyatlarındaki bu iniş çıkışlar, petrol piyasasının oynaklığını ve küresel ekonomideki dalgalanmalara ne kadar yatkın olduğunu göstermektedir. Terörist bir saldırıdan Meksika Körfezi'ndeki bir kasırgaya kadar her şey piyasada sarsıntılara neden olabilir. Sonuç olarak, petrol üreticileri gelecekteki ekonomik planlamalarını yönetme konusunda ciddi bir sorunla karşı karşıyadır: Bu öngörülemeyen değişkenin tüm etkisini GSYİH'lerine tam olarak yansıtamazlar. [17]

Ama gerçek şu ki, uyum sağlamak için gerçek bir baskı hissetmediler. Fiyat artışları yıllarında elde edilen devasa gelirler, büyük üreticilerin dış borçlarını ödemelerine ve önemli miktarda döviz rezervi biriktirmelerine

olanak sağladığı için rehavet baş gösterdi. Bu bolluk yılları rehaveti pekiştirdi ve kaçınılmaz olanı erteledi: ekonomiyi çeşitlendirme ve petrole olan bağımlılığını azaltma ihtiyacı. Suudi Arabistan bunun iyi bir örneğidir (Cezayir de hala %90'ın üzerinde hidrokarbon ihracatına bağımlıdır). Körfez krallığı, 1970'lerden bu yana büyük petrol gelirleri, yatırım projeleri ve finansal rezervler sayesinde etkileyici bir ekonomik kalkınma geçirdi. [18] Altyapı ve sanayiye büyük yatırımlar yapıldı. Ancak aynı zamanda, "ülke ne kalkınma için gerekli yatırım mallarını ne de daha yüksek gelirlerin mümkün kıldığı tüketim mallarına olan talebi karşılayabildiği için ithalat da keskin bir şekilde arttı." [19]

1980'lerin başlarında petrol fiyatlarının düşmesiyle Suudi Arabistan ciddi bir ekonomik krizle karşı karşıya kaldı ve 1988 yılına gelindiğinde 13,7 milyar dolarlık bir bütçe açığı veriyordu. Bu açık, 1980'lerdeki İran-Irak Savaşı ve 1990-1991'deki Birinci Körfez Savaşı sırasında hızla arttı. [20] Yönetici aile, Saddam Hüseyin'e İran'la olan savaşı için milyarlarca ABD doları sağlayarak ve ardından 1990'da Kuveyt'i işgal ettiğinde Irak hükümdarına karşı ABD müdahalesinin maliyetlerini üstlenerek her iki çatışmayı da finanse etti. Suudiler ayrıca Saddam Hüseyin'e karşı mücadeleye katılan kendi vatandaşlarına ve bölgesel müttefiklerine de cömert sübvansiyonlar sağladı. [21]

Suudi Arabistan örneği, ülkenin dokuz milyon varilden fazla petrol üretmesi ve dünyanın en büyük petrol ihracatçısı olması, ayrıca kriz zamanlarında sistemin diğer yerlerindeki açıkları kapatan dengeleyici üretici rolü üstlenmesi nedeniyle dikkat çekicidir. Ancak, bu devasa gelir kaynağına rağmen, kaynak lanetinin tuzaklarından kurtulamamış ve dinamik ve çeşitli bir ekonomi geliştirememiştir. 1970'lerin ortalarından bu yana Suudi ekonomisinin hızlı dönüşümüne rağmen, ekonomik büyüme yine de düzensiz ve dengesiz olmuştur. Bugün ülke, özellikle gençler arasında yüksek bir işsizlik oranından muzdarip ve büyük ölçüde tek bir gelir kaynağına bağımlı kalmaktadır. Veliaht Prens Muhammed bin Salman'ın (MBS olarak da bilinir) genç liderliğinin karşı karşıya olduğu en önemli zorluklardan biri, ekonomiyi dönüştürmek ve daha çeşitli ve üretken hale getirmektir. Suudi Arabistan'ın geleceği, MBS'nin ekonomiyi çeşitlendirme ve vizyonuna hevesli genç erkek ve kadınları dahil etme yönündeki ilan ettiği çabalarına bağlı olacaktır. Henüz kesin bir sonuç yok.

Genel olarak, 1970'lerden beri Arap ülkelerinin GSYİH'si genellikle petrol fiyatlarındaki dalgalanmalarla yakından bağlantılı olmuştur. Örneğin, 2006 yılında yakıt ihracatı, sırasıyla yüksek gelirli, orta gelirli ve düşük gelirli Arap ülkelerinin toplam ihracatının %75,0, %72,6 ve %81,4'ünü oluşturmuştur. Kuveyt'te, 1981 ve 1982 yıllarında GSYİH %18 oranında düştüğünde, petrol şoku, kendileri petrol üreticisi olmamalarına rağmen Körfez'de çalışan vatandaşlarından gelen havalelere bağımlı olan Ürdün ve Yemen gibi komşu ülkeler üzerinde sosyal yankılar yaratmıştır. 1973 ile 1989 yılları arasında Suudi Arabistan'dan kamu veya özel yatırım şeklinde sağlanan mali yardımın yanı sıra işçi havaleleri, diğer Arap ülkelerine 140 milyar dolar sağlamıştır. Bunun sadece 50 milyar doları resmi yardımdan gelmiş; geri kalanı işçilerin evlerine gönderdiği paralardan oluşmuştur. [23] Mali yardıma veya kiraya olan bu yoğun bağımlılık, Arap yöneticilerinin ekonomilerini yeniden yapılandırmaları ve daha piyasa odaklı, küresel olarak rekabetçi bir ekonomi yaratmak için gerekli reformları gerçekleştirmeleri konusunda güçlü bir caydırıcı unsur oluşturdu. [24]

Rejimlerin öncelikli amacı iktidarda kalmak olduğundan, her kararı bu bakış açısıyla değerlendirirler. Sonuç olarak, bölgenin karşı karşıya olduğu yapısal sorunlar, ister savaşların yaygınlığı isterse petrole aşırı bağımlılık olsun, birbirini olumsuz yönde güçlendirir ve aşağı doğru bir kalkınma sarmalı yaratır. Bu da, yabancı yatırımcılar için olumsuz bir ortam oluşturarak ve doğrudan yabancı yatırım oranlarını düşürerek, bölge ekonomisinin gelişimini daha da engeller.

Yabancı Doğrudan Yatırımların Düşük Önemi

Doğrudan yabancı yatırımların düşük önemi, bölgenin ekonomik kalkınmasındaki bir diğer önemli sorundur. Diğer gelişmekte olan ekonomilerin aksine, MENA ülkeleri büyük miktarlarda doğrudan yabancı yatırım çekmeyi başaramamıştır. 2002 ile 2007 yılları arasında Orta Doğu, gelişmekte olan dünyanın geri kalanının artan büyüme eğilimlerini takip ediyor gibi görünüyordu. Ancak doğrudan yabancı yatırımlardaki artış, büyük ölçüde üretim sektöründen ziyade madencilik sektöründe yoğunlaşmıştı. Dünya Bankası verilerine göre, 2007'de 126 milyar dolarlık net girişle zirveye ulaştıktan sonra, bölgeye gelen doğrudan yabancı yatırımlar 2008'deki küresel finans krizi sonrasında düşerek 2014'te 37

milyar dolara kadar geriledi. Bölgeye gelen doğrudan yabancı yatırım akışındaki bu keskin düşüş, Arap Baharı ayaklanmaları sonrası istikrarsızlığın ortasında gerçekleşti. [25] Girişler o zamandan beri kısmen toparlandı, ancak hiçbir zaman 2007 seviyesine ulaşmadı. Dahası, aynı Dünya Bankası verileri, ülke bazında incelendiğinde, Körfez'in zengin ülkeleri ile savaşın harap ettiği Mashreq veya Arap Doğu devletleri arasında büyük eşitsizlikler olduğunu gösteriyor. [26]

Irak, kısa bir süre için bu eğilime karşı çıkan nadir ülkelerden biriydi. 2012'de Irak, MENA bölgesinde en büyük doğrudan yabancı yatırım artışını yaşadı: 2012'deki 960 milyon dolardan (bölgesel toplamın %1,2'si) bir yıl sonra 14,96 milyar dolara (bölgesel toplamın %15'i) oldukça şaşırtıcı bir yükseliş. Bu olağanüstü artışın sonucu olarak Bağdat, doğrudan yabancı yatırımdan en çok faydalanan bölgesel ülke oldu. Yeniden yapılanma, bu artışın itici gücüydü. 2012'de Irak hükümeti, Orta Doğu şirketlerini savaşın harap ettiği ülkeyi yeniden inşa etmeye yatırım yapmaya davet etti. 2013 yılına gelindiğinde, aralarında Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) merkezli iki şirket olan Emaar Properties ve Bloom'un da bulunduğu yedi geliştiriciyle uygun fiyatlı ve lüks konut kompleksleri inşa etmek için anlaşmalar imzalanmıştı. Bir yıl sonra, BAE, 14,8 milyar dolarlık dış yatırımla tüm MENA bölgesindeki yatırımın önde gelen kaynağı oldu; bu rakam, bölgedeki tüm yatırımların neredeyse üçte birine denk geliyor. Ancak 2012'deki büyüme zirvesinden sonra, Suriye İç Savaşı'ndan kaynaklanan siyasi istikrarsızlık ve IŞİD'in yükselişi, büyük bir sermaye kaçışına yol açarak önceki on yılda kaydedilen tüm ilerlemeyi tersine çevirdi.

Kısa süren bu yükseliş döneminde, Emaar Properties'in Kürt şehri Erbil'de 3 milyar dolarlık bir turizm projesini finanse etme planı, bu yatırım artışına katkıda bulundu. 45.000'den fazla iş yaratması beklenen projeler, 15.000 konut ve otel inşa etmeyi ve kaleyi yenilemeyi amaçlıyordu. [28] Irak'taki diğer projeler arasında, Abu Dabi'nin National Holding'inin bir yan kuruluşu olan Bloom'un Kerbela şehrinde 40.000 konutun yanı sıra oteller, ofisler, pazarlar, klinikler, okullar ve camiler inşa etme planları da yer alıyordu. [29] Ancak Irak, 2014-2015 yıllarında İslam Devleti ile topyekün bir savaşa girince, bu projeler askıya alındı. Ve gecikmeler ne kadar uzun sürerse, projeler o kadar pahalı hale gelir.

Irak'tan sonra Ürdün, 2013 yılında %11 ile Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da (MENA) en büyük ikinci doğrudan yabancı yatırım (FDI) alıcısı

oldu. Ancak bu istatistikler, daha az olumlu bir altta yatan eğilimi gizliyor: Ürdün, 1990'lardan beri agresif bir şekilde FDI'ları takip etmesine rağmen, yeni proje sayısı aslında azaldı. Bu sürecin bir parçası olarak, ülke son birkaç yıldır yabancı sermayeyi çekmek ve gerileyen ekonomisini desteklemek için bir dizi düzenleme çıkardı. Ancak sonuçlar karışık oldu. Eleştirmenler, FDI'ya odaklanmanın Ürdün ekonomisinin omurgasını oluşturan küçük ve orta ölçekli işletmelerin (KOBİ'ler) pahasına olduğunu öne sürüyor. KOBİ'ler işletmelerin %96'sını temsil ediyor ve ülkenin GSYİH'sının %50'sinden fazlasını üretiyor, ancak yüksek vergiler ödüyorlar ve ezici düzenlemelerle karşı karşıya kalıyorlar. Bazı yorumcular, Ürdün'ün FDI'ya olan ilgisini, ulusal çıkarların yabancı sermayeye tabi kılınmasından başka bir şey olarak görmüyor. [31] Kuveyt'in telekomünikasyon şirketi Zain'in 1994 yılında Ürdünlü Fastlink'i (şimdiki adıyla Zain Jordan) satın alması son derece popüler olmayan bir karardı. Yabancı yatırımcıları çekmek için tasarlanan bu agresif politikalara ve nispeten istikrarlı siyasi durumuna ve Batı yanlısı duruşuna rağmen, Ürdün'e doğrudan yabancı yatırım akışı, bölgedekiyle aynı kötü seyri izledi. 2016'da 3,54 milyar dolarlık zirveden sonra, yabancı yatırımlar 2021'de sadece 622 milyon dolara düştü ve sermayenin bölgedeki daha yoksul ve kırılgan ülkelerden dışarı çıkma genel eğilimini doğruladı. [32]

Nüfus artışının çok yüksek olduğu ve yatırım ihtiyacının çok yüksek olduğu Cezayir ve Mısır gibi Arap ülkeleri, yeni doğrudan yabancı yatırım çekmekte zorlanıyor. Son yıllarda, siyasi istikrarsızlık, şeffaflık eksikliği ve artan yolsuzluk nedeniyle her iki ülke de hem iç hem de dış yatırımlarda rekor düşük seviyelere ulaştı.

Bölgedeki doğrudan yabancı yatırımların bir diğer eğilimi, ticaretin üçte birinin çokuluslu firmaların iştirakleri arasında yapılmasına rağmen, MENA ülkeleri arasında çokuluslu şirketler arası ticaretin nispeten düşük seviyede olmasıdır. [33] Dahası, Arap rejimleri genellikle ekonomik haberler de dahil olmak üzere bilgi akışını kısıtlayarak potansiyel yatırımcılar için elverişsiz bir ortam yaratmaktadır. [34] Devlet kontrolündeki bankacılık sistemleri de bilgiyi sınırlandırmaktadır. [35] Henry ve Springborg'un belirttiği gibi: “Bölgenin büyük bir bölümünde hakim olan Alman veya Fransız devlet kapitalizmi, hisse senedi piyasalarının gelişmesine düşmandır, ancak portföy öz sermayesi, yeni dünya düzeninin entegre finans piyasalarında sermayenin başlıca kaynaklarından biridir.” [36]

Dijital çağda bilgi hayati bir metadır. Serbest ticaretin temelidir. Ancak Orta Doğu'da serbestçe akmayan tek hayati meta bilgi değildir. Hayatın temeli olan su, giderek daha fazla azalmaktadır.

Su Güvenliği

Su olmadan ticaret, toplum, yaşam olmaz. İnsan yaşamından ekonomiye, ulaşımdan tarıma, sanayiye kadar hiçbir şey su olmadan işleyemez. Su güvenliği bölgede süregelen bir sorundur. Tüm Arap ülkeleri kronik su kıtlığından muzdariptir. Bölgenin tahmini 300 milyar metreküp suyu vardır, bu da dünya toplamının yaklaşık %1'ine denk gelir, ancak dünya nüfusunun %5'ine ev sahipliği yapmaktadır.

Özellikle Yemen, tam anlamıyla bir krizle karşı karşıya. Ülke hızla su kaynakları tükeniyor. Irak ve Suriye gibi büyük nehirleri olan ülkelerde bile durum hiç de basit değil. Türkiye, Dicle ve Fırat havzalarını Irak ve Suriye ile paylaşıyor ve iki nehrin sularını kontrol ediyor. Türkiye bugüne kadar Fırat ve Dicle nehirlerini uluslararası hukuka tabi kılmayı reddetti ve suları paylaşmak için komşularıyla henüz bir anlaşmaya varamadı.

Nil havzası ülkeleri olan Mısır ve Sudan ile Etiyopya arasındaki gerilimler de bir başka örnektir. Etiyopya'nın Nil üzerinde devasa Büyük Etiyopya Rönesans Barajı'nı inşa etmesiyle Mısır ve Sudan gelecekteki su kaynakları için endişe duymaktadır. Mısır'ın tatlı suyunun neredeyse yüzde 90'ı Nil'den gelmektedir; bu da Mısırlıların gözünde Etiyopya barajını en temel tehdit haline getirmektedir. Bu kırılganlık düzeyi yaygındır. Çoğu Arap devletinin geniş kurak veya yarı kurak toprakları vardır, bu nedenle sularının üçte ikisinden fazlası bölge dışından gelmek zorundadır: bu durum onları emtia piyasasındaki dalgalanmalara karşı savunmasız bırakmaktadır.

Çoğu Arap ülkesini etkileyen devam eden çölleşme süreci, zaten zor olan durumu daha da kötüleştiriyor. Su kıtlığı nedeniyle tarım, büyük ölçüde yağmur suyuna ve yeraltı su kaynaklarına bağımlı hale geldi. Ancak bu da sorunlu. Yaz aylarında sıcaklıkların kolayca 50 dereceye ulaşabildiği bir bölgede, su şaşırtıcı derecede yüksek bir oranda buharlaşıyor. Bu nedenle yağmur, tarımın ihtiyaçlarını karşılayamıyor. Bütün bunlar, Orta Doğu'nun kendi kendine yetebilecek durumda olmaması gibi son derece tehlikeli bir konumda olduğu anlamına geliyor.

Orta Doğu ve Kuzey Afrika'daki su kıtlığı sorunu, tarım sektöründe nitelikli insan kaynaklarının, yeterli finansmanın ve modern yöntemlerin eksikliğiyle daha da kötüleşmektedir. Arap topraklarının kuraklığı ve gelişmiş teknik olanakların yetersizliği nedeniyle, yatırımcılar kolay kar getiren sektörlerle daha çok ilgilenmektedir. Bunun sonucunda tarıma yapılan yatırım ve gelişmenin düşük seviyede kalması, bölgenin ciddi bir beslenme sorunuyla karşı karşıya kalması ve nüfus artışının hızla yükselmesiyle daha da şiddetlenmesi açısından sorun teşkil etmektedir. Artan nüfusla birlikte, Arap ülkeleri gıda ürünlerine olan artan talebi karşılamakta zorlanmaktadır.

Yüksek gıda ithalat maliyetleri ekonomik kalkınmayı etkiliyor ve bazı devletleri tarım sektörünü iyileştirmeye zorluyor. Ancak sorun şu ki, çoğu durumda tarımsal kalkınma, mevcut tatlı suyun orantısız derecede yüksek bir payını gerektiriyor. [43] 1996 ile 2006 yılları arasında Arap ülkeleri, küresel oranın sadece %6'nın biraz üzerinde olmasına karşılık, mevcut su kaynaklarının %70'inden biraz fazlasını kullandı. [44] Su kıtlığıyla bağlantılı bir diğer sorun ise sulama suyunun kötü yönetimi ve verimsiz kullanımıdır. Bu da alkalileşmeye, su birikmesine ve besin maddesi tükenmesine yol açmıştır. [45]

Suriye ve Irak, savaş ve istikrarsızlığın yanı sıra, Türkiye'deki yukarı havzaları boyunca inşa edilen barajlar nedeniyle Fırat ve Dicle nehirlerinin su seviyesindeki dramatik düşüşten de muzdarip. [46] Fırat, orta ve batı Suriye'nin insan yaşamı ve ekonomik faaliyetleri için hayati önem taşıyor. Durum, su temini için tamamen bu iki nehre bağımlı olan Irak için daha da vahim. Türkiye'de yukarı havzada inşa edilenlere ek olarak, Irak, İran'ın doğudan Dicle'yi besleyen birçok kola inşa ettiği barajlardan da etkileniyor. [47]

Özellikle Ürdün ve Filistin, İsrail ile olan çatışmanın da etkisiyle ciddi bir su kıtlığıyla karşı karşıya. Hem Filistinliler hem de İsrailliler, su kaynaklarının başlıca kaynağı olarak, İsrail, Suriye, Batı Şeria ve Ürdün'den geçerek Ölü Deniz'e dökülen Ürdün Nehri'ne bağımlılar. 1948'de kurulmasından kısa bir süre sonra İsrail, kuyu ve su kaynaklarının inşasını engelledi ve mevcut su kaynaklarını kendi yerleşimleri için kullandı. İsrail ayrıca, 1951'de Haula Vadisi'ndeki gibi büyük tarım projeleri başlattı. Bu hamle, Haula Gölü'nün ve daha geniş sulak alan sisteminin kurumasına yol açarak felaket niteliğinde ekolojik sonuçlar doğurdu. Ancak İsrail yılmadan

devam etti. 1960'ların ortalarından itibaren İsrail, Ürdün Nehri'nin suyunu Ulusal Su Taşıyıcısı aracılığıyla Necef çölü bölgesindeki özel yerleşimlere yönlendirdi. Haziran 1967'deki Altı Gün Savaşı ve İsrail'in Filistin topraklarının geri kalanını işgal etmesinin ardından, İsrail şu anda Filistin su kaynaklarının %90'ını kontrol ediyor. Oslo Anlaşmalarında su sorunu, Kudüs, mülteciler, sınırlar, güvenlik ve yerleşimler gibi nihai statü sorunu olarak ele alındı; bu da İsrail'in kontrolü elinde tuttuğu ve rotayı değiştirmesi için herhangi bir baskıyla karşılaşmadığı anlamına geliyor.

Sürekli Azalan Refahın Kısır Döngüleri: Yoksullaşmanın Nedenleri ve Biçimleri

Savaşlar ve su, petrol ve yatırım: Önceki bölümde Orta Doğu ve Kuzey Afrika'daki kalkınma başarısızlığının yapısal nedenlerine ve bozuk bir siyasi sistemin sistemdeki boşlukları gidermek için hiçbir şey yapmadığına baktık. Peki, bu başarısızlıklar insanların günlük yaşamlarını nasıl etkiledi? Bundan sonra, bu yapısal dengesizliklerin bölge genelinde sürekli azalan refahın kısır döngüsüne nasıl dönüştüğünü inceleyeceğiz. Nüfus patlamalarından cinsiyet eşitsizliğine, genç işsizliğinden yetersiz eğitime kadar, kötü siyasi liderliğin toplumun her yönünü etkilediğini ve insanları umutsuzluk döngülerine hapsederek, daha iyi bir yaşam kurma veya kurtulma umudunu neredeyse tamamen ortadan kaldırdığını göreceğiz.

Nüfus Artışı ve Yoksulluk

Bölgedeki doğum oranları sürekli olarak dünya ortalamasının üzerinde seyrediyor. Su, toprak ve gıdanın kıt olduğu bir dünyada, yüksek nüfus seviyeleri sadece istatistiklerden ibaret değil. Gerçek sosyal karışıklıklara yol açma potansiyeline sahipler. Durumu daha da karmaşıklaştıran bir diğer faktör ise kentleşmenin artmasıdır. Bağımsızlık sonrası dönemde, daha iyi bir yaşam arayışı içinde kırsal kesimden kente göç eden insan sayısı giderek arttı. 1970 ile 2005 yılları arasında Arap dünyasında kent nüfusu yüzde 38'den yüzde 55'e yükseldi. [48] Bu eğilim o zamandan beri kısmen istikrar kazandı ve 2020'de yüzde 57,9'a ulaştı; 2030 için ise yüzde 59,5'lik bir zirve öngörülüyor. [49]

Kent nüfusundaki bu hızlı artış, altyapı üzerinde baskı oluşturuyor ve yaşam koşullarının sağlıksız, güvensiz ve bazı yerlerde cehennem gibi

olduğu devasa yoksulluk kuşakları ve aşırı kalabalık bölgeler yaratıyor. Kahire'yi ziyaret eden herkes, insanların yiyecek bulmak için çöplüklerden yiyecek aramak zorunda kaldığı gecekondu mahallelerinin, mega zenginlerin yaşadığı lüks sitelerin yanında rahatsız edici bir şekilde yer aldığı zenginliğin uç noktalarını görmüştür.

Son on yılda, Arap devletlerinde yetersiz beslenen insan oranında belirgin bir artış görüldü ve Birleşmiş Milletler'e göre Arap hanelerinin yaklaşık üçte biri açlık çekiyor. [50] Bölge genelinde durum vahim. Gazze, Sudan, Suriye ve Yemen'deki savaşlar, II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden bu yana en büyük insani krize neden oldu. Yemen'in topyekün bir savaşa sürüklenmesiyle birlikte, tüm nüfus açlık ve kıtlığın eşiğinde. İsrail'in 2023-2024 yıllarında Gazze'de yürüttüğü savaş, 2,3 milyonluk nüfusun %90'ını yerinden etti ve ekonomiyi ve toplumu yok ederek bu küçük şeridi yaşanmaz hale getirdi. Birleşmiş Milletler, Gazze'nin 2,3 milyonluk nüfusunun dörtte birinden fazlasının açlıkla karşı karşıya olduğunu, tüm nüfusun ise gıda kıtlığından muzdarip olduğunu defalarca uyardı. İsrail'in saldırısı altıncı ayına girerken, insani yardım kuruluşları Gazze'nin, özellikle çocuklar olmak üzere, dünyanın herhangi bir yerinde gıda yoksunluğu çeken insan oranının en yüksek olduğu yer olduğunu söylüyor. [51]

Bölgenin en yoksul kesimlerindeki ortalama hane geliri de düşüş gösteriyor; 2008'de yıllık 4.600 dolardan 2012'de yıllık 4.200 dolara geriledi. [52] 2009 yılına gelindiğinde, Moritanya'da nüfusun %60'ından fazlası, Yemen'de %45'i ve Mısır'da %40'ı günde iki dolardan az bir gelirle yaşıyordu. Aynı yıl, Fas'ta nüfusun %34'ü günde bir dolardan az bir gelirle yaşarken, Mısır'da bu oran %20'ye ulaşmıştı. [53] Buna karşılık, en zengin haneler daha da zenginleşiyor; ortalama gelirleri aynı dönemde 29.000 dolardan 33.600 dolara yükseldi. [54] Arap bölgesinde, en zengin aileler, dünyanın geri kalanındaki orta gelirli ülkelerdeki emsallerine göre %25'e kadar daha fazla kazanıyor. [55] Bu yazının yazıldığı sırada, zengin ve yoksul arasındaki uçurum daha da kötüleşti. Bu rakamların da açıkça gösterdiği gibi, eşitsizlik hızla artıyor ve bölge şu anda dünyanın en yüksek gelir uçurumlarından birine sahip. [56]

Cinsiyet Eşitsizliği

2002 yılında yayınlanan ilk BM *Arap İnsan Kalkınma Raporu*, cinsiyet eşitsizliğini Arap dünyasının temel sorunlarından biri olarak listelemiştir. Arap dünyasındaki anayasaların çoğu, vatandaşlarının kanun önünde eşitliğini kabul etmekte ve Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına İlişkin BM Sözleşmesini onaylamıştır. Ancak gerçek farklıdır. Genel olarak, bölgedeki kadınlar erken çocukluk döneminden itibaren ayrımcılığa maruz kalmaktadır. Evlilik, boşanma, çocuk velayeti, seyahat özgürlüğü ve mülkiyet hakkı gibi kişisel statü yasaları kadınlara karşı ayrımcılık yapmaktadır.

Cezayir, Ürdün, Filistin, Sudan, Suriye ve Yemen'de bir kadın, erkek vasisinin onayı veya itiraz etmemesi olmadan evlenemez. [58] Suudi Arabistan'da bir kadın, seyahat etmek, işgücü piyasasına girmek, ortaöğretim ve sağlık hizmetlerine erişmek için erkek vasisinin yazılı iznini almak zorundadır. [59] MBS'nin iktidara gelmesinden sonra sınırlı reformlar uygulandı ve 2018'de ilk kez Suudi kadınların araba kullanmasına izin verildi. Aşırı muhafazakar dini kurumdan gelen iç tepkilere rağmen, MBS, kadınların kamusal alana katılmalarına izin veren daha fazla reform uyguladı. İlerlemenin tersine dönmeyeceğinin kesinliği olmamasına rağmen, Suudi Arabistan'daki kadınlar MBS'nin yönetimi altında sınırlı ilerleme kaydetti. [60]

Bu ülkelerin çoğunda kadınlar mahkemede ifade verirken erkeklerle aynı statüye sahip değiller. Ceza yasalarındaki en ayrımcı örneklerden biri de sözde namus cinayetleridir. Filistin, Suriye ve Yemen'in ceza kanunları bu tür vakalarda hâlâ hafif cezalar öngörüyor. [61] Irak Kürdistan'ında namus cinayetleri genellikle adam öldürme olarak değerlendiriliyor ve bu da failin daha hafif bir cezadan yararlanmasına olanak tanıyor. [62]

Ürdün ve Lübnan, erkek faillerin cezalandırılmasıyla ilgili daha sert düzenlemeler getirdi ve bazı ülkeler aile içi şiddeti azaltmak için adımlar attı. [63] Cezayir, Bahreyn, Ürdün, Lübnan ve Suudi Arabistan'da aile içi şiddet artık kanunen cezalandırılan bir suçtur. [64] Benzer şekilde, Mısır, Fas, Filistin ve Tunus, kadınlara yönelik şiddeti suç haline getirmeyi planlıyor; bu karar insan hakları grupları tarafından ilerlemenin bir "dönüm noktası" olarak nitelendiriliyor. [65]

Ortadoğu'nun hâlâ bir erkek dünyası olduğu, işgücü piyasasına bakıldığında daha da belirginleşiyor. İş kanunları genel olarak erkekler ve kadınlar için eşit çalışma erişimini garanti etse de, 2012 yılında kadınların

işgücüne katılım oranı yüzde 24'ün altındaydı. [66] Yüzde 48 ile kadın işsizlik oranı dünyadaki en yüksek oran. [67] Ve çalışmasına izin verilen ve iş bulmayı başaran kadınlar kısa süre sonra başka bir sorunla karşılaşıyor: cinsiyetler arası ücret farkı. Erkek-kadın ücret farkı son derece yüksek: Ürdün'de yüzde 20, Filistin'de yüzde 25 ve Mısır'ın özel sektöründe yüzde 35. [68]

Ayrımcılığın tek alanı istihdam değil. Kadınlar sağlık hizmetlerine erişim konusunda da ciddi dezavantajlarla karşı karşıya. Bölgenin en az gelişmiş ülkelerinde, doğumların sadece %34'ünde nitelikli sağlık personeli bulunuyor. [69] Bu fark, sınıf dinamiklerine de yansıyor. Mısır'ın en yoksul ailelerinde doğumların sadece %55'inde sağlık personeli bulunuyor. Bunu en zengin aileler için %97 ile karşılaştırın. Sudan ve Yemen'de ise bu fark daha da büyük; en yoksul aileler için sırasıyla %27 ve %17 iken, en zengin aileler için bu oranlar %88 ve %74. [70]

Bu verilerin yayınlanmasından bu yana, bölgedeki iç karışıklıklar ve çatışmalar insani krizi daha da kötüleştirdi ve çoğu zaman daha önce elde edilen ilerlemelerin çoğunu ortadan kaldırdı. 2023 tarihli bir BM raporuna göre, Filistin, Sudan, Suriye ve Yemen gibi çatışma halindeki ülkelerde insani yardımda aksamalar yaşandı; bu da milyonlarca mülteci ve yerinden edilmiş kişi için büyük bir endişe kaynağıdır. Genç kızların ve kadınların ilerleme kaydettiği alanlardan biri de eğitimdir. Orta Doğu genelinde, eczacılık, tıp ve hukuk gibi meslek alanlarında kadın öğrenciler erkek öğrencilerden daha fazladır; bu gelişme, kadınlar için gelecekte istihdam kazanımları ve ekonomik güçlenme vaat etmektedir.

Genç İşsizliği

Bölge genelinde genç nüfus hızla artarken, gençler arasındaki işsizlik oranı dünyanın en yüksek seviyesinde. Dünyanın geri kalanının vazgeçemeyeceği kaynaklarla orantısız bir şekilde kutsanmış bir bölge için bu rakamlar şok edici olmaktan başka bir şey değil. Bu rakamları okurken, Katar'ın dünyanın doğalgaz rezervlerinin dörtte birine sahip olduğunu ve Suudi Arabistan'ın dünyanın en büyük petrol üreticisi olduğunu unutmayın.

2005 yılında Orta Doğu ve Kuzey Afrika nüfusunun yüzde 40'ı on dört yaş ve altında, yüzde 56'sı ise yirmi dört yaş ve altındaydı. [72] 2013 yılında genç işsizliği ortalama yüzde 29 seviyesindeydi. Bu rakam, küresel ortalama olan yüzde 13'ün iki katından fazla. [73] Ancak resmi olmayan

rakamlar çok daha yüksek. Bölge, Muhammed Bouazizi gibi çalışan ancak geçimini sağlamak için günlük mücadele veren genç erkeklerle dolu. [74] Sonraki yirmi yılda bölge istikrarsızlık, çatışma ve savaş, COVID-19 pandemisi ve İsrail'in Gazze'deki savaşıyla harap oldu ve sosyal ve ekonomik durum daha da kötüleşti. Uluslararası Çalışma Örgütü verilerine göre, 2021 yılı itibariyle Arap dünyasında genç işsizliği yüzde 25,9'a ulaştı. [75]

Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da, on beş ila yirmi dokuz yaş arası kişiler nüfusun yüzde 30'unu, yani toplam 105 milyon kişiyi oluşturuyor. [76] Bölgede bu kadar büyük bir genç nüfus oranı ilk kez görülüyor. [77] Suudi Arabistan'da nüfus artışı bir süredir dünyanın en yükseklerinden biri. 1960 yılında krallığın nüfusu yaklaşık 4 milyon iken, 2016 yılında 31,7 milyona ulaştı. Çöl krallığında genç nüfusun neredeyse yüzde 79'u kentlerde yaşıyor. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın (UNDP) *2016 Arap İnsan Kalkınma Raporu'na* göre, bu durum bölge genelinde tekrarlanıyor. Gençlerin çoğu kentlerde yaşıyor: Ürdün'de gençlerin yüzde 82'si, Tunus'ta yüzde 67'si ve Mısır'da yüzde 42'si. [78] Endişe verici bir şekilde, kentlerdeki gençlerin en yüksek sayısı gecekondu bölgelerinde, yoksulluk kuşaklarında veya gayri resmi yerleşim yerlerinde yoğunlaşmış durumda. [79] Daha da endişe verici olanı ise, 2016 yılı itibarıyla genç işsizliğinin bölge genelinde yüzde 30'a yakın bir orana ulaşmış olması ve yüksek kalmaya devam etmesinin beklenmesidir. [80]

Kamu sektöründeki istihdamın baskınlığı nedeniyle, birçok genç erkek devlet için güvenli bir iş bulana kadar yıllarca boşta beklemektedir. [81] Ancak Arap yöneticiler şişkin bürokrasilerini sürdürmekte başarısız oldukça, gençler ve devlet arasındaki sosyal sözleşme bozulmaktadır. [82] Ve özel sektör bu açığı kapatacak durumda değildir. Sorun şu ki, Arap devletleri istihdam artışı potansiyeli düşük olan özel sektör endüstrilerine yatırım yapmaktadır. [83] Sonuç olarak, gençlerin büyük bir kısmı iş bulmak için aile bağlarına güvenmek zorunda kalmaktadır.

Eğitim

Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da eğitimin düşük kalitesi, kalkınmayı hedefleyen en önemli zorluklardan biridir. Olumlu tarafı, çoğu Arap ülkesinde ilköğretim ve ortaöğretimdeki net kayıt oranlarının artmasıdır;

ancak olumsuz tarafı, genel kalitenin düşük olmasıdır. Arap ülkeleri, uluslararası standartlaştırılmış testlerde hala geride kalmaktadır. Bu da, işgücünün sınırlı becerilere sahip olduğu ve yüksek uzmanlık gerektiren işlere olan talebi karşılayamadığı anlamına gelir. Birçok Arap ülkesinde turizm ve hizmet sektörüne odaklanılması, nitelikli işgücüne ve yüksek kaliteli, rekabetçi eğitim kurumlarına olan ihtiyacı azaltmaktadır. Milyarlarca dolarlık gelir getiren son teknoloji bir sektör geliştiren İsrail'in aksine, bilgi teknolojisi Orta Doğu'nun en kötü performans gösterdiği alanlardan biridir.

2016 Arap İnsan Kalkınma Raporu, bölgedeki çoğu ülkede ilköğretim ve ortaöğretime erişimin büyük ölçüde ailenin gelirine bağlı olduğunu göstermektedir. Örneğin Mısır'da, en düşük gelirli ailelerden gelen erkek çocukların sadece %54'ü ve kız çocukların %43'ü ortaöğretime devam ederken, daha varlıklı ailelerden gelen erkek çocukların %100'ü ve kız çocukların %99'u ortaöğretime devam etmektedir.

Irak'ta rakamlar daha da şok edici. Yoksul erkek çocuklarının sadece %38'i ve yoksul kız çocuklarının sadece %24'ü ilköğretime erişebiliyor; bu oran, daha varlıklı akranlarının %100'üne ulaşıyor. Bu, dezavantajlı geçmişe sahip erkek çocuklarının yarısından fazlasının ve kız çocuklarının dörtte üçünden fazlasının okula gitmediği anlamına geliyor. Bu kadar çok insanı geride bırakan hiçbir ülke tam potansiyeline ulaşmayı umamaz. Ortaöğretim söz konusu olduğunda ise rakamlar daha da kötü. En dezavantajlı sınıflardan erkek çocuklarının sadece %8'i ve kız çocuklarının sadece %3'ü ortaöğretime erişebiliyor; bu oran, ayrıcalıklı geçmişe sahip erkek çocuklarında %94 ve kız çocuklarında %96'ya ulaşıyor.

Yemen'de durum, cinsiyet eşitsizliği nedeniyle daha da kötüleşiyor: Yoksul ailelerden gelen erkek çocukların %40'ı, kız çocukların ise sadece %6'sı ilköğretime erişebiliyor. Ortaöğretime gelince, aynı demografik gruptaki erkek ve kız çocukların devam oranları sırasıyla %27 ve %4 seviyesinde. Buna karşılık, üst sınıf çocuklarının ilköğretim ve ortaöğretime devam oranı %99 ile %100 arasında değişiyor.

BM Kalkınma Programı (UNDP) raporunun gösterdiği gibi, ayrıcalıklı sınıf mensupları en iyi eğitimi ve en iyi sağlık hizmetini alırken, yoksullar dışlanmaktadır. İşçi sınıfı, kalitesi son on yıllarda büyük ölçüde düşmüş olan devlet okullarına güvenmek zorundadır.

1950'lerin ortalarından 1970'lerin başlarına kadar, istikrarlı bir şekilde sağlam bir orta sınıf ve üst orta sınıf gelişti. Ancak orta sınıfın durumu 1990'ların başlarında kötüleşmeye başladı. Eğitim verilerinin ortaya koyduğu şey, son otuz yılda Arap bölgesinde istikrarlı bir şekilde artan tek şeyin eşitsizlik olduğudur: En zenginler daha da zenginleşirken, en yoksullar daha da yoksullaşıyor.

İklim Değişikliği

Giderek daha değişken hale gelen hava koşulları ve yükselen deniz seviyeleri de dahil olmak üzere iklim değişikliği, Orta Doğu ülkelerinin karşı karşıya olduğu sosyal ve ekonomik sorunları daha da kötüleştiriyor. Çölleşme, Orta Doğu'nun neredeyse her yerinde yayılıyor ve İran, Suudi Arabistan, genel olarak Körfez ülkeleri, Mısır ve daha birçok yerde geniş alanları kaplıyor. Çevresel bozulma, nüfus artışıyla birleşince, zaten ciddi bir sosyoekonomik krizle karşı karşıya olan hükümetler üzerindeki baskıyı artırıyor. Çevresel bozulmanın ele alınması acil bir ihtiyaçtır çünkü bu durum önümüzdeki on yılda istikrarsızlığın önemli bir nedeni olabilir.

Alman Max Planck Enstitüsü'nden bilim insanlarının 2016 yılında yaptığı bir araştırmaya göre, Orta Doğu'daki sıcaklıklar küresel ortalamanın iki katı hızla artıyor ve bölgenin önemli kısımları önümüzdeki on yıllarda yaşanamaz hale gelerek iklim mültecileri dalgalarını tetikleyebilir. Bu eğilimlerin gıda ve su kıtlığı üzerindeki etkisi Orta Doğu'daki birçok ülkede zaten hissediliyor ve temel hizmetlerin sağlanması krizine katkıda bulunuyor. Arap Baharı ayaklanmaları ve Irak, Sudan, Cezayir ve ötesindeki son protesto dalgaları, iklim değişikliği ve ekolojik krizin sürekli olarak kötüleştirdiği, istikrarsızlık ve acıların kısır döngüsünü tetikleyen koşullar tarafından başlatıldı.

Kalkınma Başarısızlığı ve Halkın Yoksullaşması

Adaletsizlik, Şiddet ve Dışlanma

Arap dünyası bir dizi soykırıma ve devlet destekli savaş suçlarına ve insanlığa karşı suçlara tanık oldu. Saddam Hüseyin'in Kürtlere yönelik gaz saldırısı, İnsan Hakları İzleme Örgütü tarafından soykırım olarak değerlendirildi. İnsan hakları grupları ve Birleşmiş Milletler, IŞİD'in Yezidilere yönelik politikasını soykırım olarak görüyor. Sudan'ın

Darfur'daki eylemleri de soykırım olarak kabul ediliyor. Esad yönetimindeki Suriye'deki durum o kadar vahimdi ki, kitlesel bir "siyasi katliam" olarak değerlendiriliyor. Bu siyasi katliam o kadar çok belge üretti ki, uluslararası hukuk uzmanları bunun II. Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya'daki Nürnberg davalarından bu yana yargılanması en kolay dava olduğuna inanıyor. İsrail'in Gazze'deki soykırımı, Lahey'deki Uluslararası Adalet Divanı tarafından karara bağlanıyor.

Ortadoğu'da siyasi suikastler yaygın bir uygulamadır ve otoriter rejimler tarafından sivil muhalefete karşı düzenli olarak kullanılmaktadır. Arap bölgesindeki adaletsizlik üzerine bir rapora göre, "siyasi soykırım" veya "siyasi imha" olarak bilinen olgu, 1970'lerden beri bölge genelinde artış göstermektedir. Herhangi bir çatışma sırasında sivillere karşı şiddet aşırı boyutlara ulaşabilse de, Arap dünyasında şiddet, tüm nüfusu susturmak veya kendi safına çekmek için bir araç olarak kullanılmaktadır. Siyasi temelli şiddet on yıllardır normalleştirilmiştir. Mısır'da, Cumhurbaşkanı Enver Sadat'ın gizli polisi halkı terörize etti ve Mukhabarat (istihbarat servisleri) tarafından tutuklanan birçok kişi yıllarca hapishane sisteminde kayboldu. Hayatta kalmayı başaran şanslı kişiler, hayatlarının geri kalanında işkencenin fiziksel ve psikolojik izlerini taşırlar. İran'da Şah, 1960'lar ve 1970'lerde muhalifleri ve yönetiminin eleştirmenlerini terörize etmek için ABD eğitimi ve tavsiyesiyle Savak polisini silahlandırdı.

Siyasi cinayetler o kadar önemli bir politika aracı haline geldi ki, devlet yasalarına bile yazıldı. Esadlar (baba ve oğul) yönetimindeki Suriye'de, Müslüman Kardeşler üyeliği ölüm cezasıyla cezalandırılan bir suçtu. [89] Baasçı Irak'ta ise aynı ceza Şii Davet Partisi üyeleri için de geçerliydi. [90] Bu yasalar, adaletsizliğin en güçlü biçimlerinden birini temsil etmektedir. Siviller, özet olarak gözaltına alınabilir ve askeri mahkemelerde yargılanabilir. Anayasalarında bu tür yasalar bulunmayan devletler, muhalefeti bastırmak için genellikle olağanüstü hal düzenlemelerini kullanmaktadır. Bölge genelinde, 2003 yılında ABD önderliğindeki Irak işgalinden bu yana devlet baskısı ve siyasi şiddet artmaktadır.

Orta Doğu'da azınlıklar, özellikle Şiiler, Yezidiler, Kürtler, Asuriler ve şimdi de Suriye ve Irak'taki Sünniler, ayrımcılığa ve zulme maruz kalmaya devam ediyor. [91] Felaket niteliğindeki insani bedelinin yanı sıra, bu politikanın yıkıcı siyasi sonuçları da oldu. Azınlıklara yönelik devlet baskısı, alt ulusal kimliklerin ve bağlılıkların yeniden canlanmasında

önemli bir rol oynadı. Azınlık ve savunmasız grupları dışlamak için Arap devletleri, vatandaşlıklarından mahrum bırakmak gibi cezalandırıcı önlemlere sıklıkla başvurdu. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 15. maddesi ve Arap İnsan Hakları Şartı'nın 29. maddesi, "herkesin bir vatandaşlığa sahip olma hakkı vardır" ve "hiç kimse keyfi veya hukuka aykırı olarak vatandaşlığından mahrum bırakılamaz" demektedir. [92] Bu beyanların açıklığına rağmen, Arap dünyasının birçok sakini aslında vatansızdır. İnsanlar, kim oldukları veya ne düşündükleri dışında hiçbir sebep olmaksızın düzenli olarak vatandaşlıklarından mahrum bırakılmaktadır. İsrail'in yerleşimci sömürgeciliği, milyonlarca Filistinliyi vatansız ve askeri işgal altında yaşamaya mahkum etti.

2011 yılının başlarında Suriye'de 200.000'den fazla vatansız etnik Kürt vardı. Bunlar, Suriye'de doğup büyümüş olmalarına rağmen sivil kayıtlarda yer almayan kişileri ifade etmek için kullanılan bir terim olan *"maktumi al-qayd"* olarak kabul ediliyor. Vatansızlıkları onları vatandaşlık haklarından mahrum bıraksa da, vatandaşlık sorumluluklarından muaf tutulmuyorlar ve zorunlu askerlik hizmetine katılmak zorundalar. Çocuklar, ebeveynlerinin vatansızlık durumunu miras alıyor ve eğitim ve sağlık hizmetlerinden yararlanamıyorlar. Suriye yetkilileri, ayaklanmadan sonra 2011 yılında yabancılara vatandaşlık veren bir kararname çıkarmak zorunda kaldılar, ancak *"maktumi al-qayd"* ın durumunu değiştirmek için hiçbir şey yapmadılar. Bununla birlikte, Esad yönetimi altındaki Suriye, Esad rejimini desteklemek için zorunlu elektronik kartlar ve diğer sosyal mühendislik örnekleri aracılığıyla rejim karşıtı destekçilerin vatandaşlığını elinden alma uygulamasını sürdürdü.

Ortadoğu genelinde liderler, devletin nasıl yönetileceğini belirlemenin yanı sıra, o devletin vatandaşı olarak kimin nitelendirileceğini de tanımlama gücüne sahipler. Bu ayrım, yasa veya sürece dayanmıyor, tamamen keyfi. Bu keyfi güç, yolsuzluğu körüklüyor.

Yolsuzluk

Arap dünyasında siyasi ve mali yolsuzluk ayrılmaz bir şekilde birbirine bağlıdır. 1960'lar, 1970'ler ve 1980'lerin başlarında, Arap bağışçılar kalkınma yardımı sağlamak için uzmanlaşmış finans kuruluşları kurdular, ancak yerel ekonomik yapıları reforme etmekten kaçındılar. Sonuç olarak,

bu yapılar bağımsızlıklarından bu yana neredeyse hiç bozulmadan varlığını sürdürdü; bu durum kalkınma açısından önemli sonuçlar doğurdu. Özellikle, iktidardaki elit ile iş dünyası arasındaki gayri resmi ortaklık olan devlet korporatizmi, ekonomik yeniden yapılanma, şeffaflık ve hesap verebilirlik çabalarını sekteye uğrattı. Kayırmacı kapitalizm, iktidar ve iş dünyası arasındaki bu kirli ittifakın sonucudur ve şu anda Arap toplumlarını etkileyen sosyal krizin boyutunu açıklamaya yardımcı olur.

Öncelikle, çoğu Arap devleti, diğer gelişmekte olan ülkelerden daha fazla ekonomik yaşam üzerinde kontrol sahibi olmaya devam etmektedir. Örneğin, 2000'li yıllarda, toplam işgücünün kamu çalışanlarının oranı Irak ve Cezayir'de %30, Filistin'de %33, Suudi Arabistan'da %37 ve Ürdün'de %40 idi. Suudi Arabistan'da, Suudi vatandaşlarının istihdamı çoğunlukla hizmet ve kamu sektörlerinde yoğunlaşırken, yabancılar özel üretim sektörüne hakimdir. [94] Ve bu devlet kontrolü kamu sektörünün çok ötesine uzanmaktadır. Orta Doğu'daki çoğu hükümet özel sektöre hakimdir. Körfez'de, iktidardaki elitler özel sektörü kurmuştur. Dahası, bölge genelinde, özel sektördeki şirketler iktidardaki elitlere çok yakındır. [95] Sonuç olarak, ne özel ne de kamu sektörünün bağımsız bir rolü yoktur ve ikisi arasındaki sınırlar bulanıktır.

Yazarlar arasında, kayırmacılığın ve yandaşçılığın yükselişinin Orta Doğu'daki ekonomik kalkınmayı engellediği konusunda bir fikir birliği mevcuttur. [96] Bu yazarlar, yandaş kapitalizmin ve nepotizmin kökenlerini, meşruiyet krizi yaşayan rejimlerin devlet öncülüğünde büyümeden uzaklaşarak özel sektörü yönetmek için iş dünyası elitlerine yöneldiği 1980'lere (kayıp Arap kalkınma on yılı) dayandırmaktadır. [97] 1980'lerden itibaren Mısır ve Suriye rejimleri, sendikalar, işçi örgütleri ve köylü federasyonları pahasına işletmeleri büyük ölçüde destekleyen yasalar ve düzenlemeler çıkardı. [98] Kurumsal devlet, fiilen, iş dünyası elitini yeni bir sosyal mühendislik turu için bir araç olarak kullandı. Bu elit, kırsal yeniden yapılanma pahasına kentsel kalkınmayı güçlü bir şekilde vurguladı ve verimsiz faaliyetlere, tüketime ve hizmet sektörüne öncelik verdi. [99] Tarım ve imalat geri plana atıldı ve büyük bir düşüş yaşadı.

Son yirmi yılda, kayırmacılığın yayılması ve yandaş kapitalizmin yükselişi, zayıf ekonomik büyümenin, düşük gelirin ve daha da kötü servet dağılımının ardındaki nedenler olmuştur. [100] Siyasi elitle bağları olan şirketler, enerji sübvansiyonlarından ve lisanslarından, ucuz araziden, ucuz

iş gücünden ve rekabetten korunmadan faydalanmaktadır. [101] Bazı ülkelerde, bu tür şirketler rakiplerinden daha kötü performans gösterse bile, yine de borç para almak için tercihli erişim sağlanmaktadır. [102]

Hamouda Chekir ve Ishac Diwan, Mısır'daki yandaş kapitalizm üzerine yaptıkları araştırmalarında, siyasi bağlantıları olan firmaların rakiplerinin pahasına ayrıcalıklı hale getirildiğine dair kesin kanıtlar sunmaktadırlar. [103] Ayrıca, özel bankaların siyasi elitle bağlantılı aktörler tarafından domine edildiğini de göstermektedirler. [104] Mısırlılar bu politikaların sonuçlarıyla her gün yaşamaktadır ve birçoğu 1980'lerde başlayan ekonomik liberalleşmeyi, iş ve devlet elitlerinin kendilerini onların pahasına zenginleştirmelerinin bir aracı olarak görmektedir. Ekonomik marjinalleşme ve dışlanma duyguları, kızgınlık ve hoşnutsuzluğu besleyerek ekmek isyanlarına, tartışmalı siyasete ve radikalleşmeye ve nihayetinde 2011'deki büyük ölçekli halk ayaklanmalarına yol açmıştır.

Mısır'da olanlar başka yerlerde de oldu. 2010-2012 Arap Baharı ayaklanmasından önceki yıllarda Suriye ve Mısır, sıradan insanların hayatını daha da zorlaştıran bir dizi neoliberal reform uyguladı.

Sonuç olarak yoksulluk ve toplumsal kutuplaşma artmaktadır. En endişe verici olanı ise, bu neoliberal reformların zaten kırılgan olan orta sınıfı zayıflatması ve kayıt dışı sektörün hızla büyümesine yol açmasıdır.

Yürütme organı, güvenlik aygıtı ve ekonomi arasındaki çizgilerin bulanıklaşması, Orta Doğu'da giderek artan ekonomik adaletsizliğin temelinde yatmaktadır. Kapalı ağlara öncelik vererek, iktidardaki elitler hem özel hem de kamu sektöründe özel çıkar gruplarını ve bireyleri güçlendirmiştir. Ekonomik planlama ve kalkınmanın bu merkezileştirilmesi, yetkililerin akıl almaz miktarlarda parayı yabancı banka hesaplarına aktarmasını kolaylaştırmıştır. 2011 Libya ayaklanmasından sonra, güvenilir raporlar, iktidardaki Kaddafi ailesinin devletin petrol gelirlerinden milyarlarca ABD doları çaldığını öne sürmüştür.

Benzer şekilde, Tunus Cumhurbaşkanı Ben Ali'nin iddiaya göre 11 milyar doları yabancı banka hesaplarında sakladığı, Mısır'daki Mübarek ailesinin ise küçük bir iş adamı ve yandaş çevresiyle birlikte hazineden yüz milyonlarca ABD doları çaldığı öne sürülmüştür.

Ortadoğu'da, yönetici aileler ve iş dünyası elitleri aynı madalyonun iki yüzü gibidir. Kayırmacılık ve adam kayırma, kamu ve özel sektörlere nüfuz etmiş durumda ve kalkınmaya öncülük eden bağımsız ve üretken bir özel

sektörün ortaya çıkmasını engelliyor. Yönetici elit ile iş dünyası elitleri arasındaki bu kirli ittifak, ekonomik büyümenin önündeki en önemli engeldir. Yönetici elitle bağlantısı olmayan bağımsız küçük ve büyük işletmelerin aleyhine şartlar oluşturulmuştur. Bu, adil bir oyun alanı değildir.

Devlet ile iş dünyası elitleri arasındaki bu patron-müşteri ilişkisi, yoksulluğun ve ekonomik eşitsizliğin yayılmasında büyük bir etkiye sahip olmuştur. Bir yandan, alt orta sınıflar, kariyer gelişimi veya ücret artışı için az fırsat sunan verimsiz kamu sektörü işlerinde sıkışıp kalmıştır. Diğer yandan, iktidardaki elitler ve devletle güçlü bağları olanlar, özel sektörün tüm ekonomik ayrıcalıklarıyla ödüllendirilmektedir.

Umutsuzluğun Girdabı

Muhammed Bouazizi'nin 2010 yılında Tunus'ta kendini yakması, Arap dünyasında bir devrimin fitilini ateşledi. Arap Baharı'nın beşiği olan Tunus, genellikle ayaklanmanın tek başarı öyküsü ve demokrasi ve refah özlemlerini gerçekleştirme konusunda en büyük umuda sahip ülke olarak kutlanır.

Ancak devrimden sonraki yıllarda kendini yakma vakaları daha sık görülmeye başladı. [109] 2016 yılında, Muhammed Bouazizi'nin tedavi gördüğü aynı hastane olan Tunus'un Ben Arous'taki ana yanık hastanesi, kendini ateşe veren 104 hastayı kabul etti; bu rekor bir sayıydı. Tunus'taki kendini yakma dalgası yavaşlama belirtisi göstermiyor. [110] Mayıs 2017'de başına benzin döküp kendini ateşe verdikten sonra hâlâ iyileşmekte olduğu ailesinin evindeki bir yatakta yatarken *New York Times'a* verdiği röportajda meyve satıcısı Adel Dridi, "İçim yanıyordu, bu yüzden kendimi yakmak istedim," dedi. "Bu şekilde ölmek istedim." [111]

Arap Baharı sonrası ülkeler arasında Tunus, özgürlük ve demokratik yönetim açısından başlangıçta en önemli adımları attı. Ancak iş imkanları sağlama veya daha iyi bir yaşam umudunu gerçekleştirme konusunda yetersiz kaldı. Tunuslular, IŞİD içindeki yabancı savaşçıların en büyük grubunu oluşturuyordu ve sayıları 5.000'i aşıyordu. Binlerce kişi de yurt dışında çalışmak için ülkeyi terk etti. Ekonomik zorluklar, umutsuzluk ve süregelen adaletsizlik duygusu, Tunus'ta zaten alev alev yanan ateşe benzin döküyor. [112] Bu ve diğer nedenlerden dolayı, Tunus'taki yeni başlayan

demokratik deneyim uzun sürmedi. 2021'de Tunus Cumhurbaşkanı Kais Said, parlamentoyu askıya aldı ve o zamandan beri tek başına güçlü bir adam olarak yönetiyor. Bir süre Tunus, parlamenter demokrasiye geçiş yapan tek Arap Baharı ülkesiydi ve ardından başarısız olan son ülke oldu. [113]

Tunus, küçük bir Kuzey Afrika ülkesi olmasına rağmen, orta ve uzun vadede siyasi geçişi gerçekleştirme şansı daha yüksek olsa da, daha geniş Arap dünyasının ekonomik ve sosyal kırılganlıklarının bir mikrokozmosunu oluşturuyor. Arap Baharı ayaklanmalarının ilk dalgasının vaatlerinin gerçekleşmemesi yaygın bir hayal kırıklığı yaratıyor. 2019'da patlak veren ikinci ayaklanma dalgası Cezayir, Irak, Lübnan ve Sudan'da hâlâ devam ediyor; Sudan'da protestocular, orduyu sivil bir hükümetle iktidarı paylaşma konusunda bir anlaşma yapmaya zorladı. İnsanların yaşamları iyileşmedi, hatta tartışmalı siyaset, kargaşa, iç savaşlar ve bölgenin eski rejimlerinin ne olursa olsun yerlerinde kalma konusundaki amansız kararlılığı nedeniyle daha da kötüleşmiş olabilir.

Arap halkının kalkınma başarısızlığı ve yoksullaşmasının nedenleri çok çeşitlidir. Ancak ekonominin büyük ölçüde kötü yönetilmesinin ardındaki birçok ve çeşitli faktör arasında, kötü yönetim listenin başında yer almaktadır. Sömürge devletinin yerini alan yeni elit, refah, adalet ve özgürlük vaatlerini yerine getirmedi. Şeffaflığı, hesap verebilirliği, sosyal hareketliliği ve entegrasyonu teşvik etmek yerine, sömürge sonrası yöneticiler tek parti yönetimini kurdular ve tüm örgütlü muhalefeti ortadan kaldırdılar. Devlet gücünü ve kaynaklarını özel çıkarların hizmetine sundular ve ekonomik karar alma yetkisini küçük bir elitin elinde topladılar. Her görüşten Arap yöneticiler, kapsayıcı ekonomik büyümeyi, verimliliği veya istihdamı desteklemeyen önemli kararlar aldılar.

On yıllarca süren derinleşen otoriterlik ve ekonomik kötü yönetim, kalkınma başarısızlığına yol açmıştır. Devlet sosyal hizmetleri sağlayamadığında, diğer gruplar bu boşluğu doldurur. Sömürgecilik sonrası dünyanın diğer bölgelerinden farklı olarak, Orta Doğu'da, devletin geride bıraktığı insanlara hizmet sunan, bazıları barışçıl, bazıları şiddet yanlısı çok çeşitli devlet dışı aktörler ortaya çıkmıştır. Bu sosyal hareketler ve radikal gruplar, bölgedeki çeşitli otoriter yönetim biçimlerine karşı direnişi başarıyla harekete geçirmiştir. Ayrıca, Batı tarafından desteklenen ve dayatılan kalkınma ideolojisine ideolojik bir karşıtlık sunmuşlardır. Birçok

durumda, Lübnan'daki Hizbullah gibi, ulusal bağlılık haritasını yeniden çizmiş, kimlikleri yeniden tanımlamış ve devlet içinde devlet haline gelmişlerdir. Arap Baharı başarısız olduğunda -ya da daha doğrusu başarılı olma şansından mahrum bırakıldığında- ve bölgedeki ülkeler yavaş yavaş kaosa doğru sürüklenmeye başladığında, bu devlet dışı aktörler boşluğu doldurmak için öne çıkmıştır.

9

Millet ve *Ümmet*

İsmailiye şehri, Mısır'ı ziyaret eden çoğu turist için alışılmadık bir rota üzerinde yer alıyor. Ülkeye gelen turistler daha çok Kahire veya İskenderiye gibi kozmopolit merkezlere, Kızıldeniz kıyısındaki tatil beldelerine veya Luksor ve Krallar Vadisi'nin firavun dönemine ait harikalarına yöneliyorlar. Ancak Mısır'ın modern tarihini anlamak istiyorsanız, İsmailiye en önemli yerdir.

İsmailiye varlığını Süveyş Kanalı'na borçludur. Kanalın batı kıyısında yer alan şehir, 1860'larda Hidiv İsmail tarafından inşa edilmiştir. Şehir onun için o kadar önemliydi ki, ona kendi adını verdi. İsmail, modern Mısır'ın kurucusu Muhammed Ali'nin torunuydu ve ünlü atasından bile daha büyük bir hırsla iktidara geldi. İsmail'in on altı yıllık hükümdarlığı boyunca (1863-1879), ülkeyi modernize etmeyi ve başkenti "Yeni Paris"e dönüştürmeyi hedefledi. Onun yönetimi altında, şehri Paris tarzında yeniden şekillendirmek amacıyla Kahire genelinde yeni Avrupa tarzı banliyöler inşa edildi. "Ülkem artık Afrika'da değil; artık Avrupa'nın bir parçasıyız," demeyi severdi. Bunu vurgulamak için Fransızca söyledi.

Bir Kanal Kenarındaki Şehir ve Bir Misyonu Olan Adam

İsmail için başkentindeki değişikliklerden bile daha önemli olan şey Süveyş Kanalı'ydı. Amcası Said (1854-1863) tarafından yaptırılan projenin tamamlanması İsmail'in göreviydi. Kanal, küresel ticareti ve Mısır'ın dünyadaki yerini devrimleştirecekti. Faaliyete geçtiğinde, doğudan batıya mal taşıyan gemilerin Avrupa'ya ulaşmak için Afrika'yı dolaşarak zaman alıcı ve maliyetli yolculuk yapmalarına artık gerek kalmayacaktı. Her şey artık Mısır'dan geçecekti. Kanal sayesinde ülke, Vasco da Gama'nın 1498'de

Ümit Burnu'nu dolaşarak doğuya giden deniz yolunu keşfetmesiyle kaybettiği küresel ticaretteki öncü rolünü geri kazanabilirdi. Afrika'nın çevresini dolaşmak, Süveyş Kanalı'nın faaliyete geçmesi sonucunda Akdeniz'deki ticaret ve güçlerinin azaldığını gören Osmanlılar için de çok ağır bir darbe oldu.

Erken modern dönemde deniz yolunun keşfiyle birlikte, Asya üzerinden kara yolu ekonomik olarak karlı olmaktan çıktı. Ve Mısır hazinesi anında ve dramatik bir vergi geliri kaybına uğradı. [2] Kara yolunun ortadan kalkmasından önce, batıda gıda muhafazasında çok önemli olan doğudan gelen tuz ve baharatlar Mısır'dan geçmek zorundaydı. Ortaçağ Mısır'ının Memlük yöneticilerinin, Batı Avrupa'da biri yemeğine biber koyduğunda her seferinde kar elde ettiğini söylemek abartı olmaz.

1869'da Süveyş Kanalı'nın açılması, uluslararası ticaret akışını yeniden yönlendirerek, yaklaşık dört yüzyıl önce kaybedilen geliri geri kazandıracaktı. Mısır inşaat maliyetini ödediği anda, ülke parlak bir ekonomik gelecekle karşı karşıya kaldı.

Ancak Mısır modern bir ekonominin kaynaklarından yoksundu ve İsmail ile ondan önce amcası Said, emellerini finanse etmek için Avrupa'daki kreditörlerden son derece yüksek faiz oranlarıyla ağır borç almak zorunda kalmışlardı. Özellikle Said, hırsının mali yargısını gölgelemesine izin verdi. Kanalın tasarımını Fransız mühendis Ferdinand de Lesseps'e, inşaatını ise Fransız bir şirkete yaptırdı. Said'in kabul ettiği ve İsmail'in işletmek zorunda kaldığı dengesiz anlaşmanın şartlarına göre, Mısır kanalın inşaatının tüm maliyetlerini karşılarken, Fransız şirketi işletmenin neredeyse tüm kârını talep etti. Sonuç felaket oldu. 1876'ya gelindiğinde, Mısır borçlarını ödeyemez hale geldi. Ülke iflas etti. İsmail, kanal projesindeki hissesini (kanalın sahibi olan şirketin hisselerinin yaklaşık %40'ı) satmak zorunda kaldı ve Hindistan'a deniz yolu açmayı hedefleyen İngiliz hükümeti, vakit kaybetmeden bu hisseleri satın aldı.

İsmail için en kötüsü henüz gelmemişti. 1879'da İngilizler ve Fransızlar onu görevden uzaklaştırdı. İngiltere ve Fransa, kanalı işleten şirketin ortak sahipleriydi. Ayrıca, kendi kredi kriziyle boğuşan Osmanlı Sultanı II. Abdülhamid'in başlıca alacaklılarıydılar. Sultana İsmail'i görevden alması için baskı yaptılar, ardından hızla İsmail'in genç oğlu Tevfik'i tahta geçirdiler. Görevden alınan İsmail, Avrupa Mısır'ı hayalleri yıkılmış bir

halde, isteksizce Paris'e sürgüne gitti. Mısır'ın en değerli varlığı artık yabancıların elindeydi. Ülkenin kendisi ise bir aceminin elindeydi.

Bu kargaşanın ortasında, Ahmed Urabi adında bir ordu subayı, İngilizlere karşı o kadar büyük bir halk desteği toplayan bir ayaklanmaya önderlik etti ki, Mısır ordusu ona karşı harekete geçmeyi reddetti. Urabi sonunda tutuklandığında, ordu onu serbest bıraktı ve isyan suçlamalarıyla karşı karşıya kalmak yerine, kabineye atandı ve savaş bakanı oldu. Ancak İsmail'i deviren İngilizler, popüler bir askeri güçlü adamın iktidara gelmesini istemiyordu. Süveyş Kanalı'ndaki yatırımlarını koruma bahanesiyle Londra, Urabi'nin ayaklanmasına karşı İngiliz Donanmasının tüm gücünü konuşlandırdı.

Donanma, 11 Temmuz 1882'de İskenderiye'yi bombalamaya başladı. İki ay sonra, Mısır savaşı sona erdi. İngilizler tüm ülkenin kontrolünü ele geçirmişti ve bunu başarmak için Süveyş Kanalı'nı kullanmışlardı. Mısır'ı mali olarak özgürleştirmesi gereken mühendislik projesinin kötü yönetimi, tam tersini başardı: ülkenin yabancı bir güce boyun eğmesine yol açtı. Mısırlılar için İngiliz yönetimi bir aşağılanmaydı. Geleceğin cumhurbaşkanı Enver Sadat'ın sözleriyle: “Birçok şey beni rahatsız ediyordu… Örneğin, İngiliz polis memurunun motosikletiyle gece gündüz şehir sokaklarında bir deli gibi dolaşması *iğrenç* bir görüntüydü… Onu görmekten nefret ediyordum.” [4] Süveyş, bu yabancı egemenliğin sembolü haline geldi. Kanal, yeni bir Mısır'ın can damarı olmalıydı. Bunun yerine, yabancı bir güç tarafından yabancı çıkarlara hizmet etmek için ele geçirilmişti.

İngiliz askeri üssünün ve kanalı işleten şirketin bulunduğu kanal kenarındaki şehir İsmailiye'de bu hakimiyet günlük olarak hissediliyordu. İsmail'in torunu Kral Faruk'un saltanatı sırasında şehir bir gerilim noktası haline geldi ve eski düzeni devirip yeni bir düzeni iktidara getirmede önemli bir rol oynadı. 1952 yılının başlarında Mısır karışıklık içindeydi. Kral Faruk uzun zamandır halkının saygısını kaybetmişti. Mısırlılar onu İngilizlerin kuklası olarak görüyordu. Ülke genelinde gerilim yüksekti. 25 Ocak 1952'de, yerel kışladaki polislerin teslim olmayı reddetmesinin ardından İngiliz birlikleri İsmailiye'deki bir polis karakoluna ateş açtı. Onlarca kişi öldü. Çok daha fazlası yaralandı. Saldırının yankıları çok geniş bir alana yayıldı. Ertesi gün, kısa süre sonra Kara Cumartesi olarak bilinecek olan günde, ülke genelinde isyanlar çıktı. Kral Faruk'un otoritesinden geriye kalanlar ölümcül bir şekilde baltalandı. Bu, sonun

başlangıcıydı. Cemal Abdül Nasır döneminde 25 Ocak, polisi kutlayan ulusal bir bayram haline geldi.

Bu talihsiz tarihin yükü, Nasır'ın 1956'da Süveyş Kanalı'nı millileştirmesinin bu kadar popüler olmasının ve iktidar üzerindeki hakimiyetini pekiştirmesine yardımcı olmasının nedenlerinden biridir. [6] Sömürgeci Britanya'ya açıkça meydan okuyarak, Ahmed Urabi'nin yetmiş yıl önce başlattığı işi tamamlıyordu. Mısırlıların sevinciyle, millileştirmenin ardından gelen savaşta Nasır, Mısır'ın eski sömürgeci efendilerine karşı üstünlük sağladı. Zaferi onu kahraman statüsüne yükseltti. Süveyş Kanalı'ndan güvenli geçiş sağlama gibi zayıf bir gerekçeyle haklı gösterilen İngiliz-Fransız-İsrail saldırısı, Britanya ve Fransa için öyle bir aşağılanmaya dönüştü ki, hâlâ Birleşik Krallık'ın en felaket dış politika kararlarından biri olarak kabul ediliyor.

Ancak, aralarındaki derin farklılıklara rağmen, İsmail, Faruk ve Nasır'ın ortak bir temel fikri vardı: Hepsi Mısır'ı bir *ulus* olarak görüyordu. Hepsi Mısır'ı siyasi kimliklerinin birincil kaynağı olarak kabul ediyordu. Hayali bir topluluk olarak Mısır, doğal olarak Arap dünyasına liderlik etmeye hazırdı. Nasır'ın Arap milliyetçiliğini kullanması, ülkenin kimliğini daha büyük bir pan-Arap kimliğine dahil etmek için değil, Mısır'ın bölgesel ve uluslararası alanda etkisini artırmak için tasarlanmıştı. Nasır içeriden ve dışarıdan tepkilerle karşılaştı. 1970'te kalp krizi geçirerek öldüğünde, Nasır'ın siyasi ve ideolojik projesi neredeyse tükenmişti. Nasır'ın iktidara gelmesinden önce bile, başka biri olayları farklı görüyordu. Ve modern Mısır'daki pek çok şeyde olduğu gibi, modern Orta Doğu tarihinin seyrini değiştirecek sessiz bir devrim İsmailililikte başladı.

1928'de, kanal kentinde çalışan genç bir ilkokul öğretmeni etrafındaki dünyaya baktı ve gördüklerinden hoşlanmadı. İngiliz işgalinden hoşlanmadı. İngilizlerin kanunların üstünde yaşamalarından hoşlanmadı. Mısır halkının güçsüzlüğünden ve giderek artan çaresizliğinden hoşlanmadı. Bu yüzden bir şeyler yapmaya karar verdi. Toplumu temelden değiştirmek için bir örgüt kurdu. Genç adamın adı Hasan el-Banna idi ve kurduğu örgüt Cemaat el-İhvan el-Müslümanim, yani Müslüman Kardeşler Cemiyeti veya daha sonra bilindiği adıyla Müslüman Kardeşler idi.

Banna, Hidiv İsmail ve Nasır gibi, bir misyon adamıydı. İsmailiyye'de olup bitenleri Arap/İslam dünyasındaki her şeyin yanlışlığının bir mikrokozmosu olarak görüyordu ve İslam'ı çözüm olarak görüyordu. İnancı

onun için her zaman önemli olmuştu. Dindar bir aileden geliyordu. Babası El-Azhar Üniversitesi mezunuydu, din üzerine birçok kitap yazmıştı ve yerel camisinde namaz kıldırıyordu.

Başlangıçta Banna'nın amacı siyasi değildi. İslam'ın kalbindeki muazzam sosyal gücü kullanarak insanların hayatlarını daha iyi yönde değiştirmekti. İslam bir dinden daha fazlasıdır: her şeyi kapsayan bir yaşam biçimi, bir inananlar topluluğudur. İnancın toplumsal hayırseverliğe ve sosyal adalete verdiği önemle Banna, inananlar topluluğunun herhangi bir ulustan daha önemli olduğuna inanıyordu. Bu, kendisinin ve üyelerinin yer veya tarih bilincine sahip olmadığı anlamına gelmez; aksine, birincil referans noktaları inançlarıydı. [9] Bu nedenle, bakış açılarını yalnızca Mısır ile sınırlamadılar. Bu konuda Banna ve Kardeşler, birincil amacı yabancı işgalcilerden ulusal bağımsızlık elde etmek olan diğer çağdaş siyasi hareketlerden temelde farklıydılar. Kardeşler sınırları tanımadılar. Görüşleri ulusötesiydi.

Bu fikir yankı buldu. Ve hızla yankı buldu. Müslüman Kardeşler (eskiden bir de Kadınlar Birliği vardı, ama artık yok) kavramı, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla oluşan ideolojik boşluğu doldurdu. Hz. Muhammed'in 632'deki ölümünden 1924'te Osmanlı Halifeliği'nin çöküşüne kadar Müslümanlar, halifeyi veya sultanı inançlarının birleştirici sembolü olarak görmüşlerdi. Otoritesinin zayıfladığı siyasi kriz zamanlarında bile, topluluğun sembolik başı olarak kalmış ve Hz. Muhammed'e güçlü ve sembolik bir bağ kurmuştu. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasıyla bu süreklilik duygusu kırıldı. Artık topluluğun birliğini temsil edecek tek bir kişi yoktu. Banna sayesinde bu birlik artık bir *fikirde* somutlaştı. İslam'ı toplumun sorunlarına çözüm olarak gören ilk kişi o değildi. Ancak bu fikri, sonuç veren bir örgütsel yapıya bağlayan ilk kişi oydu.

1933 yılına gelindiğinde, Kardeşliğin genel merkezi kanal kenarındaki şehirden ülkenin başkentine taşınmıştı. 1940 yılına gelindiğinde, grubun 500'den fazla şubesi vardı. Her birinde bir okul, bir cami bulunuyordu ve sosyal hizmetlerin sağlandığı birer topluluk merkezi görevi görüyordu. Eğitimden tıbbi yardıma, iş eğitimine kadar her şey ihtiyacı olanlar için mevcuttu. Geçim sıkıntısı çeken insanlar için Kardeşlik, devletten daha fazla destek sağlıyordu. Ve Kardeşliğin sosyal bir hareketten devlet içinde devlete doğru uzun evrimi de bu hizmet ağı sayesinde başladı.

Ancak Kardeşliğin tabandan gelen topluluk projelerine olan bağlılığı derinleştikçe ve hizmetlerinden yararlanan insan sayısı arttıkça, kraliyetçi veya devrimci, monarşist veya askeri olsun, herhangi bir kurulu düzeni rahatsız edecek soru kısa sürede ortaya çıktı: Kardeşlik, muazzam sosyal sermayesini siyasi güce dönüştürmeye karar verirse ne olurdu?

Bu bölüm, siyasi İslam ile sömürge sonrası Orta Doğu devleti arasındaki diyalektik ilişkiyi anlamlandırmaya yardımcı olan iki vaka çalışmasına odaklanarak bu kritik soruyu ele almaktadır. İslamcılığı bölgenin otantik kimliği olarak sunan basitleştirilmiş anlatının ötesine geçerek, sonraki sayfalar "seküler" Arap otokratlarının tartışmalı meşruiyetlerini güçlendirmek için İslamcı aktivistleri nasıl sıklıkla desteklediklerini gösterecektir. Bölüm ayrıca, Arap yöneticilerinin, İslamcıların popülaritesi tekelci güçlerini tehdit eder etmez onlara nasıl karşı çıktıklarını ve bunu yaparak halkın hükümete olan güvenini daha da nasıl zayıflattıklarını da gösterecektir. Sömürgeciliğin (daha sonra yerel otoriterler tarafından da benimsenen) yukarıdan aşağıya, böl ve yönet stratejisi, İslamcıların devlet içinde devlet kurma stratejisiyle mükemmel bir şekilde tamamlanmaktadır; her ikisi de vatandaşlık ve kapsayıcı/temsilci yönetişime dair herhangi bir birleştirici vizyon umudunu baltalamaktadır.

Bu bölümün vurguladığı genel tablo, yerel otokratların sömürge döneminden kalma böl ve yönet taktiğini (işlerine geldiğinde İslamcıları desteklemek, işlerine geldiğinde onlara baskı uygulamak) tekrarladıklarıdır. Arap otokratlarının bu stratejisi, İslamcıların devlet içinde devlet kurmaları, hizmetlerin sunumunu aktif olarak bölmeleri ve nüfusun büyük bir bölümüne sunulan gıda, eğitim ve toplumsal destek gibi alanlarda mezhepsel gerilimler yaratmalarıyla (devlet hizmetlerinde bölünmeyi ve çatışmayı teşvik eden bir boşluk) uyumludur. Devlet içinde devlet ne kadar güçlenirse, yerel otoriter rejim askeri hakimiyeti ve acımasız baskıları daha da ileri sürmek için o kadar çok gerekçe bulur. Otoriterlik, muhalefeti ortadan kaldırarak değil, onu en radikal biçimde canlı tutarak varlığını sürdürür.

Analitik açıdan bakıldığında, bu bölüm, önceki bölümlerde daha büyük bir yer tutan dış müdahaleden ziyade, Arap halkları ve hükümetleri arasındaki iç ilişkilere odaklanmaya devam edecektir.

Hapisten Cumhurbaşkanlığına ve Tekrar Hapisten Dönüş: Mısır'da Siyasi İslam'ın Yolculuğu

İslam'ın toplumun sorunlarına çözüm olduğuna inanan insanlar için siyaset hiçbir zaman yüzeyden uzak olmamıştı. Banna'nın Kardeşler'i kurmasından çok önce, İslam entelektüelleri ve din adamları siyasi olarak aktifti. 1882'deki Urabi isyanını ve 1919-1922'deki İngiliz yönetimine karşı devrimi destekliediler. Müslüman Kardeşler üyeleri ayrıca Filistin'de İngiltere ve Siyonistlere karşı sömürgecilik karşıtı mücadeleye de katıldılar. Ancak Kardeşlerin gerçekten iz bırakmasını sağlayan şey, geçim kaynaklarıyla ilgili konular oldu.

1930'lu ve 1940'lı yıllarda, laik eğilimli siyasi elitin yoksul Mısır halkına fayda sağlayacak reformları uygulamadaki yetersizliği, siyasi kuruma karşı yaygın bir güvensizliğe yol açtı. [13] Bu halktaki hayal kırıklığı, daha önce yarı laik ve ileriye dönük İslami projeler geliştirmeye odaklanan edebiyatçı sınıf arasında bile geleneksel ideallere dönüşe neden oldu. [14]

Siyasi elit bir hatadan diğerine sürüklenirken, Müslüman Kardeşler İslami bir çerçeveye dayalı alternatif bir siyasi vizyon sunmaya başladı. Hedeflerine ulaşmak için hareket ülke genelinde şubeler açtı ve kısa sürede büyüyen orta sınıftan destek gördü. Çok geçmeden İslamcı hareket ülkenin en büyük halk örgütü haline geldi. Şubeleri ihtiyaç sahiplerine temel hizmetler sunmaya devam etti ve kısa süre sonra alternatif ve gayri resmi bir siyasi alan sunmaya başladı.

Bu sosyal hizmet sağlama sürecine paralel olarak daha radikal bir süreç de yaşandı: silahlı devrimci bir öncü güç. Müslüman Kardeşler resmi olarak siyasi süreçten dışlandığı için, Banna ve bir grup mürit, daha doğrudan bir eyleme geçmeye ve İslamcı harekete silahlı direniş potansiyeli sağlamak amacıyla yeraltı paramiliter hücreler ağı kurmaya karar verdi. Bu yapılar, Banna'nın ılımlı yaklaşımını eleştirmeye başlayan genç unsurlar tarafından yönetiliyordu. Banna'nın aksine, bu tür eylemlerin tam ölçekli bir halk devrimini tetikleyeceğine inanarak yüksek profilli suikastler gerçekleştirmeye kararlıydılar. Hükümet 1936'da Kardeşliği yasakladığında, bu paramiliter hücreler kontrolden çıktı.

1948'de Başbakan Mahmud el-Nukrazi'yi öldürdükten sonra, devletin tüm gücü üzerlerine indi. Devlet güvenlik güçleri hareketin el-Nizam el-Khass'ını veya Özel Aygıtını ortaya çıkardı ve Nizam'ın başbakanı

öldürmesine misilleme olarak, hükümet ajanları iki ay sonra Kahire'de Banna'yı öldürdü. [17]

Banna'nın ölümü, Müslüman Kardeşler içinde yeni *Mürşid* veya Yüksek Rehber olan, dışarıdan gelen ve eski bir yargıç olan Hasan el-Hudeybi'nin kontrol edemediği bir kimlik krizine yol açtı. Hareket artık devrim çağrısında bulunanlar ve reform çağrısında bulunanlar arasında bölünmüştü. Radikal üyeler, Banna'nın karizmasından yoksun olan ve Özel Aygıtı dağıtmayı amaçlayan Hudeybi'ye şiddetle karşı çıktılar. Hudeybi'nin krize cevabı, Müslüman Kardeşler'i ana akım bir grup olarak yeniden markalaştırmak oldu. Ancak Hudeybi'nin projesi, hareketin iç farklılıklarını hafifletmek yerine, onları daha da kötüleştirdi. Daha da kötüsü, Banna'nın uzun liderlik dönemi boyunca yüzeyin altında gizli kalan tüm ayrılıkları gün yüzüne çıkardı.

Bu arada, Müslüman Kardeşler, Temmuz 1952'de Özgür Subayların iktidarı ele geçirmesine, Kral Faruk'u devirmesine ve İngiliz destekli monarşiye son vermesine yardım etti. [18] Ancak genç ordu subayları ile Müslüman Kardeşler arasındaki balayı uzun sürmedi. 1954'e gelindiğinde, acı düşman olmuşlardı ve Nasır ülke üzerindeki hakimiyetini pekiştirirken, muhalif hareketlere baskı uyguladı ve Müslüman Kardeşler de diğerleri gibi yasaklandı. Nasır'ın hayatına yönelik, Müslüman Kardeşler'i suçladığı bir suikast girişiminden sonra, İslamcı örgüte karşı intikam duygusuyla döndü. Onları Batı emperyalizminin ve Arap gericiliğinin güçleriyle işbirliği yapmakla suçladı. Başka bir deyişle, Nasır'ın en büyük ideolojik düşmanları olan Amerika Birleşik Devletleri ve Suudi Arabistan ile işbirliği yapmakla suçladı.

Nasır döneminde İslamcılar baskı altına alındı ve yeraltına itildi. Baskı aralıksızdı. Hareketin üyeleri tutuklandı ve çoğu zaman yıllarca korkunç koşullar altında suçlama olmaksızın tutuldu. İşkence rutin hale gelmişti. Sonuç olarak, hareketin bir kısmı radikalleşti ve militarize oldu; hapishaneler gelecekteki cihatçıların kuluçka merkezleri haline geldi. Ancak alternatif siyasi hareketleri bastırarak, Nasır devleti farkında olmadan alternatif dini ve geleneksel kimlikleri güçlendirdi. Müslüman Kardeşler'in güçlü dini kimliği, devlet baskısını Mısır için alternatif vizyonlarını şekillendirmek için bir fırsata dönüştürmelerini sağladı. Bu yolculuğu en iyi temsil eden kişi, o dönemde Müslüman Kardeşler'in gayri resmi lideri olan şair ve kamu entelektüeli Seyyid Kutub'dur.

Seyyid Kutub güçlü görüşlere ilham veriyor. Eleştirmenleri tarafından terörist olarak kınanan, destekçileri tarafından devlet terörizminin kurbanı olarak savunulan Kutub'un radikal İslamcı ideoloji üzerindeki sürekli etkisi yadsınamaz. Şüphesiz ki, yirminci yüzyılın en önemli İslamcı siyaset kuramcılarından biridir.

Yıllarca korkunç koşullar altında tutulan ve bu sürenin büyük bir bölümünde ciddi şekilde hasta olan Kutb, 1964'te yayınlanan popüler manifestosu " *Dönüm Noktaları"* ile radikal İslamcı siyasi düşünceyi on yıllarca şekillendiren üretken bir yazardı. [20] Kutb, hapishanede *"Dönüm Noktaları* "nı yazarken, Nasır devletinin Mısır'ın İslami kimliğiyle bağdaşmayan Batı'dan ithal bir yapı olduğu fikrini geliştirdi. Buradan, Arap dünyasının " *cahiliye* " yani "cehalet çağı"nda yaşadığı fikri doğdu. İslam geleneğinde *cahiliye* , İslam öncesi Arabistan'daki putperestlik dönemine atıfta bulunur. Tanımı gereği, İslamcılık ulus devletle siyasi bir çatışma rotasındaydı. Kutb'un felsefesi, şiddet ve terörizmi savunan radikaller tarafından benimsenmiştir ve benimsenmeye devam etmektedir. [21]

Mısır'ın *cahiliye* döneminde (yani hükümdarı Müslüman olmayan bir dönemde) olduğu fikri, 1981'de Enver Sadat'ı öldürecek olan Mısır ordusundaki genç bir teğmen tarafından benimsendi. [22] Cumhurbaşkanını öldürdükten sonra Halid el-İslambuli şöyle dedi: "Onu öldürdüm ama suçlu değilim." [23] Bunu söyleyebildi çünkü ona göre, putperest bir hükümdar olan firavunu öldürmek suç değildi. Modern cihatçı gruplar *cahiliye* fikrini daha da ileri götürerek, topluluğa kimin ait olup olmadığına karar vermek için kullanıyorlar. Cehalet Çağı'nda kendilerini tek doğru kişiler olarak görüyorlar ve birini *kâfir* ilan etme kavramını kullanarak topluluğa kimin ait olduğuna ve aşırı durumlarda kimin yaşayacağına ve kimin öleceğine karar veriyorlar.

Seyyid Kutub bu gelişmeleri hiç görmedi, çünkü 29 Ağustos 1966'da idam edildi. Destekçileri, kendisine yöneltilen suçlamaların uydurma olduğuna ve yargılamanın gerçek bir hakikat veya adalet arayışından ziyade siyasi bir cadı avı olduğuna inanıyor. Karşıtları ise onu Nasır devletini devirmek için komplo kurmakla suçluyor.

"Arap Dünyasını Yaratmak" adlı kitabımda, Kutb'u ve hapisteyken El-Tanzim el-Sirri veya Gizli Aygıt'taki liderlik rolünü ele aldım. Mevcut toplumsal düzeni, cahiliye olarak gördüğü düzeni yıkmak ve yerine *hakimiye* , yani yeryüzünde Tanrı'nın egemenliğini getirmek için çok çalıştı.

Kutb, bunu yapmak için yıkıcılık ve şiddet de dahil olmak üzere her türlü aracı kullanmaya hazırdı. Kutb'un yargılama sırasında sergilediği sakin tavır ve ölüm karşısında gösterdiği vakar, İslamcı hareket içindeki konumunu sağlamlaştırdı. Hareketin şehitlerinden biri olarak kabul edilir ve sapkın bir düzene karşı gösterdiği kararlı duruşuyla kutlanır. Ona şiddetle karşı çıkanlar için ise Seyyid Kutb, Pandora'nın kutusunu açan ve ister istemez kaos ve terörü serbest bırakan adamdır.

1970'te Nasır'ın ölümünün ardından Enver Sadat iktidara geldi ve selefinin Arap sosyalizminden uzaklaşarak ekonomik liberalleşmeye yöneldi. İşçiler ve üniversite öğrencileri arasında baskın olan Nasırcı Sol'u saf dışı bırakmak için Sadat, İslamcılara yöneldi. 1970'lerin ortalarına kadar Sadat, Nasırcılar ve sosyalistlere karşı bir denge unsuru olarak muhafazakar dini güçlerin gelişmesine izin verdi. Bunu bilerek yaptı ve gelecekte rejimine karşı dönebilecekleri gerçeğini göz ardı etti. Ancak 1970'lerin başlarında, Sadat onları kendi safına çekmeye çalışırken, İslamcı hareket hala Hudeybi liderliğindeki ana akım kutup ile daha radikal bir fraksiyon arasında bölünmüştü. Hudeybi, hareketin temel misyonuna -sosyal faaliyetlerine ve siyasetten uzak durmasına- dönüşü savunurken, Kutub'un takipçileri "dinden dönmüş" yetkililerle silahlı bir hesaplaşmadan başka bir şey istemiyordu. [25] Hareket içindeki bu ayrılık çizgileri bulanıklaştı ve ana akım Müslüman Kardeşler, Kutubiyen ayrılıkçı gruplarla temasını sürdürdü.

Sadat'ın "böl ve yönet" stratejisi solcuları ezmekte başarılı oldu, ancak İslamcılarla işe yaramadı. 1970'lerin sonlarına doğru, cumhurbaşkanının onlarla ilişkisi açıkça tartışmalı hale geldi. Ekonomik liberalleşmenin ve devlet yardımlarının azaltılmasının yarattığı gerilim, artan huzursuzluğa, gıda isyanlarına ve Sadat rejimine karşı yaygın muhalefete yol açtı. Son damla ise Sadat'ın Eylül 1978'de İsrail ile imzaladığı Camp David Barış Anlaşmaları oldu.

İslamcıların gözünde Sadat ihanet etmişti: Anlaşmalar Filistin haklarının tam bir ihanetiydi. İslam'ın üçüncü kutsal şehri, asıl *kıble* (namaz yönü) ve Peygamber'in Miraç yolculuğunun gerçekleştiği yer olan Kudüs, İsrail kontrolünde kalacaktı. İran'daki İslam Devrimi'nden güç alan ve hem kitlesel popülaritelerini hem de Filistin yanlısı imajlarını korumak isteyen Mısır İslamcıları, Sadat'a karşı muhalefetlerini daha da sesli hale getirdiler. Cumhurbaşkanı ise İslamcıların çok güçlü hale geldiğini çok geç fark etti. Sosyal ve siyasi faaliyetlerine baskı uygulayarak karşılık verdi.

Sadat'ın böl ve yönet girişimi, radikal İslamcı bir fraksiyonun çok güçlenmesi ve otoriter hegemonyasını tehdit etmesiyle başarısız oldu ve ters tepti. Bu başarısızlığa rağmen, böl ve yönet stratejisi, hem muhalefeti istikrarsızlaştırmanın bir yolu olarak *hem de* otoriter devletin gücünü pekiştirmek için şiddet içeren bir program olarak iki yönde de işleyebildiği için çok dirençlidir. Son yüz yılda, böl ve yönet stratejisinin başarısızlıkları, tam olarak böl ve yönet "dengesinin" bozulması nedeniyle, otoriter kontrolün pekişmesine neden oldu. Dengesizlikleri başarısızlık olarak görmek yerine, böl ve yönet stratejisinin bir parçası gibi görünüyorlar; burada otoriter rejim, fraksiyonlar birbirine odaklanmaya devam ettiğinde ve bir fraksiyon çok güçlendiğinde ve devlet daha sonra silah zoruyla dengeyi yeniden sağladığında kazanıyor.

Mısır'da İslami bir devrim umutları, Sadat'ın 6 Ekim 1981'de Mısır İslami Cihadı (EIJ) adlı militan bir İslamcı grup tarafından öldürülmesine rağmen başarısız oldu. Halefi Hüsnü Mübarek, benzer bir kaderden kaçınmaya kararlıydı. Başkanlığı sırasında Mübarek, İslamcı hareketi ılımlı veya "iyi" bir kamp ve radikal veya "kötü" bir kamp olarak ikiye ayırdı. [29] Bu ayrım ideolojiyle ilgili değildi, tamamen siyasi çıkarlarla ilgiliydi. Her grubun hükümete karşı tutumuna dayanıyordu: "Kutb" gibi davranmaktan ve Mübarek rejimini "İslam dışı" olarak adlandırmaktan kaçınanlar iyi İslamcılar olarak etiketlendi. [30]

Devletin geçmişte kendilerine nasıl davrandığının bilincinde olan Müslüman Kardeşler uzlaşmacı bir yaklaşım benimsedi, ancak yine de hareket yasaklı kalmaya devam etti. 1982'de yeni mürşid Amr el-Tilmisani, siyasete hizmet amacıyla şiddet kullanımını resmen reddetti ve mevcut siyasi kurumlar içinde çalışmaya söz verdi. [31] Bu, resmi olarak yasaklı bir örgüt olarak kalmalarına rağmen, Kardeşliğin faaliyetlerine devam etmesine ve genel merkezlerine dönmesine olanak sağladı.

Müslüman Kardeşler'in siyasi sisteme arka kapıdan girişi, üyelerinin meslek örgütlerine yapılan seçimlere katılmalarına olanak sağladı. [32] Zamanlama daha iyi olamazdı. Devlet düzenlemeleri gevşetiliyordu. Müslüman Kardeşler, en önemli ve aktif sendikalara odaklandı: doktorlar, mühendisler, eczacılar ve avukatlar sendikaları. Bunların hepsi, devletle işbirliği içinde olan yarı liberal güçler veya devletin kendisi tarafından yönetiliyordu. [33] Müslüman Kardeşler'in yaygın yolsuzluk ve mali kötü yönetimle mücadele konusundaki duruşu, onları güçlü bir oyuncu haline

getirdi. Aldıkları tavır, meslek örgütlerinin faaliyetlerini ve sembolik gücünü yeniden canlandırdı. [34] Sendikalar üzerindeki yeni edindikleri kontrolü, daha geniş toplum içindeki sosyal faaliyetlerini genişletmek için kullandılar. Özel camiler, klinikler, gençlik evleri, sosyal yardım kuruluşları, kültür merkezleri ve İslami bankalar ve yatırım şirketleri gibi ticari ve işletme kuruluşları açtılar. [35]

1981'den 2011'e kadar Mübarek'in her şeyi gören polis devletinin gözetimi altında, Müslüman Kardeşler, resmi devlet tarafından ihmal edilen toplum kesimlerine hizmet sağlayacak devlet içinde devleti yeniden inşa ediyordu. Mısır, 1990'lar boyunca militan dini aktivistler veya cihatçılar tarafından yönetilen düşük yoğunluklu bir isyanla karşı karşıya kalırken, Müslüman Kardeşler kendisini daha ılımlı olarak gösterdi ve savaşan iki taraf arasında arabuluculuk yapmayı teklif etti. İslamcı örgüt ayrıca, 2000'lerin ilk yarısında Mısır'daki protestolar ve işçi grevlerinin mirasından da yararlanarak Mısır toplumunda dikkate alınması gereken bir güç haline geldi. Örneğin, ABD'nin Mübarek'e siyasi alanı biraz açması için baskı yapmasının ardından 2005 parlamento seçimlerinde neredeyse yüz sandalye kazandı. Kahire Baharı uzun sürmedi çünkü Mübarek rejimi iktidar üzerindeki kontrolünü hızla sıkılaştırdı ve bu da Müslüman Kardeşler'in 2010 seçimlerini boykot etmesine yol açtı.

Mısır devriminin başarısı ve Müslüman Kardeşler'in lideri Muhammed Mursi'nin 2012'de cumhurbaşkanlığına seçilmesi, örgütün siyasi hırslarını ortaya koydu. Devlet içinde devlet, devleti kendi başına yönetecek şekilde evrimleşmişti. Ancak Müslüman Kardeşler, taban desteğini seçim kazandıran oylara dönüştürmeyi başardıkları anda, zaferleri halkın geniş kesimlerinde endişeyle karşılanmaya başladı. Halkın büyük bir kesimi için Müslüman Kardeşler, patron-müşteri ilişkileri ağlarına dayalı, kapalı ve içe kapalı bir topluluktu. Bu kendini ilan eden topluluğun parçası olmayan Mısırlılar, Müslüman Kardeşler liderliğindeki yeni hükümetin yalnızca patronlarının ve müşterilerinin çıkarlarına hizmet edeceğinden ve diğer herkesi iktidara ve kaynaklara erişimden dışlayacağından korkuyorlardı.

Ayrıca Mısır'ın büyük Hristiyan topluluğunun bu yeni statükoya nasıl uyum sağlayacağı sorunu da vardı. On milyondan fazla kişiden oluşan Kıptiler, eski rejim altında sistematik zulme maruz kalmışlardı, ancak geçmişe dair korkuları onları gelecek için umutlu kılmaya yetmiyordu. İslamcıların yönettiği bir ülkede gayrimüslimler nasıl bir durumda olacaktı?

Sonuç olarak, Morsi'nin başkanlığı uzun sürmedi. 2013 yazında Mısır'da yaşananlar, kime sorduğunuza bağlı. Bir görüşe göre, Başkan Morsi kendi düşüşüne kendisi sebep oldu. Bu görüşe göre, ordunun ona karşı başarılı bir darbe gerçekleştirebilmesinin nedeni, hem 25 Ocak Devrimi sırasında hem de sonrasında Müslüman Kardeşler liderliğinin yaptığı bir dizi hataydı; bu hatalar birçok Mısırlıyı İslamcı hareketten uzaklaştırdı. İktidarda oldukları yıl boyunca, Müslüman Kardeşler'in siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel gücü kayırmacı bir şekilde kullanması, örgütün gizli gündemi hakkındaki kamuoyundaki korkuları yatıştırmakta pek etkili olmadı. Kamuoyunun büyük bir bölümünde, Müslüman Kardeşler'in Selefi çizgilerinde bir İslam devleti kurma Kutbiya projesinden asla gerçekten vazgeçmediği; hâlâ ulusun topluluğa, topluluğun da Müslüman Kardeşler'e göre ikinci planda olduğuna inandıkları hissi devam etti.

Devrimi başlatan ancak bundan siyasi olarak faydalanacak örgütlenme kapasitesine sahip olmayan gençler, Müslüman Kardeşler'in fedakarlıklarından yararlanarak ikinci bir İran yaratmasını istemiyorlardı. 2013 bahar ve yaz aylarında Cumhurbaşkanı Morsi'ye karşı protesto etmek için tekrar sokaklara döküldüler. Bu kitlesel protestoların görüntüsü, ordunun direnemeyeceği kadar güçlüydü. [38] Aslında, artan kanıtlar, ordunun Morsi ve Müslüman Kardeşler'e karşı yapılan bu protestoların bazılarının organize edilmesinde ve finanse edilmesinde önemli bir rol oynadığını gösteriyor. Ordunun liderleri fırsatı gördüler ve değerlendirdiler. Büyük Morsi karşıtı protestoları kışkırttılar ve kendilerini halkın isteklerinin koruyucuları olarak konumlandırdılar. Bir kez daha Müslüman Kardeşler ezildi ve liderleri hapse atıldı. 14 Ağustos 2013'te Kahire'de ve ülke genelinde oturma eylemi düzenleyen 800'den fazla üye ve destekçi bir günde öldürüldü. [39]

Müslüman Kardeşler üyeleri veya destekçileriyle konuşursanız, o yaz yaşananlar hakkında size farklı bir hikaye anlatacaklardır. Size, ordunun, derin devletin ve bundan kâr sağlayanların Mısır'da demokrasinin kök salmasına asla izin verme niyetinde olmadıklarını söyleyeceklerdir. Sadece zaman kolluyorlar, Arap Baharı'nın demokratik kazanımlarını geri çevirmek için bir fırsat bekliyorlardı. Morsi'nin hataları ve ona karşı yapılan kitlesel protestolar onlara bu fırsatı verdi. Bu görüşe göre, Müslüman Kardeşler'in başarısız olmasını isteyen sadece Mısır ordusu değildi. Bölgesel aktörler, özellikle Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri, komşuluklarında

İslamcı bir hükümetin başarılı olmasını istemiyorlardı. [40] Ve Mısır'ın Camp David Anlaşmalarına bağlı kalmasını isteyen Amerikalılar da dolaylı olarak onlarla aynı fikirdeydi.

Ortadoğu'da, demokratik olarak seçilmiş İslamcıların iktidardan uzaklaştırılmasının sonuçları, 1992'de Cezayir, 2006'da Filistin ve 2013'te Mısır'da görüldüğü gibi, fazlasıyla açıktır. El-Kaide gibi militan İslamcılar, Müslüman Kardeşler gibi ana akım İslamcıları seçim sürecine katılarak zamanlarını boşa harcadıkları için alaya almaktan büyük zevk alırlar. Buna karşılık, cihatçı mesaj, uzlaşmaz olduğu kadar nettir. İslam Devleti lideri Ebu Bekir el-Bağdadi'ye göre, siyasi değişim ancak "seçim sandığı yoluyla değil, silah namlusuyla" gerçekleşebilir.

Arap dünyasında halkın iradesini hiçe saymanın sonuçlarını ve ılımlı ile militan İslamcılar arasındaki mücadelenin yankılarını anlamak için Cezayir, tarihten acı verici ve kehanet niteliğinde bir ders sunmaktadır.

Uzun ve kanlı Cezayir Bağımsızlık Savaşı 1962'de sona erdiğinde, Ulusal Kurtuluş Cephesi (FLN) ülkenin kontrolünü ele geçirdi. FLN, Fransızlara karşı mücadeleye önderlik etmişti ve Cezayir'in yeni cumhurbaşkanı Ahmed Ben Bella savaşın kahramanıydı. Ancak bağımsızlık yeni sorunlar getirdi ve çok geçmeden yeni bir iktidar mücadelesi başladı ve Ben Bella, FLN içindeki ve dışındaki gruplarla çatışmaya girdi.

Başkan için FLN dışındaki gruplarla ilgilenmek zor değildi. Muhalif gruplar hızla yasaklandı, ancak devrimci hareketin tepesindeki gerilimler ve özellikle Ben Bella ile savunma bakanı Houari Boumedienne arasındaki gerilimler devam etti. Ben Bella, Boumedienne ve müttefikleri üzerindeki baskıyı artırdıkça, Boumedienne harekete geçmeye karar verdi. Ordunun başındaki adam, elindeki kozu—orduyu—oynadı ve Ben Bella'yı başkanlıktan uzaklaştıran kansız bir askeri darbe gerçekleştirdi.

To reinforce the precarious foundation of his legitimacy, Boumedienne did what Anwar Sadat would later do in Egypt. He divided to conquer, using the Islamists to sideline the leftists. The national education project aimed to appropriate Islamist symbolism in the service of the secular

nation-state. Linguistic Arabization was to go hand in hand with cultural Islamization.

This two-pronged approach owed much to history. The aggressive secularism of colonial France had prevented religious groups from organizing, and this resulted in the creation of a Francophone elite as the main champion of Algerian independence.[44] During the long colonial period, many schools where the curriculum was taught in French had opened across the country.

Cezayir okullarında ders vermek için Boumedienne, Irak'tan ve Mısır'dan Müslüman Kardeşler'e mensup ve Nasır karşıtı birçok öğretmeni davet etti. Ulusötesi yaklaşımlarıyla bilinen Müslüman Kardeşler, Cezayir'e yabancı değildi. Fransız işgali sırasında orada şubeler kurmuşlardı. Ancak hareketin siyasi projesi henüz verimli bir zemin bulamamıştı. Diğer İslamcı gruplar da sömürgecilik karşıtı mücadeleye katılmıştı ve onlar da halkın hayal gücünde yer edinmekte zorlanmışlardı. Bunun nedeni, laik FLN'nin Fransızlara karşı savaşı zorunlu bir cihat olarak çerçevelemek için İslamcı anlatıları başarıyla kullanmış olmasıydı. Sonuç olarak, Arapça giderek İslamcılıkla ilişkilendirilirken, solcu unsurlar daha çok Fransızca konuşan ve laik kişilerdi.

Başkan bununla da yetinmedi. Ülke okullarında çalışmak üzere yüzlerce İslamcıyı davet etmekle yetinmeyen Boumedienne, içlerinden birini, Ahmed Taleb İbrahimi'yi, eğitim bakanı olarak atadı. Bu, başkanın İslam'ı ve İslamcıları kendi siyasi amaçları için kullanma politikasının bir parçasıydı. İslam, Cezayir toplumunun dokusunun bir parçasıydı; bu gerçek, İslam'ın devlet dini olduğunu ve başkanın Müslüman olması gerektiğini öngören 1963 ve 1976 anayasalarında da yansıtılıyordu. Ancak bağımsız Cezayir'de, dinin siyasi hayatta resmi bir yeri yoktu. Boumedienne bunu değiştiriyordu. Ama bunu kendi şartlarına göre yapıyordu. İslamcılara bağımsız hareket özgürlüğü verilmedi. Onlar bir baskı grubu olarak kullanıldılar ve hükümetin parçası olmayanlar, rejimin ilerletmek istediği politika değişiklikleri için kışkırtmaya teşvik edildi. Boumedienne için bu yaklaşım, kendisini önceki başkanlardan ayırmasına olanak sağladı ve Cezayir'in uzun süredir var olan Sufi hareketinin pahasına Selefi eğilimli hareketi güçlendirme gibi ek bir avantaj da sağladı. Birinciler güçlerini ve prestijlerini başkana borçluydu. İkinciler ise borçlu değildi.

By the 1970s, change was afoot and the Algerian government shifted focus from the re-Islamization of society toward socialism. As the Left became a potential ideological ally of the regime, the privileges on offer to the Islamists diminished. The Islamists retreated from the campuses to the mosques and sought to establish their own independent institutional frameworks free from state control. To this end, they secured nongovernment funding and built “free mosques” that operated beyond government oversight. At first, the money came from local merchants, which linked this class to the Islamist movement, who conceived of the “free mosques” as spaces where “discussion circles” could take place.

Cezayir'de İslamcı hareketin önemli bir siyasi güç olarak yükselişinin beklenmedik bir müttefiki vardı: yeni iktidar rejimi. Boumedienne döneminde, İslamcıların siyasi gücü, siyasi olarak laik ancak güçlü bir İslami kültürel bileşene sahip bir devlet projesinin hizmetine sunulmuştu. Halefi Albay Chadli Ben Jedid döneminde, İslam'ın sol karşısında bir denge unsuru olarak yeniden kullanılması, İslamcıların gücünü artırdı. Ben Jedid, 1979'da Boumedienne'nin yerine geçtiğinde, ilk icraatlarından biri, özellikle kadınların statüsü konusunda İslamcılara tavizler veren yeni bir "aile statüsü yasası"nı onaylamak oldu. [46] Sadat gibi Ben Jedid de, iktidar tabanını güçlendirmek için dindarlığı kullanmaya kararlıydı. Sonuç olarak, rejimi İslamcıların yabancı yöntemlere, Batı kıyafetlerine, alkole ve komünizme yönelik eleştirilerine müsamaha gösterdi. İslamcı örgütler Cezayir üniversite kampüslerinde gelişti. [47]

1980'lerde İslamcı vaizler, geniş kitlelere ulaşmanın yeni bir yolunu buldular: televizyon ve radyo. Bu gelişme uzun süreli sonuçlar doğurdu. Dini ve partizan söylemleri, bölgedeki nüfusun büyük bir kesimi tarafından içselleştirildi. İslamcı vaizler emperyalistlere ve Siyonistlere saldırdılar ve onları Arap halkının yoksullaşmasından sorumlu tuttular. Bu süreçte, eleştiriyi Arap rejimlerinden uzaklaştırmayı ve aynı zamanda İslam'ı rejim politikalarına karşı tek geçerli muhalefet çerçevesi olarak kurmayı amaçladılar. Cezayir rejimi tüm ana akım siyasi muhalefeti bastırdıkça veya kendi safına çektikçe, İslami güçler bu boşluğu yavaş yavaş doldurdu. Sonuç olarak, siyasi muhalefet ülkedeki en gelenekçi unsurlarla eş anlamlı hale geldi. Ve diğer grupların aksine, İslamcılar büyük kalabalıkları mobilize edebiliyorlardı. Bunu yaparak, halkla temas halinde olduklarını ve gerçek çıkarlarını temsil edebilecek tek güç olduklarını göstermek istediler.

1962'den beri, Cezayir'deki ardı ardına gelen cumhurbaşkanları siyasi meşruiyetlerini bağımsızlık savaşındaki rollerine dayandırdılar. Devletin kendisi, bu sömürge mücadelesinin ve Cezayir'in özgürlüğü adına yapılan fedakarlıkların somutlaşmış hali olarak sunuldu. Ancak halk, kurtarıcılarının şimdi ifade özgürlüklerini ve protesto haklarını çiğnemesinden öfkeliydi. Artan gerilimi azaltmak için, iktidardaki elit, ana akım siyasi partilerin İslamcıların çoğunluğu elde etmesini engelleyeceği umuduyla çok partili seçimler teklif etti.

Ancak İslamcıların başka fikirleri vardı ve bu fırsatı büyük bir siyasi güç haline gelmek için kullandılar. [51] Bu süreçte iki kişi kilit rol oynadı: Eski bir FLN savaşçısı olan Abassi Madani ve bir din adamı olan Ali Belhadj. Birlikte İslam Kurtuluş Cephesi'ni (FIS) kurdular. Madani, Londra'da eğitim psikolojisi alanında doktora yapmıştı ve ılımlılar ve entelektüeller arasında popülerdi. Belhadj ise özellikle haklarından mahrum bırakılmış ve işsiz gençlere hitap eden bir imamdı. [52] Cezayirli İslamcılar, Suudi Arabistan ve İran gibi bölgesel güçleri birbirine karşı kullanarak mali destek sağladılar. [53]

Seçim kampanyası boyunca, FIS İslamcı grubu hiçbir siyasi veya ekonomik program yayınlamadı ve söylemlerinin çoğu çelişkilerle doluydu. Madani demokrasi çağrısında bulunurken, Belhadj'ın söylemi demokrasiyi baltalıyordu. Ancak halk değişim istiyordu. FIS, Ocak 1992'deki parlamento seçimlerinin ilk turunu kazandı. Bu zafer, askeri yönetimi hazırlıksız yakaladı ve Batı güçlerini dehşete düşürdü. İslamcı zafer, Cezayir'in ulusal kimliğindeki derin fay hatlarını ortaya çıkarmakla kalmadı, aynı zamanda devletin laik muhalefete karşı bir silah olarak siyasi İslam'ı kullanmasının ve kötüye kullanmasının kısa görüşlülüğünü de gösterdi.

Parlamento seçimlerinin ikinci turunun arifesinde, ordu sonuçları geçersiz kıldı ve Ben Jedid'i istifaya zorladı. Cezayir'de siyasi hayatın askıya alınması da dahil olmak üzere sonraki gelişmeler, ülkeyi tam teşekküllü bir diktatörlüğe doğru itti ve 50.000 ila 100.000 kişinin ölümüne yol açan acımasız bir iç savaşı tetikledi. Savaş sırasında İslamcı gruplar çoğaldı. Hem rejim hem de İslamcılar, ülkenin ruhunda derin yaralar bırakan ve sosyal dokusunu parçalayan katliamlar gerçekleştirdi.

2002'de savaş sona erdikten sonra, birçok İslamcı Kabyle'nin dağlık bölgesine ve Sahra'ya çekilerek diğer militanlarla temas ve ağlar kurdu. Bugün bu grupların bazıları değişime uğrayarak El-Kaide veya İslam

Devleti'ne bağlılık yemini etti. Bu arada, devlet meşruiyetini güçlendirmek için kutsal olanı kullanmaya devam ederken, Cezayir'in aşırı muhafazakâr Selefi çizgide İslamlaştırılması hızla sürüyor.

Mısır ve Cezayir'de de benzer bir durum yaşandı: İktidarı tekeline almakta kararlı cumhurbaşkanları, muhalefeti bölüp yönetme taktiğini kullanarak solcuları dengelemek için İslamcıları kullandılar. Bu, zekice bir Machiavellian planı gibi görünse de, tek bir sorun vardı: işe yaramadı. İslamcı mesaj, yeterli sayıda insanda yankı buluyor; resmi siyasi arenadan dışlansalar bile, İslamcılar fiilen devlet içinde devlet oluşturan kendi topluluk ağlarını kurabiliyorlar. Bu da eski düzen için tek bir seçenek bırakıyor: askerleri gönderip iktidarı geri almak. Ancak Arap dünyasında halkın iradesine bu şekilde kayıtsız kalınması, tamamen farklı bir gündeme sahip ve tamamen farklı kurallarla oynayan yepyeni bir devlet dışı aktör türünü harekete geçirdi. Demokrasi onların gündeminde değil. Onların amacı küresel cihat.

El-Kaide, İslam Devleti ve Aşırı İslamcılığın Yükselişi ve Yayılması

Seküler devlete karşı İslam'ı silah olarak kullanan gruplar bunu çeşitli şekillerde yapmıştır. Öncelikle, modern ulus devleti reddetmek için İslam'ı ideolojik temel olarak kullanırlar. Militan İslamcılar tüm sistemi devirip yerine küresel bir halifelik kurmayı hedeflerken, ana akım ılımlı muadilleri daha kademeli, şiddet içermeyen bir yaklaşım benimseyerek devleti içeriden değiştirmeye çalışırlar. Mısır ve Cezayir örneklerinin gösterdiği gibi, Arap milliyetçi yöneticiler, önce ana akım siyasi İslamcıları besleyip sonra da onları baskı altına alarak, farkında olmadan militan İslamcıların yükselişini tetiklemişlerdir.

Mısır'daki Müslüman Kardeşler ve Cezayir'deki FIS için modern devlet sisteminin reddi, genellikle varsayıldığı veya hareketlerin kendileri tarafından iddia edildiği kadar net değildi. Cezayir'de, FLN'ye en önemli rakip haline gelen FIS'in kurucuları, Cezayir Bağımsızlık Savaşı sırasında devrimci savaşçılardı ve on yıllarca FLN'nin destekçisi olmuşlardı. Mısır'da ise, Müslüman Kardeşler de dahil olmak üzere çeşitli İslamcı gruplar, sömürgeciliğin yıkıcı etkilerine ve ülkenin sosyal dokusunun tahribine karşı reform için İslam'ı bir araç olarak kullandılar. Her iki durumda da,

İslamcılar başlangıçta sosyal ve siyasi sistemi içeriden değiştirmeyi hedeflediler, ancak Müslüman Kardeşler 1940'lar, 1950'ler ve 1960'larda zaman zaman şiddete başvurdu.

Ancak içeriden çalışmanın da bir dezavantajı vardı. İslamcılar devlet tarafından ele geçirildiğinde, siyasi otoriterliğin meşrulaştırılmasına yardımcı oldular. Mısır ve Cezayir'de rejimler, laik muhalefete ve onun devlet ve toplum hakkındaki ilerici anlayışına karşı baskı aracı olarak İslamcıları vekil güç olarak kullandılar. Dindarlığı bu şekilde -toplumla etkileşim kurmak için siyasi bir araç olarak- kullanmak, yurttaşlık ve sivil toplum gibi kavramların gerek halkın hayal gücünde gerekse kamusal alanda yer edinmekte zorlanmasına şaşırmamak gerekir. Ayrıca, İslamcıların vekil güç olarak kullanılması devlet-toplum ilişkilerini zehirledi ve güvensizlik ve şüphe krizi yarattı. Uzun vadede, bu strateji devletlerin kendilerine ters tepti, çünkü İslamcıların önemli ölçüde yumuşak güç biriktirmesine izin verdi; öyle ki, bölgedeki tek geçerli siyasi muhalefet haline geldiler.

İslamcılar ancak otoriter rejimler tarafından siyasetten şiddetle dışlanıp baskı altına alındıktan sonra radikalleştiler. Ana akım İslamcılar zulüm gördüğünde, sertlik yanlıları devreye giriyor. Devletin gayrimeşru, yöneticinin firavun ve kendileriyle aynı fikirde olmayan herkesin *kafir* (inanmayan) olduğu uzlaşmaz felsefeleriyle radikal İslamcıların dünya görüşlerinde ulus devlete yer yok. Onlar ulus devleti yıkılması gereken başarısız, İslam dışı bir yapı olarak görüyorlar ve bunu küresel ölçekte cihat yoluyla yapmayı hedefliyorlar.

Devleti reddederek, bu gruplar aynı zamanda milliyeti bir kimlik biçimi olarak da reddederler. Bunun yerine, topluluklarına üyeliklerini tanımlamak için alternatif bir kimlik kümesi kullanırlar. El-Kaide ve İslam Devleti gibi aşırı uçtaki Selefi-cihatçı grupların son dönemdeki yükselişi, araştırmacıları cihatçı hareketin ulusötesi yönüne odaklanmaya yöneltmiştir. Ancak küresel boyuta odaklanma, her iki örgütün de İslam'ı birincil kimlik alanı olarak kullandığı gerçeğini gizlememelidir. Daha sonra, hitap ettikleri topluluklarla duygusal yankı uyandıran çok çeşitli derinden yerleşmiş yerel, ulusal ve ulusötesi kimliklere başvurarak meşruiyet ve otorite iddialarını "katmanlandırırlar".

Birçok durumda, bu yerel, ulusal ve ulusötesi kimlikler, örgütün temel mesajını güçlendirmek için eş zamanlı olarak kullanılır. Örneğin, 1990'ların

ortalarından sonlarına doğru kuruluşundan bu yana El-Kaide, Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupalı müttefikleri gibi küresel düşmanlara karşı mücadeleye öncelik vermiştir. Ancak bu ulusötesi haçlı seferini, İslam dünyasındaki laik, sapkın rejimlerin yenilgiye uğratılması ve ülke içinde devlet ve toplumun İslamlaştırılmasıyla da ilişkilendirmiştir. El-Kaide'nin kurucuları Usame bin Ladin ve Ayman el-Zawahiri, mücadelelerinin ulusötesi ve yerel yönleri arasında özünde bir çelişki görmemişlerdir: her biri diğerinin bir uzantısıdır ve her ikisi de aynı sonucu üretir.

Bu çoklu kimlik kullanımının kendisi yeni bir şey değil. Arap dünyasında, kabile, dini ve etnik kimlikler İslam'ın başlangıcından beri ve hatta daha öncesinden beri iç içe geçmiştir. İslamcı gruplar uzun zamandır dünya görüşlerine çeşitli sosyokültürel kimlik katmanlarını dahil etmişlerdir. Sonuç olarak, ulus devlete kıyasla öz referans açısından çok daha esnek olduklarını kanıtlamışlardır. Bu esneklik sayesinde, mesajlarını hitap ettikleri belirli kitleye uyarlamada ustalaşmışlar ve genellikle o belirli topluluğa en çok hitap eden kimlik katmanlarını vurgulamışlardır. Sömürgeciliğin sona ermesinden önceki ve sonraki on yıllarda, ılımlı İslamcılar ulusun önemini fark etmiş ve bu nedenle milliyetçi sembolleri vurgulamışlardır; oysa bugün radikal İslamcılar daha küresel bir anlatıyı vurgulamaktadırlar.

İslam'la bu kadar açıkça özdeşleşen Usame bin Ladin bile, 11 Eylül 2001'de Amerika Birleşik Devletleri'ne yapılan saldırıları haklı çıkarmak için çok katmanlı bir kimlik kullandı. Konu hakkındaki söyleminde, çok çeşitli dini, aşiret, yerel ve jeostratejik sembol ve imgelerden yararlandı. [58] Bin Ladin sadece Arap Yarımadası milliyetçiliğine hitap etmekle kalmadı, aynı zamanda Suudi orta sınıfına doğrudan hitap etmeden ve onları cihatına katılmaya çağırmadan önce Bedevi lehçesi ve şiirini kullanarak aşiretleri yüceltti. Daha yakın zamanlarda, Irak ve Suriye çatışmalarında, IŞİD destek toplamak için yerel, aşiret ve ulusötesi sembol ve imgelerin bir karışımını kullanmaya odaklandı.

Radikal gruplar, ulusu siyasi bir yapı ve milliyeti toplumsal kimlik biçimi olarak reddetmenin yanı sıra, devlete karşı savaşlarında başka bir silaha daha sahipler. Ve bu silahı yıkıcı bir etkiyle kullandılar: İnançlarını toplumsal bölünmenin bir aracı haline getirdiler. El-Kaide ve İslam Devleti, mezhepçiliği toplumsal kontrol aracı olarak kullanıyor. Her ikisi de Şii ve Sünni kimliklerini doğası gereği uyumsuz (ve dolayısıyla birbirine düşman)

olarak defalarca tasvir ediyor. Irak ve Suriye'deki kaos ortamında, mezhepçilik her iki grup ve özellikle İslam Devleti için son derece etkili bir toplanma çağrısı olduğunu kanıtladı.

İslam'ın bu yeniden tanımlanması, güçlü bir grup kimliği duygusu sunuyor. [59] Mezhepçiliği gözlemleyen bir kişi şunları belirtiyor: “Mitoloji, ulusal, etnik, dini veya mezhepsel olsun, neredeyse tüm düzeylerde grup kimliğinin merkezindedir; mitler ve sembolleri, üyeler için benzersizlik ve amaç duygusu sağlayarak grup kimliğini sürdürme gücüne sahiptir.” [60] Daha da önemlisi, İslam'ı “biz ve onlar” ikiliğine bölerek, radikal gruplar kendilerine güçlü bir “öteki”, kendi grup kimliklerinin birleşebileceği sembolik bir düşman kazandırmışlardır. [61]

El-Kaide ve IŞİD'in Irak ve Suriye'deki mezhepsel bölünmeleri kullanarak elde ettiği başarı, büyük ölçüde zaten var olan bir şeye dokunmalarından kaynaklanmaktadır. Bağımsızlıklarını kazandıktan sonra, milliyetçilik Irak ve Suriye'deki çoğu vatandaş için birincil kimlik noktası haline geldi. [62] Ancak iki ülke 1950'lerden itibaren yavaş yavaş siyasi otoriterliğe doğru ilerledikçe, mezhepçilik gibi ikincil kimlikler, kapsayıcılık, vatandaşlık ve ilerleme gibi milliyetçi normlarla rekabet etmeye başladı. [63] Hangi etnik gruba ait olduğunuz veya hangi İslam mezhebini uyguladığınız gibi bu ikincil alt ulusal kimlikler, başka bir nedenle de ivme kazandı: Irak [64] ve Suriye rejimleri tarafından meşruiyetlerini güçlendirmek, yerel iktidar sahiplerini kendi saflarına çekmek ve halkın öfkesi onlara karşı patlak verdiğinde ideolojik bir perde oluşturmak için sıklıkla kullanıldılar.

Son yıllarda Suriye ve Irak devletleri, Sünniler pahasına kendi mezhep mensuplarını kasten ayrıcalıklı hale getirdiler. Bunu yaparak, radikal grupların kendi amaçları için hızla ele geçirdiği ve istismar ettiği toplumsal gerilimleri artırdılar. İç devlet eylemleri, dış müdahale ve kaynaklar, işler ve para için ekonomik rekabet, mezhepsel kimliklerin pekişmesine yol açtı. Dahası, yerel ve yabancı devletler, İslamcı gruplar, medya ve genel olarak uluslararası toplum tarafından mezhepsel gerilimlere atfedilen siyasi ağırlık, mezhepsel kimliklerin yeniden canlanmasını daha da körükledi.

Radikal grupların siyasi hedeflere ulaşmak için mezhepçiliği kullanan ilk kişiler olmadığı açıkça ortada. Alt ulusal kimlikler, yıllardır otoriter Arap rejimleri tarafından siyasi değişim taleplerini savuşturmak ve iktidardaki elitlerin gücünü sürdürmek için kasıtlı olarak manipüle edilmiştir.

1970'lerden itibaren Arap yöneticiler, kendi meşruiyetlerini pekiştirmek veya böl ve yönet politikasını izlemek için zaman zaman din, aşiretçilik ve etnik köken gibi alt ulusal kimliklere başvurmuşlardır. Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad, Libya'dan Muammer Kaddafi ve Irak'ın güçlü lideri Saddam Hüseyin gibi kendilerini ağırlıklı olarak laik olarak tanımlayan rejimler bile, dini, mezhepsel ve aşiret sembollerini ya anlatısal olarak ya da normatif bir araç olarak toplumu bölmek ve yönetmek için kullanmışlardır.

Dolayısıyla, bir topluluğu diğerine karşı kışkırtma uygulaması, devlet sisteminin kendisi kadar eskidir. Liderler bunu o kadar çok ve o kadar sık kullandılar ki, bir politika aracı haline geldi. Ancak Hafız Esad ve Saddam Hüseyin gibi liderler ile El-Kaide ve İslam Devleti gibi radikal gruplar arasındaki fark, birincilerin devlet üzerindeki hakimiyetlerini sürdürmek için alt ulusal kimlikleri manipüle etmeleri, ikincilerin ise devleti yok etmek için bunu yapmalarıdır. Amaçlardaki bu temel farklılık göz önüne alındığında, rejimlerin mezhepçiliği devletin hizmetinde nasıl kullandıklarına ve bu stratejinin toplumsal uyum üzerindeki sonuçlarına bakmakta fayda var. Mısır ve Cezayir'deki İslamcı gruplar örneğinde gördüğümüz gibi, kadim kimliklerin direnci, bölgenin değişmez yüzüyle değil, otokratların böl ve yönet uygulamalarıyla daha çok ilgilidir.

Böl ve Yönet: Devletin Hizmetinde Mezhepçilik

Irak'ta, bağımsızlık sonrası ülkeyi yönetenler, ulusal birliği durmaksızın savundular ve pan-Arap milliyetçiliğini ve benzersiz bir Irak kimliğini temel bir efsane olarak öne sürdüler. Bununla birlikte, aynı zamanda halk içinde böl ve yönet taktikleri izlediler ve mezhepçi politikalarını ifşa eden herkesi "halk düşmanı" olarak etiketlediler.

1980'deki İran-Irak Savaşı'nın başlangıcında Saddam Hüseyin, sırf Fars kökenli oldukları için binlerce Iraklı Şii'nin vatandaşlığını elinden aldı ve onları sürgüne zorladı. Irak diktatörü, tek bir hamlede, kendisini iktidardan uzaklaştırmaya adanmış, İran'da yaşayan büyük bir muhalefet kitlesi yarattı. Acımasız politikaları ayrıca muhalifleri canlarını tehlikeye atarak ülkeden kaçmaya zorladı. Birçoğu Batı'da ev buldu ve burada Saddam'ı devirme ve ülkelerini geri alma umuduyla yabancı hükümetlerle işbirliği yapmaktan mutluluk duyan acımasız siyasi muhalifler haline geldiler.

Iraklı yönetici, kendi gücünü pekiştirmek için ulusal alt kimlikleri acımasızca kullandı. Kendi Şii nüfusuna karşı savaştı ve onları İran'a doğru itti. Kürtleri zehirli gazla öldürdü ve onları Amerika Birleşik Devletleri gibi yabancı destekçilerden koruma aramaya zorladı. Saddam Hüseyin, yönetimine karşı çıkan herkesi acımasızca bastırarak, diasporadaki Iraklı sürgünlerin, ülkelerinde rejim değişikliği sağlamak için dış askeri müdahaleye başvurmalarına yol açan koşulları yarattı.

Suriye'de de kamuoyu söylemi ile fiili politika arasında benzer bir kopukluk yaşandı. Hafız Esad, pan-Arap milliyetçiliğini savunurken, mezhepçilik ve kayırmacılık uyguladı. Esad ailesi, 1970'ten 2024'e kadar Suriye'yi yönetti: önce 1970'ten 2000'e kadar iktidarda kalan baba Hafız aracılığıyla, ardından Aralık 2024'te devrilen oğlu Beşar aracılığıyla. Elli dört yıllık iktidarları boyunca Esadlar, mezhepsel çizgilere göre örgütlenmiş bir subay kadrosuyla devasa bir güvenlik aygıtı kurdular. Nüfusun neredeyse %70'inin Sünni olduğu bir ülkede, subayların %70'inin, Esadların kendileri gibi, Alevi olduğu tahmin ediliyor. Ancak alt ulusal kimliklerin manipülasyonu sadece orduyla sınırlı kalmadı. İktidarlarını güçlendirme çabalarında Esadlar, kapsayıcı ulus inşası pahasına sıklıkla aşiret ve etnik kimlikleri destekklediler.

Geçtiğimiz elli yılda, Esadlar doğrudan ve dolaylı olarak ulusal altı kimliklerin yeniden canlanmasına yardımcı oldular ve bunu yaparken, bu kimliklere dayalı devlet dışı aktörlerin yükselişini ve yayılmasını kolaylaştırdılar ve aktif olarak teşvik ettiler. Böylesine dar bir mezhepsel destek tabanıyla, Esadlar Suriye ulusunu temsil ettiklerini iddia edemezlerdi. Ülke 2011'de iç savaşa sürüklenirken, devletin kendisi, hepsi de iktidar için savaşan çok sayıda devlet dışı aktör arasında en büyük milis gücü haline geldi. Bu açıdan Suriye, ne yazık ki istisna değil, kuraldır. Bölge genelinde, partizan bir destek tabanına güvenmek norm haline geldi. Yemen de başka bir örnektir.

1978'den 2012'ye kadar hüküm süren Ali Abdullah Salih yönetimindeki Yemen devleti, bir kabileyi diğerine karşı kışkırtarak böl ve yönet sanatında ustalaştı. 2012'de halk ayaklanmasıyla istifa etmek zorunda kalan Salih, daha önce Yemen'i yönetmeyi "yılanların başlarının üzerinde dans etmeye" benzetmişti. Otoriter yönetici, ülkesini bir yılan yuvası, yurttaşlarını ise yılan olarak tasvir etmekte hiçbir sakınca görmedi ve Yemen'in en kurnaz

politikacısı olarak otuz yılı aşkın bir süre onların başlarının üzerinde dans etti.

Salih, rakiplerinin kendi siyasi dengelerini bozmasını engelleyerek kendi siyasi dengesini korudu. Beşar Esad, destekçilerini Suriye'nin en büyük milis gücüne dönüştürürken, Salih de kendi aşiretini Yemen'in en büyük aşiretine dönüştürdü. Beşar Esad, Suriye ulusunun pahasına Alevi mezhebini güçlendirirken, Salih de Yemen devletinin pahasına kendi favori aşiretlerini güçlendirdi. Salih ayrıca, özellikle Usame bin Ladin'in takipçileri olmak üzere Selefi cihatçılarla işbirliği yaptı ve onların yardımıyla güneyi kontrol altına almayı ve Mayıs 1990'da Kuzey ve Güney Yemen'in birleşmesini sağlamayı başardı. Salih, birleşmiş Yemen Cumhuriyeti'nin "seçilmiş" başkanı oldu ve bu görevi 2012'de halk ayaklanmasıyla devrilene ve yerine yardımcısı Abd-Rabbu Mansur Hadi geçene kadar sürdürdü.

Salih'in yönetimi altında, El-Kaide ve benzeri gruplar Yemen'de gelişti. Dahası, Salih'in iç düşmanlarına karşı denge sağlamak ve Amerika Birleşik Devletleri'nden dış yardım almak için Selefi-cihatçılarla olan ilişkisini araçsallaştırdığına dair güvenilir raporlar var. Salih devrildiğinde, Yemen dünyanın en güçlü El-Kaide bağlantılı örgütlerinden biri olan Arap Yarımadası El-Kaidesi'ne (AQIP) ev sahipliği yapmış ve Arap dünyasının en yoksul ülkesi haline gelmişti. Yemen'de her üç kişiden ikisi günde 2 dolardan az bir gelirle yaşıyor. Bu ezici yoksulluğun aksine, Salih iktidarda kaldığı süre boyunca ülkenin kaynaklarını yağmaladı. Şubat 2015'te, Birleşmiş Milletler uzmanlarından oluşan bir panel, Salih'in otuz üç yıllık iktidarı boyunca 30 ila 62 milyar dolar arasında bir servet biriktirdiğini iddia eden bir rapor yayınladı. BM raporuna göre, bu varlıklar arasında en az yirmi ülkede çeşitli isimler altında tutulan nakit, altın, gayrimenkul ve diğer emtialar bulunmaktadır. [67]

Sanki ulusal altı kimliklerin yeniden canlanmasına ve devlet dışı aktörlerin yükselişine yardım ve yataklık etmek yetmiyormuş gibi, Saleh ülkeyi de perişan halde bıraktı. Yemen'de su ve yiyecek hızla tükeniyor. Ancak Saleh, görevden ayrıldıktan sonra bile işini bitirmemişti. Seçkin ordu birliklerini ve ailesine sadık kabileleri kullanarak, halefi Hadi'yi Suudi Arabistan'a sürgüne zorlayan yıkıcı bir iç savaşı tetikledi.

Yemen'de, Irak ve Suriye'de olduğu gibi, otoriter bir liderin kendi halkını bölüp yönetmeye çalışarak bir grubu diğerlerine tercih etmesiyle başlayan

süreç, kontrolden çıktı. Bu strateji sadece tamamen kendi kendini baltalamakla kalmadı, aynı zamanda toplumsal bütünlük açısından da felaket sonuçlar doğurdu. Nüfusun büyük çoğunluğu devlet *tarafından* dışlanınca, ihtiyaçlarını karşılamak için başka yerlere yönelmekten başka seçenekleri kalmadı. İslam Devleti, El-Kaide ve diğer mezhep temelli milisler gibi devlet dışı aktörler, kalkınma başarısızlığı ve devletin çöküşüyle oluşan güvenlik ve kurumsal boşluğu doldurmak için harekete geçti.

Dini, mezhepsel, aşiretsel ve etnik kimliklerin yeniden canlanması, iktidardaki elitlerin modern siyasi kimliklerin ortaya çıkmasını engellemek için bunları kasıtlı olarak manipüle ettiği devletlerde meydana gelmiştir. Vatandaşlık ve siyasi partiler de dahil olmak üzere bu modern siyasi kimlikler, Irak, Libya, Suriye, Yemen ve ötesindeki dışlayıcı otoriter rejimlerin varlığını tehdit etmiştir. Bu nedenle devletin rolü, hem son otuz yılda Orta Doğu'da alt ulusal kimliklerin yeniden canlanmasını hem de devlet dışı aktörlerin çoğalmasını anlamak için hayati önem taşımaktadır. Biri olmadan diğeri anlaşılamaz.

Otoriterlik ve Ulusal Altı Kimlikler

2010-2012 yılları arasındaki büyük ölçekli Arap protestoları sosyoekonomik taleplerle başladı, ancak otoriter rejimlerin acımasız tepkisi bunların hızla siyasallaşmasına yol açtı. Bu durum, merkezkaç kimliklerin yeniden ortaya çıkmasını ve bunların devlete karşı çıkmak, egemenliğini ve otoritesini sorgulamak için siyasi araçlar olarak kullanılmasını açıklamaya yardımcı olur. Yüzyıllar boyunca, ulusal altı kimlikler Arap ve Orta Doğu toplumlarının sosyal dokusunu oluşturmuştur. Mezhepsel, etnik ve aşiret bağlılıklarının günümüzdeki yeniden canlanması, belirli toplulukların yaşadıkları ülkenin iç işlerine kendilerini dahil etme veya dahil etmeye çalışma yoludur. Bu durum, 1950'lerden beri Mısır, İran, Lübnan veya Filistin gibi ülkelerde siyasi İslamcılığın oynadığı rolü hatırlatmaktadır.

Arap Baharı ayaklanmalarının ardından yapılan gazetecilik ve akademik analizlerin büyük bir kısmı, demokratik geçişin başlatılamamasının, bölgedeki otoriterliğin derinleşmesinin ve halkın yoksullaşmasının Arap toplumlarının sosyal ve ideolojik parçalanmasına nasıl yol açtığına odaklanmıştır. Ancak bu anlatı, devletin ulusal altı kimliklerin yeniden

canlanmasında oynadığı ve oynamaya devam ettiği önemli rolü göz ardı etmektedir. Irak, Libya, Suriye, Yemen ve diğer ülkelerdeki rejimler resmi olarak ulusal birliği savunurken, aynı zamanda mezhepsel, aşiretsel, etnik ve diğer ulusal altı kimlikleri destekleyen gayri resmi politikalar da yürütmüşlerdir.

Son dönemdeki yabancı askeri müdahaleler ve devletlerin çöküşü, Batılı gözün görebileceği şekilde alt ulusal kimliklerin yeniden ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır. Ancak bunlar, Orta Doğu toplumlarının sosyal dokusunun yüzyıllardır hayati bir bileşeni olmuştur. Ulus devlet dışındaki kimlik biçimleri, Orta Doğu toplumlarında derin köklere sahiptir ve yirminci yüzyılın ilk yarısında modern devlet sisteminin kurulmasından çok daha öncesine dayanmaktadır. Örneğin, kabileler uzun zamandır bölgenin sosyal dokusunun bir parçası olmuştur ve İslam'ın yükselişinden çok daha öncesine dayanmaktadır. Bu alt ulusal kimlikler, Orta Doğu genelindeki gruplara güçlü bir birlik duygusu ve çıkarlarını ilerletmek için gerekli olan toplumsal dayanışmayı sağlamaktadır.

Son dönemdeki yeniden yükselişleri, Arap milliyetçiliğinin ve sosyalizmin devlet ideolojisi olarak gerilemesinin yarattığı boşluğu göstermektedir. Aynı zamanda, işleyen bir sömürge sonrası düzenin kurulamamasının da bir ürünüdür. 1918'de Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasından 1950'ler ve 1960'lardaki sosyalist devrimlere ve 1970'lerdeki neoliberal karşı devrimlere kadar uzanan bir dizi kırılma nedeniyle, Arap dünyası sürekli bir dengesizlik ve düzensizlik halinde olmuştur. Bu tartışmalı değişimler, devlet sisteminin temellerini sarsarak onu parçalı ve istikrarsız hale getirmiş ve otoriter liderler, gerçekten işleyen bir sistem kurmak yerine, kendi otoritelerini güçlendirmek ve muhalefeti susturmak için böl ve yönet politikalarına başvurmuşlardır. Bunu yaparak, kendi yıkımlarının ve birçok durumda liderlik ettikleri devletlerin de yıkımının tohumlarını ekmişlerdir.

Bu bölüm, Arap siyasetini anlamak amacıyla daha önce ortaya konan üç analitik anahtardan biri olan iç aktörlerin rolüne odaklanarak, devlet ve siyasi İslam arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Orta Doğu devlet sisteminin yapısal zayıflıkları ve kurumsal kırılganlığına ek olarak, devlet dışı aktörlerin çoğalması ve alt ulusal kimliklerin yeniden canlanmasında etkili olan bir başka faktör daha vardır. Yabancı güçler, alternatif güç bloklarının ve alternatif aidiyet anlatılarının yükselişinde kritik, ancak çoğu zaman

görünmez bir rol oynamıştır. Orta Doğu'da devlet-toplum ilişkilerinin geleceğini anlamak için, yabancı güçler ve devlet dışı aktörler arasındaki bu bağlantıya ışık tutmamız gerekiyor. 10. Bölüm, artık tamamen iç odaklı yaklaşımdan uzaklaşarak dünya sahnesine geri dönecek ve yabancı müdahalenin gücünü yeniden ele alacaktır.

10.

Ulusun İçeriden ve Dışarıdan Yıkılması

Önceki bölüm, otoriter rejimler ve İslamcı gruplar arasındaki ilişkiyi ön plana çıkararak, mezhepçiliğin acımasız otokrasiyi sürdürmenin bir aracı haline nasıl geldiğini vurgulamıştı. Bu bölüm, bölgedeki kilit bir güç olarak yabancı müdahaleyi yeniden ele alarak ve mezhepsel kategorileri ek dini, aşiret ve etnik kimlikleri içerecek şekilde genişleterek bu araştırmayı derinleştirecektir. Dış müdahalelerin ve iç iktidar mücadelelerinin, modern siyasi kimliklerin ortaya çıkmasını zorlaştıran şekillerde mezhepsel bölünmeleri nasıl derinleştirdiğini gösterecektir. İç ve dış aktörler, koalisyon kurmayı, ulus inşasını ve kapsayıcı bir ulusal kimliğin gelişimini aktif olarak baltalayan şekillerde alt ulusal kimlikler tanımlamaktan fayda sağlamaktadır. Arap milliyetçi projesinin coğrafi ve etnik sınırları aşarak ilgi çekebilmesi gerçeğinin de gösterdiği gibi, bu alt ulusal kimliklerin daha büyük bir ulusal kimlik içinde bir arada var olamayacağını söyleyen temel bir yasa yoktur. Bu nedenle, bu bölüm çeşitli aktörlerin kendi kısa vadeli çıkarları için daha büyük siyasi kimlikleri nasıl kasıtlı olarak baltaladığına odaklanmaktadır.

Bağımsızlığın ardından, yeni Orta Doğu'nun liderleri, iktidarlarını kurumsallaştırmak için ellerindeki her türlü aracı kullanmaktan çekinmediler. Arap dünyasında liderler, ulusal bütünlüğü tehdit eden mezhepsel gerilimleri körüklemek anlamına gelse bile, muhalefeti ortadan kaldırmak için hiçbir şeyden geri durmadılar. Rakipleri birbirine karşı kışkırtmak o kadar yaygın bir uygulama haline geldi ki, bölgedeki siyasetin

yazılı olmayan bir kuralı oldu. Ve bu sadece Arap liderleri için geçerli değildi. Orta Doğu'da siyasetin yönünü etkilemeye çalışan herkes bunu yaptı.

Örneğin, Hamas'ın doğuşu tamamen üyelerinin azmi ve gayretinden kaynaklanmamış olabilir. Akademisyenler arasında, bir düşmanı diğerine karşı kullanmanın klasik bir örneği olarak, İsrail'in Filistin'deki İslamcı hareketin erken dönemdeki güçlenmesinde kilit rol oynadığı konusunda göreceli bir fikir birliği oluşmuştur. 1980'lerde İsrail, Batı Şeria ve Gazze'de Yasir Arafat'ın popülaritesini zayıflatmanın yollarını arıyordu. Arafat'ın liderliğini yaptığı Filistin Kurtuluş Örgütü (PLO), milliyetçi ve laik bir bakış açısına sahipti. Bunu dengelemek için İsrail güvenlik teşkilatı İslamcı bir alternatifi teşvik etti. Müslüman Kardeşler'in Filistin kanadı olan Hamas, bu amaca mükemmel bir şekilde uyuyordu. [1] Bu, İsrail devletinin Hamas'ın faaliyetleriyle herhangi bir şekilde işbirliği yaptığı anlamına gelmez; aksine, Arafat'ı dengesiz tutmak için İsrail güvenlik teşkilatı onu iç muhalefetle meşgul etmek istedi.

Ancak böl ve yönet taktiğinin birçok örneğinde olduğu gibi, plan ters tepti. 1987'den itibaren Hamas, güçlü bir devlet dışı aktör haline geldi ve Mısır'daki Müslüman Kardeşler gibi, hayır işleri ve İsrail'in askeri işgaline karşı silahlı direnişi yoluyla toplumda güçlü destek ağları geliştirdi. [2] Ardından, Arafat'ın enerjisini meşgul etmek ve Filistin Kurtuluş Örgütü (PLO) ve Fetih'i etkisiz hale getirmek yerine, hareket dikkatini İsrail işgaline karşı savaşmaya yöneltmeye karar verdi. İsrail yetkilileri, hareketin adının (Hamas, İslami Direniş Hareketi'nin kısaltmasıdır) önceliklerinin nerede olabileceğine dair bir gösterge olmasına rağmen, Hamas'ın stratejik hedeflerinin bu şekilde gelişeceğini tahmin etmemiş gibi görünüyor. Hamas, 1930'larda İngilizlere karşı savaşan bir Filistinli isyancının adını taşıyan 'İzz el-Din el-Kassam' adında silahlı bir kanat kurdu. El-Kassam tugayları, zamanla 1990'larda İsrail genelinde dalga dalga ölümcül intihar saldırıları gerçekleştirecek yeraltı askeri hücrelerini içeriyordu.

Hamas popülaritesini artırarak 2006'da Filistin parlamentosunda çoğunluk koltuğunu kazandı. Hamas'ın 2007'de Gazze'nin kontrolünü Fatah'tan ele geçirmesinin ardından İsrail, Mısır ile koordineli olarak kıyı şeridini karadan, havadan ve denizden abluka altına aldı. Boğucu bir abluka ve İsrail'in sık sık düzenlediği saldırılara rağmen Hamas güçlendi ve Ekim 2023'te İsrail'e yıkıcı bir saldırı düzenleyerek 1139 İsraillinin ölümüne

neden oldu. Bu saldırı, Benjamin Netanyahu'nun Gazze'ye yönelik saldırısını tetikledi ve bugüne kadar 150.000'den fazla Filistinli öldü ve yaralandı. İsrail, nüfusun %90'ını yerinden etmesine ve ekosistem de dahil olmak üzere tüm binaların yarısından fazlasını yıkıp tahrip etmesine rağmen, Hamas'ı alt edemedi veya yenemedi. Bir düşmanı diğerine karşı kışkırtmaya çalışırken, İsrail'in milliyetçi Fatah'tan daha ölümcül bir düşman yaratmaya yardımcı olduğu iddia ediliyor.

Sonraki sayfalar, yükselen alt ulusal kimlikler, mezhepçilik, aşiretçilik ve Büyük Güçlerin rolü ile dış müdahale arasındaki ilişkiyi daha doğrudan inceliyor. Yabancı müdahalelerin istenmeyen sonuçları, merkezkaç güçleri teşvik etmenin ve beslemenin yanı sıra, alt ulusal bağlılıkların yeniden ortaya çıkmasında ve bölgedeki sosyal uyum ve barışın baltalanmasında önemli bir rol oynamıştır. Filistin Hama'sı, Lübnan Hizbullah'ı, ulusötesi El-Kaide ve İslam Devletleri ile Kürt PKK'sı (Kürdistan İşçi Partisi) gibi Ortadoğu'daki çok sayıda devlet dışı aktör, Arap devletinin egemenliğinin düşük önemi ve sınırlı meşruiyetinden ve genellikle yabancı müdahalelerle beslenen alt ulusal bağlılıkların direncinden kaynaklanmaktadır. Büyük Güçlere ek olarak, İran, İsrail ve Suriye gibi Ortadoğu rejimleri de devlet dışı aktörleri iç ve dış politika araçları olarak kullanmaktadır. Bununla birlikte, devlet dışı aktörler ne kadar güçlü olursa, bölgesel sistem o kadar istikrarsız olur.

Beklenmedik Sonuçlar: Mezhepçilik ve Devlet Dışı Aktörler

İsrail'in istemeden de olsa savaştığı düşmandan daha güçlü bir düşman yaratmış olması ilk kez olmuyordu. Lübnan'daki Şii ağırlıklı direniş örgütü Hizbullah'ın, 1982'deki İsrail işgali olmasaydı ortaya çıkıp çıkmayacağı şüphelidir. İsrail'in daha sonraki yirmi yıllık güney Lübnan işgali (ki bu bölge büyük ölçüde Şii'dir) Hizbullah'ın ortaya çıkmasına doğrudan bir ivme kazandırdı.

Hizbullah (Tanrı Partisi), şu anda güçlü bir bölgesel devlet dışı aktördür ve muhtemelen Lübnan devletinden daha güçlüdür. Hem Hizbullah hem de Hamas, İsrail askeri işgaline karşı aktif olarak silahlı mücadele yürütmektedir, ancak iki grup da etkili siyasi aktörlerdir. Hamas, 2006 Filistin seçimlerini kazanırken, Hizbullah'ın Lübnan devleti tarafından alınan kararlar üzerinde veto yetkisi bulunmaktadır. Her iki grubun da sahip

olduğu güçlü seçmen kitlesi göz önüne alındığında, İsrail ile müzakerelerde milliyetçi rakiplerinden çok daha sert bir tutum sergilemeleri muhtemeldir. İsrail'in her ikisini de gelecekteki müzakerelerden dışlamakta bu kadar kararlı olmasının nedenlerinden biri de budur.

İsrail, başlangıçta savaştığı düşmandan daha güçlü düşmanlar yaratmakta yalnız değildi. Amerika Birleşik Devletleri de Irak'ta tam olarak aynısını yaptı. Irak'ı bir uydu devlet haline getirme girişiminde Washington, tam tersini başardı ve Irak'ın merkezi otoritesine meydan okumak için alt ulusal kimlikleri kullanan her gruba destek verdi. Örneğin, Amerikan'ın Kürtlere verdiği destek, onları ülkenin kuzeyinde özerk bir bölge oluşturmaya ve bağımsız bir devlet kurmaya teşvik ederek Orta Doğu'nun haritasını yeniden çizdi.

Ancak Irak'ın mevcut haliyle varlığını sürdürmesinin önündeki en büyük engel Amerikalıların kendisinden kaynaklanmaktadır. Saddam'ın devrilmesinden sonra, Amerika Birleşik Devletleri petrol bakanlığı hariç tüm devlet kurumlarını ortadan kaldırdı; bu durum Irak devletinin işleyen bir varlık olarak çökmesine yol açtı. Daha da kötüsü, Irak'ın toplumsal dokusunun her zaman bir parçası olan ancak devletin güçlü eli tarafından sıklıkla kontrol altında tutulan alt ulusal mezhepsel, etnik ve aşiret kimliklerinin yeniden canlanmasına önemli ölçüde katkıda bulundu.

Merkezi devletin çökmesinin ardından Sünniler ve Şiiler arasındaki gerilimler patlak verdi ve Irak'ı fiilen mezhep savaşına sürükleyen mezhepsel bir fay hattını ortaya çıkardı. Bu fay hattı, hem yabancı hem de yerli devlet dışı aktörler tarafından kendi gündemlerini ilerletmek için kullanıldı: Sivillerin ölümüne ve yaralanmasına neden olan ölümcül mezhepsel saldırıların çoğu, siyasi temelli örgütler, siyasi liderler ve din adamları tarafından desteklendi. İslam Devleti (IŞİD), El-Kaide ve bazı Şii milisler gibi aşırılıkçı gruplar, Irak'ta ve tüm bölgede mezhepsel cinayetlerin başlıca failleridir. IŞİD ve El-Kaide, Irak, Suriye ve ötesinde Şiileri ve azınlıkları amansızca hedef alırken, Irak ve Suriye'deki Şii milisler Sünnilere ve diğer siyasi muhaliflere karşı çok sayıda saldırı gerçekleştirdi.

Bu devlet dışı aktör gruplarının dünya görüşleri çok farklı olabilir—örneğin El-Kaide ve Hizbullah, birbirlerinin yeminli düşmanlarıdır ve mezhepsel ayrılığın karşıt taraflarında yer alırlar—ancak başlangıçta halk desteğini nasıl kazanacakları konusunda ortak bir yaklaşıma sahiptiler. Her

ikisi de geniş bir kitleye hitap eden anti-emperyalist ve anti-Siyonist mesajlar kullanarak sağlam bir taban oluşturdu. İsrail'in Filistin topraklarını işgal etmesi nedeniyle, İsrail'e karşı yaygın bir halk muhalefeti vardır. Ve Amerika Birleşik Devletleri'nin İsrail'e ve otokratik Arap rejimlerine verdiği ağır destek nedeniyle, ABD dış politikasına karşı da bir muhalefet vardır. El-Kaide ve Hizbullah gibi gruplar, bu temel inançlara hitap ederek mezhepsel tabanlarını aşmayı ve farklı bir geçmişe sahip insanlardan destek almayı başardılar.

Ancak durum artık böyle değil. Artık önemli olan tek şey kendi mezhebinizden destekçiler taşımak. Hizbullah, İsrail'i işgal altındaki Lübnan topraklarından çıkarmaya adanmış silahlı bir direniş hareketidir. Filistin'in ulusal kurtuluş mücadelesini destekliyor ve bunun için savaşmaya hazır. 1990'lardan 2000'lerin ikinci yarısına kadar Hizbullah, kibirli ve aşırıya kaçan bir İsrail'e karşı duran otantik bir dini-milliyetçi güç olarak görüldüğü için Lübnan'da ve bölge genelinde geniş bir halk desteği kazandı. 2006'da Hizbullah, amansız bir İsrail saldırısına karşı koymakla kalmadı, aynı zamanda baş düşmanını savaş alanında alt etmeyi başardı. Hareketin karizmatik lideri Seyyid Hasan Nasrallah, daha sonra Arap dünyasının en popüler adamı oldu.

Hizbullah'ın Suriye iç savaşına askeri müdahalesi buna son verdi. Suriye'deki savaşa rejimin yanında katıldı; kısmen dindaşlarını savunmak, kısmen de Beşar Esad ve İranlı destekçilerine yıllardır verdikleri destek için teşekkür etmek amacıyla. Ancak bir Arap ülkesinde İran'ın emirlerini yerine getirerek, Hizbullah Arap arenasındaki zor kazanılmış halk desteğini heba etti. Şimdi açıkça taraflı, sadece Şiilerin çıkarları doğrultusunda hareket eden Şii ağırlıklı bir grup olarak görülüyor. Liderleri partinin kapsayıcı pan-Arap ve pan-İslam davalarına bağlılığını defalarca teyit etse de, Hizbullah bir zamanlar sahip olduğu yaygın desteği kaybetti. 7 Ekim 2023'te İsrail'in Gazze'deki savaşından sonra Filistinlilerle dayanışma gösterdikten sonra, Hizbullah daha geniş bir halk desteği kazandı ve Suriye iç savaşındaki müdahalesi nedeniyle uğradığı zararın bir kısmını onardı.

El-Kaide ayrıca büyük bir mezhepsel dönüşüm geçirdi. [7] 1990'lardaki varlığının başlangıcında, El-Kaide, odağını yakın düşman olan Arap rejimlerinden uzak düşman olan Amerika Birleşik Devletleri ve diğer Batı güçlerine kaydırarak Sünni-Selefi-cihatçı dünya görüşünde bir dönüm noktası oluşturdu. [8] Özünde, El-Kaide devrimci bir düzen karşıtı harekettir

ve bu nedenle başlangıçta mezhepsel bir milis gücünden ziyade Leninist bir muhalefet hareketi gibi hareket etti. Ancak El-Kaide, mezhepsel temelli yıkıcı bir ölüm makinesine dönüştü. Grup, benzer düşüncelere sahip ortaklarıyla birlikte, aşırı Sünni bir kimlik peşinde koşmak adına pan-İslamcı olarak gördükleri kabuklarını attılar.

Özellikle 2004 yılında kurulan Irak El-Kaidesi (AQI) ve onun halefi olan 2014 yılında kurulan IŞİD, mezhepsel Sünni kimliğine dayalı öz tanımlamaya öncelik vermektedir. Bu mezhepsel odaklanma nedeniyle IŞİD'in iki amacı vardır: Batı'daki uzak düşmana saldırmak ve aynı zamanda Şiilerden, Hristiyanlardan, Kürtlerden ve Yezidilerden, kendi yönetimine boyun eğmeyi reddeden Sünni Müslümanlara kadar herkesi hedef almak. [9] Bu bağlamda, kimin kendi topluluklarına ait olup kimin olmadığını belirlemek için *tekfir* (birini kâfir olarak etiketleme) uygulamasını kullanırlar.

Bölgedeki son olaylar, mezhepsel kimlik biçimlerine veya kimliğin güvenlikleştirilmesine doğru bu kaymayı kolaylaştırdı. Irak'ta katalizör, ABD önderliğindeki işgaldi. Suriye'de ise iç savaş. Irak'ta, 2003'ten sonra, ABD önderliğindeki geçici yönetim tarafından hükümet görevlerinden uzaklaştırılan binlerce Sünni için yeni bir toplumsal kimlik duygusuna ihtiyaç duyuldu. Bu durum özellikle güvenlik güçlerindekiler için geçerliydi. Sünniler, ABD işgalinden sonra siyasi olarak sürüklenmişlerdi. Bir blok olarak eski rejime sevgi beslemiyorlardı, ancak Şii ağırlıklı bir hükümetin kurulmasına yol açacağından korkarak ABD işgalini de hoş karşılamamışlardı.

Mezhepsel ve aşiret kimliği, Sünni toplumun önemli bir kesimine seferberlik için alternatif bir toplumsal alan sundu. Irak'taki El-Kaide ve İslam Devleti gibi Selefi-cihatçı gruplar, savaşın harap ettiği ülke genelinde hem toplumsal dokuda hem de halkın hayal gücünde meydana gelen değişimleri hızla ve ustaca istismar ettiler. Şii karşıtı ve İran karşıtı ideolojiyle bir arada tutulan, Sünni *asabiyye'ye* (grup veya aşiret dayanışması) dayalı alternatif bir dünya görüşü sundular.

El-Kaide'nin mezhepçi söylemi, Irak hükümetine, Şii sivillere ve ABD liderliğindeki koalisyon güçlerine karşı mücadeleye katılmak üzere İslam dünyasının dört bir yanından Sünni militanları çekti. [11] Irak'taki El-Kaide'yi kuran Ürdünlü Ebu Musab el-Zarkavi, anlatısını iç savaşı tetiklemeyi amaçlayan Şii karşıtı fetvalara dayandırdı. [12] El-Zarkavi, 8 Haziran 2006'da

Bağdat'ın kuzeyindeki izole bir güvenli eve düzenlenen Amerikan hava saldırısında öldürülmeden önce Irak'ı topyekün mezhep savaşının eşiğine getirmekte neredeyse başarılı olmuştu. [13]

Suriye'de iç savaş mezhepsel gerilimleri artırdı. Sünni isyancı gruplar, kaostan faydalanmak ve savaşın harap ettiği ülkede kök salmak için bu durumu kullandılar. Esadların (hem baba hem de oğul) güvenlik hizmetlerinde ve orduda kilit pozisyonlarda kendi mezheplerinden olan Alevi azınlığı kullanmalarını, rejimi açıkça mezhepçi ve Sünni karşıtı olarak göstermek için kullanıyorlar. İran destekli milisler olan Ulusal Savunma Kuvvetleri, Hizbullah ve Irak Asaib Ahl al-Haq gibi -ki bunların hepsi özünde Selefi karşıtıdır- Esad rejimiyle birlikte savaşıyor olmaları, onların görüşünü daha da güçlendiriyor. [15] Sonuç olarak, Jabhat al-Nusra, Ahrar al-Sham ve İslami Cephe gibi radikal Sünni isyancı gruplar, piyade askerleri toplamak ve Sünni bölgelerde yer edinmek için kasıtlı olarak kışkırtıcı Şii karşıtı söylemler kullanıyorlar.

Bu gruplar, Irak ve Suriye'deki gruplara olduğu kadar daha geniş İslam *ümmetine* , yani küresel Müslüman topluluğuna da hitap eden bir söylem kullanarak Irak'taki El-Kaide'yi taklit ediyorlar. Bu gibi devlet dışı aktörler sınır tanımıyor ve hem yakın hem de uzak potansiyel militanlara ulaşmak için modern teknolojiyi kullanıyorlar. Uydu televizyonu ve sosyal medya aracılığıyla, küresel çapta yankı bulan dijital bir cihat yürütüyorlar. "Öteki"nin mezhepçi bir şekilde şeytanlaştırılması İslam dünyasında uzun bir geçmişe sahip, ancak bilgi çağı bunu yeni bir seviyeye taşıdı. Sünni ve Şii karşıtı hakaretler, televizyon ve radyonun yanı sıra, diğer tarafı alaya almak için can atan din adamları tarafından internette yapılan vaazlar ve konuşmalar aracılığıyla yaygın bir şekilde popülerleştirildi.

Bu Sünni-Şii fay hattı, günümüzün jeopolitik rekabetlerinde giderek daha fazla kök salmaktadır. Köktenci Sünniler, Şiileri Safaviler veya erken modern İran Safavi hanedanının mirasçıları ve dolayısıyla Tahran'ın ajanları olarak tasvir ederler. [17] Şiiler için Rafidha, Mecusi veya Zerdüşt gibi aşağılayıcı terimler kullanırlar; bunların hepsi Şiilerin Müslüman olmadığını ima eder. [18] İran, Irak ve Lübnan'daki önde gelen siyasi ve dini Şii figürler de aynı oyunu oynayarak Sünni düşmanlarını *tekfirci* veya *Vahhabi* olarak adlandırırlar. [19] Bu iki terim, Vahhabiliğin orada ortaya çıkması nedeniyle tüm Sünnileri ya El-Kaide ya da Suudi Arabistan ile özdeşleştirir. [20]

Bu sözler önemlidir. Bu mezhepsel çekişme, Suriye'yi bir ölüm alanına dönüştürdü ve Afganistan, Çeçenya veya Bosna'daki savaşların toplamından daha fazla ülkeden yüz binden fazla yabancı savaşçıyı kendine çekti. Ayrıca El-Kaide'ye de yeniden dirilme şansı verdi. 2010 yılına gelindiğinde, Irak'taki El-Kaide köşeye sıkışmıştı. Örgüt, ABD'nin askeri baskısı altında geri çekiliyordu. [21] 2005'ten beri Irak'taki El-Kaide, Amerikalıların desteğiyle savaşçılarını mahallelerinden kovan Sünni Iraklıların isyanıyla karşı karşıyaydı. [22] Ancak 2011'deki halk protestolarının ardından Suriye'nin istikrarlı bir şekilde iç savaşa sürüklenmesiyle Irak'taki El-Kaide bir fırsat gördü. Gizlice çalışan grup, Suriye'de bir operasyon üssü kurdu. Gerçek kimliğini gizli tuttu ve diğer isyancılarla karıştı. Çöküşte olan devlet kurumları ve artan şiddet, silahlı grupların ülke genelinde yayılmasına olanak sağladı. Bu kaos ortamında, El-Kaide savaşçıları savaş alanında kendilerini gösterdiler ve geniş bir yerel destek kazandılar. Komşu ülkelerden akın eden militanlar ve paralar, bu gizli örgütü güçlü bir kuvvete dönüştürdü.

Silahlı Sünni gruplar Suriye şehirlerinin kontrolü için Şii milisler ve rejim güçleriyle savaşırken, siviller ihmal edildi ve hayatta kalmak için günlük bir mücadele verdi. Suriyeliler bitmek bilmeyen bir şiddet ve yıkım döngüsüne yakalandı. Sıradan Suriyelilerin durumu yürek burkucuydu. 400.000'den fazla insan öldürüldü. Suriyelilerin neredeyse üçte ikisi ya komşu ülkelerde mülteciydi ya da ülke içinde yerinden edilmişti. Bu kadar umutsuz koşullar göz önüne alındığında, on binlerce Suriyeli Sünni'nin El-Kaide ve IŞİD de dahil olmak üzere isyancı gruplara katılması belki de şaşırtıcı değildir.

2013 yılında Irak'taki El-Kaide, hem Irak hem de Suriye'deki kötüleşen durumu dikkate alarak taktiklerini buna göre değiştirdi. Adını Irak ve Suriye İslam Devleti (IŞİD) olarak değiştirdi ve Irak'taki Sünni vilayetleri ile Suriye'nin doğu bölgelerindeki hakimiyetini güçlendirdi. Haziran 2014'te IŞİD, Irak'ın ikinci büyük şehri Musul'u ele geçirdi ve sadece Şiileri değil, tüm azınlıkları hedef alan sivillere yönelik saldırılarını hızlandırdı.

Bu, El-Kaide için bile çok radikaldi. IŞİD'in Suriye ve Irak'taki Sünni milislere ve sivillere yönelik tekrarlanan saldırıları, ana örgütü öfkelendirdi. Şubat 2014'te grup, IŞİD'i saflarından çıkardı. Ancak bu hiçbir şeyi değiştirmedi. 2013 yılına gelindiğinde, IŞİD lideri Ebu Bekir el-Bağdadi, patronu Ayman el-Zevahiri'den daha güçlüydü. Bağdadi, Suriye ve Irak'ta

milyarlarca ABD doları değerinde varlık ve kaynak biriktirmiş ve bir askeri aygıt kurmuştu. En üstteki iki cihatçının rolleri tersine dönmüş, Bağdadi artık zirvedeydi. Ayrılık kaçınılmaz hale geldi. Temmuz 2014'te Bağdadi, örgütünü İslam Devleti olarak yeniden adlandırarak ve kendisini halife ilan ederek, Zavahiri'nin El-Kaidesi'nden tek taraflı olarak ayrılmayı resmileştirdi.

El-Kaide'nin kısıtlamalarından kurtulduktan sonra, IŞİD Suriye, Irak ve ötesinde mezhepsel kimliği tercih ettiği silah olarak kullandı ve bunu yıkıcı bir etkiyle yaptı. Bağdadi ve ortakları, çatışma bölgelerindeki Sünnilere, esas olarak Şiileri kastettikleri "öteki" ile savaş halinde olan aşiretleşmiş pan-Sünni bir kimliğe dönüş yoluyla kurtuluş ve güçlenmenin sarhoş edici bir karışımını sundular. Böylece IŞİD, bölgedeki alt ulusal kimliklerin yeniden canlanmasından büyük ölçüde faydalandı ve buna katkıda bulundu. Grup, Irak ve Suriye'deki Sünni nüfusunun önemli bir bölümünü, Bağdat ve Şam'daki azınlık temelli rejimlere karşı kendilerinin savunucusu olduğuna ikna etmeseydi, bu kadar başarılı olamazdı. Suriye'deki iç savaş ve ABD liderliğindeki işgalden sonra Irak'ta derinleşen mezhepçilik, IŞİD'in yükselişini besleyen yakıt oldu. Grubun nihai çöküşü, 2017'de Irak'ta ve 2019'da Suriye'de, bir dizi faktöre bağlıdır: kibri, askeri gücünü abartması ve en önemlisi, Müslüman ve küresel kamuoyunu kendisine karşı çeviren vahşetinin muazzam boyutu.

Grup ayrıca bir dizi önemli siyasi yanlış hesaplama yaptı. Türkiye'yi hedef alarak, IŞİD kendisine karşı tarafsız olan tek bölgesel gücü yabancılaştırdı. IŞİD'in Batılı rehineleri infaz etmesi ve Amerikan ve Avrupa şehirlerindeki sivillere yönelik saldırıları, ABD liderliğindeki koalisyonun örgütü yenmek için çabalarını ikiye katlamasına yol açtı. IŞİD saldırılarının bir diğer kurbanı olan Rusya, eski müttefiki Suriye'yi grupla mücadelede destekledi. İran ve Hizbullah da Suriye ve Irak rejimlerinin yanında yer alarak katıldı. Herhangi bir siyasi hayal gücü veya gündemden yoksun olan Bağdadi ve yandaşları, dünyayı kanla sulanmış halifeliklerine karşı birleştirmeyi başardılar. Tarihe kendi kendilerinin en büyük düşmanları olarak geçecekler.

Ancak Irak'ın mezhepçiliğe kayması ve Suriye'nin mezhep çatışmalarına sürüklenmesi olmasaydı, bu noktaya kadar gelemezlerdi. Her iki süreç de özünde birbirine bağlıdır. Batı'nın ilkine müdahalesi, ikincisinde Batı'nın hareketsiz kalmasına yol açtı. Irak'a askeri müdahalenin istenmeyen

sonuçları, Amerikalıları başka bir Orta Doğu bataklığına saplanmaktan endişelendirdi. Bu nedenle Batı güçleri Suriye'ye müdahale etmekten çekindi. Bu durum Beşar Esad'ın kendi halkına karşı dönmesine olanak sağladı. Ve savunmasız kalan halkı, yardıma gelen herkese yöneldi.

Alternatif Kimlik Biçimleri I: Suriye'de Kabile Kimlikleri ve Savaş

Savaşın kaosunda, Özgür Suriye Ordusu, El Nusra Cephesi ve IŞİD gibi silahlı isyancı gruplar insanlara toplumsal bir koruma ve kimlik duygusu sağladı. Ancak, uzun süreli ve derinden kök salmış dayanışma ağları sağlayan, dışarıdan bakanlar tarafından sıklıkla göz ardı edilen başka bir kimlik biçimi daha vardır: kabilecilik.

Yerel olana odaklanan kabile kimliği, Batılı akademisyenlerin sömürge döneminden miras aldığı oryantalist bir bakış açısıyla sıklıkla incelenir. Kabileler, Orta Doğu'daki en ilkel ve aynı zamanda en dirençli kimlik olarak tanımlanır ve her kabile üyesinin kişisel sorumluluğundan vazgeçip şeyhin iradesini kayıtsızca takip ettiği tek parça bir yapıya benzetilir. Bu bakış açısı, kabile kimliğini, diğer tüm sosyal bağlar ve ilişkiler pahasına, kabile üyeleri için birincil kimlik alanı olarak görür.

Orta Doğu kabilelerinin rolünü özcü bir şekilde ele almak, Arapların "geri kalmışlığını" gösterme gibi ideolojik bir işlev görmüştür. Kabileleri tarih boyunca evrimleşmiş sosyal örgütlenme biçimleri olarak görmek yerine, İslam'ın gelişinden veya daha öncesinden beri değişmemiş, zaman ve mekânda donmuş olarak tasvir etme eğilimi baskındır. Bu anlayış, hem Avrupalı sömürgecilerin hem de yerel modernleştiricilerin sosyal mühendislik projelerini haklı çıkarmaya hizmet etmiştir. Ayrıca, geçmiş ve günümüz otokratlarını, sanki bu kavramlar her zaman birbirleriyle çatışma halindeymiş gibi, bölgedeki ulus devleti güçlendirmek için vazgeçilmez bir araç olarak kabileciliğin yerine milliyetçiliği koymaya çalışmaya motive etmiştir.

Suriye ve Irak'taki olaylar bunun gerçeklerden çok uzak olduğunu gösteriyor. Her iki ülkede de kabileler, böyle bir ittifak kendi çıkarlarına hizmet ettiğinde doğrudan devletle ittifak kurdular. İhtiyaçlarının karşılanmadığını hissettikleri durumlarda ise yetkililere karşı çıktılar ve şiddetle direndiler. Bu nedenle kabilecilik, kabile üyelerinin maddi

koşullarını, iktidarla ilişkilerini ve grubun genel çıkarlarını yansıtan dalgalanmaların yaşandığı dinamik ve heterojen bir kimlik olarak anlaşılmalıdır. Ulus devlete düşman olmaktan çok uzak olan kabileler, temel çıkarları ve şikayetleri dikkate alındığında milliyetçi bir yönelim benimseyebilirler.

Suriye ve Irak'ta, aşiretlere bağlı nüfusun büyük çoğunluğunun ataları, Meşrek'i Arap Yarımadası'na bağlayan Suriye çölü olarak bilinen bölgeyle bağlantılıdır. *Bedevi* terimi, bu geniş kurak ve yarı kurak bozkırın Arapça adı olan Badiyat ash-Sham'dan türetilen *Badia* sakinlerini ifade etmek için kullanılır. *Bedevi* veya çöl sakini, *Hadar* veya şehir sakininin zıttıdır ve Bedevi kimliği bu nedenle şehre karşıt olarak çerçevelenmiştir. [26] Örgütsel düzeyde, Bedevi aşiretleri, aşiretin çıkarlarını ve hayatta kalmasını temsil eden bir dizi ittifak üzerinde faaliyet gösterir. Çoğu Bedevi aşiret, daha küçük alt aşiretlerin bir topluluğu olarak işlev görür. Bir alt *aşire* veya *fakhdh* denir ve bunların bir grubu *bayt* (ev anlamına gelir) veya *qawm/aqwam* (halk anlamına gelir) olarak bilinir. Bir aşiretin en küçük birimi genellikle bir akraba grubundan oluşur. Bedevi kabilelerinin kökenleri İslam öncesine dayanmaktadır. Çobanlık yaşam biçimleri, dinin kökenlerinden bile daha eskiye uzanır ve çobanlık tarımdan önce gelmese de, onun bir koludur.

Bugünkü Suriye'deki Bedevi kabilelerinin çoğu Arap Yarımadası kökenlidir ve on yedinci yüzyılın ortalarından itibaren kuzeye göç etmişlerdir. [27] On yedinci ve on dokuzuncu yüzyıllar arasında Osmanlı yetkilileri bu kabileleri kendi saflarına çekmek ve kontrol altına almak için politikalar benimsemiş ve bu da birçoğunun Büyük Suriye'nin Badia ve Cezire bölgelerine yerleşmesine yol açmıştır. Birçok büyük kabile Osmanlı otoritesine direnip vergilerini ödemeyi reddetse de, [28] İstanbul onlara karşı harekete geçmemiştir. Özellikle askeri bölgeleri denetlemek ve önemli iletişim hatlarını kontrol etmek gibi bölgesel güvenliğin sağlanmasında çok önemli bir rol oynamışlardır. [29]

1870 ile 1900 yılları arasında, Çerkesler, Abhazlar ve Çeçenler *Ma'moura adı verilen tarım yerleşimlerinde yerleşince, yeni göç dalgaları Suriye'nin demografik ve sosyal yapısında daha fazla değişikliğe yol açtı.* [30] Golan Tepeleri'nde, bu yeni gelenlere güçlü bir kimlik duygusuna sahip başka bir grup daha katıldı: Dürziler. Dürziler Lübnan Dağı'nda

savaşıyorlardı ve Osmanlı yetkilileri onları Bedevi kabilelerinin gücünü dengelemek için kullanmak istiyordu. [31]

İstanbul'daki devlet yetkilileri ile Büyük Suriye'deki aşiretler arasındaki ilişkiler genel olarak iyiydi. Bu kısmen devlet ve aşiret arasındaki yasal ayrılıktan kaynaklanıyordu. Osmanlı Suriyesi'nin hukuk sistemi, devlet kanunu (*kanun*) ve aşiretlerin geleneksel hukuku (*örf*) arasında bölünmüştü. [32] Ancak Bedeviler nadiren devlet hukukunun otoritesine tabiydiler. Bunun yerine, şikayetlerini ve çatışmalarını kendi kuralları ve normları aracılığıyla çözüyorlardı. Büyük Suriye'de Bedevi liderler, göçebe yaşam tarzlarını korumalarına olanak tanıyan güç merkezleriyle yakın bir ilişki geliştirmeyi başardılar. Bu da aşiret liderlerinin aşiretlerinin desteğini sürdürmelerine olanak sağladı. On dokuzuncu yüzyılda, İstanbul'da aşiret liderleri için özel bir yatılı okul bile kuruldu. [33]

Yine de, kabileler öncelikle Arap Bedevileriydi, ikinci olarak sultanın tebaasıydılar. Birçoğu, I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlılara karşı Arap Haşimiler önderliğindeki Arap İsyanını destekledi. Ancak, 1920'de Fransızların Emir Faysal'ı yenmesinden sonra pozisyonlarını değiştirmek zorunda kaldılar. Faysal'ın yenilgisi, kabile birliği için önemli sonuçlar doğurdu. Fransız Mandası sırasında, kabile liderleri özerkliklerini ve önemlerini korumak için mücadele ettiler, çünkü farklı liderler Fransızlara karşı farklı tutumlar benimsedi. Birçoğu Fransız yönetimini gayrimeşru olarak gördü. Bazıları, Fransızlarla savaşabilecekleri bir üs olarak kullanmak için komşu İngiliz Mandası devleti Ürdün'e gitti, diğerleri ise sömürgeci güçle kendi ülkelerinde savaşmak için Suriye'de kaldı. Üçüncü bir seçenek ise, Fransız yetkililerle pazarlık gücü kazanmak için Paris'i Londra'ya karşı kullanmaktı.

Fransızlar, Bedevilerin desteğine ihtiyaç duyduklarını anladılar. Kabileler, tüm manda bölgesinin nüfusunun üçte birini oluşturmakla kalmıyor, aynı zamanda Bağdat'a giden önemli ticaret yolunu da denetliyorlardı. Fransızlar, kendi isteklerini elde etmek için işbirliği ve zorlama karışımı bir yaklaşım benimseyerek Bedevilere karşı ikili bir tutum sergilediler. [35] Zamanla bu strateji, Bedevilerin göçebe yaşam tarzının gerilemesine neden oldu. Ayrıca onları bazı Suriyeli hemşerileriyle karşı karşıya getirdi ve Bedevi aşiret şeyhleri ile milliyetçi liderler arasında düşmanlığa yol açtı. Fransızlar yönetimlerini sağlamlaştırdıkça, aşiret liderlerine parlamentoda yer verdiler. Ayrıca aşiret hukukunu Manda

Sistemine entegre ederek onlara yasal koruma sağladılar. [36] Bu nedenle, Suriyeli milliyetçiler Fransız yönetiminin sona ermesini istediklerinde, Bedevi liderleri oylama oturumunu boykot ettiler.

1940'larda Fransızlar Suriye'den zorla çıkarıldığında, Suriye milliyetçi hareketi ile Bedevi aşiret liderleri arasındaki ilişki güvensizlik ve şüpheyle lekelenmişti. [37] Bedeviler, merkezi Suriye otoritesine boyun eğmeyi reddettiler. Ancak yeni bağımsız ulus devlet için, Fransızların Bedevilere verdiği özel ve ayrı statü, birleştirici bir ulusal proje ve modernleşme arzusuyla çatışıyordu. 1950 anayasası, göçebeliğin sona ermesini ve Bedevilerin yerleşik hayata geçirilmesini öngörüyordu. [38] 1956'da parlamentoda aşiret ayrıcalıklarını sulandırmayı amaçlayan yeni bir yasa tasarısı sunuldu. [39] Bedevi liderleri, *Kilat al-asha'ir* veya Aşiret Bloğu adı verilen bir koalisyon kurarak karşılık verdiler. [40]

Bu koalisyon, yetkilileri Kabileler Yasası'nı değiştirmeye ve kabilelerin taleplerini dikkate almaya zorladı. Bu taleplerden biri, bir kabilenin ancak nüfusunun en az üçte ikisi şehirlerde yerleşmişse göçebeler listesinden çıkarılabileceğiydi. Bu gibi durumlarda, şeyh içişleri bakanlığı tarafından atanmak yerine kabile tarafından seçilecekti. Ancak 1958'de Suriye ve Mısır'ın birleşmesinin ardından, Cumhurbaşkanı Cemal Abdül Nasır Kabileler Yasası'nı yürürlükten kaldırdı ve kabileler özel yargı statülerini kaybetti. Birçoğu Suudi Arabistan veya Ürdün'e gitti. Bu yavaş göç 1973 yılına kadar sürdü.

1963'te Baas rejiminin iktidara gelmesi, aşiretlerin etkisine bir darbe daha vurdu. [42] Yeni rejimin getirdiği toprak reformları, toprakları aşiret üyeleri arasında yeniden dağıttı. Önceki on yıllarda, aşiret şeyhleri sık sık konumlarından yararlanarak ortak aşiret topraklarını kendi adlarına tescil ettirmiş ve aşiretler arasındaki sadakat bağlarını zayıflatmışlardı. Baasçılar, aşiretçiliği "ilkel bir toplumsal durum" olarak sunarak şeyhlerin sosyal güçlerini kırmak için bu bölünmelerden yararlandılar. Bu nedenle toprak reformları, onları güçsüzleştirmek için kasıtlı olarak tasarlandı. [43]

1970'e gelindiğinde Baasçılar iki fraksiyona ayrılmıştı: biri sosyalist politikalar geliştirmeye ve tarım kooperatifleri gibi hareketleri desteklemeye odaklanırken; diğeri Suriye devletini güçlendirmeye ve onu İsrail'e karşı koyabilecek bölgesel bir güce dönüştürmeye yoğunlaşmıştı. [44] Hafız Esad ikinci gruba mensuptu. Rejimine desteği genişletmek için Esad ulusal birliği savundu ve ülkeyi terk eden kabileleri geri dönmeye davet etti.

[45] Ayrıca etnik ve dini azınlıkların (Kürtler hariç) ülkenin siyasi, ekonomik ve sosyal yapısında aktif rol oynamasını istedi.

Esad daha sonra geleneksel patron-müşteri ilişkisi ağlarını alıp siyasi düzeyde yeniden üretti. [46] Yeni başkan hızla Alevi hemşerilerini kilit hükümet pozisyonlarına yerleştirdi ve kaynakların ulusal yeniden dağıtımını rejimine olan sadakat hesaplamalarına dayandırdı. [47] Devlet güvenlik aygıtı ve sivil bürokrasi genişleyip derinleştikçe, devlet tüm ekonomik fırsatları sıkı bir şekilde kontrol altına aldı. Nüfusun giderek artan bir kısmı istihdam ve himaye için devlete bağımlı hale geldi. [48]

Kaynaklara erişmek için toplulukların Esad rejimine bağlılık yemini etmeleri gerekiyordu. Bedevileri kendi safına çekme çabasıyla Esad, onları ayrıcalıklı statülerinden mahrum eden 1958 yasasını hiçe saydı. Seleflerinin aksine, geleneksel örf ve adet adaletinin uygulanmasını teşvik etti. [49] Artık varlığı Esad rejimine bağlı olan alternatif bir otorite sistemi ortaya çıktı. 1980'lerin başlarında Suriye Müslüman Kardeşler, Esad'a karşı şiddetli bir ayaklanma başlattığında, [50] rejim, Irak'tan isyancılara silah akışını izleyen aşiret liderlerinden aldığı istihbarat sayesinde Müslüman Kardeşler'i ezdi. Aşiret liderleri ayrıca aşiret mensuplarının İslamcıları barındırmasını da engelledi.

Esad'ın oğlu Beşar, 2000 yılında cumhurbaşkanı olduğunda Bedevi kabilelerine benzer bir destek ve himaye politikası benimsedi. Ancak bunu sadece gayri resmi bir şekilde yaptı. Dolayısıyla, *Badia'daki* Bedevilerin otoritesi genişlemeye devam etse de, bu ilerleme yasalara dökülmedi. Bu nedenle, herhangi bir zamanda ve herhangi bir (veya hiçbir) sebeple ortadan kaldırılabilirdi. Kabilelerin hemen endişelenmesi için bir neden yoktu: Beşar, Bedevi liderlerini tarım bakanlığında ve çeşitli cumhurbaşkanlığı makamlarında yüksek rütbeli görevlere atadı.

Bu gayriresmi düzenlemeler, rejimin resmi dilinde "kabile" kelimesinin sıklıkla paydaş veya topluluk gibi kelimelerle değiştirilmesiyle paralellik gösteriyordu. [51] Ülkedeki Bedevi topluluğunun büyüklüğüne dair kamuya açık istatistikler bulunmamaktadır. Suriye'nin iç savaş öncesi toplam nüfusunun yalnızca %5 ila %7'sini temsil ettikleri söylenirken, 2015 yılında parlamentoda orantısız bir şekilde temsil ediliyorlardı. %12'si (250 üyeden 30'u) Bedeviydi; bu da cumhurbaşkanının gayriresmi himayesinin bir başka işaretidir. [52]

2012 yılında, Savunma Bakanı Davud Rajiha'nın Şam'da bir bombalı saldırıda öldürülmesinin ardından Beşar Esad, halefi olarak aşiret kökenli Sünni Müslüman Fahd Jassem al-Freij'i atadı. [53] Bu, önceden kurulmuş bir modelin parçasıydı. Babası gibi Beşar da sadece rejimdeki üst düzey pozisyonları doldurmak için Alevilere güvenmekle kalmadı, aynı zamanda aşiret liderleri ve genel olarak azınlıklarla da ittifaklar kurdu. Hatta aşiretleri güvenlik hizmetlerine bile dahil etti. [54] Bu yatırım karşılığını verdi. Esad iktidar ailesi tüm aşiretleri kendi saflarına katmamış olsa da, devlet kurumlarında pay sahibi olmalarını sağlayarak bazı büyük aşiretlerle patron-müşteri ilişkisi kurmayı başardı.

Esadların yatırımlarının getirisi oldukça yüksekti. Yukarıda belirtildiği gibi, aşiretler 1980'lerin başlarında Esad'ın rejimine karşı Müslüman Kardeşler tarafından başlatılan silahlı isyanı bastırmasına yardımcı oldular. Benzer şekilde, 2011 ayaklanmasının ardından birçok aşiret Beşar rejimine yardımcı oldu. Başlangıçta, birçoğu isyancıları devirme mücadelelerinde destekledi, ancak savaş yorgunluğu ve isyancılara karşı hayal kırıklığı nedeniyle bu tutumlarından geri adım attılar. Bununla birlikte, diğer aşiretler çok farklı bir görüş benimsedi.

Aşiretler, Suriye savaşının en başından beri işin içinde yer alıyor. Çatışmanın başlangıcı, 15 Mart 2011'de Dara'a'daki okullarının duvarına rejim karşıtı sloganlar yazan on beş çocuğun gözaltına alınması ve işkence görmesinin ardından gerçekleşen bir dizi barışçıl protestoya kadar uzanıyor. Şehir sakinleri ve güvenlik güçleri arasında gerilim artarken, bir aşiret heyeti Dara'a'daki siyasi güvenlik biriminin başkanı Atef Najeeb ile görüştü. Najeeb, acımasızlığıyla biliniyordu ve vilayet halkı tarafından sevilmiyordu. [55] Aşiret liderleri Najeeb'in gelişini beklerken, ona saygı göstermek amacıyla baş bantlarını çıkardılar. [56] Najeeb ise onları çöpe atarak karşılık verdi. Bu hareketi aşiret liderlerini gücendirdi ve rejimin yerel topluluklara karşı saygısızlığını simgeledi.

Güvenlik güçlerinin protestolara verdiği acımasız yanıt filme alındı ve milyonlarca Suriyeli tarafından izlendi. Barışçıl aktivistlerin öldürülmesi, ülke genelinde daha fazla gösteriye yol açtı. Aşiret liderleri başlangıçta, halklarını polis şiddetinden korumak için rejim karşıtı protestolara katılmalarını engellemeye çalıştılar. Ancak güvenlik güçlerinin baskısının derinleşmesi daha fazla öfkeye yol açtı ve protestolara daha fazla katılımı sağladı. Tepeden tırnağa silahlanmış güvenlik güçleriyle karşı karşıya kalan

protestolar, isyanlara dönüştü. Ayaklanma daha sonra militarize oldu. Bazı illerde, aynı aşiretin üyeleri karşıt taraflarda savaştı; bu durum aşiret içindeki gerilimleri artırdı. Bu arada, Esad rejimi, özellikle ülkenin kuzey ve doğusunda başarılı olduğu kanıtlanmış bir taktikle, aşiret liderlerini para, araba ve toprakla ödüllendirerek kendi safına çekmeye çalıştı.

Buna karşılık, Suriye Ulusal Konseyi tarafından temsil edilen muhalefet, aşiret ağlarını kullanmaktan kaçınmış ve rejime karşı mücadelede aşiretlerden ve onların rollerinden nadiren bahsetmiştir. [57] Yine de, Esad'a karşı çıkan bazı aşiret liderleri, rejimin düşmesi durumunda aşiret hareketini birleştirmek ve uluslararası meşruiyet oluşturmak amacıyla yurt dışında toplantılar düzenlemiştir. Bu aşiret muhalefeti, Suriye Ulusal Konseyi ile birlikte çalışmak üzere Suriye Arap Aşiretleri Konseyi olarak bilinen bir koalisyon kurmuştur. [58]

Esad'a karşı olan aşiretler uzun zamandır yardım için daha geniş ağlarına yöneliyorlar. Yirminci yüzyıl boyunca Suriye, Ürdün, Suudi Arabistan ve Irak'ta aşiret göç dalgaları yaşanırken, Suriye'deki aşiretlerin bölge genelinde bağlantıları vardı. Çatışmalar tırmanırken, Körfez'de akrabaları olan aşiretler destek istemek için onlarla iletişime geçti. [59] Hükümetlerine müdahale etmeleri ve aşiret mensuplarına koruma sağlamaları için baskı yapmaları konusunda onları teşvik ettiler. [60]

Katar ayrıca çeşitli kabilelerle büyük ağlar kurarak onlara finansman ve silah sağladı ve müşteri ağını genişletmek için yıllık Palmira deve yarışı gibi etkinlikleri kullanmaya başladı. [61] Katar ve Suudi Arabistan'ın yardımının yanı sıra Ürdün ve Kuveyt'in de Suriye'ye silah ve malzeme taşımak için kabile ağlarını kullandığı söyleniyor. [62] Toplamda, Kuveytliler, Katarlılar, Suudiler, Türkler ve diğerleri, Amerikalıların desteğiyle, milliyetçi muhalefetin çatı örgütü olan Özgür Suriye Ordusu'na yüz milyonlarca ABD doları yardım ve askeri teçhizat sağladı. [63]

Benzer şekilde, İran ve Hizbullah da diğer tarafta yer alarak olaya dahil oldular. Esad rejiminin çöküşünü engellemek için kan ve servet harcadılar. Bu şekilde Suriye, bölgesel güçlerin vekalet savaşları yürüttüğü bir savaş alanı haline geldi. İran ve Suudi Arabistan arasındaki şiddetli rekabet, Suriye sokaklarında intikam duygusuyla kendini gösterdi. İran ve Suudi Arabistan öncelikle nüfuz ve güç için yarışsalar da, rekabetleri mezhepsel boyutlar kazandı. Her ikisi de Irak, Suriye, Yemen ve ötesinde stratejik

avantaj elde etmek için kabileler de dahil olmak üzere alt ulusal kimlikleri kullandı.

Bölge genelinde var olan aşiret bağlantıları, Suriye'nin ötesinde gerilimleri daha da artırdı. Soylarını Irak'a dayandıran Suriyeli aşiretler şiddetten kaçarak aşiret yurtlarına sığındılar. Bu aşiretlerden bazıları Irak'taki uzak akrabalarıyla yeniden bir araya gelmeyi umuyordu. Ancak Irak devleti onları okullarda ve hükümet binalarında barındırdıktan sonra ordu ve polisi binaları kuşatmak için görevlendirdi. Binlerce Iraklı, Bağdat hükümetinin Suriyeli akrabalarına yönelik muamelesini kınamak için El-Kaim'e yürüdü. Bir uzlaşma olarak, Irak yetkilileri ailelerden Suriyeli akrabalarına bakabileceklerine dair yazılı garantiler vermelerini istedi.

Diğer durumlarda ise, Irak'a sığınan Suriyeli isyancıların akışı bazı aşiretleri öfkelendirmiştir. Bu vakalarda, farklı aşiret mensupları mültecileri öldürmüş ve bu durum Irak halkını daha da bölmüştür. Bu aşiretler arası gerilimler, Suriye ve Irak çatışmalarının ne kadar iç içe geçtiğinin ve her birinin diğerini nasıl etkilemeye devam ettiğinin bir başka örneğidir.

Alternatif Kimlik Biçimleri II: Irak'ta Kabile ve Devlet

Irak, Suriye gibi, güçlü bir aşiret kimliği geleneğine sahiptir. Irak halkının dörtte üçü, ülkenin 150 aşiretinden birine mensuptur. Aşiretler geleneksel olarak kırsal alanlarda yaşar ve tarım ve göçebelik faaliyetlerinde bulunur. Çoğunlukla, her aşiret, farklı büyüklük ve etkiye sahip yaklaşık 2.000 küçük klandan oluşur. Üyeleri, Sünniler, Şiiler, Kürtler ve diğer etnik azınlıklar da dahil olmak üzere toplumun tamamını kapsar.

19. yüzyıldan itibaren farklı kabilelerin kolları toprakları terk ederek şehirlere yerleşti. Bu değişim, tüm kabile sistemini önemli ölçüde zayıflattı. O zamana kadar kırsal kabileler kimliklerini kentsel yaşam tarzına karşıt olarak tanımlamışlardı. Şehirde kabile hukuku artık geçerli değildi ve üyeler merkezi hükümetin emri altında yaşamak zorundaydı.

Bu, eski bir hikayeye yeni bir boyut katmıştı. Osmanlı döneminden 1990'ların ortalarına kadar Irak'taki her merkezi yönetim, aşiret gücünü bastırmak için çok çaba sarf etmişti. Özellikle üyeleri arasında bu kadar sadakat uyandıran alternatif bir güç tabanına tahammül etmek istemiyorlardı. Aşiretleri zayıflatmak için Osmanlı İmparatorluğu böl ve yönet taktiğine başvurdu ve isyanları bastırmak için sık sık aşiretler arası

rekabetlerden yararlandı. (Aşiretler arası rekabetlerin yanı sıra, yerleşik tarım aşiretleri ile hayvancılık yaşam tarzlarını sürdürmek isteyen göçebe aşiretler arasında da gerilimler vardı.) Osmanlı yetkilileri, aşiretleri yerleşik hayata zorlamak için birkaç şehir inşa etti ve böylece onları ekonomik olarak merkezi yönetime bağımlı hale getirdi.

Kabile reislerinin devlet kurumlarına dahil edilmesi bu sürecin bir parçasıydı ve şeyhler ile kabile üyeleri arasında giderek bir güven uçurumu yarattı. Çiftçiler topraksız kaldı ve toprak sahibi olan ve kâr karşılığında onlara geri kiralayan şeyhlere giderek daha fazla bağımlı hale geldi. Bu şekilde davranarak, şeyhler artık topluluklarının çıkarları doğrultusunda hareket ediyor olarak görülmedi. Bu Osmanlı politikaları, su gibi kıt kaynaklar üzerindeki rekabetle birlikte, kabileler arası çekişmeleri artırdı. Bu bağlamda, Şiilik, kabilelerin ilişkilerini yeniden şekillendirebilecekleri yeni bir sembolik çerçeve sundu. Birçoğu Şiiliği, Osmanlı'nın Sünni İslam'a bağımlılığı dayatma politikasına karşı çıkmanın mükemmel bir yolu olarak gördü.

Bu aksiliklere rağmen, kabileler Osmanlı dönemi boyunca bir ölçüde özerkliklerini korumayı başardılar. Ancak İngiliz mandası farklı bir hikayeydi. Irak'taki İngiliz yönetimi, kabilelerin gücünü daha da zayıflatmak için elinden gelenin en iyisini yaptı. Dahası, İran, Irak, Suriye ve Türkiye arasında yeni çizilen sınırlar, büyük Irak kabilelerini böldü ve göçebeliği bir yaşam biçimi olarak neredeyse sona erdirdi. [68] Osmanlılar gibi, İngilizler de eğitimli, kentli Sünni Iraklıları tercih etti ve bu varlıklı Sünniler, kırsal kesimdeki muadillerinden ve daha da radikal bir şekilde Şiilerden uzaklaşmaya başladılar. [69]

Ardışık rejimlerin merkezileştirme politikalarının kümülatif etkisi kısa sürede hissedildi. 1920'lerde Irak devleti kurulduğunda, taşra aşiret liderleri etkilerinin çoğunu kaybetmişti. Bu liderlerin aşiret mensuplarının çıkarlarını temsil edememesi, kentli Sünni elitin yükselen gücüyle birlikte, onların meşru ve etkili siyasi aktörler olmalarını engelledi. Sünni aşiret mensupları bunun yerine Sünni elitle ittifak kurarak devlet kurumlarına katıldılar. Sonunda, Irak ordusunun ve güvenlik aygıtının omurgasını oluşturacaklardı. Onlar için ulusal kimlik, aşiret kimliğinin önüne geçti. Kırsal kesimdeki Sünniler de kısa sürede aynı sonuca vardılar. Devlet için çalışan kırsal kesimden gelen insanlara sunulan mesleki ve ekonomik fırsatlar, onları aşiret kimliklerinin pahasına yeni ulusal kimliği

vurgulamaya yöneltti. Çıkarlarının giderek devletle birlikte olduğuna inanmaya başladılar.

Şiiler ise farklı düşünüyordu. Onlara göre ordu, özerkliklerine bir tehditti ve çoğu askere alınmayı reddetti. [71] 1935'ten 1937'ye kadar, 1920 devriminden sonra yeni devlette rol alamayan şeyhlerin önderliğinde Şii bölgelerde aşiret ayaklanmaları yaşandı. [72] Ordu bu isyanları bastırdı, böylece aşiret sistemini zayıflattı ve birçok Şii'nin orduya ve diğer devlet kurumlarına katılmasına yol açtı. Şiilerin devlet sistemine entegre olmasıyla, aşiretlerin siyasi bir güç olarak etkisi daha da azaldı. Hızlı kentleşme süreci ise bu etkiyi neredeyse tamamen ortadan kaldırdı.

Yirminci yüzyılın ortalarında, topraksız köylüler giderek artan sayılarda şehirlere göç etti. 1958'de Irak Cumhuriyeti ilan edildiğinde, aşiret sistemi iktidarın en uç noktalarına itilmişti. Ancak sosyal düzeyde, aşiretlerin sosyal dayanışma ağları, şehirlere göç eden köylüler için faydalı oldu. Bu ağlar, yeni göçmenlere bağlantılar, barınma, mali yardım ve koruma sağladı.

Yeni kentleşmiş elit kesim, kabileleri modernleşmeye karşı çıkan, çağ dışı bir kurum olarak görüyordu. Bu önyargılar devlet politikasına da yansıdı. Devlet, kabilelerin düzenlemelerini ve ayrıcalıklarını durdurdu ve 1958 toprak reformları, şeyhlerin topraklarından mahrum bırakılarak güçlerinin zayıflatılması amacıyla tasarlandı. Ancak yeni güçlenen Cumhuriyetçi elit kesim arasında bu kabile karşıtı duygu uzun sürmedi ve kabilelerin gizli gücü kısa sürede kendini gösterdi.

Başka biri de kabilelerin gücünü fark etti: Saddam Hüseyin. 1980'lerin sonlarından itibaren, İran'ı işgalinin yıkıcı etkileri ve ardından gelen kan dökülmesi Irak devletinin gücünü zayıflattıktan sonra, Saddam daha derin bir kabileleşme sürecine başladı. Kendi kabilesinden, Auja'nın *El-Bu Nasir* kabilesinden insanları kilit pozisyonlara yerleştirdi; bu süreci, 1990'da Kuveyt'i işgal etme yönündeki felaket niteliğindeki kararından ve 1991'de Amerikalılar karşısında aldığı yenilgiden sonra hızlandırdı. Bu felaket yenilgiden sonra Saddam Hüseyin, güvenebileceği bir iç çevreyle kendini kuşattı ve kabile kayırmacılığı ağı kurdu.

Kabileleştirme süreci, ordu, seçkin Cumhuriyet Muhafızları, polis ve güvenlikle ilgili görevler de dahil olmak üzere güvenlik güçlerini, diktatörün kendisine tamamen sadık olduğuna inandığı kişilerle doldurmaya odaklandı. [74] Devlet temel hizmetleri yerine getirmekte ve memurlarının

maaşlarını ödemekte zorlanırken, iç güvenliği sağlamak için giderek daha fazla kabilelere güvenmek zorunda kaldı. Sonuç olarak, Saddam Hüseyin'e sadık kabileler kamu düzeninden sorumlu tutuldu. Ancak tüm kabileler rejimle işbirliği yapmadı. 1990'larda, *Jabbur* , *Ubeid* ve *Dulaim* konfederasyonlarının önderliğindeki bir kabile ittifakının Saddam Hüseyin'i devirmek için bir komplo kurduğu iddia edildi. [75]

2003'te ABD önderliğindeki Irak işgali ve işgalinden sonra kabileler için fırsat yeniden doğdu. Ordu da dahil olmak üzere devlet kurumlarının dağıtılması, kabilelerin doldurabileceği kurumsal ve sosyal bir boşluk yarattı. Burada da devlet, kabileciliğin yeniden canlanmasında kilit rol oynadı. 2003 ile 2006 yılları arasında kabileler ya devletle savaştı ya da devlet için savaştı.

Bush yönetimi, El Kaide'nin Irak kolunu topraklarından çıkarmak için Sünni üçgeninden aşiretleri görevlendirdi. Irak Oğulları veya Uyanış Konseyleri bayrağı altında örgütlenen Sünni aşiretler, El Kaide'nin Irak kolunun askeri omurgasını kırmada ve kırılgan devleti güçlendirmede belirleyici oldular. Ancak Bağdat'ta, Şii ağırlıklı Maliki hükümeti bu Sünni Konseylerden şüphelendi ve savaşçılarını Irak güvenlik güçlerine entegre etme konusunda Amerikan vaatlerini yerine getirmeyi reddetti. Maliki'nin ayrımcı politikaları, özellikle devleti savunmak için çok şey riske atmış olan aşiret mensupları olmak üzere Sünni toplumu yabancılaştırdı. Başbakanın kararı, El Kaide'nin küllerinden yeniden doğmasına ve Sünni aşiretleri saflarına katmasına olanak tanıyan bir tepkiye yol açtı. Ancak bu sefer hedef Bağdat'tı.

Ancak, Sünni aşiretlerini Irak'taki gelişen dramda pasif seyirciler veya yabancı işgalcilerin ya da isyancı grupların emirlerini yerine getiren yükleniciler olarak göstermek yanıltıcı olurdu. Aşiretlerin iradeleri vardır ve topluluklarının çıkarlarını ilerletmek için hareket ederler. Pragmatizmleri ve soğukkanlı gerçekçilikleriyle bilinen aşiret mensupları, yüzyıllardır hem yabancı hem de yerli düşmanları püskürterek hayatta kalmış, çelik gibi müzakereciler ve sert savaşçılardır. Aşiretler hayatta kalmayı başarmışlardır. Çıkarları için neyin iyi neyin kötü olduğunu net bir şekilde bilirler. Amerikalılar tarafından kurulan yeni düzeni topluluklarına düşman olarak gören Sünni aşiretleri, başlangıçta silahlı isyancı grupları açık kollarla karşıladılar ve koalisyon güçlerine karşı direnişe öncülük ettiler. Sünni Iraklılar, yeni siyasi düzende söz sahibi olmak ve Amerikalıları

şikayetlerini ciddiye almaya zorlamak için savaştılar. Aşiretler ve isyancı gruplar, yabancı işgale direnmek ve vatanı savunmak gibi aynı hedefleri paylaştıkları için, çıkar evliliği yaptılar.

Ancak kabileler ve Amerikalılar arasındaki balayı kısa sürdü. Bağdat'taki Amerikalı askeri yetkililer ve diplomatlar, kabilelere yerine getiremeyeceklerini bildikleri sözler vermişlerdi. Sözlerin yerine getirilmesi, tek bir adamın, Başbakan Nuri el-Maliki'nin kaprislerine ve hırslarına bağlıydı; Maliki'nin bölücü mezhepçi gündemi, Sünnilerin devlet kurumlarına entegre edilmesini imkansız kılıyordu. Obama yönetimi 2011'de tüm ABD birliklerini Irak'tan çektiğinde, Sünni kabileler Maliki rejimine karşı açık isyanın eşiğindeydi. Birçok kabile üyesi, daha önce de gördüğümüz gibi, 2006'da kendisini Irak İslam Devleti olarak yeniden adlandıran yeni canlanmış El Kaide Irak'ı da içeren paramiliter gruplara yeniden katıldı. Irak'taki derinleşen kutuplaşma, komşu ülkelerdeki Arap Baharı ayaklanmalarıyla aynı zamana denk geldi. O zamana kadar bazı Sünni kabileler, Maliki'nin mezhepçi liderliğindeki rejime savaş ilan etmişti.

Irak'taki Sünni aşiretlerinin kasıtlı olarak dışlanması ve Suriye'deki iç savaş, İslam Devleti'nin (İD) muazzam yükselişine güç veren yakıtı sağladı. İslam Devleti, kimlik odaklı bir örgütün en mükemmel örneğidir. Mezhepçilik onun oksijenidir. Ebu Bekir el-Bağdadi ve üyeleri, Sünnilerin şikayetlerini kendi çıkarları için kullandılar ve Sünni topluluğu içindeki mağduriyet duygusunu istismar ettiler. İD, kendilerini bu topluluğun sarsılmaz koruyucuları ve kollayıcıları olarak gösterdi.

Sünni aşiretlerin bazıları ya bu akıma katıldı ya da Bağdadi'nin savaşçılarının Bağdat'taki baş düşmanları Nuri el-Maliki'ye karşı en etkili silah olduğuna inandı. IŞİD'in yeniden canlanması ABD yetkilileri arasında büyük bir endişeye yol açtı ve onları daha önce yaptıkları gibi bir aşiret koalisyonu yeniden kurmaya çalışmaya itti. Ancak ABD, bir kez daha, Sünnileri güçlendirmekten çekinen Bağdat'ın Şii ağırlıklı yetkililerinden şiddetli bir muhalefetle karşılaştı.

Bütün bunlar, siyasi güç dengesinin aşiretlerin aleyhine ne kadar değiştiğini gösteriyor. Bağdat'taki mezhepçi hükümetin baskısı ve Selefi-cihatçıların zor durumu arasında sıkışıp kalan aşiret liderleri çıkmazda kaldılar. Artık topluluklarını koruyamıyor ve dış dünyayla arabuluculuk yapamıyorlardı. Amerika Birleşik Devletleri ve bölgesel güçler onları IŞİD

ve El-Kaide'ye karşı savaşmak ve Bağdat'taki Şii egemenliğindeki düzene karşı bir denge unsuru olarak yeniden canlandırmak için çabalasalar da, bunu yapmanın önündeki engeller oldukça büyük. 2014'ten beri Amerikan çabalarına rağmen, Sünni aşiretleri IŞİD'e karşı mücadelede El-Kaide'ye karşı mücadeleye kıyasla çok daha az etkili oldular. IŞİD'in muazzam yükselişi Sünni aşiretlerini zayıflattı ve siyasi bir güç olarak kalıcı düşüşlerine yol açmış olabilir.

Ulusal Altı Kimlikler ve Arap Baharı Ayaklanmaları

2010-2012 Arap Baharı ayaklanmalarından bu yana Arap Orta Doğu'daki devlet kurumlarının parçalanması, bölgedeki alt ulusal kimliklerin egemenliğinin hem nedeni hem de sonucudur. İster dini, ister etnik, ister aşiret olsun, alt ulusal kimlikler devlet sisteminin kendisinden çok daha eskidir. Ancak bu uzun süredir var olan kimlikler ulus devletin ağırlığı altında yok olmadı. Aksine, bu ulus devletlerin birçok lideri kendi siyasi çıkarları için onları beslediği için yeniden ortaya çıktılar ve yeniden gruplandılar. Otoriter rejimler, iktidarlarını meşrulaştırmak ve/veya toplumu bölmek ve siyasi olarak aktif bir nüfusun gelişimini engellemek için ulus dışındaki kimlikleri kullanmaktan son derece memnun oldular. Bu strateji, eski sömürgeci böl ve yönet stratejisinin neredeyse birebir kopyasıdır.

Dolayısıyla, alt ulusal kimliklerin yeniden canlanması, insanların mevcut sınırları veya ulus devleti reddetmesinin bir sonucu değildir. Bunun yerine, bu ikincil kimlikler devlete karşı bir direniş aracı olarak veya devlet tarafından belirli grupları ve toplulukları kendi safına çekmenin bir yolu olarak kullanılmıştır. İslamcı gruplar ve devlet dışı aktörler, rakipleri üzerinde stratejik avantaj elde etmek için din, mezhepçilik ve aşiretçiliği kullanmışlardır; bu avantajlar arasında yumuşak güç (ideal ve ahlaki üstünlük) ve sert güç (fiziksel güç) yer almaktadır. Son yıllarda, yabancı güçler de bölgedeki hedeflerine ulaşmanın bir yolu olarak alt ulusal kimlikleri kullanmıştır.

Bu güç oyunları ve dış müdahalelerin sonucu olarak, vatandaşlık ve hukukun üstünlüğü gibi modern siyasi kimliklerin Arap dünyasında yerleşmesine izin verilmemiştir. Yönetici elitlerin (ve yabancı hamilerinin) öncelikli kaygısı ömür boyu iktidarda kalmak olduğu sürece, siyasi kültür ve sivil toplum yoksullaşmaya devam edecektir. Din, aşiretçilik ve etnik

kökenin kullanımı ters etki yaratmış ve hatta siyasi açıdan felakete yol açmıştır: merkezi devlet zayıftır ve İslamcı gruplar, halk nezdinde bir ölçüde meşruiyetini koruyan ve siyasi programlarının aşiret ve etnik siyaseti aşmayı hedeflediği iddiasında bulunan tek geçerli muhalefet grubudur. Ancak siyasi İslamcılar da rakipleri kadar aşiretçidir.

Irak, Suriye ve ötesinde aşiretçiliğin yeniden yükselişi de aynı örüntünün bir parçasıdır. Rejimler ve yabancı güçler tarafından gayri resmi olarak kullanılan aşiretçilik, vatandaşlara ve İslamcı gruplara, aşiretlerin sahip olduğu birçok ulusal ve uluslararası bağlantı nedeniyle popüler ve etkili olduğu kanıtlanmış bir örgütlenme çerçevesi sağlamıştır. Aşiretler ayrıca, işlerine geldiğinde yöneticilerle ittifak kurarak halk düzeyinde meşruiyetlerini güçlendirmiş ve bu kırılgan yönetici elitlerin varlığını sürdürmesine yardımcı olmuşlardır.

Şu anda Orta Doğu ve Kuzey Afrika'daki siyasi kimlik, hem resmi hem de gayri resmi olarak devletler, dini gruplar ve devlet dışı aktörler tarafından yönlendiriliyor. Ve bu gruplar aracılığıyla hareket eden yabancı güçler tarafından da etkileniyor. Tüm bu aktörlerin ortak noktası, böl ve yönet taktiklerini kullanmaya devam ederek halkın iradesini ellerinden almalarıdır.

Adalet, özgürlük ve onur çağrılarıyla dolu Arap Baharı'nın ilk dalgasının bunu değiştirmesi bekleniyordu. Protestocular, eski rejimin yıkılmasından daha fazlasını istiyorlardı. Tamamen yeni bir *fikir* sistemi istiyorlardı. Vatandaşlık ve sivil toplum gibi kültürel ve sosyal açıdan tarafsız kapsayıcı siyasi kavramların, bölücü, eskimiş ve başarısız böl ve yönet politikalarının yerini aldığı bir sistem.

11

Arap Baharı Ezildi

“EĞER BENİ GÖRMEZSENİZ, KENDİMİ YAKACAĞIM.” [1]

Bunlar, 26 yaşındaki Muhammed Bouazizi'nin 17 Aralık 2010 Cuma günü Tunus'un Sidi Bou Zid kentindeki memleketinde valilik binasının önünde dururken söylediği iddia edilen sözlerdir. Yakma veya kendini yakma eylemi, son yıllarda Kuzey Afrika'da sembolik bir ağırlık kazanmıştır. [2] " *Harraga* " (veya yakma) terimi, Cezayirce " *harga* " (yakmak) kelimesinden gelir. Bu terim, Avrupa'ya ulaşmak için hayatlarını riske atmaya hazır yoksul gençleri tanımlamak için kullanılmıştır. [3] Harraga kelimenin tam anlamıyla sınırları yakmak anlamına gelir ve genellikle derme çatma teknelerde veya bir kamyonun altında yasa dışı seyahat etme ve evden ayrılmadan önce kimlik belgelerini yakma fikrini temsil etmeye başlamıştır.

Bu durum, yozlaşmış, adaletsiz bir sisteme karşı sembolik bir isyan eylemi ve hiçbir şey sunmayan kasvetli bir geleceğin reddi haline geldi. Yaktığınız sadece kimlik belgeleriniz değil; eski hayatınız, eski haliniz. Günlük yaşam giderek aşağılanma, onur kırıcı durumlar ve umutsuzlukla eş anlamlı hale gelirken, Arap dünyasındaki gençlerin endişe verici derecede büyük bir kısmı kaybedecek hiçbir şeyleri kalmadığını hissediyor.

Kitap, analitik çerçevesindeki üçüncü temel güç olan halkın eylemliliğine şimdi daha kapsamlı bir şekilde odaklanıyor. Arap Baharı, hem yabancı müdahaleye hem de yerel otoriterliğe doğrudan bir meydan okumayı temsil ediyordu. Daha sonra da belirttiğim gibi, Arap Baharı ayaklanmalarının coğrafi genişliği, halkın hoşnutsuzluğunun, bölgeyi bir

asırdan fazla bir süredir bölmek ve yönetmek için kullanılan mezhepsel kimliklerin ötesine geçtiğini göstermektedir.

Arap Baharı Yeniden İnceleniyor: Tetikleyici Unsurlar

Muhammed Bouazizi'nin ölümünün ardından, onun anısına ve Ben Ali'nin yozlaşmış polis devletine karşı protestolar Tunus genelinde yayıldı. [4] Bunlar, yıllarca süren siyasi baskıya, ekonomik adaletsizliğe ve sistematik yoksunluğa karşı kendiliğinden bir tepkiydi. Batı'da Tunus, yıllarca liberalleşme ve laiklik modeli olarak övülmüştü. Ancak yüzeyin altında, Ben Ali rejimi muhaliflere sıfır tolerans gösteriyordu ve Tunus halkının karşı karşıya kaldığı ciddi sosyoekonomik sıkıntıya hiç aldırış etmiyordu. 1987'de otoriter başkan Habib Bourguiba'yı deviren kansız bir darbeyle iktidara geldikten sonra Ben Ali, insanların haklarına saygı duyacağına ve başkanlık dönemlerinin uzunluğuna (ve sayısına) anayasal sınırlamalar getireceğine söz vermişti.

Ancak daha açık bir siyasi sistem vaatleri kısa ömürlü oldu. [5] 1990'ların başlarında İslamcı muhalefete karşı sert bir tavır takındı ve Ennahda Partisi üyelerini hedef aldı. (Ennahda, Müslüman Kardeşler'in Tunus koluydu, ancak grup artık Mısır köklerinden sıyrılıp kendi kimliğini geliştirdi). Ennahda, toplumdaki çalışmaları nedeniyle halk desteğine sahipti. Ben Ali'nin gözünde bu, onları bir tehdit haline getiriyordu. 1990 ile 1992 yılları arasında en az 8.000 üyesini hapse attırdı. [6]

1989 ve 1994 yıllarında Ben Ali, cumhurbaşkanlığı seçimlerinde tek adaydı ve oyların %99'unu aldı. 1999'da ise, iki önemsiz siyasetçinin kendisine karşı yarışmasına izin vermesine rağmen yine %99 oy aldı. 2002 yılında, onun emriyle, parlamento anayasal olarak belirlenen üç ardışık cumhurbaşkanlığı dönemi sınırını kaldırdı ve yerine cumhurbaşkanları için yetmiş beş yaş sınırı getirdi. Bu yeni kurallar, birinin otuzlu veya kırklı yaşlarında göreve gelmesi durumunda, fiilen ömür boyu cumhurbaşkanı olacağı anlamına geliyordu.

2004'te Ben Ali oyların %94,5'ini alarak kazandı. (Kendi seçtiği rakiplerinden biri ona oy verdiğini açıkladı. [7]) 2009'da oyları biraz düştü ama yine de %90'ın biraz altında kaldı. Aralık 2010'da Sidi Bou Zid protestoları patlak verdiğinde, Ben Ali yaş sınırını aşmak ve bir dönem

daha görev yapmak için anayasayı kendi lehine değiştirmeye hazırlanıyordu. [8] Bu onun altıncı dönemi olacaktı.

Ben Ali, her türlü muhalefeti bastırmak için polise güveniyordu. İçişleri Bakanlığı, siyasi emellerini gerçekleştirmek için tercih ettiği silahtı. Polisin aksine, Tunus ordusu küçüktü ve siyasi hayatta rol oynamıyordu. Devlet destekli muhaliflerin öldürülmesi ve ortadan kaybolması, Mısır, Irak, Libya ve Suriye'deki askeri rejimler kadar yaygın değildi. Ben Ali rejimi, siyasi rakiplerini uzun süre hapse atmaya ve onlara adil yargılanma hakkını tanımamaya odaklandı. Adalet sistemindeki bu yozlaşma, siyasi hayata da yansıdı. Kayırmacılık ve himayecilik tüm siyasi sisteme nüfuz etmişti. Ben Ali, sistemi kendi ve eşi ile ailesinin çıkarı için sömürdü. Devlet fonlarından yüz milyonlarca ABD doları (bazıları milyarlar diyor) zimmetine geçirdi ve parayı yabancı banka hesaplarında sakladı.

Tunus'ta 2010'daki ayaklanmadan yıllar önce, özellikle cumhurbaşkanı ve eşine en yakın olan iktidar elitinin aşırı lüks yaşamı nedeniyle toplumsal hoşnutsuzluk artıyordu. Kamu sektörünün kademeli olarak tasfiye edilmesi, devletin sağlık ve eğitim sektörlerinden çekilmesi ve genç işsizliğinin yükü, siyasi ve iş dünyası elitleri ile halk arasındaki uçurumu derinleştirmişti.

Bağımsızlık sonrası Orta Doğu'daki otoriter rejimler, çoğu zaman aynı stratejileri kullanarak, sömürgeciliğin baskısını yeniden ürettiler. Arap Baharı, umarız ki Orta Doğu'da kendi kaderini tayin etme, temsil, kapsayıcılık ve mezhepsel kimliğin ötesine geçen bir vatandaşlık vizyonu ilkelerine göre hükümet kurmak için ikinci bir şansı müjdeleyen, halk arasında yükselen ikinci bir hoşnutsuzluk dalgası olarak görülebilir.

Gerçekten de, Arap Baharı protestoları birleştirici bir deneyimdi. Toplumun tüm kesimleri protestolara katıldı: işçiler, köylüler, fabrika işçileri, memurlar, aydınlar, sendikalar, muhalefet partileri, orta sınıf, hatta güvenlik güçleri mensupları. [9] Tunus'ta isyanlar, aşırı yoksulluk içinde yaşayan insanların yoğun olduğu kentsel ve kırsal alanlarda patlak verdi. Bu noktaya kadar kendilerini güçsüz ve haklarından mahrum hissetmişlerdi. Özellikle işçi sınıfı, elitlerin tutulmayan vaatleri ve kötüleşen ekonomik durum nedeniyle acı çekmişti. Ailelerini geçindirme mücadeleleri imkansız bir hale gelmişti. Protestolar, bu farklı grupları yeni, ortak bir amaçla bir araya getirdi.

Eğer Muhammed Bouazizi'nin kendini yakması Tunus'taki kitlesel protestoların katalizörü olduysa, Mısır'da tetikleyici olay İskenderiye'nin

Sidi Gaber bölgesinde 28 yaşındaki Halid Said'in ölümü oldu. İki polis, Halid'i bir internet kafeden sürükleyip, uyuşturucu alışverişinden elde ettikleri ganimetleri paylaşırken fotoğraflarını çektiği için döverek öldürdü. [10] İlk başta polis, Halid'i uyuşturucudan ölen bir bağımlı olarak göstermeye çalıştı. [11] Ancak Halid'in kardeşi, genç adamın morgdaki morarmış ve hırpalanmış bedeninin fotoğraflarını çekmeyi başardı. Daha sonra bu fotoğrafları internette yaydı.

Halid Said'in tecavüze uğramış bedeninin fotoğrafları viral oldu. Bu fotoğraflar büyük bir öfkeye yol açtı ve bir yıl süren protestoları tetikledi. Bu protestolar sırasında, "Hepimiz Halid Said'iz" sloganı güçlü bir birleştirici slogan haline geldi çünkü onun deneyimi, özellikle de genç nüfusu olmak üzere Mısır halkının büyük bir bölümünde yankı buldu. Teoride, ifade özgürlüğü Mısır Anayasası (45, 47 ve 48. maddeler) tarafından güvence altına alınmıştır, ancak pratikte ülke, 1981'de Enver Sadat'ın suikastından beri olağanüstü hal altındaydı. Bu olağanüstü hal yasaları, ifade özgürlüğünü kısıtlamak, sivil özgürlükleri bastırmak ve siyasi muhalefeti susturmak için kullanıldı. Halid'in anısına düzenlenen kitlesel protestolar yayıldı ve Tunus'taki olaylardan ilham alarak, Mübarek üzerinde sürekli bir baskı oluşturacak ve devrilmesini sağlayacak kadar ivme kazandı.

Şubat 2011'de Suriye'de, Ürdün sınırına yakın, az gelişmişliğiyle bilinen uzak bir kırsal bölge olan Daraa'da protestolar başladı. Protestolar, bir grup öğrencinin tutuklanması, gözaltına alınması ve işkence görmesiyle tetiklendi. Öğrenciler bir okul duvarına rejim karşıtı grafitiler çizmişlerdi. Aileleri serbest bırakılmaları için polis karakoluna gittiğinde, güvenlik görevlileri onlarla alay etti ve herhangi bir bilgi vermeyi reddetti. [13] Çocuklara yapılan işkence haberleri yayıldıkça, halkın öfkesi de arttı. Birkaç gün içinde Daraa ve Şam'da protestolar düzenlendi. Baba ve oğul Esadlar, muhalefeti bastırmak için işkence kullanmalarıyla tanınıyordu. [14] Bu nedenle, Suriyeliler için Beşar Esad'ın, her zamanki gibi, protestoculara demir yumrukla vurması ve bu süreçte barışçıl bir ayaklanmayı silahlı bir çatışmaya dönüştürmesi şaşırtıcı değildi. [15] Çatışmanın daha sonra uluslararasılaşması, özellikle El-Kaide ve IŞİD savaşçılarının akını, ülkeyi kasıp kavuran topyekün bir iç savaşa yol açtı.

Libya'da da, Albay Muammer Kaddafi'nin kırk iki yıllık iktidarının sona ermesiyle olaylar şiddete doğru bir dönüş yaptı. Kaddafi, barışçıl isyanı

bastırmak için silahlı paralı askerler kullandı ve böl ve yönet taktiğinin son bir girişiminde kafa karışıklığı ve kaos yaratmaya çalıştı. Protestocuları "sıçanlar" ve "hamamböcekleri" olarak nitelendirdi ve sadakatsizlikleri nedeniyle "katledilmeleri" gerektiğini söyledi. [16] Libyalı yönetici, korku salmak amacıyla yaptığı (ancak daha sonra Libyalı lideri hicvetmek için bir DJ tarafından dans parçasına uyarlanan) bir konuşmada protestocuları "sokak sokak" ve "ara sokak" avlayacağını tehdit ederken, şiddet ülke genelinde tırmandı ve sivilleri korumak için BM tarafından yetkilendirilmiş bir NATO müdahalesini tetikledi. Kaddafi saklandı, ancak sonunda isyancılar tarafından bulundu ve dövüldü, cinsel saldırıya uğradı, işkence gördü ve öldürüldü; bunların hepsi kameralar önünde gerçekleşti. [17]

Arap Baharı'nın ardından Arap ülkelerinde yaşanan son çöküşlerin ardında hiçbir gizem yok. On yıllarca diktatörler, yönettikleri ülkelere ulusal birlik perdesi diktiler. Ancak bu perde artık yırtıldı ve devlet ile toplum arasında ve toplumun kendi içindeki derin ayrılıklar apaçık ortada. Baskının kalkması, bölgesel bağlılıkların ve alt ulusal kimliklerin yeniden ortaya çıkmasına ve nüfuz için rekabet etmesine olanak sağladı. Diktatörler döneminde, tüm bu rekabet eden eğilimlerin bir araya gelebileceği güçlü bir birleştirici ulusal mit yoktu. Derin bir kurumsal kriz ve tam bir fikir boşluğu, bu devletleri çöküşün eşiğine daha da yaklaştırdı. Yemen bunun en iyi örneğidir. On yıllarca süren diktatörlük, yandaş kapitalizm, başarısız kalkınma ve dağılmanın eşiğindeki bir sosyal yapıyla, Yemen Arap ayaklanmalarının dinamiklerini hiçbir yerde bu kadar iyi yansıtamaz.

Arap Baharı'nın Şifresi: Yemen

Kasım 2011'de, Cumhurbaşkanı Ali Abdullah Salih, otuz iki yıllık iktidarına karşı aylarca süren halk protestolarının ardından istifa etmeyi kabul etti. Yemen, Arap Baharı'nın patlak vermesinden çok önce de harap haldeydi. Kuruluşundan neredeyse itibaren ülke, şiddetli yoksulluk, siyasi istikrarsızlık ve aşiret savaşlarının zehirli bir karışımından muzdaripti. Yemen Cumhuriyeti, 1990 yılında Arap Yemen Cumhuriyeti (Kuzey Yemen) ve Yemen Demokratik Halk Cumhuriyeti'nin (Güney Yemen) birleşmesiyle kuruldu. Ancak ilk umutlara rağmen, birleşme, iki Yemen arasında on yıllardır biriken uzun süreli sorunları çözmedi. 1994'te, Kuzey'e sadık olanlar ile Güney'den gelen ayrılıkçılar arasında kısa süreli bir iç

savaş çıktı; bu savaş, Güney'deki ayrılıkçıların yenilgisiyle sonuçlandı ve Kuzey ile Güney arasındaki güvensizliği derinleştirdi.

Yemen'in her iki bölgesindeki iç sorunlar ve sürekli var olan Kuzey-Güney ayrımı, siyasi manzarayı daha da karmaşık hale getirdi. Yeniden birleşmenin hemen ardından Salih, Güney elitini kendi safına çekmeye çalıştı, ancak gerilimler ve şüpheler devam etti. 2000'li yıllarda, *Hirak* olarak bilinen Güney gruplarının oluşturduğu bir protesto hareketi, bölgesel özerklik çağrısında bulundu.

Kuzeydeki durum da sorunluydu. Aynı yıllarda, bölge, hükümet güçleri ve aşiret Selefi müttefiklerinin Şii Husi isyancılarla çatışması sonucu, beklenenden fazla iç çatışmaya sahne oldu. Husiler, Sa'ada valiliğindeki ata yurtlarının çevresinde önemli toprak kazanımları elde etmeyi başardılar. [19] Ancak insan kaybı çok büyüktü: 2010 yılına kadar, çatışmalar nedeniyle 300.000'e kadar insan yerinden edilmişti.

Bir diğer sorun da güç dağılımıydı. Birleşme anlaşması çok partili bir sistem ve serbest seçimler vaat ediyordu, ancak 1978'den beri Kuzey Yemen'i yöneten Salih, gücü kendi elinde topladı. Otuz iki yıllık başkanlığı boyunca, askeri, aşiret, din adamı ve iş dünyası liderlerini kapsayan karmaşık bir himaye sistemi kurdu ve aşiretleri birbirine karşı kullandı. Salih, Güney ayrılıkçılarına ve diğer düşmanlarına karşı stratejik avantaj elde etmek için El-Kaide gibi aşırılıkçı gruplarla bile işbirliği yaptı. Kısa süre sonra, başkanın sadıkları, hükümet kurumları, iş dünyası, aşiretler ve dini kurumlar da dahil olmak üzere toplumun tüm kesimlerinde bulunabiliyordu.

Suriye'nin Hafız Esad'ının oğlu Beşar'la, Mısır'ın Hüsnü Mübarek'inin oğlu Cemal'le ve Libya'nın Muammer Kaddafi'sinin oğlu Seyf'le yaptığı gibi, Salih'in de seçkin Cumhuriyet Muhafızları komutanı oğlu Ahmed Ali'yi kendisinin yerine geçmesi için yetiştirdiği yönünde haberler vardı. [21] Bu durum, Salih'in aile çevresi dışındaki destekçileriyle bir ayrılığa neden oldu çünkü tahmin edileceği üzere kendilerini dışlanmış ve dezavantajlı hissettiler. [22]

Siyasi olarak Yemen'e Genel Halk Kongresi (GPC) hakimdi. Ancak GPC'nin asıl görevi Yemen halkı adına çalışmak değil, cumhurbaşkanını tüm düşmanlara karşı savunmaktı. Kongre üyeleri arasında Arap milliyetçileri, İslamcılar, aşiret liderleri ve hem sol hem de sağdan kamu entelektüelleri bulunuyordu. Muhalefet partileri marjinal kalmaya devam

etti, ancak birçoğu rejim tarafından ele geçirildi; bunlardan biri de 1990 yılında aşiret liderleri, iş adamları ve Müslüman Kardeşler'in bazı fraksiyonlarından oluşan muhafazakar bir koalisyon tarafından kurulan *Isla'ydı* .

Gücü tekeline almak için kullandığı en etkili silahlardan biri de Amerika Birleşik Devletleri ile olan ilişkisiydi. 11 Eylül 2011'deki Amerikan topraklarına yapılan saldırılardan sonra Yemen, ABD'nin Küresel Terörle Savaşında kilit bir ülke haline geldi. Bu durum, Salih'in Amerika Birleşik Devletleri'ne Yemen'de El-Kaide ve destekçileriyle mücadelede serbest el verme karşılığında Amerikalılardan değerli kaynaklar elde etmesine olanak sağladı. Bush ve Obama yönetimleri, Salih'in yıllar boyunca radikal İslamcılara sığınak sağlamakta suç ortağı olduğunu bilmelerine rağmen, onun yolsuzluğuna ve otoriterliğine göz yumdular.

2011'de Salih'e karşı kitlesel protestolar patlak verdiğinde, çoğu siyasi partinin hâlâ eski düzeni korumakta çıkarı vardı. Bu nedenle, halkın muhalefetinin çoğu, siyasi sistemin sınırlarında faaliyet gösteren gayri resmi sosyopolitik hareketlerden geliyordu. Husiler ve güneydeki Hirak hareketi en aktif muhaliflerdi. [25] Her ikisi de Salih'in otokrasisinin yükselişini kınamış ve gelişmemiş bölgelerindeki ekonomik yatırım eksikliğinden yakınmıştı. Ekonomik ve siyasi şikayetlere ek olarak, Husiler ve Hirak'ın kimlik konusundaki görüşleri Salih ve yandaşlarından farklıydı. Husiler (ve hâlâ da öyledirler) son derece bağımsızdırlar ve bölgelerinde faaliyet gösteren aşırı muhafazakâr Selefiler tarafından tehlikeye atıldığına inandıkları Zeydi kimliklerini savunmaya kararlıdırlar. [26]

Benzer şekilde, Hirak hareketini oluşturan Güneyliler de kimliklerinin Kuzey'in baskın aşiret yapısıyla bağdaşmadığına inanıyorlar. Bu gerilimler Arap Baharı'ndan çok önce de mevcuttu. Ancak yıllar içinde Salih'in böl ve yönet taktikleri bunları o kadar şiddetlendirdi ki, patlamayı bekleyen bir zaman bombasına dönüştürdü. Arap Baharı işte o an oldu.

Arap Baharı protestoları, Mısır'da Mübarek'in iktidardan devrilmesinin ardından Yemen'de başladı. Arap dünyasında Mübarek dokunulmaz, yerinden oynatılamaz bir figür olarak görülüyordu. Onun gidişi her şeyin mümkün olduğunu gösterdi. Gençlerden, sivil toplum örgütlerinden (STK'lar) ve demokrasi aktivistlerinden oluşan bir koalisyon, bu fırsatı değerlendirerek Salih'in gitmesi için sokaklara döküldü. Mısır'daki Müslüman Kardeşler'de olduğu gibi, Yemen'in ana İslamcı partisi Islah da

başlangıçta protestolara katılmadı. Ancak protestolar ivme kazandıkça, Islah gibi daha resmi muhalefet partileri de katıldı; ancak protestoları başlatan aktivistler, Islah'ın Salih rejimiyle olan belirsiz ilişkisinden şüphe duyuyorlardı. Islah'ın ayaklanmaları ele geçirmeye ve demokrasi aktivistlerini meydanlardan uzaklaştırmaya çalıştığı yaygın olarak bildirildi. Rakip protestocu gruplar arasında gerilimler ve kavgalar kısa sürede yaşanmaya başladı.

Haziran 2011'de, cumhurbaşkanlığı yerleşkesindeki bir camiye düzenlenen bombalı saldırıda Salih ağır yaralandı. Cumhurbaşkanı tıbbi tedavi için Suudi Arabistan'a götürüldü ve bu durum ülkeyi belirsizlik içinde bırakarak siyasi krizi çözümsüz bıraktı. Oğlu Ahmed cumhurbaşkanlığı sarayına taşındı, ancak Salih karşıtı güçler örgütlenmeye devam etti. 18 Mart 2012'de askeri keskin nişancılar elliden fazla göstericiyi öldürdü ve onlarcasını yaraladı. Baskının vahşeti, siyasi kuruluşu rahatlığından uyandırdı. Günler içinde, üst düzey yetkililerin saf değiştirme sayısı arttı. Parlamento bakanları, diplomatlar, aşiret liderleri ve askeri subaylar cumhurbaşkanına olan desteklerini geri çekerek protestoculara katıldılar. Ancak protestolar yoğunlaştıkça şiddet de arttı.

Yaralanmasının üzerinden üç ay geçtikten sonra Saleh Yemen'e döndü. Ancak şiddetli çatışmaya bir çözüm bulunamayınca, sadık adamları artık sokaklarda muhalif milislerle açıkça karşı karşıya geliyordu. Amerika Birleşik Devletleri, Yemen'in ve yöneticisinin geleceği konusunda çelişkili mesajlar göndermeye devam etti. Buna rağmen Obama yönetimi ona onurlu bir çıkış yolu ve yargılamadan muafiyet teklif ederek, Arap dünyasının en yoksul ülkesinin başında geçirdiği on yıllar boyunca yağmaladığı milyarlarca ABD dolarını elinde tutmasına izin verdi.

Sahada çatışmalar giderek daha sık yaşanıyordu ve Suudi Arabistan liderliğindeki Körfez İşbirliği Konseyi (KKK) devreye girdi. ABD ve Avrupa Birliği'nin (AB) desteğini alan KKK, Salih'in ayrılmasını sağlayacak bir anlaşma için baskı yaptı. Salih, Ali Mohsen ve etkili El-Ahmar aşiretinin üyeleri de dahil olmak üzere Yemen'deki üst düzey isimlerle istişarelerde bulundular. 2002 yılında kurulan muhalif partilerin ittifakı olan Ortak Toplantı Partileri de görüşüldü. Ancak diğer tarafların yokluğu dikkat çekiciydi. Kuzeydeki Husiler, güneydeki Hirak ve demokrasi aktivistleri gibi önemli paydaşlar müzakerelerden dışlandı. Suudi Arabistan, güney komşusunun liderliğinde personel değişikliğine hazırdı,

ancak Husiler veya demokrasi aktivistleri gibi rakip Sünni olmayan grupların güçlenmesinden korkarak rejim değişikliğine hazır değildi.

Salih zaman kazanmaya çalıştı ancak sonunda kaçınılmaz olana boyun eğdi ve Kasım 2011'de görevi bıraktı. Ardından iktidar, Salih'in yakın müttefiki ve başkan yardımcısı Abd-Rabbu Mansur Hadi'ye devredildi ve Şubat 2012'de seçimler yapıldı. Gerçekte ne kadar az şeyin değiştiğini gösteren bir hamleyle, Hadi tek aday oldu.

Teoride, artık ulusal diyalog için bir çerçeve mevcuttu. Bu, anayasada değişikliklere, askeri ve güvenlik aygıtında reformlara ve 2014'te yeni başkanlık seçimlerinin yapılmasına olanak sağlayacaktı. Ancak Körfez İşbirliği Konseyi anlaşması ve Salih'in ayrılması, mevcut siyasi sistemi sadece yeniden düzenledi. Tek değişiklik, iktidardaki elit içindeki güç dengesinde oldu. Salih'in gitmesiyle, siyasi düzenin üyeleri ve rakipleri ayrıcalıklar ve kaynaklar için mücadele etmeye başladı. Salih kampı zayıflamış olsa da, rakipleri onun yokluğundan tam olarak faydalanamadı. Başkan Hadi'nin kendi bağımsız bir güç tabanı yoktu ve bir dizi düşmanla karşı karşıyaydı. Otoritesi, çeşitli kesimlerden gelen saldırılarla ölümcül bir şekilde zayıflatıldı: Arap Yarımadası El-Kaidesi (AQAP); güney ayrılıkçıları; Salih yandaşları ve Husi isyancıları. Ekonomik gerileme ve artan yolsuzluk, son darbeyi vurdu. Hadi'nin zaten kırılgan olan başkanlığı, bu sürekli baskıya dayanamadı.

Eylül 2014'te, ordunun bazı kesimlerinin yanı sıra Körfez İşbirliği Konseyi anlaşmasından hayal kırıklığına uğramış sivillerin de dahil olduğu farklı güçlerden oluşan bir koalisyon, kuzeyden gelen Husi isyancılara katılarak başkent Sana'ya saldırdı ve Hadi hükümetini geri çekilmeye zorladı.

Ancak Suudi Arabistan, Körfez İşbirliği Konseyi (GCC) anlaşmasını savunmaya ve Yemen'deki güney sınırında Husiler üzerindeki yükselen İran etkisini dizginlemeye kararlıydı. Mart 2015'te krallık, Şii Husileri geri püskürtmek ve Hadi'yi iktidara geri getirmek için Arap devletlerinden oluşan bir koalisyon kurdu ve askeri bir harekat başlattı. O zamandan beri ülke, batı ve kuzeyde Husi kontrolündeki bölgeler ile güney ve doğuda hükümet ve Suudi destekçilerinin kontrolündeki bölgeler arasında bölünmüş durumda.

Eski Kuzey-Güney ayrımı, Suudi liderliğindeki koalisyonun bir parçası olan Güney ayrılıkçılarının Ağustos 2019'da Yemen'in uluslararası alanda

tanınan hükümetinden Aden şehrini ele geçirmesiyle savaş içinde başka bir savaşa dönüştü. Güney ayrılıkçıları Husilerle savaşsalar da, Yemen'in güneyinde bağımsız bir devlet kurma gibi kendi gündemleri var; bu da Yemen'i daha da parçalıyor.

BM ve insan hakları örgütleri, bu savaş sırasında tüm savaşan tarafları insan hakları ihlalleri işlemekle suçladı. Sonuç olarak, bölgenin en yoksul ülkesi "yavaş bir ölüm" sürecinde. Binlerce sivil öldürüldü, binlercesi yaralandı ve iki milyondan fazla insan yerinden edildi. Çatışmanın ilk iki yılında ölümlerin üçte biri çocuktu. Gıda kıtlığı yaşanıyor. Birleşmiş Milletler İnsani İşler Koordinasyon Ofisi'ne (OCHA) göre, Yemen'de yedi milyon insan açlık sınırında ve beş yaşın altındaki 2,3 milyon çocuk yetersiz beslenmeden muzdarip. Suudi liderliğindeki koalisyonun tekrarlanan bombardımanlarının ağırlığı altında altyapı çöktü. Suudiler, sivilleri kasıtlı olarak hedef almadıklarını ısrarla belirtiyorlar, ancak Batı'dan tedarik edilen gelişmiş askeri uçakları, birçok kez askeri olmayan binalara bomba attı. Husilerin sivil halk arasında göz önünde saklandığını iddia ediyorlar.

Sağlık sisteminin çökmesi, su ve elektrik kıtlığıyla birlikte Yemen'i yeni bir tehdide karşı savunmasız hale getirdi: kolera. [31] 2017'de üç aylık bir dönemde kolera 2.000'den fazla insanı öldürdü ve yarım milyondan fazla kişiye bulaştı; bu da son zamanların en kötü salgınlarından biri oldu. [32] İnsani durum her geçen gün kötüleşmeye devam ediyor ve Yemen'i dünyanın en büyük insani krizlerinden biri, II. Dünya Savaşı'ndan sonraki en kötü insani kriz haline getiriyor.

Başlangıçtan itibaren, Arap Baharı'nın Yemen'de başarılı olma olasılığı düşüktü. İnsan hakları ve demokrasi aktivistleri, özgürlük ve adalet arayışlarında aşılmaz zorluklarla karşı karşıya kaldılar. Yemen'deki yerleşik özel çıkarlar, değişimi engellemek için bölgesel ve uluslararası güçlerle işbirliği yaptı. Protestocular en başından beri yalnızdılar. Salih rejimiyle aynı çizgide olan resmi muhalefet partilerinden çok az veya hiç destek almadılar. Bu partiler çözümün değil, sorunun bir parçasıydı. En güçlü muhalefet partisi olan İslamcı grup Islah, protestolara geç de olsa katıldığında bile, siyasi alanı domine etmeye ve demokrasi aktivistlerini dışarı atmaya çalıştı.

Yemen iç savaşı, bölgesel ve uluslararası aktörlerin Orta Doğu'daki yerel çatışmalar üzerindeki zararlı etkilerini göstermiştir. Körfez ülkeleri, reform

çağrılarına yanıt vermekten ziyade sokaklardaki şiddeti sona erdirmekle daha çok ilgilenmişlerdir. Muhafazakar rejimler, doğaları gereği değişimi teşvik etmezler. Obama yönetimi de anlamlı bir siyasi geçişi kolaylaştırmaktan ziyade Salih'i barışçıl bir şekilde iktidardan uzaklaştırmakla daha çok ilgilenmiştir. Bölgesel ve küresel güçler, statükoyu korumaya çalışmışlardır. Eylemleri, ister kazaen ister kasıtlı olsun, Salih ve Hadi de dahil olmak üzere müttefiklerini ayrıcalıklı kılmış ve değişim için can atan, iktidardakilerin insafına kalmış gençleri dezavantajlı duruma düşürmüştür. Husiler saldırıya geçerek Eylül 2014'te başkent Sana'yı ele geçirmişlerdir. O zamandan beri Yemen, Arap Baharı ayaklanmalarını takip eden on yılda zirveye ulaşan Suudi-İran jeostratejik rekabetinin bir savaş alanı haline gelmiştir.

Demokrasi aktivistlerinin ve insan hakları savunucularının özlemleri gerçekleşmiş olsaydı, Yemen bugün bulunduğu yerde, yani "Dünyanın En Kötü İnsani Krizi"nde olmazdı ve milyonlarca insan yirmi birinci yüzyılda yaşanmaması gereken türden acılardan kurtulmuş olurdu. [33] Ve Yemen, giderek daha da güçlenen El-Kaide'ye ev sahipliği yapmazdı. Son dönemdeki çatışmaların tırmanması, Arap Yarımadası El-Kaidesi'nin (AQAP) değişen ittifaklardan, artan mezhepçilikten ve güvenlik boşluğundan tam olarak yararlanarak daha fazla toprak ve nüfuz kazanmasına olanak sağladı. ABD tarafından üst düzey liderlerinin defalarca öldürülmesine rağmen, Arap Yarımadası El-Kaidesi bugün hala hayatta.

Arap Baharı Yeniden Yorumlandı: Son mu, Başlangıç mı?

Bu da bizi oldukça tartışmalı bir soruya getiriyor: Arap Baharı, Arap Yarımadası'ndaki El-Kaide ve IŞİD gibi grupların yükselişini körükledi mi?

Yemen'de El Kaide'nin Yemen kolunun (AQAP) genişlemesi ve Suriye ile Irak'ta IŞİD'in yükselişi, genellikle Arap Baharı ayaklanmalarının doğrudan bir sonucu olarak görülmektedir. Protestoları tetikleyen ölümlerin cesaretine ve protestoları sürdürmek için çok şey riske atanların yürekliliğine rağmen, entelektüeller, gazeteciler, akademisyenler ve politikacılar Arap ayaklanmalarını olumsuz bir ışık altında resmediyorlar. Bu kanaat önderleri, kamuoyu tartışmasını Arap Baharı'nı IŞİD'in yükselişiyle eşanlamlı hale getirecek ve bu nedenle bölge genelinde devlet

ve toplumu tehdit eden mezhepsel gerilimleri serbest bırakmaktan sorumlu tutacak şekilde şekillendirdiler. Dahası, bu kanaat önderlerinden bazıları Arap Baharı'nı bir başarısızlık olarak görmezden gelmekle yetinmiyor. Daha da ileri giderek, ayaklanmaları, özellikle Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere dış güçler tarafından bölgenin kaderini kontrol etmek için kurgulanmış bir komplo olarak kınıyorlar.

Ancak protestocuları güçlü dış aktörlerin farkında olmadan kullandığı araçlar olarak karikatürize ederek, onların özgür iradelerini ellerinden alıyorlar. Bu önde gelen Arap şairler, akademisyenler ve her görüşten kamu entelektüelleri, modern Orta Doğu'daki siyasi özgürleşmenin en önemli anlarından birini küçümsüyorlar. Özellikle tanınmış kamu entelektüelleri tarafından dile getirilen bu tür görüşler, komplo teorilerine olan inancı meşrulaştırıyor; bu eğilim bölgede zaten o kadar yaygın ki, daha fazla teşvike ihtiyaç duymuyor.

Bu komplo teorisine dayalı bakış açısı, protestocuların siyasi iradesini ve eylemliliğini görmezden gelmekle kalmaz, aynı zamanda otoriter rejimleri, böl ve yönet politikalarıyla Arap toplumlarını yoksullaştırma ve aşırıcılığın tohumlarını ekme sorumluluklarından da dolaylı olarak aklamaktadır.

Bu kriz, Batı'daki liberal elitin şu anda karşı karşıya olduğu krize çok benziyor. 2016'da, Batı dünyasındaki liberal elitin çoğu, Birleşik Krallık'ın AB'den ayrılma yönünde oy kullanacağını veya milyarder iş adamı ve reality şov yıldızı Donald J. Trump'ın Amerikan başkanlık seçimini kazanacağını tahmin edememişti. Arap dünyasındaki fikir önderi elitin birçoğunun Arap Baharı'nın geleceğini öngörememesi gibi, Batılı muadilleri de bu sonuçları öngörememişti. Ve her iki durumda da, bu vizyon eksikliğine neden olan önemli bir faktör, elitin, birçok insanı siyasi değişim talep etmeye iten ekonomik sorunlardan muzdarip olmamasıydı.

Arap Baharı'nın ardından, Orta Doğu'daki laikler ve liberaller, Müslüman Kardeşler ve müttefiklerini isyanları perde arkasından yönetmek ve nihayetinde ele geçirmekle suçladılar. Milliyetçiler ve İslamcılar ise bunun aksine, mevcut kargaşanın arkasında Amerika Birleşik Devletleri'ni görüyorlar. Diğer durumlarda ise herkes herkesi suçluyor. Ancak tüm bu varsayımlarda ortak bir payda var: Hepsi, devrimlerin Arap topraklarını parçalayan ve IŞİD'in hızla yükselişini kolaylaştıran şiddet ve iç savaşlardan sorumlu olduğu konusunda hemfikir. Bu kanaat önderleri, halk

protestoları ile bölgedeki sonraki kopuşlar arasında nedensel bir bağlantı kuruyorlar.

Batılı yorumcular da bu "yükseliş ve düşüş" anlatısının cazibesine kapılmaktan muaf kalmadılar. Onlar da Arap Baharı'nın karanlık, fırtınalı bir İslam Kışı'na dönüşmesinden yakınan koroya katıldılar. Küresel medya, popüler protestoları ele alırken bir uçtan diğerine savruldu ve büyük ölçüde hayalperestliğe ve aşırı beklentilere kapıldı. Arap Baharı efsanesi (ki bu da başlı başına bir medya olayıydı) gerçekleşmeyince, Batılı yorumcular, otoriterliğin kalıcılığı ve bölgedeki terörizmin yaygınlığı hakkındaki önceki ikili anlatılarına geri döndüler. Bağlam, yeni iktidar mücadelesinin ilk kurbanı oldu.

Arap Baharı'na yönelik bu eleştiriler sadece yanlış yönlendirilmiş değil, aynı zamanda temelden yanıltıcıdır. Doğaları gereği, büyük ölçekli halk protestoları, ayaklanmalar, isyanlar veya devrimler (ki bunlar birbirinin yerine kullanılır) toplumsal mücadeleyi ve çekişmeli siyaseti içerir. "Bahar" etiketi, milyonlarca insanın sabrının sonuna geldiği karmaşık bir gerçeği çarpıtıyor. Gelişmemişliğin akut krizi ve on yıllarca süren kötü yönetim, nüfusun büyük bir kesimini yoksullaştırmış ve onları yönetenlerle aralarında bir kopmaya neden olmuştur. Ancak şiddetten uzak olan protestocular, onurları ve barışçıllıklarıyla kendilerini diğerlerinden ayırmışlardır.

Ve belki de en önemli gerçek de buydu. Bu bir cihat değildi. Küresel bir halifelik çağrısı yoktu. El-Kaide'nin yokluğu göze çarpıyordu. İslam devletlerinin kurulması da dahil olmak üzere zehirli söylemleri ve sloganları hiçbir yerde bulunmuyordu. Havada umutsuzluk değil, umut vardı. Bu, büyük bir sevinç ve daha da büyük beklentiler anıydı. Protestocular bunu başarabilirlerse, cihatçılığın değişim yaratmanın bir yolu olarak işlevsiz olduğunu kesin olarak kanıtlayacaklardı. Onların başarısı, El-Kaide'nin kalıcı başarısızlığı olacaktı.

Bu aynı zamanda toplumsal bir birlik anıydı: Bir topluluğu diğerine karşı kışkırtan ve mezhepçiliği kurumsallaştıran eski böl ve yönet politikalarının reddiydi. Protestocular kapsayıcılığın gerekliliğini fark ettiler. Kahire'de, "Ne Müslüman, ne Hristiyan: Mısırlı!" yazılı pankartlar taşıdılar. İnsanlar tamamen yeni bir siyaset anlayışına ihtiyaç duyulduğunu söylüyorlardı.

Sonuç olarak, Arap Baharı ayaklanmaları Orta Doğu'daki kargaşadan sorumlu *değildir* . Tam tersi doğrudur. Bölgedeki protestoların bastırılması,

bugünkü şiddet ve iç savaşlardan sorumludur. Suriye'den Beşar Esad, Libya'dan Muammer Kaddafi ve Yemen'den Ali Abdullah Salih gibi güçlü liderler gerçek suçlulardır. Halk protestolarını acımasızca bastırarak, özünde barışçıl olan bir hareketi militarize ettiler. Barışçıl değişim umudunu ortadan kaldırarak, Arap diktatörleri bugünkü kaosun tohumlarını ektiler ve bu nedenle felaket sonuçlarından sorumludurlar.

İslamcı devlet dışı aktörlerin gücü ve radikalizmi, yerel otoriterlere fayda sağlıyor; demir yumrukla yönetimlerini meşrulaştırıyor ve halkın iradesini bölmelerine yardımcı oluyor. Belki de Arap Baharı'nın IŞİD'in yükselişine neden olup olmadığını sormak yerine, bu yükselişten kimin kazanç sağladığını sormak daha doğru olur. Sonuç olarak, IŞİD'in yükselişi, otoriterleri iktidarda tutan ve halkı ezen şiddet döngüsünün en son tekrarıdır. IŞİD'in yeniden ortaya çıkışı, bu diktatörlerin milyonlarca insanın özlemlerini ezmesinin doğrudan bir sonucudur.

Ancak milyonlarca vatandaşının hayallerini ayaklar altına alan ve demokrasiyi rayında durduran diktatörlerin bunu tek başlarına yapamayacaklarını söylemek gerekir. Esad bunun en iyi örneğidir. Kendisi ve babası Hafız, temel görevi Alevi azınlık rejimini korumak olan ideolojik bir ordu ve ölümcül bir güvenlik aygıtı kurmuş olsalar da, Esad sadece silahlı kuvvetlerine güvenerek hayatta kalamazdı. Buna gerek de yoktu. Kendini devrimci devlet olarak tanımlayan İran İslam Cumhuriyeti, onu desteklemek için canla başla mücadele etti, milyarlarca dolar harcadı ve bu süreçte yüzlerce subayını kaybetti. İran ayrıca Suriye'ye son derece yetenekli Hizbullah savaşçıları da gönderdi. Bu savaşta tecrübe kazanmış savaşçılar, savaş alanında büyük bir fark yarattı.

Ancak İran tek başına Esad'ın batan gemisini kurtaramadı. 2015 yılına gelindiğinde, El Nusra Cephesi (Levant El Kaidesi) ve bir diğer Selefi-cihatçı grup olan Ahrar el-Şam liderliğindeki muhalefet, Esad'ı devirmek üzereydi. Atalarının memleketinin kalbine yakın bölgeleri ele geçirmişler ve başkent Şam'a doğru ilerlerken, Esad'ın imdadına başka biri yetişti: Vladimir Putin. Tarihsel, güvenlik ve jeopolitik nedenlerin son derece karmaşık bir karışımıyla, Rusya Devlet Başkanı, II. Dünya Savaşı'ndan bu yana Moskova'nın Ortadoğu'daki ilk müdahalesini başlatmaya karar verdi. Rus askeri müdahalesi, teraziyi Esad'ın lehine çevirdi ve rejimin ve müttefiklerinin, Aralık 2016'da Halep de dahil olmak üzere önemli şehir ve

kasabaları geri almasına olanak tanıyarak muhalefete ağır bir darbe indirdi ve onu kalan son kent merkezlerinden birinden mahrum bıraktı.

Amerika Birleşik Devletleri de Ortadoğu'daki güçlü liderleri desteklemede ve otokratik statükoyu ne pahasına olursa olsun korumada aynı derecede suç ortağı olmuştur.

Böylece iç ve dış karşı devrimci güçler, Arap Baharı ayaklanmalarını yalnızca geçici olarak bastırmak için iş birliği yaptı. Bu durum Irak, Libya, Suriye, Yemen ve diğer yerlerde kopmalara yol açtı. Bu kopma, cehennemin kapılarını açtı ve devlet dışı aktörlerin ve mezhepçi milislerin kurumsal ve güvenlik boşluğunu doldurmaya çalışmasına izin verdi. Protestocuların evrensel özlemleri yerine getirilmiş olsaydı, IŞİD'in sahte vaatleri bu kadar çok kulak bulamazdı. Otoriter elitlerin şiddet içeren tepkisinden veya silahlı çetelerin ve terörist grupların yayılmasından halk sorumlu değildir. Bölgenin aşiretleşmiş şiddete sürüklenmesi ile protestocuların barışçıl seslerinin susturulması arasında doğrudan bir ilişki vardır.

Bu kitabın bölgenin tarihi boyunca göstermeye çalıştığı gibi, yerel güç yapıları ve yabancı güçler, halkın kendi kaderini tayin hakkına ve temsili hükümete karşı çıkmada suç ortaklığı yapmaya devam etmektedir. Bu konuda, bir asırlık tarihte çok az şey değişmiştir.

Arap Baharı Henüz Bitmedi

Arap devleti, Muhammed Buazizi'nin Tunus'ta ölmesinden ve Halid Said'in Mısır'da öldürülmesinden çok önce de bir karmaşa içindeydi. Benzer şekilde, Arap ve Orta Doğu yöneticileri, protestocuların rejimlerin devrilmesini talep ederek sokaklara ve meydanlara dökülmesinden çok önce, siyasi hayatta böl ve yönet taktiği olarak mezhepçiliği kullanmışlardı. Arap Baharı bunların hiçbirinden sorumlu değildir. Aksini iddia etmek, tarihi görmezden gelmektir.

Ayaklanmalar henüz gerçek anlamda devrimci bir sonuç doğurmadı çünkü göstericiler devrimci olmaktan çok reformistti. Asef Bayat, *Devrimciler Olmadan Devrim* adlı kitabında, Arap ayaklanmalarının devrimci seferberliği reformist bir gidişatla birleştirmesinin acı verici paradoksunu vurguluyor. Protestocular her iki konuda da başarısız olsa da, 2024'te Esad'a karşı Suriye devriminin zaferi de gösterdiği gibi, bu devasa

gelişmeler hakkında henüz bir suçlama yöneltmek için çok erken. Arap gençliğinin ve insan hakları aktivistlerinin mücadeleleri artık kolektif bilinçte yer edinmiştir. Silinemez veya yok sayılamazlar. Bu özlemler, siyasi söylemin ve halk hafızasının ayrılmaz bir parçasıdır. Bir sonraki özgürlük dalgası için yol gösterici işaretler sunarlar. Ve 2019'da patlak veren ve Cezayir, Irak, Lübnan ve Sudan'da hala devam eden büyük ölçekli toplumsal protestoların ikinci dalgası bunun bir örneğidir. Pasif ve ölü olmaktan çok uzak, Arap gençliğinin eylemliliği canlı ve güçlüdür. İlk dalga çoğunlukla eski rejimler, bölgesel ve büyük güç hamileri ve El-Kaide ve IŞİD gibi radikal İslamcılar tarafından bastırılmış olsa da, ayaklanmaların sonunu ilan etmek için henüz erken. Orta Doğu'nun, özellikle Arap ülkelerinin siyasi geleceği için mücadele uzun ve inişli çıkışlı olacaktır. Siyasi geçiş doğrusal değildir. Dönüştürücü bir değişim sağlamak için muhtemelen birden fazla isyan dalgası gerekecektir.

Arap ayaklanmalarının ilk dalgasının başarısızlıkla sonuçlanması, devlet-toplum ayrılıklarına barışçıl bir çözüm bulunma olasılığını ortadan kaldırmıştır. Ayrıca, Arap devletlerinin aşiretçilik, mezhepçilik ve etnik köken gibi merkezkaç alt ulusal kimliklerin baskılarına karşı savunmasızlığını artırmıştır.

Temsilî hükümet arayışında Arap Baharı, barışçıl kolektif eylemin ilham verici bir anıydı. Kırılgan devlet sistemini daha kapsayıcı bir temele oturtma ve daha dirençli hale getirme potansiyeline sahipti. Sivil ve vatansever bir tonda olan protestocular, devlet ve toplumu devrimci çizgilerde yeniden şekillendirmek veya pan-Arap veya pan-İslami bir ütopya yaratmak değil, toplumsal sözleşmenin yeniden müzakere edilmesini istiyorlardı. Arap Baharı ayaklanmaları, Orta Doğu devletlerinin benzer ciddi sosyal, ekonomik ve siyasi kırılganlıklardan muzdarip olduğunu gösterdi. [36] Ancak aynı zamanda protestocuların ulusal sınırları ve devlet kurumlarını saygıyla karşıladıklarını da gösterdi. [37]

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Arap ulus devlet sisteminin kurulmasından bu yana ilk kez, protestocular öfkelerini yabancı güçlere ve işgalcilere değil, Arap yöneticilerine yönelttiler; oysa birçok kişi ikisi arasında yadsınamaz bağlantılar görüyordu. Büyük çaplı halk protestoları, vatandaşlık ve hukukun üstünlüğüne dayalı yeni bir toplumsal sözleşme hakkındaydı. O zamandan beri bölgeye yayılan şiddet ve mezhepçilik, özgürlük, adalet ve onur için çok şey verenlerin anısını lekeliyor. Ayrıca,

yalnızca güç yoluyla kendini sürdürebilen bir düzenin ahlaki ve siyasi iflasını da gösteriyor. Eski düzen, sokaklara dökülüp değişim çağrısında bulunan gençlerin sorduğu sorulara hiçbir cevap veremiyor. İronik bir şekilde, protestocular da statükoya devrimci bir alternatif sunmadılar ve gerçek bir değişim için uzun vadeli stratejik bir plan ortaya koymadılar.

Devrimler nadiren ilk denemede başarılı olur, özellikle de devrimciler tarafından yönetilmeyen Arap Baharı devrimleri. Batı siyasi kültürünün gelişiminde bir dönüm noktası olarak görülen Fransız Devrimi bile, Fransa'nın kendisinde ve daha sonra Viyana Kongresi'nde Avrupa'nın eski düzeninden tepkiyle karşılaştı. Arap Baharı bitmedi. Bu son değil. 2019'daki ikinci dalga ve 2024'te Esad'ın devrilmesinin açıkça gösterdiği gibi, bu sadece bir başlangıç.

12

İmparatorluğun Sonu mu, Yoksa Tarih Tekrar mı Edecek?

VEKALET YOLUYLA KURULMUŞ BİR İMPARATORLUK

Bu bölüm, kilit uluslararası aktörlerin rolünü inceliyor ve dünya ve bölgesel sahnedeki başlıca oyunculara bakarak dış müdahalenin nasıl değiştiğini ele alıyor. Ayrıca, akışkan iç otoriterliğin bu tabloya nasıl uyduğunu da inceliyor. Halkın yararına yönelik faydalı dış müdahalenin bir rolü var mı? Yoksa bu, yerel kurumları ve yerli devlet kapasitesini zayıflatan sömürgeci ve sömürge sonrası güçlerin himayeci ve nihayetinde güçsüzleştirici müdahalelerini tekrarlamaya mahkum mu?

Aşağıda sunulan kanıtlar, Büyük Güçlerin, özellikle de Amerika Birleşik Devletleri'nin Orta Doğu ile ilişkilerinde süreksizlikten çok süreklilik olduğunu göstermektedir. Soğuk Savaş'ın sona ermesine, ABD'nin terörle savaşına, Arap Baharı ayaklanmalarına ve İsrail-Filistin'deki çöküşe rağmen, Amerikan dış politikası otokratik Orta Doğu yöneticileri ve İsrail'in Filistin'deki yerleşimci sömürgeciliğiyle ortaklık kurmaya devam etti. İnsan hakları ve demokrasiyi teşvik etme konusunda sözde destek verirken, ABD dış politikası bölgedeki siyasi otoriterliği ısrarla destekledi ve Amerikan Barışı'nı (Pax Americana) sürdürmek için böl ve yönet taktiklerini kullandı. Soğuk Savaş'ın başlangıcından günümüze kadar birkaç istisna dışında, Amerika Birleşik Devletleri Orta Doğu'ya yönelik saldırgan, müdahaleci ve gerçekçi bir dış politika izledi. Amerika Birleşik Devletleri, 2003'teki

başarısız Irak işgali ve işgal girişiminin ardından Orta Doğu'dan çekilmesine rağmen, Bahreyn, Irak, İsrail, Ürdün, Kuveyt, Katar, Suudi Arabistan, Suriye, Birleşik Arap Emirlikleri ve daha birçok yerde geniş askeri üsler ve varlıklarını sürdürmektedir. Askeri bir süper güç olarak, yerel müttefiklerini korumakta ve Batı yanlısı otoriter statükoyu savunmaktadır.

Amerika'nın Orta Doğu'ya yaklaşımında bir paradigma değişikliği yok; ne insan hakları ne de demokrasiyi teşvik etmek dış politika gündeminde öncelikli konular arasında yer almıyor. Bölgeye yönelik ABD politikasında radikal bir yeniden düşünme olmadığı sürece de bir paradigma değişikliği asla olmayacak. Otokratik rejimleri desteklemek anlamına gelen istikrar, ABD'nin Orta Doğu'daki temel kaygısı olmaya devam ediyor, oysa bölge bugün olduğu kadar istikrarsız ve değişken olmamıştı. İsrail'in Gazze'deki savaşı, komşu Irak, Lübnan, Suriye, Yemen'e yayılan savaş ve İsrail-İran'ın doğrudan saldırıları, bölgeyi topyekün bir yangına sürükleme tehdidi oluşturuyor. Sonuç olarak: Devasa bir başarısızlık olmasına rağmen, ABD dış politikası değişime dirençli. Irak'tan Filistin'e kadar milyonlarca sıradan insanın hayatı mahvoldu. Bu politikaların geri tepmesi kaçınılmaz.

Benzer şekilde, Avrupa'nın Orta Doğu'daki rolü II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden bu yana neredeyse hiç değişmedi. Amerika Birleşik Devletleri nereye giderse, Avrupa da onu takip eder; özellikle İngiltere ve Almanya söz konusu olduğunda bu durum daha da belirgindir. Orta Doğu diplomasisinde tekel kuran Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa'yı bölgedeki anlamlı ve bağımsız herhangi bir faaliyetten dışlamıştır. Avrupa da büyük ölçüde buna boyun eğmiş ve bir nevi bankacı rolünü üstlenmiştir. Eski kıta, Orta Doğu veya diğer bölgelere yönelik tutarlı ve birleşik bir dış ve güvenlik politikası geliştirmemiştir. Avrupalı liderler, Amerika Birleşik Devletleri'nin izinden gitmenin ve bağımsız duruş veya eylemlerden kaçınmanın güvenli rahatlığını tercih etmektedir. Rusya'nın 2022'deki Ukrayna işgali, Avrupa'nın Amerika Birleşik Devletleri'ne olan bağımlılığını artırmıştır. 2023-2024 yıllarındaki İsrail'in Gazze'deki savaşı sırasında Amerika Birleşik Devletleri ile Belçika, İrlanda, Malta, Norveç ve İspanya gibi bazı Avrupalı müttefikleri arasında farklılıklar ortaya çıkmasına rağmen, AB sadakatle ABD'nin pozisyonuna bağlı kalmıştır. Öngörülebilir gelecekte, Avrupa, Orta Doğu'daki savaş ve barış konularında Amerika Birleşik Devletleri'ne boyun eğmeye devam edecektir. Donald

Trump'ın bir dönem daha başkanlık seçimini kazanmasıyla birlikte, Avrupa'nın dış politikasını yeniden gözden geçirmesi ve yeni, bağımsız bir savunma yolu çizmesi gerekecek.

Tüm dış güçler arasında Çin büyük kazanan olarak ortaya çıktı. Bölgedeki insanlar Çin'i soykırımı desteklemek ve diktatörleri desteklemekle suçlamıyor. Bu Batı'nın bir sorunu ve Çin'in Filistinlilere verdiği açık destek, kamuoyunda kazanmasına yardımcı oluyor. Son birkaç on yıldır Çin, Orta Doğu'nun en önemli devletleriyle bağlarını güçlendirerek İran, Suudi Arabistan ve diğerlerinin en büyük ekonomik ortağı haline geldi. Sadece sert güç ve askeri teçhizata sahip olan Rusya'nın aksine, Çin teknoloji, otomotiv endüstrisi ve Orta Doğu'da popüler olan mal ve hizmetler de dahil olmak üzere yumuşak güce de sahip. Hem bölgedeki insanlar hem de elitler dünyaya baktıklarında Çin'i geleceğin ülkesi olarak görüyorlar. Türkiye'den Mısır'a, Umman'a kadar Çin teknolojisi ve yatırımları değerli bulunuyor ve bölgeyle olan ticareti ABD'ninkini aşıyor. Sonuç olarak: Çin, Orta Doğu'da jeoekonomik bir süper güçtür.

Bununla birlikte, Çin'in Batı'nın yaptığı gibi Ortadoğu'da gayri resmi bir "imparatorluk" kurma arzusu veya sert askeri gücü yok. Amerika Birleşik Devletleri'nin aksine, Çin şu ana kadar jeopolitikten ziyade jeoekonomiyle ilgileniyor ve Ortadoğu devletleriyle ticari ilişkiler kuruyor. Ancak, Mart 2023'te İran ve Suudi Arabistan arasında bir yakınlaşmaya aracılık etmesi dışında, Çin bölgenin çalkantılı jeopolitiğine karışmaktan kaçınıyor ve ticari ilişkilere odaklanıyor. Çinli liderler, Amerikalı muhataplarının (tekrar tekrar) bölgenin bataklığına bulaşmasından memnuniyet duyuyorlar; bu ister terörle mücadele savaşı olsun, isterse İsrail'in Gazze'deki son savaşı ve Körfez su yollarından petrol akışının güvenliğinin sağlanması olsun. Amerika'nın bölgedeki maliyetli askeri girişimlerinin faydalarını gören Çin, önümüzdeki yirmi yıl boyunca jeopolitikten ziyade ekonomiye öncelik vermeye devam edecek.

Çin'in aksine, Rusya'nın Ortadoğu'da sert gücünü yeniden ortaya koyması onu aynı derecede etkili kılmadı. Rusya, tıpkı kendisinden önceki Sovyetler Birliği gibi, stratejik bir dezavantaj olan yumuşak güçten yoksun. Gelişmiş silahlar ve enerji dışında, Rusya'nın bölgesel güçlere sunabileceği pek bir şey yok. Rusya, bölgedeki Çin'in etkisine yetişemese de, İran, Libya, Suudi Arabistan, Suriye, Türkiye ve daha fazlasını içeren önemli bölgesel devletler ve devlet dışı aktörlerle önemli bağlantılar kurdu. Putin'in

Şubat 2022'deki Ukrayna işgali, Rusya'nın Ortadoğu'daki paydaşlarla olan bağlarının dayanıklılığını ve direncini gösterdi. Bu paydaşlar, ABD'nin talep ettiği gibi Rusya'ya yaptırım uygulamayı reddetti ve Moskova ile olağan iş ilişkilerini sürdürdü. Suudi Arabistan, Biden yönetimiyle bir kopma riskini göze alarak Rusya ile enerji politikasını koordine etti.

Orta Doğu'nun uluslararası ilişkilerine artık sadece Amerika Birleşik Devletleri hakim değil. Çin, Rusya (ve Brezilya, Hindistan ve Güney Afrika gibi diğerleri) ABD ile nüfuz için rekabet ediyor ve Orta Doğu devletleri tarafından açık kollarla karşılanıyor. Değişen ve son derece belirsiz küresel ortamda riski azaltmaya çalışan kilit bölgesel aktörler, tercihlerini çeşitlendiriyor ve Büyük Güç rekabetinde taraf tutmaktan kaçınıyor. Körfez ülkeleri güvenlikleri için hala Amerika Birleşik Devletleri'ne bağımlı olsalar da, ekonomik ve dış politikalarını çeşitlendirdiler. Risklerini azaltmak ve kazançlarını en üst düzeye çıkarmak için, çoğu bölgesel aktör, Amerika Birleşik Devletleri veya Çin ile denge kurmak ve onlarla aynı safta yer almak yerine, her iki kamptan da uzak duruyor.

Bununla birlikte, bu bölgesel siyasette dönüştürücü bir an değil. Büyük Güçler rekabetinin değişen karakteri, daha istikrarlı bir güç dengesi veya yerel otoriterler ile sıradan insanlar arasında yeni bir toplumsal sözleşme anlamına gelmiyor. Her zaman olduğu gibi, eski güçler uluslararası ilişkilerdeki yeni yeniden yapılanmayı kendi kontrollerini sağlamak ve iç siyasi değişimi engellemek için kullanıyorlar. Çin ve Rusya'nın yükselişi, iç güç dinamiklerini değiştirmeyecek çünkü her ikisi de devletler arası düzeyde ilişkiler kuruyor ve iç işlerine müdahaleden kaçınıyor. Benzer şekilde, Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa insan haklarına ve hukukun üstünlüğüne sözde bağlılık göstermeye devam edecek, ancak eylemleri istikrar ve güvenliğe yönelik gerçekçi bir tercihi ortaya koyuyor. Bölgedeki insanlar, Batı'nın İsrail'in Gazze ve Lübnan'daki savaş suçlarına ve soykırımına verdiği destek nedeniyle, Batı'nın insan hakları ve hukukun üstünlüğü hakkındaki açıklamalarını artık ciddiye almıyor.

Özetle, İkinci Dünya Savaşı'nın sonundan bugüne kadar dış güçler Orta Doğu'daki yerel otoriter rejimlerin destekleyicisi olmuştur. Amerika'nın göreceli gerilemesi ve geri çekilmesi, bölgedeki yöneticiler ve vatandaşlar arasındaki ilişki üzerinde çok az etki yaratacaktır. Yoksa bu yeni gelişme otokratları cesaretlendirip onlara daha fazla seçenek ve baskı aracı mı sağlayacaktır?

Gayriresmi İmparatorluktan Vekalet Yoluyla Kurulan İmparatorluğa

Arap Baharı birçok kişiyi şaşırttı. Bunların başında da dünyanın tek süper gücü olan Amerika Birleşik Devletleri geliyordu. ABD Başkanı Barack Obama, halk ayaklanmalarından o kadar şaşırmıştı ki, ayaklanmayı önceden tahmin edemediği ve kendisini uyaramadığı için CIA'ye bir uyarı mektubu gönderdiği söyleniyor. Obama ve siyasi liderliği, istihbarat servislerine yıllık 80 milyar dolar yatırım yapmalarına rağmen CIA'nin Arap Baharı'nın geleceğini görememesinden hayal kırıklığına uğramıştı.

Ancak Washington'ın yıllardır kaynayan demokratik bir uyanışı öngörememesi, siyasi bir utançtan öte, muazzam bir politika başarısızlığıydı. Bu, Amerika Birleşik Devletleri'nin 1979 İran devrimini öngörememesi veya anlayamamasıyla benzer bir anı hatırlatıyor. Arap Baharı, belki de yakın tarihteki herhangi bir olaydan daha fazla, ABD'nin Orta Doğu politikasının özündeki çelişkileri ortaya koydu. Tarihçi M.E. McMillan'ın *Birinci Dünya Savaşı'ndan Arap Baharı'na adlı eserinde* belirttiği gibi, “Soğuk Savaş sırasında Batı, Komünist Blok halklarını rejimlerine karşı destekledi. Orta Doğu'da ise Batı tam tersini yaptı. Rejimleri halklarına karşı destekledi.” Arap Baharı, tüm dünyaya Amerika'nın Arap dünyasında yanlış dostlara sahip olduğunu gösterdi. Örneğin, Amerika bu rejimi finanse etmiş, silahlandırmış ve eğitmişken, Washington Kahire'deki rejimin devrilmesini isteyen protestolara nasıl tepki verecekti? Ocak 2011'de başkan yardımcısı olan Joe Biden, Mübarek'in diktatör olduğunu reddetti. On yıllarca Amerika Birleşik Devletleri, söylemsel olarak dünya genelinde demokrasinin teşvik edilmesinde ısrar etti. Amaçları, liberal bir uluslararası düzenin kurulmasından başka bir şey değildi. Rusya ve Çin'in aksine, Amerika uzun zamandır küresel rolünü ekonomik ve askeri gücün ötesinde bir temele oturtmuştur. Amerika kendisini dünya genelinde özgürlüğün ve demokrasinin savunucusu ve destekleyicisi olarak görmektedir. Bu inanç, küresel hegemonyasının ideolojik temelini oluşturmaktadır. Ancak, Ortadoğu'da demokrasiyi teşvik etme söz konusu olduğunda, Amerika Birleşik Devletleri'nin söyledikleri ile yaptıkları arasında büyük bir uçurum vardır. Ve bölge halkı bunun farkındadır. 2010'da Arap Baharı başladığında, Amerika Birleşik Devletleri bölgedeki ahlaki sermayesinin büyük bir kısmını kaybetmişti ve bu durum

Washington'ın olaylara tepki verme ve onları etkileme yeteneğini ciddi şekilde sınırlamıştı.

Amerika'nın bölgedeki yumuşak gücünün azalması, kendisini iyiliksever bir dünya gücü olarak tanımlaması ile maddi çıkarları, emperyalist emelleri ve eylemleri arasındaki uzun süredir devam eden iç çatışmadan kaynaklanmaktadır. Bir yandan, Amerika Birleşik Devletleri kendisini amacı dünya barışını ve demokrasiyi teşvik etmek olan bir Büyük Güç olarak göstermektedir; bu dünya görüşü, yumuşak gücünü yakın ve uzak bölgelere yaymasına olanak sağlamıştır. Ancak diğer yandan, Amerika'nın yumuşak gücünün ardındaki fikirler, Orta Doğu otokratlarını ve Filistin'deki yerleşimci sömürgeciliğini destekleyen bir dış politika ile çatışmaktadır. ABD değerleri ve ABD çıkarları arasındaki bu diyalektik gerilim, 1950'lerin başlarında Soğuk Savaş'ın başlamasından bu yana ABD dış politikasının merkezinde yer almaktadır.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi, ABD'nin Orta Doğu'ya yönelik stratejik düşüncesinde kavramsal bir değişime yol açmadı. Sonuç olarak, 1990'lar boyunca ve yirmi birinci yüzyılın ilk on yılında, Arap dünyası ve Orta Doğu'daki insanların ABD'ye karşı tutumları sertleşti. İsrail-Filistin çatışmasını çözme girişimlerindeki yıllarca süren başarısızlıklar ve yanlış başlangıçlar, Amerika'nın bölgedeki konumunu zayıflattı. Buna ek olarak, Washington'ın bu çatışmada dürüst bir arabulucu gibi davranırken, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde İsrail'i korumak için defalarca veto hakkını kullanması, ilişkileri iyileştirmeye hiçbir katkıda bulunmadı. 2003'te ABD önderliğindeki Irak işgali ve ardından gelen işgal, zaten kötü olan durumu daha da kötüleştirdi. İşgal, geniş çapta tüm Araplara karşı bir savaş ilanı olarak görüldü. ABD'ye saldırmamış bir ülke olan Irak'ın işgali, işgal güçlerinin savaş harapı altındaki ülkede işlediği insan hakları ihlalleriyle birlikte, Arap (ve İslam) dünyasının hayatta kalan tek süper güce bakış açısında yeni bir dip noktası oluşturdu.

Ve şimdi, ABD'nin tam desteğiyle İsrail'in Gazze ve Lübnan'daki savaşları bağlamında, Amerika'nın sadece Orta Doğu'da değil, dünyadaki itibarı ve ahlaki otoritesi dibe vurdu. 7 Ekim 2023, bu konuda önemli bir dönüm noktası, hatta bir kırılma noktasıdır. Uluslararası ilişkiler uzmanı olarak, Arap-İslam dünyasında, Afrika'da ve Asya'da ABD ve Avrupa'ya karşı bu kadar çok öfke ve kızgınlık görmemiştim. Küresel Güney'de giderek daha fazla insan "Batı" için bir kural, "geri kalanlar" için başka bir

kural olduğunu söylüyor. Saygın Doha Enstitüsü Arap Araştırma ve Politika Çalışmaları Merkezi'nin Ocak 2024'te yaptığı ilk ankete göre, Arap dünyasındaki katılımcıların %75'inden fazlası ABD'nin (ve İsrail'in) "bölgenin güvenliği ve istikrarı için en büyük tehdit" olduğunu söyledi.

Uzun vadede, Irak işgali Amerika'nın iç siyasi konumuna da zarar verdi. Birçok Amerikalı, liderlerinin Orta Doğu hakkında aptalca konuşmalarından ve orada değerli kaynakları israf etmelerinden bıkmış durumda. ABD'nin Orta Doğu'daki birbiri ardına gelen yanlış girişimlerinin maddi ve fikirsel maliyetleri, Amerikan toplumunun başkalarının savaşlarını onlar adına yürütme gücünü tüketti. 2008 kredi krizinin ardından, Amerikan toplumunun büyük bir kısmı öncelikle Amerikalıların çıkarlarını gözetmenin öncelikli olması gerektiğine inanıyor.

Bu nedenle Amerikan kamuoyunun Ortadoğu'da yeni askeri müdahaleleri desteklemesi olası değildir. Başkan Obama ve dış politika ekibi, göreve başladığı dönemde kamuoyundaki bu değişimi dikkate aldı. Yeni başkan ayrıca Amerika'nın ahlaki otoritesinin geniş dünyada tükenmiş bir güç olduğunu da fark etti. Obama yönetimi, ABD'nin dünyadaki rolünün önemli ölçüde değiştiği ve Washington'un artık müttefikine veya düşmanına tek taraflı olarak şartlar dikte edemeyeceği sonucuna vardı.

Obama, göreve başladığı ilk günden itibaren, dünyanın dört bir yanındaki müttefiklerinin güvenini ve işbirliğini yeniden kazanmanın ön koşulu olarak Amerika'nın yumuşak gücünün yeniden tesis edilmesine öncelik verdi. 2013'te kimyasal silah kullanmasının ardından Esad rejimine neden saldırı emri vermediği sorulduğunda Obama, Amerika Birleşik Devletleri'nin dünyanın polisi olmadığını söyledi. Bu yeni dış politika yaklaşımı, çok taraflılık ve uzlaşma oluşturmaya dayanıyordu.

Obama'nın Beyaz Sarayı'nda çok kutupluluk bu nedenle öncelikli hale geldi. Uluslararası ilişkilerin realist geleneğinin iki temel direği olan kolektif güvenlik ve çok taraflı diplomasi, onun yönetiminde önem kazandı. Başkanın Haziran 2009'da Kahire'de yaptığı ünlü konuşma, ABD ile Arap ülkeleri arasındaki "güvensizliği" defalarca kabul ettiği için bölge genelinde ABD ile yeni bir ilişki için umut uyandırdı. Başkan ayrıca Amerika'nın kendi sorumluluklarına da değindi.

Ayrıca Obama faktörü de vardı: Genç, etkili konuşan, zeki ve karizmatik olan yeni başkan, önceki ABD başkanlarının başaramadığı bir şekilde dünyanın dört bir yanındaki insanlara hitap ediyordu. İlk Afro-Amerikan

başkan olarak Obama, ABD iç politikasında birçok kişinin ABD dış politikasında da benzer bir değişimin olmasını umduğu bir değişimin sinyalini veriyor gibiydi.

Ancak Obama'nın yarattığı yüksek umutlar, on sekiz ay sonra, yönetiminin Tunus ve Mısır'da Batı yanlısı diktatörlerin iktidardan uzaklaştırılmasını talep eden barışçıl protestoları desteklemekte son derece yavaş davranmasıyla suya düştü.

Amerikalı politika yapıcıların ve Avrupalı mevkidaşlarının, Mısır, Libya, Tunus ve Yemen'deki güçlü liderlerinin görevden alınmasını isteyen protestocuların taleplerine tutarlı bir yanıt bulmaları haftalar sürdü. Amerika Birleşik Devletleri, protestoculara ateş açmamaları için Mısır ordusuyla (Washington'ın finanse ettiği ve eğittiği) yakın işbirliği yaptı. Ancak Obama Ulusal Güvenlik Konseyi, uzun süredir ABD müttefiki olan Hüsnü Mübarek'in geleceği konusunda derin bir görüş ayrılığı içindeydi ve protestocuların endişelerini gidermekte çok geç kaldı. Washington oyalanıp geciktirirken, Obama yönetimi karışık mesajlar ve çelişkili sinyaller gönderdi. Bunların hiçbiri protestocular tarafından fark edilmeden kalmadı. Sonuç olarak, Amerikan yumuşak gücü bölgede bir darbe daha aldı.

Obama'nın nihayetinde Mübarek'i terk etme kararı, bölgedeki Amerikan müttefikleri, özellikle de İsrail tarafından kötü karşılandı. Washington'ın işgal sonrası Irak'ı felaket bir şekilde yönetmesiyle (bu durum İran'a ülkedeki nüfuzunu genişletmesi için yeşil ışık yakmıştı) birlikte, Mübarek'ten vazgeçme kararı, bölge yöneticilerinin gözünde Amerika'nın güvenilmez bir müttefik olduğunu gösterdi. Ancak Obama'nın daha sonra kabul ettiği gibi, istese bile Mübarek'i kurtaramazdı. Bu itirafı, ABD'nin nüfuzunun sınırlarının zımni bir kabulüydü.

Geriye dönüp bakıldığında, Obama, Ortadoğu'daki çatışmaları çözmek ve bölgenin çökmekte olan kurumlarını yeniden inşa etmek için müdahale etme konusundaki isteksizliğini, bölgeyi zaman ve mekânda donmuş bir yer olarak karanlık bir şekilde tasvir ederek haklı çıkardı. İkinci döneminin sonunda *The Atlantic'e* verdiği kapsamlı bir röportajda Obama, bölgenin ilerlemesinin önündeki en büyük engeli ve sorunlarının çoğunun kaynağını Ortadoğu toplumlarının aşiret yapısına bağladı. Bunun, "hiçbir başkanın etkisiz hale getiremeyeceği bir güç" olduğunu söyledi. [6] Aşiretçiliğin, Amerika Birleşik Devletleri'nin Libya'daki NATO liderliğindeki koalisyona katılmakta tereddüt etmesinin nedeni olduğunu savundu: "Libya'daki aşiret

bölünmesinin derecesi, analistlerimizin beklediğinden daha büyüktü. Ve orada etkileşim kurabileceğimiz, eğitime başlayabileceğimiz ve kaynak sağlayabileceğimiz herhangi bir yapıya sahip olma yeteneğimiz çok hızlı bir şekilde çöktü." [7] Aynı röportajda Obama'nın, Senato'dan bir meslektaşına, Libya felaketinin kendisini Ortadoğu'da ulus inşasına her türlü müdahaleden çekilme ihtiyacına ikna ettiğini söylediği bildirildi.

Bu ünlü röportajda Obama, Ortadoğu'da yaşanan trajedideki ABD ve Batı'nın sorumluluğunu kabul etmeyi başaramadı: Batı, ekonomik çıkarlarını korumak için defalarca sevilmeyen yandaşlarını yönetici olarak destekledi ve İsrail'i destekledi, bu çıkarlar tehdit edildiğinde ise askeri müdahalede bulundu. Obama'nın dış politika ekibi için Ortadoğu bir yük haline gelmişti, Amerika'nın ne yaparsa yapsın kazanamayacağı bir yerdi. Şist gazı ve yenilenebilir enerjinin Amerika'nın enerji ihtiyaçlarını devrimleştirmesi ve böylece ABD'nin Ortadoğu'daki çıkarlarının temelini değiştirmesiyle Obama ekibi yön değiştirmeye başladı. ABD'nin çıkarlarını savaşın harap ettiği bölgeden uzaklaştırarak, hızla büyüyen Asya-Pasifik bölgesinin ekonomilerine doğru genel bir yeniden yönlendirmeye odaklandılar; buna "Asya'ya yönelme" deniyordu.

Ancak Arap ayaklanmaları, ABD dış politikasında bir yeniden yönlendirme umudunu fiilen ortadan kaldırdı ve Obama yönetimi Ortadoğu'dan uzaklaşmak zorunda kaldı. Başkanın ekibi artık Amerika'nın bölgedeki katılımını sınırlamaya ve başkanı Ortadoğu çatışmalarından kaynaklanabilecek yankılardan korumaya çalıştı. Obama, Amerika Birleşik Devletleri'nin Ortadoğu'da hayati ulusal çıkarlarının gerektirdiğinden çok daha fazla yayıldığını defalarca belirtti. "Önce Asya"ya olan erken bağlılığı doğrultusunda, Ortadoğu ve Avrupa, Amerikalı karar vericiler için ikinci plana düştü. Bu değişim, ABD dış politikasında yerleşik bir modelin parçasıdır. II. Dünya Savaşı sonrası dönemde, ABD dış politikası Doğu Asya ve Ortadoğu arasında bir sarkaç gibi gidip geldi. 1950'ler ve 1960'larda öncelik Doğu Asya'ydı. 1970'lerde ise Ortadoğu oldu. Obama'nın Beyaz Saray'daki sekiz yılı, Amerika'nın bölgedeki üstünlüğünün sonunu işaret etti; ancak bu geri çekilmenin başlangıç noktası George W. Bush'un başkanlığının son yıllarıydı.

Bu değişimin devam etmesi muhtemel mi? Son kamuoyu araştırmaları, ABD kamuoyunun Orta Doğu meseleleriyle ilgilenmediğini gösteriyor. IŞİD ve El-Kaide'ye karşı savaş ve İsrail'e "sarsılmaz" bağlılık dışında,

Filistin devletinin kurulması ve Libya, Suriye ve Yemen'deki savaşlar gibi bölgesel meselelere çok az ilgi gösteriliyor. Ankete katılanlar daha çok ABD göç politikası, ticaret açığı, Kuzey Kore ve Çin'in küresel bir rakip ve hegemon olarak yükselişiyle meşguldü. Bu eğilimler parti çizgilerini aşıyor ve ABD nüfusu arasında dış politika konusunda göreceli bir fikir birliğine işaret ediyor. İran nükleer programı, ABD kamuoyunun dikkatini çeken tek Orta Doğu meselelerinden biriydi.

Obama'nın halefi Donald J. Trump, bu ilgisizlik duygusunu fark etti. Amerikan kamuoyunun savaş yorgunluğunun son derece farkında olan Başkan Trump, ABD müttefikleri arasında rolleri bölümlere ayıracak yeni bir "Nixon Doktrini" benzeri bir şeyi harekete geçirmeye hevesli görünüyordu. Yerel müttefiklere bu şekilde yetki devri, Körfez'deki ABD politikasının "Suudileştirilmesi" ve Yakın Doğu'daki ABD politikasının "İsrailleştirilmesi" anlamına gelecekti. Her iki ülke de Washington'ın İran'ı çevreleme hedefini paylaşıyordu.

Bir emlak kralı olarak Trump, uluslararası ilişkileri ticari bir bakış açısıyla değerlendiriyor. Yaklaşımı tamamen ticariydi. Yurtiçinde istihdam yaratmaya odaklanırken, dış politikayı minimum yatırımla maksimum getiri elde etme açısından ele aldı. Para ve güç aynı madalyonun iki yüzüdür.

Bu “Önce Amerika” doktriniyle donanmış iş adamı, NATO müttefiklerini NATO'nun askeri bütçesine yeterince katkıda bulunmamak ve mali yükün aslan payını Amerika Birleşik Devletleri'ne bırakmakla defalarca eleştirdi. Trump, hem Cumhuriyetçi hem de Demokrat başkanları Ortadoğu'daki savaşlara trilyonlarca dolar harcamakla şiddetle eleştirdi ve Kongre'ye şunları söyledi: “Bu altı trilyon dolarla ülkemizi iki kez yeniden inşa edebilirdik.”

Yurt dışında hiçbir getiri elde etmeden para harcama ve iç altyapının çökmesine izin verme fikri, Trump için tanıdık bir tema. Bu, ülke içinde iyi yankı buluyor. Başından beri yurt dışında ulus inşa etmenin dünya görüşünün bir parçası olmayacağını açıkça belirtti. Şöyle dedi: “Dünya Amerika Birleşik Devletleri'nin ne kadar kötü olduğunu gördüğünde ve biz sivil özgürlüklerden bahsetmeye başladığımızda, bence çok iyi bir elçi değiliz.” [11] Trump, dinleyicilerine “uzak diyarlarda, hatta adını bile hiç duymadığınız birçok yerde yeni uluslar kurmaya çalışmayı bırakacağım. Tamam mı? Duracağız.” diye söz verdi. [12]

Benzer şekilde, Trump Ortadoğu'ya dahil olma konusunda isteksiz kaldı. Obama'nın ABD ile Arap dünyası arasındaki "güvensizlikten" bahsettiği zamandan çok daha ileri gitti. Trump, ABD'nin dünya sahnesinde tamamen masum olmadığını açıkça kabul etti. Fox News'te verdiği bir röportajda Vladimir Putin'e saygı duyduğunu söylediğinde ve Rus liderin "bir katil" olduğu söylendiğinde, Trump ABD'nin de bunlardan çok sayıda olduğunu söyledi. "Ne düşünüyorsunuz? Ülkemiz çok mu masum?" Bu dil, Amerika'nın dünyadaki rolü açısından muazzam sonuçlar doğuruyor.

Bu durum aynı zamanda Washington'daki gelenekleri de yıktı. Önceki başkanlardan, Demokrat ve Cumhuriyetçi fark etmeksizin, Trump insan haklarına, hukukun üstünlüğüne veya demokrasinin teşvikine sözde bile olsa önem vermedi. 2017'deki Suudi Arabistan gezisinin de gösterdiği gibi, anlaşmayı sonuçlandırmak onun en büyük önceliği. Bu geziden, kendi sözleriyle, Amerika Birleşik Devletleri'nde binlerce iş yaratacak ve daha da fazlasını güvence altına alacak milyar dolarlık anlaşmalarla döndü. Kendini "iş başkanı" olarak gören biri için, önemli olan budur.

Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, hiçbir ABD başkanı Ortadoğu'daki bir müttefikine insan hakları ihlalleri veya özgür seçimlerin yapılmaması nedeniyle yaptırım uygulamamıştır. Amerikan çıkarları Ortadoğu'da *her zaman* Amerikan değerlerinin önüne geçmiştir. Trump'ı farklı kılan ise demokrasiyi teşvik etme iddiasında bulunmamasıdır.

Obama'nın yaklaşımı ile Trump'ın yaklaşımı arasındaki fark sadece üslup farkı değildi. Obama'nın bölgedeki güç dengesinin klasik realist ilkesine dayanması da bu farkın bir parçasıydı. Obama'nın görüşüne göre, Amerika Birleşik Devletleri bir tarafı diğerine karşı desteklediği sürece bu güç dengesi sağlanamazdı. ABD'nin Orta Doğu'daki çıkarlarının azaldığı göz önüne alındığında, Obama yönetimi göreceli bir geri çekilme politikası izlemeye karar verdi. Ancak ABD'nin çekilmesinin ardından tam bir kaosun yaşanmasını önlemek için Obama'nın planı, bir tarafta Suudi Arabistan'ın, diğer tarafta ise İran'ın dengede olmasıydı.

Bu eylem planının, bölgede yavaş yavaş işlevsel bir güç paylaşımına yol açacağı umuluyordu. Ayrıca, Amerika Birleşik Devletleri'nin dikkatini dünyanın başka yerlerine odaklamasına olanak tanırken, Ortadoğu'daki çıkarlarının, özellikle petrol ve İsrail'in, korunmasını sağlayacaktı. Demokrasi planın bir parçası değildi. Trump, Ortadoğu'daki geleneksel rolüne, yani terörizmle mücadele eden ve müttefiklerini büyük silah

satışları ve İran karşıtı bir koalisyonun kurulması da dahil olmak üzere gerekli tüm araçlarla destekleyen bir statüko süper gücü rolüne geri dönerek Obama'nın yaklaşımını tersine çevirdi. Her iki yaklaşımın ortak paydası, insan hakları açığını ve Ortadoğu'daki yeni otoriter yükselişi ele alma isteksizliği veya yetersizliği ile birlikte, Amerika Birleşik Devletleri'nde bölgeye yönelik uzun süreli askeri maceralara veya yatırımlara karşı artan halk muhalefetiydi.

Trump ve Biden arasındaki derin kişisel farklılıklara rağmen, Ortadoğu'ya yönelik dış politika konusunda aralarında süreksizlikten çok süreklilik vardı. Bu sürekliliğin mükemmel bir örneği, hem Trump hem de Biden'ın savunduğu, İsrail'in Arap devletleriyle normalleşmesini öngören İbrahim Anlaşmaları'dır. Ancak selefinden farklı olarak Biden, Çin ve Rusya'ya karşı saldırgan, gerçekçi ve militarist bir dış politika izledi ve çağımızın çatışmasını demokrasiler ve otokrasiler arasındaki bir mücadele olarak tanımladı. Biden bu meydan okumayı "yirmi birinci yüzyılda demokrasilerin faydası ile otokrasiler arasındaki bir savaş" olarak adlandırdı ve Çin ve Rusya'ya karşı birleşik bir cephe oluşturmaya çalıştı.

Biden'ın yeni doktrini, başlangıçta onu Orta Doğu ve diğer bölgelerdeki çatışma alanlarından uzaklaştırdı. Bu durum, yirmi yıllık bir savaşın ardından Taliban'ın iktidara dönüşünü hızlandıran Afganistan'dan ABD güçlerinin çekilmesini emretmesiyle açıkça görüldü. Orta Doğu'dan daha da uzaklaşan Biden, İsrail, Suudi Arabistan ve diğer Arap devletlerinin önderliğinde ve ABD'nin desteğiyle İran karşıtı bölgesel bir güvenlik mimarisi oluşturmayı hedefledi. Selefi Trump gibi, Biden da bölgesel düzeni sağlamak ve ABD çıkarlarını korumak için yerel aktörlere ve vekil güçlere güvenerek geriden liderlik etmeyi tercih etti.

Ancak Çin'in Ortadoğu'daki ekonomik ve teknolojik etkisinin derinleşmesi, Biden yönetimini, Arap-İsrail ilişkilerinin normalleşmesine odaklanan İbrahim Anlaşmaları'nı genişleterek ABD'nin bölgesel liderliğini geç de olsa yeniden kurmaya çalışmaya yöneltti; bu anlaşmalar, Trump'ın damadı Jared Kushner'in bir fikriydi. Biden yetkilileri, İsrail tarihinin en aşırı hükümetlerinden biri olan Netanyahu hükümetine Filistin topraklarını işgalini sona erdirmesi ve iki devletli çözümü desteklemesi için baskı yapmak yerine, Filistin meselesini atlamaya çalıştı ve Suudileri güvenlik yardımı ve koruma karşılığında İsrail ile ilişkilerini normalleştirmeye zorladı. Biden'ın planı, Netanyahu ve aşırı sağcı koalisyon üyelerine, bir

Filistin devletinin olasılığını tamamen ortadan kaldırmaları için bir ödül niteliğindeydi. Netanyahu, "(Suudi Arabistan ile normalleşmeyi) Arap-İsrail çatışmasını sona erdirmeye yönelik dev bir adım olarak görüyoruz" dedi.

İsrail ve Filistinliler arasında gerçek bir barıştan ziyade Çin ve Rusya ile jeopolitik rekabetlerle daha çok ilgilenen Biden, Filistin sorununun bölgesel istikrar için önemli olmadığı yönündeki İsrail anlatısını kabul etti. Mevcut durum tamamen kabul edilebilirdi. 7 Ekim 2023'te Hamas'ın İsrail'e saldırması, 1139 İsrailliyi öldürmesi ve 200'den fazla kişiyi rehin alması, hem Biden yönetimi hem de Netanyahu hükümeti için şaşırtıcı değil. Biden, İsrail-Filistin çatışmasına yönelik ABD politikasını yeniden ayarlamak yerine, Hamas'ın kanlı saldırısını başarısız politikasını daha da pekiştirmek için kullandı. Netanyahu'nun Gazze'de "uzun bir savaş" yürütme ve Filistinlileri topluca cezalandırma kararını onayladı. Gazze sağlık bakanlığına göre, bu yazının yazıldığı sırada, 7 Ekim'den bu yana İsrail'in Gazze'ye yönelik askeri saldırısında 150.000'den fazla Filistinli öldürüldü veya yaralandı. [18] İsrail'in Gazze ve Lübnan'a yönelik topyekün saldırısı, İran ile doğrudan bölgesel çapta bir savaşa dönüşme tehdidi taşıyor.

Biden, Avrupa'da demokrasiyi savunurken Orta Doğu'da otokrasiyi destekleyen bir başkan olarak hatırlanacak. Trump'ın mirasıyla tamamen bağını koparmak istediğini iddia etti, ancak Orta Doğu'da Obama tarafından tasarlanan ve Trump tarafından yok edilen İran'la nükleer anlaşmayı yeniden yürürlüğe koymadı ve böylece Obama'nın bölgede nispeten istikrarlı bir güç dengesi oluşturma politikasını terk etti. Biden ayrıca İsrail-Filistin çatışmasını görmezden gelerek ve İbrahim Anlaşmalarına odaklanarak Trump'ın mirasını genişletmeye çalıştı.

Daha da tehlikelisi, Gazze felaketi Biden'ın döneminde yaşandı. Bölgesel ve uluslararası güvenlik üzerindeki tam etkisini ölçmek için henüz çok erken. Ancak kesin olan şu ki, Biden Netanyahu'yu tamamen kucaklayarak bu savaşı "sahipleniyor". Irak'a yönelik talihsiz işgal ve işgaline benzer şekilde, Gazze ve Lübnan'daki kan dökülmesinin sonuçları muhtemelen Amerika Birleşik Devletleri'ni (ve İsrail'i) yıllarca rahatsız edecektir.

Avrupa: Bölünmüş Bir Ev

Amerika Birleşik Devletleri Orta Doğu ve Kuzey Afrika'nın temsili hükümete ve hukukun üstünlüğüne doğru ilerlemesine yardımcı olmakta başarısız olduysa, Avrupa ve dünya genelinde de durum aynıydı. 19 Mart 2011'de NATO, Libya'da Kaddafi'yi deviren çok devletli bir koalisyona askeri müdahalede bulundu, ancak Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupalı müttefikleri, savaşın harap ettiği Kuzey Afrika ülkesini istikrara kavuşturmak için gereken adımları atmadı.

NATO önderliğindeki Libya askeri müdahalesi, başından beri Batılı güçler arasında ayaklanma sırasında ve ardından Kaddafi sonrası Libya'da ne yapılacağı konusunda ciddi anlaşmazlıkları ortaya koydu. Avrupa güçleri, BM Güvenlik Konseyi oylaması öncesinde operasyona kimin liderlik edeceği konusunda kendi aralarında çekiştiler: Fransa, Birleşik Krallık veya NATO. Bu farklılıklar, Libya'nın kanunsuzluğa ve kaosa sürüklenmesiyle kamuoyuna yansıdı. Avrupalı müttefiklerine gönderme yapan Obama, Libya'daki NATO önderliğindeki müdahaleyi savunan Avrupa güçlerini "bedavacılar" olarak nitelendirdi.

> Şimdi, birinci seçenek hiçbir şey yapmamak olurdu ve yönetimimde Libya'daki durum ne kadar trajik olursa olsun, bunun bizim sorunumuz olmadığını söyleyenler vardı. Benim bakış açım ise, Libya'da tam bir kaos ve iç savaş çıkarsa bunun bizim sorunumuz olacağıydı. Ancak bu, ABD'nin çıkarlarının özünde o kadar önemli değil ki, Kaddafi rejimine tek taraflı olarak saldırmamız mantıklı olsun. O noktada, Kaddafi'den nefret eden veya insani nedenlerle endişe duyan Avrupa ve bir dizi Körfez ülkesi harekete geçilmesi çağrısında bulunuyor. Ancak son birkaç on yıldır bu koşullarda alışkanlık haline gelen şey, insanların bizi harekete geçmeye zorlamaları, ancak daha sonra hiçbir şekilde risk almak istememeleridir.

Libya fiyaskosu, daha büyük, yapısal bir sorunun mikrokozmosudur. Batı başkentlerinde tükenmişlik baş gösterdi. İsrail'i savunmak dışında, Orta Doğu veya Kuzey Afrika'da iddialı veya müdahaleci bir rol üstlenme isteği yok. Avrupa içe kapandı. 2008'deki mali krizden Brexit sonrası döneme kadar AB, bir kimlik kriziyle karşı karşıya. Birliği kurtarma, Brexit'in sonuçlarıyla başa çıkma ve yükselen popülizm, ılımlı ekonomik büyüme, bütçe açıkları ve COVID-19 pandemisinin yanı sıra Rusya'nın 24 Şubat 2022'de Ukrayna'yı işgalinin ardından bazı üye devletlerinin mali çöküş

riskiyle karşı karşıya kalması gibi durumlarla başa çıkma çabalarıyla meşgul.

Avrupa, terörizm ve yasadışı göç gibi Orta Doğu'dan gelen doğrudan tehditler kendi topraklarına ulaşana kadar uyanma alışkanlığına sahip. ABD liderliği olmadan, Avrupa ülkeleri Orta Doğu'ya aktif olarak müdahil olmaktan çekiniyor. Defalarca Atlantik ötesindeki daha güçlü müttefiklerine boyun eğiyorlar. Bunu ne kadar daha sürdürebilecekleri henüz belli değil. II. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD tarafından kurulan küresel güvenlik mimarisi şu anda muazzam bir baskı altında. Trump, hem NATO'nun hem de AB'nin önemini sorguladı. Bu tavrı, Batılı müttefikleri arasında kafa karışıklığı ve belirsizlik yarattı. Yeniden başkan seçilirse, bu kafa karışıklığı ve belirsizlik artacaktır. O dönemde Avrupa'nın en güçlü lideri olan Almanya Başbakanı Angela Merkel, kıtanın bazı liderlerinin hissettiği hayal kırıklığına, AB'nin kendi güvenliğine dikkat etmesi çağrısıyla yanıt verdi. Merkel, Mayıs 2017'de Münih'te bir seçim mitinginde kalabalığa şöyle demişti: "Tamamen başkalarına güvenebileceğimiz dönem bir ölçüde sona erdi. Biz Avrupalılar, kaderimizi gerçekten kendi ellerimize almalıyız; elbette Amerika Birleşik Devletleri ile dostluk içinde, Büyük Britanya ile dostluk içinde, kim olursa olsun iyi komşular olarak, Rusya ve diğer ülkelerle de." "Ancak biz Avrupalıların kendi geleceğimiz ve kaderimiz için mücadele etmemiz gerektiğini bilmeliyiz." Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron, Avrupalı mevkidaşlarına defalarca "stratejik özerklik" elde etmeleri çağrısında bulundu. 2017'de Macron, "Çin ve Amerika Birleşik Devletleri ile rekabet edebilmemiz için uzun vadeli bir ekonomik ve siyasi stratejiye ihtiyacımız var" demişti. Bu çağrılara rağmen, ne Merkel (ne de halefi Şansölye Olaf Scholz) ne de Macron, Avrupa'nın dünyadaki rolünde gerçek bir değişiklik yaratamadı.

Aslında tam tersi oldu. Rusya'nın 2022'deki Ukrayna işgali, Avrupa'nın ABD'ye olan güvenlik bağımlılığını artırdı. Biden yönetimi, Avrupa'nın kalbindeki savaşı NATO'yu yeniden canlandırmak ve kıta üzerindeki hegemonyasını yeniden tesis etmek için kullandı. Büyük Avrupa devletleri, Rusya ve Ukrayna'nın müzakere masasında anlaşmazlıklarını çözmelerini ve böylece savaşın çıkmasını önlemelerini sağlayamadı. Dahası, Putin'in Ukrayna'yı işgalinden sonra, Avrupa, ABD'den farklı bir pozisyon geliştirmekte tamamen yetersiz kaldı. [23] Rusya'nın saldırganlığı, tüm Avrupa başkentlerini koruma için Washington'a yönelmeye itti. Uzun bir tarafsızlık

geleneğine sahip iki AB üyesi ülke olan Finlandiya ve İsveç, NATO'ya katıldı. Tüm NATO üyeleri "nihayet" ABD'nin askeri bütçelerini GSYİH'nin %2'sine çıkarma taleplerine uydu; bu da Avrupa'nın bağımlılığının boyutunu gösteriyor. [24]

Avrupa Birliği'nin ABD'ye olan bağımlılığı, Ortadoğu söz konusu olduğunda, Avrupa bloğu içinde tutarlı bir dış politikanın olmaması nedeniyle daha da derinleşiyor. Bölgeye yönelik bağımsız bir Avrupa yaklaşımı mevcut değil. ABD'nin rüzgarı nereye eserse, Avrupa neredeyse körü körüne onu takip ediyor. Libya felaketi, Suriye çatışması, mülteci krizi, İsrail'in Gazze ve Lübnan'daki savaşı, küresel finans krizi bir yana, Batı ittifakı içindeki ciddi ayrılıkları ortaya çıkardı. AB'nin Arap Baharı ayaklanmalarına verdiği yavaş tepki, üye devletler arasında "Güney Komşuluk" bölgesinde Avrupa değerlerini desteklemek için ne yapılması gerektiği konusunda farklı yaklaşımları ortaya koydu. Ayrıca, bloğun bölgede ne kadar yer alması gerektiği konusunda bir ayrılık olduğunu da gösterdi. AB sonunda harekete geçip tepki verdiğinde ise stratejileri aşırı bürokratik ve tamamen uygulanabilir değildi. “Daha fazlası için daha fazlası” sloganına dayanan AB Komşuluk Politikası (AB Komşuluk Politikası) [25] , 2011 yılında revize edildi, ancak özellikle Birlik içindeki vahim ekonomik sorunlar göz önüne alındığında, AB'ye gerçek bir kaldıraç sağlayacak şekilde değil. Birçok kişi AB Komşuluk Politikasını gerçekten “daha azı için daha azı” veya aynı şey için daha azı getirdiği için eleştirdi. [26]

Arap Baharı sırasında AB'nin Tunus'a yönelik tutumu buna bir örnektir. [27] Blok bekle gör yaklaşımını benimserken, Fransa saf dışı kaldı ve Ben Ali rejimine maddi destek ve kalabalık kontrolü konusunda uzmanlık teklif etti. [28] Mısır ayaklanmasına verilen yanıt da benzer şekilde tutarsızdı. Fransız başbakanı François Fillon, Mübarek'in iktidarda kalmasını isteyen bir grup Güney Avrupa ülkesine liderlik etti. [29] Terörizmle mücadelede ona ihtiyaç duyulduğunu ve eğer o kalırsa ülkenin demokratik bir geçişi gerçekleştirme şansının daha yüksek olduğunu iddia ettiler. [30]

Fransa ve Birleşik Krallık'ın uluslararası itibarı Libya'da bir darbe daha aldı. Her iki ülke de NATO öncülüğündeki Libya müdahalesini destekledi; bu müdahale kağıt üzerinde sivilleri korumayı amaçlıyordu, ancak pratikte İngiliz-Fransız dış politika hedeflerini gerçekleştirmek için kullanıldı. Sonuç olarak, bölgedeki niyetlerine olan güvensizlik arttı. Ayrıca Çin ve Rusya gibi diğer uluslararası aktörler arasında da şüpheler uyandırdı. Her

ikisi de Libya üzerinde uçuşa yasak bölge oluşturan BM Güvenlik Konseyi'nin 1973 sayılı kararını veto etmedi. Geriye dönüp bakıldığında, Çin ve Rusya, BM Güvenlik Konseyi kararını Paris ve Londra tarafından rejim değişikliğini sağlamak için tasarlanmış bir oyun olarak görmeye başladı. Pekin ve Moskova, kararda kullanılan ve...

> Ulusal düzeyde veya bölgesel örgütler veya düzenlemeler aracılığıyla hareket eden ve Genel Sekreter ile işbirliği içinde hareket eden Üye Devletler, 1970 (2011) sayılı kararın 9. paragrafına bakılmaksızın, Libya Arap Cemahiriyesi'nde, Bingazi de dahil olmak üzere, saldırı tehdidi altındaki sivilleri ve sivil yerleşim alanlarını korumak için gerekli tüm önlemleri almayı ve Libya topraklarının herhangi bir yerinde herhangi bir biçimde yabancı işgal gücünün bulunmasını engellemeyi Genel Sekretere bildirmişlerdir ve ilgili Üye Devletlerden, bu paragraf tarafından verilen yetkiye uygun olarak aldıkları önlemleri derhal Genel Sekretere bildirmelerini ve bu önlemlerin derhal Güvenlik Konseyine rapor edilmesini talep ederler.

Çin ve Rusya, Birleşik Krallık ve Fransa'nın Libya isyancılarına verdikleri desteği meşrulaştırmak için karar taslağında "gerekli tüm önlemler" ifadesini kullandıklarını iddia etti. Bu görüşe göre, uçuşa yasak bölgenin amacı Kaddafi'nin devrilmesini kolaylaştırmak ve haleflerinin hem Birleşik Krallık hem de Fransa ile yakın ilişkiler içinde olacağı kişiler olmasını sağlamaktı. İngiliz ve Fransızların Libya'daki eylemleri, Çin ve Rusya'nın Suriye çatışmasına ve Ukrayna savaşına verdiği tepkiyi etkiledi. Rusya ve Çin, Suriye çatışmasıyla ilgili tüm BM Güvenlik Konseyi kararlarını veto etmek için birlikte çalışarak savaşı daha da çözülmesi zor hale getirdi. Daha da kötüsü gelecekti. 2011'de patlak veren Suriye savaşı, yeniden güçlenen Rusya'nın Eylül 2015'te savaş harap etmiş ülkeye askeri müdahalede bulunma kararıyla neredeyse çözülemez hale geldi.

Rusya'nın Dünya Sahnesine Dönüşü

Amerika Birleşik Devletleri de dahil olmak üzere Batılı güçler, Arap Baharı'na veya bölgedeki sonraki iç karışıklıklara tutarlı bir yanıt veremeyince, AB içinde ve ABD ile AB arasında gerilimler arttı. Suriye, IŞİD ve göçmen krizi konusunda ne yapılması gerektiği konusunda anlaşmazlıklar şiddetlendi. Birçok AB üye devletini etkileyen mali krizlerin

yükünü kimin üstlenmesi gerektiği konusunda karar verememek, AB içindeki ayrılıkları herkesin gözü önüne serdi. Tüm bu içe dönük değerlendirmeler, dünya sahnesinde bir boşluk bıraktı. Bu boşluğu Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin doldurdu.

Rusya'nın gücünün yeniden ortaya çıkması, ülkenin 1991'de Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonraki kısmi toparlanmasını yansıtıyor. Aynı zamanda uluslararası sistemin değişen doğasının da açık bir göstergesidir. Sistem artık ABD'nin süper güç olduğu tek kutuplu bir yapı değil. Gücün dünya çapında dağıldığı çok kutupluluğa doğru kademeli olarak kayıyor. Rusya'nın Orta Doğu'daki artan katılımı dört önemli faktörden kaynaklanmaktadır. Birincisi, Rusya Suriye iç savaşındaki müdahalesini askeri gücünü sergilemek ve korkulacak bir güç olarak itibarını yeniden inşa etmek için kullandı. Rusya'nın dikkate alınması gereken bir askeri güç olarak yeniden ortaya çıkması, Moskova'nın ABD ve Avrupa bloğuyla pazarlık pozisyonunu artırıyor. Moskova için bu, Rusya'nın kalbine çok yakın bir konu olan Ukrayna ve Kırım ile ilgili olarak Batı ile görüşmelerde çok ihtiyaç duyulan bir kaldıraç sağlıyor.

İkinci olarak, Rusya Suriye'yi kendi yörüngesine giren bir ülke olarak gördü. Suriye, Sovyetler Birliği'nin bölgedeki en güvenilir ortağıydı. Ülkede büyük bir Rus topluluğu bulunuyor ve Moskova'nın Akdeniz'deki tek Rus deniz üssü de dahil olmak üzere orada önemli varlıkları var. Libya'daki büyük yatırımlarını kaybettikten ve Ukrayna'daki sorunlardan sonra Rusya, Batı güçlerine karşı elini güçlendirmek için Suriye'ye sınırlı müdahalede bulunmayı tercih etti. Esad ile ittifak, Moskova'nın İran ile daha yakın ekonomik ve askeri bağlar kurmasına da olanak sağladı. Rusya'nın 2024'te Esad rejimini savunmada başarısız olması, bölgesel emelleri için büyük bir darbe oldu. Ancak, Esad'ın düşüşünün ve Rus güçlerinin Suriye'den çekilmesinin Moskova'nın Orta Doğu ve ötesindeki stratejik çıkarları üzerindeki sonuçlarını bilmek için henüz çok erken.

Üçüncüsü, Orta Doğu coğrafi yakınlığı nedeniyle Rusya için stratejik öneme sahiptir. Rus liderliği bölgeyi kendi "arka bahçesi" olarak görüyor ve bu nedenle Moskova'nın siyasi ittifaklar kurması ve ticaret, petrol, doğalgaz ve silah gibi ekonomik fırsatlar geliştirmesi gereken bir yer olarak değerlendiriyor. Rus ekonomisi ABD liderliğindeki yaptırımların ağırlığı altında eziliyor ve Orta Doğu, özellikle Rusya'nın sektör lideri olarak ortaya çıktığı nükleer enerji alanında yeni ticari fırsatlar sunuyor.

Son olarak ve belki de en önemlisi, IŞİD vardı. Rusya, on yıllardır güney sınırlarında İslamcı isyanlarla mücadele ediyor. Çeçenya, bu mücadelenin vahşetinin sembolü haline geldi. Rusya'nın güneyindeki büyük Müslüman nüfus nedeniyle, Rus yetkililer İslamcı radikalizmin yayılmasına karşı kendilerini savunmasız hissediyorlar. IŞİD ile savaşan büyük bir Rus grubu vardı ve Rusça, saflarında en çok konuşulan üçüncü dildi. Grubun ürettiği dergiler, radyo, televizyon ve sosyal medya yayınları bunu yansıtıyor. Kremlin, Selefi-cihatçıların eve dönme tehdidini ciddiye alıyor ve Suriye'deki hareketi önlemenin, içeride daha fazla saldırı riskine girmekten daha iyi olduğuna karar verdi.

Son olarak, Rusya'nın Orta Doğu'da başka bir amacı daha var: Batı'dan farklı bir dünya görüşünü teşvik etmek. Rusya, öncelikle egemenliğe odaklanan bir dünya görüşünü destekliyor, ancak Ukrayna'yı işgal ederek aynı ilkeyi ihlal etti. Toprak bütünlüğünün önemini vurgulayarak, Rus görüşü, teorik olarak insan haklarına ve kendi kaderini tayin hakkına ve gerekirse müdahaleye dayanan Batı liberal modeline bir alternatif olarak duruyor. Rusya [33] ve Çin, Batı güçlerini "sosyal mühendislik" projelerine girişmek, bölgeyi istikrarsızlaştırmak, "geleneksel yönetim ve güvenlik mekanizmalarını" yok etmek ve "silah ve mühimmatın yasadışı yayılmasını" teşvik etmekle defalarca eleştirdi. [34] Ancak her iki dünya görüşü de söylemden gerçeğe çeviride genellikle bir şeyler kaybediyor: Batı, demokrasiyi teşvik etmek hakkında yaptığından çok daha fazlasını söyledi ve Ruslar, Ukrayna'nın gösterdiği gibi, kendilerine uygun olduğunda toprak bütünlüğüne saygı duyuyor.

Putin, dünya görüşünü desteklemek için sık sık ABD önderliğindeki Irak işgalini ve NATO önderliğindeki Libya harekatını Batı'nın ikiyüzlülüğü ve pervasızlığının örnekleri olarak kullanıyor. Bakış açısının temelinde, aynı Batı politikalarının bir gün Rusya'ya uygulanarak rejimini devirebileceği korkusu da yatıyor. Bu nedenle Suriye ve Ukrayna onun için kırmızı çizgi haline geldi: krizler, Rusya'da Putin'e karşı büyük halk protestolarıyla ve NATO'nun Rusya'nın eski etki alanındaki yayılmacılığıyla aynı zamana denk geldi.

Rusya, dünyaya bu şekilde bakan tek ülke değil. Çin de aynı görüşü paylaşıyor. Her iki güç de Batı güçlerinin ilan ettiği değerleri, maddi çıkarlarını ilerletmek ve ideolojik değerlerini diğer ülkelere dayatmak için bir oyun olarak görüyor. Rus ve Çin anlatısı, Batı'nın uzun ve acı askeri

müdahale geçmişi nedeniyle Orta Doğu'da yankı buluyor. Bölgedeki insanlar, Batı'nın savunduğu liberalizme karşı derin bir şüphe ve alaycılık duyuyor. Amerika Birleşik Devletleri'ne duyulan yaygın güvensizlik, Amerikan demokrasi ve insan hakları iddialarının sadece göstermelik olduğuna dair inançtan kaynaklanıyor. Bu da, özellikle Batılı muhataplarının ahlaki vaazlarını giderek daha az kabul etmeye istekli olan otoriter liderler arasında Rusya'nın popülaritesini artırdı.

Rusya'nın Orta Doğu'ya yeniden dahil olması Moskova'ya önemli kazanımlar sağladı. Bir zamanlar düşman olan Rusya ve İran'ın artık ortak bir amacı var: hayati çıkarlarını korumak ve Batı güçlerini sınırlarından uzak tutmak. Tarihsel olarak iki ülke arasında çekişmeli bir ilişki olmasına rağmen, çıkarları şu anda karşılıklı avantaj sağlayacak şekilde örtüşüyor. Moskova, Tahran'a milyarlarca ABD doları değerinde gelişmiş hava savunma sistemleri satıyor ve İran liderleri Putin'in Rusya'sı ile olan bu yakın bağlara değer veriyor. Ancak Rusya'nın Ukrayna'yı işgalinden sonra, İran'ın Moskova'ya insansız hava araçları (ve iddiaya göre balistik füzeler) sağladığı ve bunların Ukrayna savaş alanında etkili olduğu bildirildi.

Rusya'nın Suriye'ye müdahalesi, Moskova'nın Mısır, İsrail, Türkiye ve Amerika'nın Körfez müttefikleri de dahil olmak üzere diğer önemli bölgesel güçlerle ilişkilerini yeniden düzenlemesine olanak sağladı. Rusya ve Türkiye'nin ticaret, enerji ve silah satışları da dahil olmak üzere ikili ilişkilerini geliştirme konusunda çıkarları var. Diplomatik yakınlaşma, Putin'in Temmuz 2016'da Türk cumhurbaşkanına karşı yapılan başarısız darbe girişiminin ardından Erdoğan'ı desteklemesinden sonra da devam etti. Türkiye'nin AB ile ilişkileri kötüleşirken, Rusya Ankara'nın dış politikası için geçerli bir ortak haline geldi. Türkiye, hem 2014 hem de 2022'de Rusya'ya karşı Batı yaptırımlarına katılmayı reddetti ve Putin'in Ukrayna'yı işgalinden sonra, NATO'nun tam üyesi olarak kalırken ve hatta Kiev'e ölümcül insansız hava araçları satarken Moskova ile ticareti ve diplomatik iletişimi artırdı. Rusya ayrıca İsrail'i de yakınlaştırdı ve Putin, Benjamin Netanyahu ile özel bir ilişki kurdu. İki ülke karşılıklı güvenlik sorunlarını paylaşıyor ve İsrail nüfusunun yaklaşık yüzde 20'si Rusça konuşuyor. Rusya'nın Orta Doğu'daki diplomatik ve askeri başarılarının Putin'i cesaretlendirdiğini ve Ukrayna'yı işgal etme yönündeki talihsiz kararında etkili bir etken olduğunu söylemek abartı olmaz.

Genel olarak, daha geniş Orta Doğu'da Çin esas olarak istikrar, enerjiye kolay erişim ve ticaret bağlarıyla ilgilenmektedir. Körfez ve daha geniş Orta Doğu'daki muazzam ekonomik çıkarlarına ve ticaret anlaşmalarına rağmen, Pekin'in şu ana kadar bölgedeki ABD veya Rusya'nın egemenliğinin yerini alma gibi bir amacı yoktur. Aksine, Pekin, ABD'nin zamanını ve parasını bölgeden gelen enerji arzının güvenliğini sağlamaya harcamasına izin vermekten memnundur; kendisi ise bölgenin fay hatlarından uzak durmanın ekonomik faydalarını toplamaktadır. 2020'den beri Çin, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri de dahil olmak üzere iki zengin ekonomiyi kapsayan Körfez İşbirliği Konseyi'nin en büyük ticaret ortağı olmuştur. Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi'nin bir parçası olan altyapıya yaptığı yabancı yatırım, Orta Doğu'da dünyanın diğer bölgelerine göre daha yüksektir. Türkiye'den Mısır'a, Suudi Arabistan'dan İran'a kadar bölgedeki insanlar uluslararası sisteme bakıp Çin'i geleceğin kaynağı olarak görüyorlar: Çin'i ileri teknoloji, ticaret ve yatırım kaynağı olarak. Stratejik avantajı açısından, değişim, Batı güçlerinin sahip olduğu gibi saldırganlık ve emperyalist emellerin tarihsel ağırlığını taşımamaktadır.

Rusya ve Çin'in bölgesel güçleri kazanma çabaları, Orta Doğu'daki uluslararası ilişkilerin yeni gerçekliğini yansıtıyor: Amerika Birleşik Devletleri'nin geri çekilmesi ve giderek yerel vekil güçlere dayanmasıyla, artık merkeziyetsiz, çok kutuplu bir dünyada veya çatışmacı çok kutuplulukta yaşıyoruz. Yerel aktörlerin seçebilecekleri daha geniş bir yelpaze var ve çoğu, yalnızca bir tarafın yanında yer almak yerine dış güçlerle ilişkilerini çeşitlendirmeyi tercih ediyor. Yerel aktörler riskten kaçınır hale geldi ve Büyük Güçlere karşı temkinli davranmayı tercih ediyor.

Bu çok kutupluluk, Orta Doğu siyasetinin doğasını ve yönetenler ile yönetilenler arasındaki ilişkiyi değiştiriyor mu? Basit cevap her iki soruya da hayır. Yerel otoriterler, iktidarlarını korumak ve muhalefeti susturmak için küresel sahnede daha fazla etkiye sahipler. Yerel otokratların karar alma süreçlerine halkın katılımına izin verecekleri şüphelidir. Aksine, sıradan insanları siyasi alandan dışlamak için işbirliği ve zorlamanın yanı sıra bölücü taktikleri kullanmaya devam edeceklerdir.

Çok Kutuplu Bir Dünyada Gücün Merkezsizleştirilmesi: Kritik Bölgesel Güçlerin Yükselişi

Son yirmi yılda, iki çok farklı güç, komşu Arap ülkeleri üzerinde etkilerini yaymaya ve bölgede baskın bir konum kurmaya çalıştı: Türkiye ve İran. 1990-1991'deki Birinci Körfez Savaşı'ndan sonra Arap devlet sisteminin çöküşü ve 2003'te ABD önderliğindeki Irak işgali, Ankara ve Tahran'ın bölgesel hegemonyaya yönelik girişimlerini başlatmalarına olanak sağladı. Arap Baharı'nın ardından yaşananlar ve Arap liderlerinin buna yanıt vermekteki acizliği, Türk ve İran etkisinin bölge genelinde yayılmasını daha da kolaylaştırdı. İsrail de Arap devletlerinin parçalanmasından büyük ölçüde faydalandı çünkü iç karışıklıklar ve Arap ülkeleri arasındaki çatışmalar, Filistin davasından dikkatleri dağıttı ve Arap koordinasyonunu ve Arap kurumlarını daha da zayıflattı.

Bölgenin eski liderleri olan Mısır, Irak ve Suriye son yıllarda etkilerini kaybederken, Türkiye ve İran mevcut karışıklıktan başlıca bölgesel aktörler olarak ortaya çıktı. Buna rağmen, siyasi modellerini komşu Arap ülkelerine ihraç edemediler veya bölgesel düzeni domine edemediler. Örneğin, İran İslam Cumhuriyeti, büyük Şii topluluklarının bulunduğu Bahreyn, Irak, Lübnan ve Yemen'de (ve 2024'e kadar Suriye'de) önemli bir etkiye sahip olmasına rağmen, Tahran , *Velayet el-Fakih* (İslam hukukçusunun vesayeti) ideolojisini bu ülkelerin hiçbirine ihraç edemedi. İran'ın önemli bir müttefiki olan Hizbullah bile bu ideolojiyi benimsemekten kaçındı. İran'ın jeopolitik emelleri, diğer yerel aktörlerden şiddetli bir direnişle karşılaştı ve bu da İran'ı politikalarını yeniden gözden geçirmeye ve aşırı yayılmanın maliyetlerini en aza indirmeye yöneltti. İran'ın jeopolitik konumu, İsrail'in Hamas ve Hizbullah'a karşı savaşları ve Esad rejiminin düşüşünden sonra daha da zayıfladı.

Türkiye'nin durumu da daha iyi değil. Neo-Osmanlıcılık, yerel direniş ve iç başarısızlık kayalıklarında çöktü. Arap Baharı'ndan sonra Tunus'ta Ennahda'nın ve Mısır'da Müslüman Kardeşler'in seçim başarısı, Türkiye'nin bölgedeki konumunu güçlendirdi. Her iki grup da, kendilerini demokratik İslamcı partiler olarak meşrulaştırmak için Türkiye'nin iktidardaki Adalet ve Kalkınma Partisi'ni (AKP) model olarak kabul etti. Ancak Türkiye'nin devrim sonrası Orta Doğu'daki liderliği kısa sürdü. Tunus ve Mısır'daki İslamcılar ya ayrıldı ya da iktidardan uzaklaştırıldı. Türkiye'nin Suriye'ye

yaptığı yatırım, desteklediği isyancıların Esad'ı devirmesi ve bu stratejik ülkeden İran ve Rus etkisini kovmasıyla büyük bir kazanç sağladı. Esad sonrası Suriye'de en büyük kazanan Türkiye oldu. Türkiye de siyasi İslam'a düşman güçler tarafından hedef alındı. Ülke, Temmuz 2016'da Erdoğan'ın demokratik olarak seçilmiş hükümetini devirmeyi amaçlayan bir askeri darbeye sahne olmuştu ve darbeden önce de demokratik itibarını zedeleyen şiddetli bir iç ideolojik mücadeleye girmişti.

Erdoğan'ın Türkiye'nin kırılgan demokrasisini rekabetçi bir otoriter sisteme dönüştürmesiyle, 2003-2009 yılları arasındaki demokratikleşme ve ekonomik büyüme deneyimi tersine dönmüş gibi görünüyor. [41] Türk örneği sadece ülke içinde ivmesini kaybetmekle kalmadı, artık Arap dünyasında da pek ilgi görmüyor.

Erdoğan, Türk lirasının zayıflığı ve yüksek enflasyon gibi tarihi sorunları çözemedi ve bu durum, Türkiye'nin ithal enerji kaynaklarına bağımlılığını giderek daha pahalı ve sorunlu hale getirdi. [42] Dahası, Türk ihracat odaklı sanayisi uluslararası krizlere karşı son derece savunmasızdır ve 2008 mali krizi, COVID-19 pandemisi, Ukrayna ve Gazze savaşları gibi küresel talebin yavaşladığı her durumda ağır zarar görür. [43]

Bununla birlikte, bölgenin iki kilit gücü olan Türkiye ve İran, Ortadoğu genelinde etkilerini genişletmeyi başardılar; bu da modern Ortadoğu tarihinin ilk kez Arap olmayan bölgesel güçlerin Arap devlet sisteminde aktif oyuncu oldukları anlamına geliyor. Arap kurumlarının dokunulmazlığı o kadar çöktü ki, Arap devletleri artık dış etkilere karşı savunmasız ve direnemez hale geldi.

Arap ülkeleri arasındaki iç savaş, bir diğer önemli Arap olmayan gücün konumunu sağlamlaştırmasına olanak sağladı: İsrail. Arap rejimleri kendi halklarıyla ve birbirleriyle savaşırken, İsrail 1967'de işgal ettiği Filistin topraklarında daha fazla yerleşim yeri inşa etmekle meşgul oldu. İsrail'in stratejik hedefi, bağımsız bir Filistin devleti fikrinden tamamen kurtulmaktır. Böylece egemenliğin yerine özerkliği koyabilirler. Netanyahu, Arap liderlerinin beceriksizliğinden ve boyun eğmesinden ve Batı'nın suç ortaklığından yararlanarak Filistinliler üzerinde o kadar çok baskı kurmaya çalışıyor ki, teslim olmaktan başka seçenekleri kalmıyor. Hamas 7 Ekim 2023'te İsrail'e saldırdığında, Netanyahu ve Biden şok olmuş gibi davrandılar. Statükonun sürdürülebilir olduğunu ve Filistinlilerin yönetilebilir olduğunu düşünmüşlerdi. Saldırıya geçen Netanyahu, Hamas'a

karşı "tam zafer" konusunda ısrar ederek topyekün savaş başlattı ve 150.000'den fazla Filistinliyi öldürdü ve yaraladı. ABD'nin tam desteğiyle Netanyahu, savaşı Lübnan'a genişletti ve Hizbullah'ı ezmeye yemin etti. Hizbullah lideri Hasan Nasrallah'ın suikast emrini verdikten sonra Netanyahu, "bölgedeki güç dengesini gelecek yıllar için değiştirmeyi" amaçladığını açıkladı. Netanyahu, İsrail'in Lübnan ve İran'a yönelik önceki işgallerinden ve Türkiye'nin Ortadoğu'yu temelden yeniden şekillendirme girişimlerinin başarısızlığından ders çıkarmamış gibi görünüyor. Etkilerini yaymak için hem yumuşak hem de sert güç kullanan İran ve Türkiye'nin aksine, İsrail yalnızca askeri araçlara güveniyor. Bu da Netanyahu'nun bölgedeki güç dinamiklerini dönüştürme arzusunu imkansız bir görev haline getiriyor.

İsrail'in Gazze ve Lübnan'daki savaşları ilerledikçe, topyekün bir bölgesel çatışma riskini artıran jeopolitik değişimlere tanık olabiliriz. Gazze ve Lübnan'daki mevcut çatışmaların başlamasından önce, özellikle Körfez'deki Arap yöneticiler, içlerindeki halk muhalefetini ve İran'ı İsrail'den daha büyük bir tehdit olarak görüyorlardı. Aslında, birçok Arap yönetici İsrail'i İran, Türkiye ve iç ayaklanmalara karşı mücadelede bir ortak olarak görüyor. Netanyahu, Filistin devleti taleplerini reddederken, Arap devletleriyle tarihi bağlarını genişletmekle sık sık övünüyordu. Trump'ın favori televizyon kanalı Fox News'e verdiği bir röportajda, İsrail'in en uzun süre görev yapan başbakanı, İsrail'in birçok Arap ülkesiyle ilişkilerinin derin bir dönüşüm geçirdiğini açıkladı: "Arap dünyasına bir bütün olarak bakarsanız, birçok Arap ülkesinin İsrail'i algılama biçiminde bir değişiklik var. Artık onu düşmanları olarak değil, ortak bir tehdide karşı vazgeçilmez müttefikleri olarak görüyorlar ve ortak tehdit İran'dır." [45] İsrail-Filistin çatışmasına dışarıdan içeriye yaklaşımını daha da güçlendiren Netanyahu, Eylül 2023'te şunları söyledi: “İbrahim Anlaşmaları'nın yeni bir barış çağının başlangıcını müjdelediğine şüphe yok. Ancak inanıyorum ki, İsrail ve Suudi Arabistan arasında tarihi bir barışın eşiğindeyiz… İsrail ve Suudi Arabistan arasındaki barış, gerçekten yeni bir Orta Doğu yaratacaktır.” [46]

Resmi Arap desteğinden yoksun ve derin bölünmüş bir liderliğe sahip olan Filistinliler, İsrail ve Amerika Birleşik Devletleri tarafından mali, askeri ve siyasi olarak sıkıştırılmış durumda. Dünya, en yakın akrabaları olan Arap ülkeleri de dahil olmak üzere Filistinlileri terk etti. Hamas, Ekim

2023'te İsrail'e saldırarak statükoyu yıkmaya ve bölgede siyasi bir tsunamiyi tetiklemeye çalıştı. İsrail'in Gazze ve Lübnan'daki tam ölçekli askeri saldırısının maliyetini ve sonuçlarını ve bunun sonucunda ortaya çıkacak jeopolitik değişimleri görmek için Gazze ve Lübnan sokaklarındaki tozun yatışmasını beklememiz gerekiyor.

Arap olmayan güçlerin yükselişinin yanı sıra, Soğuk Savaş sonrası on yıllar bölgenin jeostratejik manzarasında bir başka büyük değişikliğe de sahne oldu: Suudi Arabistan ve İran arasındaki giderek daha açık hale gelen rekabet. Bu çatışma, İran'ın İslam Devrimi'nden sonra kendisini gerçek İslam'ın koruyucusu olarak konumlandırmaya çalıştığı 1979 yılına kadar uzanıyor; bu rolü Riyad kendisi de üstlenmişti. İran Şii, Suudi Arabistan ise Sünni olduğu için, bu mücadele özünde bir güç savaşı olmasına rağmen mezhepsel boyutlar kazandı. Son yıllarda bu rekabet tüm bölgeyi istikrarsızlaştırdı ve Irak, Lübnan, Suriye ve Yemen'deki mezhepsel fay hatlarını açığa çıkarıp şiddetlendirdi. Hatta o kadar belirgin ve tehlikeli hale geldi ki, Arap-İsrail çatışması gibi diğer tarihi fay hatlarını bile gölgede bıraktı. İsrail destekçileri, Filistin'in artık Araplar için bir öncelik olmadığını ve İran'la ilgilenilmesi gerektiğini iddia ediyor.

2020'lerin başlarında, Orta Doğu'daki kilit devletler dış politikalarını yeniden gözden geçirdiler ve Türkiye, Mısır, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri de dahil olmak üzere birbirleriyle ilişkilerini normalleştirmeye başladılar. Çin, Suudi Arabistan ve İran arasında bir normalleşme anlaşmasına aracılık ederek ABD'yi devre dışı bıraktı ve İsrail'i kızdırdı. COVID-19 pandemisi ve Rusya'nın Ukrayna'yı işgali, Orta Doğu ekonomilerini alt üst etti ve eski rakipleri geri adım atmaya ve ikili ekonomik ilişkilere öncelik vermeye motive etti. İsrail'in Gazze'deki savaşı, Suudi-İran yakınlaşmasını derinleştirdi; bu gelişme, bölgesel politikada yeni bir yeniden yapılanmaya yol açabilir. Bu ani değişim, bölgenin jeopolitiğini değiştirirken, bölgesel güçlerin artan öneminin ve özerkliğinin bir başka işaretidir.

Yine de, bölgesel güçlerin uluslararası sahnede artan özerkliği, yönetenler ve yönetilenler arasında yeni bir toplumsal sözleşme anlamına gelmiyor. Tam tersi geçerli. Yerel otoriterler iktidar üzerindeki kontrollerini güçlendirdiler ve şimdiye kadar tüm toplumsal protestoları bastırdılar.

Önce trajedi, sonra fars

Ortadoğu analistleri için Karl Marx'ın tarihin "bir kez trajedi, bir kez de fars olarak" kendini tekrar ettiği yorumu oldukça yerinde. Örneğin, Rusya'nın Suriye'ye askeri müdahalesi veya ABD-Çin Ortadoğu rekabeti yeni bir Soğuk Savaş'ın işareti mi ve eski Soğuk Savaş'tan nasıl farklılaşıyor? Bölge halkı ne durumda: Adalet ve onur için yaptıkları protestolar, çabucak unutulmuş bir anlık olaydan mı ibaret? Yoksa sıradan vatandaşların eski güç yapılarına karşı mücadele ettiği yeni bir başlangıca mı tanık oluyoruz? Bölgede savaşa girip kaybeden Büyük Güçler ne durumda: İç kamuoyundaki değişimler, Ortadoğu'da imparatorluğun sonuna tanık olmak üzere olduğumuz anlamına mı geliyor? Yoksa Karl Marx'ın önerdiği gibi tarih, yeni biçimlerde kendini tekrar mı edecek?

Arap Baharı ayaklanmalarının ve bölgedeki sonraki çatışmaların ardından, Orta Doğu'nun uluslararası ilişkilerinin temelden nasıl değiştiği açıkça görülmektedir. Afganistan, Irak, Libya, Suriye ve Yemen'deki savaşlar, Washington, Moskova ve Avrupa başkentlerindeki karar alma süreçlerini etkilemiştir. Ayrıca bu ülkelerdeki kamuoyunu da derinden etkilemiştir. Açıkça söylemek gerekirse, Batı ülkelerindeki insanlar kazanılamayacak savaşları sürdürmekten ve finanse etmekten bıkmışlardır.

Büyük güçlerin artık geçmişte olduğu gibi Ortadoğu'da konvansiyonel savaşlar yürütme iradesine sahip olmadıkları açıkça görülüyor. Ellerini iç meseleler, bölgesel dinamikler ve uluslararası sistemdeki değişimler bağlıyor. Paradoksal olarak, bu değişim, yeni teknolojilerin onlara gökyüzünden ve siber uzaydan anonim savaş yürütme olanağı sağladığı bir dönemde gerçekleşiyor; bu tür savaşlar kara birliklerine ihtiyaç duymuyor. Ancak bu araçlar iç siyasi değerlendirmelerden daha az etkilenmelerini sağlasa da, insansız hava araçlarının ve özel kuvvetlerin kullanımının da sınırları var.

Peki, Amerika Birleşik Devletleri gerçekten de dünyanın polisi rolünü üstlenmekte isteksizse, Orta Doğu'da bu rolü kim üstlenebilir? Yoksa tek süper güç olma durumu, cezalandırıcı ekonomik yaptırımlara, suikastlara ve yerel vekil güçlere dayanan yeni kontrol biçimleriyle mi yer değiştirdi? Rusya'nın son dönemdeki yeniden güçlenmesi, Amerika Birleşik Devletleri'nin bıraktığı güç boşluğunu doldurması pek olası değil. Rusya, Suriye'deki ABD planlarını engellemek için askeri ve diplomatik araçlara sahip olabilir, ancak bölgede Washington'un yerini alacak kaynaklara sahip değil. Rusya, Ukrayna'da savaşa sürüklendi ve bu yanlış macerası kan, para

ve itibar kaybı açısından da pahalıya mal oldu. Sovyetler Birliği'nin yumuşak güç eksikliği, Soğuk Savaş sırasında Amerika Birleşik Devletleri ile etkili bir şekilde rekabet etme yeteneğini engelledi. Bu durum değişmedi. Rusya hala kültürel sermayeden ve nüfus artışı ve çeşitlendirilmiş bir ekonomi gibi birçok sert güç katmanından yoksun; bu eksiklik onu Amerika Birleşik Devletleri karşısında ciddi bir dezavantaja sokuyor.

Aynı durum Çin için de geçerli. Yirmi birinci yüzyılda Çin, Orta Doğu'nun en önemli ekonomik güçlerinden biri olarak ortaya çıktı, ancak bölgenin fay hatlarından siyasi ve askeri olarak uzak durmaya devam ediyor. Son dönemde bölgedeki iki önemli ekonomik ortağı olan İran ve Suudi Arabistan arasında arabuluculuk diplomasisine girişmesine rağmen, Çin, Güneydoğu Asya'daki doğrudan etki alanının ötesinde bir dış politika doktrini geliştirmedi ve uluslararası ilişkilerde temkinli davranmaya eğilimli.

Eski ve yeni imparatorluklar Orta Doğu'ya tam olarak dahil olmaya istekli değillerse, yeni güç simsarları kim olacak? Barry Buzan ve George Lawson , *"Küresel Dönüşüm: Tarih, Modernite ve Uluslararası İlişkilerin Oluşumu"* adlı kitaplarında, yirmi birinci yüzyılın küresel modernitenin üçüncü aşamasının başlangıcını oluşturduğunu savunuyorlar. Buna "merkezsiz küreselleşme" diyorlar. [49] Merkezsiz küreselleşmenin temel özelliği, uluslararası sistemdeki herhangi bir değişikliğin küçük bir devlet çekirdeğinden gelmeyecek olmasıdır. Bunun yerine, coğrafi olarak yayılacaklardır. [50] Güç dağılımı daha yaygın hale geldikçe, Batı üstün konumunu kaybedecektir. [51] Bu eğilim, G20 gibi yeni küresel yönetişim alanlarında; Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika, Mısır, Etiyopya, İran ve BAE'den oluşan hükümetler arası örgüt (BRICS) gibi yeni ekonomik oluşumlarda; ve Şanghay İşbirliği Örgütü gibi yeni güvenlik kurumlarında zaten görülebilir. [52]

Bu güç dağılımı, karşılıklı bağımlılığın artacağı anlamına geliyor. [53] Ancak Lawson ve Buzan, uluslararası sistemin yeniden yapılandırılmasının, Amerika Birleşik Devletleri'nin başka bir süper güç tarafından değiştirileceği anlamına gelmediğini belirtiyor. Aksine, uluslararası sistemin merkezinde birden fazla güç faaliyet gösterecektir. Bu yeni sistemde birçok bölgesel güç olacak, ancak hegemonik süper güçler olmayacaktır. [54] Orta Doğu'da şu anda iç içe geçen iki farklı süreç, bu

merkezsiz küreselleşmenin unsurlarının zaten gerçekleşiyor olabileceğini düşündürüyor. Birincisi, Büyük Güç önceliklerinin yeniden düzenlenmesi. İkincisi ise yerel aktörlerin yükselişi.

Arap Baharı ayaklanmalarının ilk dalgasından sonra, barışçıl halk protestoları birçok ülkede silahlı çatışmalara ve iç savaşlara dönüşürken, Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa, Rusya ve Çin, bölgedeki tırmanan çatışmalara doğrudan müdahale etme konusunda ne siyasi iradeye ne de arzuya sahipti. Bu aktörler nihayetinde müdahale ettiklerinde, bunu bölgesel müttefiklerinin değil, kendi dar çıkarlarını ve önceliklerini gözetmek için yaptılar. Bu nedenle, Batı'nın Ortadoğu hakkındaki son tartışmalarına, İsrail ve Körfez'deki petrol üreticileri dışında, bölgenin kendi haline bırakılması ve savaşan grupların kendi çatışmalarını çözmeye hazır hale gelene kadar kendi haline bırakılması gerektiği fikriyle birlikte, teslimiyet ve kadercilik hakim oldu.

Türkiye, İran, İsrail ve Suudi Arabistan gibi bölgesel aktörlerin yükselişi, bölgesel oyuncular için daha büyük bir etki gücünün başlangıcına tanık olabileceğimizi gösteriyor. Ayrıca, gücün devletlerden daha geniş topluma ve devlet dışı aktörlere yayılmasına da tanık olabiliriz. Orta Doğu aktörleri - hem devlet hem de devlet dışı- son zamanlarda daha iddialı hale geldi ve statükoyu sorgulamaya daha istekli oldu. Lübnan'ın Hizbullah'ı buna bir örnek; Filistin'in Hamas'ı da bir diğeri.

Müdahaleci süper güçlerin anlatılarının çoğu, Afganistan, Irak, Libya veya Suriye'de büyük ölçüde başarısız olmuştur. Bu nedenle, bildiğimiz şekliyle Ortadoğu'daki Büyük Güç üstünlüğü ve tekel çağı sona ermek üzere olabilir. Ancak açık olan şu ki, bölgede etkisini artırmayı hedefleyen herhangi bir aktör, gücünü sürdürmenin bir yolunu bulmak zorunda kalacaktır. Ve bu, insanların kabul edeceği bir siyasi anlatı geliştirmeyi gerektirecektir. Çünkü Büyük Güçler hegemonyalarını korusalar da korumasalar da veya bölgesel aktörlere daha fazla güç vermek zorunda kalsalar da, tüm tarafların halkın taleplerini dikkate almak için çaba göstermesi gerekecektir. Bu gerçek, bölgesel siyasetin son zamanlardaki yeniden düzenlenmesini ve eski acımasız rakipler arasındaki ilişkilerin normalleşmesini açıklamaya yardımcı olabilir. ABD'nin Gazze'deki İsrail savaşına neredeyse körü körüne verdiği desteğe karşı, ülke içindeki protestolar da dahil olmak üzere, yaygın küresel halk muhalefeti, dış güçlerin bölgede hegemonya kurma girişimlerinde karşılaştıkları yeni

zorlukları açıkça göstermektedir. İsrail'in Gazze'deki savaş suçlarına ortak olmakla suçlanan ve izole edilen Biden yönetimi, anlatısını kaybetti ve pozisyonunu yeniden ayarlamak zorunda kaldı. 2003'teki ABD'nin Irak işgalinden ve işgalinden daha çok, yirmi yıl sonraki Gazze savaşı Amerikan itibarını zedeledi ve Küresel Güney'deki halklarla ilişkilerini kopardı. Amerikan liderliğine ve ahlaki otoritesine verilen zarar onarılamaz.

2010-2012 ve 2018 yıllarındaki Arap Baharı ayaklanmalarının birinci ve ikinci dalgaları, özellikle gençlerin bilinçlenmesi ve özgüvenlerinin arttığını göstermiştir. Bu durum kısmen eğitim, yeni teknolojiler, pan-Arap medyasının ortaya çıkışı ve belirli sosyal grupların seferber edilmesiyle ilgilidir. Bu yeni gelişme, güçlü devlet dışı aktörlerin ve özel çıkarların varlığıyla birlikte, Orta Doğu hükümetleri üzerinde daha önce bilinmeyen kısıtlamalar getirmektedir.

Bütün bunlar, Orta Doğu'nun uluslararası ilişkilerinde "istisnai" veya "benzersiz" hiçbir şey olmadığını gösteriyor. Bölge ve halkı, uluslararası düzeydeki gelişmelerden izole veya bağışık değildir. Orta Doğu toplumları, küreselleşme, teknolojik gelişmeler, küresel ekonomik dengesizlik ve gıda ve enerji tedarik zincirlerindeki değişimler gibi ulusötesi dinamiklerden etkilenmektedir. Uluslararası örgütlerin, devlet dışı aktörlerin, küresel sermaye akışlarının ve göç dalgalarının artan rolü ışığında, bir devletin, hatta eski bir süper gücün bile, gücünü koruyup koruyamayacağı veya uluslararası ilişkilerde gerçek etkinin, bir devletin yerel, bölgesel veya küresel düzeylerde yeni ve uzlaşmacı çok taraflı yönetim yapıları oluşturma yeteneğine bağlı olup olmayacağı sorusu ortaya çıkmaktadır.

Çağdaş eğilimler, devlet dışı aktörlerin, kolektif eylemin, çekişmeli siyasetin ve sıradan insanların, küresel veya bölgesel yönetimin her biçiminde vazgeçilmez bileşenler olarak artan rolüne işaret etmektedir: bu, günümüzün güç dengelerinin karmaşıklığının bir işaretidir. Bu anlamda, Büyük Güçler küresel arenayı hâlâ kontrol ettikleri için, Orta Doğu'da da önemli, belki de daha az açık bir rol oynamaya devam edecek gibi görünüyorlar. Ve bölgeye tek taraflı olarak hakim olma olasılıkları düşük olduğundan, yerel vekiller aracılığıyla çalışmaya istekli olacaklardır. Orta Doğu'da ve ötesinde vekalet yoluyla imparatorluk çağı yaşanıyor.

Bunu Suriye, Körfez ve İsrail'de zaten görüyoruz. Amerika Birleşik Devletleri, Ortadoğu'da yerel aktörlerin kendi güvenliklerini sağladığı, Washington'un ise arkadan liderlik ederek istihbarat, silah ve lojistik desteği

verdiği, entegre bir bölgesel hava savunma sistemi de dahil olmak üzere yeni bir güvenlik mimarisi kurmaya çalışıyor. Ancak yerel vekil güçler kendi adlarına hareket etme yetkisine sahip olsalar bile, bu, vekalet yoluyla kurulan imparatorluğun hayati çıkarlarını savunmak için harekete geçmeyeceği anlamına gelmez. 2007'deki Irak Savaşı'ndan sonra Ortadoğu'dan çekilmesine rağmen, Amerika Birleşik Devletleri, Hamas'ı yok etme çabalarında İsrail'e yardımcı olmak ve İran ile yerel müttefiklerinin Filistinlilere yardım eli uzatmasını engellemek için 2023-2024 Gazze Savaşı sırasında büyük bir donanma konuşlandırdı. Gazze Savaşı, vekalet yoluyla kurulan imparatorluğun melez ve uyarlanabilir olduğunu gösteriyor.

Tarih bize gösteriyor ki, bu çıkarlar tehdit edildiğinde, Büyük Güçler, özellikle de Amerika Birleşik Devletleri, müdahale etmekten çekinmezler. Orta Doğu'da imparatorluğun sonu birçok kez öngörülmüştür. Geçtiğimiz yüzyılda bölgeyi sarsan çalkantılı olaylara rağmen, bu henüz gerçekleşmemiştir. İmparatorluk, şaşırtıcı derecede dirençli olduğunu kanıtlamıştır. Buradaki bilmece, günümüzdeki vekalet yoluyla kurulan imparatorluğun, dünkü klasik Avrupa sömürgeciliğinden ve II. Dünya Savaşı sonrası Amerika'nın "gayri resmi" imparatorluğundan nasıl farklılaştığını belirlemektir.

Sonuç:

ORTA DOĞU'YU YENİDEN HAYAL ETMEK

Bugün, daha geniş Orta Doğu'da ve özellikle Arap dünyasında, ulus devletin geleceği, siyasette kutsalın rolü, artan ekonomik ve sosyal eşitsizlikler, yöneticiler ve vatandaşlar arasındaki ilişki ve Filistinlilerin devam eden trajedisi üzerine çok yönlü bir mücadele yaşanmaktadır . Bu mücadele, bölgesel olmaktan öte, ideolojik, kültürel ve kurumsal bir mücadeledir. Özünde, muhafazakarlar, ilerici kesimler, İslamcılar ve milliyetçiler ile sıradan vatandaşlar da dahil olmak üzere çok sayıda aktör arasında varoluşsal bir savaş vardır. Arap dünyasında ulusal kimlik ile kabile, dini ve mezhepsel kimlikler arasındaki mevcut, çok açık bir şekilde görülen bölünmeler, tartışmalı ve şiddet içeren niteliktedir. İkincisi, zayıf devlet kurumları, kışkırtma ve iktidardaki elitler ile dış destekçilerinin böl ve yönet taktikleri nedeniyle ortaya çıkmıştır.

2020'lerin başlarında biraz azalmış olsa da, dört kilit güç (İran, Suudi Arabistan, Türkiye ve İsrail) arasındaki şiddetli bölgesel soğuk savaş, bu iç mücadeleye benzin döktü ve onu daha da kötüleştirdi. Bu jeostratejik rekabetler, birçok ülkede sosyal ve siyasi ilerlemeyi baltalayarak, ilerici güçleri zayıflatıp gerici ve aşırılıkçı unsurları güçlendiriyor.

Ortadoğu önümüzdeki yirmi yıl içinde nasıl ve ne şekilde evrim geçirebilir? Irak, Lübnan, Libya, Sudan, Suriye ve Yemen gibi kırılgan devletlerin daha da parçalanmasına mı yoksa rejim ve devletin konsolidasyonuna mı tanık olacağız? Bölgedeki paydaşlar ve onların Büyük Güçler hamileri, zulümden ve özgürlükten uzak, onurlu bir yaşam arayan milyonlarca sıradan insanın sesine kulak verecek mi? Filistinliler önümüzdeki on yılda kendi kaderlerini tayin etme hakkını kullanabilecek ve kendi devletlerine sahip olabilecekler mi, yoksa İsrail yerleşimci sömürgeciliği daha da genişleyecek mi?

Bu kitap, yerel otokratlar ile yabancı hamiler arasındaki süregelen ortaklığın, Ortadoğu'nun 100 yıllık devlet ve ulus inşasından sonra bu en düşük noktaya nasıl ulaştığını anlamanın anahtarı olduğunu savunmaktadır. Temel argümanım, siyasi otoriterliğin yabancı güçlerin sürekli müdahalesiyle birleşmesinin ve uzun süreli çatışmaların etkilerinin, siyasi değişimin ve kendi kaderini tayin etmenin son yüzyılda neden sürekli olarak engellendiğini açıklamaya yardımcı olduğudur. Sıradan insanların iradesi, otoriter statükoyu ve İsrail'in Filistin topraklarındaki askeri işgalini sürdüren bu güçlü iç-dış ortaklığın üstesinden gelememiştir.

Geçmişin Siyasetinden Geleceğin Siyasetine

Tüm bu faktörler ve mevcut güçler, bölgenin sembolü olan Mısır'da en açık şekilde sergilenmektedir. Sömürgecilik sonrası dönemde Mısır, halkın onuruna ve özgürlüğüne saygı duyacak modern bir siyasi kimliğe sahip yeni bir hükümet kurma fırsatına sahipti. Bunun yerine, Nasır hükümeti en kötü dürtülerine yenik düştü ve Arap milliyetçiliği hayali, otoriter konsolidasyonun ağırlığı altında parçalandı. Orta Doğu bugün başka bir kimlik kriziyle karşı karşıya ve yeni bir mezhep ötesi siyasi kimliğin oluştuğuna dair umut var; bu kimlik ancak fırsat verildiğinde, yani yabancı müdahale ile yerel otoriterliğin karşılıklı bağımlılığını zayıflatarak gelişebilir. Bu mezhep ötesi kimlik, ABD dış politikası ile yerel otokratlar arasındaki örtük ortaklık koparılmadıkça gerçekleşmeyecektir. Bölgedeki insanların karşı karşıya olduğu zorluk, yabancı müdahale ile yerel otoriterliğin karşılıklı bağımlılığını ortadan kaldırmanın yollarını ve yöntemlerini bulmaktır.

Bölge genelinde insanlar sosyal adalet, onurlu bir yaşam ve baskıdan kurtulma özgürlüğü istiyor. Bu özlemler, hoşgörü, açıklık, iyi yönetişim, hukukun üstünlüğü ve siyasi ve ekonomik egemenlik üzerine kurulu bir siyasi kültürü gerektiriyor; bunların hiçbiri eski sistemde gerçekleşmedi. Dolayısıyla sorun, sınırlar ve ulus devletlerin kendisinde değil, bu devletlerin iç dinamiklerinde: yönetişim ve temsildeki daha geniş kapsamlı başarısızlıklar ve dış güçlere olan sürekli bağımlılıkta yatıyor. Orta Doğu'daki organik kriz siyasi ve sosyaldir. İnsan yapımıdır. Siyasi otoriterlik ve yönetişimdeki başarısızlıklar, kargaşanın başlıca nedenleridir; ayrıca bölgenin iç işlerine sürekli ve yoğun yabancı müdahale de söz

konusudur. Bu iki iç ve dış dinamik birbirleriyle örtüşmekte ve kısır bir şekilde etkileşime girmektedir. Bölgenin (ünlü) olduğu uzun süreli çatışmalara yol açan koşulları besler ve bu da siyasi otoriterliği ve yabancı müdahaleyi güçlendiren döngüye katkıda bulunur. Kitabın bu sayfaları boyunca, analitik çerçeve, yabancı müdahale, otokratik yönetim biçimleri ve sıradan insanların hükümetlerini geri kazanma mücadelesi arasındaki karşılıklı olarak güçlendirici bağlantıları vurgulamıştır.

Sömürgecilik ve Amerikan müdahalesi, mevcut egemen düzenin sürdürülmesinde şüphesiz önemli bir rol oynamıştır, ancak yerel sömürge sonrası elitler kendi sorumluluklarından kaçmak için geçmişi veya Büyük Güçleri kullanamazlar. II. Dünya Savaşı'ndan sonra sömürge sonrası devleti miras aldılar ve daha sonra Büyük Güçlerin desteğiyle vatandaşlarına karşı benzer sömürgeci yönetim ve kontrol biçimlerini tekrarlamayı seçtiler. Sömürge sonrası elitler, politikalarını ve otoriter eğilimlerini haklı çıkarmak için sömürge geçmişiyle ilgili anlatıları tekrar tekrar kullandılar. Bunu yaparak, sömürge döneminin zehirli mirasını bağımsızlık sonrası döneme taşıdılar. Ve sonra bu sömürge karşıtı anlatıları kendi halklarını susturmak için birer tahakküm pratiğine dönüştürdüler.

Eğer sömürgecilik sonrası elitler onur, refah ve adalet vaatlerini yerine getirmiş olsalardı, ulus devlet bugün olduğu kadar savunmasız olmazdı. Bunun yerine, Orta Doğu yöneticileri ülkelerini yerle bir ettiler ve ekonomilerini büyük ölçüde kötü yönettiler. Akdeniz'den Körfez'e kadar bölge genelinde, İran Şahı, Beşar Esad, Zine el-Abidin Ben Ali, Muammer Kaddafi, Saddam Hüseyin, Hüsnü Mübarek ve Ali Abdullah Salih gibi isimler, halklarının büyük kesimlerini yoksullaştırdılar ve ülkelerini polis devletlerine dönüştürdüler. Özellikle Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere dış güçlerin müdahalesinin devam eden mirasını ve etkisini göz ardı edemeyiz, ancak yerel elitler, kontrollerini sürdürmek ve nüfuslarını karar alma süreçlerinden dışlamak için dış güçlerle işbirliği yaptılar.

2010-2012 ve 2018-2019 yıllarındaki Arap Baharı demokratik ayaklanmalarının iki dalgası, iyi ve şeffaf yönetişimin ve kapsayıcı vatandaşlığın eksikliğinin yanı sıra yabancı müdahalelerden kaynaklanan öfkeyle alevlenen, mezhep ötesi bir neslin ortaya çıkışını açıkça göstermektedir. Cezayir, Mısır, Irak, Lübnan, Libya, Sudan ve Yemen'de milyonlarca protestocu, dini, mezhepsel ve etnik ayrım gözetmeksizin bir araya gelerek temsil ve hesap verebilirlik talep etti. Her renkten sıradan

insan, Sünni ve Şii Müslümanlar, Hristiyanlar, Kürtler, milliyetçiler, solcular ve laikler, temsil, hesap verebilirlik ve iş talep ederek, zehirli bir şekilde mezhepçi bir bölge olarak teoriler üreten çağdaş Orta Doğu gözlemcilerini şaşırttı. Mezhepçilik meselesini "saatli bomba" olarak ele alan kitaplar ve makaleler kütüphaneleri doldurabilir, ancak gözlerimizi sayfadan kaldırıp dünyaya baktığımızda, bunun yerine mezhep ötesi bir kimlik görüyoruz. Ortadoğu genelinde Sünniler ve Şiiler, birlikte dua ederek ve birbirlerine sarılarak felaket tellallarına ve baskıcı güçlere meydan okuyorlar. Gözlerimizin önünde mezhepçiliği paramparça ediyorlar. Bu yeni ortaya çıkan mezhep sonrası kimlik, Arap milliyetçiliği ve siyasi İslam gibi baskın ideolojilerin bıraktığı boşluğu dolduracak ve daha kapsayıcı ve daha az ideolojik olacak. On yıllarca süren kültür savaşları, ideolojik savaşlar ve iç karışıklıkların yol açtığı yaraları ve izleri iyileştirmeyi vaat ediyor, ancak bu mezhep sonrası kimlik henüz kavramsallaştırılmamış veya kurumsallaştırılmamıştır. Devam eden bir süreçtir.

Ne Yapılmalı?

Okuyucular, hikâyemin teselli edilemez bir umutsuzluk duygusuyla dolu olduğunu hissedebilirler. Hayır, tam bir yıkım ve tahribat sahnesi sunmuyorum. Amacım, tüm siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel ortamın sıradan insanları nasıl hayal kırıklığına uğrattığını göstermektir. Arap ve Orta Doğu siyaseti ve ekonomisinin kasvetli olması, insanların daha iyi bir gelecek için mücadelelerinden vazgeçtikleri anlamına gelmez. On üç cehennem gibi yıl ve yüz binlerce kayıp vermelerine rağmen, Suriye halkı kendi kaderini tayin etme ve özgürlük mücadelesinden vazgeçmedi. Sonunda ülkelerini Esad'ın zulmünden kurtardılar ve bölgedeki ve ötesindeki diğer ezilen halklara umut ve iyimserlik mesajı gönderdiler. Bu, okuryazarlık oranlarında, sağlık hizmetlerinde, yaşam beklentisinde, eğitime erişimde ve genç kızlar ve kadınlar için iş fırsatlarında iyileşme ve çoğu ülkede doğum oranlarında düşüş gibi sosyal ilerlemelerin gerçekleşmediği anlamına da gelmez. Ancak bu birkaç olumlu başarı sınırlı ve eşitsizdir. Petrol üretmeyen ülkelerdeki nüfusun büyük çoğunluğu insan güvenliğinden yoksun ve çocuklarının geleceğinden korkuyor. Ortadoğu toplumlarının sosyal dokusunun çeşitli temel yönlerindeki kasvetli duruma

rağmen, kitabın temelinde Ortadoğu halkının direniş ve azim ruhuna dayanan bir iyimserlik yatmaktadır. Filistinliler, askeri güç ve yerleşimci sömürgeciliğinin hiçbir şekilde direnişlerini ve özgürlük ile kendi kaderlerini tayin etme özlemlerini bastıramayacağını dünyaya göstermiş bir halkın örneğidir. Arap ve İran ayaklanmalarının çok dalgalı süreçleri, temsil ve adalet için verilen tarihi bir mücadelenin açık bir göstergesidir.

Mevcut siyasi ve ekonomik sistemin elden geçirilmesi *gerekiyor* . Devlet kurumlarının meşru siyasi otorite temelinde yeniden yapılandırılması ve yeniden inşa edilmesi şarttır. Yönetenler ve yönetilenler arasındaki ilişki, hukukun üstünlüğü ve kamu mallarının sağlanmasına dayalı yeni bir toplumsal sözleşmeyle dönüştürülmelidir. Elbette bu, söylendiği kadar kolay değildir. Devlet kurumlarının yeniden yapılandırılması ve yeniden inşasının önümüzdeki on yılda tamamlanabileceği şüphelidir.

Geleneksel olarak, dönüştürücü değişimin sağlanmasının iki yolu vardır: liderlik veya devrim; her ikisi de şu anda yetersizdir. Arap Baharı ayaklanmaları, yerel, bölgesel ve küresel aktörlerin bir araya gelip onları engellememesi durumunda devrimci bir değişim yaratabilirdi. Değişimi zorla gerçekleştirme yönündeki dış girişimler de başarısız olmuş ve daha fazla istikrarsızlık ve çatışma yaratmıştır. Afganistan ve Irak bunun iki örneğidir.

Ortadoğu'da yabancı müdahale, halkın çıkarlarına fayda sağlamamıştır. Otokratik yöneticilerin çıkarlarına hizmet etmiş ve gerçek siyasi değişimi engellemiştir. Tarih bize yol gösteriyorsa, bölgenin iç işlerine yabancı müdahale, yerel kurumları ve yerli devlet kapasitesini zayıflatan sömürgeci ve sömürge sonrası güçlerin himayeci ve nihayetinde güçsüzleştirici müdahalelerini tekrarlamaya mahkumdur. Bu kitapta gösterildiği gibi, Amerika Birleşik Devletleri ve yakın Avrupalı müttefikleri, vaaz ettikleri değerlere çoğu zaman sadık kalmamışlardır. Bunun tersi doğrudur. II. Dünya Savaşı'ndan sonra başlayan Soğuk Savaş'tan günümüze kadar, Amerika Birleşik Devletleri, hegemonyasını ve ucuz enerji kaynaklarına erişimini korumak için Ortadoğu otokratlarıyla ortaklık kurmuştur. Amerika ve Batılı ortakları, bölgedeki siyasi otoriterliği güçlendirmede ve sosyal ve siyasi ilerlemeyi baltalamada suç ortağıdır. Ortadoğu'daki bu dönüşüm mücadelesinde, "Batı" tarihin yanlış tarafında yer almıştır.

Bu tarihi yanlışı düzeltmek için, Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa, Filistinlilerden başlayarak halkların kendi kaderini tayin etme hakkını

gerçekten destekleyebilir ve güçlü liderlere vatandaşlarının insan haklarına ve onuruna saygı göstermeleri için baskı yapabilir. Bu, hem Batı hükümetlerinin hem de bölge halkının çıkarlarını ilerletmek için kazan-kazan bir stratejidir. Ancak tarih bize bir rehber niteliğindeyse, bu çağrı Washington, Berlin, Londra ve Paris'te duymazdan gelinecektir.

Son on yılda, Amerika Birleşik Devletleri güçlü liderler ve otoriterlerle daha yakın güvenlik bağları kurdu ve sadece dış güçlerden değil, iç saldırılara maruz kalmaları durumunda da onları savunma sözü verdi; ancak bu söz örtük olarak verilmiştir. Amacı, Orta Doğu'daki eski "gayri resmi" Amerikan imparatorluğunun yerini alacak bir vekalet imparatorluğu yaratmaktır. Çin ve Rusya'nın bölgeye son dönemde girmesi, Orta Doğu siyasetinin gidişatını muhtemelen değiştirmeyecektir. Her iki güç de radikal siyasi değişimle ilgilenmiyor.

Bağımsız bir Filistin devleti kurulduğunda barışı sağlamak için barış gücü konuşlandırılması gibi yabancı müdahalenin olumlu senaryolarını görebiliyorum. Yabancı müdahale, İsrail-Filistin çatışmasının ve Libya gibi diğer bölgesel fay hatlarının çözümünü kolaylaştırabilir. Bununla birlikte, bu başarısızlıklara rağmen, sömürge ve sömürge sonrası dönemlerden net bir kopuş sunan ve Filistin'deki aşırıcılık ve yerleşimci sömürgeciliği ideolojilerine karşı bir karşı anlatı görevi görecek yeni bir Orta Doğu'yu yeniden tasavvur etmeye acil ihtiyaç vardır. Bu kendi kaderini tayin etme ve anayasacılık vizyonu, hukukun üstünlüğünü ve vatandaşlığı güvence altına alır. Özgürlük ve sosyal adalete dayalı onurlu bir varoluşa özlem duyan ve devleti diktatörlerden geri almaya çalışan Arap Baharı ayaklanmalarının ruhuyla tutarlıdır.

Bu doğrultuda yeni bir Orta Doğu tasavvur etmek, bölge genelinde süregelen çatışmalar, sürekli yabancı müdahaleler, birçok ülkenin vahim ekonomik koşulları ve aşırılıkçı ideolojilerin yaygınlığı göz önüne alındığında, hayalperest bir düşünce gibi görünebilir. Ancak savaş ve şiddet, çoğu zaman değişimin katalizörü olmuştur. Avrupa'da devlet oluşumu kanla yoğrulmuştur. Devlet kurma mücadelesi üç yüzyıldan fazla sürmüş ve milyonlarca kayıpla sonuçlanan iki dünya savaşıyla doruğa ulaşmıştır. 18. yüzyılın sonlarında ve 19. yüzyılın başlarında Fransız Devrimi'nin şiddetli yankıları Fransa'yı sarstığında, gözlemcilerin daha iyi bir yarını hayal edememeleri mazur görülebilirdi.

Eski Avrupa gibi, günümüz Orta Doğusu da kan ve ateşle vaftiz ediliyor. Arap Baharı ayaklanmaları, insanların neredeyse imkansız koşullar karşısında bile daha iyi bir yarını hayal edebileceklerini ve ettiklerini gösterdi. Halk ayaklanmaları, barışçıl siyasi değişimin mümkün olduğunu kanıtladı. Dahası, Arap "istisnailiği" hakkındaki anlamsız (ancak yaygın olarak kabul gören) anlatıları da paramparça etti. Ayaklanmaların ilk dalgasının kasıtlı olarak engellenmesi, barışçıl değişime giden kapıyı geçici olarak kapattı ve devletleri ve toplumları yok etme tehdidinde bulunan bir dizi ölümcül çatışmayı ateşledi. Arap Baharı'nın ezilmesi ile Irak, Libya, Suriye, Yemen ve daha yakın zamanda Sudan'daki şiddetli patlamalar arasında yakın bağlantılar var.

Esad'ın hızlı bir şekilde devrilmesinin de gösterdiği gibi, Orta Doğu'daki mevcut durumun kaçınılmaz bir yanı yok. Bölge, şiddet, aşırıcılık, siyasi otoriterlik ve az gelişmişlik içinde kalmaya mahkum değil. Dünyanın diğer bölgelerinin geçmişte yaptığı gibi, Orta Doğu da ulus inşasının tehlikeli ve kanlı yolculuğunda ilerliyor. Belki de eski düzenin ölüm sancılarından doğan yeni bir düzenin acı dolu doğum sancılarına tanık oluyoruz: iç savaşlar ve tartışmalı sosyal mücadelelerle karakterize edilen bir geçiş dönemi.

Şu anda bundan sonra ne olacağını görmek zor. Ancak savaş alanlarındaki tozlar yatıştıktan sonra, Orta Doğulular da, Avrupalı ve Asyalı muadilleri gibi, yıkılmış devletlerini ve ekonomilerini yeniden inşa etmek için yasal ve kurumsal mekanizmalar bulmak zorunda kalacaklar. Bu, zaman, kaynak, siyasi irade ve hayal gücü gerektirecek devasa bir görev. Ama başka yolu yok.

Ortadoğu'da devlet ve toplum arasındaki ilişkileri düzenleyen toplumsal sözleşme tamamen çökmüştür. Bu sözleşme ancak anayasal ve temsil ilkeleri doğrultusunda yeniden kurulabilir. 1970'lerden beri bölgedeki otokratlar, siyasi liberalleşme ve temsili göz ardı ederek ekonomik liberalleşmeye öncelik vermiş, yabancı yatırımları cezbetmeye çalışırken sosyal güvenlik ve adaleti ihmal etmişlerdir. 1970'lerden beri Arap siyasetinin trajedisi, halkın ne demokrasiye ne de refaha ulaşamamış olmasıdır. Büyük bedeller ödenerek öğrenilen bir ders: Ekonomik liberalleşme, siyasi temsil, vatandaşlık ve halkın iradesine saygı olmadan başarılı olamaz. Bu iki süreç iç içe geçmiştir. Arap ekonomilerinin yağmalanması ve Arap halkını haklarından mahrum bırakan devam eden

sistemik yolsuzluk ve dış müdahale, hesap verebilirlik ve şeffaflıkla önlenebilirdi. Cezayir, Mısır, Irak, Sudan, Suriye, Yemen ve ötesinde siyasi otoriterliği yeniden canlandırmak için yapılan umutsuz çabalara rağmen, bu tür başarısız yönetim modelleri uzun vadede sürdürülebilir değildir. Bu yeni, akışkan otoriter yönetim biçimi, Cezayirlilere, Mısırlılara ve bölgedeki diğer insanlara kamu mallarını ve özgürlüklerini sunmakta şimdiden başarısız oldu.

2018'de Cezayir, Irak, Lübnan ve Sudan'da başlayan Arap Baharı ayaklanmalarının ikinci dalgası, yerel eylemin canlı olduğunu ve temsil mücadelesinin devam ettiğini gösteriyor. Arap dünyasında yaşananları izleyen herkes, protestocuların hedeflerine *ne zaman* ulaşacaklarına değil, *ulaşacaklarına* odaklanmalıdır. Çünkü onlar, toplumlarını en temel düzeyde değiştirerek en önemli adımı atıyorlar: vatandaşlık. Bölge genelinde yankılanan çağrı, kelime anlamıyla "vatandaşlık" anlamına gelen " *almuatina* "dır, ancak bu durumda kalpten gelen çok daha geniş bir çağrıyı temsil eder: "Kendi kaderimin efendisi olmak istiyorum!" Öldürülmelerine, hırpalanmalarına rağmen, Filistinliler topraklarının İsrail askeri işgaline son vermek ve özgürlük kazanmak için mücadele etmeye devam ediyor. Bu, Orta Doğu halkının siyasi ve sosyal özgürleşmesi için bir an.

Mücadele, Arap Baharı'nın ilk dalgasıyla ya da ikinci dalgasıyla başlamadı; Ortadoğu'da modern devlet sisteminin kurulmasından bu yana sürüyor. Binlerce sıradan insan, yabancı egemenliğine, yerleşimci sömürgeciliğine, siyasi otoriterliğe ve militarizme karşı mücadelelerinde hayatlarını feda etti. Saddam Hüseyin, Esad Hanedanı, Kaddafi, İran İslam Cumhuriyeti, İsrail, Körfez monarşileri ve diğer otokratların hapishaneleri ve zindanları, Ortadoğu halkının ölüm pahasına bile olsa özgürlüğe, daha iyi bir hayata özlem duyduğunu açıkça gösteriyor. Son 100 yıldır Filistinliler özgürlüklerini kazanmak için mücadele ediyor ve ölüyorlar.

Küresel Bağlamda Orta Doğu

Bölge genelinde, karşı devrimci güçler ve otoriter elitler, değişim için mücadele eden toplumsal güçlerin aleyhine bir tur daha zafer kazandı. Karşı devrimci aktörlerin rakiplerini ezme yetenekleri, büyük ölçüde ABD ve Rusya gibi uluslararası güçlerden aldıkları desteğe bağlıdır; bu güçler ya eski statükoya bağlı kalırlar ya da küresel sahnede nüfuz kazanmak için

yeni çatışmaları körüklerler. Ancak bu güçlerin eski düzendeki dostlarıyla yaptıkları şeytani anlaşma artık sürdürülebilir veya kabul edilebilir değildir. Siyasi otoriterlik istikrarın garantörü değil, gerçekte Ortadoğu'daki istikrarsızlığın başlıca nedenidir.

Başkan Barack Obama, iki dönemlik görev süresi boyunca, özellikle 19 Mayıs 2011'de Ortadoğu'da demokrasi ve reform ihtiyacı üzerine yaptığı konuşma da dahil olmak üzere birkaç iyi konuşma yaptı. Ancak ilerici söylemini hiçbir zaman ciddi bir politikaya dönüştürmedi. Dahası, özellikle birçok Arap sokaklarda devrilme çağrısında bulunurken, bölgedeki baskıcı rejimleri destekleyerek, Amerika Birleşik Devletleri, İslam-Batı gerilimini körükleyen aşırılıkçıların anlatısına hizmet etti. Donald Trump'ın eylemleri, hukukun üstünlüğüne ve insan haklarına karşı saygısızlık ve umursamazlık göstererek, otokratları ve diktatörleri açıkça ve utanmazca destekledi. İran'daki İslam Devrimi'nden otuz yıl sonra, Batı hükümetleri İran Şahı'nı desteklemenin sonuçlarından hiçbir şey öğrenmemiş gibi görünüyor. Demokrasi ve insan haklarını teşvik etme söylemine rağmen, Joe Biden, seleflerinin izlediği politikaya benzer bir politika izledi; istikrar adına otokratları destekledi ve Filistin topraklarının İsrail askeri işgaline göz yumdu. Biden, 2023-2024 yıllarında İsrail'in Gazze'ye yönelik askeri saldırısını destekledi ve bu saldırı İsrail'i soykırım suçlamasıyla Uluslararası Adalet Divanı'na götürdü.

AB'nin Orta Doğu'ya bakışı da Amerika ve Rusya'nınkinden daha az güçlü olsa da aynı derecede dar görüşlüdür. Avrupalı politikacılar üç hedefe odaklanmıştır: (1) Afrika ve Orta Doğu'dan göçü durdurmak, (2) terörle mücadele ve (3) özellikle enerji ve silah sektörlerinde Körfez'den yabancı yatırım çekmek. [3] Bu şekilde Batı politikaları otoriter politikaları güçlendirmektedir. Gerçek değişime kendini adamış demokrasi aktivistleriyle işbirliği yapmak yerine, Mısır, Eritre, Libya, Nijer, Tunus, Türkiye ve diğer yerlerdeki liderlerle bu ülkelerden göç hareketlerini sınırlamak ve terörle mücadele etmek karşılığında mali, teknik ve güvenlik yardımı almak için işbirliği yapmayı tercih etmektedirler. [4]

Şimdilik savaş davulları, reform ve uzlaşma çağrılarından daha yüksek sesle çalıyor. Ancak silahlar eninde sonunda sustuğunda -ki mutlaka susacaklar- odak noktası yeni yönetim ve güç modellerine kayacak. Devletin kurumsal kapasitesini güçlendirmek, hükümet ile toplum

arasındaki uçurumu kapatmak, yerel yönetimi güçlendirmek ve gençlere umut vermek; bunların hepsi geleceğe yönelik yol haritaları olabilir.

Devlet Sisteminin Dayanıklılığı

Bölgenin geleceği üzerinde derin bir belirsizlik hüküm sürüyor. Ancak, Orta Doğu'daki ulus devletin ölüm ilanını erken yazmaktan kaçınmalıyız. Son olaylar nedeniyle zayıflamış ve savunmasız hale gelmiş olsa da, Orta Doğu devleti toplum içinde büyük himaye ağları ve nüfuz geliştirmiştir.

"Derin devlet" gerçekten de derindir ve etkisi nüfusun büyük çoğunluğunun hayatını etkiler. Devlet, bölgedeki çoğu ülkede açık ara en büyük işverendir; devasa bir bürokrasi ve kamu sektörü milyonlarca insana iş imkanı sağlamaktadır. Güvenlik güçlerinin, özellikle de ordunun, devlet aygıtında çıkarları vardır. Ve birçok insan hayatta kalmak için doğrudan ve dolaylı olarak devlete bağımlı olduğundan, onu kolay kolay terk etmeyeceklerdir.

Irak, Libya, Suriye ve Yemen savaşa sürüklenirken, hazine, silahlı isyancıların kontrolündeki bölgelerde bile çalışanlarının maaşlarını ödemeye devam etti. [5] Benzer şekilde, Batı Şeria'daki Filistin Yönetimi, en azından yakın zamana kadar, Hamas yönetimindeki Gazze'deki bürokratların maaşlarını ödüyordu. Bu önlem, devlet otoritesini ve himayesini teyit etmek ve muhalefet kontrolündeki bölgelerdeki insanları kendi safına çekmek için tasarlanmıştır.

Mısır, İran, Suudi Arabistan ve Türkiye de dahil olmak üzere kilit bölgesel güçlerin çıkarları, mevcut sınırları korumak ve yeni oluşumların ortaya çıkmasını önlemektir. Bu bölgesel güçler, bir kez cin şişeden çıktıktan sonra kendi devletlerinin parçalanabileceğinden endişe etmektedir. Bu konuda, başka hiçbir konuda olmasa bile, rekabet halindeki güçler hemfikirdir: Mısır, İran, Suudi Arabistan ve Türkiye, Irak'ın toprak bütünlüğünü korumaya kararlıdır. Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa, Çin ve Rusya da aynı nedenlerle onları desteklemektedir.

Irak Kürtleri, Eylül 2017'de düzenledikleri bağımsızlık referandumunda oyların neredeyse %93'ünün ayrılma yönünde çıkmasıyla bunun acısını yaşadılar. Kürdistan Bölgesel Yönetimi referandumun bağlayıcı olmadığını ve acil bağımsızlık çağrısında bulunmadığını söylese de, Kürtlerin uzun süredir hamisi olan Amerika Birleşik Devletleri de dahil olmak üzere dünya

çapında muhalefetle karşılaştı. Irak birlikleri Ekim 2017'de Kerkük gibi bölgeleri Kürtlerden geri almak için harekete geçtiğinde, Başkan Trump, "Bu savaşta taraf tutmuyoruz" diyerek Irak Başbakanı Haydar el-Abadi'ye eski statükoyu yeniden kurması için fiilen yeşil ışık yaktı. İşin ironik yanı, Irak güçlerinin İran yanlısı Şii milisleri de içermesiydi; bu da Amerika Birleşik Devletleri ve bölgesel düşmanı İran'ı Kürtlere karşı aynı safta konumlandırdı.

ABD'nin izinden giden AB, Bağdat'ın Kerkük'teki askeri harekatını destekledi. Ne ABD, ne Çin, ne AB, ne de Rusya, Ortadoğu'nun yeni bir haritasını çizme iradesine sahip değil. Bölgenin sınırlarını yeniden çizmenin doğasında var olan tehlikeleri ve riskleri biliyorlar ve bu nedenle Pandora'nın kutusunu açmak konusunda isteksizler. Yeni bir bölgesel mimari inşa etmek çok karmaşık. Ve yeni sınırların nerede çizileceği konusunda da bir anlaşma yok.

Bu yaklaşım göz önüne alındığında, Orta Doğu haritasının değişmesi pek olası görünmüyor. Kuruluşundan yüz yıldan fazla bir süre sonra, 1948'de İsrail Devleti'nin kurulması hariç, devlet sistemi yerinde duruyor ve büyük olasılıkla da varlığını sürdürecek. Dolayısıyla gerçek mücadele devletlerin *içindedir* : yeni iktidardaki otoriter popülizm, devrimci veya reformist aktörler ve dini aktivistler ile Büyük Güçlerin yerel otokratlara verdiği sürekli destek arasında.

Aşağıdan Yukarıya Değişimi Güçlendirmek

Orta Doğu'da devlet kurumlarının yeniden inşası en az birkaç on yıl sürecektir. [6] Büyük hedefler koyarken, bu değişimi hayata geçirmenin etkili bir yolu küçük adımlarla başlamaktır. Bu, güven oluşturmaya, ulusal birliği güçlendirmeye ve sivil toplumu inşa etmeye yardımcı olacaktır. Gücün yerel topluluklara devredilmesi iyi bir başlangıç noktası olacaktır. Bu şekilde, yerel topluluklar siyasi düzende söz sahibi olacaktır. Kaynakların merkezden bölgelere kaydırılması, Kürtler gibi azınlıkların ve dezavantajlı toplulukların korkularını da hafifletmeye yardımcı olacaktır. [7] Ancak hükümetin merkeziyetçilikten uzaklaşması, Orta Doğu devletlerini parçalayan ve devlet dışı aktörlerin gelişmesine olanak sağlayan merkezkaç güçlerin oluşmasını engellemelidir.

Küçük adımlar atmak ve aşağıdan yukarıya doğru inşa etmek, dönüştürücü değişimin hayal ürünü olarak görülmesi gerektiği anlamına gelmez. Arap Baharı ayaklanmalarının ikinci dalgasının gösterdiği gibi, stratejik hedef, bölgeyi otoriterlikten çoğulculuğa, ekonomik gerilemeden büyümeye, eşitsizlikten sosyal adalete dönüştürmektir. Güçler ayrılığı gibi kapsamlı reformların şu anda gerçekleştirilmesi zor olduğundan, değişimi hayata geçirmenin yolu, parça parça girişimler ve rakip gruplar arasında siyasi ve sosyal anlaşmalar kurmaktan geçer. Mezhepçi ve popülist hareketlere ve yabancı müdahaleye karşı bir denge unsuru olarak, dirençli kurumları ve açık siyasi katılımı teşvik etmeye acil ihtiyaç vardır.

Sivil toplumda direnci besleme çabaları, bu formülün devlet-toplum ilişkilerini zayıflatmak için değil, onları birbirine bağlayan bağları derinleştirmek için tasarlandığına onları ikna etmek amacıyla iktidardaki elitle etkileşim gerektirir. Aşamalı bir siyasi geçişin başarı şansı yüksektir çünkü aşamacılığa dayalı bir strateji, kilit paydaşların hayati çıkarlarını tehdit etmez veya şiddetli resmi direnişle karşılaşmaz. İktidardaki elitle etkileşim, eğitim, iklim değişikliği ve yenilenebilir enerji, sağlık, tarım sektörü ve hatta merkez bankası gibi toplumsal direnci destekleyen kilit devlet kurumlarına yardım sağlamayı içerebilir. Zorluk, toplumsal dirence olumlu katkıda bulunan kapasiteler geliştirmek ve bu tür bir gelişmenin devletin toplumu kontrol etme baskıcı kapasitesini güçlendirmemesini sağlamaktır; bu, pratikte korunması zor olan önemli bir ayrımdır. Aktif bir sivil toplum, liberal olmayan bir demokraside bile, liderler ve halkları arasında daha dinamik bir etkileşime katkıda bulunabilir. [9] Birleşmiş Milletler ve diğer uluslararası kurumlar, çatışmalarla boğuşan Arap toplumlarının iyileşmesine ve sosyal açıdan daha dirençli hale gelmesine yardımcı olabilir. [10]

Toplumsal direnç oluşturmanın ve devlet kurumlarıyla etkileşim kurmanın alternatifi devrimci eylemdir. Arap Baharı ayaklanmalarının gösterdiği gibi, Libya, Suriye ve Yemen'deki -ve daha yakın zamanda Sudan'daki- devrimci eylemler genellikle dışlayıcı grupları güçlendirmek ve milyonlarca sıradan insanın yıkımına yol açmakla sonuçlandı. Mısır'da, karşı devrimci güçler, protestoculardan daha iyi örgütlenmiş oldukları için barışçıl ayaklanmayı ele geçirebildiler. Siyasi hesap verebilirlik, katılım, demokrasi ve adalet çağrısında bulunan milyonlarca barışçıl gösterici, devrimci coşku ve vizyondan yoksundu ve isyan ettikleri yönetim

biçimlerinden ve kurumlardan farklı yönetim biçimlerini ve kurumları dile getirmekte yetersiz ve isteksiz görünüyorlardı. Bu reformist protestocuların, İslamcıların veya eski rejimin ve derin devletin yerleşik ağlarına karşı koyamamaları şaşırtıcı değil. Arap Baharı'nın yüksek umutları, kimlik temelli grupları ve nihayetinde dış güçlerle güçlü bağları olan orduyu destekleyen güç dengesinin gerçekleriyle çarpıştı. [12] 2024'teki Suriye devriminin başarısı kuralın bir istisnasıdır ve gelecekteki gidişatını bilmek için henüz çok erken.

Geçmişe bakmak çoğu zaman bugüne ve geleceğe ışık tutar. İran, 1970'lerin sonlarında uzun süren bir toplumsal devrime tanık oldu. O dönemde ülke önemli bir orta sınıfa, dinamik bir aydın kesime ve Tudeh adında güçlü bir komünist partiye sahipti. Şah'ın düşüşünden sonra, şans ilerici kesimden yanaydı. Ancak, dindar muhafazakâr küçük tüccarlar ve din adamları kuruluşu bir araya gelerek devrimi ele geçirmeyi başardı. Neden? Basitçe söylemek gerekirse, İslamcılar daha iyi örgütlenmişti. Geniş bir cami ağına sahiplerdi, karizmatik bir liderleri vardı ve rakiplerini ezmek için güç kullanmaya istekliydiler. Dahası, İslamcılar dini başarıyla kullanarak ve siyasallaştırarak insanları kendi davalarına çekmeyi başardılar. Milliyetçiler, liberaller ve sol gruplar rekabet edemedi. İran'daki din adamları devrimi sistematik olarak İslamlaştırdı ve solcuları ve laikleri acımasızca tasfiye etti. Demokratik bir devrim olarak başlayan şey, İslamcı bir devrim olarak sona erdi.

İki Arap ayaklanma dalgasında milyonlarca protestocu daha çoğulcu ve temsili bir yönetim sistemi çağrısında bulunsa da, genel olarak resmi Arap muhalefeti mevcut despotik düzenin bir yansımasıdır: liberal olmayan ve içe kapalı. Örgütlü muhalefet grupları, ortak bir değerler kümesini savunmak için geniş tabanlı koalisyonlar kurmayı başaramadılar veya istemediler ve yetkililerle işbirliği yapma ve birbirlerine karşı dönme cazibesine karşı koyamadılar. Bu nedenle devrimci eylem, büyük olasılıkla mevcut sisteme benzer baskıcı bir sistem üretecektir, ancak Suriye devriminin gelecekte nasıl sonuçlanacağını bekleyip görmemiz gerekecek. Eleştirmenler mevcut durumun çok vahim olması nedeniyle bu senaryoyu fantastik olarak nitelendirebilirken, durumun daha da kötüleşebileceğine inanmak zor; ancak 2014'te IŞİD'in yükselişi de gösterdiği gibi, durumun ne kadar kötüleşebileceğinin bir sınırı yok.

Gerçek, dönüştürücü bir değişimin gerçekleşmesi için, buna inanan ve bunu gerçekleştirmek için mücadele etmeye ve fedakarlık yapmaya istekli örgütlü seçmen kitleleri, partiler ve toplumsal hareketler olmalıdır. Arap Baharı ayaklanmalarının iki dalgasının da gösterdiği gibi, Arap dünyasındaki sivil toplum, taleplerini hayata geçirecek örgütlü ve kurumsal kapasiteye sahip değildir. Bölge genelinde, insanların ezici çoğunluğu değişim istiyor. Ancak, içinde bulundukları baskıcı siyasi bağlamın bir parçası olarak, bunu gerçekleştirecek kadar örgütlü veya birleşik değiller. Suriye halkının, zekâsı, becerikliliği ve barışçıl siyasi değişimi hayata geçirme yeteneğiyle dünyayı şaşırtabileceği umulmaktadır.

Bölge sancılı bir yeniden doğuş yaşıyor. Orta Doğu halkı yıllarca yabancı müdahale, yerleşimci sömürgeciliği, otoriter yönetim, siyasi şiddet ve insani felaketlere katlandı. Savaşın sisi nihayet dağıldığında, Orta Doğu haritası aşağı yukarı aynı kalacak, ancak halk ile güçlüler arasındaki toplumsal sözleşme asla aynı olmayacak. Bölgenin geleceği artık, hukukun üstünlüğü, özgürlük, sosyal adalet ve temsile dayalı yeni bir sözleşmenin yöneticiler ve vatandaşlar arasında müzakere edilmesine bağlıdır. Bunu başarmak için verilen mücadele, Batı toplumlarındaki temsili hükümet için verilen uzun mücadele gibi, uzun, maliyetli ve belirsiz olacaktır.

Ancak, Leo Tolstoy'un Napolyon Savaşları sırasında Rus yaşamının ustaca bir kroniği olan *Savaş ve Barış'ta* bize hatırlattığı gibi, tarihin büyük kahramanları, yönlendiricileri, siyasi iradeleri ve mücadeleleri olayları şekillendiren sıradan insanlardır. Tolstoy'un altın kuralının uygulanması, Orta Doğu'daki sıradan insanları ciddiye alma ihtiyacının altını çizmektedir. Bölgedeki insanlar, eylemleri ve özgürlük, onur ve adalet için evrensel çabalarıyla dünyayı defalarca şaşırtmıştır. Dünyanın çoğu Beşar Esad'ın savaşı kazandığını ve Suriye halkının kaybettiğini ilan etmiş olsa da, Suriye halkı 2024'te yeniden canlanarak uluslarını ömür boyu diktatörden geri almıştır. Orta Doğu'nun geleceği nihayetinde yukarıdaki krallar, emirler ve güçlü adamlar tarafından değil, aşağıdaki toplum tarafından belirlenecektir.

NOTLAR

giriiş

1. Leo Tolstoy, *Savaş ve Barış* , Rusçadan çevirenler: Richard Pevear ve Larissa Volokhonsky (New York: Vintage Classics, 2008), s. 823, 1179.

2. Tolstoy, *Savaş ve Barış* , s. 1179.

3. Bu tarihçiler ve diğerleri, tarihi aşağıdan inceleyerek kavramsal olarak yeni bir çığır açtılar. Bkz. EP Thompson, *The Making of the English Working Class* (Londra: Penguin, 2013); Christopher Hill, *The English Revolution, 1640* , yeni baskı (Londra: Lawrence & Wishart, 1987); Eric Hobsbawm'ın "uzun on dokuzuncu yüzyıl" olarak adlandırdığı üçlemesi: *The Age of Revolution: Europe 1789–1848* ; *The Age of Capital: 1848–1875* ; ve *The Age of Empire: 1875–1914* ; ve Howard Zinn, *A People's History of the United States* (New York: HarperCollins, 2015).

4. F. Gregory Gause III, "Orta Doğu Çalışmaları Arap Baharını Neden Gözden Kaçırdı: Otoriter İstikrar Efsanesi", *Foreign Affairs* 90, no. 4 (2011): 81–84, 85–90.

5. GWF Hegel, *Tarih Felsefesi* , çev. J. Sibree (New York: Dover, 1956), s. 52, orijinal metinde italik.

6. Atul Kohli, *Emperyalizm ve Gelişen Dünya* adlı kitabında, on dokuzuncu yüzyıldaki İngiliz resmi imparatorluğunu, yirminci yüzyıldaki Amerika'nın gayri resmi imparatorluğuyla karşılaştırır. Resmi imparatorluklar toprak üzerinde doğrudan kontrolü ima ederken, *gayri resmi imparatorluklar "emperyal ülkedeki elitlerin, küresel çevre bölgelerindeki elitlerin ekonomik büyümeden pay almasına karşılık, orada istikrarlı ancak nihayetinde bağımlı hükümetler kurmalarına izin verdikleri bir ittifaka" dayanır* . Kohli, küresel Soğuk Savaş sırasında ABD'nin İran Şahı ile olan ilişkisini gayri resmi bir imparatorluğun "klasik bir örneği" olarak gösterir. Bkz. Atul Kohli, *Emperyalizm ve Gelişen Dünya: İngiltere ve ABD Küresel Çevreyi Nasıl Şekillendirdi* (Oxford: Oxford University Press, 2020), s. 4, 6.

7. Timothy Mitchell, *Mısır'ı Sömürgeleştirme* (Berkeley: Kaliforniya Üniversitesi Yayınları, 1991).

8. Yezid Sayigh ve Avi Shlaim, eds., *Soğuk Savaş ve Orta Doğu* (Oxford: Oxford University Press, 1997).

9. L. Carl Brown, *Orta Doğu'nun Uluslararası Politikası: Eski Kurallar, Tehlikeli Oyun* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1984), s. 16.

10. Nadine Sika, "Arap Ayaklanmalarının Siyasi Ekonomisi", Avrupa Akdeniz Enstitüsü, Mart 2012 , https://www.iemed.org/publication/the-political-economy-of-arab-uprisings/ .

11. Birleşmiş Milletler Batı Asya Ekonomik ve Sosyal Komisyonu (ESCWA), "ESCWA: 31 Arap Milyarder, Bölge Nüfusunun Yarısı Kadar Servete Sahip", 3 Haziran 2020 , https://www.unescwa.org/news/escwa-31-arab-billionaires-own-much-wealth-half-region%E2%80%99s-population .

12. Zahra Babar ve Suzi Mirgani, editörler, *Orta Doğu'da Gıda Güvenliği* (Oxford: Oxford University Press, 2014).

13. Hedrick Smith, “Nasser, Eleştirilerden Öfkelenerek ABD'nin 'Göle Atlayabileceğini' Söyledi; Kahire'nin Politika Diktasına Kabul Etmektense Yardımı Reddedeceğini İddia Etti,” *New York Times* , 24 Aralık 1964 , https://timesmachine.nytimes.com/timesmachine/1964/12/24/97694404.html .

14. Smith, “Nasser, Eleştirilerden Öfkelendi.”

15. Smith, “Nasser, Eleştirilerden Öfkelendi.”

16. “Düşük Petrol Fiyatları: Körfez Tarzı Beş Yıldızlı Sosyalizmin Sonu mu?” , *Fanack Bülteni* , 13 Ocak 2016 , https://fanack.com/politics/features-insights/low-oil-prices~62404/ .

17. Nancy A. Youssef, Vivian Salama ve Michael C. Bender, “Trump, Zirvede Mısırlı Muhatabını Beklerken, 'En Sevdiğim Diktatör' Sözüyle Eleştirildi” , *Wall Street Journal* , 13 Eylül 2019 , https://www.wsj.com/articles/trump-awaiting-egyptian-counterpart-at-summit-called-out-for-my-favorite-dictator-11568403645 .

18. Nisan 2020'de COVID-19 salgınının zirve noktasında ABD, Suudi Arabistan'ı Rusya ile olan petrol fiyat savaşını sona erdirmeye zorlarken, Trump Veliaht Prens Muhammed bin Salman'a bir ültimatom verdi. Kral Salman'ın oğlunu, Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC) petrol üretimini azaltmaya başlamadığı takdirde, ABD birliklerini Krallıktan çekeceği konusunda uyardı. Suudi veliaht prensi bu uyarıya uyarak petrol arzını azalttı. Veliaht prense ABD'nin güçlerini Suudi Arabistan'dan çekebileceğini söyleyip söylemediği sorulduğunda, Trump kibirli bir şekilde, "Söylememe gerek yoktu" diye yanıtladı. Bkz. Timothy Gardner, Steve Holland, Dmitry Zhdannikov ve Rania El Gamal, “Özel Rapor: Trump Suudi Arabistan'a Dedi ki: Petrol Arzını Kesin veya ABD Askeri Desteğini Kaybedin—Kaynaklar”, Reuters, 30 Nisan 2020 , https://www.reuters.com/article/us-global-oil-trump-saudi-specialreport-idUSKBN22C1V4 .

19. Alex Emmons, Ada Chávez ve Akela Lacy, “Joe Biden, Obama Politikasından Ayrılarak Suudi Arabistan'ı 'Dışlanmış Ülke' Haline Getireceğini Söyledi”, The Intercept, 21 Kasım 2019 , https://theintercept.com/2019/11/21/democratic-debate-joe-biden-saudi-arabia/ .

20. Birleşmiş Milletler Batı Asya Ekonomik ve Sosyal Komisyonu (ESCWA), *Arap Ülkelerinde Eşitsizliği Yeniden Düşünmek* , sayı 2, 2019 , https://www.unescwa.org/sites/www.unescwa.org/files/publications/files/rethinking-inequality-arab-countries-english.pdf .

21. Dünya genelindeki şiddet istatistikleri, Orta Doğu ve Kuzey Afrika (MENA) bölgesinin siyasi şiddet, ölümler ve çatışmalar açısından hâlâ en yüksek sırada yer aldığını göstermektedir. Bkz. Silahlı Çatışma Konum ve Olay Veri Projesi (ACLED), *2019 Yılı Değerlendirmesi* , 2019 , https://acleddata.com/acleddatanew/wp-content/uploads/dlm_uploads/2020/03/ACLED_AnnualReport2019_WebV2020.pdf .

22. Bkz. MERIP'in "Devrime Dönüş"e ayrılmış çift sayısı, *Orta Doğu Rapor ve Bilgi Projesi* (MERIP), sayı 292–293 (Sonbahar/Kış 2019) , https://merip.org/2019/12/return-to-revolution/ .

23. Asef Bayat'ın mükemmel kitabı olan " *Hayat Siyaset Olarak: Sıradan İnsanlar Orta Doğu'yu Nasıl Değiştiriyor* " (2. baskı) (Stanford, CA: Stanford University Press, 2013) adlı esere bakınız.

24. Bessma Momani, *Arap Şafağı: Arap Gençliği ve Getirecekleri Demografik Fayda* (Toronto: Toronto Üniversitesi Yayınları, 2016).

25. Arap kamuoyu üzerine iyi çalışmalar için bkz. Arab Pulse—Abdul-Wahab Kayyali, “Arap Dünyasının Hükümete Güveni ve Genellemenin Tehlikeleri”, *Arab Barometer* , 23 Haziran 2020 , https://www.arabbarometer.org/2020/06/the-arab-worlds-trust-in-government-and-the-perils-of-generalization/ .

26. Yeni nesil akademisyenler, Orta Doğu'daki popüler aktivizm üzerine özgün çalışmalar yazıyorlar. Etkileyici bir örnek için Asef Bayat'ın " *Hayat Siyaset Olarak"* (Stanford, CA: Stanford University Press, 2010) ve John Chalcraft'ın " *Modern Orta Doğu'nun Oluşumunda Popüler Siyaset"* (New York: Cambridge University Press, 2016) adlı eserlerine bakılabilir.

27. UNESCWA, IMF ve Dünya Bankası, COVID-19 pandemisinin bölgesel ekonomi üzerindeki etkilerine ilişkin karamsar bir tablo çizdi, ancak bu tahmin etrafında önemli belirsizlikler olduğunu da kabul ettiler. MENA bölgesindeki ekonomik faaliyet, COVID-19'un tüketim, ihracat, petrol fiyatları ve hizmet sektörünü (örneğin turizm) ciddi şekilde sekteye uğratması nedeniyle 2020'de keskin bir şekilde (yüzde 4,2) daraldı. 2020'de 1,7 milyondan fazla iş kaybı bekleniyordu. 2008 küresel mali krizinin ardından yaşananların aksine, istihdamın tüm sektörlerde etkileneceği tahmin ediliyor. Bölgenin ana istihdam sağlayıcısı olan hizmet sektörü, "sosyal mesafe" nedeniyle özellikle etkileniyor. Tahminler, hizmet sektöründeki işlerin yarı yarıya azalacağına işaret ediyordu. Şubat 2022'de Rusya'nın Ukrayna'yı işgali ve Ekim 2024'te İsrail'in Gazze'de başlattığı savaş, enflasyon, sermaye akışı, borçlar, işsizlik ve yoksulluk açısından bölge ekonomileri üzerinde olumsuz etkiler yaratmıştır (bu konuya sonraki bölümlerde daha detaylı değineceğiz). Bkz. IMF, “Orta Doğu ve Orta Asya'da COVID-19 Pandemisiyle Mücadele, Nisan 2020” , https://www.imf.org/en/Publications/REO/MECA/Issues/2020/04/15/regional-economic-outlook-middle-east-central-asia-report ; Ayrıca bkz. Dünya Bankası, “Orta Doğu ve Kuzey Afrika”, Küresel Ekonomik Beklentiler , Haziran 2020, http: / /pubdocs.worldbank.org/en/950801588788414569/Global-Economic-Prospects-June-2020-Analysis-MENA.pdf; ve UNESCWA, “Koronavirüs Pandemisi Nedeniyle Arap Bölgesinde En Az 1,7 Milyon İş Kaybı Yaşanacak”, 18 Mart 2020, https: / /www.unescwa.Daha fazla bilgi için UNESCWA'nın "COVID-19: Arap Bölgesine Ekonomik Maliyet" başlıklı Eylül 2020 tarihli raporuna bakınız (https://www.unescwa.org/sites/www.unescwa.org/files/escwa-covid-19-economic-cost-arab-region-en.pdf
) .

28. “Son on yılda, MENA bölgesi dünyada kitlesel protestolarda en büyük artışı yaşadı; yıllık ortalama %11,5'lik bir artış. Arap Baharı ayaklanmalarının iki dalgası izole bir olay değil, aksine geniş çapta artan küresel bir eğilimin keskin bir tezahürüydü. Özellikle MENA'daki bu küresel protestoların itici güçlerinin analizi, bunların devam edeceğini ve 2020 ve sonrasında artabileceğini göstermektedir. Her protestonun kendine özgü bir bağlamı olsa da, ortak şikayetler ezici bir çoğunlukla etkisiz yönetim ve yolsuzluk algılarına odaklanmaktadır.” Bkz. Stratejik ve Uluslararası Çalışmalar Merkezi, *Kitlesel Protestolar Çağı: Artan Küresel Bir Eğilimi Anlamak* , 2 Mart 2020 , https://www.csis.org/analysis/age-mass-protests-understanding-escalating-global-trend . Ayrıca bkz. ACLED, *2019 Yılına Genel Bakış* .

Bölüm 1: Asıl Günah

1. Roxanne Lynn Doty, *İmparatorluk Karşılaşmaları: Kuzey-Güney İlişkilerinde Temsil Politikası* (Minneapolis: Minnesota Üniversitesi Yayınları, 1996), s. 3.

2. Malcolm Yapp, *Modern Yakın Doğu'nun Oluşumu, 1792–1923* (Londra: Longman, 1993), s. 278.

3. Yapp, *Modern Yakın Doğu'nun Oluşumu* , s. 279.

4. Jean-Pierre Filiu, *Araplar, onların kaderi ve bizimki* (Paris: La Découverte , 2018), s. 55.

5. Reinhard Schulze, *İslam Dünyasının Modern Tarihi* (New York: New York Üniversitesi Yayınları, 2002), s. 55.

6. Hüseyin'in 14 Temmuz 1915 tarihli mektubu, George Antonius, *Arap Uyanışı* (Londra: JB Lippincott, 1939), s. 414.

7. Hüseyin, bu Arap ülkelerinin şu sınırlarla çevrili olduğunu belirtir: kuzeyde Mersin-Adana hattından 37 derece kuzey enlemine kadar ve oradan Birejik-Urfa-Mardin-Midiat-Ceziret (İbn Ömer)-Amadiya hattı boyunca İran sınırına kadar; güneyde Hint Okyanusu (Aden'in statüsü şu anki gibi kalacak şekilde hariç); batıda Kızıldeniz ve Akdeniz'den Mersin'e kadar.

8. Hüseyin'in 14 Temmuz 1915 tarihli mektubu, Antonius, *Arap Uyanışı* , s. 414.

9. Antonius, *Arap Uyanışı* , s. 164.

10. Sir Henry McMahon'ın 30 Ağustos 1915 tarihli mektubu, Antonius, *Arap Uyanışı* , s. 416.

11. Şerif Hüseyin'in 9 Eylül 1915 tarihli mektubu, Antonius, *Arap Uyanışı* , s. 417.

12. Sir Henry McMahon'ın 24 Ekim 1915 tarihli mektubu, Antonius, *Arap Uyanışı* , s. 419.

13. Elizabeth Monroe, *Britanya'nın Orta Doğu'daki Anı* (Londra: Chatto and Windus, 1981), s. 32.

14. Hüseyin'in 1 Ocak 1916'da yazdığı mektup, Antonius, *Arap Uyanışı* , s. 425.

15. Çanakkale Harekatı, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Çanakkale Boğazı'na karşı İngiliz donanmasının yürüttüğü bir operasyondur. Şubat 1915'ten Mart 1915'e kadar sürmüştür. İngiliz Kraliyet Donanması, Fransa ve daha az ölçüde Rusya tarafından desteklenmiştir.

16. David Fromkin, *Tüm Barışları Sonlandıran Bir Barış: Modern Orta Doğu'nun Oluşumu 1914–1922* (Londra: Penguin Books, 1991), s. 146.

17. Fromkin, *Tüm Barışları Sonlandıran Bir Barış* , s. 147.

18. Fromkin, *Tüm Barışları Sonlandıran Bir Barış* , s. 146.

19. Fromkin, *Tüm Barışları Sonlandıran Bir Barış* , s. 147.

20. Fromkin, *Tüm Barışları Sonlandıran Bir Barış* , s. 149.

21. Yapp , *Modern Yakın Doğu'nun Oluşumu* , s. 277.

22. Yapp , *Modern Yakın Doğu'nun Oluşumu* , s. 277.

23. Yapp , *Modern Yakın Doğu'nun Oluşumu* . Ayrıca bkz. ME McMillan, *Birinci Dünya Savaşı'ndan Arap Baharı'na: Orta Doğu'da Gerçekte Neler Oluyor?* (New York: Palgrave Macmillan, 2016), s. 70–76.

24. Fromkin, *Tüm Barışları Sonlandıran Bir Barış* , s. 190.

25. Rapor, Amis de l'Orient (Doğu Dostları) adlı baskı grubunun üyesi Senatör Etienne Flandin tarafından yazılmıştır.

26. David K. Fieldhouse, *Orta Doğu'da Batı Emperyalizmi: 1914–1958* (Oxford: Oxford University Press, 2006), s. 49.

27. Jennifer M. Dueck, *İmparatorluğun Sonunda Kültürün İddiaları: Fransız Yönetimi Altındaki Suriye ve Lübnan* (Londra: British Academy, 2009). Ayrıca bkz. Idir Ouahes, *Fransız Mandası Altındaki Suriye ve Lübnan: Kültürel Emperyalizm ve İmparatorluğun İşleyişi* (Londra: IB Tauris, 2018).

28. Bkz. McMillan, *Birinci Dünya Savaşı'ndan Arap Baharı'na* .

29. İronik bir şekilde, Suriye'deki Aleviler, savaşlar arası dönemde pan-Arabist Baas Partisi'nin anti-emperyalist söylemine kapılmışlardı. Nitekim Baas Partisi orduda büyük ilerlemeler kaydetmiş ve böylece Alevi topluluğundan birçok üye kazanabilmişti. Örneğin, merhum Cumhurbaşkanı Hafız Esad, Baas Partisi'ne katıldığında gençliğinde Fransız karşıtı bir duyguya sahipti. Bkz. Patrick Seale, *Suriye'nin Esad'ı: Orta Doğu Mücadelesi* (Londra: IB Tauris, 1988). Dolayısıyla, Suriye'deki "müşterilerinin" Fransızlara karşı dönmesi Fransızlar için bir ironidir. Bu, azınlıklarla olan sömürgeci ilişkinin karmaşıklığını göstermektedir.

30. Eugene Rogan, *Araplar: Bir Tarih* (Londra: Penguin Books, 2011), s. 455.

31. Bu konuda, Hanna Batatu'nun hem Suriye hem de Irak üzerine yaptığı çalışmalara bakınız. Hanna Batatu, *Irak'taki Eski Toplumsal Sınıflar ve Devrimci Hareket: Irak'ın Eski Toprak Sahibi ve Ticari Sınıfları ile Komünistleri, Baasçıları ve Özgür Subayları Üzerine Bir Çalışma* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1978); ve Hanna Batatu, *Suriye'nin Köylüleri, Kırsal Kesimdeki Daha Az Önemli Kişilerin Torunları ve Siyasetleri* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1999) adlı eserlere bakınız.

32. Fromkin, *Tüm Barışları Sonlandıran Bir Barış* , s. 189.

33. Fromkin, *Tüm Barışları Sonlandıran Bir Barış* , s. 189.

34. Antonius, *Arap Uyanışı* , s. 246.

35 . Filiu, *Les Arabes* , s. 59.

36. Bkz. Fieldhouse, *Orta Doğu'da Batı Emperyalizmi* ; ve Raja Shehadeh ve Penny Johnson, *Değişen Kumlar: Orta Doğu'da Eski Düzenin Çözülmesi* (Londra: Profile Books, 2015).

37. Britanya'nın mirası hakkında daha fazla bilgi için bkz. Anthony Parsons, *They Say the Lion: Britain's Legacy to the Arabs—A Personal Memoir* (Londra: Jonathan Cape, 1986).

38. Robin Wright, "Sykes-Picot Laneti Orta Doğu'yu Nasıl Hala Rahatsız Ediyor?", *New Yorker* , 30 Nisan 2016 , http://www.newyorker.com/news/news-desk/how-the-curse-of-sykes-picot-still-haunts-the-middle-east .

39. David Fromkin, *Tüm Barışları Sonlandıran Bir Barış: Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküşü ve Modern Orta Doğu'nun Oluşumu* , yeni sonsözle birlikte (New York: Henry Holt, 2009), s. 191.

40. Monroe, *Britanya'nın Anı* , s. 32.

41 . Filiu, *Les Arabes* , s. 61.

42. Monroe, *Britanya'nın Anı* , s. 34.

43. Monroe, *Britanya'nın Anı* , s. 160.

44. Charles D. Smith, *Filistin ve Arap-İsrail Çatışması* , 10. baskı (Boston: Bedford, 2020), s. 75'te alıntılanmıştır.

45. David Lloyd George ile Siyonist hareket arasındaki ilişki hakkında daha fazla bilgi için bkz. Leonard Stein, *The Balfour Declaration* (New York: American Council of Learned Societies, 2008), s. 137–146.

46. Bkz. Avi Shlaim, Wm. Roger Louis, ed., *Yet More Adventures with Britannia: Personalities, Politics and Culture in Britain* (Londra: IB Tauris, 2005), s. 251–270. Balfour Deklarasyonu hakkında daha fazla bilgi için bkz. Fromkin, *A Peace to End all Peace* ; ve Joseph Mary Nagle Jeffries, *Palestine: The Reality: The Inside Story on the Balfour Declaration 1917–1983* (Northampton, MA: Olive Branch Press, 2017).

47. Önde gelen tarihçi Avi Shlaim, Al Jazeera'ya verdiği bir röportajda, "ulusal yurt" kavramının uluslararası hukuk kapsamında mevcut olmadığını ve bu durumun Balfour Deklarasyonu'nun uluslararası hukuk bağlamında kurumsallaştırılmasını daha da geçersiz kıldığını belirtiyor. Bkz. Mersiha Gadzo, "Balfour: İngiltere Hükümeti 'Utançtan Başını Eğmeli'", *Al Jazeera* , 29 Ekim 2017 , https://www.aljazeera.com/news/2017/10/balfour-uk-government-hang-head-shame-171028084045226.html .

48. Edward W. Said, *Sürgün Üzerine Düşünceler ve Diğer Denemeler* (Cambridge, MA; Harvard Üniversitesi Yayınları, 2000), s. 431–432.

49. Bkz. Raşid Halidi, *Filistin Kimliği: Modern Ulusal Bilincin İnşası* (New York Columbia Üniversitesi Yayınları, 1997). Ayrıca bkz. "Balfour'dan Boris'e: Britanya'nın Filistin'deki Kırık Vaatleri", *The New Arab* , 16 Ekim 2017 , https://english.alaraby.co.uk/english/comment/2017/10/16/from-balfour-to-boris-britains-broken-promises-in-palestine .

50. Raşid Halidi, *Filistin'de Yüz Yıllık Savaş: Yerleşimci Sömürgeciliği ve Direnişin Tarihi, 1917–2017* (New York: Metropolitan Books, 2020).

51. Sömürgeci güçlerin Arap devletlerinin tüm sınırlarını oluşturmadığını belirtmekte fayda var: Mısır gibi bazı devletler yaklaşık bin yıldır aynı sınırlar içinde varlığını sürdürüyordu. Orta Doğu devleti olan İran, resmen sömürgeleştirilmemişti. Avrupa'da olduğu gibi, bazı ülkeler Suudi Arabistan gibi yerel askeri fetihlerle veya Orta Bereketli Hilal bölgesi gibi elitler arasındaki anlaşmalarla kuruldu. Sykes-Picot Anlaşması'nın kurbanı olan tüm Arap Orta Doğu değildi. Özellikle I. Dünya Savaşı öncesi Avrupa'da, Balkanlar'da, yazar SB Cohen'in " *Bölünmüş Bir Dünyada Coğrafya ve Politika"* adlı kitabında "parçalanma kuşağı" olarak adlandırdığı şey, Sykes-Picot'tan kısmen ilham alan ve büyük bölgesel ve bölge dışı güçler için savaş alanı olarak kullanılan, içten bölünmüş çok

etnikli devletlerden oluşmaktadır. Bkz. Saul Bernard Cohen, *Bölünmüş Bir Dünyada Coğrafya ve Politika* , 2. baskı. (New York: Oxford University Press, 1973).

Bölüm 2: Büyük İhanet

1. Susan Pedersen, *Muhafızlar: Milletler Cemiyeti ve İmparatorluk Krizi* (Oxford: Oxford University Press, 2015), s. 22.

2. Bkz. Zachary Lockman , *Contending Visions of the Middle East: The History and Politics of Orientalism* (Cambridge: Cambridge University Press, 2010); Edward Said, *Orientalism* (London: Pantheon Books, 1978); ayrıca, medeniyet ve ırk hiyerarşilerinin temellerini *Social Darwinism and Enlightenment Thought: Race, Empire and the Idea of Human Development* (Cambridge: Cambridge University Press, 2009), s. 69'da izleyen Thomas McCarthy.

3. William Cleveland ve Martin Bunton, *Modern Orta Doğu Tarihi* (Boulder, CO: Westview Press, 2009), s. 125.

4. Elizabeth Monroe, *Britanya'nın Orta Doğu'daki Anı* (Londra: Chatto and Windus, 1981), s. 19.

5. Monroe, *Britanya'nın Orta Doğu'daki Anı* , s. 15.

6. Monroe, *Britanya'nın Orta Doğu'daki Anı* , s. 19.

7. Cleveland ve Bunton, *Modern Orta Doğu Tarihi* , s. 125.

8. Monroe, *Britanya'nın Orta Doğu'daki Anı* , s. 125.

9. Monroe, *Britanya'nın Orta Doğu'daki Anı* , s. 76.

10. Walter Reid, *Kum İmparatorluğu: Britanya Orta Doğu'yu Nasıl Yarattı* (Edinburgh: Birlinn, 2011), s. 339.

11. Jean-Pierre Filiu, *Araplar, onların kaderi ve bizimki* (Paris: La Découverte , 2018), s. 67.

12 . Filiu, *Les Arabes* , s. 67.

13. Eugene Rogan, *Araplar: Bir Tarih* (Londra: Penguin Books, 2011), s. 316. Yirminci yüzyılın ilk yarısı, Osmanlı İmparatorluğu'nda, çoğu Paris, Londra ve genel olarak Avrupa'da eğitim görmüş Arap milliyetçi entelektüellerinin yükselişine tanık oldu. Bu entelektüeller Alman milliyetçiliğinden ilham aldılar, bir ölçüde Batı'yı övdüler ve Osmanlı İmparatorluğu'nu şiddetle eleştirdiler. Bu entelektüel hareket, çoğu zaman Osmanlı İmparatorluğu içindeki Arap sakinlerinin siyasi aktivizmiyle örtüştü veya ona ilham verdi. Bkz. Sylvia Kedourie, *Arap Milliyetçiliği: Bir Antoloji* (Berkeley: University of California Press, 1962).

14. Rogan'ın " *Araplar"* adlı eserinin 318. sayfasında alıntılanmıştır.

15. Rogan, *Araplar* , s. 319.

16. Rogan, *Araplar* , s. 324.

17. Rogan, *Araplar* , s. 327.

18. Rogan, *Araplar* , s. 328.

19. Elizabeth F. Thompson, Batı'nın Araplardan Demokrasiyi Nasıl Çaldığı: 1920 Suriye Kongresi ve Tarihi Liberal-İslamcı İttifakının Yıkımı (New York: Atlantic Monthly Press, 2020).

20. Woodrow Wilson'ın On Dört Maddesi, 8 Ocak 1919'da Milletler Cemiyeti'nde yaptığı bir konuşmada sunuldu. Kendi kaderini tayin etme ilkesini savunan bu maddeler, İngiltere ve Fransa tarafından Ortadoğu'daki emperyal güçlerin çıkarlarıyla çeliştiği gerekçesiyle şüpheyle karşılandı.

21. L. Carl Brown, *Uluslararası Politika ve Orta Doğu: Eski Kurallar, Tehlikeli Oyunlar* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1984), s. 89.

22. Suriye ve Irak'taki isyanları ayrıntılı olarak ele alan iyi kaynaklar için bkz. Phillip Khoury, *Syria and the French Mandate: the Politics of Arab Nationalism, 1920–1945* (Londra: IB Tauris, 1987), özellikle 7. bölüm; Aula Hariri, “The Iraqi Independence Movement: A Case of Transgressive Contention, 1918–1920,” in *Contentious Politics in the Middle East: Popular Resistance and*

Marginalized Activism beyond the Arab Uprisings , ed. Fawaz A. Gerges (New York: Palgrave Macmillan, 2015), ss. 97–124.

23. Cleveland ve Bunton, *Modern Orta Doğu Tarihi* , s. 168.

24. Charles D. Smith, *Filistin ve Arap-İsrail Çatışması* , 10. baskı (Boston: Bedford, 2020), s. 80'de alıntılanmıştır.

25. Smith, *Filistin ve Arap-İsrail Çatışması* , s. 81.

26. David K. Fieldhouse, *Orta Doğu'da Batı Emperyalizmi 1914–1958* (Oxford: Oxford University Press, 2006), s. 151–219; Jeremy Salt, *Orta Doğu'nun Yıkılışı: Arap Topraklarında Batı Düzensizliğinin Tarihi* (Berkeley: University of California Press, 2008), s. 121–148; Baruch Kimmerling ve Joel S. Migdal, *Filistin Halkı: Bir Tarih* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 2003). İngiliz ve Siyonist yaklaşımların "Filistin sorunu"na dayanak oluşturan sömürgeci zihniyeti özetleyen girişlerine bakınız.

27. İsrail bakış açısı için bkz. Amos Elon, *Kurucular ve Oğullar* (New York: Holt, Rinehart ve Winston, 1971); ve Ari Shavit, *Vaat Edilmiş Toprağım: İsrail'in Zaferi ve Trajedisi* (New York: Spiegel ve Grau, 2015).

28. Raşid Halidi, *Filistin Kimliği: Modern Ulusal Bilincin İnşası* (New York Columbia Üniversitesi Yayınları, 1997), s. 213. Ilan Pappé ayrıca , *İsrail/Filistin Sorunu: Bir Okuma Kitabı'nın* 2. baskısının (New York: Routledge, 2007) girişinde, Filistinlilerin Batı akademisindeki siyasi söylemden "silinmesini" tartışmaktadır.

29. Bkz. Adam Garfinkle, "'Sykes-Picot'un Saçma Hikayesi", *The American Interest* , 16 Mayıs 2016 , http://www.the-american-interest.com/2016/05/16/the-bullshistory-of-sykes-picot/ ; Adam Garfinkle, "Filistin Mandasının Kökenleri", Foreign Policy Research Institute , Kasım 2014 , http://www.fpri.org/docs/garfinkle_-_hi_-_palestine_mandate.pdf .

30. Yüksek bir otorite veya dini lider tarafından verilen İslami hüküm.

31. Eliezer Tauber, *Modern Irak ve Suriye'nin Oluşumu* (Portland, OR: Frank Cass, 1994), s. 301.

32. Bu konuda Kathryn Tidrick'in *Heart Beguiling Araby: The English Romance with Arabia* (Londra: IB Tauris Parke Paperbacks, 2009) adlı eserine bakınız.

33. Jean-Pierre Filiu, *Araplar, onların kaderi ve bizimki* (Paris: La Découverte , 2018), s. 70–71.

34. Arap yazarların Büyük Güçlerin Arap bölgesinin toprak bütünlüğünü zayıflatmadaki rolü hakkındaki daha fazla tartışması için bkz. Gerges Fathallah, *Nazarat Fil Qawmiyya al-Arabiyya Hatta 'Am 1970* [1970'e kadar Arap milliyetçiliğine genel bakış], Bölüm I (Erbil: El-Jamal, 2012).

35. "64 Yıl Sonra, CIA Nihayet İran Darbesinin Ayrıntılarını Açıkladı," *Foreign Policy* , 20 Haziran 2017 , https://foreignpolicy.com/2017/06/20/64-years-later-cia-finally-releases-details-of-iranian-coup-iran-tehran-oil/ .

36. Hem Arap kamu entelektüelleri hem de devlet söylemi, İran ve Türkiye'nin Arap ülkelerine sömürgecilere benzer şekilde davrandığını ve komşu Arap devletlerinin toprak bütünlüğünü sürekli olarak zayıflatmaya çalıştığını sıklıkla ileri sürmektedir. Arap devletlerindeki okul ders kitaplarında İran imajının analizine bakınız: Talal Al-Atrisi, *Al-Jumhuriyya al-Sa'ba: Iran fi Tahwulatiha al-Dakhiliaa wa Siyassatiha al-Iqlimiyya* [Zor Cumhuriyet: İran'ın İç Dönüşümü ve Bölgesel Politikaları] (Londra: Al-Saqi, 2006), s. 121–169.

37. Şunu da belirtmek gerekir ki, "Orta Doğu" terimi Batı'nın bir kurgusudur ve bölge halkına Batı güçlerinin devlet sisteminin inşasında oynadığı baskın rolü sürekli hatırlatır. Milyonlarca Arap için bu terim, "Orta Doğu" yerine "Arap dünyası"nı kullanmakta ve yabancı terimi reddetmeyi ifade etmektedir.

38. İşte bazı Batılı yorumcuların bu şüpheciliğine örnekler: David Siddhartha Patel, "Sykes-Picot Orta Doğu'sunun Yeniden Bölünmesi mi? Üç Efsaneyi Çürütmek", Middle East Brief 103, Brandeis Üniversitesi, Kasım 2016 , https://www.brandeis.edu/crown/publications/meb/MEB103.pdf ; Steven A. Cook ve Amr T. Leheta, "Orta Doğu'daki Karmaşadan Sykes-Picot'u Sorumlu Tutmayın", Foreign

Policy , 13 Mayıs 2016 , http://foreignpolicy.com/2016/05/13/sykes-picot-isnt-whats-wrong-with-the-modern-middle-east-100-years

.

39. “Abbas’ın Trump Barış Planı Hakkındaki Açıklaması: 'Komplo Anlaşması Geçmeyecek'”, BBC, 28 Ocak 2020 , https://www.bbc.co.uk/news/av/world-middle-east-51288022/abbas-on-trump-peace-plan-conspiracy-deal-won-t-pass .

Bölüm 3: Söylem ve Gerçeklik Arasındaki Fark

1. Birleşik Krallık, gerçek Arap milliyetçiliğinin ve Arap birliğinin yükselişine karşı çıktı çünkü böyle bir adım "kendi çıkarlarına aykırı olabilirdi" ve "mevcut politikalarını tehlikeye atabilirdi." Bkz. Youssef Choueiri, *Bayna al-Nas wal Hamesh: Derasa fi al-Tarikh wal-Qawmiyya wal-Deen* [Metin ve kenar boşluğu arasında: Tarih, milliyetçilik ve din üzerine bir çalışma] (Londra: Riad El-Rayyes Books, 1988), s. 98.

2. Fred Halliday, *Uluslararası İlişkilerde Orta Doğu: Güç, Politika ve İdeoloji* (Cambridge: Cambridge University Press, 2005), s. 49.

3. William Roger Louis, “Manda Sistemi Dönemi ve Avrupa Dışı Dünya”, *Uluslararası Toplumun Genişlemesi* içinde, ed. Hedley Bull ve Adam Watson (Oxford: Oxford University Press, 1984), s. 201–213.

4. Milletler Cemiyeti Sözleşmesi, Madde 22, paragraflar 1-2.

5 . Bkz. Ali Afifi Ali Ghazi, “Misr wal Harb Al-'Alamiyya al-Ulla bayna 1914–1918” [Mısır ve I. Dünya Savaşı—1914–1918], *Al-Tariq ella Sykes-Pictot, Al-Harb al-A'lamiyya al-Ula be U'youn Arabiyya* [Sykes-Picot'a Giden Yol: Birinci Dünya Savaşı'ndan itibaren Arap gözleri], ed. Rachid Khashana (Doha: Aljazeera Araştırma Merkezi, 2016), s. 117–148. Gazi, bu bölümde sınıf sistemindeki değişimlerle ilgili olanlar da dahil olmak üzere sosyopolitik değişiklikleri de araştırıyor.

6. Mısır hakkındaki bu bölüm , *"Arap Dünyasını Şekillendirmek: Nasır, Kutub ve Orta Doğu'yu Şekillendiren Çatışma"* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2018) adlı kitabımın 1. ve 2. bölümlerine dayanmaktadır.

7. Marius Deeb, *Mısır'da Parti Politikası: Vafd ve Rakipleri, 1919–1939* (Londra: Ithaca Press, Orta Doğu Merkezi, St Antony's College, Oxford, 1979), s. 320.

8. Israel Gershoni ve James P. Jankowski, *Mısır Ulusunu Yeniden Tanımlamak* (Cambridge: Cambridge University Press, 1995), s. 11–12.

9. Jacques Berque, *Mısır: Emperyalizm ve Devrim* (Londra: Faber, 1972), s. 418.

10. Gershoni ve Jankowski, *Mısır Ulusunu Yeniden Tanımlamak* , s. 1.

11. Gershoni ve Jankowski, *Mısır Ulusunu Yeniden Tanımlamak* , s. 1–2.

12 . Bkz. Abdel-Azeem Ramazan, *Tatawur al-Haraka al-Wataniyya fi Misr 1918–1936* [Mısır'da milliyetçi hareketin gelişimi, 1918–1936], cilt. 1 (Kahire: Al-Hayaa al-Misriyya al-'Ama Leil Kitab, 1998).

13. Gerges, *Arap Dünyasının Oluşumu* , 1. ve 2. bölümler.

14. Eugene Rogan, *Araplar: Bir Tarih* (Londra: Penguin Books, 2011), s. 376.

15. Rogan, *Araplar* , s. 377.

16. Rogan, *Araplar* , s. 383.

17. Albert Hourani, Philip Shukry Khoury ve Mary Christina Wilson, eds., *Modern Orta Doğu: Bir Okuma Kitabı* (Berkeley: Kaliforniya Üniversitesi Yayınları, 1993), s. 513.

18. Hourani, Khoury ve Wilson, *Modern Orta Doğu.*

19. Hourani, Khoury ve Wilson, *Modern Orta Doğu* .

20. Fanar Haddad, *Irak'ta Mezhepçilik: Birliğe Dair Antagonistik Vizyonlar* (Oxford: Oxford University Press, 2011), s. 42.

21. Haddad, *Irak'ta Mezhepçilik.*

22. Walter Reid, *Kum İmparatorluğu: Britanya Orta Doğu'yu Nasıl Yarattı* (Edinburgh: Birlinn, 2011), s. 566.

23. Reid, *Kum İmparatorluğu* , 593.

24. Reid, *Kum İmparatorluğu* , 594.

25. Rogan, *Araplar* , s. 456.

26. Rogan, *Araplar* , s. 456.

27. Phillip Khoury, *Suriye ve Fransız Mandası: Arap Milliyetçiliğinin Siyaseti, 1920–1945* (Londra: IB Tauris, 1987), s. 136.

28. Khoury, *Suriye ve Fransız Mandası* , 483.

29. Khoury, *Suriye ve Fransız Mandası* , 483.

30. Khoury, *Suriye ve Fransız Mandası* , s. 486.

31. David McDowall, *Kürtlerin Modern Tarihi* (Londra: IB Tauris, 2007), s. xi.

32. "1988: Halabja Gaz Saldırısında Binlerce Kişi Öldü," BBC, erişim tarihi 15 Nisan 2017, http: / /news.bbc.co.uk/onthisday/hi/dates/stories/march/16/newsid_4304000/4304853.stm .

33. "Suriye'deki Vatansız Kürtlere Vatandaşlık Verildi", CNN, 8 Nisan 2011 , http://edition.cnn.com/2011/WORLD/meast/04/07/syria.kurdish.citizenship/ .

34. "Suriye'deki Vatansız Kürtlere Vatandaşlık Verildi."

35. William Cleveland ve Martin Bunton, *Modern Orta Doğu Tarihi* (Boulder, CO: Westview Press, 2009), s. 170.

36 . Kjetil Selvik ve Stig Stenslie, *Modern Ortadoğu'da İstikrar ve Değişim* (Londra: IB Tauris, 2011), s. 43.

37. Suriye Lejyonu, diğer adıyla Levant Ordusu, Suriye'deki Fransız yetkililer tarafından organize edilen, eğitilen ve yönetilen silahlı bir kuvvetti. Çoğunlukla Suriye'deki azınlık topluluklarından erkeklerden oluşuyordu.

38. Bkz. Gerges, *Arap Dünyasının Oluşumu* .

39. Bkz. Salma Botman, *Mısır Komünizminin Yükselişi, 1939–1970* (Syracuse, NY: Syracuse University Press, 1988), s. 20.

40 . Cemal Abdul Nasır, *Falsafat Al-Thawra* [Devrimin felsefesi], 9. baskı. (Kahire: Dar al-Sha'ab, t.y.), s. 11.

41. Muhammed Ayoob, *Siyasi İslam'ın Çok Yönlü Yüzleri* (Ann Arbor: Michigan Üniversitesi Yayınları, 2007).

42. Steven Heydemann, *Suriye'de Otoriterlik: Kurumlar ve Sosyal Çatışma, 1946–1970* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 1999).

43. M. Valbjorn ve A. Bank, "Yeni Arap Soğuk Savaşı: Orta Doğu Bölgesel Politikasının Arap Boyutunun Yeniden Keşfi." *Uluslararası Çalışmalar Dergisi* 38, no. 1 (2012): 3–24.

Bölüm 4: Bağımsızlık Sonrası Yaşam

1. Bassam Yousef, *Irak'ta İnsan Gelişimi* : *1950-1990* (Oxford: Routledge, *2012*).

2. Thomas R. Mockaitis, *Irak Savaşı: Belgesel ve Referans Kılavuzu* (Santa Barbara, CA: Greenwood Press, 2012), s. 33.

3. David Kashki, "Suriye Petrolü ve Doğalgazı: Suriye'nin Enerji Kaynakları ve Rusya'nın Yardımı Hakkında Az Bilinen Gerçekler", *International Business Times* , 9 Nisan 2013 , http://www.ibtimes.com/syrian-oil-gas-little-known-facts-syrias-energy-resources-russias-help-1402405 .

4. Armin Rosen, "Dünyanın 9. En Büyük Kanıtlanmış Petrol Rezervlerinin Arkasındaki Sektör Neredeyse Çöktü," Business Insider UK , 17 Şubat 2015 , http://uk.businessinsider.com/libya-has-

48-billion-barrels-of-oil-but-its-industry-has-almost-entirely-collapsed-2015-2?r=US&IR=T .

5. William Wager Cooper ve Piyu Yue, *Müslüman Dünyasının Zorlukları: Günümüz, Gelecek ve Geçmiş* (Amsterdam: Elsevier, 2008), s. 58.

6. Jack G. Kaikati, "Sudan Ekonomisi: Arap Dünyasının Potansiyel Bir Tahıl Ambarı mı?" , *Uluslararası Orta Doğu Çalışmaları Dergisi* 11, sayı 1 (Şubat 1980): 99.

7. Arthur Goldschmidt, *Mısır Tarih Sözlüğü* , 4. baskı (Lanham, MD: Scarecrow Press, 2013), s. 124.

8 . Younan Labib Rizq, "Al-Guzour al-Tarikihia leil Ahzab al-Misriyya" [Mısırlı partilerin tarihsel kökleri], *Al-Ahzab al-Misriyya: 1922–1953* [Mısırlı partiler: 1922–1953], ed. RA Hamed (Kahire: Markaz al-Ahram li-l-Dirasat al-Siyasiyya wa-l-Istratijiyya, 1995), s. 35.

9 . Yazarı Yok, *Al-Dasatir al-Misriyya, 1805–1971: Nusus wa tahlil* [Mısır anayasaları, 1805–1971: Metinler ve analiz] (Kahire: Markaz al-Tanzim wa al-Microfilm, 1977), s. 79, 159–160.

10. Marius Deeb, *Mısır'da Parti Politikası: Vafd ve Rakipleri, 1919–1939* (Londra: Ithaca Press, Orta Doğu Merkezi, St Antony's College, Oxford, 1979), s. 124; Yazarı Yok, *Al-Dasatir al-Misriyya* , ss. 162–165.

11. Encyclopedia Britannica Editörleri, "Wafd", *Encyclopedia Britannica* , erişim tarihi 1 Kasım 2013 , http://www.britannica.com/EBchecked/topic/633823/Wafd .

12. Eugene Rogan, *Araplar: Bir Tarih* (Londra: Penguin Books, 2011), s. 579. Kara Cumartesi hakkında daha fazla bilgi için ayrıca Arthur Goldschmidt, Amy J. Johnson ve Barak A. Salmoni, *Mısır'ı Yeniden Düşünmek 1919–1952* (Kahire: Amerikan Kahire Üniversitesi Yayınları, 2005), s. 108'e bakınız.

13. Rashid Khalidi, Lisa Anderson, Muhammad Muslih ve Reeva S. Simon, eds., *Arap Milliyetçiliğinin Kökenleri* (New York: Columbia University Press, 1991), s. vii.

14. Adeed Dawisha, *Yirminci Yüzyılda Arap Milliyetçiliği: Zaferden Umutsuzluğa* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2003), s. 2. Ayrıca bkz. Adeed Dawisha, "Arap Milliyetçiliği İçin Bir Ağıt" , *Middle East Quarterly* 10, no. 1 (2003); Hilal Khashan, *Yol Ayrımındaki Araplar: Siyasi Kimlik ve Milliyetçilik* (Gainesville: University Press of Florida, 2000); James G. Mellon, "Arap Dünyasında Pan-Arabizm, Pan-İslamcılık ve Devletlerarası İlişkiler", *Milliyetçilik ve Etnik Politika* 8, no. 4 (2002): 1–15; Bassam Tibi, *Arap Milliyetçiliği: İslam ve Ulus Devlet Arasında* (Houndmills, İngiltere: Palgrave Macmillan, 1980); Aparajita Gogoi ve Gazi Ibdewi Abdulghafour, *Arap Milliyetçiliği: Doğuşu, Evrimi ve Günümüzdeki İkilem* (Yeni Delhi: Lancer Books, 1994).

15. Dawisha, *Yirminci Yüzyılda Arap Milliyetçiliği* , s. 2.

16. Zeine N. Zeine, *Arap Milliyetçiliğinin Ortaya Çıkışı* (Beyrut: Khatay, 1966), s. 83.

17. Khalidi vd., *Arap Milliyetçiliğinin Kökenleri* , s. x; Gogoi ve Abdulghafour, *Arap Milliyetçiliği.* Ayrıca bkz. Israel Gershoni ve James P. Jankowski, *Mısır Ulusunu Yeniden Tanımlamak* (Cambridge: Cambridge University Press, 1995).

18. Halidi ve diğerleri, *Arap Milliyetçiliğinin Kökenleri* , s. xi.

19. Stephen Humphreys, *Hafıza ve Arzu Arasında: Sorunlu Bir Çağda Orta Doğu* (Berkeley: Kaliforniya Üniversitesi Yayınları, 2001), s. 64.

20. Jasmine Gani, "Arap Milliyetçiliğinin Pratik Uygulaması: Kavramsal ve Tarihsel Bir Yeniden Değerlendirme", *Ashgate Orta Doğu Politikası Araştırma Rehberi* içinde, ed. Raymond Hinnebusch (Londra: Routledge, 2018).

21. Humphreys, *Hafıza ve Arzu Arasında* , s. 64.

22. Bkz. Raşid Halidi, *Filistin Kimliği: Modern Ulusal Bilincin İnşası* (New York Columbia University Press, 1997). Ayrıca James Jankowski ve Israel Gershoni, eds., *Arap Orta Doğu'da Milliyetçiliği Yeniden Düşünmek* (New York: Columbia University Press, 1997) adlı eserdeki katkılara da bakınız.

23. Rogan, *Araplar* , s. 570; Khashan, *Yol Ayrımındaki Araplar.*

24. Bölgedeki pan-İslamcılık, bölgesel milliyetçilik, Arap milliyetçiliği ve komünizm ile sosyalizm de dahil olmak üzere çeşitli kolektif kimlik biçimleri hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. İlham Khuri-Makdisi, "Levantine Trajectories: The Formulation and Dissemination of Radical Ideas in and between Beirut, Cairo, and Alexandria, 1860–1914" (Doktora tezi, Harvard Üniversitesi, 2003), s. 1–25; Albert Hourani, *Arabic Thought in the Liberal Age, 1798–1939* (Cambridge: Cambridge University Press, 1983), s. 341–343; ve Tibi, *Arab Nationalism* .

25. Albert Hourani, *Arap Halklarının Tarihi* (Londra: Faber and Faber, 1991), s. 586.

26. Dawisha'nın *Arap Milliyetçiliği* adlı eserinin 1. sayfasında alıntılanmıştır.

27 . Cemal Abdülnasır, *Falsafat el-Sevra* [Devrimin Felsefesi] (Kahire: Matab'i el-Dar el-Qawmiyya, nd), s. 64.

28 . Nasır, *Falsafat el-Sevra* , s. 57.

29. Gerges, *Arap Dünyasını Oluşturmak* .

30 . Nasır, *Falsafat Al-Sevra* , s. 11.

31. Gerges, *Arap Dünyasını Oluşturmak* .

32. Ayetullah Humeyni'nin 1970'lerin sonlarında İran Şahı'nı deviren devrimden sonraki ilk dış eylemlerinden biri, Filistin Kurtuluş Örgütü (PLO) lideri Yasir Arafat'ı Tahran'a davet edip ona İsrail büyükelçiliğinin anahtarını teslim etmesiydi. İslam dünyasının hayal gücüne hitap etmeyi amaçlayan Humeyni'nin bu sembolik-siyasi eylemi, Filistin'in sadece Arap topraklarında değil, uzak Müslüman topraklarında da yankı bulduğunu gösterdi.

33 . M. Fayek, Fawaz Gerges'in Kahire'deki röportajı, 26 Kasım 2006.

34. Elie Podeh ve Onn Winckler, *Nasırcılığı Yeniden Düşünmek: Modern Mısır'da Devrim ve Tarihsel Bellek* (Gainesville: Florida Üniversitesi Yayınları, 2004), s. 23.

35. Bkz. Lliya F. Harik, *Köylülerin Siyasi Seferberliği* (Bloomington: Indiana Üniversitesi Yayınları, 1974).

36. Sami A. Hanna ve George H. Gardner, eds., *Arap Sosyalizmi: Belgesel Bir Araştırma* (Leiden, Hollanda: EJ Brill, 1969), s. 10.

37. Alan Richards, "Mısır Tarımı Sıkıntıda" , *Orta Doğu Araştırma ve Bilgi Projesi* 84, sayı 10 (Ocak/Şubat 1980) , http://www.merip.org/mer/mer84/egypts-agriculture-trouble .

38. Anouar Abdel Malek, *Mısır: Askeri Toplum: Ordu Rejimi, Sol ve Nasır Döneminde Toplumsal Değişim* (New York: Vintage Books, 1968), s. 61.

39. Peter Mansfield, *Nasser'in Mısırı* (Harmondsworth, Birleşik Krallık: Penguin Books, 1965), s. 174–178.

40. Ayrıca Hanna ve Gardner'ın *Arap Sosyalizmi adlı* eserine de bakınız.

41. Toprak reformu hakkında daha fazla bilgi için bkz. Ninette S. Fahmy, *The Politics of Egypt: State-Society Relationship* (Londra: Routledge, 2002), s. 198–220.

42. John Waterbury, *Nasır ve Sadat'ın Mısırı: İki Rejimin Siyasi Ekonomisi* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1983), s. 263; Mansfield, *Nasır'ın Mısırı* , s. 267.

43. Eleanore Hargreaves, "Mısır'da Diploma Hastalığı: Öğrenme, Öğretme ve Ortaöğretim Bitirme Belgesi Canavarı" , *Eğitimde Değerlendirme: İlkeler, Politika ve Uygulama* 4, no. 1 (1997): 161–176.

44. Rosarri Griffith, *Müslüman Dünyasında Eğitim: Farklı Perspektifler* (Oxford: Symposium Books, 2006), s. 16.

45. Bkz. Gerges, *Arap Dünyasının Oluşumu* .

46. Fayek, röportaj.

47. ME McMillan, *Birinci Dünya Savaşı'ndan Arap Baharı'na: Orta Doğu'da Gerçekte Neler Oluyor?* (New York: Palgrave Macmillan, 2016), s. 152.

48. Fawaz A. Gerges, *Obama ve Orta Doğu: Amerika'nın Anının Sonu mu?* (New York: Palgrave Macmillan, 2012).

49. Malcolm H. Kerr, *Arap Soğuk Savaşı: Cemal Abdül Nasır ve Rakipleri, 1958–70* (Oxford: Oxford University Press, 1972), s. 8.

50 . Mohamed Naguib, *Kuntu Ra'isan li-Misr* [Ben Mısır'ın başkanıydım] (Kahire: al-Maktab al-Misry al-Hadith, 1984), s. 178–180.

51. Wm. Roger Louis ve Roger Owen, eds., *Süveyş 1956: Kriz ve Sonuçları* (Oxford: Clarendon Press, 1989). İşgal ve ardından geri çekilme hakkında daha fazla bilgi için bkz. Anthony Gorst ve Lewis Johnman, *Süveyş Krizi* (Londra: Routledge, 1997) . Krizin etkisi hakkında daha fazla bilgi için bkz. Israel Gershoni ve James P. Jankowski, *Nasır'ın Mısır'ı, Arap Milliyetçiliği ve Birleşik Arap Cumhuriyeti* (Boulder, CO: Lynne Rienner, 2002), s. 83.

52. Gershoni ve Jankowski, *Nasır'ın Mısırı* , s. 83.

53. Gershoni ve Jankowski, *Nasır'ın Mısırı* , s. 104–105.

54. Patrick Seale, *Suriye Mücadelesi* , yeni baskı (Londra: IB Tauris, 1986), s. 154; Sylvia Kedourie, *Arap Milliyetçiliği: Bir Antoloji* (Berkeley: Kaliforniya Üniversitesi Yayınları, 1962), s. 69.

55. Hourani, *Arap Halklarının Tarihi* , s. 584. Baas Partisi hakkında daha fazla bilgi için bkz. Robert W. Olson, *Baas ve Suriye, 1947–1982: İdeoloji, Parti ve Devletin Evrimi* (Princeton, NJ: Kingston Press, 1982).

56. Hourani, *Arap Halklarının Tarihi* , s. 584; Kedourie, *Arap Milliyetçiliği* ; ve Olson, *Baas ve Suriye.*

57. Patrick Seale, *Suriyeli Esad: Orta Doğu Mücadelesi* (Londra: IB Tauris, 1988), s. 154.

58. Seale, *Suriyeli Esad* . Nasır'ın Arap birliği vizyonu hakkında daha fazla bilgi için Hanna ve Gardner'ın *Arap Sosyalizmi adlı* eserine bakınız.

59. Gershoni ve Jankowski, *Nasır'ın Mısırı* , s. 104.

60. Gershoni ve Jankowski, *Nasır'ın Mısırı* , s. 104; Elie Podeh, *Arap Birliğinin Gerileyişi: Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin Yükselişi ve Düşüşü* (Brighton, İngiltere: Sussex Academic Press, 1999), vurgu eklenmiştir.

61 . Kamal Mohieddin, Fawaz Gerges'in Kahire'deki röportajı, 12 Aralık 2006.

62. Dawisha, *Arap Milliyetçiliği* , s. 199; Seale, *Suriyeli Esad* , s. 323.

63. Seale, *Suriyeli Asad* , s. 319. Ayrıca bkz. Podeh, *Arap Birliğinin Çöküşü* .

64. Seale, *Arap Birliğinin Çöküşü*Suriyeli Asad *, s. 318; Podeh, .*

65. Cemal Abdül Nasser, *Cumhurbaşkanı Cemal Abdül Nasser'in Konuşmaları ve Basın Röportajları* (Kahire: Birleşik Arap Cumhuriyeti – Enformasyon Dairesi, 1961), s. 56; Michael Sharnoff, "Geçmişe Bakış: Nasser'in Arap Ülkeleri Arasındaki Rekabetleri: 1958–1967" *, Al-Arabiya* , 30 Temmuz 2011 , http://www.alarabiya.net/articles/2011/07/30/160027.html .

66. Bkz. Phebe Marr, *Irak'ın Modern Tarihi* , 4. baskı (Boulder, CO: Westview Press, 2016).

67. Marr, *Irak'ın Modern Tarihi* ; Geoff Simons, *Irak: Sümer'den Saddam Sonrasına* (New York: Palgrave Macmillan, 2003), s. 156, 252.

68. Tripp, *Irak Tarihi* , s. 139–143.

69. Irak'taki toplumsal mücadeleye dair ustaca bir anlatım için bkz. Hannah Batatu, *The Old Social Classes and the Revolutionary Movement of Iraq: A Study of Iraq's Old Landed and Commercial Classes and of Its Communists, Ba'thists and Free Officers* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1978).

70. Raymond A. Hinnebusch, *Orta Doğu'nun Uluslararası Politikası* (Manchester, Birleşik Krallık: Manchester Üniversitesi Yayınları, 2003), s. 26.

71. Bu nokta hem Humphreys hem de Dawisha tarafından savunulmaktadır: Humphreys, *Hafıza ve Arzu Arasında* ; Dawisha, *Arap Milliyetçiliği* .

1. Patrick Seale, *Suriyeli Esad: Orta Doğu Mücadelesi* (Londra: IB Tauris, 1988), s. 325.

2. Seale, *Suriyeli Asad* , s. 325.

3. Mohamed Hassanein Heikal, *Sanawat al-Ghalayan* [Kargaşa Yılları] (Kahire: Ahram, 1988), s. 258, 266. Eisenhower Doktrini hakkında bkz. Abdul Latif Tibawi, *A Modern History of Syria, Including Lebanon and Palestine* (Londra: Macmillan, 1969), s. 399–401; Elie Podeh ve Onn Winckler, *Rethinking Nasserism: Revolution and Historical Memory in Modern Egypt* (Gainesville: University Press of Florida, 2004), s. 213–214; Rami Ginat, *Syria and the Doctrine of Arab Neutralism* (Brighton, İngiltere: Sussex Academic Press, 2005), s. 119, 123.

4. *Arba'una 'Aman 'ala al-Wihda al-Misriyya al-Suriyya* [Mısır-Suriye birliğinden 40 yıl sonra]. Bu belge, 22-23 Şubat 1998'de düzenlenen bir seminerin sonucudur (Kahire: Ahram, 1998), s. 204.

5 . *Erba'una 'Aman 'ala al-Wihda al-Misriyya al-Suriyya.*

6. Syed Aziz-al Ahsan, “Suriye'de Ekonomik Politika ve Sınıf Yapısı: 1958–1980”, *Uluslararası Orta Doğu Çalışmaları Dergisi* 15, no. 3 (1984): 301–323.

7. Hanna Batatu, *Suriye Köylüleri, Kırsal Kesimdeki Küçük Önemli Kişilerin Torunları ve Siyasetleri* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1999), s. 38–53. Ayrıca bkz. Ahsan, “Suriye'de Ekonomik Politika ve Sınıf Yapısı.”

8 . Kamal Deeb, *Tarikh Suriya al-Mu'asir: Min al-Intidab al-Faransi hatta Sayf 2011* [Fransız himayesinden 2011 yazına kadar Suriye'nin modern tarihi] (Beyrut: Al-Nahar, 2011), s. 1985–1986.

9. Suriye'deki toprak reformu hakkında daha fazla bilgi için bkz. Eva Garzouzi, “Suriye'de Toprak Reformu”, *Middle East Journal* 17, no. 1/2 (Ocak 1963): 85–86.

10. Tabitha Petran, *Suriye* (New York: Praeger, 1972), s. 136.

11. Bkz. Raymond A. Hinnebusch, *Baasçı Suriye'de Köylü ve Bürokrasi: Kırsal Kalkınmanın Siyasi Ekonomisi* (Boulder, CO: Westview Press, 1989); Batatu, *Suriye'nin Köylüleri* , s. 38–53; Ahsan, “Suriye'de Ekonomik Politika ve Sınıf Yapısı”, s. 304.

12. Ahsan, “Suriye'de Ekonomik Politika ve Sınıf Yapısı.” Ayrıca bkz. Raymond A. Hinnebusch, *Baasçı Suriye'de Otoriter Güç ve Devlet Oluşumu* (Boulder, CO: Westview Press, 1990) .

13. Bkz. Raymond A. Hinnebusch, *Suriye: Yukarıdan Devrim* (Londra: Routledge, 2001); Ahsan, “Suriye'de Ekonomik Politika ve Sınıf Yapısı”; ve Petran, *Suriye* , s. 138–139.

14. Ahsan, “Suriye'de Ekonomik Politika ve Sınıf Yapısı.” Ayrıca bkz. Elie Podeh, *Arap Birliğinin Çöküşü: Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin Yükselişi ve Düşüşü* (Brighton, İngiltere: Sussex Academic Press, 1999).

15. Ahsan, “Suriye'de Ekonomik Politika ve Sınıf Yapısı”, s. 304–305; Podeh, *Arap Birliğinin Çöküşü* .

16. Ahsan, “Suriye'de Ekonomik Politika ve Sınıf Yapısı”, s. 305. Ayrıca bkz. Ziad Keilany, “Suriye'de Sosyalizm ve Ekonomik Değişim”, *Orta Doğu Çalışmaları Dergisi* 9, sayı 1 (Ocak 1973): 65–66.

17. Görüşmelerin başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından Nasır, tutanakları yayınladı ve son darbeyi vurdu: “Biz, Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin Suriye'deki mevcut Faşist rejimle herhangi bir ortak amaçla bağlı olduğunu düşünmüyoruz. Bu… diğer rejimin sahtekarlık ve ihanet üzerine kurulu, birlikçi ve sosyalist olmayan, aksine ayrılıkçı, insanlık dışı ve ahlaksız olduğu düşünüldüğünde imkansızdır.” Malcolm H. Kerr, *Arap Soğuk Savaşı: Cemal Abdül Nasır ve Rakipleri, 1958–70* (Oxford: Oxford University Press, 1972), s. 117. Bu alıntı aynı zamanda Kitāb at-tahrīr: Hadīth al-batal az-za ᶜ īm Jamāl ᶜ Abdannāsir iIā'da “Khitā b ar-ra' sf al ᶜ d al- hā diya ᶜ ashara li-ath-thawra *22 yuliyu 1963” (sakinin devrimin yıldönümü vesilesiyle yaptığı konuşma) içinde yer* almaktadır . el-ümma. El-cüz' ar-rābi ᶜ *1961–1963, el 'adad 47–48* , (np, nd), s. 550–556.

18. “Tartışmanın en önemli noktası, önerilen devletin siyasi ve demokratik yapısıydı. Heyetimiz, her rejimin nüfusuna orantılı temsil esasına dayalı bir parlamenter rejimin gerekliliğinde ısrar etti. Siyasi temsil sorunu gündeme geldiğinde, Mısır tarafı tüm birlikçi güçler için eşit temsil konusunda

ısrar etti. Suriye tarafı, örgütlenmemiş tüm birlikçi unsurların belirli gruplara dahil edilmesini talep ettiğinde, bu reddedildi. Mısır tarafı ise Cumhurbaşkanının ayrıcalıklarını ve gücünü vurguladı. Görüşmelerin aksamasını önlemek ve Arapların umutlarını boşa çıkarmamak için sonunda tüm bu talepleri kabul ettik… Birlik, parti ve şahsiyetlerin üzerinde yükselir. Bu, bozulması tarihi bir suç teşkil eden tarihi bir kaderdir." Kerr, *Arap Soğuk Savaşı* , s. 118.

19. Kerr, *Arap Soğuk Savaşı* , s. 120.

20. Raymond A. Hinnebusch, *Sadat Döneminde Mısır Siyaseti: Otoriter ve Modernleşen Bir Devletin Post-Popülist Gelişimi* (Cambridge: Cambridge University Press, 1985), s. 35.

21. Eugene Rogan ve Tewfik Aclimandos, "Yemen Savaşı ve Mısır'ın Savaş Hazırlığı" , *1967 Arap-İsrail Savaşı: Kökenleri ve Sonuçları* , ed. William Roger Louis ve Avi Shlaim (Cambridge: Cambridge University Press, 2012), s. 149; Jesse Ferris, *Nasır'ın Kumarı: Yemen'e Müdahalenin Altı Gün Savaşı'na ve Mısır Gücünün Gerilemesine Nasıl Yol Açtığı* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1972).

22. Rogan ve Aclimandos, "Yemen Savaşı", s. 150; Ferris, *Nasır'ın Kumarı* .

23 . A. Al-Baydani, *Azmat al-Umaa al-Arabiyya wa Sevrat al-Yemen* [Arap ulusunun krizi ve Yemen devrimi] (Kahire: al-Maktab al-Misri al-Hadith, 1984), s. 192. Ayrıca bkz. *Tarih el-Yemen el-Mua'sser: 1917–1982* [Yemen'in modern tarihi: 1917–1982] (Kahire: Madbouli, 1990); Rogan ve Aclimandos, "Yemen Savaşı", s. 150.

24. Eugene Rogan, *Araplar: Bir Tarih* (Londra: Penguin Books, 2011) s. 419–420.

25. Rogan, *Araplar* .

26. Fawaz A. Gerges, *Süper Güçler ve Orta Doğu: Bölgesel ve Uluslararası Politika* (Boulder, CO: Westview Press, 1994), s. 214.

27. Yezid Sayigh, "Tırmanma mı Yoksa Sınırlama mı? Mısır ve Filistin Kurtuluş Ordusu, 1964–67," *Uluslararası Orta Doğu Çalışmaları Dergisi* 30, sayı 1 (Şubat 1998): 97–116.

28. Avi Shlaim, *Demir Duvar: İsrail ve Arap Dünyası* (Londra: Penguin Books, 2001), s. 232–284.

29. ME McMillan, *Birinci Dünya Savaşı'ndan Arap Baharı'na: Orta Doğu'da Gerçekte Neler Oluyor?* (New York: Palgrave Macmillan, 2016), s. 180–184.

30. El-Gamsy, Rogan ve Aclimandos'un "Yemen Savaşı" adlı eserinin 163. sayfasında alıntılanmıştır.

31. Seale, *Suriyeli Asad* , s. 126; Adeed Dawisha, *Arap Dünyasında Mısır: Dış Politikanın Unsurları* (Londra: Macmillan, 1976), s. 47.

32. David W. Lesch, "Suriye: Ateşle Oynamak", Louis ve Shlaim, *1967 Arap-İsrail Savaşı* , s. 92.

33. Lesch, "Suriye."

34. Lesch, "Suriye."

35. Gerges, *Süper Güçler ve Orta Doğu* , s. 205, 214.

36. Ferris, *Nasır'ın Kumarı* .

37. Gerges, *Süper Güçler ve Orta Doğu* , s. 214–215.

38. Podeh ve Winckler, *Nasırcılığı Yeniden Düşünmek* , s. 218–220.

39. Bkz. Robert McNamara, *Britanya, Nasır ve Orta Doğu'daki Güç Dengesi, 1952–1967: Mısır Devriminden Altı Gün Savaşına* (Londra: Frank Cass, 2003).

40. Albert Hourani, *Arap Halklarının Tarihi* (Londra: Faber and Faber, 1991), s. 300.

41 . Bkz. A. Al-Shuqayri, *Al-Hazima al-Kubra: ma' al-Muluk wa-l-Ru'sa min Beyt 'Abdel Nasser ila Ghorfat al-'Amalyat* [Büyük yenilgi: Krallar ve başkanlarla Abdülnasır'ın evinden operasyon merkezine kadar] (Beyrut: Dar al-Awda, 1973), s. 8–9; G. Tarabishi, *Al-Muthaqqafun al-ʿArab wa-l-Turath: al-Tahlil al-Nafsi li-'Iṣab Jamaʿi* [Arap entelektüelleri ve mirası: Kolektif bir nevrozun psikolojik analizi] (Londra: Riad el-Rayyes, 1991), s. 22, 39–40; ve T. Al-Hakim, *Bilincin Dönüşü* , çev. B. Winder (New York: Macmillan, 1985).

42. Hinnebusch, *Orta Doğu'nun Uluslararası Politikası* , s. 30.

43. Walt Rostow'un Başkan'a yazdığı mektup, no. 299 (7 Haziran 1967) ve Dışişleri Bakanlığı'nın Paris Büyükelçiliği'ne yazdığı mektup, no. 209550 (8 Haziran 1967), Gerges'in *Süper Güçler ve Orta Doğu* adlı eserinin 230. sayfasında yer almaktadır.

44. Raymond A. Hinnebusch, *Orta Doğu'nun Uluslararası Politikası* (Manchester, Birleşik Krallık: Manchester Üniversitesi Yayınları, 2003), s. 31.

45. Filistin'in Arap içişlerindeki rolü hakkında daha fazla bilgi için bkz. Walid Kazziha, "Filistin'in Arap Politikası Üzerindeki Etkisi", *Arap Bütünleşmesinin Politikası* , ed. Ghassan Salamé ve Giacomo Luciani (Londra: Croom Heim, 1988), s. 300–318.

46. Kerr, *Arap Soğuk Savaşı* .

47. Bkz. Michael Barnett, *Arap Siyasetinde Diyaloglar: Bölgesel Düzende Müzakereler* (New York: Columbia University Press, 1998).

48. Fred Halliday, "Orta Doğu ve 'Uluslararası Toplum' Kavramları" , *Uluslararası Toplum ve Orta Doğu: Bölgesel Düzeyde İngiliz Okulu Teorisi* , ed. Barry Buzan ve Ana Gonzalez-Perez (New York: Palgrave, 2009), s. 15.

49. Barnett, *Arap Siyasetinde Diyaloglar* , s. 158.

50. Raymond A. Hinnebusch, "Mısır'ın Dış Politikası", *Orta Doğu Devletlerinin Dış Politikaları* adlı kitapta, editörler Raymond A. Hinnebusch ve Anoushiravan Ehteshami (Boulder, CO: Lynne Rienner, 2014), s. 91–114.

51. Bkz. John Waterbury, *The Egypt of Nasser and Sadat: The Political Economy of Two Regimes* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1983); Dieter Weiss ve Ulrich Wurzel, *The Economics and Politics of Transition to an Open Market Economy: Egypt, Development Centre Studies* (Paris: OECD, 1998) , https://doi.org/10.1787/9789264163607-en .

52. Waterbury, *Nasır ve Sadat'ın Mısırı* , s. 76-78.

53. Anette Ranko, *Müslüman Kardeşler ve Mısır'da Hegemonya Arayışı: Devlet Söylemi ve İslamcı Karşı Söylem* (Wiesbaden, Almanya: Springer VS, 2015), s. 47; Waterbury, *Nasır ve Sadat'ın Mısırı* , s. 82.

54. Maha Abdelrahman, *Mısır'ın Uzun Devrimi: Protesto Hareketleri ve Ayaklanmalar* (Londra: Routledge, 2015), bölüm 3, özellikle Nasır ve korporatizm bölümü.

55. Nazih Ayubi, *Arap Devletini Abartmak* : *Orta Doğu'da Siyaset ve Toplum* (Londra: IB Tauris, 1995), s. 25.

56. Ayubi, *Arap Devletini Abartmak* , s. 25.

57. Ayubi, *Arap Devletini Abartmak* , s. 25.

58. Ayubi, *Arap Devletini Abartmak* , s. 246–247.

59. Ayubi, *Arap Devletini Abartmak* , s. 246–247.

60 . *Muzakerat al-Rayees al-Qadi Abdel-Rahman Bin Yehia al-Iryani* [Başkan Abdel Rahman bin Yehia al-Iryani'nin Anıları], 2. cilt. (Kahire: Al-Hayaa al-Masriyya al-'Ama leil Kitab, nd), s. 582.

61 . Al-Shuqairy, *Al-Hazima al-Kubra* , s. 138.

62. Altı Gün Savaşı ve Sadat hakkındaki 7. ve 8. bölümler için Fawaz A. Gerges'in " *Arap Dünyasını Şekillendirmek: Nasır, Kutub ve Orta Doğu'yu Şekillendiren Çatışma"* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2018) adlı eserine bakınız.

63. Nizar Qabbani'nin 1994'te yayımlanan "Arapların Ölümünü Ne Zaman İlan Edecekler?" şiirinin kısaltılmış çevirisi. Çeviri, Riad Nourallah, *Arap Hastalığının Ötesinde: Siyaset ve Kültürde Yeni Perspektifler* (Londra: Routledge, 2006), s. 4'te yer almaktadır.

64. Jasmine Gani, *Suriye-ABD İlişkilerinde İdeolojinin Rolü: Çatışma ve İşbirliği* (New York: Palgrave Macmillan, 2014), s. 15–18. Ayrıca bkz. Adeed Dawisha, *Yirminci Yüzyılda Arap Milliyetçiliği: Zaferden Umutsuzluğa* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2003); Rashid Khalidi, Lisa Anderson, Muhammad Muslih ve Reeva S. Simon, eds . , *Arap Milliyetçiliğinin*

Kökenleri (New York: Columbia University Press, 1991), s. x; ve Aparajita Gogoi ve Gazi Ibdewi Abdulghafour, *Arap Milliyetçiliği: Doğuş, Evrim ve Mevcut İkilem* (Yeni Delhi: Lancer Books, 1994).

65. Bkz. David Hirst, *Küçük Devletlerden Sakının: Lübnan, Orta Doğu'nun Savaş Alanı* (New York: Nation Books, 2011) veya Robert Fisk, *Millete Acıyın* (New York: Nation Books, 2002).

66 . Pierre Razoux, *La Guerre İran-Irak* (Paris: Perrin, 2013).

67. Eberhard Kienle'nin *Baas Partisi'ne Karşı Baas: Suriye ve Irak Arasındaki Çatışma, 1968–1989* (Londra: IB Tauris, 1990) adlı kitabı, Baas Partisi içindeki rekabeti iyi bir şekilde anlatıyor; ancak Suriye'nin Irak'a karşı İran'ın yanında yer almasının, Irak'la olan düşmanlığından ziyade, İran'ın ABD karşıtı tutumundan kaynaklanmış olması daha olasıdır.

68. Dawisha, *Arap Milliyetçiliği* , s. 3.

69. Dawisha, *Arap Milliyetçiliği* , s. 3.

Bölüm 6: Sömürgecilikten Soğuk Savaş'a

1. Fred Halliday, "Orta Doğu, Büyük Güçler ve Soğuk Savaş", Yazid Sayigh ve Avi Shlaim tarafından düzenlenen *Soğuk Savaş ve Orta Doğu* kitabında (Oxford: Clarendon Press, 1997), s. 10.

2. Bkz. Fred Halliday, *Uluslararası İlişkilerde Orta Doğu: Güç, Politika ve İdeoloji* (Cambridge: Cambridge University Press, 2005), s. 124.

3. Eski ve yeni emperyalizm biçimleri arasındaki karşılaştırma için bkz. Atul Kohli, *Emperyalizm ve Gelişmekte Olan Dünya: Britanya ve ABD Küresel Çevreyi Nasıl Şekillendirdi* (Oxford: Oxford University Press, 2020).

4. Alex Lubin ve Marwan M. Kraidy, *Amerikan Çalışmaları Orta Doğu ile Karşılaşıyor* (Oxford: Oxford University Press, 2016). Ayrıca bkz. Nathan J. Citino, *Arap Geleceğini Hayal Etmek: ABD-Arap İlişkilerinde Modernleşme, 1945–1967* (Cambridge: Cambridge University Press, 2017).

5. Fawaz A. Gerges, *Gerçekte Ne Yanlış Gitti: Batı ve Orta Doğu'da Demokrasinin Başarısızlığı* (New Haven, CT: Yale University Press, 2024).

6. Ussama Makdisi, *Yanlış Yere Yönelik İnanç: ABD-Arap İlişkilerinin Kırılan Vaadi: 1820–2001* (New York: Public Affairs, 2011).

7. Halliday, "Orta Doğu, Büyük Güçler ve Soğuk Savaş", s. 9.

8. Halliday, "Orta Doğu, Büyük Güçler ve Soğuk Savaş", s. 6–26.

9. "Arap İsyanlarını Bağlamlandırmak: Arap Dünyasında Üç On Yıllık Neoliberalizmin Ardındaki Siyaset", *Middle East Critique* 22, no. 3 (22 Ekim 2013) : 231–234 , https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/19436149.2013.814945?src=recsys ; veya "Arap Dünyasında IMF: Öğrenilmeyen Dersler" , Bretton Woods Projesi (Kasım 2015) , https://eurodad.org/files/pdf/56b075f5395dd.pdf .

10. "Bandung Asya-Afrika Konferansı'nın Nihai Bildirisi (24 Nisan 1955)", *European Navigator* , s. 9 , http://franke.uchicago.edu/Final_Communique_Bandung_1955.pdf .

11. "Asya-Afrika Konferansı Nihai Bildirisi", s. 9.

12. "Asya-Afrika Konferansı Nihai Bildirisi", s. 3.

13. Fawaz Gerges, *Süper Güçler ve Orta Doğu: Bölgesel ve Uluslararası Politika, 1955–1967* (Boulder, CO: Westview Press, 1994), s. 21.

14. Hugh Wilford, *Amerika'nın Büyük Oyunu: CIA'nın Gizli Arap Uzmanları ve Modern Orta Doğu'nun Şekillenmesi* (New York: Basic Books, 2013), s. 133–145. Ayrıca bkz. Hazem Kandil, *Askerler, Casuslar ve Devlet Adamları* : *Mısır'ın İsyan Yolu* (Londra: Verso, 2014).

15. Bu noktanın ve Dulles kardeşlerin görüşlerinin tarihsel önemi hakkında daha fazla bilgi için bkz. Richard H. Immermann, *John Foster Dulles: Piety, Pragmatism, and Power in US Foreign*

Policy (Wilmington, DE: Scholarly Resources, 1999); ve John D. Wilsey, *God's Cold Warrior: The Life and Faith of John Foster Dulles* (Grand Rapids, MI: William B. Eerdmans, 2021).

16. Raymond A. Hinnebusch, *Orta Doğu'nun Uluslararası Politikası* (Manchester, Birleşik Krallık: Manchester Üniversitesi Yayınları, 2003), s. 22.

17. Halliday, "Orta Doğu, Büyük Güçler ve Soğuk Savaş", s. 8.

18. Christopher de Bellaigue, *İran Vatanseveri: Muhammed Mossadegh ve Çok İngiliz Bir Darbe* (Londra: Vintage Books, 2013).

19. Malcolm H. Kerr, *Arap Soğuk Savaşı: Cemal Abdül Nasır ve Rakipleri, 1958–70* (Oxford: Oxford University Press, 1972).

20. Adeed Dawisha, "Mısır", Sayigh ve Shlaim, *Soğuk Savaş ve Orta Doğu* , s. 31.

21. Halliday, "Orta Doğu, Büyük Güçler ve Soğuk Savaş", s. 17.

22. Albert Hourani, *Arap Halklarının Tarihi* (Londra: Faber and Faber, 1991), s. 401.

23. Gerges, *Süper Güçler ve Orta Doğu* , s. 24.

24. Bkz. Raşid Halidi: "Orta Doğu'da Süper Güçler ve Soğuk Savaş" , *Orta Doğu ve Amerika Birleşik Devletleri: Tarih, Politika ve İdeolojiler* , 5. baskı, editörler David W. Lesch ve Mark L. Haas (Boulder, CO: Westview Press, 2012), bölüm 10. Ayrıca bkz. Raşid Halidi, *Kriz Ekme: Soğuk Savaş ve Orta Doğu'da Amerikan Hakimiyeti* (Boston: Beacon Press, 2009), bölüm 5.

25. Jonathan Nitzan ve Bichler Shimshon, *İsrail'in Küresel Siyasi Ekonomisi* (Londra: Pluto Press, 2002), s. 217. 1973 petrol krizi ve çözümüne ilişkin olarak -petrol dolarları meselesini başlatan ve modernleşme teorisini sürdüren- bkz. Andrea Wong, "Suudi Arabistan'ın 41 Yıllık ABD Borç Sırrının Arkasındaki Anlatılmamış Hikaye", Bloomberg, 31 Mayıs 2016 , https://www.bloomberg.com/news/features/2016-05-30/the-untold-story-behind-saudi-arabia-s-41-year-us-debt-secret ; Raymond Close, "Nixon ve Faysal: Araplar Amerika'ya Güvenmiyorsa Bunun İyi Bir Sebebi Var," New York Times , 19 Aralık 2002 , http://www.nytimes.com/2002/12/19/opinion/nixon-and-faisal-if-arabs-mistrust-america-theres-good-reason.html

.

26. Eylül 1953'te Başkan Dwight D. Eisenhower, 1940'ların sonlarından beri Ortadoğu'daki radikaller ve suikastçılarla geniş bağlarıyla bilinen popüler İslamcı grup Müslüman Kardeşler'in lideri Said Ramadan ile Beyaz Saray'da yemek yedi. Melanie Colburn, "Amerika'nın Aşırı İslamcı İslam ile Şeytan Oyunu", *Mother Jones* , Ocak/Şubat 2006 , http://www.motherjones.com/politics/2006/01/americas-devils-game-extremist-islam . Ayrıca bkz. Benjamin Schett, "ABD Destekli 'İslami Köktencilik': ABD Vahhabi İttifakının Kökleri", Global Research, 7 Eylül 2012, http: / /www.globalresearch.ca/us-sponsored-islamic-fundamentalism-the-roots-of-the-us-wahhabi-alliance/5303558 .

27. Halliday, "Orta Doğu, Büyük Güçler ve Soğuk Savaş", s. 8–14.

28. Patrick Seale, "Suriye", Sayigh ve Shlaim , *Soğuk Savaş ve Orta Doğu* , s. 48.

29. Seale, "Suriye", s. 48.

30. Seale, "Suriye", s. 50.

31. Tareq Y. Ismael, *Arap Dünyasında Komünist Hareket* (Londra: Routledge, 2004); Rashid Khalidi, "Arapların Sovyetlerin Orta Doğu'daki Rolüne Bakışı", *Middle East Journal* 39, no. 4 (Sonbahar, 1985): 716–732.

32. Halliday, "Orta Doğu, Büyük Güçler ve Soğuk Savaş", s. 16.

33. Halliday, "Orta Doğu, Büyük Güçler ve Soğuk Savaş", s. 16.

34. Bkz. Halidi, *Kriz Tohumları Ekme* .

35. Halliday, "Orta Doğu, Büyük Güçler ve Soğuk Savaş", s. 23.

36. Dawisha, *Mısır* , s. 30.

37. Gerges, *Süper Güçler ve Orta Doğu* , s. 15.

38. Bu konu hakkında daha fazla bilgi için bkz. Richard W. Bulliet, *İslam-Hristiyan Medeniyetinin Savunusu* (New York: Columbia University Press, 2004).

39. Raşid Halidi, *İmparatorluğu Yeniden Diriltmek: Batı'nın İzleri ve Amerika'nın Orta Doğu'daki Tehlikeli Yolu* (Londra: IB Tauris, 2004).

40. ME McMillan, *Birinci Dünya Savaşı'ndan Arap Baharı'na: Orta Doğu'da Gerçekte Neler Oluyor?* (New York: Palgrave Macmillan, 2016), s. 224.

41 . Pierre Razoux, *La guerre İran-Irak* (Paris: Perrin, 2013).

42. "Özel Haber: CIA Dosyaları Amerika'nın Saddam'a İran'a Gaz Saldırısı Yaparken Yardım Ettiğini Kanıtlıyor," *Foreign Policy* , 26 Ağustos 2013 , https://foreignpolicy.com/2013/08/26/exclusive-cia-files-prove-america-helped-saddam-as-he-gassed-iran/ .

43. Bkz. Steve Coll, *Hayalet Savaşları: CIA, Afganistan ve Bin Laden'in Gizli Tarihi* (New York: Penguin, 2005); Lawrence Wright, *Yaklaşan Kule: El Kaide'nin 11 Eylül'e Giden Yolu* (New York: Penguin, 2007).

44. Nazih Ayubi, *Arap Devletini Abartmak* : *Orta Doğu'da Siyaset ve Toplum* (Londra: IB Tauris, 1995).

Bölüm 7: Memnuniyetsizlik Kışı

1. Bkz. ME McMillan, *Babalar ve Oğullar: Orta Doğu'da Siyasi Hanedanlığın Yükselişi ve Düşüşü* (New York: Palgrave Macmillan, 2013), s. 1–3.

2. Rania Abouzeid, "Bouazizi: Kendini ve Tunus'u Ateşe Veren Adam", *Time* , 21 Ocak 2011 , http://content.time.com/time/magazine/article/0,9171,2044723,00.html .

3. Abouzeid, "Bouazizi." Ayrıca bkz. Alcinda Honwana, *Tunus'ta Gençlik ve Devrim* (Londra: Zed Books, 2013), s. 1–2, 74; Shelly Culbertson, *Baharın Ateşleri: Çalkantılı Yeni Orta Doğu, Türkiye, Irak, Katar, Ürdün, Mısır ve Tunus'ta Arap Baharı Sonrası Bir Yolculuk* (New York: St. Martin's Press, 2016). Muhammed Bouazizi ile ilgili birçok kişisel ayrıntının kesin olmadığı, sağlam bilgi eksikliğini ve tartışmalı anlatımları yansıttığı belirtilmelidir.

4. Bkz. Ira William Zartman, ed., *Tunus: Reformun Siyasi Ekonomisi* (Boulder, CO: Lynne Rienner, 1991).

5. Rami Zurayk ve Anne Gough'un "Ekmek ve Zeytinyağı: Arap Ayaklanmalarının Tarımsal Kökleri" başlıklı bölümüne bakınız , *The New Middle East: Protest and Revolution in the Arab World* , ed. Fawaz A. Gerges (New York: Cambridge University Press, 2014), s. 107–131. Ayrıca bkz. Mohamed Elmeshad, "Kırsal Mısırlılar Artan Yoksulluktan En Çok Etkileniyor", *Egypt Independent* , 28 Eylül 2011, www.egyptindependent.com/node/199833; "Kırsal Yoksulluk Portalı: Suriye", Uluslararası Tarım Kalkınma Fonu (IFAD), erişim tarihi 23 Mart 2017 , http://www.ruralpovertyportal.org/web/rural-poverty-portal/country/home/tags/syria ; "Tunus: Veriler", Dünya Bankası, erişim tarihi 23 Mart 2017 , http://data.worldbank.org/country/tunisia#cp_wdi ; "Yemen'de Gıda Güvenliği ve Beslenme Durumu: Özet ve Genel Bakış", Dünya Gıda Programı, Haziran 2012 , http://documents.wfp.org/stellent/groups/public/documents/ena/wfp247833.pdf ; "Arap Ülkelerinde Gıda Güvenliğinin İyileştirilmesi", Dünya Bankası, FAO ve IFAD, Ocak 2009 , http://siteresources.worldbank.org/INTMENA/Resources/FoodSecfinal.pdf . Eleştirel bir çalışma için bkz. Habib Ayeb, "Küçük Köylülerin Marjinalleştirilmesi: Mısır ve Tunus", Mısır'da Marjinallik ve Dışlanma , ed. Ray Bush ve Habib Ayeb (Londra: Zed Books, 2012). Ayrıca bkz. Saker el Nour, "National Geographic'in Yukarı Mısır'da Yoksulluğu Hedeflemesi", Bush ve Ayeb, Mısır'da Marjinallik ve Dışlanma ; Mohammad Pournik, "Arap Bölgesinde Kapsayıcı Bir Büyüme İçin", Afkar/Ideas 33 (Bahar 2012); Gerges, Yeni Orta Doğu , s. 12.

6. McMillan, *Babalar ve Oğullar* , s. 1.

7. Basma Barakat, “Bouazzizi’nin Ailesi: Orduya Katılmak İstedi ve Haksızlık Sonucu Öldü”, *al-Araby* , 16 Aralık 2014.

8. Jean-Pierre Filiu, *Arap Devrimi: Demokratik Ayaklanmadan On Ders* (Londra: C. Hurst, 2011), s. 15, 20.

9. McMillan, *Babalar ve Oğullar* , s. 2.

10 . Filiu, *Arap Devrimi* , s. 21.

11. Clemens Höges , “Arap Baharını Tetiklemeye Yardımcı Olan Adamla Tanışmak”, *Spiegel International* , 21 Ocak 2016 , http://www.spiegel.de/international/world/self-immolation-survivor-looks-back-at-arab-spring-a-1072814.html .

12. “Cezayirli Kendini Yakarak Öldü, Tunus'takini Yankılıyor,” Reuters, 16 Ocak 2011 , http://af.reuters.com/article/worldNews/idAFTRE70F0UL20110116 . Ayrıca bkz. “Cezayir, Süreklilik ve Değişim Arasında Bir Yol Ayrımında” (Roma: Istituto Affari Internazionali, 28 Eylül 2011) , http://www.iai.it/sites/default/files/iaiwp1128.pdf .

13. Tarik M. Youssef, “1950'den Beri Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da Kalkınma, Büyüme ve Politika Reformu”, *Ekonomik Perspektifler Dergisi* 18, sayı 3 (Yaz 2004): 91–116.

14. Andre Gunder Frank, “Azgelişmişliğin Gelişimi”, *Aylık İnceleme* 18, sayı 4 (Eylül 1966): 17–31.

15. Gerges, *Yeni Orta Doğu* , s. 14n28.

16. Nasır/Sadat karşılaştırması hakkında daha fazla bilgi için bkz. Hamid Ansari, *Mısır: Duraklamış Toplum* (Albany: State University of New York Press, 1986), s. 11–12.

17. Derek Hopwood, *Mısır: Siyaset ve Toplum, 1945–1990* , 3. baskı (Londra: Routledge, 2002), s. 105. Ayrıca bkz. Raymond A. Hinnebusch, *Sadat Döneminde Mısır Siyaseti: Otoriter ve Modernleşen Bir Devletin Post-Popülist Gelişimi* (Cambridge: Cambridge University Press, 1985).

18. İbrahim Hassan El-Issawy, “Mısır'ın Ekonomik Kalkınması Bağlamında Gelir Dağılımı ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Bağlantılar”, *Mısır'da Gelir Dağılımının Siyasi Ekonomisi* , ed. Judah Abd al- Khāliq ve Robert L. Tignor (New York: Holmes and Meier, 1982), s. 100.

19. El-Issawy, “Gelir Dağılımı ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Bağlantılar”, s. 100.

20. Hopwood, *Mısır* , s. 106–107.

21. Hopwood, *Mısır* , s. 108. Savaş ve Sadat'ın İsrail'e yönelik dış politikası hakkında daha fazla bilgi için bkz. Muhammed Ali Hüseyin, “Başkan Sadat'ın Savaş ve Barışı: Mısır'ın İsrail'e Yönelik Dış Politikası Üzerine Bir Çalışma, 1970–81” (Doktora tezi, Londra Ekonomi Okulu, 1987) .

22. Bkz. Kirk J. Beattie, *Sadat Döneminde Mısır* (New York: Palgrave, 2000).

23. Bkz. Ninette S. Fahmy, *Mısır Politikası: Devlet-Toplum İlişkisi* (Londra: Routledge, 2002).

24. Savaş ve Sadat'ın vizyonu hakkında daha fazla bilgi için bkz. Enver Sadat, *Kimlik Arayışı* (Londra: Collins, 1978); ve Enver Sadat, *Başkan Enver Sadat'ın Politikası* (Kahire: Devlet Enformasyon Servisi, 1971).

25. Ali E. Hilal Dessouki, “Mısır'da Gelir Dağılımının Siyaseti”, *Mısır'da Gelir Dağılımının Siyasi Ekonomisi* , ed. Gouda Abdel-Khalek ve Robert Tignor (New York: Holmes and Meier, 1982), s. 77. Ayrıca bkz. Fouad Ajami, “Ekonomik Milliyetçilikten Geri Çekilme: Sadat'ın Mısır'ının Siyasi Ekonomisi”, *Arap İşleri Dergisi* 1, sayı 1 (Ekim 1981): 27–52.

26. Dessouki, “Mısır'da Gelir Dağılımının Siyaseti”, s. 65–81.

27. Dessouki, “Mısır'da Gelir Dağılımının Siyaseti”, s. 81; Ajami, “Ekonomik Milliyetçilikten Geri Çekilme”, ss. 27–52.

28. Dessouki, “Mısır'da Gelir Dağılımının Siyaseti”, s. 81. Ayrıca bkz. Arthur Goldschmidt, *Mısır'ın Kısa Tarihi* (New York: Checkmark Books, 2008), s. 198–199. İnfitah'ın Mısır toplumu ve özellikle kadınlar üzerindeki etkisi hakkında daha fazla bilgi için bkz. Nadje Al-Ali, *Orta Doğu'da*

Sekülerizm, Cinsiyet ve Devlet: Mısır Kadın Hareketi (Cambridge: Cambridge University Press, 2000), s. 71–74.

29. Dessouki, “Mısır'da Gelir Dağılımının Siyaseti”, s. 77.

30. “Sadat’ın Üvey Kardeşi Hapse Mahkum Edildi,” *New York Times* , 13 Şubat 1983 , http://www.nytimes.com/1983/02/13/world/sadat-s-half-brother-is-sentenced-to-jail.html .

31. “Sadat’ın üvey kardeşi hapse mahkum edildi.”

32. “Sadat’ın üvey kardeşi hapse mahkum edildi.”

33. “Sadat’ın Üvey Kardeşi Hapse Mahkum Edildi.” Raşad Osman hakkında daha fazla bilgi için bkz. Robert Roccu, *Mısır Devriminin Siyasi Ekonomisi: Mübarek, Ekonomik Reformlar ve Başarısız Hegemonya* (New York: Palgrave Macmillan, 2013), s. 61.

34. Dessouki, “Mısır'da Gelir Dağılımının Siyaseti”, s. 79. Ekmek isyanları hakkında daha fazla bilgi için bkz. Ram Sachs, “Ekmek ve Sirkler Üzerine: Mısır'da Gıda Sübvansiyonu Reformu ve Halk Muhalefeti”, Uluslararası Güvenlik ve İşbirliği Merkezi, Stanford Üniversitesi, 21 Mayıs 2012, s. 25-45.

35. Dessouki, “Mısır'da Gelir Dağılımının Siyaseti”, s. 79.

36. Hopwood, *Mısır* , s. 109.

37. Bkz. Abdullah Al-Arian , *Çağrıya Cevap Vermek: Sadat'ın Mısırında Popüler İslamcı Aktivizm* (Oxford: Oxford University Press, 2014).

38. Gilles Kepel, *Peygamber ve Firavun: Mısır'da Müslüman Aşırıcılığı* (Londra: Al Saqi Books, 1985), s. 192; Hopwood, *Mısır* , s. 184.

39. “Mısır Parlamento Başkanı Silahlı Saldırgan Tarafından Suikasta Uğradı,” *New York Times* , 13 Ekim 1990 , http://www.nytimes.com/1990/10/13/world/mideast-tensions-egypt-s-parliament-speaker-is-assassinated-by-gunmen.html .

40. Roccu, *Mısır Devriminin Siyasi Ekonomisi* , s. 59. Ayrıca bkz. Alia al-Mahdi ve Ali Rashed, “Mısır'da Değişen Ekonomik Ortam ve Mikro ve Küçük İşletmelerin Gelişimi”, *Mısır İşgücü Piyasasına Yeniden Bakış* , ed. Ragui Assaad (Kahire: Kahire Amerikan Üniversitesi Yayınları, 2009).

41. McMillan, *Babalar ve Oğullar* , s. 4–5.

42 . Alaa Al-Aswany, *Mısır Devleti Üzerine: Devrime Neden Olan Şey* (Edinburgh: Canongate, 2011), s. 7.

43. Roccu, *Mısır Devriminin Siyasi Ekonomisi* , s. 61.

44. Roccu, *Mısır Devriminin Siyasi Ekonomisi* , s. 63.

45. Roccu, *Mısır Devriminin Siyasi Ekonomisi* , s. 63.

46. Roccu, *Mısır Devriminin Siyasi Ekonomisi* , s. 63. Mali kriz ve Mübarek dönemindeki devlet politikaları hakkında daha fazla bilgi için bkz. Samer Soliman, *Diktatörlüğün Sonbaharı: Mübarek Döneminde Mısır'da Mali Kriz ve Siyasi Değişim* (Redwood City, CA: Stanford University Press, 2011), s. 150.

47. Roccu, *Mısır Devriminin Siyasi Ekonomisi* , s. 63.

48. Roccu, *Mısır Devriminin Siyasi Ekonomisi* , s. 63; ayrıca bkz. Tareq Osman, *Uçurumun Eşiğindeki Mısır: Nasır'dan Müslüman Kardeşler'e* (New Haven, CT: Yale University Press, 2010), s. 115–116.

49. Roccu, *Mısır Devriminin Siyasi Ekonomisi* , s. 64.

50. Soliman, *Diktatörlüğün Sonbaharı* , s. 150; Roccu, *Mısır Devriminin Siyasi Ekonomisi* , s. 65.

51. Roccu, *Mısır Devriminin Siyasi Ekonomisi* , s. 65. Ayrıca bkz. Lisa Blaydes, *Mubarak'ın Mısırında Seçimler ve Dağıtım Politikası* (New York: Cambridge University Press, 2011); ve Robert Springborg, *Mubarak'ın Mısırı: Siyasi Düzenin Parçalanması* (Boulder, CO: Westview Press, 1989).

52. Roccu, *Mısır Devriminin Siyasi Ekonomisi* , s. 65.

53. Roccu, *Mısır Devriminin Siyasi Ekonomisi* , s. 67. Ayrıca bkz. Charles Tripp ve Roger Owen, eds., *Mübarek Yönetimindeki Mısır* (Londra: Routledge, 1990).

54. Roccu, *Mısır Devriminin Siyasi Ekonomisi* , s. 67.

55. Roccu, *Mısır Devriminin Siyasi Ekonomisi* , s. 66. Ayrıca bkz. Soliman, *Diktatörlüğün Sonbaharı* , s. 145–146.

56. Roccu, *Mısır Devriminin Siyasi Ekonomisi* , s. 66.

57. Shana Marshall, "Mısır Silahlı Kuvvetleri ve Ekonomik İmparatorluğun Yeniden Şekillenmesi", Carnegie Orta Doğu Merkezi, Nisan 2015 , https://carnegieendowment.org/files/egyptian_armed_forces.pdf . Ayrıca bkz. Reuters Ekibi, "Savaş Odasından Yönetim Kuruluna. Askeri Şirketler Sisi'nin Mısır'ında Gelişiyor", Reuters, 16 Mayıs 2018 , https://www.reuters.com/investigates/special-report/egypt-economy-military/ ; "Mısır Ordusunun Ekonomik İmparatorluğu", Middle East Observer , 21 Haziran 2018 , https://www.middleeastobserver.org/2018/06/21/the-economic-empire-of-the-egyptian-army/ .

58. Ali Kadri'nin *The Cordon Sanitaire: A Single Law Governing Development in East Asia and the Arab World* (New York: Palgrave Macmillan, 2017) adlı eserindeki eleştirel analizine bakınız.

59. Wei Lu ve Marcus Chan, "Küresel İnovasyon Yarışında Tayvan Patentlerde Zirvede, İsrail Ar-Ge'de Lider," Bloomberg, 23 Ocak 2014 , https://www.bloomberg.com/news/2014-01-22/in-global-innovation-race-taiwan-is-tops-in-patents-israel-leads-in-rd.html .

60. "Kore En Yenilikçi Ülke: Bloomberg," Korea.net , 27 Ocak 2014 , http://www.korea.net/NewsFocus/Business/view?articleId=117310 .

61. Genel bir bakış için bkz. Marc Sullivan, "En Zeki Matematik ve Fen Öğrencilerine Kim Sahip? Singapur," Forbes, 30 Kasım 2016 , https://www.forbes.com/sites/maureensullivan/2016/11/30/who-has-the-smartest-math-and-science-students-singapore/#48cebe4f1913 ; Sean Coughlan, "PISA Testleri: Singapur Küresel Eğitim Sıralamalarında Zirvede," BBC, 6 Aralık 2016 , http://www.bbc.co.uk/news/education-38212070 ; Matthew Speiser, "Matematik ve Fen Bilimlerine Göre En Akıllı 10 Ülke", Business Insider UK, 13 Mayıs 2015 , http://www.businessinsider.com/the-10-smartest-countries-based-on-math-and-science-2015-5 ; Deidre McPhillips, "Dünyanın En İyi Öğrencileri", US News & World Report , 6 Aralık 2016 , https://www.usnews.com/news/best-countries/articles/2016-12-06/2015-pisa-scores-are-no-surprise ; Abby Jackson ve Andy Kiersz, "Matematik, Okuma ve Fen Bilimlerinde En İyi Ülkelerin Son Sıralaması Açıklandı ve ABD İlk 10'a Giremedi," Business Insider UK, 16 Aralık 2016 , http://www.businessinsider.com/pisa-worldwide-ranking-of-math-science-reading-skills-2016-12 ; "HKU Diş Hekimliği Fakültesi Dünyada 1 Numarada," Hong Kong Üniversitesi, 22 Mart 2016, http://www.hku.hk/press/news_detail_14311.html ; "
2017'nin En İyi Diş Hekimliği Okulları," Topniversities.com, 23 Mart 2017 , https://www.topuniversities.com/university-rankings-articles/university-subject-rankings/top-dental-schools-2017 ; Sammy Said, "Dünyanın En İyi 10 Sağlık Sistemi", The Richest.com , 30 Temmuz 2013 , http://www.therichest.com/expensive-lifestyle/lifestyle/top-10-best-health-care-systems-in-the-world/ .

62. Bir açıklama yapmak gerekiyor. Petrol üreten Arap Körfezi devletleri, petrol üretmeyen cumhuriyetlere göre ekonomik olarak çok daha iyi durumda. Zenginlikleri ve küçük nüfuslarıyla Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Katar ve Kuveyt, vatandaşlarını memnun edecek sosyal hizmetler ve yardımlar sağladı. Bu muhafazakar monarşiler siyasi liberalleşmeden kaçınsalar da, 2010-2012'deki Arap Baharı'na benzer büyük çaplı protesto ve isyanlarla karşılaşmadılar. Nüfuslarının çoğunluğunun genç, eğitimli ve gelecek vadeden kişiler olduğu göz önüne alındığında, Körfez şeyhliklerinin barışı koruyup koruyamayacağı henüz belli değil.

63. Düşündürücü bir analiz için bkz. Daron Acemoglu ve James A. Robinson, *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity and Poverty* (New York: Crown Business, 2012).

Bölüm 8: Orta Doğu Potansiyeline Ulaşamamanın Yolları ve Nedenleri?

1. Bkz. John Isbister, *Sözler Tutulmadı: Yoksulluk ve Üçüncü Dünya Kalkınmasının İhaneti* , 7. baskı (Bloomfield, CT: Kumarian Press, 2006).

2. Marwan Muasher, "Arap Kırılmaları: Vatandaşlar, Devletler ve Toplumsal Sözleşmeler", Carnegie Endowment, Aralık 2016 , https://carnegieendowment.org/2017/02/01/arab-fractures-citizens-states-and-social-contracts-pub-66612 . Ayrıca bkz. Hedi Larbi, Arap Toplumsal Sözleşmesini Yeniden Yazmak: Arap Dünyasında Kapsayıcı Kalkınma ve Politikaya Doğru , Orta Doğu Girişimi, Belfer Merkezi, Mayıs 2016 , https://www.belfercenter.org/publication/rewriting-arab-social-contract ; Amr Hamzawy, "Arap Dünyasının Yeni Bir Toplumsal Sözleşmeye İhtiyacı Var", Carnegie Endowment, 22 Eylül 2016 , https://carnegieendowment.org/2016/09/22/arab-world-needs-new-social-contract-pub-64667 ; Marwan Muasher, "Bir Sonraki Arap Ayaklanması: Orta Doğu'da Otoriterliğin Çöküşü", Carnegie Endowment, 16 Ekim 2018 , https://carnegieendowment.org/2018/10/16/next-arab-uprising-collapse-of-authoritarianism-in-middle-east-pub-77512 .

3. Marcus Noland ve Howard Pack, *Değişen Dünyada Arap Ekonomileri* (Washington, DC: Peterson Uluslararası Ekonomi Enstitüsü, 2007), s. 160.

4. Noland ve Pack, *Değişen Dünyada Arap Ekonomileri* , s. 161.

5. Noland ve Pack, *Değişen Dünyada Arap Ekonomileri* , s. 161. Ayrıca bkz. William Joseph Burns, *Ekonomik Yardım ve Amerika'nın Mısır'a Yönelik Politikası, 1955–1981* (Albany: New York Eyalet Üniversitesi Yayınları, 1985), s. 192.

6. Noland ve Pack, *Değişen Dünyada Arap Ekonomileri* , s. 161. Ayrıca bkz. Dina Jadallah, *Mısır'da ABD Ekonomik Yardımı: Orta Doğu'da Demokratikleşme ve Reform Stratejileri* (Londra: IB Tauris, 2016).

7. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, *Arap İnsan Kalkınma Raporu 2016: Değişen Gerçeklikte Gençlik ve İnsan Kalkınmasının Beklentileri* , 29 Kasım 2016, s. 26 , https://www.undp.org/iraq/publications/arab-human-development-report-2016 .

8. Ishaan Tharoor, "Sudan Savaşı'nın Sonu Görünmüyor, Zulümler ve İstismarlar Artıyor," *Washington Post* , 30 Ağustos 2023 , https://www.washingtonpost.com/world/2023/08/30/sudan-civil-war-atrocities-abuse/ .

9. Tyler Durden, "ABD'nin Terörle Savaşı 5 Trilyon Dolara Mal Oldu ve Terörizmi %6500 Artırdı," Zero Hedge, Eylül 2016 , https://www.zerohedge.com/news/2016-09-15/us-war-terror-has-cost-5-trillion-and-increased-terrorism-6500 . Ayrıca bkz. Kit O'Connell, "Terörle Savaşın Başlangıcından Bu Yana Terörizmden Kaynaklanan Ölümler %4500 Arttı: 2007 ve 2011 Arasında Dünyadaki Terör Saldırılarının Neredeyse Yarısı Irak ve Afganistan'da Gerçekleşti—Amerika Birleşik Devletleri Tarafından Aktif İşgal Altındaki İki Ülke," MPN News, Aralık 2015 , https://www.mintpressnews.com/212244-2/212244/ ; "ABD'nin 'Teröre Karşı Savaşı' Yarım Milyondan Fazla İnsanın Ölümüne Neden Oldu: Araştırma," Al Jazeera , 9 Kasım 2018 , https://www.aljazeera.com/news/2018/11/wars-terror-killed-million-people-study-181109080620011.html?fbclid=IwAR2CH-7g4YP2uLCl-4ztxUyUeoate_Ujalc67dScM_PziwZ27FU5BUKddgI .

10. Durden, "ABD'nin Terörle Savaşı 5 Trilyon Dolara Mal Oldu."

11 . Batı Asya Ekonomik ve Sosyal Komisyonu, *Arap Bölgesindeki Ekonomik ve Sosyal Gelişmeler Araştırması 2015–2016* , Kasım 2016, s. 7, https://www.unescwa.org/sites/www.unescwa.org/files/uploads/summary-survey-ekonomik-social-development-arab-region-2015-2016-english.pdf . Ayrıca bkz. R. Alaaldin, A. Baabood, S. Colombo, A. Dessi, M. Kerrou, J. Mouawad, V. Ntousas, vd., The EU, Resilience and the MENA Region

(Roma: Foundation for European Progressive Studies ve Istituto Affari Internazionali, 2017), s. 166, https: /
/feps-europe.eu/wp-content/uploads/2018/03/The-EU-Resilience-and-the-MENA-Region.pdf .

12. "MENA: COVID-19 Eşitsizlikleri Artırdı ve Baskıyı Daha da Yükseltmek İçin Kullanıldı", Uluslararası Af Örgütü, 7 Nisan 2021 , https://www.amnesty.org/en/latest/press-release/2021/04/mena-covid-19-amplified-inequalities-and-was-used-to-further-ramp-up-repression/ .

13 . Nan Tian, Diego Lopes da Silva, Xiao Liang, Lorenzo Scarazzato, Lucie Bé raud Sudreau ve Ana Carolina de Oliveira Assis, "Dünya Askeri Harcamalarındaki Trendler," SIPRI Bilgi Sayfası, 2022, https: / /www.sipri.org/sites/default/files/2023-04/2304_fs_milex_2022.pdf .

14. Noland ve Pack, *Arap Ekonomileri* , s. 161. Ayrıca bkz. Steffen Hertog, *Prensler, Aracılar ve Bürokratlar: Suudi Arabistan'da Petrol ve Devlet* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 2010); Hossein Askari ve Babak Dastmaltschi, *Suudi Arabistan Ekonomisi: Petrol ve Ekonomik Kalkınma Arayışı* (Greenwich, CT: JAI Press, 1990).

15. Noland ve Pack, *Arap Ekonomileri* , s. 161. Ayrıca bkz. Şeyh Rüşt Ali, *Suudi Arabistan ve Petrol Diplomasisi* (New York: Praeger, 1976).

16. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), *Arap İnsani Kalkınma Raporu 2009: Arap Ülkelerinde İnsan Güvenliğine Yönelik Zorluklar* , 26 Mayıs 2009 , https://www.undp.org/publications/arab-human-development-report-2009 .

17. UNDP, *Arap İnsan Kalkınma Raporu 2009* .

18. UNDP, *Arap İnsani Kalkınma Raporu 2009* .

19. UNDP, *Arap İnsan Kalkınma Raporu 2009.* Ayrıca bkz. Clement M. Henry ve Robert Springborg, *Küreselleşme ve Orta Doğu'da Kalkınma Politikaları* (Cambridge: Cambridge University Press, 2010), s. 46.

20. UNDP, *Arap İnsan Kalkınma Raporu 2009* ; Henry ve Springborg, *Küreselleşme ve Kalkınma Politikaları* .

21. UNDP, *Arap İnsani Kalkınma Raporu 2009* ; Henry ve Springborg, *Küreselleşme ve Kalkınma Politikaları* .

22. UNDP, *Arap İnsani Kalkınma Raporu 2009* ; Henry ve Springborg, *Küreselleşme ve Kalkınma Politikaları* .

23. Henry ve Springborg, *Küreselleşme ve Kalkınma Politikaları* , s. 46.

24. Henry ve Springborg, *Küreselleşme ve Kalkınma Politikaları* .

25. "Doğrudan Yabancı Yatırım, Net Girişler (Ödemeler Dengesi, Cari ABD Doları) – Orta Doğu ve Kuzey Afrika", Dünya Bankası Verileri , 2023 , https://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.CD.WD?locations=ZQ .

26. "Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Net Girişler."

27. "Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Net Girişler."

28. "Dubai'nin Emaar Şirketi Irak Kürdistan'ında 3 Milyar Dolarlık Proje Başlattı," Reuters, 23 Ekim 2013 , http://uk.reuters.com/article/emaar-iraq-idUKL5N0IH0HU20131027 ; ayrıca bkz. Lucy Barnard, "Bloom Properties Irak'taki Konut Planını Erteledi," The National , 18 Kasım 2015 , http://www.thenational.ae/business/property/bloom-properties-delays-plan-for-homes-in-iraq
.

29. Barnard, "Bloom Properties Irak'taki Konut Planını Erteledi."

30. Samuel Wandel, "Yabancı Yatırımlar Ürdünlü KOBİ'lere ve Girişimcilere Yardımcı Oldu mu?", Wamda, 28 Mart 2016 , https://www.wamda.com/2016/03/has-foreign-investment-helped-jordanian-smes-entrepreneurs .

31. Wandel, "Yabancı Yatırımlar Ürdünlü KOBİ'lere ve Girişimcilere Yardımcı Oldu mu?"

32. "Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Net Girişler."

33. Henry ve Springborg, *Küreselleşme ve Kalkınma Politikaları* , s. 46.

34. Henry ve Springborg, *Küreselleşme ve Kalkınma Politikaları* , s. 48.
35. Henry ve Springborg, *Küreselleşme ve Kalkınma Politikaları* , s. 48.
36. Henry ve Springborg, *Küreselleşme ve Kalkınma Politikaları* , s. 48.
37. Bkz. Kannaa Ambalam, "Arap Bölgesinde Su Kaynaklarının Yeniden Dağılımı: Su Yönetiminde Ortaya Çıkan Bir Zorluk", *Avrupa Sürdürülebilir Kalkınma Dergisi* 3, no. 3 (2014): 283–298. Ayrıca bkz. Ernie Jowsey, "Doğal Kaynak Olarak Suyun Değişen Durumu" , *Uluslararası Sürdürülebilir Kalkınma ve Dünya Ekolojisi Dergisi* 19 (2012): 433–441.
38. Ambalam, "Su Kaynaklarının Yeniden Dağılımı", s. 289; UNDP, *Arap İnsan Kalkınma Raporu 2009.*
39. Hannah Summers, "Savaş Devam Ederse Yemen 'Son 100 Yılın En Kötü Kıtlığı'nın Eşiğinde", *The Guardian* , 15 Ekim 2018 , https://www.theguardian.com/global-development/2018/oct/15/yemen-on-brink-worst-famine-100-years-un .
40. Declan Walsh ve Somini Sengupta, "Binlerce Yıl Boyunca Mısır Nil'i Kontrol Etti. Yeni Bir Baraj Bunu Tehdit Ediyor", *New York Times* , 9 Şubat 2020.
41. Ambalam, "Su Kaynaklarının Yeniden Dağıtımı."
42. Ambalam, "Su Kaynaklarının Yeniden Dağıtılması", s. 286.
43. Ambalam, "Su Kaynaklarının Yeniden Dağıtılması", s. 286.
44. Ambalam, "Su Kaynaklarının Yeniden Dağılımı", s. 290.
45. Ambalam, "Su Kaynaklarının Yeniden Dağılımı", s. 291.
46. Achref Chibani, "Dicle-Fırat Havzasında Su Politikası" (Washington, DC: Arap Merkezi, 30 Mayıs 2023) , https://arabcenterdc.org/resource/water-politics-in-the-tigris-euphrates-basin/ .
47. Daniela Sala ve Bart von Laffert, "İran Barajları Irak'ın Su Kaynaklarını Kesiyor", *Deutsch Welle* , 16 Ağustos 2021 , https://www.dw.com/en/tensions-rise-as-iranian-dams-cut-off-iraqi-water-supplies/a-58764729 .
48. UNDP, *Arap İnsan Kalkınma Raporu 2009* , s. 54.
49. UNDP, *Arap Şehirleri Direnç Raporu, 2021* , s. 10–13; Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, *UNDP Yıllık Raporu 2021* , https://www.undp.org/publications/undp-annual-report-2021 .
50. "Arap Dünyası Nüfusunun Üçte Biri Açlıktan Muzdarip: BM", *Al Jazeera* , 16 Aralık 2021 , https://www.aljazeera.com/news/2021/12/16/third-of-arab-worlds-population-suffers-from-hunger-un .
51. Michelle Nichols, "Gazze'de Kıtlık Var mı? İşte Bildiklerimiz," Reuters, 18 Mart 2024 , https://www.reuters.com/world/middle-east/famine-looms-gaza-how-will-world-know-it-has-arrived-2024-03-05/ . Ayrıca bkz. "Gazze'de Çatışma Kaynaklı Açlık Hakkında Ortak Bildiri," Save the Children, 14 Şubat 2024 , https://www.savethechildren.net/news/joint-statement-conflict-induced-hunger-gaza .
52. UNDP, *Arap Kalkınma Raporu 2016* , s. 31.
53. UNDP, *Arap Kalkınma Raporu 2016* , s. 31.
54. UNDP, *Arap Kalkınma Raporu 2016* , s. 31.
55. UNDP, *Arap Kalkınma Raporu 2016* , s. 31.
56. Mark Habeeb, "Orta Doğu Gelir Eşitsizliğinde Dünyaya Öncülük Ediyor: 1990-2016 Döneminde Orta Doğu Nüfusunun En Zengin %10'u Bölge Gelirinin Yaklaşık %60-66'sından Yararlandı", *Arab Weekly* , 14 Ocak 2018 , https://thearabweekly.com/middle-east-leads-world-income-inequality . Ayrıca bkz. F. Alvaredo, L. Assouad ve T. Piketty, "Orta Doğu'da Eşitsizlik", VOX, 13 Ağustos 2018 , https://voxeu.org/article/inequality-middle-east
.
57. (2017), s. *Arap Bölgesinde Adaletsizlik ve Adalete Giden Yol*119 Madaniya, , https://www.madaniya.info/wp-content/uploads/2017/06/version-anglaise.pdf .
58. Madaniya, *Arap Bölgesinde Adaletsizlik ve Adalete Giden Yol* , s. 119.

59. Madaniya, *Arap Bölgesinde Adaletsizlik ve Adalete Giden Yol* , s. 119.
60. “Suudi Kadınlar Beş Yıl Sonra Hala Araç Kullanabiliyor”, France 24, 7 Temmuz 2023 , https://www.france24.com/en/live-news/20230707-after-five-years-of-driving-roadblocks-remain-for-saudi-women-1 .
61. Madaniya, *Arap Bölgesinde Adaletsizlik ve Adalete Giden Yol* , s. 120.
62. Madaniya, *Arap Bölgesinde Adaletsizlik ve Adalete Giden Yol* , s. 119.
63. Madaniya, *Arap Bölgesinde Adaletsizlik ve Adalete Giden Yol* , s. 120.
64. Madaniya, *Arap Bölgesinde Adaletsizlik ve Adalete Giden Yol* , s. 120.
65. Zena Tal-ahhan, “Ürdün Parlamentosu Tecavüz Yasasını Kaldırdı: 'Tarihi Gün'”, *Al Jazeera* , 1 Ağustos 2017 , http://www.aljazeera.com/indepth/features/2017/08/day-jordanian-parliament-repeals-rape-law-170801103929836.html?xif= .
66. UNDP, *Arap Kalkınma Raporu 2016* , s. 33.
67. UNDP, *Arap Kalkınma Raporu 2016* , s. 80.
68. UNDP, *Arap Kalkınma Raporu 2016* , s. 80.
69. UNDP, *Arap Kalkınma Raporu 2016* , s. 80.
70. UNDP, *Arap Kalkınma Raporu 2016* , s. 80.
71. Birleşmiş Milletler, *Kriz Zamanları, Değişim Zamanları: Sürdürülebilir Kalkınmaya Yönelik Dönüşümleri Hızlandırmak İçin Bilim* , *Küresel Sürdürülebilir Kalkınma Raporu 2023* (New York: Birleşmiş Milletler, 2023), https://sdgs.un.org/sites/default/files/2023-09/FINAL%20GSDR%202023-Digital%20-110923_1.pdf .
72. Paul Rivin, *Yirminci Yüzyılda Arap Ekonomileri* (Cambridge: Cambridge University Press, 2009), s. 220.
73. UNDP, *Arap Kalkınma Raporu 2016* , s. 31.
74. Nader Kabbani, “Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da Genç İstihdamı: Sorunu Yeniden Ele Alma ve Yeniden Çerçeveleme” (Politika Özeti, Brookings Doha Merkezi, Şubat 2019), https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2019/02/Youth_Unemployment_MENA_English_Web.pdf .
75. Uluslararası Çalışma Örgütü, “2022 Gençler İçin Küresel İstihdam Trendleri: Arap Devletleri” (Cenevre: Uluslararası Çalışma Örgütü, 2023), https://www.ilo.org/resource/brief/global-employment-trends-youth-2022-arab-states .
76. UNDP, *Arap Kalkınma Raporu 2016* , s. 22–23.
77. UNDP, *Arap Kalkınma Raporu 2016* , s. 22–23.
78. UNDP, *Arap Kalkınma Raporu 2016* , s. 27.
79. UNDP, *Arap Kalkınma Raporu 2016* , s. 27.
80. UNDP, *Arap Kalkınma Raporu 2016* , s. 171.
81. UNDP, *Arap Kalkınma Raporu 2016* , s. 171.
82. UNDP, *Arap Kalkınma Raporu 2016* , s. 171.
83. UNDP, *Arap Kalkınma Raporu 2016* , s. 171.
84. UNDP, *Arap Kalkınma Raporu 2016* , s. 31.
85. UNDP, *Arap Kalkınma Raporu 2016* , s. 141–193.
86. Jacob Powell, “İklim Değişikliği Orta Doğu ve Kuzey Afrika'yı Yaşanmaz Hale Getirebilir”, *Middle East Eye* , 29 Haziran 2017 , https://www.middleeasteye.net/news/climate-change-may-make-middle-east-and-north-africa-uninhabitable ; “Körfez 2070'e Kadar İnsanlar İçin Çok Sıcak Olacak: Çalışma”, *Gulf News* , 27 Ekim 2015 , https://gulfnews.com/uae/environment/gulf-will-be-too-hot-for-humans-by-2070-study-1.1608055 ; Baher Kamal, “Orta Doğu Yaşanmaz mı? Erişilebilir Tatlı Su Kaynakları Üçte İki Oranında Azaldı,” Meer, 14 Mart 2017, https://www.meer.com/en/24280-middle-east-uninhabitable

; ve “İklim Değişikliği Arap Dünyasını Daha da Perişan Hale Getiriyor,” The Economist , 31 Mayıs 2018 , https://www.economist.com/middle-east-and-africa/2018/05/31/climate-change-is-making-the-arab-world-more-miserable .

87. Peter Hergersberg, “Doğu'da Sıcak Hava”, *Max Planck Araştırmaları* , no. 4 (2016): 63–68 , https://www.mpg.de/10856695/ .

88. Madaniya, *Arap Bölgesinde Adaletsizlik ve Adalete Giden Yol* , s. 107.

89. Madaniya, *Arap Bölgesinde Adaletsizlik ve Adalete Giden Yol* , s. 107.

90. Madaniya, *Arap Bölgesinde Adaletsizlik ve Adalete Giden Yol* , s. 107.

91. Madaniya, *Arap Bölgesinde Adaletsizlik ve Adalete Giden Yol* , s. 107–111.

92. Madaniya, *Arap Bölgesinde Adaletsizlik ve Adalete Giden Yol* , s. 115.

93. Madaniya, *Arap Bölgesinde Adaletsizlik ve Adalete Giden Yol* , s. 116.

94 . Rivin, *Arap Ekonomileri* , s. 221.

95. UNDP, *Arap İnsan Kalkınma Raporu 2009* , s. 91.

96. Bkz. Yahya M. Sadowski, *Siyasi Sebze mi? Mısır Tarımının Gelişiminde İşadamları ve Bürokratlar* (Washington, DC: Brookings Enstitüsü, 1991); Steven Heydemann, *Orta Doğu'da Ayrıcalık Ağları: Ekonomik Reform Politikasının Yeniden İncelenmesi* (New York: Palgrave Macmillan, 2004); Bassam Haddad, “Suriye, Arap Ayaklanmaları ve Otoriter Direncin Siyasi Ekonomisi”, *Interface* 4, no. 1 (2012): 113–130.

97. Hamouda Chekir ve Ishac Diwan, “Mısır'da Kayırmacı Kapitalizm”, *Küreselleşme ve Kalkınma Dergisi* 5, sayı 2 (2014): 179.

98. Haddad, “Suriye, Arap Ayaklanmaları ve Otoriter Direncin Siyasi Ekonomisi”, s. 80; Ayrıca bkz. Joel Beinin, *Modern Orta Doğu'da İşçiler ve Köylüler* (Cambridge: Cambridge University Press, 2001).

99. Timothy Mitchell, “Toplum, Ekonomi ve Devlet Etkisi” , *Devlet/Kültür: Kültürel Dönüşüm Sonrası Devlet Oluşumu* , ed. George Steinmetz (Ithaca, NY: Cornell University Press, 1999), s. 89.

100. Bkz. Heydemann, *Orta Doğu'da Ayrıcalık Ağları* ; Haddad, “Suriye, Arap Ayaklanmaları ve Otoriter Direncin Siyasi Ekonomisi”; Henry ve Springborg, *Küreselleşme ve Kalkınma Politikası* .

101. Madaniya, *Arap Bölgesinde Adaletsizlik ve Adalete Giden Yol* , s. 178.

102. Madaniya, *Arap Bölgesinde Adaletsizlik ve Adalete Giden Yol* , s. 178.

103. Chekir ve Diwan, *Mısır'da Kayırmacı Kapitalizm* .

104. Chekir ve Diwan, *Mısır'da Kayırmacı Kapitalizm* .

105. Haddad, “Suriye, Arap Ayaklanmaları ve Otoriter Direncin Siyasi Ekonomisi”, s. 80.

106. Haddad, “Suriye, Arap Ayaklanmaları ve Otoriter Direncin Siyasi Ekonomisi”, s. 80; ayrıca bkz. Friedrich Schneider ve Dominik H. Enste, *Gölge Ekonomi: Uluslararası Bir Araştırma* (Cambridge: Cambridge University Press, 2002).

107. Tom Bawden ve John Hooper, “Kaddafi'nin Gizli Milyarları: Dubai Bankaları, Lüks Londra Daireleri ve İtalyan Suyu”, *The Guardian* , 22 Şubat 2011 , https://www.theguardian.com/world/2011/feb/22/gaddafi-libya-oil-wealth-portfolio .

108. Eileen Byrne, “Tunus, Ben Ali Rejimi Tarafından Yurtdışında Gizlenen 11 Milyar Sterline Kadar Paranın İzini Sürdürmekte Zorlanıyor”, *The Guardian* , 13 Ocak 2002 , https://www.theguardian.com/world/2012/jan/13/tunisia-11bn-hidden-funds-ben-ali .

109. Lillia Blaise, “Kendini Yakma: Arap Baharının Katalizörü, Şimdi Acımasız Bir Eğilim,” *New York Times* , 9 Temmuz 2017 , https://www.nytimes.com/2017/07/09/world/africa/self-immolation-catalyst-of-the-arab-spring-is-now-a-grim-trend.html .

110. Blaise, “Kendini Yakma.” Ayrıca bkz. Mehdi Ben Khelil, Amine Zgarni, Mounir Ben Mohamed, Mohamed Allouche, Anis Benzarti, Ahmed Banasr ve Moncef Hamdoun, “2011 Tunus Devrimi'nden Beş Yıl Önce ve Beş Yıl Sonra Burns'ün İntihar Davranışlarının Karşılaştırılması”, *Burns Journals* 43, no. 4 (Haziran 2017): 858–865.

111. Blaise, “Kendini Yakma”; Khelil ve diğerleri, “İntihar Davranışının Karşılaştırılması.”

112. Blaise, “Kendini Yakma”; Khelil ve diğerleri, “İntihar Davranışının Karşılaştırılması.”

113. Sihem Bensedrine, “Arap Baharı'nın Doğduğu Yer Tunus'ta Zehirli Bir Diktatörlük Kuruldu”, *The Guardian* , 31 Mart 2023 , https://www.theguardian.com/global-development/commentisfree/2023/mar/31/dictatorship-tunisia-kais-saied-sihem-bensedrine .

Bölüm 9: Millet ve *Ümmet*

1. Peter Mansfield, *Nasser'in Mısırı* (Harmondsworth, Birleşik Krallık: Penguin Books, 1965), s. 20.

2. Philip K. Hitti, *Arapların Tarihi* , 10. baskı (Basingstoke, Birleşik Krallık: Palgrave Macmillan, 2002), s. 727–728.

3. 'Urabi ayaklanması hakkında daha fazla bilgi için bkz. Juan R. Cole, *Colonialism and Revolution in the Middle East: Social and Cultural Origins of Egypt's Urabi Movement* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1992); Thomas S. Mayer, *The Changing Past: Egyptian Historiography of the Urabi Revolt, 1882–1983* (Gainesville: University of Florida Press, 1988); R. Al-Sa'id, *al-Asas al-Ijtima'i Leil Thawra al-Urabiyya* ['Urabi devriminin sosyal temeli] (Kahire: Maktabat Madbouli, 1967), s. 69; A. 'Urabi, *ʻUrabi: Keşf el-Sitar ʻan Sirr el-Asrar fi el-Nahda el-Misriyya el-Meşhura bi el-sevra el-'Urabiya* [Kapağı mı yoksa kapağı mı açmak? 'Urabi devrimi olarak bilinen Mısır rönesansının sırları üzerine], *Al-Jumiʻi, AMI* 1 (Kahire: Dar al-Kutub wa al-Watha'iq al-Qawmiyya, 2005): 485–587.

4. Derek Hopwood, *Mısır: Siyaset ve Toplum, 1945–1990* , 3. baskı (Londra: Routledge, 2002), s. 13.

5. Bernard Reich, *Çağdaş Orta Doğu ve Kuzey Afrika'nın Siyasi Liderleri: Biyografik Sözlük* (Westport, CT: Greenwood Press, 1990), s. 377.

6. Anthony Gorst ve Lewis Johnman, *Süveyş Krizi* (Londra: Routledge, 1997).

7. Banna'nın Müslüman Kardeşler'i kurması hakkında daha fazla bilgi için Richard P. Mitchell, *The Society of the Muslim Brothers* (Oxford: Oxford University Press, 1969), bölüm 1'e bakınız.

8. Dilip Hiro, *İslamcı Köktencilik* (Londra: Paladin, 1988), s. 60.

9. Carrie Rosefsky Wickham, *Müslüman Kardeşler: Bir İslamcı Hareketin Evrimi* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2013), s. 22–24.

10. Wickham, *Müslüman Kardeşler* , s. 22–25.

11. Hiro, *İslamcı Köktencilik* , s. 61–62.

12. Cole, *Sömürgecilik ve Devrim* ; ayrıca bkz. Fawaz A. Gerges, *Arap Dünyasını Oluşturmak: Nasır, Kutub ve Orta Doğu'yu Şekillendiren Çatışma* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2018), bölüm 1; ve G. Baer, “Modern Mısır Tarihinde İslami Siyasi Faaliyet: Karşılaştırmalı Bir Analiz”, *Mısır ve Sudan'da İslam, Milliyetçilik ve Radikalizm* , ed. Gabriel R. Warburg ve Uri M. Kupferschmidt (New York: Praeger, 1983), s. 39.

13. Bkz. Panayiotis J. Vatikiotis, *Mısır'ın Modern Tarihi* (Londra: Butler and Tanner, 1969).

14. Bkz. Nadav Safran, *Mısır'da Siyasi Topluluk Arayışı: Mısır'ın Entelektüel ve Siyasi Evriminin Analizi, 1804–1952* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1961).

15. Mitchell, *Müslüman Kardeşler Cemiyeti* , s. 180–183, 200–205.

16. Marius Deeb, *Mısır'da Parti Politikası: Vafd ve Rakipleri, 1919–1939* (Londra: Ithaca Press, Orta Doğu Merkezi, St Antony's College, Oxford, 1979); Israel Gershoni ve James P. Jankowski, *Mısır Ulusunu Yeniden Tanımlamak* (Cambridge: Cambridge University Press, 1995), s. 11–12.

17. Grubun örgütsel yapısı hakkında daha fazla bilgi için bkz. Z. Munson, “İslami Seferberlik: Sosyal Hareket Teorisi ve Mısır Müslüman Kardeşler”, *Sosyolojik Dergi* 42, sayı 4 (1972): 487–510. Özel aygıt hakkında daha fazla bilgi için bkz. S. al-Hakim, *Asrar al-'Alaqa al-Khassa bayna 'Abd al-*

Nasir wa-l-Ikhwan [Abdül Nasır ile Kardeşler arasındaki özel ilişkinin sırları] (Kahire: Markaz al-Hadara al-'Arabiyya li-l-I'lam wa-l-Nashr, 1996), s. 8.

18. Bkz. Gerges, *Arap Dünyasının Oluşumu* .

19. Israel Gershoni ve James P. Jankowski, *Nasser'in Mısır'ı, Arap Milliyetçiliği ve Birleşik Arap Cumhuriyeti* (Boulder, CO: Lynne Rienner, 2002), s. 23–24.

20. Seyyid Kutub hakkında daha fazla bilgi için bkz. James Toth, *Seyyid Kutub: Radikal Bir İslam Entelektüelinin Hayatı ve Mirası* (Oxford: Oxford University Press, 2013).

21. Bkz. John Calvert, *Sayyid Qutb and the Origins of Radical Islam* (Londra: C. Hurst, 2010) ve Gerges, *Making the Arab World* .

22 . Muhammed Kutub, *Jahiliyayat al-Qarn al- ' Ishrin* [Yirminci yüzyılın cehaleti] (Kahire: Dar al-Shurouk, 1980). Ayrıca bkz. Seyyid Kutub, *Ma'lim fil Tariq* [Tablolar] (Kahire: Dar al-Shurouk, 1979), s. 17–18.

23. Hopwood, *Mısır* , s. 183.

24. Bkz. Abdullah Al-Arian, *Çağrıya Cevap Vermek: Sadat'ın Mısırında Popüler İslamcı Aktivizm* (Oxford: Oxford University Press, 2014).

25. Bkz. Barbara HE Zollner, *The Muslim Brotherhood: Hasan al-Hudaybi and Ideology* (New York: Routledge, 2009); Omar Ashour, *The De-Radicalization of Jihadists: Transforming Armed Islamist Movements* (London Routledge, 2009), s. 66.

26. Gıda isyanları hakkında daha fazla bilgi için bkz. Hamid Ansari, *Mısır: Duraklamış Toplum* (Albany: New York Eyalet Üniversitesi Yayınları, 1986), bölüm 8.

27. Bkz. William B. Quandt, *Camp David: Barış Yapma ve Siyaset* (Washington, DC: Brookings Enstitüsü, 1986).

28. Akbar S. Ahmed ve Hastings Donnan, "Postmodernite Çağında İslam", *İslam, Küreselleşme ve Postmodernite* içinde, ed. Akbar S. Ahmed ve Hastings Donnan (Londra: Routledge, 1994). Ayrıca bkz. Fred Halliday, "İslami Köktenciliğin Siyaseti: İran, Tunus ve Laik Devlete Meydan Okuma" , *Orta Akdeniz Tarihi Üzerine Uluslararası Kolokyum* (Malta Üniversitesi, 13 Aralık 1989 [Yayınlanmamış]), s. 95–99; ve Sami Zubaida , *İslam, Halk ve Devlet: Orta Doğu'daki Siyasi Fikirler ve Hareketler Üzerine Denemeler* (Londra: Routledge, 1989), s. 64–83; İran muhalefeti hakkında daha fazla bilgi için bkz. Asef Bayat, ed., *Post-Islamism: The Changing Faces of Political Islam* (Oxford: Oxford University Press, 2013), ss. 35–71.

29. Anette Ranko, *Müslüman Kardeşler ve Mısır'da Hegemonya Arayışı: Devlet Söylemi ve İslamcı Karşı Söylem* (Wiesbaden, Almanya: Springer VS, 2015), s. 79.

30. Ranko, *Müslüman Kardeşler* , s. 79.

31. Ranko, *Müslüman Kardeşler* , s. 80.

32. Müslüman Kardeşler'in siyasi sisteme müdahalesi hakkında daha fazla bilgi için Wickham'ın *"Müslüman Kardeşler"* adlı eserinin 46-76. sayfalarına bakınız.

33. Ranko, *Müslüman Kardeşler* , s. 83.

34. Ranko, *Müslüman Kardeşler* . Ayrıca bkz. Ninette S. Fahmy, "Mısır Sendikalarında Müslüman Kardeşlerin Performansı: Reform İçin Alternatif Bir Formül mü?" , *Middle East Journal* 52, no. 4 (Sonbahar 1998): 554–556.

35. Ranko, *Müslüman Kardeşler* , s. 86.

36. Wickham, *Müslüman Kardeşler* , s. 154–195. Ayrıca bkz. Muhammed Zahid, *Müslüman Kardeşler ve Mısır'ın Halefiyet Krizi: Orta Doğu'da Liberalleşme ve Reform Politikası* , gözden geçirilmiş baskı (Londra: IB Tauris, 2012).

37. Müslüman Kardeşler destekçileri bu görüşün yanıltıcı olduğunu iddia ediyor. Bkz. Neil Ketchley, "Mısır Generalleri Darbe Yapmak İçin Sokak Protestolarını Nasıl Kullandı?", *New York Times* , 3 Temmuz 2017 , http://wapo.st/2syKa6C?tid=ss_mail&utm_term=.b0012367b7de .

38. David M. Kirkpatrick, “Kayıtlar, Birleşik Arap Emirlikleri ve Mısır Ordusunun Morsi'nin Devrilmesini Desteklediğini Gösteriyor,” *New York Times* , 1 Mart 2015 , https://www.nytimes.com/2015/03/02/world/middleeast/recordings-suggest-emirates-and-egyptian-military-pushed-ousting-of-morsi.html . Ayrıca bkz. Neil Ketchley, “Mısır Generalleri Sokak Protestolarını Darbe Yapmak İçin Nasıl Kullandı?” Washington Post , 3 Temmuz 2017 , https://www.washingtonpost.com/news/monkey-cage/wp/2017/07/03/how-egypts-generals-used-street-protests-to-stage-a-coup/
.

39. Patrick Kingsley, “Mısır'ın Rabaa Katliamı: Bir Yıl Sonra,” *The Guardian* , 16 Ağustos 2014 , https://www.theguardian.com/world/2014/aug/16/rabaa-massacre-egypt-human-rights-watch .

40. ME McMillan, *Birinci Dünya Savaşı'ndan Arap Baharı'na: Orta Doğu'da Gerçekte Neler Oluyor?* (New York: Palgrave Macmillan, 2016), s. 230–232.

41. Fawaz A. Gerges, *IŞİD: Bir Tarih* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2016), s. 212.

42. Bkz. Benjamin Stora, “FLN ile Messalist akım arasındaki farklılaşma (1954 yazı – 1955 Aralık). Cezayir devriminin iç tarihine katkı”, *Cahiers de la Méditerranée* 26, no. 1 (1983): 15–82.

43 . Stora, " Farklılık ."

44. Laurie A. Brand, *Resmi Hikayeler: Mısır ve Cezayir'de Siyaset ve Ulusal Anlatılar* (Stanford, CA: Stanford University Press, 2014), s. 137. Fransızlar, dini bağlantısı olan müzakerecileri tanımayı reddederek, daha "rasyonel bir temsilci" olarak gördükleri Fransızca konuşan elit kesimi tercih ettiler. Sömürgeci Fransa, dini ve laik aktivistleri kullanarak milliyetçi hareketi bölüp yönetmeye çalıştı. Ancak, öncü parti olan FLN ve Fransızca konuşan elit kesim, İslamcılarla güçlerini birleştirdi. Bu nedenle, FLN homojen olmaktan çok heterojen bir yapıya sahipti.

45 . Addi Lahouari, "De la permanence du populisme Algerien", *Peuples Mediterraneens* 46 (1990): 3, 37–46.

46. Frédéric Volpi, *İslam ve Demokrasi: Cezayir'de Diyaloğun Başarısızlığı* (Londra: Pluto Press, 2003) , s. 32.

47 . Bkz. Ahmed Rouadja, *Les Freres et la cami: Enquete sur le motion Islamiste en Algerie* (Paris: Editions Karthala, 1990).

48. Rouadja, *Kardeşler ve Cami* .

49. Rouadja, *Kardeşler ve Cami* , s. 129.

50. Rouadja, *Kardeşler ve Cami* , s. 129–131.

51. Martin Evans ve John Phillips, *Cezayir: Mülksüzleştirilmişlerin Öfkesi* (New Haven, CT: Yale University Press, 2007), s. 146.

52. Omar Carlier , *Bir savaştan diğerine: Şiddetin kendi aramızda yeniden konuşlandırılması* (Paris: Presses de Sciences Po, 1995), s. 135–150.

53. Ray Takeyh, “İran'ın Yeni Irak'ı”, *Orta Doğu Dergisi* 62, sayı 1 (2008): 13–30.

54. Cezayir iç savaşı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Louis Martinez, *La Guerre civile en Algerie, 1990–1998* (Cezayir: Karthala, 1998); ayrıca bkz. Evans ve Phillips, *Algeria* , bölüm 6.

55. Sembolik güç kavramı hakkında daha fazla bilgi için Pierre Bourdieu'nun " *Dil ve Sembolik Güç"* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1991) adlı eserine bakınız.

56. Bkz. Fawaz A. Gerges, *Uzak Düşman: Cihad Neden Küresel Hale Geldi* (Cambridge: Cambridge University Press, 2005); Fawaz A. Gerges, *El Kaide'nin Yükselişi ve Düşüşü* (Oxford: Oxford University Press, 2011); ve Fawaz A. Gerges, *IŞİD: Bir Tarih* , 2. baskı (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2021).

57. Ira M. Lapidus, “Evrenselcilik ve Özgülcülük Arasında: Müslüman Toplumsal, Ulusal ve Küresel Kimliklerin Tarihsel Temelleri”, *Küresel Ağlar* 1 (2001): 3.

58. Denis McAuley, “Osama Bin Ladin'in İdeolojisi: Ulus, Kabile ve Dünya Ekonomisi”, *Siyasi İdeolojiler Dergisi* 10, sayı 3 (2005): 269–287.

59. Fanar Haddad, *Irak'ta Mezhepçilik: Birliğe Dair Antagonistik Vizyonlar* (Oxford: Oxford University Press, 2011), s. 28.

60. Haddad, *Irak'ta Mezhepçilik* .

61. Az sayıda taraftarın etkisi, İslam Devleti'nin (IŞİD) yıkımı en üst düzeye çıkarma stratejisi nedeniyle orantısız derecede yüksektir. Varoluşunun ilk iki yılında (2014-2016) küresel medya ile kurduğu simbiyoz, IŞİD'in söylemlerini ve eylemlerini dolaylı olarak duyurması için mükemmel bir platform sağlamıştır. IŞİD'in etkisi, paradoksal bir şekilde, ılımlılık için de bir araç görevi görebilir. IŞİD'in dinlerini "gasp etmesine" duyulan öfke o kadar büyüktür ki, birçok Sünni Müslüman, IŞİD'in yarattığı olumsuz imajı dengelemek için gerekenden daha fazla ılımlılık mesajını vurgulayabilir. Ya da birçok Suriyeli'de olduğu gibi, IŞİD ve diğer sözde İslamcı gruplardan derinden hayal kırıklığına uğrayarak dinden tamamen vazgeçmeyi seçmişlerdir. Bu nedenle, IŞİD'in daha geniş Sünni topluluğu üzerindeki etkisinin çeşitliliğini ve karmaşıklığını dikkate almak önemlidir.

62. Şunu belirtmekte fayda var ki, bu süreç devam ediyordu; çoğu insanın hâlâ yerel kimlikleri vardı, ancak yeni sömürge sonrası devlet yeni bir ulusal kimlik geliştirmeye ve kırsal-kentsel ayrımı ortadan kaldırmaya çalışıyordu.

63. Bkz. Fanar Haddad'ın "2003 Öncesi Irak'ta 'Mezhepçileşme' Öncesi Mezhepçi İlişkiler" başlıklı bölümü, Nader Hashemi ve Danny Postel tarafından düzenlenen *"Mezhepçileşme: Orta Doğu'nun Yeni Siyasetinin Haritalandırılması* " (Oxford: Oxford University Press, 2017).

64 . Ranj Alaaldin, “Irak'ta Kırılganlık ve Dayanıklılık” (Roma: Istituto Affari Internazionali, Kasım 2017), http: / /www.iai.it/sites/default/files/iaiwp1733.pdf .

65. Haddad, *Irak'ta Mezhepçilik* , s. 24.

66. Bkz. “Haber Yapan İsim: Yemenli Saleh, Yılanların Başları Üzerinde Dans Ediyor”, Reuters, 23 Eylül 2011, www.reuters.com/article/us-yemen-saleh-idUSTRE78M20X20110923 .

67. Bkz. “Ali Abdullah Saleh Hakkında Kısa Bilgiler”, CNN Kütüphanesi, 20 Mart 2017 , http://edition.cnn.com/2013/07/08/world/meast/ali-abdullah-saleh-fast-facts/index.html ; Peter Salisbury, “Yemen'in Eski Cumhurbaşkanı Ali Abdullah Saleh, Husilerin Yükselişinin Arkasında”, Financial Times , 26 Mart 2015 , https://www.ft.com/content/dbbc1ddc-d3c2-11e4-99bd-00144feab7de .

Bölüm 10: Ulusun İçeriden ve Dışarıdan Yıkılması

1. Hamas hakkında daha fazla bilgi için bkz. Sarah M. Roy, *Hamas and Civil Society in Gaza: Engaging the Islamist Social Sector* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2011); ve Khaled Hroub, *Hamas: Political Thought and Practice* (Washington, DC: Institute for Palestine Studies, 2000).

2. Muhammed Ayoob, *Siyasi İslam'ın Çok Yönlü Yüzleri* (Ann Arbor: Michigan Üniversitesi Yayınları, 2007), s. 117. Müslüman Kardeşler ve Hamas hakkında daha fazla bilgi için bkz. Katerina Dalacoura, *Orta Doğu'da İslamcı Terörizm ve Demokrasi* (New York: Cambridge Üniversitesi Yayınları, 2011), ss. 66–96.

3. Hizbullah hakkında daha fazla bilgi için bkz. Hamzeh Ahmad Nizar, *Hizbullah Yolunda* (Syracuse, NY: Syracuse University Press, 2004); Joseph Elie Alagha, *Hizbullah Belgeleri: 1985 Açık Mektubundan 2009 Manifestosuna* (Amsterdam: Pallas, 2011); ve Simon Haddad, “Lübnan Hizbullahına Halk Desteğinin Kökenleri”, *Çatışma ve Terörizm Çalışmaları* 29, no. 1 (2006): 21–34.

4. Fanar Haddad, *Irak'ta Mezhepçilik: Birliğe Dair Antagonistik Vizyonlar* (Oxford: Oxford University Press, 2011), s. 117–142; ayrıca bkz. Eric Davis, “Giriş: Irak'ta Mezhepsel Kimlikler Sorunu”, *Uluslararası Çağdaş Irak Çalışmaları Dergisi* 4, no. 3 (2010): 229–242.

5. Haddad, *Irak'ta Mezhepçilik* , s. 117–142; Davis, “Giriş.”

6. Shibley Telhami, “2011 Arap Kamuoyu Anketi”, Brookings, 21 Kasım 2011 , https://www.brookings.edu/research/the-2011-arab-public-opinion-poll/ .

7. El-Kaide ve İslamcı hareketin dönüşümü hakkında daha fazla bilgi için bkz. Fawaz A. Gerges, *Uzak Düşman: Cihad Neden Küreselleşti* (New York: Cambridge University Press, 2005); ve Jean-Pierre Filiu, *Derin Devletten İslam Devletine: Arap Karşı Devrimi ve Cihad Mirası* (Londra: Hurst & Company, 2015).

8. Fawaz A. Gerges, *El-Kaide'nin Yükselişi ve Düşüşü* (Oxford: Oxford University Press, 2014); ve Gerges, *Uzak Düşman* .

9. Fawaz A. Gerges, *IŞİD: Bir Tarih* , 2. baskı (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2021).

10. Aymenn Jawad al-Tamimi, “Irak ve Şam İslam Devleti'nin Şafağı”, *İslamcı İdeolojideki Güncel Eğilimler* , 27 Ocak 2014, www.meforum.org/3732/islamic-state-iraq-ash-sham .

11. Thomas Hegghammer, “Irak Savaşı Sonrası Küresel Cihatçılık”, *Middle East Journal* 60, sayı 1 (Kış 2006): 11–32.

12. Hegghammer, “Irak Savaşı Sonrası Küresel Cihatçılık.”

13. Ebu Musab el-Zarqawi ve kendini IŞİD halifesi ilan eden Ebu Bekr el-Bağdadi, bölgedeki kurumsal ve güvenlik boşluğunu doldurmaya çalıştılar. Belki de kendi bakış açılarından daha da önemlisi, bir kimlik boşluğunu doldurmaya çalıştılar. Irak, Suriye ve ötesinde ulusal kimliğin çöküşünün doğrudan bir sonucu olarak Arap dünyasını kasıp kavuran kimlik çatışmasından başarıyla faydalandılar. Buna karşılık, Usame bin Ladin ve Ayman el-Zawahiri gibi ilk nesil cihatçılar mezhepsel kimlikle takıntılı değillerdi. Aslında, Bin Ladin ve el-Zawahiri, astları Zarqawi'den Şiilere saldırmayı bırakıp bunun yerine ABD liderliğindeki koalisyon güçlerine odaklanmasını defalarca rica ettiler. Hem Zarqawi hem de halefi Bağdadi, Sünni *asabiyeye* hitap etmenin başarılı bir strateji olduğunu kabul ettiler. Kendilerini zulüm gören Sünnilerin savunucuları olarak göstermelerinin amacı, mezhep savaşını alevlendirmek ve böyle bir kıyamet senaryosunun siyasi kazanımlarını elde etmekti. Irak'ı şimdiye kadar tamamen parçalanmaktan kurtaran şey, Iraklıların çoğunluğunun El-Kaide'nin Şii çoğunluğu Irak'taki Sünniler için varoluşsal bir tehdit olarak gösteren ikili anlatısını kabul etmemesidir. Dahası, Şii dini kurumunun kilit isimleri misilleme yapmayı reddetti. Irak'ın saygın Büyük Ayetullahı Ali el-Sistani, cemaati üzerinde ılımlı bir etki yarattı ve itidal çağrısında bulundu.

14. Asaib Ahl'in ayrıntılı profili çevrimiçi olarak mevcuttur. Bkz. Militan Örgütlerin Haritalandırılması, “Asa'ib Ahl al-Haq”, son güncelleme 1 Haziran 2021 , https://mappingmilitants.org/node/336/ .

15. Kata'ib Hezbullah örgütünün ayrıntılı profili çevrimiçi olarak mevcuttur. Bkz. Militan Örgütlerin Haritalandırılması, “Kata'ib Hezbullah”, son güncelleme 1 Haziran 2021 , https://mappingmilitants.org/node/427/ . Suriye-İran diplomatik ilişkileri hakkında daha fazla bilgi için bkz. Jubin M. Goodarzi, *Suriye ve İran: Orta Doğu'da Diplomatik İttifak ve Güç Politikası* (Londra: IB Tauris, 2009).

16 . Gerges, *IŞİD* , s. 74, 107, 179.

17. Örneğin, bkz. Angus McDowall, “Suudi Muhalif Din Adamları Suriye'de Mezhepsel Cihat Çağrısı Yapıyor”, Reuters, 5 Ekim 2015, www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-saudi-clerics-idUSKCN0RZ1IW20151005 .

18.www.cfr.org/peace-conflict-and-human-rights/sunni-shia-divide/p33176#!/?cid Bkz. “Sünni-Şii Ayrımı”, Dış İlişkiler Konseyi, erişim tarihi 24 Haziran 2017, =otr-marketing url-sunni shia infoguide .

19 . Gerges, *IŞİD* , s. 148–151.

20 . Gerges, *IŞİD* , s. 148–151.

21. Toby Dodge, *Irak: Savaştan Yeni Otoriterliğe* (Londra: Routledge, 2013), s. 75–114; Gerges, *IŞİD* , s. 50–98.

22. Dodge, *Irak: Savaştan Yeni Otoriterliğe* , s. 75–114; Gerges, *IŞİD* , s. 50–98.

23 . Gerges, *IŞİD* , s. 46-48.

24. Ashley Fantz ve Michael Pearson, “IŞİD'e Karşı Koalisyon Savaşında Kim Ne Yapıyor?”, CNN, 28 Şubat 2015, edition.cnn.com/2014/10/06/world/meast/isis-coalition-nations/.

25. Jasmine Gani, “Çekişmeli Siyaset ve Suriye Krizi: Çatışmanın Uluslararasılaşması ve Askerileştirilmesi”, *Orta Doğu'da Çekişmeli Siyaset: Arap Ayaklanmalarının Ötesinde Halk Direnişi ve Marjinalleştirilmiş Aktivizm* , ed. Fawaz A. Gerges (New York: Palgrave Macmillan, 2015).

26. Dawn Chatty, “Çağdaş Suriye'de Bedevi Kabileleri: Otorite, Yönetim ve Kontrole İlişkin Alternatif Algılar” , *Değişen Orta Doğu'da Kabileler ve Devletler* , ed. Uzi Rabi (New York: Oxford University Press, 2016), s. 4.

27. Antony Toth, “Bir Çoban Ekonomisinin Dönüşümü: Kuzey Arabistan'da Bedeviler ve Devletler, 1850–1950” (Doktora tezi, Oxford Üniversitesi, 2000). Ayrıca bkz. Dick Douwes, *Suriye'deki Osmanlılar: Adalet ve Baskının Tarihi* (Londra: IB Tauris, 2000), s. 29.

28. Örneğin, Douwes'in " *Suriye'deki Osmanlılar"* adlı eserinin 40. sayfasına bakınız.

29. Jonathan Rae, “Kabile ve Devlet: Suriye Bozkırının Yönetimi” (Doktora tezi, Oxford Üniversitesi, 1999), s. 64.

30. Bkz. Gertrude Bell, *Suriye: Çöl ve Ekilenler* (Londra: Heinemann, 1907).

31. Chatty, *Bedevi Kabileleri* , s. 2.

32. Chatty, *Bedevi Kabileleri* , s. 8.

33 . Douwes, *Suriye'de Osmanlılar* , s. 40.

34. Birinci Dünya Savaşı'ndan itibaren demografik faktörlerin rolü hakkında daha fazla bilgi için Hanna Batatu'nun *"Suriye Köylüleri, Kırsal Kesimdeki Daha Az Önemli Kişilerin Torunları ve Siyasetleri"* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1999) adlı eserinin 1. bölümüne bakınız.

35. John Glubb, *Suriye Göçebeleri, Yarı Göçebeleri, Yarı Yerleşik Kabileleri El Kitabı* (Londra: GSI Karargahı, 9. Ordu, 1942); Philip Shukry Koury, *Suriye ve Fransız Mandası: Arap Milliyetçiliğinin Siyaseti, 1920–1945* (Princeton, NJ: Princeton Üniversitesi Yayınları, 2014), s. 206; ve Patrick Seale, *Suriyeli Esad: Orta Doğu Mücadelesi* (Londra: IB Tauris, 1988), s. 20.

36. Katharina Lange, “'Bedevi' ve 'Şavaya': Fransız Mandası Döneminde ve Günümüzde Suriye'de Kabile Kimliklerinin Performanssal Oluşturulması” , *Doğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi Dergisi* 58, sayı 1-2 (Nisan 2015): 200-235.

37. Köylüler ve siyasi düzen arasındaki ilişki hakkında daha fazla bilgi için Batatu'nun *"Suriye Köylülüğü"* adlı eserinin 9. ve 10. bölümlerine bakınız.

38. Suriye'nin 1950 Anayasası Arapça olarak www.righttononviolence.org/mecf/wp-content/uploads/1950/09/1950Syria.pdf adresinde mevcuttur (erişim tarihi: 15 Temmuz 2017).

39. Ayrıca bkz. Kheder Khaddour ve Kevin Mazur, “Doğu Beklentileri: Suriye'nin Aşiret Bölgelerindeki Değişen Dinamikler”, Carnegie Endowment, 18 Şubat 2017, carnegie-mec.org/2017/02/28/eastern-expectations-changing-dynamics-in-syria-s-tribal-regions-pub-68008.

40. Chatty, *Bedevi Kabileleri* , s. 2.

41. Chatty, *Bedevi Kabileleri* , s. 19–22.

42. Batatu, *Suriye Köylülüğü* , bölüm 11; Hanna Batatu, *Mısır, Suriye ve Irak Devrimleri: Temel Nedenleri ve Sosyal Karakterleri Üzerine Bazı Gözlemler* (Washington, DC: Georgetown Üniversitesi, Çağdaş Arap Çalışmaları Merkezi, 1984), s. 9–11.

43. Chatty, *Bedevi Kabileleri* , s. 19–22.

44. Chatty, *Bedevi Kabileleri* , s. 2. Ayrıca bkz. Seale, *Suriyeli Asad* , s. 145.

45. Esad ve Baas hakkında daha fazla bilgi için *Batatu'nun "Suriye Köylülüğü"* adlı eserinin 13. bölümüne bakınız.

46. Seale, *Suriyeli Asad* , s. 441.

47. Bassam Haddad, *Suriye'deki İş Ağları* (Stanford, CA: Stanford University Press, 2012).

48. Chatty, *Bedevi Kabileleri* , s. 2.
49. Chatty, *Bedevi Kabileleri* , s. 2.
50. Chatty, *Bedevi Kabileleri* , s. 2.
51. Chatty, *Bedevi Kabileleri* , s. 2.
52. Chatty, *Bedevi Kabileleri* , s. 2.
53. Haian Dukhan, “Suriye Ayaklanmasında Kabileler ve Kabilecilik”, *Suriye Çalışmaları* 6, sayı 2 (2014): 10.
54. Dukhan, “Kabileler ve Kabilecilik”, s. 17.
55. Phi Sands, Justin Vela ve Suha Maayeh, “Suriye Devrimini Ateşleyen Adam”, *The National* , 17 Mart 2014, www.thenational.ae/world/syria/the-man-who-ignited-the-syrian-revolution .
56. Dukhan, “Kabileler ve Kabilecilik”, s. 10.
57. SNC bunu belki de devlet mekanizmalarını taklit etme ve kendilerini Batı devlet modeline göre kurulmuş, iktidara gelmeyi bekleyen bir hükümet olarak gösterme çabasıyla yapıyor. Suriye'deki savaşın 2015'ten bu yana ne kadar karmaşık hale geldiğinin bir göstergesi olarak, ABD liderliğindeki IŞİD karşıtı koalisyon, Suriye çölü ve Cezire bölgesindeki Arap kabilelerini, yeni kurulan Suriye Demokratik Güçleri'nde (SDF) Kürt Demokratik Birlik Partisi (PYD) ile güçlerini birleştirmeye teşvik etti. Bu ittifak, IŞİD'i yenmek ve başkenti Rakka'yı geri almak için gerekli olsa da, kısmen Suriye rejiminin ve Türkiye'nin Arap kabileleri ile Kürt güçleri arasında anlaşmazlık çıkarmaya yönelik girişimleri ve kabilelerin sosyal muhafazakarlığı ile Kürt grubun radikal görüşü arasındaki derin uyumsuzluk nedeniyle son derece istikrarsızdır.
58. Arka plan bilgisi için bkz. Nicholas A. Heras ve Carole A. O'Leary, “Suriye İsyanında Kabile Faktörü: Suriye'deki Silahlı Kabile Gruplarının Bir Araştırması”, *Terörizm İzleme* 11, sayı 13 (Haziran 2013), jamestown.org/program/the-tribal-factor-in-syrias-rebellion-a-survey-of-armed-tribal-groups-in-syria/.
59. Bu talepler özellikle Esad rejiminin tüm gücüyle karşı karşıya kalan Deyr ez-Zor ve Homs'taki kabilelerden geldi. Suudiler, ayaklanma başlamadan önce Suriye'deki *Aneza* kabilesiyle zaten bir himaye-müşteri ilişkisi kurmuşlardı. Kral Abdullah'ın 2010'daki Suriye ziyaretinde onlara mali destek sağlamışlardı.
60. Dukhan, “Kabileler ve Kabilecilik”, s. 17.
61. Dukhan, “Kabileler ve Kabilecilik”, s. 17.
62. Dukhan, “Kabileler ve Kabilecilik”, s. 17.
63. Rania Abouzeid, “Suriye'nin Seküler ve İslamcı İsyancıları: Suudiler ve Katarlılar Kimleri Silahlandırıyor?”, *Time* , 18 Eylül 2012, world.time.com/2012/09/18/syrias-secular-and-islamist-rebels-who-are-the-saudis-and-the-qataris-arming/.
64. Bu arada, aynı taraftaki müttefiklerin Suriye'deki çıkarlarının farklılaştığı görüldü, özellikle Suudi Arabistan ve Katar. Temmuz 2013'te Suudi Arabistan ve Katar, Suriye Ulusal Koalisyonu başkanlığı seçiminde yarıştı. Riyad, kökeni Suudi Arabistan'a dayanan bir aşiret lideri olan Ahmed el-Cerba'yı desteklerken, Katar farklı bir aşiretten aday olan Riad Hicab'ı destekledi. Dolayısıyla, Suriye'de aşiretler, diğerlerinin nüfuz kazanması için birbirleriyle rekabet etmeye devam ediyor.
65. Dukhan, “Kabileler ve Kabilecilik”, s. 19.
66. Irak kabileleri bölümlere ayrılmıştır ve en küçük birim *bayt* veya geniş ailedir. Birkaç geniş aile, *fakhd* olarak bilinen bir küme oluşturur. *Fakhd*, bir alt kabile görevi görür ve üyeleri arasındaki dayanışma çok güçlüdür. Birkaç *fakhd* , bir şeyh tarafından yönetilen bir kabile olan *'aşire'yi* oluşturur. Birkaç *'aşire*, bir *şeyh el-meşayih* veya baş şeyh tarafından yönetilen *kabile* olarak bilinen bir kabile konfederasyonu oluşturur. Kabile, kabileler arası ilişkileri kolaylaştırmak için siyasi bir düzenleme olarak kurulmuştur. Çoğu Sünni ve Şii kabile, kabile aidiyetlerini kan bağıyla tanımlar. Kürt kabileleri ise aidiyetlerini topraklarıyla tanımlar. Daha fazla bilgi için bkz. Charles Tripp, *Irak Tarihi* , 3. baskı (Cambridge: Cambridge University Press, 2007), s. 8-19.

67 . Tripp, *Irak Tarihi* , s. 8-13. Kabile isyanları hakkında bkz. P. Luizar, “La Confederation des Muntafik: Une temsil en minyatür de la soru Irakuienne,” *Monde Arabe Maghreb-Machrek* 147 (Ocak-Mart 1995): 72-92.

68. Irak ve Türkiye arasındaki gerilimler hakkında daha fazla bilgi için Toby Dodge'un *Inventing Iraq* (New York: Columbia University Press, 2003), s. 51 adlı eserine bakınız.

69. Dodge, *Irak'ı İcat Etmek* , s. 1–40.

70. Sami Zubaida, “Parçalar Ulusu Hayal Ediyor: Irak Örneği”, *Uluslararası Orta Doğu Çalışmaları Dergisi* 34 (2002): 205–215.

71. Ronen Zeidel, “Irak'taki Kabileler: Devlet Oluşumunda Önemsiz Bir Faktör”, *Değişen Orta Doğu'da Kabileler ve Devletler* , ed. Uzi Rabi (Oxford: Oxford University Press, 2016), s. 10.

72. Zeidel, *Irak'taki Kabileler* , s. 11.

73. Zeidel, *Irak'taki Kabileler* , s. 13. Ayrıca bkz. Haddad, *Irak'ta Mezhepçilik* , ss. 94–103; daha fazla arka plan bilgisi için bkz. Faleh A. Jaber, “Şeyhler ve İdeologlar: Irak'ta 1968–1998 Döneminde Ataerkil Totalitarizm Altında Kabilelerin Yıkımı ve Yeniden İnşası”, *Kabileler ve Güç: Orta Doğu'da Milliyetçilik ve Etnisite* , ed. Abdul-Jabar ve Hosham Dawod (Londra: Saqi, 2003).

74. Amatzia Baram, “Irak'ta Neo-Kabilecilik: Saddam Hüseyin'in Kabile Politikaları, 1991–96,” *Uluslararası Orta Doğu Çalışmaları Dergisi* 29, sayı 1 (Şubat 1997): 1–31.

75. Bkz. “Irak Kabileleri, Kimlikleri ve İç Güvenlikteki Rolleri”, *Irak Soruşturması* , gizliliği kaldırılmış siyasi-askeri memorandum, erişim tarihi 3 Ağustos 2017, www.iraqinquiry.org.uk/media/210995/2002-06-06-briefing-dis-politico-military-memorandum-the-iraqi-tribes-their-identity-and-role-in-internal-security.pdf .

76. Gerges, *IŞİD* , s. 104.

77. Juan R. Cole, “Eski Irak Başbakanı Nuri el-Maliki'nin (Ülkesini Mahveden) En Büyük 10 Hatası”, *Informed Comment* , 15 Ağustos 2014 , https://www.juancole.com/2014/08/mistakes-maliki-country.html ; Faleh A. Jabar, Renad Mansour ve Abir Khaddaj, *Irak Uçurumun Eşiğinde: Maliki'nin Çözülüşü* (Beyrut: Irak Stratejik Çalışmalar Enstitüsü, 2014); Faleh A. Jabar, Renad Mansour ve Abir Khaddaj, *Maliki ve Diğerleri: Kriz İçinde Kriz* (Beyrut: Irak Stratejik Çalışmalar Enstitüsü, 2012).

Bölüm 11: Arap Baharı Ezildi

1. David Sharrock, Jack Shenker ve Paul Harris, “Mısır: Halk Ülkelerinin Tarihinin Çarkını Nasıl Döndürüyor?”, *The Guardian* , 12 Şubat 2011 , https://www.theguardian.com/world/2011/feb/12/egypt-cairo-street-protests-tunisia-mubarak-obama . Bouazizi'nin yakılmasıyla ilgili hikâyede çelişkili unsurların bulunduğunu belirtmekte fayda var. Tüm efsaneleştirilmiş figürler gibi, Bouazizi de Tunus'ta ve daha geniş Arap dünyasında bir güç mücadelesinde güçlü bir sembol haline gelmiştir.

2. Yasmine Ryan, “Kuzey Afrika'dan Tehlikelerle Dolu Göç”, *New York Times* , 8 Eylül 2009 , http://www.nytimes.com/2009/09/09/world/africa/09iht-algeria.html .

3 . Harragaların yaşamını ve acısını dokunaklı bir şekilde anlatmak için Boualem Sansal'ın *Harraga* adlı romanına bakın. Boualem Sensal, *Harragas* (Londra: Bloomsbury, 2014).

4. Tunus ayaklanması hakkında daha fazla bilgi için bkz. Michael J. Willis, “Onur İçin İsyan: Tunus Devrimi ve Sivil Direniş”, *Arap Baharında Sivil Direniş: Zaferler ve Felaketler* , ed. Adam Roberts, Michael J. Willis, Rory McCarthy ve Timothy Garton Ash (Oxford: Oxford University Press, 2016).

5. Olfa Lamloum ve Bernard Ravenel, *Ben Ali'nin Tunus'u: Rejime Karşı Toplum* (Paris: Harmattan, 2002).

6. “Tunus'taki Siyasi Mahkumlar Hakkında Bilgiler”, İnsan Hakları İzleme Örgütü, Nisan 2005 , https://www.hrw.org/reports/2005/tunisia0405/3.htm .

7. ME McMillan, *Babalar ve Oğullar: Orta Doğu'da Siyasi Hanedanlığın Yükselişi ve Düşüşü* (New York: Palgrave Macmillan, 2013), s. 3; ve Jean-Pierre Filiu, *Arap Devrimi: Demokratik Ayaklanmadan On Ders* (Londra: C. Hurst, 2011), s. 15.

8. Amy Alsen Kallander, "Tunus'un Ben Ali Sonrası Karşılaştığı Zorluk", *Orta Doğu Araştırma ve Bilgi Projesi* 281 (Kış 2016) , http://www.merip.org/mero/mero012611 .

9. Farklı ülkelerden protestocuların çeşitli anlatımları için Asaad al-Saleh'in " *Arap Baharının Sesleri: Arap Devrimlerinden Kişisel Hikayeler"* (New York: Columbia University Press, 2015) adlı eserine bakınız.

10. Halid Said'in geçmişi ve ölümü hakkında daha fazla bilgi için Juan R. Cole'un *"Yeni Araplar: Milenyum Kuşağı Orta Doğu'yu Nasıl Değiştiriyor"* (New York: Simon and Schuster 2014), s. 385 adlı eserine bakınız.

11. Cole, *Yeni Araplar* , s. 387.

12. Peter Hessler, "Mısır'ın Başarısız Devrimi", *New Yorker* , 2 Ocak 2017 , http://www.newyorker.com/magazine/2017/01/02/egypts-failed-revolution . Ayrıca bkz. M. Cherif Bassiouni, *Mısır Devrimi ve Sonrasının Kronikleri: 2011–2016* (Cambridge: Cambridge University Press, 2017).

13. Joe Sterling, "Daraa: Suriye Alevini Yakıp Kıvılcım", CNN, 1 Mart 2012 , http://edition.cnn.com/2012/03/01/world/meast/syria-crisis-beginnings/index.html .

14. Garence Le Caisne, "Öldürmek İçin İşkence Yapıyorlardı: Suriye'nin Ölüm Makinesinin İç Yüzü", *The Guardian*, 1 Ekim 2015 , https://www.theguardian.com/world/2015/oct/01/they-were-torturing-to-kill-inside-syrias-death-machine-caesar .

15. Çatışmanın militarizasyonu ve uluslararasılaşması hakkında daha fazla bilgi için bkz. Jasmine Gani, "Çekişmeli Siyaset ve Suriye Krizi: Çatışmanın Uluslararasılaşması ve Militarizasyonu", *Orta Doğu'da Çekişmeli Siyaset: Arap Ayaklanmalarının Ötesinde Halk Direnişi ve Marjinalleştirilmiş Aktivizm* , ed. Fawaz A. Gerges (New York: Palgrave Macmillan, 2015).

16. Libya ayaklanması hakkında daha fazla bilgi için bkz. Christopher S. Chivvis, *Toppling Qaddafi: Libya and the Limits of Liberal Intervention* (Cambridge: Cambridge University Press, 2013); ve Jason Pack, *The 2011 Libyan Uprisings and the Struggle for the Post-Qadhafi Future* (London: Palgrave Macmillan, 2013).

17. Peter Beaumont ve Chris Stephen, "Kaddafi'nin Merhamet Dilenirken Söylediği Son Sözler: 'Size Ne Yaptım?'" , *The Guardian* , 23 Ekim 2011 , https://www.theguardian.com/world/2011/oct/23/gaddafi-last-words-begged-mercy .

18. İbrahim Fraihat, *Tamamlanmamış Devrimler, Arap Baharı Sonrası Yemen, Libya ve Tunus* (New Haven, CT: Yale University Press, 2016), s. 42–45; Thomas Juneau, "Yemen ve Arap Baharı", *Arap Baharının Ötesinde: Orta Doğu'da Gelişen Hüküm Pazarlığı* , ed. Mehran Kamrava (Oxford: Oxford University Press, 2014), s. 381.

19. Kamrava, *Arap Baharının Ötesinde* , s. 395.

20. Örneğin, Evan Hill ve Laura Kasinof'un "AQAP'a Karşı Mücadelede Çifte Oyun Oynamak" başlıklı makalesine bakınız, *Foreign Policy* , 21 Ocak 2015 , http://foreignpolicy.com/2015/01/21/playing-a-double-game-in-the-fight-against-aqap-yemen-saleh-al-qaeda/ . Ayrıca Fawaz A. Gerges'in " *El-Kaide'nin Yükselişi ve Düşüşü"* (Oxford: Oxford University Press, 2011), s. 146'ya da bakınız.

21. Bkz. Hugh Naylor, "Yemen'in Siyasi Kaosunda Kilit Bir Oyuncu mu? 2012'de Devrilen Güçlü Adam", *Washington Post* , 11 Şubat 2015 , https://www.washingtonpost.com/world/middle_east/a-key-player-in-yemens-political-chaos-a-strongman-ousted-in-2012/2015/02/10/15ff6a9c-b124-11e4-bf39-5560f3918d4b_story.html?utm_term=.897844b9b8ae ; ayrıca bkz . Fawaz A. Gerges, ed., *Yeni*

Orta Doğu: Arap Dünyasında Protesto ve Devrim (New York: Cambridge University Press, 2014), s. 288.

22. Gerges, *Yeni Orta Doğu* , s. 288.

23. Noel Brehony, *Yemen Bölünmüş: Güney Arabistan'da Başarısız Bir Devletin Öyküsü* (Londra: IB Tauris, 2011), s. 181–191.

24. Bruce Riedel, "Amerika'nın Yemen ile Sorunlu İlişkisinin Kısa Tarihi", Brookings, 22 Ekim 2018 , https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2018/10/22/a-brief-history-of-americas-troubled-relationship-with-yemen/ .

25. Arap ayaklanması hakkında daha fazla bilgi için bkz. Gerges, *Yeni Orta Doğu* , s. 289–308. Güneydeki ayaklanmaya ilişkin daha ayrıntılı bir bakış açısı için bkz. Frances S. Hasso ve Zakia Salime, eds., *İzin Olmadan Özgürlük: Arap Devrimlerinde Bedenler, Mekân* (Durham, NC: Duke University Press, 2016), s. 80–104.

26. Husilerin siyasi iddiaları hakkında daha fazla bilgi için İbrahim Fraihat, *Tamamlanmamış Devrimler* , s. 45-49'a bakınız.

27. Gerges, *Yeni Orta Doğu* , s. 293.

28. Daniel Byman, "Artık Yarım Çözümler Yok: Suriye'nin Beşar Esad'ını Devirip Yerine Bir Yandaşını Getiren Uzlaşma Çözümü Artık Tamamen Masadan Kalktı. Washington'ın Muhalefeti Destekleme Zamanı Geldi," *Foreign Policy* , 14 Haziran 2012, https://foreignpolicy.com/2012/06/14/no-more-half-measures/ . Ayrıca bkz. Michele Kelemen, "Suriye İçin 'Yemen Seçeneğini' Değerlendirmek," NPR, 30 Mayıs 2012 , https://www.npr.org/2012/05/30/154002166/weighing-the-yemen-option-for-syria ; "Katliamdan Sonra, 'Yemen Seçeneği' Çok Geç Kalmış Olabilir," *The National*, 28 Mayıs 2012 , https://www.thenational.ae/after-massacre-yemen-option-may-be-too-late-1.403536?videoId=5771275459001 ;
Rami G. Khouri, "Kofi Annan'ın Suriye Stratejisinin Mantığı," Daily Star , 2 Haziran 2012 , http://www.dailystar.com.lb/Opinion/Columnist/2012/Jun-02/175462-the-logic-of-kofi-annans-syria-strategy.ashx#axzz1xD4YeXN2 .

29. "Savaş İçindeki Savaş: Güney Ayrılıkçıları Yemen'i Parçalıyor", *The Economist* , 15 Ağustos 2019.

30. Shuaib Almosawa, Ben Hubbard ve Troy Griggs, "'Yavaş Bir Ölüm': Dünyanın En Kötü İnsani Krizi", *New York Times* , 23 Ağustos 2017.

31. Almosawa, Hubbard ve Griggs, "Yavaş Bir Ölüm."

32. Almosawa, Hubbard ve Griggs, "Yavaş Bir Ölüm."

33. Almosawa, Hubbard ve Griggs, "Yavaş Bir Ölüm."

34. "Asim Sheikh Tarihçiler: Arap Baharı, İsrail'e Hizmet Etmek İçin ABD'nin Bir Komplosu", 12 Mayıs 2014 [Arapça] , http://alwafd.org/ ; Leo Messi, "Nabil al-Awadi, Suriye'ye Karşı Uluslararası Komplo", YouTube, 21 Ağustos 2011, www.youtube.com/watch?v=um6eCDFpHlM ;
Tariq Ramadan, İslam ve Arap Uyanışı (New York: Oxford University Press, 2012), s. 6–22.

35. Asef Bayat, *Devrimciler Olmadan Devrim: Arap Baharını Anlamak* (Stanford, CA: Stanford University Press, 2017).

36 . Örneğin bkz. Maria Cristina Paciello, "Arap Baharı: Sosyo-Ekonomik Zorluklar ve Fırsatlar", çev. Andrea Dess (Roma: Istituto Affari Internazionali, Aralık 2011), http: / /www.iai.it/sites/default/files/iai1115e.pdf .

37 . Andrea Dess'in "Ortadoğu'yu Yeniden Düzenlemek mi?" adlı eserinde Shibley Telhami'ye bakın. (Roma: Istituto Affari Internazionali, 31 Temmuz 2016), s. 5, http : //www.iai.it/en/pubblicazioni/re-ordering-middle-east .

1. ME McMillan, *Birinci Dünya Savaşı'ndan Arap Baharı'na: Orta Doğu'da Gerçekte Neler Oluyor?* (New York: Palgrave Macmillan, 2016), s. 224.

2. "İsrail'in Gazze'ye Karşı Savaşı Hakkında Arap Kamuoyu Görüşleri", Doha Enstitüsü, Arap Araştırma ve Politika Çalışmaları Merkezi, 10 Ocak 2024 , https://www.dohainstitute.org/en/News/Pages/arab-public-opinion-about-the-israeli-war-on-gaza.aspx# .

3. Fawaz A. Gerges, *Obama ve Orta Doğu: Amerika'nın Anının Sonu mu?* (New York: Palgrave Macmillan, 2012). Ayrıca bkz. Jeffrey Goldberg, "Obama Doktrini", *The Atlantic* , Nisan 2016 , https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2016/04/the-obama-doctrine/471525 .

4. Bkz. "Barack Obama Suriye Hakkında Amerika'nın Dünyanın Polisi Olmadığını Söylüyor", *The Australian* , 11 Eylül 2013, http: / /www.theaustralian.com.au/in-depth/middle-east-in-turmoil/america-is-not-the-worlds-policeman-says-barack-obama-on-syria/news-story/3fc9f1b0300f3e27638985f8fa74d5ee .

5. Konuşmada "güvensizlik" kelimesi dört kez tekrarlandı.

6. Goldberg, "Obama Doktrini."

7. Goldberg, "Obama Doktrini."

8. Bkz. Gerges, *Obama ve Orta Doğu* .

9. Shibley Telhami, "Amerikanın Orta Doğu ve İsrail'e Yönelik Tutumları: Bir Kamuoyu Anketi", Brookings Orta Doğu Politikaları Merkezi, Kasım 2015 , https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/07/2015-Poll-Key-Findings-Final-1.pdf . Ayrıca bkz. Andrea Dess'in "Orta Doğu'yu Yeniden Düzenlemek mi? Değişim Halindeki Halklar, Sınırlar ve Devletler" (Roma: Istituto Affari Internazionali, 31 Temmuz 2016), ss. 4-7 , http://www.iai.it/en/pubblicazioni/re-ordering-middle-east .

10. Alan Yuhas, "Donald Trump'ın Kongreye Yaptığı İlk Başkanlık Konuşmasının Doğruluğunu Kontrol Etme", *The Guardian* , 1 Mart 2017 , https://www.theguardian.com/us-news/2017/mar/01/donald-trump-congress-address-fact-check .

11. David E. Sanger ve Maggie Haberman, "Donald Trump, NATO Müttefiklerini Saldırılara Karşı Savunmak İçin Şartlar Koyuyor" , *New York Times* , 20 Temmuz 2016 , https://www.nytimes.com/2016/07/21/us/politics/donald-trump-issues.html?_r=0 .

12. "Trump, 'Büyük Ölçüde Tükenmiş' ABD Ordusunu Yeniden İnşa Edeceğini Söyledi," *Business Standard* , 16 Aralık 2016 , http://www.business-standard.com/article/pti-stories/trump-says-would-rebuild-badly-depleted-us-military-116121601381_1.html .

13. "Trump'ın Putin'in 'bir katil' olduğu söylenmesine verdiği yanıt: ABD 'o kadar masum değil'", *Fortune* , 6 Şubat 2017 , http://fortune.com/2017/02/05/trump-putin-us-not-so-innocent/ .

14. "Trump'ın Putin'in 'bir katil' olduğu söylendiğinde verdiği yanıt."

15. Hal Brands, "Ortaya Çıkan Biden Doktrini: Demokrasi, Otokrasi ve Zamanımızın Belirleyici Çatışması", *Foreign Affairs* , 29 Haziran 2021; Steven Lee Myers, "Otokrasiler İttifakı mı? Çin Yeni Bir Dünya Düzenine Öncülük Etmek İstiyor", *New York Times* , 29 Mart 2021.

16. Sheldon Kirshner, "Netanyahu Hala Suudi Arabistan ile Normalleşme İçin Çabalıyor", *Times of Israel* , 21 Nisan 2023.

17. Simon Tisdall, "Zehirli Netanyahu, Biden'ı Siyasi Hayatta Kalma Mücadelesinde Aşağı Çekebilir," *The Guardian* , 10 Ekim 2023 , https://www.theguardian.com/world/commentisfree/2023/oct/21/toxic-netanyahu-could-drag-biden-down-in-his-fight-for-political-survival .

18. "Sağlık Bakanlığı, 7 Ekim'den Bu Yana Gazze'de 32.490 Filistinlinin Öldürüldüğünü Açıkladı," Reuters, 27 Mart 2024 , https://www.reuters.com/world/middle-east/32490-palestinians-killed-gaza-since-oct-7-health-ministry-says-2024-03-27/ .

19. Tisdall, "Zehirli Netanyahu, Biden'ı Aşağı Çekebilir."

20. Goldberg, “Obama Doktrini.”

21. Giulia Paravicini, “Angela Merkel: Avrupa 'Kaderini' Kendi Ellerine Almalı,” *Politico* , 28 Mayıs 2017 , https://www.politico.eu/article/angela-merkel-europe-cdu-must-take-its-fate-into-its-own-hands-elections-2017/ .

22. “Başkan Macron Avrupa İçin Yeni Bir Girişim Hakkında Konuşma Yaptı,” Élysée , 26 Eylül 2017 , https://www.elysee.fr/en/emmanuel-macron/2017/09/26/president-macron-gives-speech-on-new-initiative-for-europe .

23. Heidi Maurer, Richard G. Whitman ve Nicholas Wright, “AB ve Ukrayna İşgali: Harekete Geçmek İçin Kolektif Bir Sorumluluk mu?”, *International Affairs* 99, no. 1 (2023): 219–238 , https://doi.org/10.1093/ia/iiac262 .

24. Juuko Alozious, “NATO'nun Yüzde İki Yönergesi: Askeri Harcama Talebi Perspektifi”, *Savunma ve Barış Ekonomileri* 33, no. 4 (2022): 475–488, https: / /doi.org/10.1080/10242694.2021.1940649 .

25. “Yeni ve İddialı Bir Avrupa Komşuluk Politikası”, Avrupa Komisyonu, 25 Mayıs 2011 , https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_11_643 ; “Avrupa Parlamentosu, Konsey, Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi ve Bölgeler Komitesine Ortak Bildirim: Avrupa Komşuluk Politikasının Gözden Geçirilmesi”, Avrupa Komisyonu, 18 Kasım 2015 , http://eeas.europa.eu/archives/docs/enp/documents/2015/151118_joint-communication_review-of-the-enp_en.pdf
.

26. Örneğin, Daniela Huber ve Maria Cristina Paciello, “Akdeniz'de AB Politikasını Daha Kapsayıcı, Duyarlı ve Esnek Politikalara Doğru Yeniden Düzenlemek”, IAI Çalışma Belgesi 35 (Eylül 2015) , http://www.iai.it/sites/default/files/iaiwp1535.pdf ; Richard Youngs, “Avrupa'nın Arap Demokrasisine Kusurlu Yaklaşımı”, Avrupa Reform Merkezi Makaleleri, Ekim 2006 , http://cer-live.thomas-ppaterson.co.uk/sites/default/files/publications/attachments/pdf/2011/essay_youngs_arab_democracy-1423.pdf ; Richard Youngs, “Orta Doğu'da Tam Bir Döngü”, Judy Dempsey'nin Stratejik Avrupa'sı—Carnegie Europe, 16 Ekim 2014, http: / /carnegieeurope.eu/strategiceurope/56940 .

27. Avrupa Komşuluk Politikası, Tunus'taki ayaklanmanın ardından 2015 yılında revize edildi ve o zamandan beri AB, belgelerinde bu Kuzey Afrika ülkesine öncelik vermeye çalışıyor.

28. Tobias Schumacher, “AB ve Arap Baharı: Seyircilik ve Eylemcilik Arasında”, *Insight Turkey* 13, sayı 3 (Yaz 2011): 115 , https://www.insightturkey.com/news/the-eu-and-the-arab-spring-between-spectatorship-and-actorness .

29. Schumacher, “AB ve Arap Baharı.”

30. Schumacher, “AB ve Arap Baharı.”

31. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, 17 Mart 2011 tarihinde kabul edilen 1973 sayılı Karar , http://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_2011_03/20110927_110311-UNSCR-1973.pdf .

32. Frank Gardner, “Suriye'nin Tartus Limanı Rusya İçin Ne Kadar Hayati?”, BBC, 27 Haziran 2012, http://www.bbc.co.uk/news/world-middleeast-18616191 . Ayrıca bkz. “Rusya'nın Suriye'deki Çıkarlarına İlişkin Yeni Rapor, Bölüm 2: Rus Silah Satışları”, *Russian Military Reform* , 29 Haziran 2012 , http://russiamil.wordpress.com/2012/06/29/new-report-on-russian-interests-in-syria-part-2-russian-arms-sales/ ; Ekaterina Stepanova, “Rusya ve Orta Doğu'daki Çatışmalar: Bölgeselleşme ve Batı İçin Sonuçları”, *The International Spectator* 53, sayı 4 (10 Ekim 2018): 35–57.

33. A. Dess ve E. Greco, “Libya'da İstikrar Arayışı: İç Engeller ve Dış Zorluklar Arasında AGİT'in Rolü” (Roma: Istituto Affari Internazionali, 2018) , http://www.iai.it/sites/default/files/iairs_1.pdf .

34. Rusya Federasyonu Başkanı Vladimir Putin tarafından 30 Kasım 2016'da onaylanan "Rusya Federasyonu Dış Politika Kavramı" , https://www.rusemb.org.uk/rp_insight/ .

35. Benjamin Haddad ve Hannah Thoburn, "Putin Suriye'yi Hedef Alıyor ve Avrupa'ya Vuruyor", *Foreign Policy* , 2 Ekim 2015.

36. "Rusya Federasyonu'nun Dış Politika Anlayışı."

37. Jeff Mason ve Steve Holland, "ABD, Rusya'nın Ukrayna'ya Saldırmak İçin Yüzlerce İran İnsansız Hava Aracı Aldığını Söyledi," Reuters, 10 Haziran 2023 , https://www.reuters.com/world/europe/russia-has-received-hundreds-iranian-drones-attack-ukraine-white-house-2023-06-09/ .

38. Mansur Mirovalev, "Türk Tarafsızlığı: Erdoğan Savaş Ortasında Rusya ve Ukrayna ile İlişkilerini Nasıl Yönetiyor?", *Al Jazeera* , 28 Eylül 2023 , https://www.aljazeera.com/news/2023/9/28/turkish-neutrality-how-erdogan-manages-ties-with-russia-ukraine-amid-war .

39. "Çin-BAE İkili Ticareti 2022'nin İlk 8 Ayında %28 Artarak 64 Milyar Doları Aştı", Emirates Haber Ajansı WAM, 11 Kasım 2022.

40. Mohammad Eslami ve Maria Papageorgiou, "Çin'in Orta Doğu'daki Artan Rolü: Bölgesel ve Uluslararası Dinamikler İçin Etkileri", *Georgetown Uluslararası İlişkiler Dergisi* , 2 Haziran 2023 , https://gjia.georgetown.edu/2023/06/02/chinas-increasing-role-in-the-middle-east-implications-for-regional-and-international-dynamics/ .

41 . R. Alaaldin, A. Baabood, S. Colombo, A. Dess, M. Kerrou, J. Mouawad, V. Ntousas, ve diğerleri, *AB, Resilience ve MENA Bölgesi* (Roma: Avrupa Progresif Araştırmalar Vakfı ve Istituto Affari Internazionali, 2017), s. 109–126, https: / /feps-europe.eu/wp-content/uploads/2018/03/The-EU-Resilience-and-the-MENA-Region.pdf .

42. Stefanie Glinski, "Türklerin Nakit Parası ve Sabrı Tükeniyor," *Foreign Policy* , 7 Eylül 2023 , https://foreignpolicy.com/2023/09/07/turkey-economy-inflation-erdogan-lira-interest-rate-tourism/ .

43. Brad W. Setser, "Türkiye'nin Artan Bilanço Riskleri", Dış İlişkiler Konseyi, 6 Haziran 2023 , https://www.cfr.org/blog/turkeys-increasing-balance-sheet-risks .

44. Seth Anziska, *Filistin'i Engellemek: Camp David'den Oslo'ya Siyasi Bir Tarih* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2018). Ayrıca bkz. Seth Anziska, "Ne İki Devlet Ne de Bir: Trump Çağında Filistin Sorunu", *Filistin Çalışmaları Dergisi* 46, no. 3 (2017): 57–74.

45. "Netanyahu'nun İsrail'in Arap Dünyasıyla İlişkisi Üzerine Açıklamaları", Fox News, 19 Mayıs 2018 , https://www.foxnews.com/transcript/netanyahu-on-israels-relationship-with-the-arab-world .

46. Louis Casiano, "İsrail Başbakanı Netanyahu, Bret Baier'e Suudi Arabistan ile 'Her Geçen Gün Barışa Daha da Yaklaşıyoruz' Dedi," Fox News, 22 Eylül 2023 , https://www.foxnews.com/world/israeli-pm-netanyahu-tell-bret-baier-getting-closer-peace-every-day-passes-saudi-arabia .

47. Orijinal metin: "Hegel bir yerde büyük tarihi olayların ve şahsiyetlerin iki kez tekrarlandığını söyler. Şunu eklemeyi unutmuş: "Bir kez trajedi olarak, bir kez de fars olarak." Karl Marx'ın "Louis Bonaparte'ın 18. Brumaire'i" (1852) adlı eserinden.

48. Silah anlaşmaları, ekonomik bağlar ve bölgedeki bazı siyasi arabuluculuk girişimleri bir yana, Rusya'nın Orta Doğu'daki gerçek etkisi aslında Suriye ile sınırlıdır (ve belki de sadece Suriye içinde, esas olarak askeri üsse yakın kuzeybatı bölgeleri ve Şam'ın eteklerinde).

49. Barry Buzan ve George Lawson, *Küresel Dönüşüm: Tarih, Modernite ve Uluslararası İlişkilerin Oluşumu* (Cambridge: Cambridge University Press, 2015), s. 274.

50. Buzan ve Lawson, *Küresel Dönüşüm* , s. 276.

51. Buzan ve Lawson, *Küresel Dönüşüm* , s. 276.

52. Buzan ve Lawson, *Küresel Dönüşüm* , s. 276.

53. Buzan ve Lawson, *Küresel Dönüşüm* , s. 275.

54. Buzan ve Lawson, *Küresel Dönüşüm* , s. 277.

55. Hem bölgede hem de küresel düzeyde devlet kapasitesinin azalmasından bahsetmekte fayda var: Burada büyük ölçüde devlet merkezli bir yaklaşım söz konusu; oysa bölgede yaşanan çatışmacı çok kutupluluğun bir kısmı, iyi ve kötü alanlardaki devlet dışı veya yarı devlet aktörlerinin eylemlerinden de kaynaklanıyor. COVID-19 pandemisi insanlığı harap ederken, devlet kapasitesi önemli bir politika önceliği olarak ortaya çıktı. Devlet, bu pandeminin ağırlığı altında ezilen panik halindeki vatandaşların ilk ve son savunma hattı olarak görüldü.

Çözüm

1. Bu, bölgenin diğer bölgelerle aynı yolu izleyeceği veya benzer sonuçlar üreteceği anlamına gelmez.

2. "Başkanın Orta Doğu ve Kuzey Afrika Hakkındaki Açıklamaları", Beyaz Saray, 19 Mayıs 2011 , https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2011/05/19/remarks-president-middle-east-and-north-africa .

3. Örneğin, İtalya'nın bölgeye silah ihracatı son yirmi yılda %250 oranında artmıştır; Almanya silah ihracatını %500 oranında artırmış, Fransa da aynı oranda artırmıştır - çoğunlukla Arap Körfezi ülkelerine. Bkz. A. Sanford ve M. Jamet, "ABD ve Avrupa'nın Orta Doğu'ya Silah Satışları Yaygın Çatışma Ortamında Artıyor", EuroNews, 12 Mart 2018 , https://www.euronews.com/2018/03/12/us-and-european-arms-sales-to-middle-east-soar-amid-widespread-conflict . Ayrıca bkz. A. Fleurant, A. Kuimova, N. Tian ve TS Wezeman, "Uluslararası Silah Transferlerindeki Eğilimler, 2017", SIPRI, Mart 2018 , https://www.sipri.org/sites/default/files/2018-03/fssipri_at2017_0.pdf .

4. Bu konuda daha fazla bilgi için, Afrika'ya yönelik AB fonlarını toplayan ve kalkınma yardımı yerine giderek daha çok sınır kontrolü ve güvenlik sektörü eğitimine harcanan AB Afrika Güven Fonu'na bakınız. Nitekim, fonların büyük bir kısmı AB Kalkınma Fonu'ndan alınmış ve şimdi göç kontrolü için kullanılmaktadır; bu durum Avrupa'da ve AB Parlamentosu'nda birçok kişi tarafından şiddetle eleştirilmiştir. Örneğin, Luca Barana'nın "AB Afrika Güven Fonu ve Güvenlikleştirilmiş Göç Politikasının Tehlikeleri" başlıklı makalesine bakınız, Istituto Affari Internationali, 20 Aralık 2017 , http://www.iai.it/it/pubblicazioni/eu-trust-fund-africa-and-perils-securitized-migration-policy . Ayrıca bkz. "Ortak Afrika-AB Stratejisi" (Avrupa Birliği Dış Politikalar Genel Müdürlüğü, 2017), http: / /www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2017/603849/EXPO_STU(2017)603849_EN.pdf .

5. Libya örneği için bkz. Florence Gaub, "Libya: Güvenlik Mücadelesi", EUISS Özeti, Haziran 2013, https://www.ciaonet.org/attachments/23879/uploads ; Andrea Dess, "Orta Doğu'yu Yeniden Düzenlemek mi?" (Roma: Istituto Affari Internazionali, 31 Temmuz 2016), s. 13–14 , http://www.iai.it/en/pubblicazioni/re-ordering-middle-east ; Andrea Dess, "Yönetilmeyen Alanlara Çok Taraflı Bir Yaklaşım: Libya ve Ötesi", IAI Documenti 15, no. 10 (Haziran 2015) , http://www.iai.it/en/node/4262 .

6. Şu monograflara bakınız: Lorenzo Kamel, ed., *Otoritenin Kırılganlığı: Değişen Orta Doğu'da Sınırlar, Devlet Dışı Aktörler ve Güç Boşlukları* (Roma: Edizioni Nuova Cultura, 2017) , http://www.iai.it/en/pubblicazioni/frailty-authority , özellikle 1. bölüm; ve Pierre Cammack, Michelle Dunne, Amr Hamzawy, Marc Lynch, Marwan Muasher, Yezid Sayigh ve Maha Yahya, Arap Kırılmaları: Vatandaşlar, Devletler ve Sosyal Sözleşmeler (Washington, DC: Carnegie Endowment for International Peace, 2017) , https://carnegieendowment.org/files/Arab_World_Horizons_Final.pdf , özellikle 1. ve 2. bölümler.

7. Bkz. Daniela Huber ve Lorenzo Kamel, *Arap Baharı ve Çevre Bölgeler: Merkezsizleştirici Bir Araştırma Gündemi* (New York: Routledge, 2016).

8. Andrea Dess, “Kriz ve Çöküş: AB Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da Direnci Nasıl Geliştirebilir?”, Istituto Affari Internazionali (IAI), Çalışma Belgesi 17/37, Aralık 2017, s. 15–18 , https://www.iai.it/en/pubblicazioni/crisis-and-breakdown-how-can-eu-foster-resilience-middle-east-and-north-africa .

9. Florence Gaub, ed., “YA ŞÖYLE OLURSA…? 2024 İçin 14 Gelecek Senaryosu”, Chaillot Paper 157 (Paris: Avrupa Birliği Güvenlik Çalışmaları Enstitüsü, Ocak 2020).

10 . Bkz. Dess, “Kriz ve Çöküş”; R. Alaaldin, A. Baabood, S. Colombo, A. Dess, M. Kerrou, J. Mouawad, V. Ntousas, ve diğerleri, *The EU, Resilience and the MENA Region* (Roma: Foundation for European Progressive Studies ve Istituto Affari Internazionali, 2017), https: / /feps-europe.eu/wp-content/uploads/2018/03/The-EU-Resilience-and-the-MENA-Region.pdf .

11. Asef Bayat, *Devrimciler Olmadan Devrim: Arap Baharını Anlamak* (Stanford, CA: Stanford University Press, 2017).

12. Bkz. Marc Lynch, *Yeni Arap Savaşları: Orta Doğu'da Ayaklanmalar ve Anarşi* (New York: Public Affairs, 2016).

13. Bkz. Nikki R. Keddie, *Modern İran: Devrimin Kökleri ve Sonuçları* , güncellenmiş baskı (New Haven, CT: Yale University Press, 2006); ve Ervand Abrahamian, *Modern İran Tarihi* (Cambridge: Cambridge University Press, 2008).

DİZİN

Abadi, Haider al-, 302
II. Abdülhamid (Osmanlı padişahı), 192
Abed, Muhammed Ali Bey el-, 62
İbrahim Anlaşmaları, 272–274 , 285
Abu Dabi, 173
Afganistan, 128 , 132 , 138 , 167 , 272 , 287 , 296
Aflaq, Michel, 64 , 81 , 83
Halkın temsili: Amerikalılar ve, 128 ; asimetrik karşılaşmalar ve, 23 ; otoriterlik ve, 15–17 , 146 , 165 , 293 ; sömürgeci güçler ve, 33 , 36 , 42 , 45 , 48 , 57 ; böl ve yönet taktikleri, 243 ; emperyal hırslar ve, 10 ; gücü, 5 , 20 , 29 , 244 ; protestocular ve, 255 ; devrimci hükümetler ve, 90 , 106
tarım sektörü sorunları, 175
Ajami, Fouad, 22
Cezayir: Afrika bağımsızlık hareketi, 105 ; Arap Baharı ikinci dalgası, 17 , 259 ; silahlı çatışmalar, 165–166 ; kansız askeri darbe, 205 ; iç savaş, 209 ; aile içi şiddet suçları, 179 ; Mısır ve Nasır, 205 ; yabancı doğrudan yatırım, 173 ; İslam ve İslamcılar, 206–210 ; İslam Kurtuluş Cephesi (FIS), 209–210 ; dilsel Araplaştırma, 205–206 ; evlilik izni, 178 ; Müslüman Kardeşler ve, 206 ; Ulusal Kurtuluş Cephesi (FLN), 204–206 , 208–210 , 339n44 ; doğal gaz kaynakları, 69 ; sömürge sonrası ve siyasi İslam, 204 ; kendini yakma eylemleri, 146 ; Televizyon ve radyo vaizleri, 208 ; Bağımsızlık Savaşı (1954–1962), 166 , 204 , 208 , 210
Cezayir İslam Silahlı Hareketi (AIAM), 208
Ali, Muhammed, 190
Ali, Raşid, 56 , 58
Allenby, Edmund, 38–39
El-Kaide: başarısızlığı, 257 ; Irak ve, 341n13 ; IŞİD ve, 228 ; cihatçı hareket, 211–212 ; devlet dışı aktör olarak, 139 , 222–224 ; pan-İslamcılık ve, 129 , 204 , 209–210 , 259 ; mezhepçiliği, 213 ; 11 Eylül ve, 137–138 ; devlet sistemi ve sınırları, 4 , 214 , 217 ; Sünni militanlar, 226–227 ; dönüşümü, 225 ; aşiret liderleri ve, 241 ; Amerika Birleşik Devletleri ve, 270 ; savaşa karşı, 248–249 ; Yemen'de, 216 , 250 , 254
Irak El-Kaidesi (AQI), 225–227 , 239–240 , 341n13
Amer, Abdel Hakim, 99
Beyrut Amerikan Üniversitesi (AUB), 132
Kahire Amerikan Üniversitesi (AUC), 132
Amis de l'Orient (Doğu Dostları), 310n25
Ammar, Rashid, 144
Arap İnsan Hakları Sözleşmesi, 184
Arap Soğuk Savaşı, 103–104 , 126 , 128
Arap tarihi, 22–23

Arap İnsan Kalkınma Raporu (UNDP), 178 , 180–182
Arapçılık. *Bkz.* Pan-Arap milliyetçiliği
Arap Birliği, 103
Arap Orta Doğu, 46 , 48 , 50 , 62 , 163 , 241
Arap milliyetçiliği: otoriterlik ve, 293 ; Baas Partisi ve, 81 ; İngiliz muhalefeti, 315n1 ; sömürgeciliğe yanıt, 70 ; Komünizm ve, 130 ; düşüşü ve başarısızlığı, 22 , 92–93 , 105–106 , 109–111 , 218 ; tanımı, 71 ; etnik azınlıklar ve, 73 ; Alman milliyetçiliği ve, 313n13 ; entelektüeller ve gazeteciler ve, 73 ; Kürtler ve, 61 ; Nasır ve, 82 , 100 , 127 ; 1960'lardaki kökenleri ve yükselişi, 60 , 72 , 90 ; radikal gücü, 64 ; mezhepçilik ve, 295 ; Amerika Birleşik Devletleri ve, 128–129 , 135 ; Otokratlar tarafından kullanım, 113. *Ayrıca bkz.* Pan-Arap milliyetçiliği
Arap İsyanı (1916–1918), 39–40 , 56 , 58
Arap Baharı ayaklanması (2010–2012): Arap karşı devrimci güçleri ve, 16 ; Beşar Esad ve, 11 ; otoriterlik ve, 217 , 244–246 , 256 , 260 ; başlangıcı, 141 , 145–146 ; suçlama ve anlayış, 256–257 ; vatandaşlık ve, 4 ; elit siyaseti ve, 2 ; dışlayıcı gruplar ve yıkım, 304 ; yabancı güçler ve, 10 , 17 , 256 , 287 ; Nasır ve, 146–147 ; sıradan insanlar ve, 15–17 , 256–257 , 289 ; pan-Arap milliyetçiliği, 260 ; mezhep sonrası nesil, 294 , 298 ; kendini yakma (harraga), 144–146 , 188 , 244 , 247 ; alt ulusal kimlikler ve, 218. *Ayrıca bkz.* Mısır, Mübarek dönemi ; Libya ; Suriye ; Tunus ; Yemen
Arap Baharı ayaklanması (2018–2019): otoriterlikten çoğulculuğa, 303 ; yerel aktörlük ve, 299 ; mezhep sonrası nesil, 294 ; ikinci dalga, 17 , 19 , 146 , 259
Arap devlet yapısı, 8 , 16 , 47 , 66
Arap Zirvesi, Hartum (1967), 108
Arafat, Yasir, 221 , 318n32
Arif Abdel Salam, 84
silahlı çatışmalar, 165–167
Asquith, Herbert Henry (HH), 30
Esad, Beşar el-: Aleviler ve, 234 ; Arap Baharı ve, 11 ; otoriter rejimi, 113 ; Bedeviler ve, 233–234 ; vahşeti, 229 , 257 ; küresel güçler ve, 16 ; Hizbullah ve, 224 ; Kürtler ve, 61 ; ordusu, 144 ; halkı yoksullaştırdı, 294 ; mezhepçiliği, 229 ; kabileler ve, 234–235 , 343n59
Esad, Hafız el-: Aleviler ve, 233 ; Baas Partisi ve, 311n29 ; Bedeviler ve, 233 ; böl ve yönet taktikleri, 214 ; İsrailliler ve, 100 ; isyanlar, 169 ; mezhepçilik, 215 ; Suriye Lejyonu ve, 62 ; yukarıdan aşağıya karar alma, 163 ; kabileler ve Müslüman Kardeşler, 234
Esad ailesi, 10 , 109 , 215 , 226 , 247 , 258
Aswany, Alaa al-, 157
Atlantik, The , 269
Otoriterlik: Arap kültürü ve, 22 ; Arap yöneticiler ve, 104 , 106 , 119–120 , 122 , 294 , 299 ; dikkat dağıtma taktiği, 113 ; Soğuk Savaş ve, 140 ; sömürge yöntemleri, 246 ; anayasal monarşilerin başarısızlığı, 64 ; Dawlat al-Mukhabarat (istihbarat egemenliğindeki devlet), 163 , 165 ; ekonomik liberalizm ve, 299 ; ekonomi ve, 160 , 189 ; yabancı müdahale ve, 9–10 , 20 , 23 , 36 , 65 , 261 , 293 ; Büyük Güçler ve, 7 , 14 , 29 , 45 , 51–52 , 264 , 297 , 303 ; sona erme umudu, 68 ; istikrarsızlık ve, 300 ; Irak ve Suriye ve, 213 ; İslamcılar ve, 211 , 257 ; Kürtler ve, 61 ; insan yapımı kriz, 294 ; Orta Doğu liderleri ve, 88 ; siyasetin çok kutupluluğu ve, 282 ; Nasır ve, 79 , 99 , 148 ; petrol ve doğalgaz kaynaklarının finansmanı, 168–169 ; pan-Arap milliyetçiliği aracı, 87 ; yoksullaşmış toplumlar, 255 ; sömürge sonrası hükümetler ve, 90 , 93 ; Rusya ve, 280 ; Sadat ve, 154 , 200 ; devlet içinde devlet, 196 ; yukarıdan aşağıya karar alma, 107 ; şiddetli çatışma ve, 5 ; silah ithalatı ve, 128 ; Batı politikaları ve, 8 , 301
Azerbaycan, 114–116
Azmah, Yusuf, 42

Baas Partisi: Mısır ve Suriye birleşmesi, 82 ; kuruluşu, 81 ; Kürtler ve, 60 ; Şii Iraklılar ve, 56
Badr, Zaki, “Demir Yumruk”, 156
Bağdadi, Ebu Bekir el-, 85 , 204 , 228–229 , 241 , 341n13
Bahreyn, 16 , 179 , 283
Balfour, Arthur, 32–33 , 44
Balfour Deklarasyonu (1917), 31–33 , 41 , 44 , 312n47
Bandung Konferansı (1955), 122–123
Benna, Hasan el-, 64 , 194 , 196–197
Savaş, Lucius D., 12
Bedeviler, 212 , 230–234
Begin, Menachem, 154
Belhadj, Ali, 209
Ben Ali, Zine El Abidine, 143–145, 147, 163, 187, 245–246, 277, 294
Ben Bella, Ahmed, 205
Ben Jedid, Chadli, 207–209
Biden, Joe ve Biden yönetimi, 13–14 , 49 , 264–265 , 272–274 , 276 , 289 , 300–301
bin Ladin, Usame, 138–139 , 212 , 216 , 341n13
Bitar, Selahaddin el-, 64 , 83
Bloom, 172–173
Bouazizi, Muhammed, 141 , 143–147 , 180 , 188 , 244–245 , 247 , 259 , 326n3 , 345n1
Sınırlar: Etkisi, 33–34 , 51 ; Mısır ve Suriye birleşme önerisi, 82 ; tarihi sınırlar, 312n51 ; Manda dönemi ve müzakereler, 43 ; Orta Doğu'nun bölünmesi, 36–38 ; kalıcılığı, 4 , 302. *Ayrıca bkz.* McMahon-Husayn yazışmaları
Bourguiba, Habib, 143 , 245
Bouyali, Mustafa, 208
Asya Türkiye Komitesi'ndeki Britanya Desiderata'ları, 26
Brzezinski, Zbigniew, 128
Bush, George HW, 166–167
Bush, George W. ve Bush yönetimi, 239 , 250 , 270
Buzan, Barry, 288

Kahire Birlik Görüşmeleri, 94–95 , 321nn17–18
Camp David Anlaşmaları, 150 , 200 , 204
Carter, Jimmy, 125 , 128 , 138
Chamoun, Camille, 85
Chekir, Hamouda, 186
Çin: Kuşak ve Yol Girişimi, 281 ; ekonomisi, 160 ; Körfez İşbirliği Konseyi (GCC) ve, 281 ; Orta Doğu etkisi, 263–264 , 286 ; Orta Doğu politikası ve, 281–282 , 287 ; dünya görüşü, 280
Churchill, Winston, 45
Clemenceau, Georges, 39
Cohen, SB, 312n51
Soğuk Savaş: asimetrik ilişkiler, 119 ; başlangıcı, 114 ; Orta Doğu üzerindeki etkisi, 117–118 , 136 , 139–140 ; küresel rekabet ve mali yardım, 166 ; dönem boyunca gayri resmi imparatorluk, 307n6 ; mirası, 6 ; Orta Doğu üzerindeki etkisi, 6 , 119–120 ; neoemperyalizm ve, 121–122 ; ticari ilişkiler, 134 ; Batı etkisi, 125–127 ; Batı'nın modernleşme modeli, 121 ; Batı veya Sovyet etkisi, 130 , 132 , 134–135
Sömürgecilik: Arap direnişi, 23 , 45 , 51 ; asimetrik karşılaşmalar, 23 ; devam eden etkisi, 65–67 , 164 , 294 ; bir dönemin sonu, 68 ; Orta Doğu devletlerinin bağımsızlığı, 116–117 ; yerel yöneticiler

ve dış hamiler, 36 ; Mandat Sistemi ve, 35–36 , 49 ; misyonerlik amacı, 36 ; sömürge sonrası yapısal eksiklikler, 69–70 ; Osmanlı İmparatorluğu sonrası, 22–23 ; “Osmanlı sonrası sendromu”, 22 ; II. Dünya Savaşı sonrası, 7 , 11 ; zehirli mirası, 6 ; Vestfalya modeli ve, 63
Fransız Afrika Komitesi , 27
Komünizm, 60 , 130 , 132 , 138
anayasacılık, 46 , 52 , 54–55 , 61 , 63–65 , 71 , 169 , 245 , 297 , 299
korporatizm, 107 , 185
karşı devrimciler, 16 , 258 , 300 , 304
COVID-19 pandemisi, 9 , 18–19 , 167 , 180 , 275 , 284 , 286 , 308n18 , 309n27 , 350n55
Cromer, Evelyn Baring, 51–52 , 70

Dahoud, Yavoub Ould, 146
de Lesseps, Ferdinand, 191
Divan, İşak, 186
Dridi, Adel, 188
Dürzi, 28 , 58 , 231
Dulles, Allen, 86 , 124–126
Dulles, John Foster, 124–125 , 127

Ekonomik kötü yönetim ve genç işsizliği, 145–147
Eden, Anthony, 127
Mısır: İngiliz yönetimi, 51–52 , 63 , 192 ; anayasal süreç, 54–55 ; pamuk fiyatlarının çöküşü (1920'ler), 53 ; Mısır yönetici ailesi, 52 , 54–55 ; tarihi sınır, 312n51 ; yaşam standardı, 53 ; ordusu, 70 ; milliyetçilik, 73–74 ; siyasi elit ve, 53–54 ; I. Dünya Savaşı sonrası, 52 ; devrimci gruplar, 54 ; Amerika Birleşik Devletleri ve, 12–13 ; iktidardaki Vafd partisi, 53–55 , 63 , 71 , 201
Mısır, Mübarek dönemi (1981–2011): Arap Baharı, 247 , 251 , 259 ; Kahire Baharı, 202 ; yandaş kapitalizm ve yolsuzluk, 157–158 , 185–187 ; ekonomik durumu, 155 ; Mübarek ailesinin hırsızlıkları, 187 ; Sadat'ın politikaları ve, 155 ; toplumsal huzursuzluk ve hükümetin tepkisi, 155–156
Mısır, Nasır dönemi (1954–1970): Aswan Barajı finansmanı, 126 ; Kara Cumartesi (Ocak 1952), 71 , 76–77 , 79–80 , 124 , 193 ; Soğuk Savaş ve savunma paktları, 126 ; Mısır ve Suriye birleşme önerisi, 82–83 ; 1956 Mısır Anayasası, 77 ; İsrail ve, 76 ; toprak reformu, 77–78 ; Orta Doğu Savunma Örgütü, 124 ; sağcı gelişme, 133 ; Altı Gün Savaşı (1967), 96–102 , 105 , 112 , 163 ; Sovyetler Birliği ve, 128 , 130–131 , 133–134 ; Suriye, siyasi birlik, 89–93 , 232 ; Amerika Birleşik Devletleri ve, 123–124 ; Batı veya Sovyet etkisi, 130–131 ; Yemen ve askeri müdahale, 93 , 96 , 100 , 105. *Ayrıca bkz.* Özgür Subaylar Hareketi ; Süveyş Kanalı
Mısır, sömürge sonrası dönem: otoriterlik, 294 ; İngiliz rolü, 71 , 196 ; sınırlı bağımsızlık (1922), 70–71 ; askeri darbe (1952), 71 ; siyasi kültür ve ekonomik işler, 70 ; iktidardaki Vafd partisi, 71 ; Yemen ve askeri müdahale, 95
Mısır, Sadat dönemi (1970–1981): ekmek isyanları, 152 , 169 ; yolsuzluk, 151–152 ; ekonomik sorunlar ve hoşnutsuzluk, 149 ; olağanüstü hal yasaları, 247 ; “İnfitah” (Açık Kapı Politikası), 150–151 , 158 ; Ticaret ve Sanayi Bakanlığı, 158 ; İsrail ile barış ve barış getirisi, 166 ; Piramitler Platosu Projesi, 151 ; gizli polis ve Mukhabarat, 183–184 ; Amerika Birleşik Devletleri ve, 150
Mısır, Sisi dönemi (2014–): iklim değişikliği ve, 182 ; COVID-19 pandemisi, 18 ; aile içi şiddet suçları, 179 ; eğitim ve, 181 ; yabancı doğrudan yatırım, 173 ; yoksulluk, 178 ; su güvenliği, 174 ; genç işsizliği, 180
Mısır-Amerikan İşadamları Konseyi, 157
Mısır İslami Cihadı (EIJ), 201

Eisenhower, Dwight D., 125 , 127 , 325n26
Emaar Properties, 172
Ennahda Partisi (Müslüman Kardeşler), 283
ğErdo an, Recep Tayyip, 10 , 47 , 281 , 283
Etiyopya, 174 , 288
Fırat Nehri, 174–175
Avrupa Birliği (AB): Arap Baharı ve, 277 ; Orta Doğu'ya silah satışları, 301 , 351n3 ; AB Komşuluk Politikası (AB Komşuluk Politikası), 276 , 349n27 ; AB Afrika Güven Fonu, 351n4 ; iç krizler, 275 ; Kürtler ve, 302 ; liberal elitleri, 255 ; Orta Doğu politikası ve, 301 ; Amerika Birleşik Devletleri ve, 262 , 275–276 ; Yemen ve, 252

Faysal (Suriye emiri, daha sonra Irak kralı), 38–42 , 43 , 45 , 55–56 , 60 , 84 , 231
Faysal (Suudi Arabistan kralı), 8 , 12–13 , 108
Falsafat al-Thawra (Devrim Felsefesi) (Nasser), 75
Faruk (Mısır kralı), 63 , 71 , 192–193 , 197
Fayek, Mohammad, 79
FrançoisFillon, , 277
Flandin, Etienne, 310n25
yabancı doğrudan yatırım (YDI), 150 , 155 , 165 , 171–173
yabancı güçler, 4–9 , 220 , 222 , 293 , 296–298
resmi ve gayri resmi imparatorluklar, 4 , 307n6
Dört Asya Kaplanı, 160
Fransa: Cezayir ve, 165–166 , 205 , 339n44 ; Orta Doğu'ya silah satışları, 351n3 ; Britanya ve, 28 ; Lübnan ve, 11 , 29 , 38 , 41–42 ; Fas ve, 37 ; Osmanlı İmparatorluğu ve, 27–28 ; Suriye ve, 38–39 , 41 , 58 , 60 , 311n29 ; Tunus ve, 143 , 277. *Ayrıca bkz.* Büyük Güçler
Fransız-İngiliz Sınır Anlaşmaları (1933), 44–45
Frank, Andre Gunder, 147
Özgür Subaylar Hareketi: Aswan Barajı ve, 126 ; Mısır bağımsızlığı ve, 79 ; Irak Özgür Subayları, 84–86 ; toprak reformu yasaları, 77 ; Mübarek ve, 159 ; Müslüman Kardeşler ve, 197 ; Nasır ve, 71 ; Filistin yenilgisi ve, 76 ; Sadat ve, 148 ; Amerika Birleşik Devletleri ve, 124 ; Yemen ve askeri müdahale, 96
Özgür Suriye Ordusu, 229 , 236 , 340n62
Freij, Fahd Jassem al-, 234
Fromkin, David, 30
Birinci Dünya Savaşı'ndan Arap Baharı'na (McMillan), 265

Kaddafi, Muammer, 11 , 113 , 163 , 187 , 214 , 248–249 , 257 , 274 , 278 , 294 , 300
Gamasy, Abdel Ghani el-, 100
cinsiyet eşitsizliği, 178–180
Bölünmüş Bir Dünyada Coğrafya ve Politika (Cohen), 312n51
FrançoisGeorges-Picot, , 27–30
jeostratejik rekabetler, 3 , 6–7 , 16 , 59 , 85 , 94 , 103 , 254 , 285 , 292
Gerges, Fawaz A., 6 , 76 , 199
Almanya, 24 , 37
Küresel Güney, 3 , 6 , 9 , 127 , 130 , 132 , 266–267 , 289
Küresel Dönüşüm, (Buzan ve Lawson), 288
Büyük Etiyopya Rönesans Barajı, 174

Büyük Britanya: Çanakkale Seferi, 26 , 310n15 ; De Bunsen Komitesi, 29 ; Entente Cordiale, 37 ; resmen imparatorluğu, 307n6 ; Hindistan ve, 27 , 29–30 ; Irak ve, 27–28 , 30 ; Filistin ve, 29–31 ; Birinci Dünya Savaşı ve, 24–26 . *Ayrıca bkz.* Büyük Güçler
Büyük Güçler (Britanya ve Fransa): gündem uygulaması, 23–24 ; otokratlar ve, 303 ; Balfour Deklarasyonu ve, 32–33 ; değişim, 261 ; Soğuk Savaş ve, 139 ; sömürgecilik ve, 294 ; rekabet, 264 ; politikaların sürekliliği, 261–262 ; konvansiyonel savaşlar ve, 287 ; merkezsiz küreselleşme ve, 288 ; bağımlılık, 228 ; böl ve yönet stratejisi, 28–29 ; Orta Doğu'daki etki, 50–51 , 164 , 264 , 282 , 286 , 289–291 ; müdahale ve gizli anlaşmalar, 9 , 24 , 34 , 36 , 43 , 47–49 ; liberal anayasacılık ve, 63 ; listeleme, 12 ; misyonerlik amacı, 36 , 42 , 51 ; Osmanlı İmparatorluğu ve, 38 , 40 ; Orta Doğu'daki rolü, 7 ; rolü, 222 ; stratejik varlıklar ve, 3 , 36 ; üstünlüğün sona ermesi, 289. *Ayrıca bakınız:* Fransa ; Büyük Britanya
Körfez İşbirliği Konseyi (GCC), 252–253 , 281
Körfez Savaşı (1990–1991), 136 , 138 , 166 , 170 , 282

Hadi, Abd-Rabbu Mansur, 216–217 , 252–254
Halliday, Fred, 115
Hamadah, Abdou Abdel-Monaam, 146
Hamas (İslami Direniş Hareketi), 2 , 17–18 , 112 , 221–223 , 273 , 283 , 284–285 , 289–290 , 302
Hamdi, Fayda, 143
Hanunu, İbrahim, 58
Hegel, Georg, 4 , 350n47
Heikal, Mohamed, 89
Henry, Clement Moore, 174
Herzl, Theodor, 44
Hizbullah (Tanrı'nın Partisi), 112 , 189 , 222–224 , 226 , 229 , 236 , 258 , 283–284
Hijab, Riad, 344n64
Arap Halklarının Tarihi (Huranî), 102
Hourani, Albert, 101
Hudeybi, Hasan el-, 197 , 200
İnsan Hakları İzleme Örgütü, 183
Hüseyin İbn Ali, Şerif, 24–26 , 30–31 , 310n7
Husri, Sati' al-, 72 , 111
Hüseyin (Ürdün kralı), 85 , 105
Hüseyin, Abdullah ibn, 45
Hüseyin, Ahmed, 64
Hüseyin, Saddam: otoriterliği, 10 , 113 , 166 ; Baas Partisi ve, 60 ; yolsuzluğu, 294 ; ölümü, 8 ; muhaliflerin hain olarak adlandırılması, 10 ; böl ve yönet taktikleri, 214 ; Kürtlerin gazla zehirlenmesi, 60 , 136 , 183 ; Kuveyt ve Irak işgalleri, 111 , 136 , 139 , 163 , 239 ; neoliberal politikaları, 109 ; Filistin konusunda, 76 ; Reagan yönetimi ve, 136 ; yeniden kabileleşme, 239 ; Suudi Arabistan ve, 170 ; Şiilerin sürgüne gönderilmesi, 215 ; Amerika Birleşik Devletleri ve, 8 ; şiddeti, 85

İbrahim, Ahmed Taleb, 206
İhvan. *Bkz.* Müslüman Kardeşler ; Nasır, Cemal Abdül
Emperyalizm ve Gelişmekte Olan Dünya (Kohli), 307n6
entelektüeller, karamsarlık ve kadercilik, 15
Uluslararası Adalet Divanı, 300
Uluslararası Para Fonu (IMF), 3 , 9 , 122 , 146 , 152 , 156 , 309n27

İran: Arapların mücadelesi, 283 ; iklim değişikliği ve, 182 ; sömürgeci davranışları, 314n36 ; İran İslam Cumhuriyeti, 76 , 258 ; manda direnişi, 46 ; petrol kaynakları ve Batı ülkeleri, 12 , 47 ; birincil bölgesel aktör olarak, 282–283 ; rejim değişikliği hedefi, 7 ; Suudi Arabistan ve, 285 ; Şiiler ve Safevi hanedanı, 227–228 , 285 ; (1970'lerde) sosyal devrim, 304 ; Suriye iç savaşı ve, 236
İran Devrimi (1979), 2 , 12 , 265 , 285
İran-Irak Savaşı (1980), 136 , 163 , 166 , 170 , 215
Irak: İngiliz-Irak Antlaşmaları (1922, 1930), 45–46 ; Arap Baharı ikinci dalgası, 259 ; silahlı çatışmalar, 167 ; Asurlular, 56–57 ; Bağdat darbesi (1958), 84–85 ; Bağdat Paktı, 85 ; sınır kalıcılığı, 4 ; İngiliz kontrolü, 57–58 , 85 ; İngiliz mandası (Mezopotamya), 43 , 45–46 , 55–57 , 238 ; kimyasal silahlar, 136 ; anayasa (1921), 56 ; böl ve yönet taktikleri, 214 ; eğitim ve, 181 ; Farhud katliamı, 57 ; hak talep eden fetva, 45 , 314n30 ; yabancı doğrudan yatırım, 172 ; Eski Osmanlı askeri subayları, 60 ; Halabja kimyasal silah saldırısı (1988), 60 , 136 , 183 , 267 ; Haşimi monarşisi, 55 , 57 , 84 , 231 ; namus cinayeti ve, 179 ; Irak Özgür Subayları, 84–86 ; Irak Cumhuriyeti (1958), 238 ; Irak isyanı (1920–1921), 45 ; İslam, Sünniler ve Şiilik, 56 , 215 , 237–241 , 341n13 ; Yahudiler, 56–57 ; Kürdistan Demokrat Partisi, 64 ; Kürtler, 60 , 215 , 223 ; Kurucu Meclis Seçimi Kanunu (1922), 56 ; Musul ve, 28 , 30 , 39 , 228 ; ulusal ordu oluşumu, 56 ; petrol kaynakları, 56 , 68 ; “asıl” ve “asıl olmayan” Iraklılar, 56 ; ikinci dalga, 17 ; mezhepçilik, 229 ; Şii Davet Partisi, 64 , 184 ; Irak Oğulları veya Uyanış Konseyleri, 239–240 ; terörizm ve siyasi şiddet, 167 ; bağımsızlık veren antlaşma (1932), 55 ; kabilecilik, 230 , 237–241 , 344n66 ; Amerika Birleşik Devletleri ve, 223 ; su güvenliği,174–176
Irak ve İran çatışması (1980–1988), 111
İslambuli, Halid el-, 154 , 199
İslam Devleti (IŞİD): Sınırların yeniden şekillendirilmesi, 4 ; sömürge mirası ve, 85 ; çöküşü, 228–229 ; ekonomik etkisi, 172–173 ; amacı, 139 ; etkisi, 339nn61–62 ; milisleri, 16 ; devlet dışı aktörler ve, 139 , 209 , 217 , 222 ; koruma teklifi, 229 ; milislerin yeniden ortaya çıkışı, 16 ; Orta Doğu'nun yeniden şekillendirilmesi, 4 ; Selefi-cihadist grup, 211–212 ; mezhepsel kimlik, 223 , 225 , 228 ; mezhepçiliği, 213 ; El-Kaide'den ayrılma, 228 ; alt ulusal kimlik ve, 214 ; Sünni şikayetleri ve, 241 ; terörizm ve siyasi şiddet, 167 ; Yezidiler ve, 183
Irak ve Suriye İslam Devleti (ISIS), 227–228 , 278 , 343n57
İslamcılık: toplumun sorunlarına cevap, 196–197 ; *cahiliye* (“cahillik çağı”), 198–199 ; radikal ve devrimci ideolojiler, 8 ; Sadat ve, 200 ; Sünni-Şii ayrılığı, 8 , 56 , 213 , 223 , 226–228 , 285–286 , 295 ; inancın birleştirici sembolü, 194–195 ; çeşitleri, 110 ; Vahhabizm, 228. *Ayrıca bakınız* Cezayir ; Sadat, Enver el-
İsmailiyye, Mısır, 190 , 192–194
İsrail: İbrahim Anlaşmaları, 272–274 , 285 ; Arap yenilgisi (1948), 65 ; Arap-İsrail Savaşı (1973), 120–121 , 150 ; Arap-İsrail savaşları ve, 121 ; Arap devletleri ve, 44 , 93 ; Avrupa'nın savunması, 275 ; Gazze savaşı (2023–2024), 49 , 177 , 183 , 221–222 , 273 , 289 , 300–301 , 309n27 ; Hamas ve, 221 , 273 , 284–285 ; İran ve, 285 ; İsrail-Filistin çatışması, 166 ; Lübnan ve, 273 , 284 ; Suudi Arabistan ve, 273 ; işgal altındaki topraklardaki yerleşimler, 283 ; Altı Gün Savaşı (1967), 96–102 , 163 ; Amerika Birleşik Devletleri ile özel ilişki, 101–103 ; su güvenliği, 176

Jabhat al-Nusra (Levant'taki El Kaide), 226 , 229 , 258
Jarba, Ahmad al-, 344n64
Johnson, Lyndon B., 12 , 102 , 125
Ürdün: İngiliz mandası (Trans Ürdün), 45–46 ; COVID-19 pandemisi, 18 ; aile içi şiddet suçları, 179 ; yabancı doğrudan yatırım, 173 ; namus cinayetleri ve, 179 ; evlilik izni, 178 ; petrol fiyatı

dalgalanması, 171 ; Altı Gün Savaşı (1967), 105 ; aşiret ağları, 236 ; su kıtlığı, 176 ; genç işsizliği, 180

Kalaya, Hosni, 146
AtatürkKemal, Mustafa ( ), 46
Kennedy, John F., 125
Kerr, Malcolm H., 103
Halid, Raşid, 33
Hidiv İsmail, 190–194
Humeyni, Ayetullah, 76 , 318n32
King-Crane Komisyonu, 40–41
Kissinger, Henry, 12 , 136
Kitchener, Horatio Herbert, 25 , 27 , 30 , 38
Kohli, Atul, 307n6
Kürtler: yabancı güçler ve, 11 ; Halabja kimyasal silah saldırısı (1988), 60 , 136 , 183 , 215 ; Irak'ta, 56 , 223 , 302 ; devlet kuramama, 56 , 59–60 ; azınlık statüsü, 47 ; Suriye'de, 60–61 , 184–185
Kushner, Jared, 273
Kuveyt, 111 , 136 , 139 , 163 , 167 , 170–171 , 173 , 236

Lawson, George, 288
Milletler Cemiyeti, 31 , 35–36 , 40 , 42–46 , 48 , 51 , 55–57 , 232 , 313n20
Lübnan: Arap Baharı ikinci dalgası, 259 ; silahlı çatışmalar, 166 ; COVID-19 pandemisi, 18 ; aile içi şiddet suçları, 179 ; ekonomik merkez, 69 ; Fransa ve, 11 , 38 , 45–46 ; Hizbullah, 112 , 189 , 222–224 , 226 , 229 , 236 , 284 , 289 ; namus cinayetleri ve, 179 ; Lübnan iç savaşı, 111 ; ikinci dalga, 17
Lenin, Vladimir, 114
Lewis, Bernard, 22
Libya: Arap Baharı, 248–249 , 268 , 298 ; silahlı çatışmalar, 167 ; sınır kalıcılığı, 4 ; iç karışıklıklar ve savaşlar, 16 ; Kaddafi ailesinin hırsızlıkları, 187 ; NATO'nun müdahalesi, 10–11 , 248 , 269 , 274 , 277 , 280 ; petrol kaynakları, 69 ; Rusya ve, 130–131 , 264 ; Saif Kaddafi ve, 249 ; terörizm ve siyasi şiddet, 167 ; Amerika Birleşik Devletleri ve, 270 ; BM Güvenlik Konseyi Kararı (BMGK), 277–278
Lloyd George, David, 32 , 39

Macron, Emmanuel, 275–276
Madani, Suikastçılar, 209
Mahgoub, Rifaat al-, 155
Arap Dünyasını Oluşturmak (Gerges), 76 , 199
Malek, Anouar Abdel, 77
Maliki, Nuri al-, 240–241
Maronit Hristiyanlar, 28
Marx, Karl, 286 , 350n47
Masri, Aziz al-, 54
Moritanya, 146 , 177
Max Planck Enstitüsü, 182
McMahon, Henry, 24–26 , 31
McMahon-Husayn yazışmaları, 24–26 , 30–31 , 35 , 39 , 310n7
McMillan, ME, 265

MENA (Orta Doğu ve Kuzey Afrika) bölgesi: iklim değişikliği ve, 182–183 ; korporatist devlet, 107 , 186 ; yandaş kapitalizm ve yolsuzluk, 185–187 ; ekonomik faaliyet aksamaları, 309n27 ; eğitim ve, 181–182 ; başarısızlıkları, 188–189 ; yabancı doğrudan yatırım ve, 172–173 ; soykırımlar ve siyasi cinayetler, 183–184 ; kitlesel protestolar, 309n27 ; azınlık ayrımcılığı, 184 ; yoksulluğu, 177 ; ekonomik yaşamın devlet kontrolü, 185 ; şiddetli çatışma ve, 167 ; su kıtlığı, 175 ; genç işsizliği, 180
Merkel, Angela, 275
Orta Doğu: Devletlerin sömürge kökenleri, 4 ; ulus inşası, 298 , 351n1 ; devlet sistemi, 219 , 301–302 ; terminolojisi, 314n37
Dönüm Noktaları (Kutb), 198
Misr al-Fatat (Genç Mısır), 54 , 64 ; al-Qumsan al-Khadra' (Yeşil Gömlekliler), 64
Mohsen, Ali, 252
Fas, 37 , 178–179
Morsi, Muhammed, 202–204
Mossadegh, Mohammad, 7–8 , 11–13 , 47 , 118 , 126 , 135
Mübarek, Cemal, 157–158 , 249
Mubarak, Hosni: otoriterliği, 113 ; korporatizm ve, 107 ; yandaş kapitalizm ve yolsuzluk, 156 , 158 , 294 ; ekonomik kötü yönetimi, 163 ; Fransa ve, 277 ; İslamcılar ve, 201 ; ordu ve, 154 , 159 ; Müslüman Kardeşler ve, 202 ; neoliberal ekonomik politikalar, 109 , 157 ; iktidardan uzaklaştırılması, 247 , 251 ; “rantçı” devlet, 155 ; Amerika Birleşik Devletleri ve, 13 , 167 , 265 , 268. *Ayrıca bkz.* Mısır, Mubarak dönemi
Muhammed bin Salman (MBS), 13–14 , 171 , 178 , 308n18
Müslüman Kardeşler: el-Nizam el-Hass, 64 , 197 ; el-Tanzim el-Sirri, 199 ; Arap Baharı ve, 256 ; silahlı devrimci öncü, 197 ; hükümet tarafından yasaklandı (1936), 197 ; Kıpti Hristiyan topluluğu ve, 203 ; Mısır'da, 148 , 153 , 283 ; Beyaz Saray'da Eisenhower ile, 325n26 ; kuruluşu, 74 ; Hamas ve, 221 ; İslami çerçevesi, 196–198 , 203 ; İslamcılar ve, 204 ; modern devlet reddi, 210 ; Kutub ayrılıkçı grupları ve, 200 ; Suudi Arabistan ve, 206 ; sosyal faaliyetleri, 201–202 ; Devlet içinde devlet, 195 , 202 ; Mısır'daki statü, 201 ; Suriye ve, 184 , 233–234 ; ulusötesilik, 194 ; Vafd Partisi ve, 201 ; içeriden çalışma, 211 ; Yemen ve, 250–251

Najeeb, Atef, 235
Napolyon Savaşları, 1 , 306
Nasrallah, Seyyid Hasan, 224 , 284
Nasser, Cemal Abdül: Cezayir ve, 105 ; sömürgecilik karşıtı mücadele ve, 64–65 , 67 , 193 ; Arap milliyetçiliği ve, 75–76 , 79–80 , 94 , 193 ; suikast girişimi, 198 ; otoriterliği, 3 , 79 , 148 ; Baas Partisi, 81 ; Özgür Subaylar Hareketi ve, 70–71 ; Irak darbesi ve, 85–86 ; İsrail ve, 98–99 ; İsrail ile savaş (1967), 13 ; toprak reformu ve, 78 , 90 , 148 ; Kabileler Kanunu'nun yürürlükten kaldırılması, 232 ; Arap uluslarının lideri, 80 ; Müslüman Kardeşler ve, 197–198 ; sanayilerin millileştirilmesi, 78–79 ; Bağlantısız dış politika, 8 , 12–13 ; Bağlantısızlar Hareketi ve, 123 ; Filistin üzerine, 75–76 ; popülaritesi, 82 ; popülizmi, 162 ; ilerici sosyal gündemi, 77–79 , 106 ; radyo konuşmaları, 104 ; Kasım ile rekabet, 87 ; Sovyetler Birliği ve, 128 , 130–131 ; Suriye ve Baas Partisi, 94–95 , 97 ; Birleşik Arap Cumhuriyeti ve, 83–84 , 89 , 95–96 , 321n17 ; Amerika Birleşik Devletleri ve, 7 , 12 , 126 ; Yemen, askeri müdahale, 96–97 . *Ayrıca bkz.* Arap milliyetçiliği ; Mısır, Nasır dönemi
Nazif, Ahmed, 158
Nehru, Jawaharlal, 123
yeni sömürgecilik, 122 , 124
Netanyahu, Benjamin, 222 , 273–274 , 281 , 284–285

New York Times , 188
Nicolson, Arthur, 29
Nixon, Richard, 125
Nkrumah, Kwame, 123
Bağlantısızlar Hareketi, 122–123 , 166
Devlet dışı aktörler: Ahrar el-Şam, 258 ; Arap Baharı ve, 258 ; Esad ailesinin teşviki, 215 ; kaçınma, 303 ; Çin ve, 263–264 ; çatışmacı çok kutupluluk, 350n55 ; küresel cihat, 210 ; küresel güçler ve, 137 ; Irak ve, 223 ; halk desteği, 224 ; yayılması, 219 ; dini gruplar, 111 ; direniş araçları, 242–243 . *Ayrıca bkz.* El-Kaide ; Hamas ; Hizbullah ; İslam Devleti ; Nusra Cephesi
Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO), 11 , 248 , 269–270 , 272 , 274–277 , 280–281 . *Ayrıca bkz.* Libya
Nuqrashi, Mahmoud al-, 197

Obama, Barack ve Obama yönetimi: Arap Baharı ve, 265 ; *The Atlantic* röportajı, 269 ; güç dengesi ilkesi, 271–273 ; Kahire konuşması (2009), 267 ; Irak ve, 240 ; Libya ve NATO üzerine, 274 ; Orta Doğu politikası ve, 267–270 , 300 ; Mübarek ve, 268 ; Suudi Arabistan ve, 13 ; Yemen ve Salih, 250–251 , 254
petrol ve doğalgaz kaynakları, 12 , 47 , 56 , 68 , 108 , 114–115 , 164 , 168–171
petrol üreten devletlerin başarısı, 160 , 330n62
sıradan insanlar, 11 , 14-15 , 18 , 296
Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC), 128 , 308n18
Oslo Anlaşmaları, 176
Osmanlı İmparatorluğu: Arap İsyanı, 31 , 39–40 , 56 , 58 , 231 ; yenilgisi, 21–22 ; milliyetçi entelektüeller, 313n13 ; bölünmesi, 27–28 ; “Osmanlı sonrası sendromu”, 29 , 56 , 73 ; kabilecilik ve, 231 ; Birinci Dünya Savaşı ve Almanya, 24 , 26. Ayrıca McMahon-Husayn yazışmalarına bakınız .

Pehlevi, Şah Muhammed Rıza, 7–8 , 10–12 , 47 , 119 , 128 , 169 , 294 , 300 , 307n6 , 318n32
Pakistan, 132 , 138 , 167
Filistin: Arapların yardım eksikliği, 112 ; İngiliz mandası, 32 , 43-46 ; Kudüs'ün ele geçirilmesi, 38 ; devlet olma hakkının reddi, 59 ; aile içi şiddet suçları, 179 ; Büyük Britanya ve Yahudi iddiaları, 29 , 43 ; namus cinayetleri ve, 179 ; evlilik izni, 178 ; iyimserlik, 296 ; Ortodoks Rus İmparatorluğu iddiası, 29 ; Filistin Savaşı (1947-1948), 111 ; iki devletli çözüm, 273 ; su kıtlığı, 176. *Ayrıca bkz.* Balfour Deklarasyonu
Filistin Kurtuluş Ordusu (PLO), 108 , 221 , 318n32
Filistin Yönetimi, 302
Pan-Arap milliyetçiliği: Arap soğuk savaşı ve, 105 ; kültürel birlik ve, 66 ; Mısır ve, 73–74 , 94 , 96 , 103–104 , 193 ; başarısızlığı, 97 , 106 ; Hizbullah ve, 224 ; ideolojisi, 110 ; İran ve, 214 ; Osmanlı İmparatorluğu ve, 72–73 ; vaatleri, 74 ; direniş ve anlaşmazlıklar, 86–87 ; Suriye ve, 215 ; bölgesel milliyetçilik alternatifi, 108 ; iktidardaki Vafd partisi (*bkz.* Birleşik Arap Cumhuriyeti) ; Batı müdahalesi ve, 85
Pan-İslamcılık, 66 , 74 , 103–104 , 109–110 , 129 , 133–135 , 139 , 224–225 , 260
Pasha, Cemel, 40
Paulet-Newcombe Anlaşması (1933), 44–45
Barışın Sonu, A (Fromkin), 30
petrol dolarları, 7 , 20 , 108–110 , 133
vekalet savaşları, 6 , 103 , 107 , 111–112 , 116 , 120 , 138 , 166 , 236 , 254
Putin, Vladimir, 258 , 264 , 271 , 276 , 278 , 280–281

Qabbani, Nizar, 109
Qasim, Abd al-Karim, 131
Kasım, Abdülkerim, 84 , 86–87
Katar, 180 , 236 , 262 , 344n64
Quandt, William, 137
Qutb, Sayyid, 198–201
Quwatli, Shukri al-, 60

Rabin, Yitzhak, 99
Rajiha, Dawoud, 234
Ramazan, Said, 325n26
Reagan, Ronald, 125 , 136 , 138
bölgesel aktörler, 122 , 164 , 166 , 204 , 264 , 283 , 289–290
dini milliyetçilik, 73
“kiracı” eyaletleri, 155 , 167 , 169 , 171
Rostow, Walt, 102
Rothschild, Walter, 32
Yönetici elitler: İngiliz ve Fransız ve, 23 ; kayırmacılık, 15 , 308n21 ; demokrasiyi benimsemede başarısızlık, 22 ; gelecekteki tercihler, 18–19 , 309n28 ; küresel kapitalizm, 50 ; Mandat Sistemi ve, 36 ; siyaset ve, 2 ; temsili hükümet olanakları, 20 ; retoriği, 113 ; güvenlikleştirme, 112–113 ; süper güç desteği, 9 , 14 ; zenginliği, 9
Rusya: Çeçenya ve, 279 ; dostluk antlaşması, 37–38 ; coğrafi yakınlık ve, 279 ; İran ve, 280 ; İslam Devleti (IŞİD) ve İslamcı radikalizm, 279 ; İsrail ve, 281 ; Orta Doğu etkisi, 263–264 ; Orta Doğu politikası ve, 278 , 282 , 286–287 ; Suriye ve, 279 , 281 , 350n48 ; Türkiye ve, 281 ; Ukrayna işgali ve, 168 , 262 , 264 , 276 , 279 , 287 , 309n27 ; dünya görüşü, 279–280 . *Ayrıca* Sovyetler Birliği'ne bakınız.

Sadat, Anwar al-: Arap-İsrail savaşı (1973), 150 ; suikast ve cenaze, 153–154 , 199 , 201 , 247 ; “Mümin Başkan”, 152 , 199 ; İngilizler ve, 192 ; korporatizm ve, 107 ; ekonomik kötü yönetim, 163 ; Mısır ve Amerika Birleşik Devletleri, 13 ; Özgür Subaylar ve, 148 ; İslamcılar ve solcular, 153 , 200 , 205 , 207 , 211 ; Mübarek ve, 157–159 ; Nasır ve, 148–149 ; Nobel Barış Ödülü, 150 ; petrol doları politikası ve pan-İslamcılık, 108–109 , 133 ; Sovyet askeri danışmanları sınır dışı edildi, 149 ; Amerika Birleşik Devletleri ve, 134 , 166–167 . *Ayrıca bkz.* Mısır, Sadat dönemi
Sadat, Esmaat al-, 152
Sa'dun, Abdul Muhsin al-, 62
Said, Halid, 247 , 259
Said, Nuri el-, 57 , 62 , 84–85 , 87
Saied, Kais, 188
Selefi-cihadizm: Selefi karşıtları ve, 226 ; Arap milliyetçiliği ve, 110 ; küresel cihad ve, 138 , 203 ; Rusya ve, 279 ; Salih ve, 216 ; aşiret liderleri ve, 241 , 249 ; aşırı muhafazakarlık, 128 , 209 , 211 , 225 , 250
Saleh, Ahmed Ali, 249–251
Salih, Ali Abdullah, 163 , 216–217 , 248–252 , 254 , 257 , 294
Suudi Arabistan: iklim değişikliği ve, 182 ; COVID-19 pandemisi, 308n18 ; aile içi şiddet suçları, 179 ; İran ve, 285 ; evlilik izni, 178 ; Müslüman Kardeşler ve, 204 ; petrol kaynakları, 108 , 169–171 ; pan-İslamcılık, 110 ; Sünni İslam, 285 ; Suriye iç savaşı ve, 236 ; aşiretçilik, 344n64 ; Amerika Birleşik Devletleri ve, 13–14 , 128–129 , 308n18 ; Yemen ve Mısır askeri müdahalesi, 96 ; genç işsizliği, 180

Sawt al-Arab (Arapların Sesi) (radyo istasyonu), 80 , 104–105
Seale, Patrick, 89 , 131
Mezhepçilik: Arap milliyetçiliğine alternatif, 74 ; otokrasi ve, 220 ; böl ve yönet taktiği, 259 ; yabancı güçlerin aracı, 93 ; İslam Devleti (IŞİD) ve, 228–229 ; İslam'ın uyumsuzluğu, 2 ; cihatçılık ve ABD liderliğindeki koalisyon güçleri, 341n13 ; sosyal kontrol araçları, 213–214 ; mezhep sonrası kimlik, 292 , 294 ; alt ulusal kimlikler ve, 222 ; Sünni kimliği ve, 225 , 241–242 ; Suriye'de, 215
Şirazi, Muhammed Taki el-Ha'iri, 45
Shlaim, Avi, 311n47
Şukari, Ahmed el-, 108
Sisi, Abdülfettah el-, 13 , 107
Sistani, Ali al-, 341n13
Sovyetler Birliği, 6 , 10 , 97 , 114–116 , 118 , 129–134 . *Ayrıca bkz* . Rusya
Springborg, Robert, 174
Stalin, Joseph, 115
Stark, Freya, 59
Ulusal altı kimlikler: otoriter rejimler ve, 213–215 ; aralarındaki rekabet, 248 ; dış müdahale ve, 218 , 222 ; İran ve Suudi Arabistan, 236 ; Irak'ta, 223 ; İslam Devleti (IŞİD) ve, 228 ; yayılması, 219 ; azınlıkların baskılanması ve, 184 ; yeniden ortaya çıkması, 139 , 218 , 241–242 , 259 ; otokratlar tarafından kullanımı, 220 ; Yemen ve, 217
Sudan: Arap Baharı ikinci dalgası, 17 , 259 ; silahlı çatışmalar, 167 ; Darfur soykırımı, 183 ; ayrımcılık, 179 ; evlilik izni, 178 ; doğal kaynakları, 69 ; su güvenliği, 174
Süveyş Kanalı: İngilizler ve, 29 , 37 , 191–192 ; önemi, 191 ; İsrail saldırısı (1967), 101 ; millileştirilmesi (1956), 71 , 80 , 193 ; projesi, 190–191 ; Süveyş Krizi (1956), 76 , 80 , 97 , 118 , 130 ; Urabi ayaklanması, 192 , 196. *Ayrıca bkz.* İsmailiyye, Mısır
Sukarno, 123
uluslarüstücülük, 66 , 104
Sykes, Mark, 26–27 , 29–30
Sykes-Picot Anlaşması (1916), 10 , 30 , 33–36 , 38–39 , 41–42 , 48–49 , 312n51
Suriye: Aleviler, 28 , 58 , 62 , 215 , 234 , 258 , 311n29 ; Arap Baharı, 247–248 ; silahlı çatışmalar, 167 ; Levant Ordusu, 316n37 ; Baas Partisi, 61 , 87 , 92 , 94–95 , 232–233 , 311n29 ; Maysalun Muharebesi (1920), 41–42 ; Bedeviler, 230–231 ; sınır kalıcılığı, 4 ; sınırı, 81 ; iç karışıklık ve savaş, 16 , 228–229 , 234–235 ; anayasal monarşi, 55 ; COVID-19 pandemisi, 18 ; Kayırmacı kapitalizm ve yolsuzluk, 186–187 ; Bağımsızlık Bildirgesi, 41 ; Mısır ve Suriye, 83 , 90–93 ; eski Osmanlı askeri subayları, 60 ; Fransa ve, 28 , 38–39 , 41 ; Özgür Suriye Ordusu, 229 , 236 , 340n62 ; Fransız mandası, 43 , 45–46 , 58–60 , 62 , 231–232 ; Hizbullah, 258 ; tarihi, 92 ; namus cinayeti ve, 179 ; I. Dünya Savaşı sonrası bağımsız Arap devleti, 38–39 ; iç bölünme, 58–59 ; King-Crane Komisyonu ve, 40–41 ; Kürt Demokratik Birlik Partisi (PYD), 343n57 ; Kürtler, 60–61 , 184–185 ; toprak reformu ve, 90–91 ; Kabileler Kanunu, 232 ; yaşam koşulları, 18 ; evlilik izni, 178 ; kitlesel “siyasi katliam”, 183 ; Müslüman Kardeşler, 64 , 184 ; Suriye sanayilerinin millileştirilmesi, 92 ; petrol kaynakları, 68 ; Fransız işgaline karşı isyan, 58 ; Rusya ve, 258 ; mezhepsel gerilimler, 226 ; Altı Gün Savaşı (1967), 100 ; Sovyetler Birliği ve, 131 ; Sünniler ve Şiiler, 226–227 ; Suriye Arap Kabileleri Konseyi, 235 ; Suriye Demokratik Güçleri (SDF), 343n57 ; Suriye Büyük İsyanı, 59 ; Suriye Lejyonu, 62 , 316n37 ; Suriye Ulusal Konseyi (SNC), 235 , 343n57 , 344n64 ; terörizm ve siyasi şiddet, 167 ; aşiretçilik, 230–236 , 343n59 ; Birleşik Arap Cumhuriyeti ve, 95 , 321n17 ; su güvenliği, 174–175 . Ayrıca Esad ailesine de bakınız ;Bedeviler
Suriye Komünist Partisi, 81

Tawfiq, 192
bölgesel milliyetçilik, 73–74 , 104 , 108
Thompson, Elizabeth, 42
Dicle Nehri, 174–176
Tilmissani, Amr al-, 201
Tito, Joseph, 123
Tolstoy, Leo, 1 , 4 , 306
Ürdün, 40 , 44–46 , 231
Lozan Antlaşması (1923), 46
Sèvres Antlaşması (1920), 46
kabilecilik, 74 , 214 , 229–230 , 237–238 , 242 , 344n66 . *Ayrıca bkz.* Irak ; Suriye
Truman, Harry S., 125
Truman Doktrini, 115
Trump, Donald, 13 , 49 , 256 , 262–263 , 270–275 , 285 , 300 , 302 , 308n18
Tunus: Arap Baharı, 141 , 144 , 188 , 247 , 259 ; Ben Ali ailesinin hırsızlıkları, 147 , 187 ; yolsuzluk, 143 , 245–246 ; COVID-19 pandemisi, 18 ; aile içi şiddet suçları, 179 ; ekonomik kötü yönetim, 18 , 142–143 ; Ennahda Partisi (Müslüman Kardeşler), 245 ; kendini yakma eylemleri, 146 , 188 ; Sidi Bou Zid protestoları, 141 , 244–245 ; yabancı bankalardaki devlet fonları, 145 ; Batı politikaları ve, 268 , 277 , 301 ; kadınların eğitimi, 78 ; genç işsizliği, 145 , 180 . *Ayrıca bkz.* Ben Ali, Zine El Abidine
Türkiye: otoriterlik, 282 ; sömürgeci davranışları, 314n36 ; İttihat ve Terakki Komitesi, 72 ; ekonomisi, 282–284 ; Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP), 282 ; manda direnişi, 46 ; göç yolculuğu, 18 ; askeri darbeler ve girişimler, 47 , 282 ; başlıca bölgesel aktör olarak, 282–283 ; “Türkleştirme” politikası, 24 , 72 ; su güvenliği, 174–176

Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi, 178
Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), 172 , 204 , 262 , 281 , 286 , 288 , 330n62
Birleşik Arap Cumhuriyeti (BAR), 83–84 , 86 , 88–90 , 92–96 , 99 , 321n17
Birleşmiş Milletler, 9 , 101–102 , 183 , 216 , 304
Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), 177 , 180
Birleşmiş Milletler Batı Asya Ekonomik ve Sosyal Komisyonu (ESCWA), 15 , 167 , 309n27
Birleşmiş Milletler İnsani İşler Koordinasyon Ofisi (OCHA), 253
Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, 121 , 135–136 , 266
Amerika Birleşik Devletleri: Afganistan ve, 129 ; “Önce Amerika” doktrini, 270 ; Arap-İsrail savaşı (1973) ve, 120–121 ; Arap milliyetçiliği direnişi, 86 ; silah sanayisi, 127–128 , 136 ; Asya politikası, 269–270 ; Merkezi İstihbarat Teşkilatı (CIA), 13 , 100 , 265 ; Soğuk Savaş ve, 115–116 , 124–125 , 137 ; Soğuk Savaş ve savunma paktları, 117–118 , 126 ; Eisenhower Doktrini (1958), 89 ; vekalet yoluyla imparatorluk, 297 ; Orta Doğu'ya gıda ihracatı, 13 ; dış politikası, 261–262 , 266 , 287 ; Gazze Savaşı ve, 290 , 300 ; Küresel Terörle Savaş ve, 159 , 250 ; gayri resmi imparatorluk, 135 ; İran ve, 265 , 273 ; Irak darbesi ve, 86 ; İslam ve muhafazakar monarşiler, 127 , 196–197 ; İsrail ve Filistinliler, 135 ; emperyal kontrolün mirası, 12–13 ; liberal uluslararası düzen ve, 265–266 ; Orta Doğu politikası ve, 267–270 , 287 ; Orta Doğu stratejisi, 102 ; Müslüman Kardeşler ve, 132 ; Ulusal Güvenlik Konseyi, 267 ; “Nixon Doktrini”, 270 ; Pakistan ve, 132 ; vekalet imparatorluğu, 7 ; Suudi Arabistan ve, 103 , 132 ; 11 Eylül 2001, 137–138 , 212 , 250 ; “tanrısız komünizmin” yayılması, 128 , 132 , 138 ; ABD-Sovyet vekalet savaşı, 112
İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, 184
'Urabi, Ahmad, 192–193

Savaş ve Barış (Tolstoy), 1 , 306
su güvenliği, 9 , 143 , 174–176 , 183
Weizmann, Chaim, 44
Batı emperyalizmi, 3 , 6 , 17 , 45 , 49 , 139 , 198
Gerçekte Ne Yanlış Gitti (Gerges), 6
“Arapların Ölümünü Ne Zaman İlan Edecekler?” (Kabbani), 109
Wilson, Woodrow, 35 , 40–43 , 48 , 125 , 313n20
Wingate, Reginald, 31
Dünya Bankası, 3 , 9 , 122 , 146 , 156–157 , 172 , 309n27
Birinci Dünya Savaşı: Müttefik güçler, 27 ; King-Crane Komisyonu, 40–41 ; Osmanlı İmparatorluğu'nun durumu, 40–42 ; Paris Barış Konferansı (1919), 39 ; San Remo Konferansı, 36 , 38–39 , 42

Yassin, Sayyed, 75
Yemen: Arap Yarımadası El-Kaidesi (AQAP), 216 , 252 , 254–255 ; Arap Baharı, 248 , 250–251 , 254–255 ; silahlı çatışmalar, 166–167 ; sınır kalıcılığı, 4 ; iç karışıklıklar ve savaşlar, 16–17 , 254 ; ayrımcılık, 179 ; eğitim ve, 182 ; Genel Halk Kongresi (GPC), 250 ; sağlık sistemi çöküşü, 253–254 ; Hirak hareketi, 249–250 , 252 ; namus cinayetleri ve, 179 ; Husiler ve, 249–250 , 252–254 ; insani kriz, 253–254 ; Islah partisi, 251 , 254 ; Ortak Toplantı Tarafları, 252 ; evlilik izni, 178 ; “Nasır'ın Vietnam'ı”, 96 ; devlet dışı aktörler ve, 217 ; Kuzey-Güney ayrımı, 253 ; petrol fiyatı oynaklığı, 171 ; yoksulluğu, 143 , 177–178 , 216 ; Mısır ve Suudi Arabistan arasındaki vekalet savaşı, 107 ; birleşmesi, 249–250 ; Suudi Arabistan ve, 252–253 ; Suudi kraliyet yanlıları ve Mısır'daki çatışma, 93 , 95–96 ; terörizm ve siyasi şiddet, 167 ; aşiretçiliği, 216 ; Amerika Birleşik Devletleri ve, 250 ; su krizi, 143 , 174 , 217 , 253
genç işsizliği, 180

Zerkavi, Ebu Musab el-, 226 , 341n13
Zevahiri, Eymen el-, 138 , 212 , 228 , 341n13